GALLAGHER BROS.
8 McALLISTER ST.
SAN FRANCISCO.

VIRGINI DEIPARÆ

ET IMMACULATÆ

QUÆ PER FILIUM

CUNCTAS HÆRESES

SOLA INTEREMIT

HOC OPUS DEDICAVI.

Library University of Santa Clara

SYNOPSIS
THEOLOGIÆ DOGMATICÆ
FUNDAMENTALIS.

AD MENTEM S. THOMÆ AQUINATIS,
HODIERNIS MORIBUS ACCOMMODATA.

---

de Verâ Religione, de Ecclesiâ Christi, de Fontibus theologicis.

Auctore AD. TANQUEREY, S. S.

Editio altera
1897.

ALMA COL
210.2
LIBRARY
Alma,

Property of
ClgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

ALMA COLLEGE
210.2
LIBRARY
T158
Alma, Calif.

TORNACI (Belg.)
DESCLÉE, LEFEBVRE et SOC.

PARISIIS,
LETOUZEY et ANÉ.

NEO-EBORACI et CHICAGO,
BENZIGER BROTHERS.

BALTIMORÆ,
ST. MARY'S SEMINARY.

4016

210.2
T158
Bg

Nova editio imprimatur.
Baltimorae, die 7 Aprilis 1897.

✠ Jacobus Card. Gibbons,
Archiep. Baltimorensis.

IMPRIMATUR.
Tornaci, die 29 Julii 1897.
J. HUBERLAND, Can. Cens. libr.

Praefatio.

Seminarii Baltimorensis Alumnis.

HANC *Synopsim theologiæ dogmaticæ fundamentalis* vobis scribens, dilectissimi in Christo discipuli, præ oculis habui hæc Magistri verba : " Ideo omnis Scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo *nova et vetera*". (1) Doctrina nempe christiana, a Deo ipso revelata et ab Ecclesiâ catholicâ fideliter custodita, substantialiter mutari nequit, sed, sicut ipsa veritas, eadem semper manet ; ideoque christianus apologista ex operibus antiquorum Patrum et theologorum, contra modernos etiam Incredulos, arma depromere debet. Attamen veritas, licet in se immota, novis argumentis proponi et illustrari potest; quum enim sit universalis simul et æterna, omnium ætatum mentibus accommodari valet, et quum novis adversariorum impugnationibus quotidie sit obnoxia, novis pariter fulciri debet probationibus, quibus difficultates recenter propositæ efficacius elidi queant. Mihi igitur in animo fuit *recentiores Rationalistarum Protestantiumque errores ex ipsorum libris detegere, exponere et confutare;* et sane, dum eorum opera legerem, cito intellexi multa ex eorum argumentis, sæpe jam confutata, sub novâ formâ recocta fuisse, paucis tantum additis; sæpe igitur probationibus ab antiquis Patribus et theologis usus sum, ea tantum addens, ex recentiorum Apologistarum operibus, quæ ad nova adversariorum sophismata explodenda necessaria videbantur. Nonnulla pariter ex industriâ omisi, quæ, sæculis elapsis utilia, nostrâ ætate, propter mutatas circumstantias,

(1) *Matth.* XIII, 52.

otiosa jam evaserunt, ut sic quæstiones quæ hodie agitantur fusiori calamo exponere possem : *nova* igitur et *vetera* in hâc Synopsi invenietis.

Brevitati tamen simul ac perspicuitati consulo, lectores sæpe remittens ad libros antiquos recentesve, ubi multa invenient utilia sive ad adversarios confutandos sive ad fideles erudiendos : ipsorum igitur erit, pro datâ sibi opportunitate, res majoris momenti profundius investigare et penitius expendere : experientiâ enim constat illos tantum vere proficere qui, duce magistro, proprio et indefesso labore, studio incumbunt.

Ad mentem S. Thomæ Aquinatis scribo : Angelicus enim Doctor tum in *Summa contra Gentiles* tum in opusculo *Contra errores Græcorum* viam aperuit in quâ, pro tenuitate meâ, incedere statui; operibus tamen hodiernis utor quæ ipse, si adhuc superstes, adhibuisset. Inter recentes auctores qui maximo auxilio mihi fuerunt, speciatim *Lud. Brugère* commemorare debeo quem ut magistrum habui et ducem libenter agnosco; neque hic prætermittere possum nomina eorum qui consiliis et notis sæpe me adjuvarunt, ut F. Dissez, J. Bruneau et H. Ayrinhac, vel dum opus sub prælo esset menda patienter correxerunt, ut H. Boivin et H. Pluchon : quibus omnibus gratum offero animum.

Si quid autem erronei vel minus recti in hasce paginas, præter intentionem, irrepserit, illud pro non scripto habebunt benigni lectores. Valete.

Praefatio
IN NOVAM EDITIONEM.

Uno vix anno elapso post vulgatam primam hujus voluminis editionem, jam novam edere necesse est; in quâ pauca mutare expedire visum est. Quum enim opus non solum in Americâ, sed etiam in plerisque Europæ regionibus benigne exceptum fuerit, opportunum judicavi notas ex anglicis scriptoribus mutuatas latino sermone breviter contrahere atque ipsissima eorumdem verba in *Appendice* referre. Pauca pariter, juxta animadversiones mihi factas, emendavi, doctiorum judicio morem gerere semper paratus.

Baltimoræ, in festo Visitationis B. Mariæ Virginis, die 2ª Julii 1897.

MONITUM.

Nostra facimus verba Perrone (*de Verâ Relig., p. 1, n. 177*). "*Moneo quod, cum ad auctores Protestantes remitto, eo consilio id faciam ut indicem eos qui de aliquo argumento scripserunt, ad quos tunc tantum recurrere poterunt auditores quum debitam facultatem impetraverint : quod et de catholicis scriptoribus accipiendum est, quorum opera in Indicem relata sunt.*"

Library University of Santa Clara

Rodez, le 13 Juin 1896.

Cher Directeur,

On m'a remis le nouveau volume de théologie que vous avez bien voulu m'adresser. Je suis très sensible à cette attention, et vous en remercie très cordialement. Je continue à vous considérer comme un peu mien, et je m'imagine qu'à votre tour vous voulez bien vous considérer comme un peu nôtre.

Ce volume a ceci de particulier qu'il contient la théologie fondamentale, c'est-à-dire les traités de la Religion et de l'Eglise, mais il est fait sur un plan nouveau, qui lui donne, comme vous dites en tête, une actualité spéciale au regard des temps présents. Vous ne l'auriez pas écrit comme cela en France; mais vivant au milieu des protestants et du rationalisme américain, vous avez mieux connu les objections qui nous viennent de ce côté là, et vous avez établi vos preuves en conséquence. Je me propose d'étudier votre livre à tête reposée, et de devenir le premier de vos élèves.

Que Dieu, cher Directeur, continue à vous protéger, et que son Saint-Esprit vous inspire la pensée de poursuivre vos travaux théologiques et de les compléter peu à peu, de manière que toutes les matières de cette vaste science soient par vous traitées et expliquées.

Veuillez me croire votre tout dévoué en N. S.

✠ Ernest, Card. Bouret, Ev. de Rodez.

Hæc scribebat, paucis diebus antequam moreretur, Illustrissimus ac doctissimus Cardinalis, quem luget non solum Ruthenensis, sed etiam Romana Ecclesia.

Prolegomena
IN THEOLOGIAM[1].

DIVISIO
- Theologiæ notio.
- Theologiæ partitiones.
- Theologiæ præstantia et necessitas.
- De modo scientiam theologicam acquirendi.

I. Theologiæ notio.

1. 1° Theologia, si spectetur vocis etymon (Θεός, λόγος), idem sonat ac sermo seu doctrina de Deo. Quod vocabulum multas obtinuit significationes. Apud Paganos, significabat disquisitionem circa deos eorumque cum mundo relationes[2]. A Patribus vero sæpe usurpatum fuit pro eâ divinæ scientiæ parte, quæ de divinitate ipsâ disserit, nempe de Deo, de Trinitate, de divinâ Christi naturâ 3. Hinc S. Joannes præ ceteris Evangelistis *theologus* appellatus fuit, quia apertius Filii divinitatem declaravit. Qui usus usque ad sæc. XII prævaluit, ut videre est ex operibus Abælardi, qui opiniones suas de Trinitate vulgavit in libro cui titulus : *Introductio ad theologiam*. Sed jam a sæc. XIII, theologia latiorem significationem accepit, omnem doctrinam complectens quæ non solum de Deo, sed etiam de creaturis prout ad Deum referuntur, disserit; hinc opus S. Thomæ, quod

---

[1] Cf. *S. Thom.* I, q. I, a. 1-8; *Petavius*, Dogmata theologica, Prolegom.; *Becanus*, Summa theol., Disput. procem.; *Billuart*, Summa S. Thom., diss. procem.; *Migne*, Theol. Cursus, I, 10 sq.; *Perrone*, Prælect. theol., Prolegomena; *Franzelin*, de Deo Uno, Prolegom.; *Bonal*, Instit. theol. I, n. 2 sq.; *Hurter*, Theol. dogm. Compend., Prolegom.; *Lambrecht*, de Revelat., Introd.; *A. Cave*, Introd. to Theology, Edinburgh, 1886, p. 1-118.

[2] Cf. *Plato*, Republ., II, 379; *Aristoteles*, Metaphysic. X, 6; *Cicero*, de Naturâ deorum, III, 21.

[3] Cf. *Petavius*, op. cit. c. I, 1.

universam fidei doctrinam continet, dogmaticam ac moralem, *Summa theologica* nuncupatum est.

Quum vero ea quæ de Deo nota sunt tum ratione tum fide cognosci valeant, duplex distingui solet theologia, prior *naturalis*, quæ est illa philosophiæ pars de Deo disserens ex principiis solo lumine naturali notis; posterior *supernaturalis*, quæ de divinis rebus disserit ex principiis revelatione cognitis : hic nonnisi de posteriori agimus.

2. 2° Quoad *rem*, theologia definiri potest *scientia supernaturalis de Deo et creaturis quatenus ad Eum referuntur disserens.* Dicitur :

(a) *Scientia*, i. e. series conclusionum ex principiis certis deductarum et logico ordine connexarum [1]. Theologia enim veritates a Deo revelatas non solum amplectitur, sed eas modo scientifico investigat, verbum Dei analysi subjiciendo, ut tota ejus amplitudo disertius innotescat, simul conferendo varia Scripturæ loca quæ de eâdem re disserunt, Patrumque commentariis et Ecclesiæ definitionibus utendo, ut sic Verbi divini sensus clarius intelligatur; insuper ex veritatibus certo revelatis alias conclusiones, ope alterius principii sive revelati, sive etiam ratione cogniti, deducit; postea tum principia, et facta revelata, tum conclusiones ex eisdem deductas, logico coordinat ordine, ita ut veram hujus nominis scientiam efforment.

(b) *Supernaturalis*, i. e. non solius rationis, sed fidei seu revelationis ope comparata; et ita theologia non solum a philosophiâ, sed etiam a variis *humanis* scientiis distinguitur. Hæ enim soli naturali evidentiæ innituntur, proindeque ea quæ rationis humanæ captum superant, attingere non valent; dum theologia, præter rationis principia quibus utitur, revelatione novas comparat veritates, quæ solo naturali lumine

[1] Quidam negârunt theologiam esse scientiam, quia videlicet principiis innititur quæ non sunt intrinsece evidentia. Sed immerito; nam ad veram scientiam requiritur et sufficit certa cognitio principiorum, e quibus conclusiones logice deduci possint, quocumque modo principia hujusmodi cognoscantur; atqui hoc invenire licet in theologiâ, quum principia, quibus innititur, licet non sint intrinsece evidentia, certo tamen cognoscantur, quum ab ipso Deo revelentur. (Cf. *S. Thom.*, I, q. 1, a. 2).

cognosci non possunt. Quod plane sufficit ut hæc a ceteris scientiis distinguatur; nam, ut ait *S. Thomas*[1], diversa ratio cognoscibilis, seu diversus cognoscendi modus diversitatem scientiarum inducit; "unde nihil prohibet de eisdem rebus, de quibus philosophicæ disciplinæ tractant, secundum quod sunt cognoscibiles lumine naturalis rationis, etiam aliam scientiam tractare, secundum quod cognoscuntur lumine divinæ revelationis. Unde theologia, quæ ad sacram doctrinam pertinet, differt secundum genus ab illâ theologiâ quæ pars philosophiæ ponitur".

(c) *De Deo et creaturis* ... Quibus verbis declaratur *objectum* circa quod versatur theologia; quod quidem duplex est, *primarium* scil. Deus ipse, seu veritatum summa quæ de Deo cognosci valent; *secundarium* autem creaturæ omnes, præsertim vero rationales, non quidem in seipsis spectatæ, sed quatenus a Deo sunt, et ad Eum tendunt. Exinde apparet unitas theologiæ, tum ratione *modi* quo comparatur, quatenus videlicet ea omnia et sola considerat quæ *revelatione* innotescunt, vel ex eâ deducuntur : "quia igitur sacra doctrina considerat aliqua secundum quod sunt divinitus revelata, secundum quod dictum est, omnia quæcumque sunt divinitus revelabilia, communicant in unâ ratione formali objecti hujus scientiæ; et ideo comprehenduntur sub sacrâ doctrinâ sicut sub scientiâ unâ"[2]; tum ratione *objecti materialis*, quatenus omnia quæ in eâ disputantur, vel sunt *Deus* ipse vel ad Eum referuntur : "omnia autem pertractantur in sacrâ doctrinâ sub ratione Dei, vel quia sunt ipse Deus, vel quia habent ordinem ad Deum, ut ad principium et finem. Unde sequitur quod Deus vere sit subjectum hujus scientiæ". (*S. Th.* l. c. a. 7). Quæ quidem omnia sic breviter complectitur S. Doctor, post *Albertum M.* : "theologia a Deo docetur, Deum docet, et ad Deum ducit"[3].

3. 3° *Corollaria.* (A) *Theologia a fide vere distinguitur.* Fides siquidem est habitus supernaturalis, mentem disponens ad assentiendum firmiter, propter divinam auctorita-

[1] *S. Thom.* I, p. q. I, a. 1, ad 2. — [2] *S. Thom.* I, q. I, a. 3.

[3] Quid sit theologia, et quid non sit optime declarat *J. H. Newman*, The Idea of a University, dis. 3, n. 7, p. 60 sq.

tem, omnibus a Deo revelatis; ideoque a theologiâ differt triplici præsertim modo : (a) ratione *objecti*, nam theologia attingit non solum veritates formaliter revelatas, ut fides, sed etiam conclusiones ex eis deductas; (b) ratione *motivi*, fides enim veritatibus revelatis adhæret propter solam auctoritatem Dei revelantis; dum theologia conclusiones, ex veritatibus formaliter revelatis deductas, amplectitur propter bonitatem illationis, vi cujus consectaria logice e principiis eruuntur; (c) ratione *modi* quo suum objectum apprehendit : fides siquidem non arguit, nec discurrit sed simplici mentis actu veritatibus revelatis adhæret; dum theologia modo scientifico procedit, analysis, comparationis et synthesis ope, et vere demonstrat tales vel tales veritates in Verbo Dei contineri vel ex eo inferri [1].

4. (B) *Theologia est scientia inductiva simul et deductiva.* (a) *Inductiva* dicitur illa scientia, quæ a particularibus ad universalia, et a factis ad leges et causas generales assurgit. Jamvero in multis theologiæ quæstionibus *inductionis* ope procedimus : siquidem sæpe sæpius veritates revelatæ non ut principia abstracta et generalia, sed ut facta proponuntur, ex quibus ad altiorem veritatem assurgimus, quæ est principii theologici instar. Ita v. g. revelatum non fuit modo abstracto humanam naturam hypostatice unitam fuisse personæ Verbi; sed ex variis Scripturæ locis simul collatis, colligitur Christum esse Verbum incarnatum, Christum esse vere hominem simulque vere Deum, et ex his omnibus concluditur, analysis et inductionis ope, Verbum hypostatice fuisse humanæ naturæ unitum.

(b) *Deductiva* autem scientia nuncupatur, quæ ex principiis generalibus ad particularia descendit. Porro quando, per analysim, compertum est nonnulla dogmata fuisse a Deo revelata, ex eisdem tanquam principiis variæ erui possunt conclusiones; sic v. g. unione hypostaticâ Verbi cum humanâ naturâ jam demonstratâ, merito infertur Christum esse vere Deum, ipsique competere omnia divina attributa,

[1] Hinc theologia fidei opem præstat; eâ siquidem "fides saluberrima, quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur" (*S. Augustinus*, De Trinit. l. XIV, c. 1, n. 3).

eumdem esse vere hominem, ideoque duplicem in eo inveniri naturam, duplicem voluntatem et operationem, animam rationalem et corpus vere humanum etc.

5. (C) *Theologia est scientia speculativa simul et practica.* (a) Est *speculativa*, quia de rebus credendis circa Deum divinaque attributa, circa mysteria Trinitatis et Incarnationis aliaque hujusmodi disserit, quæ directe ad praxim non tendunt, sed in quibus contemplandis mens quiescit. (b) Est etiam *practica*, quia de rebus ad mores pertinentibus disputat, de actibus humanis, de legibus, de peccatis, de virtutibus etc. Attamen, ut ait *S. Thomas* (l. c. a. 4), " magis est speculativa quam practica : quia principalius agit de rebus divinis quam de actibus humanis, de quibus agit secundum quod per eos ordinatur homo ad perfectam Dei cognitionem, in quâ æterna beatitudo consistit ". Animadvertere autem liceat etiam speculativam theologiæ partem ultimo ad praxim ducere, quum nihil nos magis ad amorem Dei provocet quam divinorum consideratio mysteriorum [1].

6. (D) *Theologia merito vocatur sapientia.* Etenim sapientia nihil aliud est nisi scientia altissimas rerum causas considerans ; unde sapiens dicitur, in unoquoque genere, qui altissimam illius generis causam considerat. Atqui theologia altissimam omnium causam contemplatur, scilicet Deum, et quidem modo perfectissimo, nempe non solum quatenus per creaturas rationis ope cognoscibilis est, sed etiam quatenus in se per revelationem cognosci valet. Ergo sacra doctrina maxime dicitur sapientia. (*S. Th.* l. c. a. 6).

II. Theologiæ partitiones.

Licet theologia una sit ratione objecti formalis, dividi tamen potest tum ratione *methodi*, tum ratione *objecti*.

7. 1° Ratione *methodi*, theologia potest esse *positiva*, *scholastica* vel *mixta*.

(A) *Positiva* [2] ea est quæ singulas veritates credendas e

[1] Quod feliciter ostendit *V. Contenson* in opere cui titulus *Theologia mentis et cordis*.

[2] Theologia positiva alia etiam sortitur nomina pro varietate fontium ex quibus sua depromit argumenta : vocatur *biblica*, si Scripturæ præ-

fontibus revelationis eruit, exponit et demonstrat argumentis præsertim ex Scripturâ et Traditione desumptis; hanc Patres præcipue excoluerunt. Primum quidem religionem christianam, contra Paganorum impugnationes, exponere et vindicare sategerunt : ita S. Justinus, Aristides, Tertullianus aliique in suis *Apologiis*. Postea vero fidem catholicam, contra nascentes hæreses, propugnârunt : ita S. Irenæus contra Gnosticos, S. Athanasius adversus Arianos, S. Cyrillus Alexandrinus contra Nestorianos sexcentique alii. Theologiam positivam, post Conc. Tridentinum, scientifice exposuerunt nonnulli moderni theologi, inter quos eminent D. Petavius et L. Thomassinus.

8. (**B**) *Scholastica* vero dicitur ea quæ dogmata fidei modo philosophico scrutatur, eorum sensum magis accurate definiendo; fidei dogmata cum rationis principiis, in quantum fieri licet, conciliando; conclusiones in dogmatibus contentas dilucide aperiendo; nexum, qui inter veritates revelatas existit, ostendendo, uno verbo dogmata fidei scientifice illustrando. Quæ methodus, jam a sæc. VIII, in Ecclesiâ Græcâ a S. Joanne Damasceno adhibita, in scholis latinis viguit præsertim a sæc. XII ad XVI, et hodie etiam viget in omnibus fere catholicis scholis, non quidem sola, sed cum apologeticâ et polemicâ feliciter consociata.

Eamdem multoties laudaverunt R. Pontifices; hæc inter alios habet *Sixtus V* (Bulla *Triumphantis* 14 mart. 1588) : " Hujus quidem tam salutaris scientiæ cognitio ... semper certe maximum Ecclesiæ adjumentum afferre potuit, sive ad Scripturas ipsas vere et sane intelligendas et interpretandas, sive ad Patres et utilius perlegendos et explicandos, sive ad varios errores et hæreses detegendas et repellendas ". Et addit theologiam scholasticam esse hæreticis maxime formidolosam, quia et ipsi intelligunt " illis dilucidis definitionibus et distinctionibus, illa argumentorum firmitate et acutissimis disputationibus lucem a tenebris, verum a falso distingui, eorumque mendacia multis præstigiis et fallaciis involuta tanquam veste detractâ patefieri et denudari ". Quæ verba citavit

sertim innititur; *patristica*, si Patrum doctrinam præcipue exponit : quæ tamen a *patrologiâ* distinguitur, ubi historicæ, criticæ et hermeneuticæ traduntur notiones quæ ad rectam Patrum intelligentiam requiruntur; *symbolica*, quæ Symbolis et Ecclesiæ definitionibus maxime utitur.

et approbavit *Leo XIII*, hæc simul addens : " Jamvero inter scholasticos Doctores omnium princeps et magister longe eminet Thomas Aquinas : qui, uti Cajetanus animadvertit, veteres "doctores sacros quia summe veneratus est, ideo intellectum omnium quodammodo sortitus est". Illorum doctrinas, velut dispersa cujusdam corporis membra, in unum Thomas collegit et coagmentavit, miro ordine digessit et magnis incrementis ita adauxit, ut catholicæ Ecclesiæ singulare præsidium et decus jure meritoque habeatur"[1]. Recentes quidam auctores scholasticam theologiam calumniati sunt quasi subtilibus et otiosis quæstionibus scaturientem. Nonnullos hujusmodi defectus in scholas irrepsisse, præsertim sæc. XV, libenter fatemur; sed res non ex abusibus, sed ex legitimo usu dijudicari debet, et quicumque P. Lombardi, S. Thomæ, S. Bonaventuræ aliorumque scholarum principum opera attente perlegerit, maximam ex eis utilitatem reportabit.

9. (**C**) *Mixta* vocari potest theologia, quæ methodum tum positivam, tum scholasticam harmonice consociat. Hæc est via quam, post C. Tridentinum, plerique theologi ingressi sunt, nosque, utpote moribus nostris maxime accommodatam, sequi intendimus. Theologus enim, ut muneri suo hâc nostrâ ætate satisfaciat, debet imprimis divinitatem christianæ religionis contra Rationalistas cujuslibet generis, rationis et historiæ ope, invicte demonstrare : quæ pars theologiæ est maxime *apologetica*. Postea vero contra Protestantes, et Græcos schismaticos infallibilem Ecclesiæ catholicæ auctoritatem, Scripturâ et Traditione vindicare; quæ pars maxime est *polemica*. Tandem singula dogmata exponet et demonstrabit ex variis revelationis fontibus, eadem philosophiæ ope elucidabit, et eorum cum ratione concordiam declarabit, multa simul ex eis consectaria deducendo : quæ theologiæ pars erit simul *positiva* et *scholastica*. Sic vitari poterunt illorum excessus qui, positivæ methodo nimis indulgentes, nihil nisi aridam textuum seriem congerunt[2], vel illorum ex adverso qui, rationi nimium faventes,

[1] Encycl. *Æterni Patris*, 5 August. 1879. Cfr. *Mgr Freppel*, Œuvres, tom. III, Discours-Panégyriques, Paris, 1890, Panégyrique de St Thomas d'Aquin, p. 327 sq.

[2] " Si nudis auctoritatibus magister quæstionem determinet, certificabitur quidem auditor *quod* ita est, sed nihil scientiæ vel intellectus acquiret, sed vacuus abscedet". (*S. Thom.* Quodl. 4, a. 18).

philosophica et *a priori* argumenta ita exclusive exhibent ut suam, vel suæ scholæ mentem potiusquam verbum Dei edocere videantur [1].

10. 2° Ratione *objecti*, variæ fuerunt divisiones pro varietate temporum et auctorum.

(A) Quum vero inter ceteras celeberrima sit partitio quam Angelicus Doctor suam fecit in Summâ theologicâ, ejusdem brevem synopsim hic exhibemus [2] : in tres partes dividitur, quarum *prima* de Deo agit quatenus est *principium* seu causa creaturarum, *secunda* de motu rationalis creaturæ in Deum, seu de Deo quatenus est creaturarum *finis ultimus*, *tertia* de Christo, seu de Deo Incarnato, qui quatenus homo, *via* est nobis tendendi in Deum ; et ita appareret quantâ unitate fulgeat theologia.

- I.
  - De essentiâ divinâ, seu de Deo uno.
  - De distinctione personarum, seu de Deo trino.
  - De processu creaturarum a Deo, seu de Deo creante.
- II.
  - Iª 2æ
    - De Ultimo fine hominis.
    - De Actibus humanis
      - in se.
      - in suis principiis
        - *internis*, seu de habitibus, virtutibus et vitiis.
        - *externis*, seu de legibus et gratiâ.
  - 2ª 2æ
    - De officiis quæ omnibus communia sunt
      - De virtutibus theologicis.
      - De virtutibus cardinalibus.
    - De officiis cujuslibet statûs
      - de gratiis gratis datis.
      - de duplici vitâ
        - activâ.
        - contemplativâ.
      - de statu perfectionis.

[1] " Illud Scripturæ studium, quod præcise ordinatur ad litteralem ejus intelligentiam, necessarium est ad ipsammet scholasticam disciplinam". (*Suarez*, De Instit. S. J. l. V, c. 3, n. 2).

[2] Ad fusiorem hujus divisionis expositionem vide *P. Berthier*, Tabulæ systematicæ et synopticæ totius summæ theologicæ.

III. De Ipso Salvatore — De Mysterio Incarnationis. / De variis actibus et passionibus Xti.
III. De Sacramentis — in genere. / in specie.
III. De vitâ æternâ — De iis quæ præcedunt / De iis quæ comitantur / De iis quæ sequuntur — resurrectionem.

11. (B) Communis autem partitio, quam sequuntur omnes fere theologi hodierni, ea est quâ dividitur theologia in *dogmaticam* et *moralem : prior*, quæ magis speculativa est, veritates credendas complectitur, meritoque vocatur *regula credendorum ; posterior*, quæ magis practica est, circa *mores* seu *agenda* versatur, propterea que *regula agendorum* nuncupatur.

Iterum theologia dogmatica dividitur in *generalem* seu *fundamentalem*, et *specialem : prior* quæstiones magis *generales* et *fundamentales* investigat circa credenda, sc. *christianæ revelationis veritatem*, *Ecclesiæ catholicæ* in veritatibus revelatis custodiendis et interpretandis *infallibilitatem*, *fontesque* ex quibus dogmata catholica hauriri possint [1] ; *posterior* autem *singula fidei dogmata* exponit, declarat et demonstrat. Quum vero hæc in *Symbolo Apostolorum* substantialiter contineantur, theologia dogmatica specialis nihil aliud est nisi *scientifica Symboli expositio*, ut ex sequenti schemate constat.

I. De Fide. . . . . *credo* ...
II. De Deo uno . . . . *in Deum* ...
III. De Deo trino . . . . *Patrem* ... *et Filium etc.*

[1] Illa pars theologiæ fundamentalis, quæ divinitatem christianæ religionis et catholicæ Ecclesiæ demonstrat, sæpe vocatur *Apologetica*, ἀπολογητική (defensiva), quia fundamenta veræ religionis defendit; aut *irenica*, a græca voce εἰρηνη (pax), quatenus ejus scopus est quoscumque dissidentes in pacem veræ Ecclesiæ adducere; vel *polemica*, a voce πόλεμος (bellum), quatenus adversarios debellat atque eorum argumenta impugnat; vel propædeutica (πρό, παιδεύω præ-doceo) quia est prævia institutio ad theologiam. Haud raro *polemica* etiam seu *controversialis* dicitur ea theologiæ pars quæ contra hæreticos dirigitur. *Apologia* (ἀπολογία, defensio) latius patet quam Apologetica, quum non solum ad fundamenta fidei, sed etiam ad singula dogmata sese extendat, ut ea videlicet contra adversarios defendat. (Cf. *Groot*, Summa Apologetica, Ratisbonæ 1890, q. I, a. 1).

IV. De Deo Creante et Elevante. *Creatorem cœli et terræ.*
V. De Verbo Incarnato et Redemptore . . . . . *et in Jesum Christum etc.*
VI. De Deo Sanctificante { *formaliter* per gratiam, *instrumentaliter* per sacramenta } *in Spiritum sanctum ...*
VII. De Deo Remuneratore . . *carnis resurrectionem, vitam æternam.*

Quæ quidem divisio non solum logica est, sed etiam clare ostendit unicum theologiæ dogmaticæ objectum esse Deum spectatum sive *in se* (de Deo uno et trino), sive in suis *operibus* naturalibus et supernaturalibus (de Deo creante et elevante), sive in *restauratione* suorum operum (de Deo Incarnato et sanctificante), sive tandem in *consummatione* eorumdem (de Deo remuneratore). Ita etiam luculenter constat Jesum Christum centrum esse omnium : Ipse enim est simul Deus et homo; per Ipsum omnia facta sunt, per Ipsum omnia restaurantur, et per Ipsum omnia consummabuntur : " *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*". (*I Tim.* II, 5).

Theologia moralis dividitur in moralem *simpliciter*, quæ de *præceptis* præsertim disserit, seu de *licito* et *illicito;* et *asceticam*, quæ circa *consilia* maxime versatur, seu perfectionem et media quibus attingi valet. *Mystica* autem, quæ sæpe pro asceticâ sumitur, stricto sensu illa est quæ vias perfectionis *extraordinarias* exponit.

III. Theologiæ præstantia et utilitas[1].

12. 1° *Theologia, tum dogmatica tum moralis, ceteris scientiis longe præstat ratione objecti, medii et finis.*

(A) Ratione *objecti :* siquidem quo altius est alicujus scientiæ objectum, eo nobilior est scientia; atqui theologiæ objectum est manifesto omnium altissimum : dum enim scientiæ naturales considerant vel res materiales, vel viventia homini inferiora et ipsum hominem, aut etiam Deum naturali rationis lumine notum, theologia aliarum scientiarum objecta et ipsa attingit sed sub altiori ratione : videlicet tum hominem tum entia homini inferiora, contemplatur, prout ad Deum referuntur, et quatenus ad supernaturalem finem tendunt vel saltem huic obtinendo inserviunt; insuper Deum considerat non solum ut unum, sed etiam ut trinum, ut incarnatum,

[1] Cf. *Mgr Perraud*, Œuvres pastorales et oratoires, Paris, 1883, vol. I, p. 326 sq.; *A. Cave*, An Introduction to theology, Edinburgh, 1886, p. 1-14; *J. H. Newman*, Idea of a University, Disc. III-IV.

ut sanctificantem: quæ quidem omnia naturales scientias transcendunt; ergo.

B. Ratione *medii*: medium enim quo scientiæ humanæ utuntur, est ratio sola, dum medium quo theologia utitur est ratio fide seu divinâ revelatione illuminata, et infallibili Ecclesiæ magisterio ab errandi periculo liberata; atqui lumen divinum certo lumini naturali præstat, et ex se majorem certitudinem confert, quum ab ipso Deo procedat qui nec falli nec fallere potest: ergo etiam sub hoc respectu theologia ceteras superat scientias.

C. Ratione *finis*: ea siquidem scientia nobilior est, quæ ad altiorem finem nos evehit: atqui scientiæ naturales disserunt vel de fine naturali vel de mediis ad illum attingendum, et sæpe etiam in ipsâ rerum consideratione sistunt, sine ullo respectu ad finem ultimum; dum theologia, et quidem sola, de fine supernaturali et mediis ad eum conducentibus disputat: proinde ipsa sola est vere practica, quum sapientis sit finem in omnibus respicere; nam "si scirem omnia quæ in mundo sunt, et non essem in caritate, quid me juvaret coram Deo, qui me judicaturus est ex facto"[1]?

13. *Corollarium: Omnes scientiæ naturales theologiæ subservire debent, imo, si opus fuerit, ab ipsâ corrigi debent.*

a. Etenim subordinatio finium secum infert subordinationem mediorum; atqui, ex dictis, finis ceterarum scientiarum, utpote naturalis, subordinatur fini theologiæ, qui est supernaturalis et supremus: ergo. Proinde theologia omnibus imperat scientiis, tanquam regina subditis, eisque utitur in obsequium sui; v. g. dialecticæ regulis utitur ad propositiones suas tuendas adversariorumque solvenda argumenta, metaphysicæ principiis ad mysteria fidei modo scientifico exponenda, psychologiæ studio ad actus humanos regulandos etc. Nec tamen accipit "ab aliis scientiis tanquam a superioribus, sed utitur eis tanquam inferioribus et ancillis, sicut architectonicæ utuntur subministrantibus, ut civilis militari. Et hoc ipsum quod utitur eis, non est propter defectum vel insufficientiam ejus, sed propter defectum intellectûs nostri, qui ex eis quæ per naturalem rationem ... cognoscuntur, facilius manuducitur in ea quæ sunt supra rationem, quæ in hâc scientiâ traduntur"[2].

(b.) Hinc ad theologiam spectat non quidem aliarum scientiarum campum invadere, sed tamen de eis judicare: "Quidquid enim in aliis scientiis invenitur veritati hujus scientiæ repugnans, totum condemnatur ut falsum"[3], quia quum verum vero non opponatur,

---

[1] *De Imitat. Christi*, l. I, c. II, n. 1. — [2] *S. Thom.*, l. c. a. 5, ad 2.
[3] *S. Thom.*, l. c., a. 6 ad 2.

quidquid veritati a Deo revelatæ et ab Ecclesiâ definitæ contrariatur verum esse nequit; caveant tamen theologi ne proprias opiniones pro dogmatibus assumant!

14. 2° *Scientia theologica vere competens est absolute necessaria sacerdotibus qui in Ecclesiâ ex officio alios fidem docere debent; et laicis, præsertim doctioribus, valde utilis.* Nomine scientiæ *competentis* designatur ea quæ ad varia ecclesiastica ministeria obeunda desideratur, proinde diversa esse potest pro varietate hujusmodi officiorum, major quidem in Episcopis et magistris, aut etiam in pastoribus qui majori præsunt parœciæ, minor in sacerdotibus qui communiora obeunt ministeria, ea tamen quæ sufficiat ut quis casus ordinarios difficultatesque communiter propositas solvere queat, et in difficilioribus dubitet doctiorumque consilia exquirere valeat.

15. (A) *Scientia competens est necessaria sacerdotibus.* (a) Jam enim sacerdotibus A. Legis dictum fuerat: "Labia enim sacerdotis custodient *scientiam*, et *legem* requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est"[1]. Quæ quidem verba diserte affirmant speciale munus fideles edocendi tum veritates credendas, tum leges servandas sacerdotibus incumbere. Imo ignorantia sufficiens erat causa cur sacerdotes a Deo repellerentur: "Quia tu scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi"[2]. Quod Christus ipse confirmavit dum Apostolis, eorum successoribus, iisque omnibus qui apostolicum munus obituri erant, aperte dixit: "Euntes ergo, docete omnes gentes... docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis"[3]; jamvero nemo doctrinam Christi recte docere potest nisi prius eam apprime didicerit, quum Deus miracula patrare non soleat scientiam pigrorum mentibus infundendo. Nec aliter rem Apostoli intellexerunt: Paulus enim de Episcopis, proindeque de illis clericis qui Episcoporum adjutores sunt in ministerio verbi, ait: "Oportet Episcopum sine crimine esse... amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere"[4]; ex quo sequitur sacerdotes pastorale munus obeuntes, talem scientiam comparare teneri, quæ sufficiat non solum ad fideles instruendos, sed etiam ad hæreticorum et infidelium difficultates solvendas, saltem magis communes.

16. (b) Nec mirum est proinde Concilia tam generalia quam particularia theologiæ studium non solum commendavisse sed etiam præscripsisse. Ita *Tridentinum* decrevit (sess. XXIII, c. 7)

[1] *Malach.* II, 7. — [2] *Osee*, IV, 6. — [3] *Matt.* XXVIII, 19-20.
[4] *Tit.* I, 7-9.

ordinandos diligenter examinandos esse non solum quoad mores, sed etiam quoad *doctrinam* et fidem; quod disertius declaratur in Pontificali Rom. (De Ordin. confer.), ubi dicitur : "Sed etiam ad populum docendum ea quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, ac ad ministranda Sacramenta diligenti examine præcedente, idonei comprobentur". Pariter statuit (sess. XXIV, cap. 18) ne vacantes parœciæ sine diligenti examine cuiquam conferrentur, posteaque *Benedictus XIV* formam determinavit pro examine in concursu eligendorum ad ecclesias parochiales servandam. Multa etiam hâc de re a particularibus Conciliis decreta sunt, et attente legere oportet quæ habent Concilia Plenaria Baltimorensia, præsertim vero tertium n. 40 sq.; 135 sq.; 166 sq.; 182 sq.; 186, 189 etc. Hæc inter alia attendantur (n. 189) : "At parum clericis proderit sacris scientiis ineunte ætate sedulam operam navasse, si quum annis provectiores sunt, doctrinæ et lectioni non attendant." "Aliqui nempe sacerdotes qui initio præclarissime *confessarii* munus susceperunt, inde post diuturnum tempus, omni studiorum curâ neglectâ, pristinam moralis theologiæ scientiam amittunt, ita ut qui in ejusmodi arte peritissimi fuerant, tandem exiguâ solum confusâque ipsius artis scientiâ primisque rudimentis instructi, vix inter tyrones adnumerentur"[1]. Quæ de confessariis scite declarat sapientissimus Pontifex, apte congruunt *prædicatoribus* qui libris et considerationi valedicunt.

17. (c) *Ratione* confirmatur. Sacerdotes enim curam animarum habentes, sunt fidei *doctores*, spirituales *medici* et *judices*. Atqui munia hujusmodi scientiam competentem sane requirunt. *Doctores* fidem implantare et implantatam conservare debent; atqui ad hoc requiritur ut fidei fundamenta clare proponant et demonstrent argumentis uniuscujusque captui accommodatis, simulque argumenta solvant quæ in contrarium afferri solent; secus enim infideles ad veritatem trahi communiter non poterunt, imo fideles non pauci, incredulorum sophismatibus decepti, naufragium in fide patientur. Quod quidem nostris præsertim diebus magis necessarium est propter multitudinem errorum qui ubique grassantur; quum enim adversarii omnibus scientiis utantur ad veritates fidei impugnandas, jam non sufficit, ad eos redarguendos, ars bene dicendi vel *a priori* argumentatio, sed desideratur rerum divinarum ac humanarum cognitio, præsertim vero Scripturæ sacræ atque historiæ accurata notitia. Hinc merito ait *Leo XIII*[2] : "Revera

[1] Bened. XIV, Instit., XXXII, n. 4.
[2] Encycl. *Etsi nos*, 15 Febr. 1882.

fidei catholicæ defensio, in qua laborare maxime sacerdotum debet industria, et quæ est tantopere his temporibus necessaria, doctrinam desiderat non vulgarem neque mediocrem, sed exquisitam et variam; quæ non modo sacras, sed etiam philosophicas disciplinas complectatur, et physicorum sit atque historicorum tractatione locuples. Eripiendus est enim error hominum multiplex, singula christianæ sapientiæ fundamenta convellentium : luctandumque persæpe cum adversariis apparatissimis, in disputando pertinacibus, qui subsidia sibi ex omni scientiarum genere astute conquirunt".

Nec minor requiritur moralis scientia ut sacerdotes spirituales *medici* et *judices* esse valeant. Ut *judices*, de licito et illicito, de gravitate vel levitate delictorum judicare habent, necnon de dispositionibus pœnitentis, utrum videlicet absolutione dignus sit vel non. Præterea spirituales morbos, quatenus *medici*, dignoscere et curare debent; porro id fieri nequit nisi longo et attento spiritualium remediorum studio. Hinc recte *Clemens Alex.*[1] scripsit : "Sicut ægroto corpore medico opus est, ita his quorum æger est animus, opus est doctore, qui nostram animam ad cognitionem deducat".

18. (**B**) *Scientia theologica laicis doctioribus valde utilis est.*

(a) *Ad meliorem humanarum disciplinarum intelligentiam;* scientiæ enim ita sunt intime connexæ ut quis in unâ vix proficere valeat nisi aliarum saltem elementa cognoscat; quod de theologiâ præsertim verum est, quum altas agat radices in omnes fere scientias, præsertim vero metaphysicas, historicas, ethicas, et politicas, ita ut nonnullæ notiones, ad hujusmodi disciplinas spectantes, theologicis studiis maxime elucidatæ fuerint. Hinc nulla esse debet studiorum Universitas hoc nomine digna, nisi theologiæ facultatem complectatur[2].

(b) *Ad fidei defensionem:* quum enim hodie fides a multis laicis impugnetur scientificis argumentis, multum sane expedit ut a laicis quoque propugnetur, præsertim quum eorum scripta peculiari favore a multis excipiantur; hoc autem fieri nequit, nisi dogmata fidei, quæ defendere volunt, apprime calleant[3] : secus enim et ipsi in errorem alios inducere possent.

(c) *Ad propriam ædificationem.* Nulli enim dubium esse potest

[1] Pædag. lib. I, c. 1.

[2] Quod egregie probat *J. H. Newman op. cit.* dis. III-IV.

[3] Quod eloquenter urget *Leo XIII*, Encycl. *Providentissimus*, 18 nov. 1893, circa finem.

quin cognitio de Deo rebusque divinis omnis sanctitatis sit fundamentum : nam eo ferventius Deum amamus quo melius eum cognoscimus ; propterea eo perfectior esse poterit sanctitas quo perfectior est theologiæ cognitio [1]. Concludamus igitur, cum Angelico Doctore [2], theologiæ studium ceteris esse perfectius, sublimius, utilius et jucundius : " *Perfectius* quidem, quia, in quantum homo sapientiæ studio dat se, in tantum veræ beatitudinis jam aliquam partem habet. Unde Sapiens dicit [3] : *Beatus vir qui in sapientiâ morabitur*. *Sublimius* autem est, quia per ipsum homo ad divinam similitudinem præcipue accedit, qui omnia in sapientiâ fecit. Unde quia similitudo causa est dilectionis, sapientiæ studium præcipue Deo per amicitiam conjungit ; propter quod dicitur quod *sapientia est infinitus thesaurus hominibus ; quo qui usi sunt, facti sunt participes amicitiæ Dei* [4]. *Utilius* autem est, quia per ipsam sapientiam ad immortalitatis regnum pervenitur ; concupiscentia autem sapientiæ deducet ad regnum perpetuum. *Jucundius* autem est, quia non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiam et gaudium " [5].

IV. De modo scientiam theologicam acquirendi [6].

Ut quis in theologicis studiis proficiat, dispositiones nonnullas præ se ferre debet, rectamque sequi methodum.

19. 1° Dispositiones animi ad theologiæ studium magis necessariæ, sunt : (**A**) *recta intentio*, quæ alia esse nequit nisi gloriam Dei promovendi ardens desiderium zelusque animarum : quum enim scientia hujusmodi supernaturalis sit tum ratione objecti, tum ratione principii, ejus acquisitio supernaturalis esse debet ratione finis intenti. Quod sic optime declarat *S. Bernardus*, vel quicumque est auctor explanationis Cantic., quæ inter ejus opera reperitur [7] : " Sunt qui scire volunt eo fine tantum ut sciant, et curiositas est ; et sunt qui scire volunt ut sciantur ipsi, et turpis vanitas est ; et sunt qui scire volunt ut scientiam suam vendant, verbi causâ pro

[1] Cfr. *H. E. Manning*, The Glories of the S. Heart, New-York 1881, lect. III, Dogma the Source of Devotion, p. 85 ; *A. Cave*, op. cit. p. 9.

[2] C. Gentiles, lib. I, c. 2. — [3] *Eccles.* XIV, 22.

[4] *Sap.* VII, 11. — [5] *Sap.* VIII, 16.

[6] Cf. *Migne*, Theol. Curs. I, p. 62 sq. ; XXVI, p. 1145 sq. ; *A. Cave*, op. cit. p. 106 sq. *J. H. Newman*, Idea of a University, Discipline of mind, p. 480 sq.

[7] Serm. XXVI in Cantic., n. 3.

pecuniâ, pro honoribus : et turpis quæstus est. Sed sunt quoque qui scire volunt, ut ædificent : et caritas est. Et item qui scire volunt, ut ædificentur : et prudentia est".

20. (B) *Sincerus veritatis amor ;* nam si omnes scientiæ ad verum tendunt, id proprio jure sibi vindicat theologia, quæ de Deo disserit, quatenus est suprema veritas. Hinc sincere exponenda et expendenda sunt argumenta adversariorum, sive sint infideles vel hæretici, aut catholici. Non desunt theologi qui contradicentium difficultates plus minusve extenuent, ut eas facilius solvant ; et textus vel facta torqueant, ut promptius sit responsum ; aut vim certam tribuant rationibus quæ nonnisi probabiles sunt. Jamvero hæc omnia perfecta sinceritas respuit, et melius est fateri responsiones datas esse tantum probabiles, quam textus et facta contorquere ad fucum faciendum ; veritas mendaciis nostris non eget ut defendatur.

21. (C) *Humilitas ;* quum enim theologia auctoritate fundetur, docilem exigit assensum, qui nonnisi ab humilibus præstatur ; aliunde Deus mysteria sapientiæ suæ a superbis abscondit et parvulis revelat, juxta illud Christi : " Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis "[1]. Quæ humilitas sponte ad Deum *ferventi oratione* recurret, nam " si quis vestrum indiget sapientiâ, postulet a Deo qui dat omnibus affluenter "[2]. *Caritatem* pariter gignet, juxta illud vere aureum : " *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas" ;* videlicet statim ac Ecclesiæ infallibilis auctoritas rem definivit aut determinavit, nulli viro catholico licet anceps remanere ; sed in rebus vere dubiis, unicuique liceat in sensu suo abundare, novasque etiam, si voluerit, expositiones proponere, dummodo sensui catholico non sint oppositæ : sic enim via patebit vero progressui ; et ita caritas in omnibus salva erit, quia, licet ab aliis dissentiamus, non ita supra sensum extollemur, ut nihil nisi absurdum in opponentium argumentis videamus "[3].

---

[1] *Matt.* XI, 25. — [2] *Jac.* I, 5.

[3] Pauca hic addere liceat ex opusculo XLI *S. Thomæ* desumpta (ed. Vivès, vol. 28, p. 467), in quo S. Doctor idoneum proponit medium scientiam acquirendi : " Tardiloquum te esse jubeo et tarde ad locutorium accedentem : conscientiæ puritatem amplectere, orationi vacare non desinas, cellam frequenter diligas, si vis in cellam vinariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe, nihil quære penitus de factis aliorum, nemini te multum familiarem ostendas, quia nimia familiaritas parit contemptum et subtractionis a studio materiam subministrat... Non respicias a quo audias, sed quicquid boni dicatur, memoriæ com-

22. (D) *Proficiendi studium;* nemo enim in theologicis studiis vere proficiet, nisi velit hisce indesinenter et ardenter incumbere. Nec dicatur nil novi in hujusmodi scientiâ reperiri posse; licet enim veritates fidei antiquæ sint, quum longe ante revelatæ fuerint, novo tamen modo exponi et propugnari possunt, hodiernorum mentibus magis accommodato. Studio igitur incumbant theologiæ candidati, nec memoriam solum exerceant, sed ingenium, fontes Revelationis investigando, Scripturam, Patres et theologos non solum assidue legendo, sed argumenta ad formam syllogisticam vel inductivam reducendo, eorum vim discutiendo, eorum logicam connectionem investigando, uno verbo methodum scientificam adhibendo, quam breviter nunc exponemus [1].

23. 2° Methodus, quam sequimur sic breviter delineari potest :

(A) Initio cujuslibet tractatûs, conspectum generalem totius materiæ sub formâ synopsis tradimus; hic attente legatur, ut unico velut intuitu via percurrenda omnibus pateat; iterum legatur, quotiescumque nova tractatur quæstio ut clare nexus inter varias partes perspiciatur; scientia enim est *concatenata* series conclusionum; in fine tandem legatur, ut sedulo expendatur utrum divisiones datæ sint logicæ, et lucidus ordo ubique servetur.

(B) In quâlibet quæstione, tria generatim tractanda occurrunt : status quæstionis, thesis ejusque probatio, corollaria exinde fluentia. (a) Ad *statum quæstionis* rite exponendum, *definitiones* perspicuæ tradendæ sunt, *errores* exponendi, vera *doctrina* declaranda; discipulorum igitur est, duce magistro, expendere utrum definitiones sint claræ, breves, toti et soli definito convenientes : nisi enim id fiat, nihil nisi vagum et confusum aut etiam erroneum mens concipiet; sedulo pariter investigandum est utrum tum errores tum doctrina lucide rectèque declarentur : quod fieri potest inspectis auctoritatibus allegatis [2].

(b) Thesis sensus generatim clarus evadit ex ipsis definitionibus datis; si autem verbum occurrat non antea definitum, discipulus ad

menda. Ea quæ legis fac ut intelligas, de dubiis te certificans; et quicquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere".

[1] Non sufficit igitur *passive* legere vel audire ea quæ proponuntur sed oportet ea *active* expendere, discutere et digerere; secus enim potest quis innumeras prælectiones audire, vel innumeros libros legere quin exinde doctior evadat, ut acute animadvertit *J. H. Newman*, Idea of a University, l. c. p. 489.

[2] Cfr. *J. H. Newman*, Idea of a University, Discipline of Mind, p. 480 sq.

Philosophiam recurrat ut accurate ejus sensum detegat; si aliquid obscuri maneat, a magistro ejus declarationem quærat; vanum est enim ad probationes accedere, nisi thesis ipsa bene intelligatur. Argumenta autem sunt philosophica, biblica, vel historica; *philosophica* ad formam syllogisticam reduci debent, et de utrâque præmissâ inquirere oportet utrum sit evidens, vel jam ante probata, vel tandem hic et nunc solide demonstrata; quoad conclusionem, duo attendenda sunt, utrum e præmissis logice fluat, et insuper thesi enuntiatæ sit æquivalens. Textus vero *Scripturæ* in ipsis Bibliis legendi sunt, contextu etiam inspecto cum locis parallelis : non enim ex unicâ sententiâ generatim sensus lucide determinari potest, sed solum ex variis adjunctis, ut fusius traditur ubi *Hermeneuticæ* leges traduntur. Idem sane optandum foret quoad *historica* argumenta, ad quorum intelligentiam auctoritates allegatæ critice discutiendæ essent : plerumque tamen discipuli id facere nequeunt, propter defectum librorum et temporis; quidquid sit, magistri hâc de re explicationibus attentam aurem præbeant, ipsoque duce, nonnullos saltem textus investigent [1].

(c) Difficultates ab adversariis propositæ, quandoque in ipsâ argumentorum expositione solvuntur sive directe, sive saltem indirecte solutionis principia tradendo; si quæ autem supersint, modo speciali proponuntur et exploduntur. In utroque casu discipuli adversariorum argumenta ad formam syllogisticam reducant, brevique fallacia apparebit sive in unâ ex præmissis, sive in ambabus, aut in connexione præmissarum cum conclusione.

(d) Sæpe sæpius thesim sequuntur *corollaria*, de quibus expendere oportet utrum logice ex ipsâ thesi fluant, vel quomodo unam thesim cum alterâ connectant. Aliquando *scholia* adduntur, in quibus breviter declarantur quæstiones minoris momenti ad fusiorem materiæ expositionem utiles. Processus igitur quem descripsimus vere logicus est, et qui huic methodo patienter institerit, scientificam theologiæ cognitionem paulatim adipiscetur, et oves sibi commissas salutari pabulo pascere valebit.

[1] Ad meliorem historicorum argumentorum intelligentiam obtinendam legi potest *De Smedt*, Principes de la Critique Historique, Paris et Liège, 1883.

De Verâ Religione.

Auctores consulendi.

INter **Patres :** S. **Justinus** († 167), Apologia I pro Christianis ; Dialogus cum Tryphone; **Clemens Alexandrinus** († 217?), Cohortatio ad Gentes ; **Origenes** († 254) Contra Celsum (gallice versum ap. *Migne*, Demonst. Evang. t. I) ; **Tertullianus** († 240?) Apologeticum ; **Eusebius** († 340), De præparatione et demonstratione evangelicâ, (*Migne.* D. E. t. I et II) ; **Lactantius** († 330), Institutionum divinarum libri septem ; **S. Augustinus** († 430), De Civitate Dei ; De verâ religione; **Isidorus Hispalensis** († 636), De Fide catholicâ adversus Judæos.

Inter **theologos :** **Raymundus Martini** († 1284), Pugio Fidei adversus Mauros et Judæos ; **S. Thomas Aq.** († 1274), De Veritate fidei catholicæ contra Gentiles ; **Marsilius Ficinus** († 1474), De Religione christianâ opusculum ; **Savonarola** († 1498), Triumphus Crucis, sive de veritate Fidei libri IV ; **Pascal** († 1662), Pensées, anglice versum *Pascal's Thoughts ;* **Bossuet** († 1704), Discours sur l'Histoire Universelle ; **Fénelon** († 1715), Lettres sur la Religion ; **Huet** († 1721), Demonstratio Evangelica, ap. *Migne*, Script. Curs., II ; **Bergier** († 1796), Le Déisme réfuté par lui-même ; Certitude des preuves du Christianisme ; Traité historique et dogmatique de la Religion ; **Hooke** († 1796), Religionis naturalis et revelatæ principia ; **Valsecchi**, De Fundamentis Religionis, ed. 2ª Venetiis 1772.

La Luzerne († 1821), Dissertations sur la Religion ; Excellence de la vraie Religion ; **Frayssinous** († 1841), Défense du Christianisme, anglice versum London, 1836 ; **Chateaubriand** († 1848), Génie du Christianisme, anglice versum Baltimore, 1856 ; **H. D. Lacordaire** († 1861), Conférences de N. D. de Paris, anglice translatum ; **A. Nicolas** († 1888), Etudes Philosophiques sur le Christianisme, Paris, 1847 ; **Perrone** († 1876), Prælectiones theologicæ, de Verâ Religione ; **F. P. Kenrick** († 1863), Theologia Dogmatica, de Revelatione divina ; **Schwetz**, Theologia fundamentalis ; **Brugère** († 1888),

De Verâ Religione ; **Zigliara**, Propædeutica ad sacram theologiam, Romæ, 1884; **F. Hettinger,** Lehrbuch der Fundamental theologie, ed. 2ª, 1888, gallice versum *Théologie Fondamentale* ; Apologie des Christenthums, ed. 6ª 1885-87, gallice versum " *Apologie du Christianisme* ", anglice " *Natural Religion, Revealed Religion* ", New York, 1890-95 ; **P. Schanz,** Apologie des Christenthums, 1887-89, anglice translatum, New York, 1891-92; **Gutberlet,** Lehrbuch der Apologetik ; **P. Weiss,** Apologie des Christenthum's vom Standpunkt der Sitte and Cultur, Freiburg, 1889, gallice redditum " Apologie du Christianisme au point de vue des mœurs et de la civilisation ", Paris, 1894 ; **Monsabré,** Introduction au Dogme Catholique, 1857-64 ; **R. Cercià,** S. J. Il Libro del perchè in fatto di Religione, 1885 ; **H. E. Manning,** Religio viatoris, London, 1887 ; **Bougaud** († 1888), Le Christianisme et les temps modernes ; **Abbé de Broglie,** Histoire des Religions, 2ª ed., Paris, 1886 ; Religion et Critique, œuvre posthume, publiée par *C. Piat*, Paris, 1896 ; **Mazzella,** De Religione et Ecclesiâ, Romæ, 1880 ; **Lambrecht,** Theologiæ fundamentalis liber primus, Gandavi, 1889 ; **Jungmann, Hurter, Bonal, Vincent, Tepe, Pesch,** ceterique Compendiorum auctores ; **Gondal,** La Religion, 1893 ; Le Surnaturel, 1894.

Inter **Protestantes** de Verâ Religione scripserunt : auctores, quorum opera reperire est in collectione *Bampton Lectures ;* **Butler** († 1752), The Analogy of Religion, natural and revealed, to the constitution and course of Nature ; **Paley** († 1805), Evidences of Christianity ; **Benj. Constant,** La Religion considérée dans sa source, ses formes et ses développements, Paris, 1830 ; **Mc Ilvaine,** Evidences of Christianity, Philadelphia, 1857 ; **Fisher,** Essays on the Supernatural origin of Christianity, New York, 1887 ; The Grounds of theistic and christian Belief, 1885 ; **Mead,** Supernatural Religion, New York, 1893 ; **C. A. Row,** Christian Evidences, London, 1888 ; **A. B. Bruce,** Apologetics, New York, 1892 ; **F. P. G. Guizot,** Méditations sur l'essence de la Religion chrétienne, anglice redditum ; **F. Delitzch,** System der Christlichen Apologetik, Leipsic 1869 ; **C. E. Luthardt,** Apologetische Vorträge über die Grundwahrheiten des Christenthums, Leipsic, 1883; über die Heilswahrheiten des Christenthums, 1883; über die Moral des Christenthums, 1881; opera anglice translata ; **Barnes,** Evidences of Christianity in the XIX th. century, London, 1871 ; **G. F. Wright,** The Logic of Christian Evidences, London, 1881; **G. J. Romanes,** Thoughts on Religion, London, Chicago, 1895; **A. Balfour,** The Foundations of Belief, London and New York, 1895, op. gallice versum, Paris, 1896 ; **A. Sabatier,** Esquises d'une Philosophie de la Religion, Paris, 1897.

Alia opera circa speciales quasdam quæstiones lector allegata inveniet in decursu Tractatûs.

Objectum, utilitas et divisio Tractatus[1].

1. Theologia *Fundamentalis*, seu *generalis*, est veluti Introductio in Theologiam proprie dictam, et nexus inter philosophiam ac theologiam. Ejus scopus est *veræ religionis inventio.* Demonstratio christiana *ex se* tria stadia complectitur : probationem *existentiæ Dei* atque *animæ spiritualitatis* contra Agnosticos ; *christianæ religionis* divinitatem contra Rationalistas ; et *Ecclesiæ catholicæ* auctoritatem contra hæreticos ; seu aliis verbis tria sunt demonstranda, hominem vere rationalem non dari nisi sit spiritualista, neque spiritualistam nisi sit christianus, neque christianum, nisi sit catholicus. Hic autem supponimus primum punctum jam fuisse in *Prælectionibus Philosophicis* probatum. Unde secundum statim aggredimur in hoc *Tr. de Verâ Religione*, de tertio acturi in *Tr. de Ecclesiâ.* In præsenti igitur Tractatu probare intendimus unicam esse Religionem, eamque revelatam, quam omnes amplecti tenentur, scil. Religionem christianam, quæ sic vocatur quia Christum auctorem agnoscit.

2. *Utilitas* hujus disquisitionis neminem fugit. (A) Hic enim agitur de re ad salutem necessariâ, quum nemo suum

[1] " Tractatus ille systematicâ illâ quâ nunc concipitur formâ, vix ante XVI sæculum natus, XVII° sæculo jam in integrum constitutus apparet ; exhinc, XVIII° sæculo, scholas ingressus est, et, maximâ ex parte, suam perfecit evolutionem ; in XIX° ad concionatorias cathedras evectus est, et jam eo tendit ut evolutionem suam ex omni parte compleat. " (Brugère, Præfat. p. XII.) Semina quidem Apologeticæ in Patrum *Apologiis* inveniuntur, quibus doctrinam christianam contra Paganorum impugnationes strenue vindicant. Destructâ idololatriâ, quædam pariter fidei catholicæ defensiones contra Judæos et Mahumetanos scriptæ sunt, inter quas eminet *Summa contra Gentiles.* Sed nonnisi post natum deismum vel rationalismum, desinente scilicet XVI° sæc., scientifici tractatus de *Verâ Religione* contra Incredulos scribi cœperunt ; et quum ab hoc tempore novi semper grassati fuerint errores, Apologetica novis incrementis indiguit atque hodie etiam indiget. Cf. *De Groot*, op. cit. q. I, a. 3 ; *J. Hogan*, Clerical Studies Apologetics, apud *Amer. Eccles. Review*, oct. 1892, p. 258 sq.

finem ultimum assequi valeat nisi veram amplectatur religionem; jamvero quomodo eam amplecti, vel jam amplexam quis retinere potest, nisi apprime cognoscat fundamenta et motiva quibus innititur? Fideles ipsi, teste S. Petro[1], *parati esse debent ad satisfactionem omni poscenti eos rationem de eâ quæ in illis est fide;* quanto magis sacerdotes parati esse debent ad reddendam rationem fidei suæ, ut possint plebem in fide confirmare et infideles ad veram fidem convertere? (B) Huic accedit quod, hâc nostrâ ætate, fundamenta fidei ubique impugnantur; plerumque enim non amplius diriguntur tela inimici adversus singula dogmata, divinitatem Verbi, processionem Spiritus S., gratiam vel sacramenta, sed adversus ipsa fidei fundamenta, adversus factum revelationis et divinitatem christianæ religionis. "Tum nata est et late nimis per orbem vagata illa *rationalismi* seu *naturalismi* doctrina, quæ religioni christianæ utpote supernaturali instituto, per omnia adversans, summo studio molitur, ut Christo, qui solus Dominus et Salvator noster est, a mentibus humanis, a vitâ et moribus populorum excluso, meræ quod vocant rationis vel naturæ regum stabiliatur"[2]. Contra Rationalistas igitur strenue dimicandum habemus, ut fidem servemus tum in nobis, tum in grege nobis commisso vel committendo, imo ut ad veram religionem adducamus illos qui, sophismatibus decepti, vel ignorantiâ laborantes, in umbrâ mortis sedent[3].

3. *Divisio.* Scopus hujus Tractatûs est demonstrare divinitatem christianæ religionis. Huic autem demonstrationi via paratur, ostendendo aliquam religionem esse necessariam, et insuper revelationem esse possibilem, imo moraliter necessariam, ideoque sedulo investigandam. Quum autem inter religiones, quæ divinitus revelatas sese proclamant, una sit quæ ceteris emineat, videlicet christiana religio, speciatim expenditur utrum specialis Dei interventus exhibeatur in doctrinâ christianâ, vel in historiâ hujus religionis, aut in ejus præstantiâ supra alias religiones.

[1] *I Petr.* III, 15. — [2] *Vaticanum*, Constit. *Dei Filius*.

[3] De utilitate Apologeticæ et methodo in hoc Tractatu servandâ præclare disserit *J. Hogan*, apud *American Eccles. Review*, novemb. et decembris, 1892.

Duæ igitur partes erunt in hoc Tractatu : I^a *de Religione in genere*, tum naturali, tum supernaturali ; II^a *de Religione christianâ in specie*, cujus divinitatem variis demonstrabimus argumentis, ut in sequenti synopsi exhibetur.

- Cap. I. De Religione in genere.
  - Necessitas alicujus religionis in genere
    - Notio.
    - Necessitas.
  - Necessitas alicujus revelationis
    - Notio et errores.
    - Possibilitas.
    - Moralis necessitas.
  - Ejus discernibilitas.
    - Per signa in genere.
    - Per miracula in specie
      - natura.
      - possibilitas.
      - discernibilitas.
      - vis demonstrativa.
- Cap. II. De Religione christianâ in specie.
  - Prævia disputatio de auctoritate Evangeliorum.
    - Genuinitas.
    - Integritas.
    - Veracitas.
  - Divina Christi missio *intrinsece* probatur
    - Doctrinæ excellentiâ
      - in se.
      - in suis effectibus.
  - Eadem *extrinsece* probatur
    - Testimonio Christi.
    - Ejus miraculis ac præsertim Resurrectione.
    - Propagatione christianismi.
    - Prophetiis messianicis.
  - Eadem probatur *comparatione*
    - Cum Budhismo.
    - Cum Islamismo.
  - Conclusio hujus partis et totius Tractatûs.

Pars prior est præcipue philosophica, posterior autem historica simul ac philosophica. Utemur ergo philosophicis simul ac historicis argumentis : hinc Scriptura et Traditio hic usurpantur solummodo ut humana documenta, quorum auctoritas criticæ legibus definitur.

Caput I.

DE RELIGIONE IN GENERE.

Art. I. Necessitas alicujus religionis in genere.

Supposità Dei existentiâ, inquiri debet utrum aliquo cultu, aliquâ religione Eum colere teneamur ; quod tamen fieri nequit nisi prius definiatur religio.

I. Religionis germana notio.[1]

4. (**A**) Quoad *nomen*. Religio, si spectetur vocis etymologia, venit : (**a**) juxta *Ciceronem*, a *relegendo*, quia hominis religiosi est mente revolvere, seu relegere quæ ad Dei cultum pertinent : " qui omnia quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent et tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex *relegendo*, ut ex eligendo elegantes, tanquam ex diligendo diligentes "[2] ; (**b**) juxta *Lactantium*[3], a *religando*, quia religionis proprium est homines Deo pietatis vinculo ligare : " hoc vinculo pietatis obstricti Deo et *religati* sumus ; unde ipsa Religio nomen accepit, non ut Cicero interpretatus est, a relegendo " ; (**c**) vel, juxta *S. Augustinum*[4], a *reeligendo*, quia Deum, per peccatum amissum, virtute religionis de novo eligimus : " hunc eligentes, vel potius *religentes* (amiseramus enim negligentes), hunc ergo religentes unde et religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus ut perveniendo quiescamus ".

Si autem recentes audiamus, religio primum significâsse videtur

---

[1] Cfr. *S. Thom.* 2, 2. q. 81, a 5 ; *Suarez*, de virtute Religionis, part. I, tr. I, lib. II, c. 1 ; *Mazzella*, disp. I, n. 1-14 ; *Bougaud*, op. cit. vol. I, c. 3 ; *De Broglie*, Religion et Critique, 1ère Partie, Définition ; *Gondal*, La Religion, lib. I, p. 1 sq.

[2] *Cicero*, de Naturâ deorum, l II, c. 18.

[3] *Lactantius*, Divin. Instit., l. IV, c. 28, apud *Migne* Patrol. Lat., VI, 536.

[4] *S. Augustinus*, de Civit. Dei, l. X, c. 3, ap. *Migne* P. L. XLI, 280.

scrupulum in genere, deinde pium scrupulum, postea tandem omnia officia erga Deum quæ cum pio scrupulo perfici debent[1].

5. (B) Quoad *rem*. *Latissimo* sensu, religio designat illa pietatis officia quæ cognatis et affinibus persolvuntur. *Stricte* autem, prout hic sumitur, *ordinem dicit ad Deum;* nam, ut recte ait *S. Thomas* (2. 2. q. 81, a. 5), " sive autem religio dicatur a frequenti relectione, sive ex iteratâ electione ejus quod negligenter amissum est, sive dicatur a religatione, religio proprie importat ordinem ad Deum. Ipse enim est cui principaliter alligari debemus, tanquam indeficienti principio ; ad quem etiam nostra electio assidue dirigi debet sicut in ultimum finem ; quem etiam negligentes peccando amittimus, et credendo et fidem protestando recuperare debemus ". Ex quo sequitur religionem esse *vinculum quoddam morale hominem Deo conjungens.* Siquidem relationes quasdam esse inter Deum et hominem nemo negare potest : Ipse enim est Creator, Benefactor, supremus Magister ac Legislator, necnon Judex omnium hominum, ut probatum est in Philosophiâ ; ergo Ei subjici debent variisque actibus supremum ejus dominium agnoscere. Porro vinculum illud morale, quo Deo, tanquam supremo omnium Domino, uniuntur, religio nuncupatur.

Ut natura hujus vinculi melius intelligatur, notandum est religionem duplici sensu accipi posse : (a) *objective* sumpta, prout est *relatio*, religio est *complexus relationum moralium Deum inter et homines*, seu summa officiorum quibus homines Deum colere debent ; (b) *subjective*, quatenus mentis *dispositio*, religio est *virtus quædam moralis voluntatem disponens ad exhibendum cultum Deo debitum tanquam omnium Creatori et Supremo Domino ;* dicitur " *voluntatem* disponens ", quia religio, licet *rationis* judicium supponat quo agnoscitur cultum Deo reddendum esse, essentialiter tamen in actu *voluntatis* consistit, quo quis hujusmodi cultum persolvere libere eligit[2]. Religio igitur non in phantasiâ, aut

[1] Cf. *M. Bréal et A. Bailly*, Diction. étymolog. latin, Paris, 1885, p. 157.

[2] Hinc religio triplicem mentis actum importat : (a) actum intellectûs Dei excellentiam apprehendentis ; (b) actum voluntatis hoc judicium

in sensu residet, sed primario in voluntate, secundario autem in intellectu, atque actibus tum internis tum externis manifestatur ; totum complectitur hominem, quia homo, totus quantus est, a Deo pendet.

6. Actus vero ad quos virtutis religio nos inclinat, quatuor sunt, e quadruplici relatione quâ Deo conjungimur fluentes : (**a**) *adoratio*, quâ supremum Dei *dominium* agnoscitur : ipse enim, utpote Creator, est supremus omnium dominus, primum principium et ultimus finis ; (**b**) *gratiarum actio*, quâ Deum ut *benefactorem* colimus ; ab eo siquidem accepimus quidquid boni habemus, sive substantiam, sive facultates, imo concursum ad agendum ; (**c**) *petitio*, quâ ut fons omnium bonorum recognoscitur ; quum enim omne bonum ab eo dimanet, ad eum recurramus oportet, si nova beneficia obtinere velimus ; (**d**) *pœnitentia*, quâ Deum offensum placare conamur : homo enim libertate præditus Creatorem suum nonnunquam offendit, et ad placandam ejus justitiam, pœnitentiam agere debet.

7. (**C**) *Religionis divisio.* Relictis aliis divisionibus, quæ huc non pertinent, duplex concipi potest religio, *naturalis* et *supernaturalis :* (**a**) *Prior* ea est quæ in ipsâ rerum naturâ fundatur, solius rationis ope, sine revelationis lumine, comparari potest, et ad finem naturalem tendit ; (**b**) *posterior* ea est quæ positivâ revelatione manifestatur ; si veritates

approbantis ; (**c**) actum practicum quo agnoscimus hanc excellentiam Deoque nosmetipsos submittimus, parati ea omnia officia adimplere quæ ex illâ excellentiâ defluunt. Rejiciendæ sunt igitur definitiones a nonnullis Rationalistis propositæ : Kantius religionem definit *cognitionem* nostrorum officiorum erga Deum ; Schelling eam asserit esse *intellectualem intuitionem* Absoluti cum conatu ad majorem cum eo similitudinem perveniendi; quæ definitiones incompletæ sunt ex dictis. Alii dicunt religionem esse cœcum quemdam affectum, qui non rationis dictamine, sed instinctu quodam naturali nititur ; ita præsertim *Renan*, (Vie de Jésus, c. 28). Quem errorem confutabimus probando religionem, prout eam definivimus, ex naturâ Dei et hominis sponte et necessario fluere. Cf. *Lambrecht*, op. cit. p. 86 ; *Van Oosterzee*, Christian Dogmatics, vol. 1, sect. XXI ; *Knoll*, Institut. theolog. vol. I, § 24; *Lichtenberger*, Encycl. des Sciences Relig. t. XI, voce *religion*, p. 171 sq. (Paris, 1881), ubi falsæ notiones a Rationalistis ac Protestantibus traditæ, exponuntur.

revelatæ talis sunt naturæ ut aliunde solâ ratione innotescere potuissent, religio est supernaturalis solum *secundum quid*, seu ratione *modi*[1]; si autem vires intellectûs creati humanæque naturæ exigentias excedunt, et ad finem altiorem hominem ducunt, religio est supernaturalis tum ratione *modi*, tum ratione *objecti*, tum etiam ratione *finis* ad quem tendit. Hujusmodi religio vocatur etiam *revelata*, quum revelatione fundetur, et *positiva*, quia dogmata vel præcepta continet, quæ non necessario ex essentiis rerum fluunt, sed positivâ Dei volnntate homini manifestata fuerunt

II. Religionis necessitas[2].

8. 1° *Status quæstionis.* Hic agitur de religione *in genere*, et quæstio est utrum homini necessarium sit aliquem cultum Deo reddere, sive ut officia sua erga Deum adimpleat, sive ut bene sit et bene vivat. Hoc negant : (a) Illi omnes qui Dei personalis existentiam vel prorsus rejiciunt vel in dubium revocant, ut Athei, Materialistæ, Positivistæ, Agnostici, Pantheistæ[3] : si enim Deus non existat, vel a mundo non distinguatur, aut si nil certi de Eo cognosci possit, de relationibus inter Eum et homines inquirere inutile est. Cum his rem non agimus, quia in *Philosophicis Institutionibus*, jam confutati sunt. (b) *Indifferentistæ abso-*

[1] Supernaturale dicitur id quod superat essentiam, exigentias et vires naturæ creatæ ; supernaturale *quoad modum*, seu præternaturale, illud est quod in se, in suâ substantiâ naturale est, sed ratione modi quo fit, vel subjecti in quo fit, vere superat vires naturæ ; ita v. g. cognitio scientiæ antea ignotæ, subito et sine studio acquisitæ, est aliquid præternaturale ; illud autem quod in suâ entitate vires et exigentias cujuslibet naturæ creatæ superat, merito dicitur supernaturale quoad se, seu simpliciter. Cf. *De Deo Creante et Elevante*, n. 144 sq.

[2] *Fénelon*, Lettres sur divers sujets de métaphysique et de religion ; c. IV ; *Hettinger*, Natural Religion, c. VIII-IX ; *Mazzella*, n. 15 sq., *Gondal*, La Religion, l. II.

[3] Omnes hujusmodi errores jam in *Philosophicis Prælect.* expositi atque confutati sunt ; historiam et evolutionem eorumdem describit *R. P. Gruber*, Le Positivisme depuis Comte jusqu'à nos jours, traduit de l'allemand par Mazoyer, Paris 1893 ; *De Broglie*, Le Positivisme et la Science expérimentale, cf. *W. G. Ward*, The Philosophy of Theism, London, 1884 ; *Fisher*, The Grounds of theistic belief, p. 73 sq.

luti, qui, licet Deum existere agnoscant, Eum de nostris obsequiis minime curare contendunt, proindeque religionem ut rem indifferentem et inutilem negligunt ; in hoc differunt ab *indifferentistis mitigatis*, qui necessitatem alicujus cultus admittunt, sed tenent cuivis licere religionem, quam libuerit, profiteri ; de quibus infra agemus. (c) Præterea, inter eos qui religionis necessitatem agnoscunt, non desunt qui *orationis* utilitatem et efficaciam negent, quippe quæ nec Deum nec hominem decet[1]. (d) Alii autem cultus externi et publici necessitatem negant, eo quia Deus vult in *spiritu et veritate* adorari. Quos errores ut melius confutemus, tres propositiones statuemus et demonstrabimus : 1° religio omnibus *individuis* necessaria est ; 2° *oratio*, seu petitio decentium a Deo, est pars cultus valde utilis ; 3° Deo debetur cultus non solum internus sed *externus*[2].

9. 2° *Thesis 1ª :* **Singulis hominibus inest moralis obligatio religionem profitendi, tum ut erga Deum officia adimpleant, tum ut finem suum attingant.** *Certum est.* Declaratur propositio : religio, de quâ hic agitur, ea est quam supra (n. 5) definivimus, quatuor complectens actus supra descriptos ; hæc religio necessaria dicitur, quatenus Deus *jus* habet ut ab hominibus religiose colatur, et insuper quatenus homo religione *eget* ut finem suum attingat, et consequenter perfectionem et felicitatem.

10. (A)[3] *Deus strictum jus habet ut ab homine religiose colatur.* Quod ut demonstratur, sufficiat in memoriam revocare quid sit Deus relate ad hominem :

(a) Deus est supremus hominum *dominus ;* illos siquidem creavit, i. e. e nihilo produxit, et quidem quoad totum suum esse, tum quoad substantiam, tum quoad facultates ; illos præterea in esse conservat : proprio enim pondere ad nihilum tendunt, quum ex nihilo sint, et nisi positive a Deo

[1] Ita v. g. *F. Simon*, Religion naturelle, IV part. c. I, p. 334 sq.

[2] Hic etiam multi auctores disserunt de necessitate cultus quoad societatem ; de hoc autem commodius in *Tr. de Ecclesiâ* agemus.

[3] *Fénelon*, op. cit. c. IV ; *De Broglie*, Histoire des Religions, ch. I ; *Gondal*, op. cit. l. II, c. 2 ; *Bougaud*, op. cit. c. 2 ; *Hettinger*, Théol. Fondament., I Part., l. I, § 6.

quolibet instanti sustentarentur, in nihilum redigerentur ; imo cum illis in agendo concurrit : licet enim activitate gaudeant, sibi a Deo inditâ, in actum erumpere non possunt nisi supremâ omnium causâ juventur ; homines igitur toti quanti sunt a Deo pendent, et sub ejus dominio constituuntur. Atqui supremus Dominus, a quo omnia pendent, jus habet et quidem strictum ut ejus dominium a creaturis omnibus rationalibus agnoscatur : ideo enim rationales sunt ut rationis ordinem sequantur, et suam a supremâ Causâ dependentiam sponte et libere confiteantur ; quod quidem fit per *adorationem*, quâ Deum ut primum principium et ultimum finem, seu aliis verbis ut supremum Dominum profitemur ; ergo Deus jus strictum habet ut ab hominibus adoretur, et qui eam Ipsi denegat veræ injustitiæ reus est.

(b) Præterea Deus est supremus omnium *benefactor :* quidquid boni nobis inest ab Eo nobis gratuito donatum est. Ipse siquidem gratuito nos inter possibilia elegit, ut nobis existentiam largiretur ; gratis vitam, gratis rationem et libertatem nobis donavit ; gratis eadem servat et tuetur, gratisque nova beneficia quotidie suâ providentiâ nobis liberâ manu concedit. Atqui benefactori debentur grati animi sensus, et quidem eo ferventiores quo majora sunt beneficia collata ; ergo Deo debemus gratiarum actiones et quidem maximas persolvere, et qui tale officium negligit, turpis ingratitudinis reus est. Hic addi posset Deum ut omnium bonorum fontem semper remanere, proindeque multum expedire ut per orationem ad Eum recurramus ad nova beneficia adipiscenda ; sed de hoc in thesi sequenti.

(c) Tandem posito quod Deus ab hominibus offensus fuerit, jus strictum habet ut offensa ei irrogata, per *pœnitentiam* compensetur. Nam peccatum grave est vera injustitia erga Deum, quum violet jus quod Deo inest ut sit Supremus omnium Dominus et ultimus finis ; est etiam injusta contra legitimam auctoritatem rebellio, quum sine dubio Deus jus habeat ut a creaturis suis serviatur. Atqui omnis injustitia stricto jure reparari et compensari debet, et quidem eo strictius quo jus violatum sanctius est. Ergo injustitia contra Deum per peccatum commissa, stricto jure debet compensari : quod sine contritione seu pœnitentiâ fieri

nequit : proindeque injustitiæ reus est qui, quum Deum Optimum Maximum offenderit, pœnitere recusat.

Quæ quidem omnia comparatione declarantur. Jure naturæ parentibus honorem, reverentiam ac gratitudinem exhibere tenemur, et si forte eis injuriam attulerimus, eam cito reparare necessarium ducimus. Jamvero plus Deo quam parentibus debemus : hi enim vitæ corporalis nostræ auctores sunt quidem, sed nonnisi instrumentaliter, virtute a Deo acceptâ, dum Deus est principalis auctor vitæ tum animæ tum corporis ; cui proinde majorem reverentiam quam parentibus certo debemus. Pariter si parentes assiduâ curâ ac indefesso labore nos incolumes a multis periculis servârunt, atque liberali educatione ad altiora nos evexerunt, nonne majora adhuc beneficia a divinâ Providentiâ accepimus, eique proinde majores gratias reddere tenemur? Tandem si injuria parentibus inflicta, specialem impietatis characterem præ se fert, nisi cito sincerâ pœnitentiâ reparetur, nonne majori diligentiâ compensari debet offensa Ei irrogata, qui speciali dilectione nos prosequitur?

Nec dicatur Deum nostris obsequiis non indigere. Licet enim eis non egeat, quia, utpote infinitus, sibi plene sufficit, non ex hoc ab obligationibus nostris liberamur, quæ in ipsâ rerum naturâ fundantur[1], sicut nec ab obligatione restitutionis immunis est qui a divite nummos furatus est, dummodo restituere valeat. Aliunde Deus, licet sibi sufficientissimus, jura sua non abdicat, imo quædam saltem nec abdicare potest ; quum sit enim Supremus Dominus, non potest non exigere ut omnes creaturæ ipsi serviant.

11. (B) *Homo religione eget ut finem suum ultimum, ideoque perfectionem et felicitatem attingat.* Etenim finis ultimus hominis consistere nequit nisi in legitimâ plenâque facultatum, præsertim *intellectûs* et *voluntatis*, evolutione et

[1] " Beaucoup d'esprits ne veulent pas admettre la nécessité d'un culte formel. Dieu n'en a pas besoin, dit-on. Il est vrai. Mais la perfection de Dieu ne nous dispense pas de nos devoirs. Quand notre bienfaiteur est tellement au-dessus de nous que nous ne pouvons rien ni pour sa gloire, ni pour son bonheur, nous n'en sommes pas moins tenus à exprimer notre reconnaissance. " (*J. Simon*, op. cit. p. IV, c. 2, p. 323).

legitimorum desideriorum satisfactione ; atqui, sine religionis cognitione et praxi, facultates nostras, præsertim intellectuales, legitime et plene excolere nequimus, ut paulo attendenti patet. (a) *Intellectus* absque cognitione Dei satiari nequit ; objectum enim illius adæquatum est verum, non qualecumque, sed omne verum, verum absolutum et infinitum[1] ; quod etiam experientiâ confirmatur; nam doctissimi inter homines in rebus cognitis quiescere non possunt, sed nova cognoscere semper nituntur. Atqui scientia, quæ ad res divinas non pertingit, necessario imperfecta et manca est : possunt equidem naturalium scientiarum cultores phænomena perscrutari, conclusiones ex eis deducere, et conclusiones sic cognitas logico nexu connectere, veramque scientiam sic adipisci ; sed mens mortalium curiosa hic non sistit ; altiores causas vult cognoscere, et præsertim supremam omnium causam ; præterea ratione uti non possumus, nisi statim de nostrâ origine et ultimo fine sedulo inquiramus, undenam simus, quo pergamus, quibus mediis ad finem adipiscendum uti debeamus[2]. Porro hæc omnia sine religionis studio investigari nequeunt, ac consequenter intellectus hominis satiari non potest nisi ad res divinas attente se convertat.

12. (b) Sicut intellectus tendit ad verum, ita *voluntas* ab bonum, nec ad quodcumque bonum, sed ad bonum integrum et perfectum, neque homo felicitatem adipisci potest sine omnium officiorum adimpletione. Atqui, absque religionis praxi, omnia officia nostra adimplere impossibile est. Primum quidem officia erga Deum persolvi nequeunt quin religionis virtus colatur, ut supra ostendimus. Sed nec alia officia erga proximum vel semetipsum perfecte impleri nequeunt nisi a religioso viro[3]. Omnis enim obliga-

[1] Cfr. *Gratry*, De la Connaissance de Dieu, t. I, p. 370.

[2] Cf. *Guizot*, Méditations, vol. I, Méd. I.

[3] Cfr. *De Broglie*, La Morale sans Dieu, Paris, 1886, 1ère Partie ch. III, p. 106 sq.; *L. Gallo*, Non vera onestà senza religione, Genova, 1885 ; *E. Scherer*, Etudes sur la Littérat. contemp. t. VIII, p. 182 ; *Brunetière*, Revue des Deux Mondes, 1 janvier 1895 ; *Donahoe's* Magazine, may 1895, p. 542.

tio in lege fundatur ; lex autem, ut sit efficax, *legislatorem* auctoritate præditum et sufficientem *sanctionem* supponit ; atqui neutrum sine Deo Deique agnitione inveniri potest. *Non prius ;* nam, præter Deum, nullus excogitari potest legislator sufficienti auctoritate pollens ad vim obligatoriam legi tribuendam ; solus enim auctoritate gaudet et quidem *supremâ* in *omnes* homines ; solus corda omnium scrutari potest, atque imperare actus non solum externos, sed etiam *internos*, totumque regere hominem. Adversarii dicunt *conscientiæ dictamen* ad hoc sufficere ; sed immerito, nam obligatio in suo conceptu involvit superioris potestatem, qui voluntatem suam cum auctoritate intimare valeat ab omnibus et singulis agnoscendâ ; atqui conscientiæ dictamen, si non spectatur ut vox Dei, non habet potestatem hujusmodi : nihil aliud est nisi ratio ipsa, et ratio non est homini superior, sed solum pars hominis ; insuper ratio nostra sæpe mutabilis est, sæpius proprii commodi magis quam honestatis leges sequitur, nec vires inferiores, videlicet passiones animi, semper continere valet ; aliunde judicium unius hominis ab alterius judicio sæpe differt, et quod bonum uni videtur, alteri inhonestum apparet : proindeque, sublato Deo, jam non esset una lex moralis, sed tot leges quot capita, ut luculenter constat ex variis systematibus a philosophis tum antiquis tum etiam hodiernis excogitatis. Alii dicunt sufficere *honoris sensum*, qui omnibus innatus esse videtur, proprieque excultus, norma vivendi esse potest. Sed, præterquam quod ille honoris sensus nihil aliud esse videtur nisi conscientiæ vox eâdemque impotentiâ laborat, violentas passiones frænare nequit, ut fatentur ipsi rationalistæ[1] ; quum multa sint vere inhonesta, quæ non reprobat ; neque in rebus arduis ad virtutem colendam satis efficaciter impellit, præsertim quando agitur de iis quæ in occulto fiunt ; præterea a multis uti merum præjudicium habetur, ideoque sæpe despicitur. Remanet igitur ut sola ratio divina, utpote infallibilis supremâque auctoritate pollens, leges universalem vim obligandi habentes condere valeat.

[1] Ita v. g. *Rousseau*, Emile, liv. IV.

13. Probatur etiam *posterius*, sc. absque Deo nulla vere efficax sanctio fingi potest : sublatâ enim religione, nulla alia sanctio excogitari valet nisi *conscientiæ testimonium*, vel propria *utilitas*, vel pœnarum *timor* temporalium ; atqui nullum ex his sufficit. Vox enim *conscientiæ*, quæ in bonis tam sæpe auditur et levia etiam delicta reprobat, post multa crimina a malis commissa, sæpe muta remanet vel tam debilis est, ut tanquam sufficiens pœna minime haberi possit; itaque sanctio deficit ubi maxime necessaria est. Nec sufficit *propria utilitas;* nam, quamvis nonnunquam legum observantia in bonum privatum redundet, hoc non est semper verum in omnibus casibus nec pro omnibus individuis, quæ aliquando bona propria, vel labores, vel vitam ipsam pro bono publico dare jubentur[1]; neque *lætitia* quæ ex adimpleto oritur officio : hæc enim sæpe non ab omnibus sed solum ab egregiis viris percipitur, et aliunde facile evanescit quando cum amore vitæ, sanitatis, divitiarum conflictatur. Neque pariter sat efficax est temporalium pœnarum *metus;* sæpe enim mala bonaque præsentis vitæ absque ullo respectu ad uniuscujusque meritum vel demeritum dispensantur : haud raro justi graves sustinent afflictiones, dum quandoque injustis omnia prospere cedunt. Nec dicatur externam legum civilium coactionem satis esse : hæc enim illa tantum delicta attingere potest, quæ non solum externa sunt, sed etiam per testes demonstrabilia; præterea spes manet evadendi pœnas etiam publico crimini debitas sive fugiendo, sive testes aut judices corrumpendo. Proinde cum *Leone XIII*, Encycl. *Diuturnum*, concludere licet " vim nullam pœnarum futuram tantam, quæ conservare respubli-

[1] Ita *Benjamin Kidd* (Social Evolution, New York and London, 1895, p. 106; gallice versum *L'Evolution sociale*, Paris, 1896) arguens solummodo ex *evolutionis* principiis, declarat *utilitarianismum* esse systema non solum immorale, sed etiam prorsus inefficax. Quod etiam abunde demonstrarunt nonnulli Rationalistæ, v. g. *Lecky*, History of European morals, New York, 1884, vol. I, c. I, p. 33 sq.; *W. Hurrell Mallock*, Is Life worth living, New York, 1879, c. III-VI; op. gall. versum *La vie vaut-elle la peine de vivre?;* et in periodico *The Nineteenth Century*, jan. may, jul. 1880. Cf. *A. Balfour*, The Foundations of Belief, part. I, c. 1; op. gallice versum, Paris, 1896.

cas sola possit. Metus enim, ut præclare docet S. Thomas, est debile fundamentum; nam qui timore subduntur, si occurrat occasio qua possint impunitatem sperare, contra præsidentes insurgunt eo ardentius, quo magis contra voluntatem ex solo timore cohibebantur ... Itaque obediendi altiorem et efficaciorem causam adhibere necesse est, atque omnino statuere, nec legum esse posse fructuosam severitatem, nisi homines impellantur officio, salutarique metu Dei permoveantur. Id autem impetrare ab iis maxime religio potest, quæ suâ vi in animos influit, ipsasque hominum flectit voluntates, ut eis, a quibus ipsi reguntur, non obsequio solum, sed etiam benevolentiâ et caritate adhærescant, quæ est in omni hominum cœtu optima custos incolumitatis". Ergo sine religione perit moralitas; ergo homo, qui perfectionem moralem, finem ultimum et felicitatem vult attingere, religiosus esse debet.

14. (C) Confirmatur thesis *universo populorum et philosophorum consensu.* Consensus hujusmodi quando circa res morales versatur, nec passionibus favet, aliisque dotibus vestitur in Philosophiâ descriptis, nihil aliud est nisi vox naturæ et veritatis certum indicium. Atqui talis est consensus circa religionis existentiam et necessitatem, ut patet ex testimoniis tum antiquis tum modernis. Inter antiquos, duos testes omni exceptione majores audire sufficiat. *Plutarchus*[1] hæc inter alia habet: "Et si terras obeas, invenire possis urbes muris, litteris, regibus, domibus, numismate carentes, gymnasiorum et theatrorum nescias: urbem templis, diisque carentem quæ precibus jurejurando, oraculo non utatur, non bonorum causâ sacrificet, non mala sacris avertere nitatur, nemo umquam vidit. Sed facilius urbem condi sine solo posse puto, quam, religione et diis penitus sublata, civitatem coire, aut constare". Item *Cicero*[2]: "Sua cuique civitati religio est. Deum quippe natura venerari novit; nec quisquam est homo, qui lege quæ hoc præcipiat, careat". Nec aliter loquuntur hodierni scriptores qui hanc rem penitus investigaverunt; non solum christiani, sed etiam *rationalistæ* diserte testantur impossibile esse,

[1] Adversus Cololot. Epicuræum, c. XXXI, 4. — [2] Orat. pro Flacco.

post recentes investigationes, tenere aliquos hodie existere populos omni prorsus religione orbatos; ritus enim religiosi vel superstitiosi apud omnes inveniuntur, et in præcipuis vitæ circumstantiis sæpe usurpantur. Si qui autem contrarium teneant, ratio est quia religionem vocare nolunt superstitiosos Barbarorum ritus; omnes autem etiam Agnostici fateri coguntur apud illos populos vigere usus vim legis habentes, quarum violatio ab agente quodam supernaturali punitur; ex quo intelligi datur nullas leges communiter ab hominibus servari, nisi ab aliquo ente supra humano oriri existimentur [1]. Aliunde consensus hujusmodi circa veritatem ordinis moralis versatur, nec originem ducit a passionibus, quum e contra multum eas refrænet; ergo vox est naturæ, seu potius Dei; ergo qui religionem respuit rationem et naturam despicit.

15. *Objicitur* quidem nonnullos esse viros non solum honestos, sed etiam omni naturali virtute præditos, quin tamen religionem colant; ergo moralitas sine religione subsistere potest. *Resp.* Paucos esse hujusmodi viros non negamus, sed, si omnia recte attendantur, plerumque constabit eos vel religiosam educationem accepisse, vel religiosis personis consociatos fuisse, ita ut etiam inscii religionis auctoritatem et influxum subierint, eique tribuendæ sint pleræque eorum virtutes [2]. Aliunde etiamsi daretur *paucos*, meliori indole præditos, et in opportunis circumstantiis positos, posse, absque religionis praxi, juxta rationis dictamina vivere, non exinde sequeretur *omnes*, aut majorem communitatis partem id valere, præsertim quando iis in circumstantiis versantur ubi virtus ardua est, vitium autem facile.

16. 2° *Thesis 2ª*: **Oratio, seu petitio decentium a Deo, est valde utilis, imo, attenta hominis infirmitate, moraliter necessaria.**

Propositio contra plerosque Rationalistas dirigitur, qui contendunt orationem ordini a Deo constituto *derogatoriam* et *inefficacem* esse, quum eo tendat ut mutationem in divinis consiliis requirat, quæ sane impossibilis est; et insuper *inutilem*, quum finem nostrum

[1] Quod dilucide exponit *Benj. Kidd*, op. cit. c. 5, p. 112 sq.

[2] Quod acute declarat *A. Balfour*, The Foundations of Belief, New York and London, 1895, p. 82-83.

propriis viribus attingere valeamus. Jamvero, ut omnis tollatur æquivocatio, sciendum est orationem *lato sensu* acceptam idem esse ac ascensionem mentis ad Deum, sensu autem *stricto* esse petitionem decentium a Deo; priori sensu, juxta plerosque Rationalistas, pia et utilis est, quum nihil aliud sit nisi adoratio vel gratiarum actio[1]; posteriori autem sensu, a Rationalistis rejicitur. Contra quos demonstrabimus :

17. (A) Orationem esse *possibilem* ac *utilem*, quia Deus *potest* et *vult* preces nostras exaudire : (a) *potest* quidem, quum sit *omnipotens* omniaque vota nostra complere valeat. Objiciunt adversarii Deum petitionibus nostris acquiescere non valere nisi sua consilia mutet. Hanc difficultatem *S. Thomas* jam præoccupavit ; nam, ut recte animadvertit (2. 2. q. 83, a. 2), Deus a totâ æternitate omnia quidem decrevit, sed, præsentem rerum ordinem disponendo, orationes nostras prævidit, potuitque causas secundas ita ordinare ut effectus petitionibus nostris consentanei, debito tempore producerentur. Unde quando Deum precamur, non propter hoc oramus ut divinam dispositionem immutemus, sed ut id impetremus quod Deus disposuit per orationes esse implendum, ut sc. in tempore mereamur accipere quod nobis Deus omnipotens ante sæcula donare disposuit. Frustra pariter addunt preces nostras exaudiri non posse quin leges naturæ pereant. Hoc enim imprimis falsum est quando spiritualia bona petimus : si Deum precemur ut nos ad bonum faciendum adjuvet, intellectum illuminando vel voluntatem roborando, minime postulamus ut libertas nostra destruatur, sed potius ut firmetur. Idem dici potest de temporalibus bonis : quando sanitatem postulamus, non petimus ut leges physiologicæ

[1] *S. Thom.*, 2ª 2æ, q. 83; *Suarez*, De Religione, tr. IV; *Perrone*, de Virtute Relig., cap. II; *J. De Maistre*, Soirées de S. Pétersbourg, 4e et 5e Entret.; *Bougaud*, op. cit., l. V, c. 4; *D'Hulst*, Confér. 1893, La Prière; *H. Liddon*, Elements of Religion, Lect. V, Prayer the characteristic action of religion. " D'abord la prière n'est pas nécessairement une demande : elle peut et doit être fréquemment une action de grâces. En ce sens, elle ne présente aucune difficulté. Nous devons remercier Dieu de tout le bien dont nous jouissons, puisque c'est lui qui nous le donne dans sa bonté et sa bienveillance ... Prier, c'est d'abord et avant tout adorer. Le premier objet du culte est la gloire de Dieu ; les besoins de l'homme ne viennent qu'au second rang. Nous ne serions pas moins obligés de prier, quand nous aurions la certitude de ne retirer jamais aucun bien de la prière ". (*J. Simon*, op. cit. p. 334-335). Cf. *V. Cousin*, Du Vrai, du Beau et du Bien, XVI lec. p. 426 sq.

cessent, sed solum ut Deus ita causas secundas disponat, ut, eis recte adhibitis, a morbo curari possimus[1]. Quod magis etiam patebit ex iis quæ infra de miraculis disputabimus.

(b) Insuper Deus *vult* preces nostras audire : eum siquidem concipimus ut supremum Auctorem totius esse nostri, atque eximium benefactorem, a quo innumera accepimus beneficia, quique nos diligit tanquam opus manuum suarum, tenerâ sollicitudine curam nostrî habet, et quotidie nova beneficia nobis impertitur. Atqui benefactor hujusmodi petitionibus nostris acquiescere paratus est, dummodo legitimæ sint, nec ulli noceant, præsertim si propriis viribus finem nostrum vix attingere valeamus[1].

18. (B) Orationem esse *moraliter necessariam;* sola ratio non potest id ut certum demonstrare, sed solum ut valde probabile, ut ex sequenti argumento constat : oratio necessaria est, si ex unâ parte auxilio Dei indigeamus, et ex alterâ hujusmodi auxilium sæpe nonnisi petentibus concedatur; atqui utrumque magnâ cum probabilitate demonstrari potest : (a) hominem auxilio Dei egere ad vitam recte ordinandam finemque ultimum attingendum ex ipsâ hominis infirmitate in præsenti statu sat evidenter liquet : ardua enim est virtutis semita, dum econtra facile est ad malum declinare : sæpe, dum bonum agere intendimus, ad illicita passionum vehementiâ trahimur, et, nisi auxilio indebito juvemur, quæ *Paulus* aiebat[2] vera esse intelligimus : " quod enim operor, non intelligo : non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio ". Jamvero qui propriam sentit infirmitatem, naturaliter ad Eum qui potest auxilium præstare recurrere debet, et sicut infans, qui tuto gressu procedere nequit, sponte ad parentes confugit ut ab eis juvetur, ita pariter homo, propriam debilitatem agnoscens, ad

[1] Quod quidem argumentum majorem vim habet quoad illos Rationalistas, qui admittunt Deum non solum Creatorem esse, sed etiam Patrem hominum. Sic enim argui potest : " Quis autem ex vobis, ait, patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem : numquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se"? (*Luc.* XI, 11-13). Hoc tamen argumento non utimur nisi *ad hominem;* nam Deum esse Patrem nostrum revelatione quidem novimus, non autem ratione : naturâ sumus enim *servi* Dei, non vero filii, ut dicemus *De Deo Creante*, n. 165.

[2] *Rom.* VII, 15. Verba Scripturæ hic allegamus non tanquam inspirata, quum Scripturæ inspirationem nondum probaverimus, sed tanquam optimum argumentum in se exhibentia.

virtutis montem ascendendum, intelligere debet quantum sibi necessarium sit ad cœlestem Adjutorem brachia tendere ut, Eo juvante, viam mandatorum et justitiæ tuto gressu ambulare valeat.

(b) Aliunde Deus ipse, licet multa nobis præstet ex suâ liberalitate, etiam non petita, statuere potuit ut quædam nonnisi petentibus largirentur; non solum potuit, sed *probabilius* voluit; hoc enim ad majorem ejus gloriam conducit, quum sic melius agnoscatur omnium bonorum fons non solum pro præterito sed etiam in futurum; et ad nostram utilitatem, nam nemo dubitare potest nos cum divino auxilio multo plura et perfectiora peragere posse quam propriis tantum viribus; maximeque fovet assiduas relationes inter Deum et hominem, quum homo propriis miseriis frequenter ad Deum invocandum impellatur[1]. Hinc etiam adversarii nostri orationis utilitatem sub hoc respectu agnoscunt, ut videlicet magis assidue ad Patrem nostrum cœlestem mente ascendamus.

Quod argumentum non parum roboratur communi omnium Gentium praxi: ubicumque enim viguit religio, ibi preces ad Deum missæ sunt, ita ut cultus communi *orationis* nomine designatus fuerit. Utile est igitur preces fundere, et qui hoc facere recusat, voluntarie se privat multis auxiliis[2].

19. Nec dicere juvat orationem necessariam non esse, quia Deus omniscius non indiget ut ei necessitates nostras exponamus, ut dixit Kantius, veterem objectionem recoquens; nam, ut recte ait *S. Thomas* (2. 2. q. 83, a. 2. ad 1), "non est necessarium nos Deo preces porrigere ut ei nostras indigentias vel desideria manifestemus, sed ut nos ipsi consideremus in his ad divinum auxilium esse recurrendum"; sic enim melius nostram infirmitatem agnoscimus, majorem fiduciam erga Deum concipimus, majorique conatu cum eo ad bene agendum concurrimus.

Frustra pariter additur nos ad orationem non obligari, eo quia facere non tenemur quæ propriis viribus peragere nequimus; oratio enim est unum e mediis quæ nobis præbentur ut bonum peragere valeamus, et qui medium tam facile et efficax propriâ culpâ negligit, vix excusari potest: nam qui sincere vult finem, media pariter velle debet. Res comparatione declaretur: en homo qui ex Angliâ ad Americam tenetur transire, sed de facto non transit eâ

[1] Recte animadvertit *Liddon* (op. cit., p. 202-203) sine oratione cultum Dei vacuum esse, ac speculativum omnino fieri: oratio siquidem est veluti principium vitale ipsius cultûs, quum nihil aliud sit nisi pia cum Deo conversatio.

[2] Absolutam orationis necessitatem in ordine supernaturali Theologi morales demonstrant.

ratione ductus quod Oceanum natando transmeare non valeat : ipsi tamen præsto est navis, quam ascendere licet, dummodo venia a navis rectore postuletur; sed petere non vult, propter superbiam aliave motiva hujusmodi; numquid propter hoc ab obligatione Americam adeundi excusabitur? Ita porro est de illo qui, quum orare possit, et mediante oratione finem attingere, deprecari tamen non vult [1].

20. 3° *Thesis 3ª* : **Deo debetur cultus non solum internus sed etiam externus** [2]. *Certum est* contra illos Rationalistas qui, dum agnoscunt Deum in spiritu colendum esse, negant tamen exteriori modo hujusmodi cultum manifestandum esse, illosque externos ritus irrident quibus Deus honorari solet : nonnulli suam opinionem his Christi verbis confirmant :[3] " Venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate ". Ut thesis melius intelligatur, notandum est cultum *internum* consistere in actibus intellectus et voluntatis, supra descriptis, quibus religionis sensus Deo rependimus, cultum vero *externum* nihil aliud esse nisi cultus interni expressionem sensibilem variis corporis actibus manifestatam. His positis,

21. (A) Cultus externus necessarius est *ratione sui.* Etenim Deus auctor est non solum animæ, sed etiam corporis, et beneficia non solum spiritualia, sed etiam corporalia nobis largitus est; ergo a Deo pendemus etiam quoad corpus; ergo illam dependentiam exprimere debemus non solum interne, sed etiam modo sensibili, utendo videlicet corpore quod ab Eo accepimus. Quod quidem magis etiam patebit, si animadvertatur intima connexio inter corpus et animam, et actus utriusque. Nam ita a naturâ comparati sumus, ut animi interiores affectus, præsertim quando vividiores sunt, modo sensibili oculis, vultu, gestu totiusque

[1] Rationalistarum difficultates contra orationem fusius expositas solutasque vide apud *Gondal*, La Religion, l. III, c. 5 sq.; *Mc Cosh*, The method of the divine government, l. II, c. 9.

[2] *Mazzella*, n. 49; *Gondal*, La Religion, lib. IV; *Fénelon*, Lettres sur la Religion, lettre I, c. 4; lettre IV, n. 4; *F. Hettinger*, op. cit. c. IX; *Card. Guibert*, Mandement sur la prière en famille, apud *Gondal*, op. cit. p. 193 sq.

[3] *Joa.* IV, 23.

corporis habitu exprimantur; si igitur homo vere et sincere Deum revereatur et amet, sponte et veluti necessario reverentiam, gratitudinem et amorem externis actibus, verbis, gestu totoque corporis habitu manifestabit; atqui Deum sincere amare atque adorare tenemur; ergo et hunc cultum externis actibus exprimere [1].

22. (B) Cultus externus necessarius est ratione *interni cultus*, ad illum scilicet servandum et fovendum. Quum enim, ex dictis, homo naturaliter ad interiores animi sensus exterius manifestandos pronus sit, decrescentibus exterioribus signis et cæremoniis, generatim minuuntur ipsi religionis sensus, sublatisque signis hujusmodi, communiter ipsa religio perit. Nec mirum : nam homo per sensibilia ad spiritualia manuducitur, per exteriora ad interiorum cogitationem et praxim excitatur, et si hujusmodi incitamenta desint, paulatim languescunt et exstinguuntur etiam animæ dispositiones. Quod jam animadverterat *Augustinus* [2] : " Nam et orantes, ait, de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo, et si quid aliud visibiliter faciunt; quamvis eorum invisibilis voluntas et cordis intentio Deo nota sit, nec ille indigeat his indiciis, ut humanus ei pandatur animus; sed hinc magis seipsum excitat homo ad orandum gemendumque humilius atque ferventius". Nec dici potest exinde fieri ut religio nostra externis solum ritibus constet; nam, ut merito ait Angelicus Doctor

[1] Hoc nonnulli Rationalistæ intelligunt; ita v. g. *J. Simon*, op. cit. p. 390 sq. : " Nous n'avons pas besoin de ces grandes circonstances pour rendre à Dieu un hommage public : tout supérieur a le devoir de ramener ce grand nom dans les relations que sa situation lui impose : un roi en parlant à son peuple, un père dans l'intimité de la vie domestique, un maître en parlant à ses serviteurs ... Le père qui, par sa conduite, s'est rendu digne de parler à Dieu au milieu de ses enfants, rend sa propre autorité à la fois plus douce et plus sacrée, par l'invocation de ce nom ; il donne une plus grande force au lien de la famille; il joint ensemble, dans le cœur de ses enfants, toutes les affections saintes et les fortifie l'une par l'autre ". Alia testimonia lege apud *E. Duplessy*, Les Apologistes laïques, Paris, 1893, p. 464 sq.

[2] De Curâ pro mortuis, c. V; ed. *Migne*, XL, col. 597.

(2. 2. q. 84, a. 2), "quia in omnibus actibus latriæ, id quod est exterius refertur ad id quod est interius, sicut ad principalius, ideo ipsa exterior adoratio fit propter interiorem; ut videlicet, per signa humilitatis quæ corporaliter exhibemus, excitetur noster affectus, ad subjiciendum se Deo, quia connaturale est nobis ut per sensibilia ad intelligibilia procedamus".

23. Neque contra thesim militant verba Christi supra relata: "Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate"; inspecto enim contextu, præfata verba duo significant: (a) cultum Dei esse in *spiritu*, i. e. non futurum esse *mere aut principaliter externum*, et lapideis templis alligatum, sed *primario internum* et ubique offerendum; quod tamen exteriores cæremonias non excludit; (b) cultum *in veritate* offerendum esse, i. e. non in umbrâ, aut figurâ, prout fiebat sub Antiquâ Lege; umbram enim fugat veritas, i. e. reale sacrificium ab ipso Christo oblatum fugavit antiqua sacrificia legis mosaicæ.

Art. II. De necessitate alicujus revelationis.

Ex dictis in articulo præcedenti colligi potest religionem quamdam homini necessariam esse: inquirendum igitur superest quænam sit vera religio. Ut via huic inquisitioni paretur, expendere debemus utrum, attentâ hominis naturâ, vera religio absque *revelatione* cognosci ac servari possit; dicendum est igitur de revelationis *notione*, *possibilitate* ac morali *necessitate*.

§ I. Notio revelationis.

Duo expendemus: 1° *notionem et species* revelationis; 2° *errores* eidem oppositos.

I. Notio et species revelationis[1].

24. 1° *Notio.* *Etymologice* revelatio idem sonat ac *veli ablatio* seu *remotio*, ideoque includit remotionem velaminis

[1] Cf. *Mazzella*, De Religione et Ecclesiâ, n. 91 sq.; *Bonal*, n. 37 sq.; *Jungmann*, de Verâ Relig. n. 63 sq.; *Lambrecht*, Demonstratio christiana, p. 104 sq.; *Hurter*, n. 5 sq.; *Pesch*, Prælect. dogmat. vol. I, n. 151 sq.; *Gondal*, Le Surnaturel, l. III, c. 1.

rei intelligentiam impedientis[1]. Quoad *rem* igitur revelatio *in genere* est manifestatio rei antea occultæ vel saltem obscuræ. Tria igitur importat : veritatem manifestandam, magistrum docentem et discipulum discentem. Potest esse vel *divina* vel *humana*, prout res per Deum vel hominem manifestatur. Hic autem agimus tantum de revelatione divinâ.

Divina autem revelatio *lato sensu* accepta, est *naturalis* vel *supernaturalis : prior*, quæ revelatio *improprie* dicta vocatur, est manifestatio veritatis per exercitium facultatum quæ naturaliter nobis insunt, ut est v. g. cognitio Dei quam ex rebus creatis comparamus[2] ; *posterior*, quæ est revelatio divina *proprie* dicta, est *manifestatio alicujus veritatis a Deo creaturæ intellectuali facta præter consuetum ordinem naturæ*, v. g. manifestatio mysteriorum Dei per Prophetas et speciatim per Christum. Supernaturalis igitur revelatio est quid humanæ naturæ prorsus indebitum, ejus vires et exigentias superans, et consistit in formali locutione Dei : de hâc præcipue igitur in hoc Tractatu[3]. Distinguitur (a) ab illis *illustrationibus* quibus mens nostra gratiæ auxilio juvatur ut res jam revelatas melius intelligat, quum importet manifestationem rei vel ignotæ vel saltem obscure tantum cognitæ ;

---

[1] Græce revelatio dicitur ἀποκάλυψις, quæ præcipue de manifestatione supernaturali prædicatur (*I Cor.* II, 10; *Matt.* XVI, 17) vel φανέρωσις, quæ potius de naturali manifestatione intelligitur (*Rom.* I, 19); attamen aliquando hæc duo vocabula promiscue sumuntur (*Rom.* XVI, 25-26).

[2] Rationalistæ nonnulli sæpe sæpius vocabulo *revelationis* utuntur hoc improprio sensu, et ita incautos decipiunt, quia dum videntur revelationem admittere, eam de facto respuunt. Sic v. g. *M. Arnold* (Litterature and Dogma, 5 th ed. p. 51). Imo quidam, cum *Röhr* (Briefe über den Rationalismus, p. 21) candide fatentur id fieri ut facilius rationalismus propagetur.

[3] Præter hanc revelationem supernaturalem, quæ fit in terris lumine fidei, alia perfectior erit in cœlo, quâ manifestatur ipsa essentia divina (*De Deo Renumeratore*, n. 53 sq.). Merito igitur *Hurter* (n. 5, not. 1), post Scheeben, triplicem veluti gradum revelationis distinguit : revelationem *naturæ*, per opera creationis ; *gratiæ*, per verba legatorum divinorum ; *gloriæ*, per claram et immediatam visionem divinæ essentiæ ; cui respondet triplex lumen, *rationis* scilicet, *fidei* et *gloriæ*.

(b) a simplici *assistentiâ*, quâ error quidem præcavetur, sed nulla veritas de novo manifestatur ; (c) ab *inspiratione*, quæ aliquando sine revelatione existere potest, quando sc. auctor sacer jam novit ea quæ, Deo inspirante, scribit.

Jamvero veritas quæ revelatur, vel est aliunde *ratione cognoscibilis*, v. g. existentia Dei, creationis etc., et tunc revelatio est supernaturalis *quoad modum tantum ;* vel est omnino *rationi impervia*, prout sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis etc., et tunc revelatio est supernaturalis non solum quoad modum, sed etiam *quoad substantiam.*

25. 2° *Species* (A) Ratione *modi* quo fit, revelatio supernaturalis potest esse *immediata* vel *mediata : immediata*, quando Deus sive per se sive per ministerium angeli directe alicui homini, sine alterius hominis interventu, veritatem manifestat, qualis fuit v. g. revelatio Moysi, vel Prophetis vel Apostolis facta ; *mediata*, si fiat per interventum alterius hominis, qualis est revelatio nobis facta, quum veritates revelatas accipimus non directe a Deo vel angelis, sed ab hominibus, qui, nomine Dei, loquuntur ea quæ divinitus revelata sunt.

Immediata autem revelatio subdividitur in *internam*, quâ Deus facultatibus nostris internis, sine invisibili signo, veritatem manifestat ; et *externam*, quâ Deus signis externis mentem suam explicat ; quæ signa si nimis obscura sint, interno lumine explicantur. Huic divisioni affinis est alia quâ revelatio dinstinguitur in *sensitivam*, *imaginariam*, et *intellectualem ;* quod sic a *S. Thoma* declaratur (2. 2. q. 173, a. 2) : " Repræsentantur autem divinitus menti prophetæ quandoque quidem mediante sensu exterius quædam formæ sensibiles, sicut Daniel vidit scripturam parietis, ut legitur *Dan.* V ; quandoque autem per formas imaginarias, sive omnino divinitus impressas non per sensum acceptas (puta si alicui cæco nato imprimerentur in imaginatione colorum similitudines), vel etiam divinitus ordinatas ex his quæ a sensibus sunt acceptæ, sicut Jeremias vidit ollam succensam a facie aquilonis, ut habetur *Jerem.* I ; sive etiam imprimendo species intelligibiles ipsi menti, sicut patet de his qui accipiunt scientiam vel sapientiam infusam, sicut Salomon

et Apostoli ". In quolibet casu Deus personam, cui fit revelatio, certiorem reddit de divinitate hujus revelationis sive per internum lumen sive per externa prodigia.

(B) Ratione *subjecti* ad quod dirigitur, revelatio est *privata* quando fit ad utilitatem alicujus hominis vel paucorum; *publica*, si propter utilitatem omnium hominum edatur, vel saltem alicujus magnæ societatis; proinde publica esse potest revelatio uni homini facta, dummodo non ad propriam, sed ad totius communitatis utilitatem intendatur.

II. Errores revelationem impugnantes[1].

26. Antequam religionis supernaturalis possibilitatem et necessitatem demonstremus, errores contrarios exponere juvat, ut melius vis argumentorum quibus confutantur intelligi possit. Illi errores sub communi appellatione *rationalismi* seu *naturalismi* comprehenduntur.

Rationalismus in genere est systema eorum qui humanæ rationi nimiam vim tribuunt, eam tanquam unicam veri falsique normam habent etiam in rebus religiosis, proindeque revelationem ut impossibilem aut saltem inutilem vel reali fundamento carentem rejiciunt. Quum iidem generatim supernaturale respuant, solâ contenti naturâ, vocantur etiam *naturalistæ*.

27. 1° *Rationalismi origo et historia.*

(A) Jam *primis Ecclesiæ sæculis* non defuerunt qui, rationi plus æquo in rebus religiosis tribuentes, christianæ religionis fundamenta evertere conati fuerint. (a) Ita imprimis *Gnostici*[2] (a græcâ voce γνῶσις, scientia), qui dum orientalis philosophiæ placita cum doctrinâ Christi conciliare vellent, rationem seu scientiam revelatione præstantiorem esse tenuerunt. (b) Inter ipsos paganos, nonnulli

[1] *Vigouroux*, Les Livres Saints et la Critique Rationaliste, t. I et II; La Bible et les Découvertes modernes, t. I. p. 1 sq.; *Jungmann*, de Verâ Relig. n 11 sq.; *Hodge*, Systematic theol. I, p. 34 sq.; *Lecky*, History of Rationalism in Europe; *Hurst*, History of Rationalism; *Farrar*, Critical history of Free thought; *G. Terranova*, Il Razionalismo, filosofia delle eresie e della loro storia, Catania, 1882; *Costanzi*, Il Razionalismo e la ragione storica, 2ª ed. 1896.

[2] De Gnosticis vide *Vigouroux*, Les Livres Saints, ed. 1886, t. I, p. 112 sq.

modernis rationalistis præiverunt christianam religionem acriter impugnando : inter quos eminent *Celsus* (178)[1], cujus errores exposuit et confutavit Origenes (Cont. Cels. libri 8); *Lucianus Samosatenus*[2], qui eodem fere tempore christianos irrisione præsertim oppugnavit ; *Porphyrius* († 305)[3], neoplatonicus philosophus, qui dum moralia Christi præcepta libenter admitteret ut ex Græcâ sapientiâ desumpta, dogmata fidei utpote absurda respuebat ; *Philostrates*[4], qui circa idem tempus vitam Apollonii Tyanensis scripsit, ubi contendit hujusmodi philosophum miracula patravisse miraculis Christi præclariora ; *Julianus Apostata* (331-363)[5], qui Christianismum odio prosequens eum vi et argumentis evertere conatus est ; ejus contra christianos impugnationes a S. Cyrillo Alex. egregie confutatæ sunt. (c) Imo nonnulli inter ecclesiasticos scriptores rationalistica placita plus minusve occulte advocârunt, inter quos *Paulus Samosatenus* (263), qui personarum trinitatem negavit ; *Theodorus Mopsuestenus* (381), qui rationem tanquam ultimam veritatis normam adseruit ; *Pelagius* (404), qui elevationem hominis ad statum supernaturalem gratiæque necessitatem negavit, et sic viam naturalismo paravit. Rationalismus tamen altas radices adhuc non miserat.

28. (B) *Medio Ævo* pauci admodum fuerunt Rationalistæ ; inter Semi-Rationalistas autem numerantur : (a) *J. Scotus Erigena* (858)[6], qui rationem revelationi prætulit, scribendo (De divis. nat. I, 69) : " Omnis auctoritas quæ verâ ratione non approbatur, infirma videtur esse, vera autem ratio, quoniam suis virtutibus rata atque immutabilis munitur, nullius auctoritatis a stipulatione roborari indiget " ; (b) *Abælardus* (1079-1142)[7], ingenio acutus sed superbus, de quo S. Bernardus scripsit : " Cum de Trinitate loquitur, sapit Arium ; cum de gratiâ, sapit Pelagium ; cum de personâ Christi, sapit Nestorium " (Ep. ad Guid.) ; de relationibus fidem inter et rationem hæc

[1] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 139 sq. ; *S. Keim*, Des Celsus " Wahres Wort " 1873.

[2] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 158 sq. ; *Planck*, Lucian und das Christenthum, Theologische studien und Kritiken, 1851, p. 826 sq.

[3] Cf. *Vigouroux*, op. cit. 162 sq. ; *Smith's* Dictionary of Greek and Rom. Biography.

[4] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 121 sq.

[5] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 207 sq. ; Neumann, Juliani Imperat. librorum c. Christ. quæ supersunt.

[6] Cf. *Vigour.* l. c. p. 335 sq. ; *Th. Christlieb*, Das Leben und die Lehre des J. Scotus Erigena, 1860 ; *Migne*, Patrol. t. 122.

[7] Cf. *Vigour.* l. c. p. 340 sq. ; *Migne*, Patrol. t. 178 ; *Ch. de Rémusat*, Abélard.

habet : " Indifferenter omnium scripturarum sententiæ essent suscipiendæ, nisi ratio, quæ naturaliter prior eis est, de ipsis prius haberet judicare " (Dialog. inter philos. Judæum et Christian, *Migne* t. 177, col. 1639). Eosdem errores docuerunt nonnulli Abælardi discipuli, ut *Gulielmus de Conchis*, *Gilbertus Porretanus*, *Arnaldus Brixinensis*. Quos omnes superavit *Fredericus II*, Germaniæ imperator, qui dixisse refertur a tribus seductoribus scil. J. Christo, Moyse et Mahomete totum mundum fuisse deceptum[1]. (c) Christianam pariter religionem impugnârunt non pauci Arabes philosophi, præsertim *Avicenna* et *Averroes* (1126-1198), qui, licet externe Mahumetismum profiterentur, in suis operibus omnem revelationem negârunt, imo materiæ æternitatem docuerunt[2]. (d) Averroistarum placita plus minusve docuerunt in Italiâ nonnulli Paduensis Universitatis professores, ut *Petrus Albanensis* (1303) et *Pomponatius* (1462-1524), qui argumentis astronomicis innixi, affirmare non erubuerunt præcipuos religionum fundatores æquali auctoritate gaudere[3]. (e) Tandem a tempore quo græcæ litteræ, post excidium Constantinopolis, in Occidente coli iterum cœperunt, paganismi amor quorumdam mentes invasit ; ex quo factum est ut novas impugnationes contra christianismum machinarentur, inter alios, *Gemisthius Pletho*, *Laurentius Valla* (1407-1457), Lutheri præcursor a Bellarmino vocatur, *Pomponius Lætus* (1425-1497), neopaganismi Supremus Pontifex, et *Machiavelli* (1469-1527)[4]. Ita via Protestantismo parabatur.

29. (C) Ab initio autem *Reformationis* late nimis per orbem invaluit Rationalismus ; nec mirum : quum enim Protestantes docuerint Scripturam, non auctoritate infallibili, sed privato judicio vel speciali inspiratione interpretandam esse, jam ratio supremus arbiter evasit, et mox unusquisque illa tantum dogmata ut revelata admisit quæ rationi propriæ consentanea visa sunt.

(a) Imprimis in ipsâ Germaniâ *Anabaptistæ*[5], quorum dux fuit *Munzer*[6], docuêre cum *H. Denk* (1528) privatam inspirationem verbo Dei scripto præcellere, et exinde divinitatem Christi negârunt.

30. (b) In Italiâ, rationalismi semina jam in nonnullis mentibus sparsa, sub influxu Protestantismi maxime creverunt, novamque sectam protulerunt, quæ veluti *via media* inter Protestantismum et

[1] Cf. *Vigour.*, l. c. p. 376 sq.; *d'Argentré*, Collect. judic. t. I, p. 145.
[2] Cf. *Vigour.*, l. c. p. 378 sq. ; *Renan*, Averroés.
[3] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 384 ; *Renan*, op. cit.
[4] Cf. *Vigour.*, l. c. p. 398. — [5] Cf. *Vigour.* l. c. p. 437.
[6] Cf. *Vigour.* l. c. p. 444 ; *Audin*, Histoire de Luther, 1845 t. II *Seidemann*, Thomas Münzer, 1842.

Rationalismum spectari potest, videlicet *Socinianismum*. Cujus præcipui fautores, *Lelius Socinus* († 1562) ejusque nepos *Faustus Socinus* († 1604)[1], ex Italiâ oriundi, post varias peregrinationes, in Poloniam secesserunt, ibique, favente rege Sigismundo, errores suos disseminare cœperunt. Tenebant siquidem sacras Scripturas lato sensu inspiratas esse, ita tamen ut nihil in eis sit nisi rationi consentaneum; si quid autem inveniatur quod ratione percipi nequeat, alius sensus magis spiritualis exquirendus est; his principiis innixi, trinitatem personarum in Deo, divinitatem Christi ejusque pro peccatis satisfactionem, sacramentorum virtutem aliaque hujusmodi, utpote rationi adversantia, prorsus rejecerunt. Quos errores hodiedum profitentur *Unitarii*, sic vocati quia unicam in Deo personam agnoscunt.

31. (c) In Batavia *Arminiani*[2], qui ducem *J. Harminium* († 1609) agnoscebant, dum doctrinam calvinianam de prædestinatione rejicerent, rationi nimiam auctoritatem tribuerunt: "Nulla auctoritas rationis, aiebant, sed ratio auctoritatis regina dominaque esse debet". Inter eos celeberrimus fuit *H. Grotius* († 1645)[3], qui inspirationis naturam adulteravit, eam cum pio motu confundens, et prophetiarum V. Testamenti vim demonstrativam denegavit. Eodem fere tempore in eâdem regione vixit *Spinoza* († 1677)[4], judæus, qui philosophici rationalismi pater a multis agnoscitur. Docuit siquidem nihil supernaturale esse, quum extra naturam nullum sit ens, nulla realitas; hinc miracula rejecit, contendens ea nihil aliud esse nisi effectus a causâ naturali nobis ignotâ productos; ut vero supernaturalia facta facilius eluderet, nonnullorum S. Scripturæ librorum genuinitatem negavit.

---

[1] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 481 sq.; *Moelher*, Symbolism, § 87. Varia Socinianorum ducum opera invenire est in Bibliothecâ fratrum Polonorum, Irenapoli, i. e. Amsteldami 1656. De Socino dictum est:

Tota licet Babylon destruxit tecta Lutherus,
Calvinus muros, sed fundamenta Socinus.

Revera fundamenta Ecclesiæ catholicæ non dextruxit quidem, sed acriter impugnavit, ea omnia rejiciendo quæ humanam rationem superant.

[2] Cf. *Vigouroux*, l. cit. p. 493 sq.; *Moelher*, op. cit. § 92-94.

[3] Cf. *Vigouroux*, op. cit. p. 495; *Segaar*, Oratio de Hugone Grotio, Utrecht 1785; *Butler*, Life of Grotius, London 1827.

[4] Cf. *Vigouroux*, l. cit. 502; *E. Saisset*. Introduction critique aux œuvres de Spinoza, Paris 1861; *Fr. Pollock*, Spinoza, his life and philosophy, London 1880; *J. Martineau*, A study of Spinoza, London 1882.

32. (d) *Angliam* jam pervaserat *Deismus*[1] : quum enim ex multiplici et sæpe contradictoriâ Scripturæ interpretatione multa dubia orirentur, non pauci putârunt nil certi ex revelatione cognosci posse, revelationem proinde haud necessariam esse, sed religionem mere naturalem prorsus sufficere ad rectam vitæ ordinationem. Inter quos fuêre *H. Cherbury*[2] († 1648) in opere cui titulus *De veritate prout distinguitur a revelatione, a verisimili, a possibili et a falso; T. Hobbes* († 1679), qui præterea scepticismum docuit ; *C. Blount* († 1693), qui anglice reddidit *Vitam Apollonii Tyanensis*, ut miraculorum a Christo patratorum vim enervaret ; *J. Toland* († 1722)[3], qui S. Scripturæ inspirationem, imo et genuinitatem negavit, et postea in pantheismum incidit ; *Schaftesbury* († 1713) ; *Collins* († 1729)[4], qui prophetias præsertim impugnavit ; *T. Woolston*, qui miracula Christi, etiam Resurrectionem, allegorice interpretari tentavit[5] ; *M. Tindal* († 1733), qui contendit religionem naturalem perfectam esse et christianismum nihil aliud esse nisi novam legis naturæ editionem[6]; *Bolingbroke* († 1751)[7], qui mysteria fidei irridere conatus est ; *D. Hune* († 1776),[8] qui scepticismum professus est, docuitque miraculorum existentiam nullo valido argumento probari posse.

33. (e) Ex Angliâ deismus in *Galliam* transiit : [9] huic viam paraverant nonnulli sceptici, ut *Montaigne* († 1592), *Charron* († 1603), *T. de Viau* († 1626), *P. Bayle* († 1706). Sed Rationalistarum dux præcipuus fuit *Voltaire*[10] († 1778), qui morum licentiam cum impietate consocians, in Angliam fugit, ut carcerem evaderet, ibique deistarum principiis ita imbutus fuit, ut per totam vitam christianæ religioni evertendæ operam impenderit. Quod præstare conatus est non solidis argumentis, sed irrisione, calumniis et sophismatibus; Scripturam sacram præsertim impugnavit, et ut ridiculam eam

---

[1] De Deismo in Angliâ vide *Vigouroux*, op. cit. t. II, pp. 1-176 ; *Leichler*, Geschichte des englischen Deismus ; *Leland*, A view of the deistical writers.

[2] Cfr. *Ch. de Rémusat*, Lord Herbert de Cherbury, Paris 1874.

[3] Cf. *A collection* of several pieces of Mr John Toland, London 1726.

[4] Hujus auctoris opus confutatum est a *W. Whiston*, Reflections on an anonymous Pamphlet entitled " *A Discourse on Free Thinking* ", London, 1713.

[5] Quem egregie confutavit *T. Scherlok*, The tryral of the witnesses of the Resurrection of Jesus, London 1729.

[6] Quos errores feliciter impugnavit *J. Foster*, The usefulness, truth and excellency of the christian revelation, London 1731.

[7] Cf. *R. Harrop*, Bolingbroke, London 1884.

[8] Cf. *J. H. Burton*, Life of Hume. — [9] Cf. *Vigouroux*, i. cit. 176-310.

[10] Cf. *Duvernet*, Vie de Voltaire; *U. Maynard*, Voltaire.

exhiberet, verba omittere, vel addere, vel adulterare non erubuit. Ejus præcipui cooperatores fuerunt *J. J. Rousseau* († 1778),[1] qui supernaturale prorsus rejecit, quia nihil hujusmodi unquam vidit, et præcipue mediatæ revelationis auctoritatem recusavit, eo prætextu quia de mente Dei nos certiores facere nequit; quum aliunde parum sibi constaret, nunc Christum et Evangelium summis laudibus extollebat, tunc miracula, prophetias revelationemque oppugnabat; *Diderot* († 1784),[2] qui, longius procedens, omnem prorsus religionem etiam naturalem negavit, erroresque suos *Encyclopediæ ope* ubique spargere totis viribus adlaboravit; *d' Alembert* († 1783), qui religiosum scepticismum propagavit; *d' Holbach* († 1789), *Lamettrie* († 1751), *Helvetius* († 1771), qui non solum christianismum sed etiam Dei existentiam et animæ spiritualitatem impugnarunt. Quibus addere licet *Dupuis* († 1809), qui in opere *l'Origine de tous les cultes* mythici systematis fundamenta fecit, et omnes religiones totidem superstitionis et idololatriæ formas esse contendit[3]. Nostrâ ætate, rationalismum propugnârunt multi *Eclectici*,[4] inter quos *Cousin* († 1867), *Damiron* († 1862), *Jouffroy* († 1842), *J. Simon*, aliique multi in Universitate professores: hi agnoscunt quidem multa reperiri in christianâ religione quæ optima sunt, præsertim præcepta moralia, sed simul revelationem proprie dictam denegant, putantes religionem naturalem plane sufficientem esse, et mysteria miraculaque rationi non esse consentanea. Nonnulli pariter cum *Renan* († 1892) auctoritatem Sacræ Scripturæ directe impugnant, et Christi miracula nonnisi in ejus discipulorum vividâ imaginatione exstitisse contendunt; sed in hoc nihil aliud faciunt nisi Germanorum theorias plus minusve obscuras expolire et elegantiori stylo exponere.[5]

34. (f) *Germania* enim est hodie armamentarium ex quo arma

---

[1] Cf. *St Marc Girardin*, J. J. Rousseau, Sa Vie et ses ouvrages, Paris 1875.

[2] Circa Diderot lege quæ scripsit *Taine*, L'Ancien Régime, ed. 1880, p. 348.

[3] Quod systema non minus solide quam lepide confutavit *J. B. Pérès*, Comme quoi Napoléon n'a jamais existé, 1827.

[4] Systemata Eclecticorum exposuit impugnavitque *H. de Valroger*, Etudes critiques sur le Rationalisme contemporain, Paris 1846. Quoad systemata scholæ criticæ, vide *Hurst*, op. cit. c. XVI, p. 391 sq.

[5] Inter varios scriptores qui theorias et blasphemias hujus sophistæ nullo niti fundamento probârunt eminent *Freppel*, Examen critique de la Vie de Jésus; *Gratry*, Jésus-Christ, Réponse à Renan; *Mgr Meignan*, Les Evangiles et la Critique au XIX siècle; *Félix*, Conf. sur Jésus-Christ; *Wallon*, La Vie de Jésus et son nouvel historien.

contra Revelationem desumuntur[1]. Duplex ibi viguit Rationalismi forma jam a sæc. XVII. Imprimis *philosophicum* Rationalismum docuerunt *Wolfius*[2] († 1754), qui a discipulis suis nova lux Germaniæ et professor generis humani vocatus est : tenebat videlicet revelationem inutilem esse, quum nihil aliud manifestet nisi ea quæ ratione demonstrari possunt, et ea omnia rejiciebat quæ evidenter intrinsecis argumentis probari nequeunt; *Kantius*[3] († 1804), qui, licet christianismi nomen retineret, rem ipsam negavit : juxa ipsum, *ratio pura* verum attingere nequit, ratio autem *practica* obligationem moralem agnoscit, et ex eâ existentiam legis et supremi legislatoris deducit : lex autem naturalis, ratione cognita, prorsus sufficit, proindeque mysteria, sacramenta, ipsaque oratio variique ritus ut superstitiones rejicienda sunt. Sed ibi floruit præcipue rationalismus *biblicus*. Jam *H. Hardt* († 1746) authenticitatem nonnullorum V. Testamenti librorum negaverat, et miracula modo allegorico exponere tentaverat; sed præcipuus hujus erroris fautor fuit *Lessing* († 1781)[4], qui, publici juris faciendo *Fragmenta Wolfenbüttel* dicta, quorum auctor erat *Reimarus* († 1768), aperte bellum acerrimum christianismo indixit : docebat siquidem impossibile esse unicam pro omnibus hominibus revelationem admittere, Pentateuchi aliorumque V. T. librorum, imo et Evangeliorum auctoritatem impugnabat, nec asserere dubitabat tum Moysen tum Christum impostores fuisse! Cujus vestigiis inhærens, licet revelationi minus infensus, *Eichhorn* († 1827) contendebat V. Testamenti libros non secus ac libros ab antiquis auctoribus, præsertim orientalibus scriptos, allegorice esse interpretandos, proindeque miracula in eis relata naturaliter esse explananda. Quod idem præstitit *Paulus* († 1851)[5] quoad libros N. Testamenti; ita v. g. cœci nati curatio de facili explicatur eo quia Christus, qui peritus erat medicus, *collyrio* usus est quod astantes lutum esse putârunt. Quum autem hujusmodi explicatio non omnibus placeret, *de Wette*[6] († 1849) *mythicam*

[1] De Germanico Rationalismo, præsertim biblico, vide *Vigouroux*, *op. cit.* p. 311-555; *Hurst*, History of Rationalism, c. 4-13; *Hagenbach*, History of Doctrines, vol. III, § 274 seq.

[2] Cf. *Ludovici*, Historie der W. Philosophie, *Leipzig*, 1837.

[3] Cf. *J. H. Stuckenberg*, A Life of Kant, London 1882; *Pünjer*, Die Religionslhere, Jena, 1874 ; *P. Bridel*, La philosophie de la Religion de Kant, Lausanne, 1876.

[4] Cf. *Schwarz*, Lessing als Theolog, Halle, 1854; *J. Sime*, Lessing, 1877.

[5] Cf. *Reichlin-Meldegg*, H. E. G. Paulus u. seine Zeit, Stuttgart. 1853.

[6] Cf. *Wiegand*, W. M. L. de Wette, Erfurt 1877.

interpretationem in medium protulit pro Veteri Testamento, *Strauss*[1] († 1874) pro Novo. Hi siquidem, post confutatas *Naturalismi* hypotheses, facta miraculosa ut *mythos*, i. e. ut facta per imaginationem aucta et adornata habent, similia illis narrationibus quas invenire est apud omnes gentes, ubi de earum exordiis agitur, prout sunt fabulæ circa Romulum et Remum. Quum vero *mythi* formari nequeant nisi post aliquod tempus, contendunt libros sacros non a contemporaneis fuisse scriptos sed longe post eventus in eisdem relatos. Iterum *Mythicismus* a plerisque rejectus fuit, utpote certis historiæ factis contradicens, et mox successit *Criticismus*, quem exposuit *Baur*[2] († 1860), scholæ Tubingianæ dux, qui Hegelianam philosophiam christianis originibus adaptans, contendit christianismum esse veluti synthesim duorum systematum sibi invicem adversantium : juxta illum, primo siquidem viguit *Petrinismus*, seu systema judæis institutionibus plus minusve favens a Petro edoctum ; postea autem *Paulinismus*, i. e. systema Gentilibus favens a Paulo propagatum ; post multos autem conflictus tandem aliquando conciliatio utriusque systematis facta est, ope præcipuâ auctoris quarti Evangelii, quod falso tribuitur Joanni Apostolo : authenticitas autem variorum N. T. librorum intrinsecis notis dijudicanda est, ita videlicet ut antiquiores sint libri in quibus vestigia harum divisionum apparent, recentiores autem illi in quibus conciliationis spiritus ostenditur. Alii critici authenticitatem librorum V. Testamenti, præsertim Pentateuchi, impugnant : putant scil. Pentateuchum ex variis documentis seu fragmentis componi, quorum pleraque non a Moyse, sed a variis auctoribus variisque temporibus a Josue usque ad Esdram scripta sunt : miracula et prophetias modo naturali explicare conantur, inspirationem proprie dictam rejiciunt, et libros sacros existimant esse poemata, in quibus vera falsaque indiscriminatim inveniuntur, quæ Novi Critici secernere assumunt : ita inter alios *Ewald* († 1875), *Hitzig* († 1875), *Knobel* († 1863), *E. Reuss*, *Graf* († 1869), præsertim vero *Welhausen*, qui hodie hujus scholæ princeps agnoscitur[3], suumque systema evolvit præsertim quoad

[1] Cf. *E. Zeller*, D. F. Strauss, in seinen Leben u. in seinen Schriften, Bonn. 1874; quod opus anglice redditum est, London, 1874; *F. Lichtenberger*, Histoire des Idées Religieuses en Allemagne depuis le milieu du XVIIIe s. jusqu'à nos jours, 2[a] ed. 1888; op. anglice redditum *History of German theology in the XIX century*, Edinburg, 1889, p. 320 sq.

[2] Cf. *Berger*, Baur et les origines de l'école de Tubingue, Strasb. 1867; Lichtenberger, op. cit. p. 378 sq.

[3] De his auctoribus vide *Lichtenberger*, op. cit. pp. 407, 410, 419, 569; *Hurst*, op. cit. c. 11-12.

libros Antiqui Testamenti. Christianismum autem *liberalem*, a miraculis expurgatum, non pauci propugnant cum *Ad. Harnack*, cujus systema ab Unitariorum doctrinis non multum differre videtur[1].

35. (g) In *Americâ* deismum propugnavit *T. Paine* († 1809), qui calumnias contra sacros Libros jam a Voltaire prolatas recoxit, et operibus suis errorum semina late sparsit[2]. Præterea Semi-Rationalismum advocârunt Unitarii, ducibus *J. Freeman* († 1835), *Ware* et præcipue *W. E. Channing* († 1842), Socinianorum errores jam supra expositos amplectendo et exaggerando; ulterius etiam processerunt *T. Parker* († 1860), *O. B. Frothingham* et *M. J. Savage*, juxta quos omnes religiones fere æquales sunt, omnisque supernaturâlis manifestatio utpote inutilis et rationi contraria rejicienda est[3]. Jamvero licet non multi directe Unitariorum sectæ nomen dederint, plures sunt qui eorum placita amplexi fuerint; insuper, crescentibus in dies Protestantium contentionibus, non pauci in rationalismum labuntur, vel etiam in indifferentismum, ita ut hodie plusquam dimidia pars adultorum qui in Statibus Fœderatis degunt, nulli christianæ communioni positive adhæreant, et ad Infidelitatem gradatim tendant.

36. In variis autem regionibus *naturalismum* propagârunt atque etiam hodie propagant multiformes *Massonum* sectæ, quæ circa finem sæc. XVII ortæ, per universum orbem nostris præsertim diebus diffunduntur. Deum esse generatim profitentur, quem *Magnum Architectum* vocant, licet de ejus naturâ inter se disputent, et in quibusdam regionibus, ut in Galliâ, tanquam membra accipiant eos qui atheismum vel pantheismum amplexi sunt. Aliquam religionem naturalem multi Massones agnoscunt; imo nonnulli Christianam religionem colunt; sed communius supernaturale rejiciunt, existentiam originalis peccati ac redemptionis negant, et, dum Christi virtutes extollunt, christianæ religionis dogmata ac

---

[1] *Ad Harnack*, History of Dogma, Boston, 1896. — De statu hodierni Protestantismi ac Rationalismi in Germaniâ vide *Goyau*, la Carte Religieuse de l'Allemagne, ap. *Revue des Deux Mondes*, 1896.

[2] Opus ejus præcipuum fuit *The Age of Reason* pluries editum; eosdem fere errores hodie disseminat *R. Ingersoll* in opusculo *The Mistakes of Moses*, cujus fallaciæ, licet nihil scientifici habeant, incautos facile decipiunt; ad quarum confutationem legere est *Lambert*, Notes on Ingersoll, Tactics of Infidels.

[3] Cf. *Hurst*, op. cit. c. 23; *W. H. Lyon*, A study of the sects, p. 163 sq. — Moderatum pariter Rationalismum propugnant multi sub nomine scientiæ, ut colligi potest ex opere nuper edito *White*, A History of the Warfare of Science with Theology, New York, 1897.

ritus tanquam superstitionis vestigia existimant. Hinc, ad praxim quod attinet, civilem matrimonii formam, divortii facultatem atque laicam puerorum institutionem omnibus viribus advocant, ut sic efficacius naturalismum promoveant[1].

Ex hoc brevi conspectu colligitur revelationem jam ab initio, et per longa sæcula indesinenter fuisse oppugnatam, nostrâ tamen ætate frequentius et a pluribus. Sed sicut præteritis sæculis christiana religio innumeros vicit hostes, ita pariter nostris diebus, Deo juvante, novos impugnatores tandem aliquando superabit.

37. 2° *Variæ hodierni rationalismi formæ.* Triplex hodie distingui potest Rationalismus : (**A**) Rationalismus *theologicus*, seu *Semi-Rationalismus*, qui dum christianismi, revelationis et inspirationis nomina retinet, rem negat : hunc propugnant *Unitarii*, antiquorum Socinianorum heredes, multique Protestantes *liberales* dicti, inter quos computari debet *Wegscheider* († 1849), qui in opere *Instit. theolog. dogmaticæ* illud systema diserte exposuit : (**a**) juxta ipsum, ratio etiam in rebus ad religionem spectantibus sibi sufficit, proindeque supernaturalis revelatio minime necessaria est : "ipsa humanæ mentis natura, et summi numinis idea recte efformanda omnem excludunt supernaturalis revelationis necessitatem" (*op. cit.* Proleg. c. I); (**b**) aliqua tamen admitti potest *revelatio*[2], et quidem duplex, una quæ omnibus communis est, et in ipso rationis lumine consistit, altera quæ viris acuto ingenio præditis propria est, et in eo sita est ut hi proprio labore Deique naturali auxilio vera religionis principia melius cognoscunt eaque insigni cum successu aliis

[1] Cfr. *Clemens XII*, Constit. *In Eminenti*, 24 ap. 1738; *Benedict. XIV*, Const. *Providas*, 18 maii 1751; *Leo XIII*, Encycl. *Humanum Genus; Findel*, History of Freemasonry, 1869; *Gargano*, Trish and English Freemasons, Dublin, 1878; *Adams Quincy*, Letters on Freemasonry; *Mackey*, Encyclop. of Freemasonry, 1879; *Robert Mc Coy*, 33°, General History, Cyclopedia and Diction. of Freemasonry, New York, 1870; *Dechamps*, Sociétés secrètes, Paris, 1880; *Mgr Fava*, Le Secret de la Franc-Maçonnerie; *Civiltà Cattolica*, 1867-1870, nov. et dec. 1874, jan. 1880, octob. 1882 etc.; Statuti Generali ed altri documenti dei Framassoni, 2ª ed., Roma, 1874; Rituali Massonici, Roma, 1874.

[2] Ita sentiunt hodierni Unitarii ac nonnulli Protestantes, qui in extremum liberalismum lapsi sunt. Cfr. *Lyon*, A Study of the Sects, 1892, p. 171; *J. Martineau*, The Seat of Authority in Religion, London, 1891, p. 300 sq.; *Lichtenberger*, Encyclop., t. XI, p. 180 sq.

tradere valent ; (c) hinc mysteria quæ rationem superant, ut Trinitas, Incarnatio etc. vel rejicienda sunt, vel juxta rationis placita sunt explicanda ; (d) religio christiana, sic rationabiliter intellecta, est omnium perfectissima, et Christus, qui Filius Dei sensu lato vocari potest, non solum omnium virtutum est exemplar, sed etiam eximius Magister, licet aliquando erroribus et præjudiciis Judæorum sese accommodaverit, ejusque discipuli nonnunquam doctrinam ejus corruperint.

38. (B) *Rationalismus biblicus* sacros Libros ut opus mere humanum habet, ideoque eorum inspirationem respuit; nonnullorum authenticitatem negat, traditionis argumenta despiciens, nimiumque intrinsecis fidens argumentis ; quidquid in eis supernaturale reperitur *a priori* rejiciendum est, quum prima novæ Criticæ lex sit omnia naturaliter explicare ; rejectis igitur miraculis, modo prorsus arbitrario historia Judaismi et Christianismi contexitur, ita ut omnis revelatio proprie dicta evanescat. Ita v. g. contendunt Israelitas primum *idololatriæ* fuisse addictos, postea *monolatriæ*, i. e. cultui unius Dei quem tanquam Numen sibi proprium spectabant, et nonnisi post multa sæcula *monotheismum* accepisse[1]. Item christianismus non est religio divinitus revelata, sed humanum systema, cujus principia a Christo confuse tradita, et a S. Paulo fusius et distinctius exposita, successu temporum ita creverunt, ut integrum doctrinæ corpus efformaverint : ad quod probandum, varia excogitârunt systemata quæ jam exposuimus (n. 34).

39. (C) *Rationalismus philosophicus* argumentis metaphysicis revelationis possibilitatem, necessitatem et existentiam impugnat[2]. Ratio, inquiunt, est prorsus *independens*,

[1] Ita inter alios, *M. A. Westphal* (Sources du Pentateuque, Paris, 1892), cujus systema breviter contrahitur a *Loisy*, *Enseignement Biblique*, Sept. Oct. 1892, Chronique p. 6 ; cf. Encyclop. Britannica, voce *Israel*.

[2] Hæc Rationalismi forma a Rationalistâ *Lecky* describitur (History of the rise and spirit of Rationalism, New York, 1893, p. 181-184). — Rationalismus hujusmodi aliquando *theismus* vocatur, et aliquo modo differt a *deismo* sæculi XVIi, tum quia sacram Scripturam non acerbe impugnat, sed potius maxime reveretur, tum quia Deum non frigide

nec admittere valet nisi ea quæ intrinsece evidentia ipsi apparent : hinc Deus revelare nequit mysteria, quum intelligi nequeant. Aliunde ratio est *sibi sufficiens*, nec revelatione indiget ut ea cognoscat quæ religionem spectant, proindeque inutilis est revelatio. Præterea nulla possunt valida afferri argumenta, quibus revelationis existentia constet, quum miracula quibus innititur, nec possibilia nec discernibilia sint ; et, etiamsi daretur aliqua religio revelata, eam amplecti homines minime tenerentur, quum nemo teneatur beneficia sibi oblata acceptare. Quos errores ut confutemus, demonstrabimus in præsenti capite possibilitatem, necessitatem et discernibilitatem revelationis, et in sequenti ejus existentiam.

§ II. De possibilitate Revelationis [1].

Rationalistæ nonnulli non solum revelationis factum, sed etiam ejus possibilitatem impugnârunt sive *in se*, quia, inquiunt, supernaturalis manifestatio alicujus veritatis Dei majestatem et sapientiam dedecet, ei insuper hominis dignitatem et activitatem lædit ; sive ex parte *objecti*, seu *mysteriorum* quæ revelantur : hæc enim, quum incomprehensibilia sint, nullam lucem intellectui præbent, sed cæcum postulant assensum rationisque abdicationem. Duplex sit igitur contra illos propositio.

40. *Thesis I^a* : **Revelatio supernaturalis in genere, seu in se nullam involvit repugnantiam.** *Philosophice* certum est, *theologice* de fide [2].

---

ut Creatorem spectat, sed ut Patrem quem tenero amore diligere debemus, et Christum non ut impostorem habet, sed ut omnium virtutum perfectissimum exemplar. Cf. *Bruce*, Apologetics, New York, 1892, c. V-VI, p. 115 sq.; *F. W. Newman*, Phases of faith; *Parker*, A. Discourse on Religion ; *Martineau*, A study of religion.

[1] Cf. *S. Thom.* C. Gentil. l. I, c. 3-6; *Valsecchi*, De Fundamentis Religionis, l. II, c. 6; *Perrone*, n. 5 sq.; *Jungmann*, n. 68 sq.; *Lambrecht*, p. I, c. 2; *Heltinger*, Apologie du Christianisme, vol. II, c. 10; *Heltinger-Bourden*, Revealed Religion, ch. I. p. 27 sq.; *Mazzella*, n. 91 sq.; *Gondal*, Surnaturel, Paris 1894, p. 305 sq.

[2] "Si quis dixerit fieri non posse, aut non expedire ut per revelationem divinam homo de Deo, cultuque ei exhibendo edoceatur : A. S."

Etenim si revelatio repugnaret, vel ex parte Dei, vel ex parte hominis, vel ex parte modi quo fit; atqui nullum ex his dici valet.

1° Non ex parte *Dei :* Ipsi enim competit potentia tum *physica* tum *moralis* revelandi : (A) *physica* quidem : ad hoc enim requiritur et sufficit ut quasdam veritates cognoscat hominibus ignotas, mediaque habeat easdem nobis manifestandi. Atqui utrumque constat; nam si inter homines multi sint qui plura cognoscant aliis ignota eaque manifestare valeant, nonne Deus, cujus scientia æque ac potentia infinita est, multa cognoscit quæ nos prorsus latent, eaque communicare valet sive *externe*, sensibilis repræsentationis aut vocis ope, sive *interne* ideas in mentem infundendo? qui enim intellectum creavit, vocemque homini dedit, potestate mentem humanam illuminandi carere nequit.

(B) *Moralis* ipsi competit potestas revelandi, si hæc nulli divino attributo repugnet; atqui revelatio nulli Dei attributo repugnat : non illius supremæ *majestati*, ut quidam contendunt Rationalistæ; nam si Deum non dedecet hominem creare, cur dedeceret de eo curam habere, ejusque morali perfectioni ac æternæ saluti providere? Nostri non est definire quid Deo dignum sit vel non : ipse majestati suæ consulet; nimia sane sollicitudo est quæ Dei manus ligat ne pereat dignitas! Nec ejus *sapientiæ;* dicunt quidem adversarii Deum sibi contradicere, revelando veritates ad quas cognoscendas jam ratio collata fuit, quatenus ordinem jam stabilitum evertit, agnoscitque opus suum nimis imperfectum. Sed immerito; revelatio enim, quæ est veluti novum lumen rationis lumini additum, ejus exercitium non impedit, sed e contra perficit, novas veritates manifestando vel obscure tantum cognitas clarius proponendo; proinde non evertitur, sed potius firmatur ordo stabilitus; neque ex eo colligi potest opus Dei nimis imperfectum, sed solum illud *perfectibile* esse : quod libenter concedimus, quum opera Dei *ad extra*, utpote finita, novas perfectiones semper suscipere

(*Vaticanum*, sess. III, can. 2 de Revelat.). In hoc Tractatu canones C. Vaticani allegamus non ut argumenta ad Rationalistas confutandos, sed ut documenta ex quibus colligi possit quæ sit doctrina catholica.

valeant. Aliunde Deus sufficientem revelandi rationem habere potest, ad attributa sua perfectius manifestanda, et hominem elevandum ad intimiorem cum divinitate communicationem. Ergo revelatio nulli divino repugnat attributo.

41. 2° Non repugnat ex parte *hominis*. Ad hoc enim sufficit ut homo Deum, sive exterius sive interius loquentem, audire possit, simulque intelligere se ab Eo instrui; atqui utrumque possibile est; nam, si ab hominibus edoceri possumus, a fortiori a Deo, qui perfectius veritatem manifestare potest, et indubiis signis ostendere se nobis locutum fuisse. Nec dicatur huic revelationi obstare hominis dignitatem et rationis independentiam. Non est enim infra hominis dignitatem magistrum audire, præsertim quando scientiâ simul et auctoritate pollet; jamvero quis magister ut Deus? Scientiâ infinitâ et auctoritate infallibili gaudet, mediisque efficacissimis ad tradendam doctrinam; nihil ergo dignius, nihil securius quam ei assensum præbere. Aliunde ratio humana independens est quidem eo sensu quod nihil tenetur ut verum amplecti nisi prius viderit id amplectendum esse; sed ratio simul dictat ea omnia accipi posse et debere, quæ a teste sufficienti scientiâ instructo et veraci proponuntur, præsertim quando hujusmodi testis est omniscius et infinite verax; proindeque non magis evertitur rationis autonomia, veritatibus certo revelatis assentiendo, quam veritatibus intrinsece evidentibus. Ergo revelatio non repugnat ex parte hominis.

42. 3° Neque repugnat ex parte *modi*. Duplici modo siquidem fieri potest, *immediate* vel *mediate*. Quæ jam dicta sunt probant saltem *immediatam* revelationem unicuique factam esse possibilem, ut libenter fatentur multi Rationalistæ; sed simul contendunt *mediatam* revelationem nobis, legatorum ope factam, repugnare, utpote incertam et hominum æqualitati adversam[1]. Sed manifestum est Deum mediate revelare posse, dummodo media sint, quibus error præcaveri possit, et impostor a vero Dei legato secerni. Porro res ita se habet, prout demonstrabimus ubi de notis

[1] Ita *Rousseau*, Emile, liv. IV, Profession de foi du Vicaire Savoyard; *T. Paine*, The Age of Reason, I p., p. 7 ed. 1880; *Martineau*, Seat of Authority in Religion, pp. 307, 308 ed. 1891.

divinæ revelationis; testimonium enim humanum, debitis vestitum conditionibus, *moralem* præbet certitudinem, quæ sola in rebus ordinis moralis expetenda est, et aliunde miracula, quibus divini legati divinitatem suæ missionis comprobârunt, rem extra rationabile dubium posuerunt. Nec Deus tenetur cuilibet immediate revelare: liber est enim in suis donis, præsertim supernaturalibus, nec magis tenetur omnibus æqualiter revelare quam eumdem intelligentiæ gradum omnibus largiri [1]. Frustra instant adversarii injuste puniri eos qui sine propriâ culpâ revelationem ignoraverunt; hoc enim et nos admittimus, nam, ut alibi diximus (*De Deo Uno*, n. 153; *de Deo Remun*, n. 21) unusquisque a Deo judicatur secundum propriam cognitionem et conscientiam, nullusque etiam inter paganos positivis suppliciis damnabitur, nisi sciens et volens contra leges sibi cognitas deliquerit. Non repugnat igitur revelatio supernaturalis ex parte *modi;* aliunde non repugnat ex parte *Dei*, qui magistri officium implere potest, nec ex parte *hominis*, qui tam sapientis magistri discipulus esse recusare nequit; ergo nullomodo in genere repugnat [2].

43. *Thesis II[a]:* **Possibilis est revelatio mysteriorum, seu illarum veritatum, quæ humanæ mentis captum superant.** Philosophice certum, theologice *de fide* [3].

Thesis *declaratur*. (**A**) Mysterium (græce μυστήριον) significat aliquid obscurum, absconditum vel ignotum. Apud Paganos, illos ritus designabat qui coram solis initiatis perficiebantur; apud sacros auctores, significat sive secreta in genere, sive secreta Dei, seu veritates absconditas quarum cognitio ad salutem requiritur, præsertim vero secretas Dei

[1] Ad fusiorem hujus difficultatis solutionem videre est *Censure* de *l'Emile*, apud *Migne* Theol. Curs. II, p. 1136 sq.

[2] Hinc *G. J. Romanes*, unus e præcipuis Agnosticis, ad meliorem frugem reversus circa finem vitæ suæ, scripsit, positâ Dei existentiâ, aliquam revelationem maxime probabilem esse. (Thoughts on Religion, Chicago, 1895, p. 165.)

[3] "Si quis dixerit, in revelatione divinâ nulla vera et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam et naturalibus principiis intelligi et demonstrari; A. S." (*Vatic.* sess. III, can. 1 de Fide et Ratione).

vias circa hominum salutem per Christum [1]. Quoad *rem*, mysterium in genere est *veritas, cujus cognitio nos fugit.*

(B) Jamvero triplici præsertim modo veritas nos latere potest: (a) quædam sunt veritates naturali lumine cognitæ quoad *existentiam*, sed nullomodo aut valde imperfecte notæ quoad *essentiam*; v. g. existentiam electricitatis naturaliter cognoscimus, sed ejus essentiam nonnisi obscure intelligimus; hæc sunt mysteria *scientifica.* (b) Aliæ sunt veritates quarum existentiam naturaliter cognoscere nequimus, sed quarum naturam, statim ac revelatæ fuerunt, intelligere valemus; tales sunt v. g. institutiones positivæ a Deo factæ, Ecclesiæ infallibilitas, suprema R. Pontificis auctoritas: hæc sunt mysteria quidem *theologica*, sed *improprie dicta*, seu, ut aiunt, secundi ordinis. (c) Tandem aliæ sunt veritates quæ non solum non possunt quoad existentiam naturaliter cognosci, sed etiam semel revelatæ, ab intellectu quoad essentiam comprehendi nequeunt; hæc sunt *mysteria proprie dicta*, v. g. mysterium Trinitatis, quod ratio neque detegere potest, neque etiam intrinsece intelligere postquam fuerit revelatum.

Quæstio igitur est utrum Deus nobis manifestare possit veritates quæ captum hominis superant, seu declarare convenientiam esse inter duas ideas, jam cognitas, et utrum homo rationabiliter admittere possit, ex testimonio Dei, hanc convenientiam existere, quamvis eam non videat.

44. Thesis *probatur.* (A) Revelatio mysteriorum non repugnat ex parte *Dei*, dummodo sint mysteria ab ipso cognita, possitque ea manifestare. Atqui utrumque patet: (a) ipsa enim ratio suggerit tales debere esse veritates, quas propriis viribus nec invenire nec intrinsece intelligere valemus; quotidianâ siquidem experientiâ constat multa esse in rerum naturâ quorum existentiam cognoscimus, quin eorum naturam perfecte intelligamus; quis enim penitus investigavit naturam vitæ tum vegetativæ, tum animalis, leges attractionis corporum, essentiam electricitatis, causam

[1] *Tob.* XII, 7; *Eccli.* XXII, 27; *Luc.* VIII, 10; I *Cor.* IV, 1; I *Tim.* III, 9; *Ephes.* I, 9; III, 3; III, 9; *Coloss.* II, 26, 27 etc.

phænomenorum quæ hypnotica dicuntur?[1] In rebus philosophicis[2], quis perfecte intelligit creationis mysterium, concordiam libertatis cum divinâ præscientiâ, unionem animæ cum corpore et alia hujusmodi? Porro si mysteria existunt in omnibus scientiis, nonne a fortiori admittenda sunt in rebus religiosis? Nonne pariter fatendum est multa esse Deo intelligibilia, quæ nobis incomprehensibilia sunt? Multa sunt nota doctis ab eisque intellecta, quæ indocti nec per se invenire, nec proposita intelligere possunt. Nonne igitur merito concludere debemus quasdam esse veritates, quæ ipsis doctissimis ignotæ et incomprehensibiles sint, quum eorum intellectus necessario sit finitus? Aliunde divinus intellectus infinitus est, multaque ei clara et aperta esse debent, quæ doctissimis sunt valde obscura; ad hoc enim sufficit ut differentia quæ inter doctum et indoctum viget, existat inter Deum et doctissimos homines; quod certo nemo negabit. (b) Ex altero autem capite, sicut doctus indocto veritatem manifestare potest, quæ illius captum

[1] Quod sic nervose urget *G. Droz* (Tristesses et sourires, III): "Vous comprenez tout! et vous ne savez même pas comment naît une idée dans votre propre cervelle, et vous êtes pour vous-même le plus insondable des mystères, et depuis des siècles que vous observez la croissance d'un grain de blé ou l'épanouissement d'une fleur, vous n'avez pas même entrevu ce qu'est ce principe vivifiant qui anime la plante et féconde le germe. Mais que fait-elle donc votre science? Elle met des étiquettes sur les mystères, elle catalogue ses ignorances; elle saute par-dessus les abîmes et crie bien haut qu'elle les a comblés. Entre nous, pas de façon : dites-moi donc sans détour ce que c'est que l'attraction, la pesanteur, la lumière, la vibration moléculaire; que sont toutes ces propriétés de la matière dont vous m'avez si souvent dit le nom sans jamais m'en définir l'essence." Alia testimonia lege apud *E. Duplessy*, Les Apologistes laïques, p. 196-200.

[2] *J. Simon*, rationalista, fatetur naturam Dei incomprehensibilem esse (Religion Naturelle, I p., c. 2, de l'incompréhensibilité de Dieu); in primâ quidem editione sui operis (p. 233-234) scripserat Christiana mysteria non solum incomprehensibilia esse, sed etiam absque ullâ probatione proposita, in suâ enuntiatione inintelligibilia, imo contradictionem implicantia. In aliis autem editionibus, hæc omnia falsa et injusta esse forsan agnoscens, verba sua emollivit, imo candide fassus est, admissâ revelatione, mysteria eo ipso admittenda esse (p. 208 ed. 1883).

superet, ita Deus *a fortiori* mysteria homini nota facere potest : non faciet quidem ut hic clare percipiat convenientiam inter duas ideas, sed nil prohibet quin cum doceat talem convenientiam existere ; sic homo cognoscet rem *esse*, quamvis nesciat *quomodo* sit ; ita Deus poterit revelare convenientiam esse inter *unitatem naturæ* in Deo et *trinitatem personarum*, quin intelligamus *quomodo* talis convenientia existat.

45. (B) Nec repugnat ex parte *hominis*. Homo sane discere potest convenientiam existere inter duas ideas, jam sibi notas eamque admittere, quamvis ipse eamdem non videat, sicut quotidie discimus et admittimus, testimonio vel auctoritate doctiorum, multa quæ non videmus nec intrinsece intelligimus. Nec in hoc invenitur quid dignitati rationis humanæ derogatorium ; rationi consentaneum est agnoscere Deum nobis doctiorem esse, ejusque testimonium accipere, nam "si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est" [1] ; imo irrationale esset ejus auctoritatem rejicere, eo quia veritates ab eo revelatas perfecte capere non possumus ; recte enim ait *S. Thomas* [2] : "Sicut igitur maximæ amentiæ esset idiota, qui ea quæ a philosopho proponuntur falsa esse assereret, propter hoc quod ea capere non potest : ita et multo amplius nimiæ stultitiæ esset homo, si ea quæ divinitus angelorum ministerio revelantur, falsa esse suspicaretur, ex hoc quod ratione investigari non possunt". Revera, positâ revelatione, homo exspectare debet aliquid sibi ignotum, et suæ rationis captum superans, manifestandum esse ; Deus enim, aliquam veritatem revelando, patefacere non solet ejus logicam connexionem cum aliis veritatibus, vel intimam ejus rationabilitatem, unde fit ut mysterio plena nobis videatur [3].

46. *Solvuntur diffic.* (a) Deus exigere nequit ut homo suam rationem abdicet ; porro qui credit mysteria incomprehensibilia et indemonstrabilia eo ipso rationem abdicat ; ergo. *Resp. nego min.* Mysteria enim sunt quidem *supra*, *non* autem *contra* rationem ; positiva convenientia, quæ inter

---

[1] I *Joa.* V, 9. — [2] *S. Thom.* C. Gentil. l. I, c. 3.

[3] Cfr. *J. H. Newman*, Essays critical, London, 1890, vol. I, p. 41.

terminos propositionis existit, non percipitur, sed neque etiam videtur inter eos repugnantia, et aliunde ex auctoritate Dei novimus talem convenientiam existere. Mysteriis igitur assentire non est rationem abdicare, sed potius ejus dictamen sequi; nam ratio mihi dicit Deum, qui nec falli nec fallere potest, revelâsse, v. g. tres esse personas in unâ divinâ essentiâ; licet hoc non comprehendam, nullam tamen in eo repugnantiam perspicio, quum Deus non affirmetur unus et trinus sub eodem respectu; ergo rationi consentaneum est ut hanc veritatem accipiam; non est quidem demonstrabilis intrinsece, sed demonstratur *extrinsece* auctoritate ipsius Dei. Si ea solum admittere velimus quæ per nosmetipsos invenimus, vel intrinsecis argumentis demonstravimus, pauca admodum admitteremus etiam in rebus scientificis.

47. (b) Deus inutilia non facit; atqui inutilis est revelatio rei quam intelligere nequimus; ergo.

Resp. Nego min.; veritas enim revelata, licet incomprehensibilis quoad *essentiam*, manifestatur quoad *existentiam;* jamvero inutile non est rei existentiam cognoscere, quamvis ejus natura nos lateat; ita v. g. licet electricitatis natura nobis sit ignota, cognitio ejus existentiæ multum sane profuit. Hinc merito ait *S. Thomas*[1]: "Ex quibus omnibus apparet quod de rebus nobilissimis quantumcumque imperfecta cognitio maximam perfectionem animæ confert. Et ideo quamvis ea, quæ supra rationem sunt, ratio humana plene capere non possit, tamen multum sibi perfectionis acquirit, si saltem ea qualitercumque teneat fide". Aliunde mysteriorum revelatio utilis est ad majestatem Dei ejusque supremam scientiam et bonitatem manifestandam, necnon ad hominis imperfectionem ostendendam: exinde exsurgit supremi Dei dominii agnitio, et humilis adoratio.

48. *Corollarium: Deus revelare potest præcepta positiva*, i. e. ea quæ non e naturâ rerum necessario fluunt, sed e liberâ et positivâ voluntate Dei pendent. *Certum est.* Qui enim supremus est omnium creator et dominus sane majori pollet auctoritate quam civilis societatis rectores; atqui

[1] *S. Thom.* C. Gentil. l. I, c. 5.

humani principes jus habent positivas leges condendi multaque præcipiendi quæ ex jure naturali necessario non fluunt, eo fine ut societatis bonum promoveatur ; ergo *a fortiori* Deus positivas leges condere potest tum ad supremum ejus dominium vividius manifestandum, tum ad modum legis naturalis observandæ, præsertim in iis quæ ad divinum cultum spectant, distinctius determinandum. Quod quidem magis etiam patebit ex dicendis ubi de necessitate Revelationis. Nec dicatur his præceptis humanam libertatem opprimi ; nam lex libertatem non lædit, sed dirigit ; aliunde Deus, præcepta condendo, vires voluntati addit auxilio opportuno, sicque occasionem præbet majora merita acquirendi. Imo, positâ revelatione, præcepta positiva fiunt valde utilia et moraliter necessaria, quum fides sine operibus mortua sit, et opera bona vix fiant nisi positive determinentur a legitimo superiore [1].

§ III. Moralis necessitas Revelationis [2].

Demonstratâ revelationis possibilitate, jam ejus necessitas investiganda est : hâc enim probatâ, statim gravis exsurget præsumptio de ejus existentiâ, necnon de necessitate in eam studiose inquirendi.

49. *Status quæstionis.* Necessitas hujus revelationis spectari potest quoad mysteria et præcepta *supernaturalia*, vel quoad veritates et præcepta religionis naturalis. (A) Jamvero si de prioribus agatur, revelatio *hypothetice* necessaria dicenda est, juxta omnes, nec moraliter tantum, sed etiam *simpliciter*, quia naturali lumine ea quæ vere supernaturalia sunt consequi non valemus. Quo sensu *Vaticanum* (sess. III, cap. 2) declaravit revelationem necessariam

[1] Quod egregie declarat *M. Blondel*, L'Action, Paris 1893, p. 414 sq.

[2] *S. Thomas*, C. Gent. l. I, c. 4 ; S. theol. I, q. 1, a. 1 ; 2. 2. q. 2, a. 4 ; *Hooke*, apud *Migne* Theol. Cur. vol. II, p. 463 sq.; *Valsecchi*, De Fundam. religionis, l. II, c. 1 sq. ; *Dechamps*, La Question Religieuse, vol. I, c. 3 ; *Brugère*, n. 21 sq. ; *Jungmann*, n. 90 sq. ; *Mazzella*, n. 114 sq. ; *Lambrecht*, p. 246 sq. ; *Hettinger*, Apolog. du christian. vol. II, c. 1-12 ; *Hettinger-Bowden*, op. cit., ch. II, p. 44 sq. ; *Weiss*, Apolog. du christ. vol. I, 8ª Conf. p. 337 sq. ; *Gondal*, Surnaturel, l. III, c. 3-5 p. 352 sq.

esse, "quia Deus ex infinitâ bonitate suâ ordinavit hominem ad finem supernaturalem, ad participanda scilicet bona divina, quæ humanæ mentis intelligentiam omnino superant". Positâ enim elevatione hominis ad statum supernaturalem, sola revelatio manifestare potest hunc finem vel media ad illum attingendum.

(B) Ulterius autem progredientes, inquirimus utrum revelatio sit etiam necessaria ad illas veritates quæ religionem naturalem constituunt, et per se humanæ rationi imperviæ non sunt. Hic autem duplex vitandus est excessus : *Traditionalistæ* siquidem et *Fideistæ* contenderunt humanam rationem laborare impotentiâ physicâ hujusmodi veritates cognoscendi, nisi traditione primitivâ a Deo factâ vel revelatione adjuvetur : ita *P. Huet*, Abrincensis Episcopus († 1721), *de Bonald* († 1840), *Bautain* († 1867), *Ubaghs* († 1875) paucique alii, quorum errores in *Philosophicis Prælectionibus* confutantur. Ex adverso autem *Rationalistæ* tenent tantam esse vim humanæ rationis, ut, absque revelatione, ea omnia quæ ad religionem pertinent certo cognoscere valeat. Thesis autem nostra, quæ media stat inter hos errores, statuit revelationem *non* esse quidem *physice*, sed *moraliter* necessariam, seu maxime utilem ad summam veritatum quæ religionem naturalem constituunt cognoscendam : "Huic divinæ revelationi tribuendum quidem est ut ea, quæ in rebus divinis humanæ rationi per se impervia non sunt, in præsenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore cognosci possint" [1].

50. *Thesis :* **In statu præsenti, genus humanum non potest moraliter, sine aliquâ revelatione, cognoscere expedite, firmâ cum certitudine et sine admixto errore, summam veritatum ad religionem naturalem pertinentium quæ ad rectam vitæ institutionem desideratur ; proindeque revelatio ad religionem naturalem servandam est moraliter necessaria, seu maxime utilis.** *Certum est.*

1° *Declaratur* : (a) Hic agitur de *genere humano*, non de quolibet homine, quia non negamus unum aut alterum ho-

[1] Ita *Vaticanum* sess. III, cap. 2.

minem ad hanc cognitionem pervenire posse ; agitur etiam de genere humano, quale *existit* in præsenti rerum ordine, cum omnibus suis defectibus, non autem quale *a priori* fingi posset in superiori statu.

(b) Quæstio est pariter de impotentiâ *morali*, non physicâ ; impotentia *physica* consistit in physico defectu proportionis inter facultatem et actum, ita ut actus sit vere impossibilis : sic v. g. oculus non potest audire, nec auris videre ; *moralis* autem impotentia supponit quidem physicam potentiam actum ponendi, sed tot obstaculis præpeditam, ut, secundum mores hominum, difficillime in actum transeat ; sic v. g. tam difficile est circulum perfecte rotundum, absque ullo instrumento, describere, ut moraliter impossibile dici possit. Itaque homo absolute loquendo posset veritates de quibus agitur cognoscere, sed tot et tantis difficultatibus præpeditur, ut, attentâ ejus naturâ, dici possit eum de facto vix unquam eas proprio studio cogniturum esse.

(c) Dicitur *sine revelatione*, i. e. sine aliquo Dei interventu ; revelatio enim supernaturalis non est unicum medium quo genus humanum juvari possit, sed requiritur aliquod auxilium *indebitum* divinitus datum. Posito quod autem Deus revelationem elegerit tanquam medium homines succurrendi, prout infra demonstrabimus, hæc moraliter necessaria dicenda est ad religionem etiam naturalem colendam.

(d) ... *cognoscere expedite* etc. ; quæ verba determinant hujus necessitatis ambitum ; agitur siquidem de *toto complexu* veritatum religiosarum, quas homo cognoscere debet ut vitam honestam ducat, Deum colat proximumque diligat, prout naturalis ordo exigit. Iterum agitur de cognitione *expeditâ*, quæ possit sine heroicis laboribus acquiri ; *certâ*, non autem dubiâ vel conjecturali ; et *sine gravis erroris admixtione ;* nisi enim præfatæ conditiones verificentur, genus humanum in impossibilitate morali versabitur recte agendi finemque suum attingendi.

51. *Probatur* 1° *a priori, ex conditione humanæ naturæ.* Etenim ut genus humanum moraliter posset illas veritates comparare quæ necessariæ sunt ad rectam vitæ institutionem, necesse esset ut eâ fulgerent evidentiâ quæ *omnium*

etiam *rudium* captui sit accommodata (nam et ipsi finem suum consequi debent); quæ expedite, sine morâ percipi possit (vita enim brevis est, nec tota in speculativâ veritatis inquisitione consumi debet); quæ tandem facile graves saltem errores excludat (nam si graves hâc de re admittantur errores, via ad finem tuta non erit). Atqui multum abest ut talis evidentia præfatis veritatibus insit; nam, ut optime arguit *S. Thomas*[1], (**A**) Multi a fructu studiosæ inquisitionis impediuntur tribus de causis: (**a**) quidam, propter *complexionis indispositionem*, seu propter corporis et cerebri infirmitatem, ex quâ multi naturaliter sunt indispositi ad sciendum, nec possunt summum gradum humanæ cognitionis attingere, qui in cognoscendo Deum consistit; (**b**) quidam vero impediuntur *necessitate rei familiaris*, quatenus oportet inter homines esse aliquos qui temporalibus administrandis insistant, nec studio vacare possint necessario ad Dei cognitionem adipiscendam; (**c**) quidam autem impediuntur *pigritiâ;* ad cognitionem enim eorum quæ de Deo ratio investigare potest, multa præcognoscere oportet quæ ad metaphysicam pertinent; sic ergo nonnisi cum magno labore ad prædictæ veritatis inquisitionem perveniri potest; quem quidem laborem pauci subire volunt.

52. (**B**) Ratio sibi relicta nonnisi post *longum tempus* ad harum veritatum cognitionem pertingere potest, tum propter hujusmodi veritatis *profunditatem*, ad quam capiendam, per viam rationis, nonnisi post longum exercitium intellectus humanus idoneus invenitur; tum etiam propter multa quæ *præexiguntur*, ut dictum est; tum propter hoc quod, tempore *juventutis*, dum diversis motibus passionum anima fluctuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem, sed in quiescendo fit prudens et sciens. Remaneret igitur genus humanum, sine revelatione, in maximis ignorantiæ tenebris, quum Dei cognitio nonnisi paucis, et his paucis etiam post longum tempus proveniret.

[1] *S. Thom.* C. Gentil., l. I, c. 4. Cf. *Zigliara*, Propædeut., ed. 3ª, 1890, p. 168; *Monsabré*, Introd. au Dogme Cathol. 6a Confér. vol. I, p. 169 sq. Idem fere argumentum exponunt *de Tocqueville*, De la Démocratie en Amérique, tom. III, p. I, c. 5; et recenter *A. Balfour*, op. cit. p. 204 sq.

53. (C) Tandem ratio sola vix veritates hujusmodi attingere potest sine *gravium errorum admixtione* aut saltem *formidine;* nam investigationi rationis humanæ plerumque falsitas admiscetur propter *debilitatem intellectûs* nostri in judicando, et *phantasmatum permixtionem*, i. e. multitudinem objectorum, quæ frequenter per imaginationem repræsentantur, et reflectionis exercitium præpediunt. Et ideo apud multos in dubitatione remanerent ea quæ sunt verissime etiam demonstrata, dum vim demonstrationis ignorant, et præcipue quum videant a diversis, qui sapientes dicuntur, diversa doceri. Inter multa etiam vera, quæ demonstrantur, immiscetur aliquando aliquid falsum, quod non demonstratur, sed aliqua probabili vel sophistica ratione asseritur, quæ interdum demonstratio reputatur. Jamvero multi, inter eos præsertim qui dialecticæ non studuerunt, vix possunt expedite argumentum a sophismate distinguere. Ergo salubriter divina providit clementia ut ea etiam quæ ratio investigare potest, revelaret, ut sic omnes de facili possent divinæ cognitionis participes esse et absque dubitatione et errore [1].

54. 2° Probatur *a posteriori, ex historiâ populorum.* Siquidem duo certo constant: (a) nullus est populus, sive barbarus sive excultus, qui, revelationis lumine destitutus, summam veritatum invenerit necessariam ad rectam vitæ institutionem, et in turpissimos errores circa res religiosas lapsus non fuerit; (b) aliunde ratio sola, etiam a præstantissimis philosophis exculta, his erroribus mederi non potuit. Atqui facta hujusmodi arguunt moraliter fieri non posse ut genus humanum expedite, certo et sine admixtis erroribus, has veritates absque revelatione cognoscere valeat; nam si res moraliter possibilis esset, in decursu sæculorum quædam saltem fuissent gentes quæ harum veritatum summam invenissent; nulla igitur horum factorum causa sufficiens agnosci potest quam impotentia moralis.

[1] Eamdem conclusionem alio tamen modo attigit *Benj. Kidd* (op. cit. c. V, p. 106 sq.), ubi probat societatem non posse legitimam evolutionem prosequi, nisi homines discant propriam utilitatem communi societatis bono subdere; et aliunde hoc fieri non posse nisi admittatur supra-rationalis seu supernaturalis sanctio pro legibus.

55. *Major* probatur *factorum expositione.* (A) Historiâ enim constat apud Paganos, etiam Græcos Romanosque, qui aliunde scientiis et artibus floruerunt, maximos viguisse errores circa religionem. (a) Imprimis *notio divinitatis* apud multos turpiter deformata fuit; polytheismus vel dualismus (seu doctrina de duobus principiis), aut idololatria per universum fere orbem floruit: astra, virgulta et plantæ, bruta animantia, lignea, argentea vel aurea simulacra tanquam numina adorata sunt, et hodie etiam apud barbaras Africæ et Oceaniæ tribus adorantur[1]. Notandum est insuper eo magis divinitatis notionem depravatam fuisse, quo populi a primævâ religione remotiores erant. Qui vero inter deos Supremum Numen agnoscebant, illud *fato* subjici dicebant, ut tum ex poetis, tum ex philosophis colligitur[2]. Præterea diis multa vitia et cupiditates tribuebantur, ita ut patroni viderentur esse turpissimorum criminum, videlicet ebrietatis, raptûs, adulterii, incestus, crudelitatis, invidiæ, furti, mendacii etc.[3]

(b) *Cultus diis redditus* in crudelitatem et licentiam sæpe abiit: interdum humana sacrificia offerebantur ad eos placandos, sæpe obscœnæ effigies in ipsis templis exponebantur, et in quibusdam festis (*Saturnalibus*, *Lupercalibus* etc.) pudoris leges publice violabantur[4]. De cultu autem *inte-*

[1] Hinc lepide *Horatius* (lib. I, Sat. 8):

" Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum;
Cum faber, incertus scamnum faceretne Priapum,
Maluit esse deum. Deus inde ego".

[2] Ita *Seneca* de Supremo Numine ait (de Provident. 5): " Semper paret, semel jussit ", quia videlicet fata mutare nequit. Cfr. *Homer.* Iliad. VI, 488; XXIV, 209-211; XXII, 208-213; *G. Sortais*, Ilios et l'Iliade, Paris 1892, p. 300 sq.

[3] Hæc apud Homerum et Virgilium passim referuntur. Cfr. *Terent.* Eun., act. III; *Cicero*, de Nat. deor. l. II, 25 sq.; *S. Augustinus*, de Civit. Dei, l. VI, c. 9; *Arnobius*, Adversus Gentes, l. IV, c. 18 sq.; *Migne*, V, p. 1037 sq. Hinc *Ovidius* (Trist., lib. II) vetabat ne puellæ templa Jovis ingrederentur, ne forte discerent " quam multas matres fecerit ille deus ". Cf. *Martinet*, op. cit. vol. I, p. 396 sq.

[4] *Dionysius Halicarn.*, l. I; *Macrobius*, Saturnal. l. I, c. 7 sq.; *Lucianus*, Dialog. de sacrificiis; *S. August.* op. cit. l. VII, c. 21; *Lactantius*, Divin. Instit. l. I, c. 21; *Migne*, P. L. VI, p. 230 sq.; *Martinet*, op. cit. vol. I, p. 404.

riore persolvendo pauci admodum cogitabant ; nam, ut ait Cotta apud *Ciceronem* [1], " quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit unquam ? " Imo *Aristoteles* scripsit [2] : " Absurdum namque fuerit, si quispiam dixerit se Jovem amare " ; revera vix ante Senecam et M. Aurelium reperitur auctor, qui Deum esse amandum docuerit.

(c) Ipsa *dignitas hominis* non satis agnita fuit : imperfecta quædam caritas quoad proximos quidem colebatur ; sed ut proximi habebantur ii solum qui communis patriæ juribus consociabantur ; ceteri ut hostes vel servi habebantur, et sæpe crudeliter excipiebantur. *Immortalitatem animæ* plerique vel negabant vel in dubium revocabant ; *Cicero* ipse scribebat [3] : " Evolvi ejus librum (de immortalitate), sed nescio quomodo dum lego assentior : dum posui librum et mecum ipse de animarum immortalitate cogitare cœpi, assensio omnis ista elabitur ". Qui autem animas immortales esse putabant, futuram vitam etiam bonis satis injucundam esse tenebant [4].

(d) Ex his falsis principiis circa Deum et hominem prava consectaria circa *mores* logice sequebantur. Plato ipse uxorum communitatem commendabat, vagosque concubitus permittebat, imo et infantium expositionem, quando non erant bene conformati ; ebrietatem quidem damnat, sed non in festis Bacchi ; Aristoteles turpes et lascivas deorum imagines in templis depictas excusat ; fornicatio inter vitia non recensebatur, et peccata contra naturam sat communia erant, ita ut testimonio paganorum scriptorum comprobari possint quæ Apostolus scribit : " Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam ; similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes ..... repletos omni iniquitate, malitiâ, fornicatione, avaritiâ, nequitiâ, plenos invidiâ, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones ... " [5]

[1] De Nat. Deor., III, c. 36. — [2] Magn. moral. II, 11, alias 13.

[3] Tusc., l. II, c. 11.

[4] Cf. *J. Girard*, Le sentiment Religieux en Grèce, Paris, 1879, l. II, c. 5, p. 247 sq. ; *Fustel de Coulanges*, La Cité Antique, l. I, c. 1.

[5] *Rom.* I, 26, sq. — Revera legitur apud *Ciceronem* (de Nat. deor.

56. (B) Aliunde ratio sola, etiam ab illustrissimis philosophis exculta, his erroribus mederi non potuit. Licet enim apud Paganos philosophi sapientiæ studuerint, et scholas sectasque efformaverint, impares fuerunt populis ad verum Dei cultum et naturalium virtutum praxim adducendis; idque ex triplici defectu: (a) nullus est philosophus qui summam veritatum necessariam ad rectam vitæ institutionem absque erroris admixtione collegerit; siquidem omnes materiæ æternitatem tenuerunt, nec ullus clare mundi creationem docuit. Sapientissimi, ut Cicero ac Seneca, licet privatim deos irriderent, publice tamen colebant; sic Socrates morti proximus amicos rogavit ut Esculapio gallum quem voverat pro se immolarent; nec aliter censebat Cicero scribens [1]: "A Patribus acceptos deos placuit coli ... illud ex institutis pontificum et aruspicum non mutandum est, quibus hostiis immolandum cuique deo"; attamen aiebat (de Div. lib. II) mirari se cum Catone quod non rideret aruspex, aruspicem cum videret! De multis etiam valde necessariis, v. g. de naturâ Dei et animæ immortalitate, dubitarunt [2]. Præterea

l. I, c. 28): "Deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, *adolescentulis delectamur*, etiam vitia sæpe jucunda sunt". Cf. *Aul. Gell.*, l. XVIII, c. 2; XIX, c. 2; *Plutarch.*, De liberis educandis, circa finem opusculi. Circa mores Romanorum scribit *Sallustius* (Bell. catilin. c. 12-13): "Ex divitiis juventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere: rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nil pensi neque moderati habere... sed lubido stupri, ganeæ, ceterique cultus non minor incesserat. Viri pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere..." Cf. *Epictetus*, Enchirid. c. 47; *Tertull.* Apologet. c. 15; *Lactant.* op. c. l. V, cc. 6, 18 etc.; *Dollinger*, Paganism. p. 664-690; *G. Boissier*, Cicéron et ses amis, Paris, 1874, p. 167 sq.; *De Broglie*, La Morale sans Dieu, Paris, 1886, ch. I, p. 13 sq.

[1] Lib. II de Leg.

[2] Ad rem *Tullius* (de Nat. deor. l. I, c. 1): "Plerique deos esse dixerunt; dubitare se Protagoras; nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam et de figuris deorum, et de locis atque sedibus et actione vitæ multa dicuntur; deque his summa philosophorum dissensione certatur; quod vero maxime rem causamque continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, omni curatione et administratione rerum

etiam illustrissimi inter eos in turpissimos errores lapsi sunt, ut jam supra de Platone, Aristotele aliisque notavimus. Jamvero quomodo alios docere poterunt qui veritatem vel non noverunt, vel incerto modo noverunt, vel non sine erroris admixtione? [1]

(b) Etiamsi philosophi potuissent, *noluissent* tamen sincere et efficaciter omnes veritates docere ad finis obtentionem necessarias; plerique enim profanum vulgus despiciebant, et nonnisi paucissimos habebant discipulos, unoque ore clamabant multa esse vera quæ vulgo sciri non sit utile, et in iis quæ de religione constituta sunt nihil esse immutandum, neminemque sanæ mentis id unquam suscepturum [2].

(c) Etiamsi voluissent, veritatem populis persuadere *non potuissent*, non *ratione* quidem, quum via hujusmodi nimis longa et difficilis sit, ex jam probatis (n. 51 sq.) neque *auctoritate;* nam quæ philosophorum apud plebem auctoritas esse potuit? Inter se perpetuo divisi, de omni re litigabant palam in gymnasiis, in hortulis, in locis publicis et privatis: alii asserebant unum, alii innumerabiles esse mundos; alii æternum, alii ortum habuisse; alii immortales esse animas, alii mortales, alii hominum animas revolvi in bestias [3]. Sed etiamsi consensissent, auctoritate tamen caruissent, quia eorum exempla cum doctrinâ consona minime erant, teste ipso Ciceron [4]: "Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vitâ constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, et decretis suis pareat? Videre licet

---

vacent, an contra ab his et a principio omnia facta et constituta sint, et ad infinitum tempus regantur atque moveantur, imprimisque magna dissensio est". — Cfr. *Augustinus*, de Civ. Dei, l. XVIII, c. 41; *Lactant*, op. cit. l. VII, c. 7.

[1] Cfr. *A. J. Balfour*, op. cit. part. II, c. 3, p. 164.

[2] Cf. *Hooke*, op. cit. ed Migne, p. 482, cum auctoritatibus ibi allegatis. Inter alios scribebat *Cicero*, (Tuscul. l. II, c. 1): "Est enim philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta et invisa".

[3] Cfr. *S. August.* op. cit. l. XVIII, c. 41.

[4] *Tuscul.*, l. II, 4. — Cfr. Lactant, op. c. l. III, b. 16, *Migne*, p. 395.

alios tantâ levitate et jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius ; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum servos : ut cum eorum vitâ mirabiliter pugnet oratio". Jamvero qui docent tantum nec faciunt, parvi penduntur; nam verba movent, exempla trahunt. Tandem præcepta vim fere nullam habent nisi sufficienti *sanctione* muniantur : porro quum ipsi philosophi de immortalitate animæ dubitarent, quâ sanctione leges firmare potuissent?

57. Nec dicatur modernos philosophos majori auctoritate gaudere quam antiquos : ipsi enim in turpissimos errores lapsi sunt : scepticismum renovârunt *D. Hume* et *Bayle ;* pantheismum *Spinoza, Fichte, Schelling, Hegel, Vacherot ;* subjectivismum docuit *Kant ;* materialismum et positivismum vel agnosticismum hodie propugnant philosophi non pauci, quales sunt *Büchner, Huxley, H. Spencer, A. Fouillée, M. Guyau*, ita ut nullus fere sit error ab antiquis edoctus qui sub unâ vel alterâ formâ nostris diebus recoctus non fuerit ; hinc fundamenta ethicæ super arenam ædificaverunt, ut ex eorum operibus constat[1]. Ipsi deistæ seu rationalistæ, qui naturalem advocant religionem, multa ex doctrinâ christianâ hauserunt, ut videre est ex scriptis *J. Simon*, qui visionem beatificam asseclis suis promittit[2], et nihilominus fateri coguntur religionem mere naturalem plebi non esse acceptam, nec posse diu solam subsistere[3].

[1] Cfr. *Spencer*, The Principles of Ethics, The Principles of Sociology; *A. Fouillée*, Critique des Systèmes de Morale contemporains, 3ª ed., Paris, 1893 ; *Guyau*, l'Irréligion de l'Avenir, 6ª ed., Paris 1896 ; La Morale Anglaise contemporaine, 3ª ed., Paris, 1895 ; Esquisse d'une morale, 4ª ed., Paris, 1896.

[2] Cf. *J. Simon*, La Religion naturelle, p. 315-316.

[3] Ita inter alios *E. Saisset*, (Essais sur la Philosophie de la Religion, p. 243) : " Au dix-huitième siècle, la religion naturelle était fort à la mode. Cette chimère s'est évanouie au premier souffle de l'expérience. La religion naturelle, telle au moins qu'on l'entendait au dix-huitième siècle, a un malheur suprême, c'est qu'elle n'existe pas : c'est un être d'imagination et de fantaisie". Quod aliunde lucide demonstravit *A. de Broglie* (Questions de Religion et d'Histoire, Paris, 1860, t. II, p. 310 sq.). Ipsi rationalistæ fatentur rationem, etiam rite excultam, veritatem sine erroris admixtione attingere non posse. (*V. Cousin*, Histoire générale de la Philosophie, Paris, 1863, p. 21.) — Revera moderni

Neque naturales disciplinæ, quæ sæpe sæpius nomine *scientiæ simpliciter* decorantur, hominem moralem beatumque efficere valent. Fatemur equidem præfatas scientias, rite excultas, multum ad temporalem felicitatem conducere; sed neque originem hominis, neque ejus finem aut media ad illum attingendum docuerunt aut docere possunt; nullum proinde ethicæ codicem invenire aut inventum sufficienti sanctione munire valent; legitima pariter cordis desideria complere nequeunt, quum circa temporalia unice versentur. Hinc multi eorum qui in scientiis animi pacem, cordisque aspirationum satisfactionem quæsierant, mox agnoscentes se deceptos fuisse, cum sapiente dixerunt: "Et agnovi quod in his quoque esset labor et afflictio spiritus ... cumque me convertissem ad omnia opera quæ fecerant manus meæ, et ad labores in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole" [1]. Ergo neque scientia humani ingenii erroribus, in re ad mores vel religionem spectante, mederi potest.

Constat igitur ex innumeris factis, tum antiquis tum recentibus, nunquam moraliter potuisse genus humanum, sine aliquâ revelatione, Deum glorificare vitamque honestam ducere, nec ullam esse humanam potestatem quæ mo-

philosophi fatentur se solvere non posse problemata maximi momenti, v. g. originem mundi, quum, inquiunt, mundus possit esse vel a se existens, vel a se productus, vel ab alio creatus. (*H. Spencer*, First principles, p. 30.) Merito igitur concludit *Balfour*, op. cit. p. 165, humanum genus, etiam in statu hodiernæ civilisationis, a philosophis modernis ad recte vivendum non posse instrui, proindeque ad altiora principia, sed ad religionem supra-humanam esse recurrendum.

[1] *Eccles.* I, 18; II, 11. — Multos esse hodie qui ita sentiant constat ex variis operibus quæ recenter publici juris facta sunt: inter quæ cfr *E. Rod*, Le Spiritisme et les mœurs, Revue bleue 7 sept. 1889; *J. Honcey*, le Réveil de l'idée religieuse, ibid. 3 jan. 1891; *Sécretan*, La Civilisation et la croyance; *de Vogué*, Heures d'Histoire; *P. Lasserre*, La Crise chrétienne; *P. Desjardins*, le Devoir présent; quorum testimonia non pauca refert *Baunard*, Espérance, Paris, 1892. Idem esse in Angliâ constat ex opere *G. J. Romanes*, Thoughts on Religion. Huc pertinent ea quæ recenter scripsit *Brunetière* Revue des Deux-Mondes, 1 jan. 1895, vel in Præfat. in gallicam versionem operis *Balfour*, Les Bases de la Croyance, Paris, 1896.

raliter huic nativæ infirmitati mederi possit; ergo moraliter necessaria est aliqua revelatio.

58. *Corollarium.* **Unicuique gravis incumbit obligatio diligenter revelationem inquirendi.** *Certum est contra Indifferentistas* [1].

Status quæstionis declaratur. Ex dictis in thesi, jam concludere licet aliquam revelationem valde probabiliter generi humano factam fuisse: Deus enim in necessariis non deficit, sed, quum sapiens et bonus sit, omnibus creaturis media suppeditat ad finem suum attingendum; atqui, ex probatis, quædam revelatio moraliter humano generi necessaria est ad finem suum attingendum, videlicet ad gloriam Deo reddendam, et felicitatem vitâ honestâ adipiscendam; ergo genus humanum sine aliquâ revelatione non remansit.

Ex quo logice sequitur obligatio eam inquirendi. Hoc negant *Indifferentistæ*, quorum alii sunt *absoluti*, alii autem *relativi: priores* necessitatem cujuscumque religionis negant, etiam naturalis, et jam supra (n. 8 sq.) confutati sunt; *posteriores* asserunt omnes religiones æque bonas esse ac utiles, ita ut nulla sit obligatio inquirendi quænam sit vera; sed cuique liceat illi adhærere in quâ natus est, vel aliam sibi magis accommodatam pro libitu amplecti [2]. Iterum indifferentismus relativus duplex est: prior tenet omnes religiones etiam a christianâ diversas æque bonas esse; posterior autem asserit quemque, inter varias christianas sectas, eam quæ sibi magis arridet, libere amplecti posse. De

---

[1] *Lamennais*, Essai sur l'Indifférence, vol. I; *M. Carthy*, Sermons, Dublin 1881, p. 401 sq.; *Pascal*, Pensées, Nécessité de rechercher la vérité de la Religion, ed. Rocher, p. I, c. 5; *Brugère*, op. cit. n. 28 sq.; *Bonal*, n. 66 sq.; *Mazzella*, n. 53 sq.; *Lambrecht*, op. cit. p. 99 sq.; *DD. Pie*, Instr. synodale du 7 juillet 1855, 2ª p.; *Gondal*, la Religion, l. V, c. I, p. 241 sq.; *J. Mac-Laughlin*, Is one religion as good as another? p. I, c. 1.

[2] " Je regarde toutes les religions particulières comme autant d'institutions salutaires, qui prescrivent dans chaque pays une manière uniforme d'honorer Dieu par un culte public, et qui peuvent toutes avoir leur raison dans le climat, dans le gouvernement, dans le génie du peuple, ou dans quelque autre cause locale qui rend l'une préférable à l'autre". (*Rousseau*, Emile, vol. III, p. 184.)

priori nunc tantum agimus, posteriorem in *Tr. de Ecclesiâ* confutaturi. Notandum est pariter indifferentismum *dogmaticum*, de quo loquimur, differre ab indifferentismo seu tolerantiâ *civili*, vi cujus princeps subditis permittit ut quam voluerint religionem sectentur.

59. Quibus positis, Indifferentismus (**A**) *falso innititur fundamento.* Licet enim in quâlibet religione aliquid veri et honesti inveniatur, falsum est tamen omnes religiones esse æque bonas. Tria videlicet elementa in quâlibet religione invenire licet : *veritates* credendas, *præcepta* adimplenda, et *cultum* observandum. Jamvero *veritas* una est, et quum in variis religionibus inveniantur propositiones quæ contradictoriæ sunt, impossibile est ut omnes sint æque veræ ; ita v. g. quædam religiones *polytheismum* docent, aliæ *pantheismum*, aliæ autem *monotheismum* : porro hæc omnia simul vera esse nequeunt ; Christiani Jesum Christum non solum ut divinum legatum agnoscunt sed etiam ut verum Dei Filium : quod tum Judæi tum Mahumetani negant ; hi autem Mahumetem tanquam maximum Prophetarum habent, dum Judæi et Christiani eum ut deceptorem existimant. Idem dicendum est de *præceptis* moralibus : polygamia et divortium, quæ in nonnullis religionibus permittuntur, et in aliis prohibentur, non possunt esse simul licita et illicita in iisdem circumstantiis. Pariter varii cultus in mundo existentes inter se valde differunt non solum accidentaliter sed etiam substantialiter, quum alii sint puri, honesti virtutesque promoveant, dum alii inhumani sunt et libidinosi, ideoque dici nequit omnes cultus æque legitimos esse nec æque Deo placere. Quod etiam ex consectariis indifferentismi magis liquet : admisso enim hujusmodi principio, posset quis Romæ Christum adorare, eumdem apud Judæos blasphemare et apud Mahumetanos abjurare ; Constantinopoli plures legitimas uxores habere, et Neo-Eboraci ut criminis bigamiæ reum haberi [1]. Jamvero si consectaria quæ logice ex Indifferentismo fluunt

[1] Quod argumentum eloquenter proponit *Lammennais*, op. cit. vol. I, c. 4; cf. *Gondal*, l. c. p. 252 sq.

absurda sunt, falsum sane est ipsum principium. Ergo una est tantum vera religio, eaque sedulo inquiri debet.

60. (B) Indifferentismus est *crimen Deo injuriosum.* Deus enim est ipsa veritas ipsaque justitia, nec potest sine maximâ injuriâ indifferens supponi in iis quæ veritatem et honestatem spectant; atqui systema quod impugnamus manifeste supponit Deum æquo respicere animo religiones, quarum una verum, altera falsum edocet, quarum una bonum, altera malum promovet; quod idem est ac supponere Deum indifferentem se habere relate ad verum et falsum, honestum et inhonestum. Nec dicatur eos qui varias hujusmodi religiones colunt in bonâ fide esse, proindeque Deo acceptos: si revera sint bonæ fidei, excusari quidem possunt coram Domino, qui intuetur cor, propter rectam intentionem, sed falsa religio quam observant, *objective* sumpta, in iis quæ veritati opponuntur, certo Ipsi displicet; proindeque si quis de veritate suæ religionis serio dubitet, sub gravi inquirere tenetur quisnam sit legitimus cultus Deo probatus: secus ipsi injuriam facit. Et si valde probabile est Deum aliquid hâc de re manifestavisse, de hâc revelatione investigatio fieri debet.

61. (C) Indifferentismus est valde *periculosus* et *temeritatem, imo dementiam arguit.* Sane ille inconsideratus, imo ineptus est qui illud investigare denegat, a quo non solum temporalis, sed etiam æterna pendet felicitas. Atqui, teste ipsâ ratione, hominis felicitas, sive in hâc, sive præsertim in alterâ vitâ, a modo quo religionem observamus omnino pendet. Deus siquidem omnium bonorum est distributor, et supremus omnium remunerator, nec æternam adipisci beatitudinem possumus, nisi officia nostra erga eum adimpleamus, eique placeamus; aliunde ei placere nequimus nisi diligenter, pro viribus nostris, veram religionem inquiramus; si aliunde hominibus aliquam præstiterit revelationem, ut ex dictis saltem valde probabile est, vult sane eam investigari, et accipi, ut glorificetur eo modo quo sibi placet. Jamvero si quis obstinate mentem suam a tali consideratione averterit, eo ipso Supremo Numini displicet, nec aliquid ab Eo exspectare valet nisi justas pro temeritate pœnas[1]. Res

[1] Cfr. *Pensées de Pascal*, art. I, éd. Pagès, p. 64-72; *Lamennais*, op. cit. c. 8.

comparatione illustratur : nonne ineptus existimaretur qui, dum, per diligentem considerationem, non solum imminens periculum avertere posset, sed etiam maximas divitias comparare, nihilominus hanc occasionem minime arriperet? Quanto ineptior qui timere inquisitionem negligit, a quâ pendet æterna felicitas, et sponte se privat lumine et auxilio sibi moraliter necessariis ad rectam vitæ institutionem! Nec dicere juvat revelationis existentiam nimis incertam esse ; nam, ex dictis, saltem valde probabilis est, quum sit moraliter necessaria, et in rebus ad salutem pertinentibus, tutior pars est sequenda : dato quod nulla sit religio revelata, non multum sane amittimus dum diligenter eam inquirimus, sed potius opus Deo gratum facimus facultatibus nostris utendo ad ejus gloriam meliori quo possumus modo promovendam ; si vero existit religio revelata, eamque investigare culpabiliter recusamus, omnia bona amittimus quæ nobis parabantur, et in periculum æternæ damnationis incidimus[1]. Ergo temeritatis, imo dementiæ reus est qui, dum novit revelationem valde probabilem esse, eam diligenter inquirere negligit.

Art. III. Revelationis discernibilitas.

62. Demonstratis possibilitate et morali necessitate revelationis, necnon obligatione eam inquirendi, jam disputandum est de ejus discernibilitate, seu de *notis*, quibus dijudicari possit utrum sit religio revelata, et quomodo a falsis religionibus distingui possit. Nam ut rationabiliter aliquam religionem tanquam divinitus revelatam accipiamus, necesse

[1] Sapienter igitur scribit *La Bruyère* (Les Caractères, Les esprits forts, XXXV) : "La religion est vraie ou elle est fausse. Si elle n'est qu'une vaine fiction, voilà, si l'on veut, soixante années perdues pour l'homme de bien, pour le chartreux et le solitaire; ils ne courent pas un autre risque. Mais si elle est fondée sur la vérité même, c'est alors un épouvantable malheur pour l'homme vicieux; l'idée seule des maux qu'il se prépare me trouble l'imagination; la pensée est trop faible pour les concevoir, et les paroles trop vaines pour les exprimer. Certes en supposant même dans le monde moins de certitude qu'il ne s'en trouve en effet sur la vérité de la religion, il n'y a point pour l'homme un meilleur parti que la religion".

est ut validis demonstretur argumentis eam esse vere a Deo traditam ; quod fieri nequit nisi adsint criteria seu notæ, quibus divina revelatio certo agnosci possit. Quia vero inter hujusmodi notas miracula eminent, dicemus 1° de *notis* revelationis *in genere*, 2° de *miraculis* in specie.

I. De notis revelationis in genere[1].

63. 1° *Species.* Revelationis notæ seu criteria dicuntur illa signa, seu media quibus dignosci possit veritas vel falsitas allegatae revelationis. Duplicis sunt generis : *intrinseca* et *extrinseca.*

64. (**A**) *Intrinseca*, seu *interna* ea sunt quæ ipsi doctrinæ revelatæ inhærent, et desumuntur vel ex doctrinâ ipsâ, vel ex modo quo proponitur, vel ex ejus effectibus. Criteria interna rursus possunt esse *negativa* vel *positiva.* (**a**) *Negativa* ea sunt quæ demonstrant nihil obstare quin revelatio possit esse divina, sed non illico probant eam revera esse divinam : unde si desint hujusmodi criteria, allegata revelatio est aperte falsa ; si vero adsint, non exinde sequitur ejus veritas, sed solum probabilis exsurgit præsumptio ejus veritatis. Præcipua sunt immunitas ab *errore*, *contradictione* et *fraude : immunitas ab errore sive speculativo sive morali*, seu ab omni evidenti pugnâ cum veritatibus naturalibus certo cognitis ; Deus enim, qui est veritatis auctor, nihil revelare potest quod rationi sit aperte contrarium ; notandum est tamen religionem revelatam complecti posse veritates quæ sunt *supra*, quamvis *non contra* rationem, nec omnia philosophorum vel physicorum placita pro indubitatis veritatibus esse tenenda ; hinc ex eo quod aliquid privatæ opinioni viri cujusdam docti adversetur, non sequitur id esse falsum. Huic accedere debet *immunitas ab omni contradictione :* Deus enim summe verax revelare nequit doctrinas inter se, vel cum aliis veritatibus jam revelatis pugnantes ; necnon *immunitas ab omni fraude* in modo quo revelatio proponitur : Deus enim infinite sanctus fraudibus uti non potest ad mentem suam manifestandam. Ex alterâ

[1] *Brugère*, op. cit. n. 29 sq. ; *Mazzella*, n. 158 sq. ; *Lambrecht*, p. 142 qs.; *David*, n. 88 sq.

autem parte, si omnes hujusmodi notæ negativæ simul adsint, jam probabilis exsurgit præsumptio de veritate illius revelationis ; nam vix fieri potest ut homo, sine speciali divino auxilio, religiosas veritates doceat absque erroris admixtione, ut ex jam probatis colligi potest[1].

(b) *Positivæ* notæ intrinsecæ eæ sunt quæ demonstrant cum majori vel minori certitudine revelationem, in cujus gratiam dantur, vere divinam esse. Hujusmodi sunt *perfecta conformitas* alicujus doctrinæ *cum ratione* ejusque *excellentia*, quæ tanta sit ut humanæ naturæ necessitatibus atque legitimis aspirationibus aptissime conveniat, nihilque omittat quod ad vitæ honestatem sit necessarium. Nam, si religio quædam non solum sit ab errore immunis, sed etiam omnes illas veritates tum speculativas tum practicas tradat, quæ ad rectam vitæ institutionem plane sufficiant, moraliter certum evadit ex supra dictis (n. 50 sq.) eamdem non humanam sed divinam esse, præsertim si sola sit quæ hisce dotibus præfulgeat[2].

65. (B) *Extrinseca*, seu *externa* criteria ea sunt quæ non ex ipsâ doctrinâ desumuntur, sed ex iis quæ revelationem comitantur, videlicet ex testimoniis divinam illius originem confirmantibus. Possunt esse *negativa*, si solummodo probent nil obstare huic divinæ origini, v. g. præconem hujus revelationis neque delirum neque impostorem fuisse ; *positiva*, si directe divinam ejus originem probent, qualia sunt *miracula* et *vaticinia* cum aliquâ revelatione connexa; quum enim hujusmodi facta Deo tribui debeant, non possunt fieri in confirmationem allegatæ revelationis, nisi hæc sit vere divina. Hinc recte ait *Vaticanum* (l. c., c. 3): " Ut fidei nostræ obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritus sancti auxiliis *externa* jungi revelationis suæ argumenta, facta scil. divina atque inprimis *miracula* et *prophetias*, quæ cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinæ revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiæ accommodata".

---

[1] Cf. *Suarez*, de Fide, disp. IV, sect. III, n. 2 ; *Lugo*, De fide divinâ disp. V, n. 49.

[2] Cf. *Suarez*, l. cit. n. 3 ; *Brugère*, n. 32.

66. 2° *De usu notarum.* (**A**) Certum est contra Rationalistas *unicum* criterium revelationis non esse ejus conformitatem cum principiis rationis ; nam (**a**) conformitas alicujus doctrinæ cum ratione probat quidem eam esse veram, non autem eam fuisse revelatam : Deus enim non necessario revelat quicquid verum est. (**b**) Præfatum criterium vix usurpari potest quoad mysteria veritatesque ordinis supernaturalis, quæ captum hominis superant : ratio enim positivam eorum convenientiam demonstrare non valet, sed solum ostendere ea non repugnare[1]. (**c**) Aliunde revelatio est *factum historicum*, quod, sicut cetera facta, diligenti historicâ inquisitione præcipue investigari debet. Quod ceteroquin libenter agnoscunt hodierni Rationalistæ, qui totis viribus demonstrare nituntur, artis criticæ ope, christianam religionem non fuisse de facto revelatam, sed a Christo ejusque discipulis ex variis fontibus concinnatam.

67. (**B**) Omnes Apologistæ agnoscunt veritatem revelationis ex notis tum extrinsecis tum intrinsecis investigandam esse ; sed quærunt insuper quænam methodus sit anteponenda, an *historica* quæ notis extrinsecis innititur, vel *philosophica*, quæ intrinsecis fundatur argumentis.

(**a**) Methodus *historica* in se generatim anteponenda videtur, utpote *brevior*, *facilior* et *tutior* : *brevior* quidem, nam demonstratâ veritate alicujus religionis revelatæ unico miraculo satis evidenti, v. g. miraculo resurrectionis Christi, jam patet obligatio eam amplectendi, quin necesse sit singula dogmata vel præcepta diligenti et longo examine discutere. *Facilior* etiam, nam facta quibus revelatio probatur, sunt generatim obvia, splendida, multorum testimo-

[1] Ad rem *S. Thomas* (C. Gent. l. III, c. 155) : "Sed quia sermo propositus confirmatione indiget ad hoc quod recipiatur, nisi sit per se manifestus, ea autem quæ sunt fidei sunt *humanæ rationi immanifesta*, necessarium fuit aliquid adhiberi quo confirmaretur sermo prædicantium fidem. Non autem confirmari poterat per aliqua principia rationis per modum demonstrationis, quum ea quæ sunt fidei rationem excedant. Oportet igitur aliquibus indiciis confirmari prædicantium sermonem, quibus manifeste ostenderetur hujusmodi sermonem processisse a Deo, dum prædicantes talia operarentur, sanando infirmos, et alias virtutes operando, quæ non possit facere alius nisi Deus".

nio firmata, faciliusque expenduntur aut simplicibus exponuntur quam characteres quibus excellentia religionis dignoscitur. *Tutior* tandem, quia in factorum investigatione, minus errandi periculum invenitur quam in scrutandâ alicujus doctrinæ sublimitate : quod enim uni sublime videtur alteri valde obscurum apparet, nec facile determinatur sublimitatis gradus ad probandam divinitatem alicujus revelationis necessarius.

(b) Attamen methodus *doctrinalis*, seu *philosophica*, vi et utilitate non caret : haud raro necessaria est ad præjudicia removenda, quæ cæteroquin historicam inquisitionem inutilem redderent : qui enim putant dogmata christiana absurda esse, sæpe historicis argumentis aures præbere nolunt, vel, si ea audiant, eorum vim evadere exoptant, ne quod sibi absurdum aut nimis durum videtur, admittere cogantur ; dum ex adverso, si brevi et lucidâ expositione, primum intellexerint christiana dogmata præceptaque aptissime legitimis cordis humani aspirationibus respondere, jam exoptare incipient ut agnoscere valeant hujus religionis veritatem, meliusque vim historicæ demonstrationis percipient. Quæ methodus magis accommodata videtur tum iis qui simplici sunt corde, quia naturali quodam instinctu percipiunt doctrinam, quæ legitimis humanæ naturæ tendentiis adaptatur, divinam esse ; tum iis qui jam varia philosophorum systemata variasque religiones scrutati sunt, quin in eis invenerint summam veritatum ad complenda legitima eorum desideria necessariam[1]. Utrâque igitur utemur methodo,

[1] Cfr. *Newman*, Two Essays on biblical and ecclesiastical miracle, 1890, p. 8. Quidam nimis extenuant vim intrinsecarum notarum ; quorum argumenta confutata vide apud *Brugère*, n. 33. Alii eam exaggerant, ut *Blondel*, Les exigences de la pensée contemporaine en matière d'Apologétique, et la méthode de la philosophie dans l'étude du problème religieux, ap. *Annales de Philosophie chrétienne*, jan-jul. 1896; cujus methodum severius forsan carpit *H. Gayraud*, Une nouvelle Apologétique chrétienne, in eod. periodico Dec. 1896 et Jan. 1897 ; ac strenue defendit *Laberthonnière*, Le problème religieux à propos de la question apologétique, ibid. Febr. 1897. Siquidem *in medio stat virtus ;* utraque methodus, proprie exculta, utilis est atque in Apologeticâ usurpanda ; nam argumenta, quæ infirma aliis videntur, sane aliis placent ; aliunde, in rebus moralibus, sæpe non uno tantum argu-

prius doctrinali, deinde historicâ, prudentem lectorem monentes ex circumstantiis dijudicandum esse quænam prius sit adhibenda, quando cum incredulis arguet.

II. De Miraculis[1].

Quum inter præcipuas revelationis notas miracula recenscantur, proptercaque maxime a Rationalistis impugnentur, pauca prænotare debemus de eorum *naturâ*, *possibilitate*, *discernibilitate* et *vi probante*.

1° De miraculi naturâ.

68. (**A**) *Vera definitio.* (**a**) Miracula in sacris Scripturis varia nomina sortita sunt ; dicuntur *prodigia*, *τέρατα*, seu *mira*, *mirabilia*, *θαυμάσια*, quia videlicet attentionem excitant; *signa*, *σημεῖα*, quia aliquid significant seu denotant, v. g. potestatem facientis vel divinam ejus missionem ; *gloriosa*, *ἔνδοξα*, quia gloriam Dei manifestant; *virtutes*, *δυνάμεις*, quia exercitium sunt divinæ virtutis seu potentiæ ; *opera*, *ἔργα* utpote opera Deo propria[2].

(**b**) *Etymologice* miraculum, a *mirando*, illud omne designat quod ad excitandam admirationem aptum est. Jamvero, ut ait *S. Thomas*[3], ad admirationem duo requiruntur : ut causa operis efficiens sit occulta, et præter consuetum ordi-

---

mentorum genere, sed eorum complexu suademur, præsertim quando omnia ad unum idemque demonstrandum tendunt. Cfr. *Torregrossa*, Il metodo in Apologetica e A. T. P. De Broglie, Siena, 1896.

[1] *S. Thomas*, I, q. 105, a. 6-8 ; C. *Gentil.* l. III, c. 101 ; Quæst. disput. de Potent. q. VI de miraculis ; *Hooke*, apud *Migne* Theol. Curs. II, p. 507 sq. ; *Perrone*, n. 109 sq. ; *Brugère*, n. 4 sq. ; n. 34 sq. ; *Mazzella*, n. 171 sq. ; *Lambrecht*, p. 152 sq. ; *Spagni*, de Miraculis, Romæ, 1777 ; *Van Weddingen*, De miraculo, Lovanii, 1869 ; *Newman*, Essays on miracles ; G. Campbell's Dissertation on miracles ; *Trench*, Notes on the miracles of O. Lord ; *Bushnell*, Nature and the Supernatural, New-York, 1892, ch. XI ; *J. B. Mozley*, Eight Lectures on miracles, London, 1890 ; *J. L. Gondal*, Surnaturel, l. II, p. 101 sq. ; *Mead*, Supernatural Revelation, c. 4-6 ; *De Bonniot*, Le Miracle et ses contrefaçons ; Le Miracle et les sciences médicales ; *J. Didiot*, Logique surnaturelle objective, Paris et Lille, 1892, th. 26.

[2] Cfr. *S. Thom.* 2ª 2æ, q. 178, a. 1 ad 3 ; *Trench*, op. cit. c. I.

[3] *S. Thom.* Q. disp. de mirac. a. 2.

nem naturæ operetur. Hinc creatio, peccatoris justificatio per gratiæ infusionem habent quidem causam occultam, nec tamen proprie miracula vocantur, quia non sunt præter consuetum naturæ ordinem: creatio enim constitutionem ordinis naturæ præcessit; justificatio autem, licet supernaturalis, fit secundum leges a Deo determinatas[1].

69. (c) *Quoad rem*, miraculum *in genere*, seu lato sensu, definiri potest *factum sensibile, quod extra consuetum naturæ cursum fit, ab agente suprahumano.* Quum vero duplex esse possit agens suprahumanum, vel creatura homine naturaliter excellentior, scil. angelus aut diabolus, vel Deus ipse, duplex erit miraculum: miraculum *relativum*, seu quoad nos, quod fit ab angelis vel a diabolo; et miraculum *simpliciter et absolute divinum*, quod fit a solo Deo præter ordinem totius naturæ creaturæ. Ad rem *S. Thomas:* "Miracula *simpliciter* loquendo dicuntur ... cum aliqua fiunt præter ordinem totius naturæ creatæ. Sed, quia non omnis virtus naturæ creatæ est nota nobis, ideo cum aliquid fit præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ, per virtutem creatam nobis ignotam, est *miraculum quoad nos.* Sic igitur cum dæmones aliquid faciunt suâ virtute naturali, miracula dicuntur non simpliciter, sed quoad nos"[2]. Notandum est tamen miracula ab angelis patrata, ultimo in Deum refundenda esse, cujus ministri sunt et cui subsunt; miracula autem diabolica a divinis dignosci posse ex criteriis infra exponendis.

(d) Miraculum autem *proprie dictum*, seu divinum, definitur *factum sensibile a Deo præter seu extra ordinem totius naturæ creatæ productum.* Dicitur: *factum sensibile*, i. e. quod sub sensibus cadit, quia, attentâ hominis constitutione ex corpore et animâ, signum revelationis sensibile esse debet, ut facilius admirationem excitet, sicque fides a sensibus incipiat sicut ipsa scientia. Hinc mira opera, quæ Deus occulte

[1] *S. Thom.* 1 p. q. 105, a. 7 ad 1. Animadvertendum est tamen peccatoris conversionem aliquando miraculosam esse, videlicet quum fit præter leges consuetas ordinis supernaturalis, prout fuit v. g. Pauli conversio.

[2] *S. Thom.* 1, q. 110, a. 4 ad 2.

in animâ operatur, vel in Sacramento Eucharistiæ, proprie miracula non dicuntur.

Præter aut *extra, non* autem *contra ordinem totius naturæ.* Ad cujus intelligentiam, duplex ordo in naturâ distingui potest : ordo *particularis*, seu modus quo quælibet creatura agit, quando nativæ suæ dispositioni relinquitur ; sic v. g. lapis sibi relictus tendit deorsum ; ordo *universalis*, seu modus quo res omnes creatæ agunt, quando se habent ad invicem, quatenus una ab alterâ influxum accipere, vel in aliam agere potest : proinde ordo universalis complectitur omnes vires totius naturæ creatæ. Jamvero " non sufficit ad rationem miraculi, si aliquid fiat præter ordinem naturæ alicujus particularis ; quia sic cum aliquis projicit lapidem sursum, miraculum faceret, cum hoc sit præter ordinem naturæ lapidis "[1] ; sed requiritur ut fiat præter ordinem universalem, seu præter ordinem totius naturæ creatæ scilicet a Deo[2]. Non requiritur tamen ut opus miraculosum *in se* infinitam requirat potentiam, sed sufficit ut, attentis sive *naturâ* operis, sive *modo* quo producitur, vel *circumstantiis*, non possit tribui nisi soli Deo ; v. g. curatio cæci in se divinam potentiam non requirit, sed si fiat subito, sine ullo remedio, uno verbo, merito Deo ipsi tribuitur.

Miraculum dicitur *præter*, seu *extra* ordinem naturæ, *non autem contra ;* quidquid enim in contrarium dixerint pauci antiqui theologi, miraculum non est *violatio* legum naturæ, neque etiam proprie earumdem *suspensio*, sed solum specialis Dei interventus, quo aliquis producitur effectus excedens, sive in se, sive ratione circumstantiarum, vires totius naturæ. Rem exemplis declaremus. Quando corpus Christi cœlum ascendebat, *lex gravium* neque destruebatur neque etiam suspendebatur ; sed, sicut lapis, manu in altum projectus, sursum tendit, ita corpus humanum virtute divinâ sursum tendere potest, quin *lex attractionis* violetur. Pari-

[1] *S. Thom.* 1, q. 110, a. 4. ad 2.

[2] Hic igitur *tota natura* designat complexum omnium creaturarum ; *vires naturæ* significant facultates seu *energeias* quibus creaturæ gaudent ; *ordo naturæ* est modus fixus et stabilis, quem vires naturæ in agendo servant.

ter, quando pueri illæsi remanebant in fornace, non suspendebatur lex naturalis, vi cujus ignis comburit corpora, sed vis comburendi in hoc particulari casu vi superiore prohibebatur. Iterum quando multiplicantur panes, vel aqua in vinum convertitur, virtute divinâ, subito et absque concursu causarum naturalium, producitur effectus qui non adversatur legibus naturæ, sed nonnisi post longum tempus et in determinatis circumstantiis a naturâ produci potest [1].

70. (B) *Miraculorum species.* Ratione *virtutis* quæ ad effectum producendum requiritur, duplex miraculum distinguitur : *primi ordinis*, quando ex suâ naturâ divinam requirit potentiam, qualis est futurorum contingentium prædictio, mortui resurrectio ; *secundi ordinis*, quando non ex se, sed

[1] Antiqui theologi distinguebant quidam tria miraculorum genera, *præter*, *supra* et *contra* naturam ; sed doctissimi inter eos ita rem explicabant ut etiam ea quæ *contra naturam* dicebantur, leges naturæ non destruerent. Juxta ipsos scilicet, miracula sunt *supra* naturam, quatenus effectum quem Deus operatur, natura nullo modo potest producere, qualis est certa futurorum contingentium prædictio ; *contra* naturam, quando in naturâ remanet contraria dispositio ad effectum quem Deus operatur, sicut quando conservavit pueros illæsos in camino, remanente virtute comburendi in igne, et quando aqua Jordanis stetit, remanente in eâ gravitate ; *præter* naturam, quando producit effectum quem natura efficere potest, illo tamen modo quo natura producere nequit, vel quia *deficiunt instrumenta* quibus natura operatur, sicut cum Christus convertit aquam in vinum, quod tamen natura aliquo modo facere potest dum aqua aliaque elementa in nutrimentum vitis assumpta, suo tempore, in succum uvæ convertuntur ; vel quantum *ad tempus*, sicut cum statim, ad invocationem alicujus sancti, aliquis curatur quem natura non statim sed successive curare posset. (*S. Thom.*, quæst. disp. de mirac., a. 2 ad 3.) Neque tamen ex hoc concludi potest miracula esse vere *contra naturam* simpliciter, sed solum contra inclinationem alicui naturæ insitam. Aperte enim docet *S. Thomas* (C. Gent., lib. III, c. 100) "quod ea quæ Deus facit præter naturæ ordinem *non sunt contra naturam*". Idem declarat cap. 101-102, et alibi etiam 1, q. 105, a. 6-8; q. 110, a. 4. Nonnulli quidem Apologistæ, sæculo XVIII, putabant miracula esse proprie *contra naturam;* sed, melius scrutatâ notione legum et virium naturæ, moderni libenter agnoscunt ad miraculum non requiri legum naturæ violationem, sed sufficere aliquem effectum particularem, Dei interventu, extra consuetum ordinem totius naturæ creatæ productum. — Cfr. *Didiot,* l. c.

solum ex modo quo fit, vel ex circumstantiis in quibus fit, divinum interventum manifeste ostendit.

Ratione *legis* cui derogatur, miraculum est *physicum*, *intellectuale* aut *morale : physicum*, quando fit præter consuetum ordinem naturæ physicæ, v. g., miraculum trium puerorum in camino ignis, multiplicatio panum, curatio leprosi etc. ; *intellectuale*, quando cognitio quædam exhibetur præter consuetum naturæ intellectualis habita, qualis est futurorum contingentium prophetia, secretorum cordis cognitio et manifestatio, scientiæ infusæ subitanea acquisitio etc. ; *morale*, quum fit actio vel actionum series præter leges consuetas ordinis moralis, ita ut viribus humanis explicari nequeat, sed divino auxilio speciali tribui debeat, v. g. mirabilis sanctitas Christi, conversio Pauli, martyrum constantia, Evangelii mira propagatio etc.

71. (C) *Falsæ miraculi notiones.* Rejiciendæ sunt igitur quædam miraculi definitiones a nonnullis advocatæ : imprimis definitio a *Wegscheider* tradita, juxta quem miracula sunt " eventa mirabilia quæ, Deo moderante, ita comparata erant, ut spectatores ad certam divinæ Providentiæ efficientiam agnoscendam excitarent, eosque ad fidem novæ religionis doctori habendam moverent"[1] ; siquidem hic confunditur *miraculum* cum *miro ;* jamvero mira sunt eventa quæ minime miraculosa sunt, qualia sunt v. g. quæ præstidigiatores faciunt ; ergo talis rejicienda est.

Vitio pariter peccant illæ definitiones a nonnullis Catholicis propositæ, juxta quos duæ causarum series a Deo constitutæ sunt, ex quarum priori consueti procedunt effectus, ex posteriori autem insueti effectus, qui miracula dicuntur[2]. Quam quidem distinctionem excogitârunt, ut melius solverent difficultates contra miraculi possibilitatem. Sed talis hypothesis est prorsus *gratuita*, nullis factis comprobata ; *inutilis*, quum aliter vindicari possit miraculi possibilitas ; imo et *nociva*, quum miraculum in hoc casu nihil aliud sit

[1] Instit. dogmat. § 48.

[2] Ita *C. Bonnet*, Recherches philos. sur les Preuves du Christianisme ; a quâ definitione non multum differt ea quam tradit *Houtteville*, La Religion chrét. prouvée par les faits, l. I, c. 6.

nisi effectus alicujus legis naturalis raro occurrens, nullum specialem Dei interventum manifestans[1].

2° *De miraculi possibilitate.*

72. Miraculi possibilitatem logice negant ii omnes qui Dei existentiam rejiciunt, vel pantheismum docent : nam si nullus sit Deus a mundo distinctus, nullus effectus præter ordinem totius naturæ creatæ produci potest. Sed mirum est *Rationalistas*, qui supremum Numen agnoscunt, hanc possibilitatem impugnare : dicunt siquidem miracula repugnare tum ex parte ordinis naturæ, qui exinde perturbatur et destruitur, tum ex parte Dei, cujus sapientia et immutabilitas exinde periclitantur[2]. Contra quos sit sequens.

73. *Thesis :* **Admissâ Dei existentiâ, miracula neque ex parte legum naturæ neque ex parte Dei repugnant, sed potius multipliciter conveniunt.** *Certum est.*

(A) *Non repugnant ex parte legum naturæ.* In tantum enim repugnarent in quantum Deus non posset effectus aliquos producere extra, i. e. *præter*, vel *supra* consuetum ordinem naturæ; atqui Deus potest aliquid agere extra hunc ordinem.

74. Probatur (a) *directe.* Ordo naturæ, prout exsistit, non est necessarius, sed contingens : potuisset non exsistere, vel esse alio modo ac existit; Deus, utpote omnisciens, omnipotens et liber, alium ordinem præter hunc constituere potuisset, alias leges condere; proindeque etiam nunc aliquos effectus, præter vel supra naturæ vires, producere potest. Nam præsentem rerum ordinem determinando, potentiam suam minime ligavit, nec supremum suum dominium abdicavit, sed ita res disposuit, ut ordo secundarum causarum ipsi remaneret subjectus. Potest igitur præter ordinem a se institutum et sibi subditum, agere, cum voluerit, sive effectus causarum secundarum sine ipsis causan-

[1] Cf. *Hooke*, apud *Migne*, op. cit. p. 511 sq.; *Jungmann*, n. 138 sq.

[2] Quorum argumenta videre est apud *J. Simon*, Relig. nat. II p. c. 4, p. 250-253; vel auctorem anonymum operis *Supernatural Religion*, London, 1879, vol. I, c. 2.

do, sive aliquos effectus cum ipsis producendo, ad quos naturaliter non se extendunt [1].

Nec dicatur exinde labefactari naturæ ordinem, ut immerito conclamant Rationalistæ; nam miraculum leges naturæ non evertit, nec etiam modo generali earum exercitium suspendit, sed solum alicujus legis particularis effectum in determinato casu prohibet, nec frequenter sed raro, ita ut generalis ordo naturæ minime perturbetur. Quod quidem sat evidens est quando quæstio est de miraculis *præter* et *supra* naturam; nam si homo potest aliquos producere effectus præter et supra vires creaturarum sibi subditarum, quin totum naturæ ordinem perturbet, v. g. si possit lapidem sursum projicere quin *gravium legem* evertat, Deus æquo et meliori jure præter et supra omnes naturæ causas sibi subditas operari potest, salvo universali ordine; sic, quando Christus ægrotos sine ullâ medicinâ subito curabat, vel Lazarum e mortuis suscitabat, minime evertebatur consuetus ordo naturæ, vi cujus morbi nonnisi gradatim curantur vel homines mortui non resurgunt, sed solum in determinato casu præter et supra leges agebat: exceptio autem non destruit, sed potius firmat regulam [2].

Idem etiam dici potest de illis miraculis quæ *contra* naturam perfici ab antiquis dicebantur. Sumatur enim exem-

[1] Quod sic egregie declarat *S. Thomas* (I. q. 105, a. 6): "Si Deus potest facere præter ordinem rerum, quia ordini secundarum causarum ipse non est subjectus; sed talis ordo ei subjicitur, quasi ab eo procedens, non per necessitatem naturæ, sed per arbitrium voluntatis. Potuisset enim et alium ordinem rerum instituere. Unde et potest præter hunc ordinem institutum agere, cum voluerit; puta, agendo effectus secundarum causarum sine ipsis, vel producendo aliquos effectus, ad quod causæ secundæ non se extendunt".

[2] Immerito contendit auctor operis *Supernatural Religion* (l. c. p. 32) multiplicationem panum esse *contra* naturam, proindeque prorsus rejiciendam, quia "a grain of wheat could never by itself, and according to the laws of natural development, issue in a loaf of bread". Verum est quidem nunquam granum frumenti in panem converti sine aliquo interventu; sed quotidie grana frumenti, operariorum arte, in farinam et panem mutantur; jamvero quod operarii mediantibus instrumentis et gradatim facere possunt, nonne Omnipotens operarius, nullis adhibitis mediis, illico facere valet?

plum trium puerorum quos ignis non comburebat : hoc quidem contrarium erat nativæ ignis proprietati, sed tamen fieri potuit quin lex ipsa destrueretur ; nam vis illa comburendi, licet igni inhærens, per aliam vim cohiberi potest, v. g. substantiarum chemicarum ope; jamvero nonne idem directe præstare potuit divinum auxilium?

Nec addatur miraculis omnem humanam prævisionem impossibilem evadere, et scientiam industriamve inutilem fieri, quia in singulis casibus timere possumus ne derogatio fiat legibus naturalibus[1]; *non* enim *crebro* et *late* suspenditur exercitium legis naturæ, sed raro et in determinato loco ; sic v. g. quia Jordanis unâ die olim stetit, non exinde sequitur neminem prudenter potuisse ullius fluminis lapsum calculis æstimare, vel omnes rotas quæ fluminum aquis moventur, statim immobiles hæsisse. Scientia igitur dato miraculo, florere potest! (*Brugère*, n. 10).

75. (b) *Indirecte*, ex analogiâ. In hâc rerum creatarum universitate duplex virium genus distingui solet : aliæ necessario ad agendum et quidem tali vel tali modo determinantur ; aliæ autem ab illâ procedunt activitate, quæ est entibus liberis propria. Jamvero agentia libera sæpe sæpius agunt *præter*, *supra*, imo et *contra* leges particulares quibus irrationales creaturæ reguntur[2] ; v. g. si lapidem in altum projicio, voluntas mea libera brachium, et per illud, lapidem sursum movet contra vim corporibus insitam, vi cujus gravia quæque versus terram feruntur. Jamvero si creaturæ liberæ hæc multaque alia peragere valent, nonne a fortiori Ens supreme liberum et activum quandoque præter, supra vel contra vires naturæ aliquos effectus producere potest? Nec dicere juvat cum Rationalistis hominis activitatem intra naturæ ordinem exerceri, et quidem secundum determinatas leges ideoque miraculosam non esse[3] ; fatemur

[1] Ita *Renan*, in opusculo Lettres à ses collègues; *Larroque*, Examen critique des doctrines de la Relig. chrét. vol. II, c. 4.

[2] *Guizot*, Méditations, vol. I, c. 3 ; *Mallock*, Faith and Verification, in periodico Nineteenth Century, oct 1878; Is Life worth living, New York, 1879, c. IX, p. 242 sq.

[3] *Supernat. Religion*, vol. I, p. 41-42.

equidem effectus ab homine libere agente productos non esse proprie dicta miracula, quum non sint præter ordinem totius naturæ creatæ ; sed exinde argumentum *a fortiori* sumimus : nam si ens creatum et liberum præter et supra nonnullas leges operari potest, nonne *a fortiori* Ens infinitum et summe liberum quandoque effectus producere potest supra vires totius universi? Quod quidem magis etiam patebit, si attendatur Deum esse Creatorem materiæ et viventium ; licet enim creatio proprie miraculum non vocetur, ut jam diximus, est tamen actio divina, quâ Deus, independenter a legibus quæ non adhuc existebant, miros certe effectus produxit ; porro qui omnia ex nihilo creavit, sane operari potest prout vult et quando vult, etiam independenter a legibus[1] ; opus autem divinum, præter vires naturæ peractum miraculum merito dicitur.

Exinde solvi potest alia difficultas quam urgent moderni Rationalistæ ; dicunt siquidem quamcumque perturbationem non solum in uno loco sed ubique et in indefinita tempora effectus producere, propter *nexum* quâ res omnes ad invicem connectuntur, et quia nullæ vires unquam annihilantur. Sed nonne idem dicendum est de iis quæ per actionem hominum fiunt? Numquid v. g. momentanea divisio maris Rubri majores pertubationes in universo orbe produxit quam durabilis isthmi ægyptiaci scissio[2]? Concludere licet igitur cum Angelico Doctore[3] : "Non autem propter hoc deficit aut mutatur providentiæ ordo : nam et hoc ipsum quod naturalis ordo institutus secundum ea quæ sunt frequenter quandoque deficiat, providentiæ subest divinæ. Si ergo per aliquam virtutem creatam fieri potest ut ordo naturalis mutetur ab eo quod est frequenter ad id quod

[1] Quod nonnulli concedunt Rationalistæ : "Dieu peut-il faire des miracles, c'est-à-dire peut-il déroger aux lois qu'il a établies? Cette question sérieusement traitée, serait impie si elle n'était absurde : ce serait faire trop d'honneur à celui qui la résoudrait négativement que de le punir, il suffirait de l'enfermer". (*Rousseau*, Lettres de la Montagne, let. III.)

[2] Cf. *Brugère*, n. 10, p. 26 ; Etudes des R. P. Jésuites, august. 1890, p. 200 sq. ; *Hettinger*, vol. II, p. 163.

[3] C. Gent. l. III, c. 99.

est raro, absque mutatione divinæ providentiæ ; multo magis divina virtus quandoque aliquid facere potest sine suæ providentiæ præjudicio, præter ordinem naturalibus inditum rebus a Deo".

76. (B) *Non repugnant ex parte Dei.* Adversarii contendunt miracula repugnare Dei *immutabilitati*, aut *sapientiæ*[1]. Sed immerito : (a) non obstant divinæ *immutabilitati.* Repugnarent quidem, si Deus, ubi mundum condidit, leges ita immobiles statuisset, ut præter eas agere sine consilii mutatione non posset ; sed res non ita se habet, nam, ut recte jam animadverterat *S. Thomas*[2], "Deus ab æterno prævidit et voluit se facturum quod in tempore facit ; sic ergo instituit naturæ cursum, ut tamen præordinaretur in æternâ suâ voluntate quod præter cursum istum quandoque facturus erat" ; et alibi addit : "aliud est mutare voluntatem et aliud est velle aliquarum rerum mutationem ; potest enim aliquis eadem voluntate immobiliter permanente velle quod nunc fiat et postea contrarium fiat".

77. (b) Nec ejus *infinitæ sapientiæ.* Repugnant, juxta adversarios, quia Deus per miracula intendit vel defectivas naturæ leges corrigere, vel arbitrariâ voluntate ordinem stabilitum turbare ; si prius, sapientiâ caruit has leges condendo ; si posterius, insipiens est eas mutando. Quod quidem falsum est ; nam quando Deus præter naturæ cursum operatur, non sic agit quasi vellet machinæ a se exstructæ defectus emendare, quum leges naturæ in suo genere satis

1 "Non, Dieu ne modifie pas ses décrets après les avoir rendus ; ou plutôt, il n'a rendu qu'un seul décret, dont la vertu s'étend à tout, et ce décret est immuable, comme la volonté de Dieu lui-même. C'est tomber dans le paganisme que de croire aux oscillations de la volonté divine. C'est mettre Dieu dans le temps et dans l'espace et le dépouiller de son infinité. Il ne se peut qu'il soit infini s'il n'est immuable, et qu'il soit immuable, si sa volonté se modifie". (*J. Simon*, op. cit. p. 250-251.) Nec aliter *Spinoza* (Tract. theol. polit. c. 6) : "Leges universales mera sunt Dei decreta quæ ex necessitate et perfectione divinæ naturæ sequuntur. Si quid igitur in naturâ contingeret, quod ejus universalibus legibus repugnaret, id decreto et intellectui naturæ divinæ necessario etiam repugnaret".

2 Quæst. disp. de Pot. q. VI, a. 1 ad 6; cf. S. Theol. I p. q. 19, a. 7.

perfectæ sint ; neque arbitrariâ voluntate impellitur, sed sapientissimis motivis, et primo quidem ad suæ *virtutis* seu *potentiæ manifestationem :* "Nullo enim modo melius manifestari potest quod tota natura divinæ subjecta est voluntati, quam ex hoc quod quandoque ipse præter naturæ ordinem aliquid operatur ; ex hoc enim apparet quod ordo rerum processit ab eo, et non per necessitatem naturæ, sed per liberam voluntatem"[1]. Miraculum siquidem est opus Dei per excellentiam ; creaturæ, dum agunt, quasdam leges sequi tenentur ; Deus vero, utpote naturæ auctor, præter et supra leges totius universi aliquid operari valet, Eumque decet aliquando id peragere, ut melius ejus potentia manifestetur ; nam quæ quotidie fiunt, assiduitate viluerunt, dum quæ raro præter consuetum fiunt ordinem, facilius admirationem excitant, Deique gloriam manifestant[2]. Quod jam aperte docuerat *Augustinus*[3] : "Quia enim Ille non est talis substantia quæ videri oculis possit, et miracula Ejus (i. e. opera mirabilia) quibus totum mundum regit universamque creaturam administrat, assiduitate viluerunt, ita ut pene nemo dignetur attendere opera Dei mira et stupenda in quolibet seminis grano ; secundum ipsam suam misericordiam servavit sibi quædam quæ faceret opportuno tempore præter usitatum cursum ordinemque naturæ, ut non majora sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana viluerant".

Præterea miracula Deus operatur ad *ostensionem suæ bonitatis :* hanc quidem manifestavit in constitutione legum naturæ, sed clarius eam ostendere potest gratuita beneficia extra naturæ consuetum ordinem conferendo ; ita v. g. vi legum naturalium morbi nonnunquam causantur ; jamvero si Deus, misericordiâ motus, infirmorum preces benigne ex-

[1] *S. Thomas*, C. Gent. l. III, c. 99.

[2] Quod quidam rationalistæ agnoverunt ; ita *E. Scherer*, Mélanges de critique religieuse, Conversat. théol. p. 169-187. Cf. *Guizot*, Méditations, vol. I, c. 3 ; *Lacordaire*, Confér. N. D. 38e ; vel, in *anglicâ* versione, Jésus-Christ, *The Public power of Jesus-Christ.*

[3] Tract. XXIV in Joannem, *Migne*, t. XXXV, 1592-93 ; Brev. Roman., 3° Nocturno Domin. IV Quadrag.

cipit, eosque præter naturæ leges curat, opus perficit quod ejus bonitati maxime consentaneum est.

Sed præcipue miracula patrare potest ad alicujus *veritatis confirmationem*. Posito quod enim veritatem hominibus ignotam revelare voluerit, nullum signum efficacius erit ad probandum revelationis factum quam miraculum cum eo indivulse connexum: hoc erit veluti sigillum, quo epistola ab eo scripta signatur et authentica redditur. Hic autem finis Deum omnino decet; quum enim, ex dictis, revelatio generi humano sit moraliter necessaria ad finem suum attingendum, nil sane Eo dignius quam hujusmodi revelationem dare eamque miraculis comprobare[1].

3° *De miraculi discernibilitate.*

78. His argumentis victi Rationalistæ non pauci concesserunt miracula possibilia esse[2], sed ea vel non existere, vel non posse a naturalibus factis aut a diabolicis miraculis secerni. Siquidem tot sunt leges naturæ nobis penitus ignotæ ut, quando mira occurrunt, impossibile sit nosse utrum suprahumano agenti vel occultis naturæ viribus ascribi debeant; quod præsertim verum est, si attendantur *magnetismi* et *hypnotismi* phænomena, quæ præteritis sæculis ut miraculosa existimabantur. Aliunde, etiam positâ operis supernaturalitate, quis determinare possit utrum a Deo sit vel a diabolo, quum, teste Scripturâ, quædam miracula a malo spiritu patrentur in confirmationem erroris[3]? Contra quos probare aggredimur miracula cognosci posse ut facta *historice* certa, ut vere *supernaturalia*, et a diabolicis prodigiis *distincta*.

79. (A) *Miracula ut facta historice certa constare possunt.* Res enim ita se habet, si facta hujusmodi possint certe per sensus cognosci, et, ope testimonii, tuto transmitti; atqui utrumque constat; (a) *prius*, nam miracula, ut diximus, sunt facta sensibus obvia, quæ tam facile observari possunt

[1] *J. H. Newman*, Essays on Miracles, I, sect. I, p. 22.

[2] Ita v. g. *E. Renan*, Vie de Jésus, Introduction, qui scribit: "Non dicimus miraculum impossibile esse, sed nullum hucusque miraculum fuisse vere demonstratum". Idem tenet rationalista *Lecky*, History of European morals, New York, 1884, c. 3, p. 347.

[3] Ita auctor operis *Supernat. Religion*, vol I, p. 11-15.

ac quælibet alia ; sic v. g. tam certo videri potest homo super mare ambulans ac super littus, tam tuto audiri potest vox hominis antea muti, thaumaturgi imperio sanati, ac vox illius qui nunquam mutus fuit. Nec dicatur ea esse supernaturalia, ideoque apprehensionem nostram effugere ; nam dicuntur quidem supernaturalia *quoad causam*, quatenus ab agente supra-humano procedunt, sed *in se* quatenus *facta*, naturalia sunt et sub sensibus cadunt ; si v. g. agatur de miraculosâ cœci curatione, satis erit, ut miraculum constet, hæc tria percipere : hominem de quo agitur vere antea cœcum fuisse, eumdem visum recuperâsse, et quidem subito et absque ullâ medicinâ ; quæ quidem omnia tam facile cognitu sunt ac quælibet facta mere naturalia. Imo miracula, quia mira sunt et extra consuetum ordinem peracta, majorem attentionem excitant, diligentius explorantur, proptereaque certius cognoscuntur[1].

Exinde etiam apparet quam insulse quidam Rationalistæ dicant facta non posse ut miraculosa agnosci, nisi coram scientificâ Academiâ patrentur[2]. Deus, quando aliquid revelare dignatur, sane jus habet seligendi signa quibus hæc revelatio credibilis fieri potest, eaque adhibendi quæ omnium captui, etiam simplicium, accommodantur, ad quæ proinde intelligenda rectus animi sensus potiusquam scientifica solertia requiritur : scientia enim paucorum est,

[1] *Gondal*, Surnaturel, p. 182-183.

[2] Ita *Renan*, Vie de Jésus, Introd., ubi ait miracula forsan admitti posse, si thaumaturgus coram Parisiensi Academiâ, non semel aut bis, sed iterum atque iterum, variis in circumstantiis, mortuos suscitaret. Aliis verbis, nisi Christus per se, vel per procuratorem, coram Parisiensi Academiâ appareat, ibique consentiat pluries sese suaque opera peritorum investigationibus subjicere, miracula quæ alibi perficiet coram populo, coram amicis et inimicis invalida erunt ! Ergo Deus non potuit ab initio revelationem miraculis confirmare, sed patienter exspectare debuit donec Parisiensis Academia fundaretur, et ab eâ Renan deputaretur ad infallibile judicium ferendum de miraculis in confirmationem doctrinæ revelatæ patratis ! Tantæne impudentiæ Rationalismi coryphæus reus esse potuit ! Merito Christus de his qui tantâ superbiâ laborant dixerat : "Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis". (*Matt.* X, 25.)

multis difficultatibus implicatur, nec nisi post longum tempus veritatem attingit, dum rectus animi sensus omnium esse potest, et celeriter simul ac tuto judicat. Nec sane Academiæ judicium requiritur ut subita curatio cæci nati tanquam miraculum agnoscatur!

(b) *Posterius* etiam constat, nam miracula semel agnita ut facta historica, non minus certo nota fieri possunt quam cetera eventa, humano testimonio debitis vestito conditionibus. Quando in testibus legitimæ adsunt qualitates, scilicet quando plures sunt, facultate res percipiendi et intelligendi præditi, probitate insignes, et unanime ferunt testimonium de facto sensibili, eorum captui accommodato, et quidem gravis momenti, non minus sunt fide digni circa facta miraculosa quam circa alia ; et si eorum respuatur testimonium, tota ruit certitudo historica, nec de præteritis vel præsentibus factis certi esse poterimus, nisi eadem ipsi viderimus ; quod certe nemo sanæ mentis admittet.

80. Hic autem occurrit difficultas a *D. Hume* proposita nostrisque etiam diebus pluries renovata ; dicitur siquidem facilius esse mille testes errare aut decipere quam factum legibus naturæ repugnans existere : primum moraliter tantum impossibile et experientiæ consonum ; secundum vero physice impossibile, et experientiæ contrarium est. In omni autem miraculo contra unum testem mille insurgunt ; sic v. g. si unus testetur mortuum resuscitatum esse, milleni testes affirmant mortuos ad vitam haud redire[1]. Hæc objectio nimis probat ; si quid enim valeret, demonstraret curationis vel resurrectionis factum, etiam a mille testibus in arte medicâ peritis visum et relatum, post scientificam rei investigationem, credi non posse ; nam etiam in hoc casu evidentia esset moralis tantum, et contra quemlibet medicum resurrectionis factum testantem, mille testes surgerent ad affirmandum nullum hominem e mortuis resurgere! Quod tamen nemo sanæ mentis admittet. Illud

[1] Hume's Works, ed. 1770, vol. III, p. 178. Idem argumentum legi potest in opere *Supernatural Religion*, vol. I, p. 77 sq. : et optime confutatur a *G. Campbell*, A dissertation on Miracles.

argumentum igitur vitio laborat : quod ut detegamus, sumamus ipsa anglici philosophi verba.

(a) Ait miraculum esse *physice impossibile* et *experientiæ contrarium ;* quod quidem falsum est ; nam quum dicitur leges naturæ esse stabiles et universales, hoc unum significatur videlicet easdem causas in iisdem circumstantiis eosdem producere effectus, nisi tamen superior causa intervenerit ; jamvero, quum adsit causa legibus naturæ superior, scil. ipse Auctor naturæ, evenire potest ut in determinato casu, Ipso volente, exceptio fiat legi aliunde stabili et universali, ut jam supra probavimus. Proinde miraculum non est physice impossibile, neque etiam experientiæ contrarium ; nam experientia proprie dicta nonnisi circa singularia facta versatur, eaque accipere debet prout contingunt, sine ullo *a priori* præjudicio. Licet igitur millies compertum fuerit mortuos non surgere, si de facto viderimus aliquem e mortuis suscitari, tale factum rejici nequit ut præviæ experientiæ contrarium, quum sit prorsus distinctum ab aliis factis antea observatis, sed eodem modo accipi debet ac alia posteaque explicari meliori quo poterit modo ; quod quotidie fit in experimentalibus scientiis.

(b) Falsum est pariter contra unum testem factum miraculosum asserentem, millenos assurgere : eorum siquidem testimonium non est de uno eodemque objecto : hi de lege generali testimonium ferunt, ille de exceptione huic regulæ. Res exemplo declaratur : mille testes affirmare possunt Petrum omnino sobrium esse, et simul tres declarare eumdem Petrum quâdam die ebrium inventum fuisse, quin adsit ulla inter testes contradictio : licet enim Petrus generatim sit temperantiæ exemplar, fieri potest ut semel, propriâ infirmitate vel amicorum suasionibus victus, in ebrietatem inciderit. Ita porro in casu nostro : licet enim mille testes asserant *generatim* mortuos non surgere, si decem vel duodecim testes, omni exceptione majores simul affirment *unum* hominem e mortuis fuisse suscitatum, nulla in hoc apparet pugna, nulla contradictio ; exceptio enim regulam non destruit, sed firmat, dummodo frequens non sit [1].

[1] *J. H. Newman*, Grammar of Assent, London, 1874, p. 306-307.

81. (B) *Miraculorum supernaturalitas pariter dignosci potest.* Ad hoc enim sufficit ut, attentis sive rei naturâ, sive circumstantiis omnibus, clare percipiatur nullam esse proportionem inter media adhibita effectusque productos, ita ut hujusmodi effectus nonnisi agenti supra-humano tribui possint. Jamvero hæc duo in nonnullis, si non in omnibus casibus, certo constare possunt. *Objiciunt* quidem adversarii hoc fieri non posse, tum quia non omnes naturæ vires nobis perspectæ sunt, tum quia *imaginationi* et *hallucinationi* multæ curationes miraque phænomena tribui possunt, quæ olim ut miracula habebantur. (a) Fatemur equidem multas naturæ vires nobis ignotas esse, imo nonnulla facta olim ut supernaturalia habita fuisse, quæ forsan vires naturæ non prætergrediebantur. Sed ex hoc minime sequitur *nunquam* vera miracula patrata fuisse, vel ut talia agnosci non posse. Quamvis enim non omnes naturæ vires *speculative* cognoscamus, nec dicere valeamus quousque earum efficacia sese extendere possit, eas tamen *practice* satis cognoscimus ut judicare valeamus quid in determinatis circumstantiis operari non possint. Videlicet ad judicium ferendum de facto supernaturali concreto, non necesse est omnes novisse leges eorumque efficaciam, sed sufficit ut omnibus attentis circumstantiis personarum, locorum, temporis etc., certo appareat nullam esse proportionem inter media adhibita effectusque productos. Ita v. g. quamvis ignoremus quosque se extendere possit ars medicinæ, certo tamen novimus non posse mortuum, jam quatriduo defunctum et fœtidum, subito et solo vocis imperio, e mortuis suscitari ; vel leprosum solo contactu manûs vel sono vocis statim curari, vel cœcum a nativitate, luto adhibito, illico illuminari : hæc enim et alia supra vires naturæ esse merito judicantur, ab omnibus qui communi sensui valedicere nolunt.

82. (b) Idem dici potest de miris phænomenis quæ *imaginationi* ascribuntur. Maximam esse vim imaginationis, præsertim in mulieribus, Doctores catholici libenter conce-

Demonstrat etiam *Romanes* (op. cit. p. 109-110) Humii argumentum nihil scientifici præ se ferre.

dunt, dicentes morbos quosdam ab eâ naturaliter oriri, vel e contra curari posse [1]; nec pariter ignorant somnambulismi, vel magnetismi aut hypnotismi miros effectus; sed simul, post *Benedictum XIV*, regulas tradunt quibus facta naturalia a veris miraculis distinguantur. Ita v. g. morbi, qui ex nervis oriuntur, possunt quidem vi imaginationis curari; sed morbi qui ex alicujus organi læsione procedunt, nequeunt *statim* et modo *permanenti* solius phantasiæ ope expelli [2]. Neque opponi possunt facta *hypnotica* [3]: ex his enim potius thesis nostra confirmatur; nam in hoc casu media adhibenda sunt ad finem intentum obtinendum, et quidem varia secundum varios morbos curandos; præterea, inspectis omnibus circumstantiis, quædam proportio apparet inter multa ex his factis mediaque adhibita, præsertim si comparentur cum iis quæ in naturali somnambulismi statu occurrunt; tandem media adhibita eodem modo in iisdem circumstan-

[1] Ita v. g. *S. Thomas* ait (3 p. q. 13, a. 3 ad 3): "Imaginationi si fuerit fortis naturaliter obedit corpus quantum ad aliqua, puta quantum ad casum de trabe in alto positâ, quia imaginatio nata est esse principium motus localis ... similiter etiam quantum ad alternationem quæ est secundum calorem et frigus, et alia consequentia; eo quod ex imaginatione consequenter natæ sunt consequi animæ passiones secundum quas movetur cor; et sic per commotionem spirituum totum corpus alteratur". Cfr. Quæst. disp. de Pot. q. 6, a. 3 ad 7; præsertim vero *Benedict. XIV*, De servorum Dei Beatificatione, lib. IV, p. I, cap. ult. n. 12 sq.

[2] Cf. *Benedict. XIV*, l. cit. n. 31. Alibi (l. IV, p. I, c. 8, n. 2) sequentes regulas tradit ut agnosci possit utrum sanatio sit miraculosa: "Ut sanatio a morbis et infirmitatibus inter miracula recenseatur, plura debent concurrere: primum est ut morbus sit gravis, et vel impossibilis, vel curatu difficilis; secundum ut morbus qui depellitur non sit in ultimâ parte status, ita ut non multo post declinare debeat: tertium, ut nulla fuerint adhibita medicamenta, vel, si fuerint adhibita, certum sit ea non profuisse; quartum, ut sanatio sit subita et momentanea; quintum, ut sanatio sit perfecta, non manca, aut concisa; sextum, ut nulla notatu digna evacuatio seu crisis præcedat temporibus debitis et cum causâ; si enim ita accedat, tunc vere prodigiosa sanatio dicenda non erit, sed vel ex toto, vel ex parte naturalis: ultimum ut sublatus morbus non redeat". Cf. *Beaudeau*, Analyse de l'ouvrage de Benoît XIV, apud *Migne*, Theol. Curr. VIII, p. 921 sq.; *Ribet*, La mystique divine, vol. III, sect. III, c. 24, p. 487 sq.

[3] Facta hujusmodi alibi descripsimus, *De Deo Creante*, n. 108 sq.

tiis operantur; dum in miraculis vel nulla usurpantur media, vel nulla apparet proportio inter causam et effectus; aliunde eadem causa in eisdem etiam circumstantiis diversos omnino producit effectus, ad nutum illius qui miracula operatur [1]. Tandem, quidquid de illis factis dici possit, nullus est medicus qui hypnotismo mortuos suscitârit, cæcis visum restituerit, surdos audire fecerit, quinque panibus quinque millia hominum satiaverit, etc. Quotiescumque igitur facta hujusmodi historice constabunt, ut præternaturalia haberi poterunt, præsertim si non semel, sed iterum atque iterum occurrunt; si enim in uno vel altero casu quis decipi possit, certe non ita facile in millenis casibus.

83. (C) *Miracula divina a diabolicis prodigiis distingui possunt* [2]. Etenim dæmones, licet eximiâ virtute agendi naturaliter præditi, Deo tamen subditi manent quoad hujus potestatis exercitium. Jamvero ad divinam providentiam pertinet ut non permittat diabolum miracula operari in iis rerum adjunctis in quibus homines bonæ voluntatis decipi possent quoad finem suum ultimum; secus enim Deus ipse aliquomodo causa erroris esset, et quidem in re maximi momenti, ad ejus gloriam hominumque salutem spectante: quod nemo admittere potest qui in Deum sapientem, providum et bonum credit. Ergo signa quædam esse debent, quibus rite inspectis, dæmonum fraudes a divinis operibus dignosci valeant, præsertim quum connectuntur cum doctrinâ religiosâ quæ uti revelata exhibetur.

84. Ad factum quod spectat, signa non desunt quibus divina miracula a diabolicis prodigiis secernantur:

(a) *Ex ipsâ naturâ operis:* sunt enim miracula, quæ ordinem naturæ ita excedunt, ut nonnisi soli Deo tribui possint; hujusmodi sunt *mortui resurrectio*, quæ, ex communi omnium sensu, perfici nequit nisi ab Eo qui potestatem habet in cor-

[1] Cf. *Méric*, Le Merveilleux et la science, l. III. c. 2, p. 393 sq.; *Guibert*, l'hypnotisme, in periodico *Les Questions actuelles*, 16 sept. 1893, p. 248 sq.; *Lescœur*, La Science et les faits surnaturels contemporains, apud *Annales de Philos. chrét.*, 1896-97.

[2] Cfr. *Gerson*, De distinctione verarum visionum a falsis; *Bona*, de discretione spirituum; *Ribet*, La Mystique divine, vol. III, c. 8, p. 153 sq.

pus et animam, et utrumque ita unire potest ut anima vim habeat informandi et vivificandi corpus; *prædictio futurorum* contingentium necnon perfecta cognitio et *manifestatio secretorum cordis*, quia utraque supremum dominium requirit in substantias spirituales et liberas; diabolus potest quidem hæc conjecturaliter cognoscere, non autem certo, ideoque aliquando saltem error detegetur; *curatio subita* quæ *creationem* vel restitutionem alicujus organi supponit: hoc enim facere nequit diabolus saltem in instanti.

85. (b) *Ex moralibus operis characteribus:* quum enim diabolus sit spiritus nequam, aliquid mali in ejus operibus plerumque saltem apparet, nam operatio sequitur esse; dum ex adverso in divinis operibus nil nisi decens, bonum sanctumque elucet. Sedulo igitur attendendum est ad omnes *circumstantias* facti, ad detegendum utrum a Deo vel a dæmone causetur; *ad thaumaturgi personam moresque*[1]: si sit vel amens, vel improbus, si levis, inconstans, inquietus, impatiens, superbus, de propriis defectibus glorians, prodigia quæ facit divina non sunt, quum tali legato Deus uti non soleat ad veritatem et virtutem hominibus commendandam; si vero thaumaturgus vitæ sanctitate, zelo gloriæ Dei, modestiâ, humilitate et caritate polleat, Dei minister censeri potest; *ad modum* quo miracula fiunt: si in eis aliquid inhonesti, violenti, crudelis, vel incongrui deprehendatur; si media adhibita videantur blasphema, turpia, absolute ridicula (in quo tamen dijudicando, recte ait *Brugère* (n. 38) habenda est aliqua ratio temporum, locorum et personarum, quibus actio divina sese accommodare potest), spiritui nequam non Auctori justitiæ et sanctitatis ascribi debent[2]; præsertim vero ad *effectus operis:* si mira hujusmodi nonnisi ad curiositatem pascendam tendunt, si ad turpia vel scurrilia provocant, si superbiæ et inobedientiæ favent, familiarumque pacem et concordiam perturbant, a Deo oriri

[1] Cf. *Bona*, De discret. spirituum, c. XI, n. 8; *Ribet*, op. cit. vol. III, p. 158 sq.

[2] Cfr. *S. Agobardus*, Epist. ad Barthol. n. 1 apud *Migne*, P. L. CIV, p. 179; *Ribet*, l. c. p. 159 sq.

nequeunt cujus opera bonos mores, virtutum praxim, puritatem et caritatem maxime fovent [1].

86. (c) *Ex ipsâ doctrinâ quâcum connectuntur :* si videlicet tendant in confirmationem doctrinæ, quæ aliunde evidenter falsa et absurda est, quatenus vel rationi certo adversatur (hic tamen sedulo distinguendum est id quod est *contra* ab eo quod est *supra* rationem), vel sibi contradicit, vel alicui revelationi certo divinæ, aut quia eo tendit ut homines pejores vel miseriores efficiat, prodigia hujusmodi diabolica existimari debent ; si ex adverso cum doctrinâ connectuntur, quæ, licet in multis rationem superans, intellectûs tamen cordisque postulata compleat, necnon bonis moribus faveat, caritatem erga Deum et proximum maxime promoveat, hominesque meliores et feliciores reddat, ut divina merito existimantur. Nec dicatur ibi vitiosum adesse circulum, quatenus doctrina ex miraculis, miraculorum autem divinitas ex doctrinâ ipsâ comprobatur [2] ; nam doctrinæ excellentia primum *ratione* expenditur, deinde, doctrinæ excellentiâ aliisque signis divinitas miraculi agnoscitur ; et ex miraculis doctrinæ divinitas. Duo igitur hic habemus argumenta vere distincta, quæ sibi mutuam opem præbent : utrumque seorsim sumptum suam vim habet sive moraliter certam, sive maxime probabilem : ambo autem simul sumpta majorem efficaciam obtinent [3]. Aliunde sanctitas doctrinæ non est unicum criterium quo utimur ad miraculi divinitatem probandam, sed solum unum ex his quæ sane ad hoc investigandum utilia sunt.

Ex quibus colligi potest plerumque miracula divina facile a diabolicis fraudibus secerni : si enim signa hujusmodi seorsim sumpta quandoque plenam non conferant certitudinem, probabile saltem afferunt argumentum, cujus vis crescit cum signorum multitudine, ita ut si omnia simul inveniantur, jam dubitandi nullus sit locus.

[1] Cf. *Bible de Vence*, Exod. Diss. sur les vrais et les faux miracles, vol. II, p. 40 ; *Ribet*, l. cit. p. 163 sq.; *J. H. Newman*, Essays on Miracles, I, sect. 3 ; *Gondal*, Surnaturel, l. c. p. 232 sq.

[2] Ita auctor operis *Supernat. Religion*, vol. I, p. 19.

[3] *Smith*, Diction. of the Bible, vocabulo *miracles*.

87. Exinde solvi datur difficultas ab adversariis proposita, videlicet haud raro miracula, juxta auctores sacros, a diabolis perfici. Licet enim Deus, teste Scripturâ, permittat mirabilia a diabolo perfici, sive ad bonorum probationem, sive ad majorem suæ potestatis manifestationem, media tamen suppeditat ad auctorem horum prodigiorum detegendum. Ita v. g. magi, qui in conspectu Pharaonis mira patraverant, non potuerunt tamen sciniphes e pulvere educere, sed visis miraculis a Moyse factis, exclamare coacti sunt: Digitus Dei est hic [1]; sic etiam falsi prophetæ qui Baal serviebant non permissi fuerunt miraculo decipere filios Israel [2]; item, sub fine mundi prodigia quidem erunt multa, sed Christus ea annuntiando vim præcipuam eis ademit, nec viri bonæ voluntatis seducentur nisi volentes [3].

4° *De vi demonstrativâ miraculorum.*

88. (A) Post dicta de possibilitate et discernibilitate miraculorum, satis evidenter constat divina miracula, in alicujus doctrinæ revelatæ confirmationem peracta, certissimam et decretoriam esse revelationis notam. Etenim miracula divina vel a Deo ipso, vel, eo jubente, ab angelis qui ipsi ministrant, patrantur; sunt igitur veluti sigillum quo opera sua divina esse ostendit, sicut sigillo regio litteræ principis authenticæ redduntur. Unde sic: Deus, utpote auctor veritatis et summe sanctus, nunquam aliquid falsi directe aut æquivalenter per se aut per alios, proferre potest: prolatio enim falsitatis, quæ in hominibus errori obnoxiis, aliquando materialis defectus solummodo esse potest ideoque a culpâ immunis, in Deo, qui falli nequit, semper formalis esset culpa. Atqui Deus falsum æquivalenter saltem diceret, si miracula patraret vel patrari permitteret in confirmationem falsæ doctrinæ, vel revelationis quæ nunquam facta est; sic enim agendo, potestatem suam usurpari permitteret ad nos decipiendos, et ipse fieret falsitatis testis, ut recte ait *S. Thomas* [4]: "contingere non potest quod aliquis falsam doctrinam annuntians, vera miracula faciat, quæ nonnisi virtute divinâ fieri possunt; sic enim Deus esset falsitatis testis, quod est impossibile". Quod comparatione illustratur: si enim ali-

[1] *Exod.* VIII, 19. — [2] III Reg. XVIII, 20-40. — [3] *Matt.* XXIV, 22-28.
[4] Quodlibet. II, a. 6 ad 4.

quod sigillum nonnisi a rege ipso scripturæ conscio apponi posset, rex per sigillum vere loqueretur, manifestans, illud apponendo, se omnia probare quæ in Scripturâ continentur. Porro talia sunt miracula vere divina; cum enim nonnisi a Deo fieri possint, et Deus aliunde sit perfecte conscius doctrinæ, quæ miraculis sigillatur, luculenter ostendit per miracula in confirmationem doctrinæ peracta, se eam approbare suamque facere [1].

89. (B) *Objicitur* quidem miracula non pauca patrata fuisse in confirmationem paganarum religionum. Ita Vespasianus et Adrianus, testibus Tacito, Suetonio et Spartiano [2], ægrotos subito curârunt; idem narratur de quibusdam hæreticis, et præsertim de jansenista diacono *Paris* ad cujus tumulum miracula edita sunt; in Indiâ pariter prodigia multa etiam diebus nostris perficiuntur. Ergo miracula non habent vim demonstrativam.

Resp. Vim quidem demonstrativam non haberent, si probaretur miracula vere divina in confirmationem falsæ religionis edita fuisse; sed hoc minime constat; nam etiam in casibus allatis non liquet hujusmodi prodigia in confirmationem alicujus doctrinæ facta fuisse; insuper sedulo expendendum est utrum sint vere miracula vel non. Jamvero præfati historici satis ostendunt facta miraculosa quæ narrant ad imperatoribus placendum excogitata fuisse [3]; mira autem quæ ad tumulum diaconi *Paris* occurrebant sæpe sæpius convulsionibus aliisque indecoris motibus consistebant, imo in obscœnis actibus, proindeque vel nervorum agitationi vel diabolo tribuenda sunt [4]. De miraculis autem quæ Budhismi vel Mahomethismi fautoribus tribuuntur infra dicemus. Hic notare sufficiat signa esse quibus falsa a veris miraculis dignoscantur, nec ullum inveniri posse miraculum vere divinum in confirmationem falsæ doctrinæ patratum.

---

[1] *Lugo*, de Fide, disp. II, n. 25; *Suarez*, de Mysteriis vitæ Christi, disp. XXXI, sect. I, n. 7; *Mead*, op. cit. c. 4-6; *Gondal*, Surnaturel, l. II, c. 8, p. 269 sq.

[2] *Tacit.* Histor. l. IV, n. 81; *Sueton.*, in Vespas. n. 7; *Spartian.* Histor. August., in Hadriano, n. 25.

[3] Cf. *Campbell*, Dissert. on miracles, part. II, sect. 4.

[4] *Campbell*, l. cit. sect. 5; *H. Blanc*, Le Merveilleux, Paris 1865, l. I.

90. Doctrinam a nobis hucusque expositam sic definivit *C. Vaticanum* (sess. III, can. 4 de Fide) : "Si quis dixerit revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse, ideoque solâ internâ cujusque experientiâ aut inspiratione privatâ homines ad fidem moveri debere; anathema sit".

Caput II.

DE RELIGIONE CHRISTIANA.

Prænotanda.

1° *Status quæstionis.*

91. In primo capite demonstravimus absolutam necessitatem alicujus religionis in genere, posteaque possibilitatem et moralem necessitatem alicujus revelationis, simulque declaravimus notas quibus vera revelatio a falsâ dignosci potest; remanet igitur ut, harum notarum ope, inquiramus quænam sit vera religio. Jamvero quinque sunt in mundo præcipuæ religiones de quibus investigatio fieri possit : *Christianismus*, qui duas universi partes fere implet, Europam scil. et Americam, et per ceteras etiam mundi partes late diffunditur, plusquam quadringenta millia millium (400,000,000) hominum numerans; *Islamismus*, qui in quibusdam Asiæ et Africæ partibus præsertim viget numeratque circiter ducenta millia millium (200,000,000); *Brahmanismus*, ex quo ortus est *Budhismus*, qui in nonnullis regionibus cum *Confucianismo* mixtus est : tres hujusmodi religiones in Asia vigent et simul sumptæ sexcenta circiter millia millium asseclarum computant (600,000,000) [1].

[1] Numeri supra dati sunt approximativi, nec omnino concordant hâc de re periti, licet substantialiter serventur eædem proportiones. Juxta *A. Schobel* apud Droysen, Handatlas 1886, p. 291, numerantur in toto orbe terrarum : *Christiani* 442,351,000; *Mahumetani* 186,356,000; *Pagani* 92,182,340; *Budhistæ* 447,969,780; *Brahmanistæ* 187,947,450. *Secundum O. Werner*, Orbis terrarum catholicus, Friburgi Brisgoviæ, 1890, p. 4, numerus orbis nostri incolarum 1,400,000 superat; e quibus 445,000,000 sunt *christiani;* 210,000,000 *Mahumetani;* 448,000,000 *Budhistæ Confutiani ac Shamani;* 188,000,000 *Brahma-*

92. Jamvero a religione christianâ incipimus, non solum quia inter Christianos versamur, sed etiam quia, fatentibus adversariis, hæc religio ita inter ceteras eminet sive doctrinâ, sive effectibus in ordine morali, sive asseclarum numero et auctoritate ut, si quædam sit revelatio, in christianismo quærenda sit.

In Christianismo autem tres phases distinguere licet : (a) *Religionem primævam*, quæ in revelatione protoparentibus et patriarchis factâ fundabatur, et perseveravit usque ad Moysen pro Judæis, pro Gentibus autem usque ad promulgationem religionis christianæ.

(b) *Religionem mosaicam*, quæ per Moysen revelata fuit, unique tantum judaico populo imposita fuit, tanquam præparatio ad christianam revelationem ; per mortem Christi abrogata fuit, sed ei tamen adhærent sex circiter millia millium Judæorum.

(c) *Religionem christianam proprie dictam*, quæ per Christum revelata fuit, ad omnes populos dirigitur et usque ad consummationem sæculi est duratura [1].

Posset quidem directe investigari divinitas triplicis hujusmodi revelationis ; sed quia talis methodus perlonga et satis fastidiosa est, nec aliunde ad hodiernos errores confutandos requiritur, inquisitionem nostram *directe* ad *religionem christianam proprie dictam* coarctamus, pauca tantum dicturi per modum *corollarii* de primævæ et mosaicæ religionis divinitate [2].

---

nistæ; pagani 120,000,000; *Judæi* 6,500,000. Tandem, juxta V. *Groffier*, Planisphère des Religions, 1883, computantur *Christiani* 419,710,000; *Judæi* 6,890,000; *Mahumetani* 200,000,000; *Brahmanistæ* 163,000,000; *Budhistæ* puri 7,000,000; *Budhistæ et Confuciani* 380,000,000; *Budhistæ et Shamani* 35,900,000; *Pagani* 228,500,000. — Cfr. *De Broglie*, Histoire des Religions, 2ª ed. 1886, p. 394.

[1] Cf. *Brugère*, n. 43.

[2] Hanc sequendo methodum vestigiis inhæremus optimorum nostri temporis apologetarum, *Perrone*, *Mazzella*, *Lambrecht*, *Pesch*, etc. qui optime nôrunt aliam methodum, in Compendiis communiter adhibitam, non posse usurpari nisi tractatus in immensum crescat volumen, vel innumeræ difficultates, ab adversariis propositæ, omnino taceantur.

2° *De certitudine morali* [1].

Antequam vero hanc demonstrationem aggrediamur, pauca prænotare oportet de *certitudine morali*, quæ huic inquisitioni propria est; secus enim vis argumentorum vix intelligi poterit præsertim a juvenibus, qui mathematicis et metaphysicis assueti probationibus, moralem certitudinem historicis scientiis propriam non satis faciunt.

93. (**A**) *Notio.* Tres sunt certitudinis species, quæ triplici ordini metaphysico, physico et morali respondent. Quando prædicatum ita subjecto convenit, ut oppositum essentiis rerum adversetur et in terminis repugnet, certitudo dicitur *metaphysica;* si prædicatum ita convenit subjecto, ut oppositum legibus physicis adversetur, habetur certitudo *physica;* quando autem prædicatum ita convenit subjecto, ut oppositum adversetur legibus moralibus, certitudo est *moralis*, cujus naturam intimius declarare oportet.

Adsunt siquidem leges morales sicut et dantur leges physicæ. Lex autem moralis est modus constans et uniformis secundum quem homines in certis adjunctis agere solent. Possunt quidem dari exceptiones hujusmodi legibus; v. g. lex est ordinis moralis *homines non mentiri cum e mendacio nullum commodum obvenit :* hæc est quidem lex constans et universalis, si homines *in globo* consideras, sed in aliquo particulari casu fieri potest ut unus aut alter homo mentiatur, etiamsi nullum exinde exspectet emolumentum. Attamen si testes probi, multi et unanimes de re gravis momenti, sibi optime notâ, testimonium ferunt, habebitur certitudo moralis, quia licet unus vel alter aliquando decipere possit, non tamen omnes aut etiam multi id faciunt in talibus adjunctis.

94. Certitudo moralis non est igitur simplex probabilitas, sed *vera certitudo quæ legibus moralibus innititur, nec*

[1] De certitudine morali præclare disserunt *L. Ollè-Laprune*, La Certitude Morale, Paris, 1880 et 1892 ; La Philosophie et les temps présents, 1890 ; Le Prix de la vie 1884 ; *Brugère*, op. cit. Appendix I, p. 264 sq.; *J. H. Newman*, Grammar of Assent, passim ; *Hettinger*, Natural Religion, transl. by H. S. Bowden, Introduction on certainty.

potest plene percipi sine aliquâ dispositione morali[1]. Innititur quidem legibus moralibus, i. e. tum naturæ hominis qui in certis adjunctis constanter, licet libere, tali vel tali modo agit; tum Providentiæ Dei, quæ invigilat ut hujusmodi leges, bono societatis promovendo necessariæ, observentur. Requirit etiam quasdam dispositiones morales: nam evidentia moralis assensum mentis non cogit, sed sollicitat tantum, et qui bene non est dispositus, eam repellere potest; sic v. g. licet multi testes certiores me faciant de Romæ existentiâ, possum huic evidentiæ resistere; quod præsertim fieri potest, quando res nobis proposita præjudiciis vel passionibus adversatur.

Dispositiones autem quæ ad hoc præcipue requiruntur, sunt: (a) *præjudiciorum absentia;* si quis enim *a priori* nolit miracula admittere, nullum testimonium, etiam debitis vestitum conditionibus, ipsi sufficiens videbitur; (b) *passionum mortificatio*, præsertim vero *voluptatis* et *superbiæ*: experientiâ enim constat passionibus ita mentis judicium perturbari in rebus moralibus, ut vix veritas agnosci possit; sic v. g. in rebus politicis quandoque ita obscuratur intellectus, ut facta etiam objective evidentia audacter denegentur; ita pariter in rebus religiosis, qui sive libidini sive superbiæ habenas laxant, facta etiam evidentia quibus christiana religio innititur, libenter negant, quia optime norunt hanc religionem esse cupiditatibus adversam[2]; (c) *veritatis amor*, seu sincerum desiderium veritatem amplectendi statim ac nobis clare manifestatur: nisi enim talis adsit dispositio, neque mens satis attenta erit ad argumenta consideranda, neque voluntas ad eorum vim admittendam satis propensa; quum enim religio sit cupiditatibus adversa, naturaliter evidentiæ in ejus favorem prolatæ resistimus, et nisi hujusmodi propensio sincero veritatis amore compensetur, vix

[1] Quod optime delarat *E. Caro*, Philosophie et Philosophes, p. 102-104; cf. *W. Ward*, Witnesses to the Unseen und other Essays. 1893, The Wish to believe, p. 156 sq.

[2] Quod agnovit ipse *Romanes* (op. cit. p. 166) ubi animadvertit nil magis inimicum esse christianæ fidei quam morem agendi christianis legibus oppositum, præsertim vero vitam impudicitiæ deditam.

argumentorum vim religionis christianæ veritatem demonstrantium percipiemus.

95. (B) *Legitimitas et convenientia.* Evidentiam moralem in rebus religionis plane sufficere analogiâ satis clare demonstratur. Quælibet enim scientia argumentis propriis uti debet ; ridiculum sane esset pro scientiis physicis mathematicam vel metaphysicam evidentiam requirere ; illæ siquidem legibus non metaphysicis, sed physicis innituntur, proindeque illam evidentiam solum requirunt quæ oritur ex constantiâ legum physicarum ; hinc inductione legitimâ, seu factorum attentâ inspectione merito universalis legis existentia infertur, licet metaphysice possibile sit ut res aliter se habeat. Ita pariter ridiculum esset metaphysicam vel physicam evidentiam requirere in religionis revelatæ inquisitione : hæc enim ad *morales* scientias pertinet, et nonnisi *morali* evidentiâ constare potest. Probatur siquidem argumentis tum intrinsecis, tum extrinsecis seu historicis ; priora ostendunt religionem christianam tum in se, tum in suis effectibus excellentiorem esse omnibus aliis religionibus, ita ut nonnisi a Deo procedere possit ; hoc autem argumentis neque metaphysicis neque physicis probari potest, sed solum *moralibus ;* posteriora autem historica sunt, proindeque testimonio humano fundantur, et leges *morales* testimonii sequuntur ; ad utriusque argumentorum generis vim percipiendam requiritur mens, non subtilis ac metaphysica, sed honesta sanoque judicio prædita[1].

96. Imo omnino *conveniens* est talem evidentiam in rebus religiosis sufficere et requiri. Religio enim non est pro paucis doctis, sed pro omnibus hominibus bonæ voluntatis, etiam ignaris et simplicibus. Jamvero si *scientifica* demonstratio exigeretur, pauci eam intelligere possent ; dum e contra *moralis evidentia* ab omnibus qui recto animi sensu et bonâ voluntate gaudent, intelligi potest. Iterum homines libere amplecti religionem valde decet ; ad hoc autem requiritur ut evidentiâ non metaphysicâ sed morali demonstretur : si enim evidentia mathematica proponeretur, jam homines liberi non essent, sed necessario eam amplecteren-

[1] *De Smedt*, Principes de la Critique historique, 1883, p. 66-67.

tur ; ubi autem necessitas est, nullum adesse potest meritum. Sapienter igitur Deus res ita disposuit ut evidentia sufficiens esset pro hominibus bonæ voluntatis, non tamen ita cogens ut rebelles etiam compelleret voluntates[1].

Cum humilitate igitur et animi simplicitate de veritate christianæ religionis inquirendum est ; et quia omne bonum optimum a Patre luminum descendit, oratione assiduâ postulandum est ut in illâ inquisitione divino adjuvemur auxilio.

Art. I. De auctoritate quatuor Evangeliorum[2].

Status quæstionis.

97. 1° *Methodus sequenda.* Fontes præcipui ex quibus tum doctrinam Christi tum ejus historiam desumere possumus, libri sunt Novi Testamenti, quorum viginti septem numerantur, videlicet quatuor Evangelia, Actus Apostolorum, Epistolæ S. Pauli quatuordecim, una S. Jacobi, duæ S. Petri, tres S. Joannis, una S. Judæ necnon Apocalypsis S. Joannis. Quum vero quatuor Evangelia sint fons præcipuus, et aliunde ad divinitatem christianæ religionis de-

[1] *Pascal*, op. cit. p. 327-328 ; *Romanes* Thoughts on Religion, p. 130-138.

[2] *Wallon*, De la Croyance due à l'Evangile, 2ª ed. Paris, 1866 ; *Meignan*, Les Evangiles et la Critique au XIXe siècle ; *de Valroger*, Introd. au N. Testament ; *Bacuez-Vigouroux*, Manuel Biblique, vol. III, p. 1 sq. ; *Fillion*, Introd. générale aux Evangiles ; *Schanz*, Apology; vol. II, cc. XII, XV ; *Cornely*, Introduction in U. T. Libros sacros, vol. III, diss. I ; *N. Lardner*, The Credibility of the Gospel history, *A. Norton*, The Evidences of the Genuineness of the Gospels, Boston, 1837 ; *Westcott*, Introduction to the study of the Gospels, 7th ed. London 1888 ; *Olshausen*, Biblical Comment. on the N. Test., transl. from the German, vol. I, Genuineness of the writings of the N. Test. p. 25 sq. *Bleek*, Beiträge zur Evangelien-Kritik, Berlin, 1846 ; *B. Weiss*, Das Marcusevangelium und seine synoptischen Parallelen, 1872 ; Das Matthäusevangelium und seine Lucas-Parallelen erklärt, 1876 ; Holtzmann, Einleintung in d. N. T. ; *G. Fisher*, The Beginnings of Christianity, c. VIII-XII ; *E. A. Abbott*, Gospels, in Encyclop. Britannica ; *Brugère*, n. 63 sq. ; *Pesch*, n. 72 sq. ; *Tepe*, n. 47 sq. ; *C. Douais*, ap. La Science Catholique, 1894, p. 906 sq., 999 sq., 1088 sq.

monstrandam plane sufficiant, eorum auctoritatem contra Rationalistarum impugnationes vindicabimus, lectores remittendo pro ceteris ad *Introductionem ad Sacram Scripturam.*

(A) Vox *Evangelium* (græce εὐ, bene, ἀγγέλλω, annuntio) apud profanos auctores *faustum nuntium* designat[1]. Quum autem Jesus Christus faustum salutis nuntium humano generi attulisse crederetur, nomen illud speciali modo *Redemptionis* opus significavit[2]; postea apostolica prædicatio, quæ redemptionem per Christum annuntiabat, eodem nomine *Evangelii* designata fuit[3]; exinde etiam translatum est hoc vocabulum ad *scriptam* redemptionis *historiam* significandam, primo quidem ad omnes generatim libros quibus hæc historia exponebatur, postea autem ad singulos quatuor libros qui propterea *Evangelia* dicta sunt[4]. Proinde hæc quatuor Evangelia habebantur ut variæ ejusdem evangelii formæ[5]; pariter dicta sunt Evangelium *secundum* Matthæum, Marcum, Lucam et Joannem, quia continebant non bonum nuntium Matthæi, Marci, etc., sed bonum nuntium Jesu Christi a Matthæo, Marco, etc. tali vel tali modo propositum.

98. (B) Ut omnis præcaveatur æquivocatio, quid sub nomine historicæ auctoritatis veniat, declarare oportet. Hic non agitur de *divinâ* auctoritate, seu inspiratione Evangeliorum; nec de *canonicâ* eorum auctoritate, utrum vide-

[1] *Homer*, Odyss. XIV, 152 hâc voce designatur *merces* pro fausto nuntio: Εὐαγγελιον δέ μοί ἔστω, da mihi evangelium, i. e. mercedem pro nuntio quod attuli; postea ad ipsam rem nuntiatam transiit: Τῳ Αντονιω εὐαγγέλιον διαφέροντες, Antonio faustum afferentes nuntium (*Fillion*, Introd. aux Evang. p. 1). Vox anglica *Gospel* venit a saxoniis vocibus *good*, *spell*, quæ pariter bonum nuntium significant.

[2] *Marc.* I, 1; XVI, 15: "Initium Evangelii Jesu Christi... Prædicate Evangelium omni creaturæ.

[3] Ita *S. Clemens* (I Ep. 47) loquitur de initio evangelii Pauli, i. e. prædicationis ejus apostolicæ.

[4] *S. Justinus* († 163) primus esse videtur qui præfatum verbum hoc sensu usurpaverit: " Οἱ ἀποστολοι εν απομνευμασιν, ἅ καλειται εὐαγγέλια. ". (Apol. I, 66.)

[5] "Quadriforme Evangelium quod uno spiritu continetur". (S. Irenæus, Ad. Hæres. l. III, 11, 8.)

licet in aliquo authentico sacrorum librorum *canone* vel catalogo recepti fuerint vel non ; nec de *doctrinali* auctoritate, utrum scil. veram contineant doctrinam ; sed agitur de *humanâ* illorum auctoritate, quatenus sunt libri historici, utrum scil. sint veridici quoad exteriora quæ narrant facta, prout inquiritur v. g. de Taciti Annalibus.

Porro *veridici* sunt, si eorum auctores circa hujusmodi facta nec decepti nec deceptores fuerunt ; sane quo magis veritatis cognoscendæ cupidi et manifestandæ studiosi fuerunt, eo majorem vim præ se feret eorum affirmatio. Ut autem id æstimari possit, prius sciamus oportet an ii libri revera scripti fuerint ab iis auctoribus quibus tribuuntur, aut saltem sub eorum directione et influxu, neque ab aliis posterioribus adulterati, uno verbo an sint *genuini*[1] atque etiam *integri*.

Hæ quæstiones spectant ad *Criticæ*[2] scientiam, cujus proinde methodum sequi oportet potiusquam *a priori* methodum sæpe in deductivis scientiis usurpatam. Utemur proinde argumentis tum *extrinsecis*, i. e. testimoniis scriptorum qui eodem vel posteriori tempore floruerunt, tum *intrinsecis*, i. e. ex libro ipso desumptis, ex modo scribendi vel rebus in eo contentis. Prioribus tamen magis innitimur quam posterioribus ; nam a textu ipso potest quidem probabiliter concludi talem auctorem *potuisse* talem librum scribere ; quod revera illum *scripserit* nonnisi historicis seu extrinsecis testimoniis constare potest ; notæ igitur internæ

[1] Vox *genuinitas* nobis aptior esse videtur quam authentia vel authenticitas ; hæc enim potius designare videntur valorem seu auctoritatem alicujus scripti. Ad rem *Trench* (On the Study of words, lect. VI, p. 189) animadvertit *genuinum* opus esse illud quod vere scriptum fuit ab auctore, cujus nomen gerit, *authenticum* vero illud quod est veridicum.

[2] Critica non est tam recens scientia quam nonnulli hodie contendunt, quum semper fuerint historici qui verum a falso secernere pro viribus conati fuerint. Sæpe vocatur *Higher Criticism*, de cujus ortu, scopo, usu et abusu vide *Ch. Grannan*, Higher Criticism and the Bible (*American Cath. Quart. Review*, jul. 1894, p. 562 sq. ; *A. Loisy*, L'Enseignement biblique, nov.-dec. 1892 ; vel Les Etudes Bibliques, 1894, p. 41.

sunt tantum confirmatio probationum quæ ex Traditione desumuntur.

99. 2° *Errores* (**A**) Rejicienda sunt igitur ut veræ scientiæ contraria quædam principia sæpius a Rationalistis in his quæstionibus adhibita : (**a**) Nonnulli ex philosophicis et subjectivis præjudiciis historica facta æstimant ; declarant v. g. Evangelia *non posse* vera esse, quia facta miraculosa referunt, dum Criticæ essentia in negando supernaturali sita est[1]. Facile ostendi posset hæc præjudicia a falso pantheistico systemate derivari ; hic solum notare volumus talem agendi modum esse potius conspirationem contra historiæ scientiam, et ipsius Criticæ destructionem ; non enim quæritur quid fieri possit, juxta subjectivas cujuslibet dispositiones, sed quid revera factum fuerit juxta rei veritatem[2]. (**b**) Alii, rejectâ auctoritate extrinsecorum criteriorum, ad interna tantum appellant : quo nihil periculosius, quum hæc methodus incompleta sit viamque aperiat subjectivismo, ut jam diximus ; recte igitur observat *Keim*, licet rationalista, necesse esse ut "oculus historicus super criticæ labores vigilet[3]". Revera præternaturalia facta, quæ in libro referuntur, ad determinandum tempus quo scriptus est, vel nomen auctoris parum prosunt : hæc est quæstio facti, quæ historice, non *a priori* solvi debet.

100. (**B**) Sane concors non est pseudo-criticorum opinio circa nostrorum librorum originem[4]. Quum autem hæc varietas oriatur ex quatuor celebrioribus systematibus quæ plus minusve modificantur, secundum uniuscujusque placi-

[1] Ita *Renan*, Vie de Jésus, Introduction, ubi ait omne factum supernaturale *eo ipso* rejiciendum esse. Quod non minus lucide quam lepide confutat *A. de Broglie*, L'Eglise et l'Empire Romain au IVe s., vol. I, Sur la marche à suivre pour déterminer la vérité des faits évangéliques, p. 397-414, ed. 5^a^, 1867.

[2] *Ch. Grannan*, l. cit. p. 578 ; *Sanday*, The present position of the Johannean controversy, in periodico *The Expositor*, jan. 1892, p. 13.

[3] Geschischte Jesu von Nazara, I, p. 44.

[4] Juxta *H. L. Hastings*, variæ hypotheses a pseudo-criticis advocatæ ab anno 1850, 10 sunt pro Matthæo, 9 pro Lucâ, 7 pro Marco, pro Joanne 15, seu 41 pro quatuor Evangeliis : ex his jam pleræque derelictæ sunt. Cfr. *Grannan*, l. c. p. 581.

ta, hæc breviter delineare haud inutile erit, licet quædam eorum jam sint labefacta : sic enim melius perspicietur vis demonstrationis.

(a) *Naturalismum* propugnavit *G. Paulus* (1761-1850), qui genuinitatem *Synopticorum*[1] licet admittens, omnia tamen miracula quæ in eis narrantur, secundum leges naturæ facta esse demonstrare conatur. Distinguit inter factum ipsum relatum, cujus realitatem admittit, et judicium quod de eo fert Evangelista, ejus scil. supernaturalitatem, quam prorsus rejicit. Criticorum est, inquit, ad litteralem sermonem reducere has Orientalium exaggerationes, quæ miracula dicuntur ; sic v. g. Jesus non multiplicavit panes, sed paucos quos habebat distribuit, et hoc exemplo incitati alii qui escas habebant, eas cum iis qui non habebant, diviserunt[2] ! Quo in tentamine tam infelix fuit, ut hodie omnium, etiam rationalistarum, risu excipiatur.

101. (b) *Mythismum* advocavit *F. D. Strauss* (1808-1874) : deridet quidem naturalem G. Pauli explicationem, libenterque agnoscit facta in Evangeliis relata supernaturalia esse, sed callide eorum realitatem negat, quin tamen scriptorum veracitatem impugnet. Narrationes evangelicæ nihil aliud sunt quam *mythi*, seu fabulæ, seu aliis verbis *incarnationes* messianicarum idearum quæ apud Judæos tunc temporis vigebant. Christus, ab Evangelistis exhibitus, est pure *idealis*[3], quamvis realiter vixerit homo Jesus, de quo tamen pauca cognoscimus. Quum autem illi popularis imaginationis fœtus non potuerint subito efformari, nec pro veritate accipi, viventibus adhuc factorum testibus, necessario admittendum est evangelicas narrationes non a Jesu contemporaneis scriptas esse, sed per 150 circiter annos oralem tantum viguisse traditionem, multis commentis successive adornatam, et demum scriptam sub ementitis Apostolorum nominibus, ut major eis veneratio conciliaretur.

[1] Synopticorum nomine intelligimus tria Evangelia SS. Matthæi, Marci et Lucæ, quæ de eisdem factis narrationes habent similes, ita ut unâ *Synopsi*, uno intuitu videri possint.

[2] Exegetisches Handbuch, II, 212, ed. 1830.

[3] Strauss, Leben Jesu ; quod opus lepide confutavit *D. Pérès*, Comme quoi Napoléon n'a jamais existé (Annales de Philosophie).

102. (c) *F. Ch. Baur* (1792-1860) quæstionem de origine Evangeliorum, quam Strauss non attigerat, solvere tentavit proponendo systema *tendentiarum.* Hegelianis imbutus principiis, putavit necessario invenienda esse in christianismi origine duo elementa contradictoria, thesim et antithesim ; hujus primitivæ contradictionis signum invenisse censet in Petri et Pauli dissensione[1]. Licet hæc discussio esset de re mere disciplinari, Baur exinde concludit doctrinam Petri, quæ Judaismo affinis erat, omnino oppositam fuisse doctrinæ Pauli, qui universalem christianismum prædicabat. Proinde priora sunt Evangelia Matthæi et Lucæ, quorum prius Petrinismo favet, posterius autem Paulinismo; posteriora autem sunt Marci et Joannis, quæ sunt tentamina conciliationis inter duo extrema, seu synthesis. Ita schola *Tubingensis.*

103. (d) Hodie autem celeberrimi rationalistæ admittunt quidem Evangelia nostra ab auctoribus, quorum nomina gerunt, quoad substantiam fuisse scripta[2]; sed simul nonnulli, ut *Holtzmann* et *B. Weiss*[3], contendunt hos primitivis documentis usos fuisse, in quibus nil de divinitate Christi dicebatur, eaque *adulteravisse*, pauca videlicet addendo vel mutando ut exinde Magistri divinitas clare elucesceret. Alii, cum *Ad. Harnack*[4], tenent quodlibet supernaturalis genus, quidquid philosophiæ speculativæ ac dogmatis speciem habet, a theologiâ prorsus eliminandum esse; ad religionem rite exponendam sufficiunt historia et ratio practica. Jamvero historice constat Christi vitam ac mortem maximum influxum habuisse ad mores Christianorum

[1] *Galat.* II, 14.

[2] " En somme j'admets comme authentiques les quatre Evangiles canoniques. Tous, selon moi, remontent au premier siècle, et ils sont à peu près des auteurs à qui on les attribue ". *Renan*, Vie de Jésus, Introduct. Eodem fere modo loquuntur ceteri Rationalistæ, quoad synoptica Evangelia, sed nonnulli negant genuinitatem quarti evangelii.

[3] Cfr. *Revue Biblique*, 1895, p. 161 sq.; 1896, p. 296-299; *R. Gregory*, B. Weiss and the N. Test. ap. Amer. Journal of Theology, jan. 1897, p. 16-37.

[4] *Ad. Harnack*, Das Christenthum und die Geschichte, 1896.

efformandos ; sed ejus miraculosa conceptio aliæque narrationes de ejus infantiâ, nullâ auctoritate gaudent ; idem dici debet de ejus miraculis; meritoque dubitatur de facto resurrectionis Christi.

104. 3° *Hypotheses de origine Evangeliorum.* Ab hâc quæstione de genuinitate ac veracitate Evangeliorum differt quæstio de eorum origine, quæ, utpote ad *synoptica* Evangelia spectans, vocatur *synoptica quæstio.* Sic exponitur : tria priora Evangelia, non solum in *rebus* narratis, sed etiam in *ordine* quo disponuntur ac *modo* quo referuntur, magnam exhibent similitudinem, ita ut haud raro iisdem utantur verbis, iisdem fere integris phrasibus ; aliunde aliæ sunt partes quæ unicuique propriæ sunt, propriisque distinctæ characteribus. Jamvero cur tot similitudines simulque tot discrimina, cur illa *discors concordia,* quando de eisdem factis agitur? Ad hoc problema solvendum, tria systematum genera excogitata sunt.

105. (a) Primum, quod vocatur *mutuæ dependentiæ* [1], tenet Evangelia mutuo ab invicem pendere ; v. g. Marcus usus est Matthæi Evangelio, Lucas autem utriusque prædecessoris libris ; vel, juxta alios, Lucas Matthæo usus est, et Marcus utroque. Hodie tamen hujusmodi systema insufficiens prorsus videtur ; si enim sat facile explicat *similitudines*, rationem *discrepantiarum* non reddit. (b) Secundum autem docet ex solâ *traditione orali* totam synopticorum affinitatem derivari [2] ; videlicet Apostoli *ore* Evangelium prædicârunt, et, quum per aliquot annos in Palæstinâ simul vixerint, tacito quodam consensu eas res selegerunt quas, utpote majoris momenti, neophytis traderent : ex hâc apostolicâ catechesi, quæ *orale Evangelium* vocari potest, explicantur similitudines Synopticorum. Discrepantiæ autem pariter facile intelliguntur ; nam nec Apostoli nec eorum discipuli catecheses illas memoriæ commendabant, ideoque in variis circumstantiis easdem res modo aliquatenus diverso narrabant ; aliunde Evangelistæ non solum ea quæ ab Apostolis populo tradi solebant, sed etiam alia quæ ex familiari cum eis conversatione didicerant, scripserunt. Hæc opinio hodie a multis Catholicis propugnatur, et est vere probabilis. (c) Tertium systema supponit Syn-

[1] *Patrizi*, De Evangel., I, p. 73 sq.; *Bacuez*, Manuel Bibl. t. III, n. 42; *Schanz*, Comm. über die Evang. des h. Mark, p. 24 sq. und Lucas, p. 12 sq.; qui tamen præterea traditionem oralem et alios fontes scriptos admittit.

[2] *Cornely*, Introd. in U.T. Libros sacros, vol. III, p. 184; *Bisping*, Exeget. Handb., I, p. 15 sq.; *Le Camus*, Vie de N. S., Paris, 1883, I, p. 28 sq.; *Fouard*, S. Pierre, ch. XII.

opticos ex communibus scriptis fontibus seu documentis hausisse. Ita *Eichhorn* (1752-1827) asserit primitivum quoddam fuisse Evangelium (*urevangelium*) aramaicâ linguâ conscriptum (**A**), quod pluries fuit recensitum ac correctum (**B**, **C**, **D** etc.); atque Evangelistas his variis recensionibus usos esse ; videlicet primum Evangelium confectum fuit ex **A** et **D**, secundum ex **C** (quod nihil aliud erat nisi **A** **B**), tertium ex **B** et **D**. Quod systema varie a variis auctoribus expositum fuit. Hodie vero multi, præsertim inter Rationalistas ac Protestantes, non unum admittunt primitivum Evangelium, sed varia fragmenta ac documenta, aramaice et græce scripta, quibus usi sunt Evangelistæ. Nonnulli catholici [1] hanc hypothesim ut probabilem pariter admittunt, quæ cæteroquin fidei contraria non est [2] ; nil enim prohibet quin auctores sacri humana media adhibeant ad libros conscribendos, etiam sub inspiratione Spiritûs sancti. Hæc est quæstio historica quæ historicis argumentis expendi debet, et fatendum est hucusque nil certi hâc de re inventum fuisse.

Sepositâ igitur hâc quæstione, satis erit *genuinitatem*, *integritatem* et *veracitatem* quatuor Evangeliorum demonstrare.

§ I. De genuinitate Evangeliorum.

106. *Thesis :* **Quatuor Evangelia scripta sunt ab iis auctoribus quorum nomina præ se ferunt, i. e. ab ipsis Jesu sociis immediatisve eorum discipulis** [3].

[1] *V. Ermoni*, Revue Biblique, jan. 1897, p. 83 sq.; *Semeria*. ap. Rev. Biblique, 1892, p. 520 sq.; *Lagrange*, O. P., ibid. 1895, p. 5 sq.; p. 160 sq.; 1896, p. 5 sq.

[2] Imo *S. Lucas* (I, 1) significare videtur jam suo tempore multa fuisse documenta de vitâ Christi : " Quoniam quidem *multi* conati sunt *ordinare narrationem*, quæ in nobis completæ sunt, rerum..." — Præter auctores citatos, multi Acatholici de *quæstione synopticâ* scripserunt, inter quos *Marsh*, Abhandlung über die Entstehang u. Abfassung unserer drei ersten Evang.; *Schleierdermacher*, Ueber die Schriften des Lucas, Berlin, 1813; *B. Weiss*, Marcusevang. u. s. synopt. Parallelenerk, Berlin, 1872; Matthæusevangel. und seine Lucasparall., 1876; *Sabatier*, Essai sur les Sources de la vie de Jésus, 1866; *Reuss*, Histoire évangélique; *Holtzmann*, Die synopt. Ev.; *J. Bovon*, Théolog. du N. Test., Lausanne, 1893, p. 102 sq.

[3] Variæ sunt auctorum opiniones in assignandâ epochâ quâ unumquodque Evangelium scriptum est ; communiter S. Matthæus creditur suum scripsisse aramaicum Evangelium inter annos 36 et 67, græcam autem translationem circa annum 80 editam fuisse ; S. Marcus inter 40 et 70; S. Lucas inter 47 et 63; S. Joannes circa finem primi sæculi.

Probatur I ARGUMENTIS EXTRINSECIS : 1° argumento *directo*, 2° argumento *præscriptionis*.

107. 1° *Arg. directo*, colligendo facta, interrogando testes priorum sæculorum, videlicet primi et secundi sæculi; adversarii enim concedunt jam a tertio sæculo consensum de genuinitate Evangeliorum esse unanimem.

108. *Primo post Christum sæculo.* (**A**) Ecclesia *Romana*, post persecutionem Domitiani († 96), epistolam scripsit, sub nomine *S. Clementis* Papæ, ad Corinthios, ad dissensiones inter eos vigentes componendas ; ibi non citatur quidem expresse ullum Evangelium, sed sex textus referuntur ex Synopticis desumpti [1], non utique ad litteram, sed quoad sensum ; quod quidem plane sufficit ad probandum hæc tria Evangelia tunc temporis nota fuisse : esset enim contra criticæ regulas nostros citandi mores ad hæc tempora transferre. Non satis evidenter apparet aliquid a S. Joanne mutuatum fuisse, licet in nonnullis locis inveniatur quædam similitudo idearum et expressionum [2].

109. (**B**) In Ecclesiâ *Alexandrinâ* pauca pariter reperimus testimonia : (**a**) *Doctrina duodecim Apostolorum*, quæ recens (1883) edita fuit, et ante finem secundi sæculi scripta videtur [3], explicite citat verba a S. Matthæo et S. Lucâ deprompta [4]. (**b**) Epistola quæ S. Barnabæ tribuitur, circa

[1] Ita v. g. (Ep. I, c. 46, n. 8) legitur : "Recordamini verborum Jesu Domini nostri. Dicit enim : Væ homini illi. Bonum erat ei, si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret etc" ; quæ verba invenire est apud *Matt.* XXVI. 24; XVIII, 6. Cf. *I Clem.* 13 et *Matt.* V, 7 ; VI, 14 ; VII, 1-2, 13 ; *Luc.* VI, 31, 37-38; *Marc.* IV, 24-25; — *I. Clem.*, 46 et *Matt.* XXVI, 24; *Marc.* IX, 42; *Luc.* XVII, 2; — *I Clem.* 15 et *Matt.* XV, 8; *Marc.* VII, 6; — *I Clem.* 16 et *Matt.* XI, 29-20.

[2] *I. Clem.* 43 et *Joa.* XVII, 3; *I. Clem.* 60 et *Joa.* XVII, 17; *I Clem.* 48 et *Joa.* X, 9. Quoad has omnes citationes vide *Zahn*, Geschicte des Neutestamentlichen kanons, I ; *Loisy*, Histoire du Canon du N. Test.

[3] Illud opusculum scriptum est probabilius inter 80 et 120, ut fatetur rationalista *A. Harnack* apud Schaff Herzog Encyclop. vol. I, 637b; cf. *Schaff*, The Oldest Church Manual, called the Teaching of the Twelve Apostles, New York, 1885.

[4] *Doctr. Apost.* c. I et *Matt.* V, 39, 41, 44, 48; *Doctr. Ap.* c. XVI et *Luc.* XII, 35, etc.

120 aut 130 scripta, nonnulla refert verba ex S. Matthæo, v. g. " multi vocati, pauci vero electi; non veni vocare justos sed peccatores "[1].

110. (C) Inter *Asiaticos*, (a) *S. Ignatius Martyr* († 114) ad traditionem remittit Christianos qui difficultates movebant in textus evangelicos[2]; ergo jam cognoscebat Evangelia. Pariter sententias mutuat a Matthæo et a Joanne; ita v. g. loquitur de spiritu " qui scit unde veniat et quo vadat ", de pane Dei qui est caro Christi, de potu qui est sanguis ejus, de principe hujus sæculi etc.[3] (b) *S. Polycarpus* († 155) utitur Evangeliis Matthæi et Lucæ[4]. (c) *Papias*, Episcopus Ecclesiæ Hierapolitanæ in Phrygiâ, discipulus S. Joannis, S. Polycarpi amicus et magister S. Irenæi, circa annum 125 scripsit quinque libros *De Interpretatione oraculorum dominicorum*[5], in quibus sermones Domini exponebat tum ex documentis scriptis, tum ex oraculi authenticâ traditione, ut ipse refert, præsertim a Joanne seniore, qui valde probabiliter non alius est ac Apostolus Joannes. Jamvero testimonium præbet magni ponderis circa Evangelia Marci et Matthæi. Referens enim verba quæ ab ipso Joanne audierat, ait[6]: " *Marcus*, Petri interpres, Christi dicta et facta (λεχθέντα, πραχθέντα) accurate quidem conscripsit, non tamen ordine... Secutus erat Petrum qui, pro necessitate, doctrinas tradidit, minime vero ut sermonum Domini (κυριακῶν λογίων) seriem completam contexeret. Quare nullo modo peccavit Marcus nonnulla ita scribens prout eorum

[1] *Ep. Barnab*, IV, 14 et *Matt.* XXII, 14; *Ep. Barn.* V, 9 et *Matt.* IX, 13 etc.

[2] Ad Phil. VIII, 9. Cf. *Funk*, Patres Apostolici, I, 230-231; *Lightfoot*, The Apostolic Fathers, t. II; Essays on Supernat. Religion, p. 59 sq.; *Von der Goltz*, Ignatius, 1894, p. 1-10.

[3] *Ad Phil.* VII, 2 et *Matt.* VI, 13; *Ad Phil.* II, 3 et *Luc.* VI, 37; *Ad Ephes.* XIV, 2 et *Matt.* XII, 33 etc.; *Ad Phil.* VII, 1 et *Joa.* III, 8; *Ad Rom.* VII, 3 et *Joa.* VI, 35, 56; *Ad Ephes.* XVII, et *Joa.* XVI, 11 etc.

[4] *Ad Phil.* VII, 2 et *Matt.* VI, 13; *Ad Phil.* II, 3 et *Luc.* VI, 37; cf. *Lightfoot*, Essays on Supern. Religion, p. 89 sq.

[5] Opus illud periit, sed nonnullas sententias nobis servaverunt Patres, præsertim Eusebius H. Eccles. l. III, c. 39.

[6] Apud Eusebium, H. E. l. III, c. 39.

recordatus est. Ad id unum attente invigilavit, ne quid eorum quæ audierat, prætermitteret neve in illis falleret". Ex quibus colligitur S. Joannem explicâsse Papiæ aliisque discipulis circumstantias in quibus secundum Evangelium scriptum est, et rationem cur in eo deficiat ordo chronologicus. Ex hoc pariter sequitur illo tempore (circa annum 90) nullum fuisse dubium in mente sive Apostoli sive ejus auditorum de origine hujus Evangelii, quod Marco ascribitur, et ut compendium prædicationis Petri exhibetur.

De Matthæo autem addit : "Matthæus igitur hebraicâ linguâ divinos sermones (λόγια) conscripsit ; eos autem interpretatus est unusquisque prout potuit". Hic igitur primario inculcatur Matthæum scripsisse *hebraice*, et exinde ejus librum difficilis fuisse interpretationis. Factum autem genuinitatis ut omnino notum supponitur. Quid autem per verbum λόγια designatur? Facta simul et sermones, seu totum Evangelium ; Papias hic totum designabat per potiorem partem [1]. Talis erat mens Patrum, qui nullum aliud opus Matthæo ascribunt nisi ejus Evangelium ; talis mens Eusebii, nam testimonium Papiæ adducit ad confirmandum quod paulo ante (c. 24) dixerat : "Matthæus, cum Hebræis primum fidem prædicâsset, inde ad alias quoque gentes profecturus, *Evangelium* suum patrio sermone conscribens..." Nullo modo igitur necesse est supponere, ut certatim Rationalistæ affirmârunt, aliquod scriptum fuisse proto-Evangelium, quo usi sint Evangelistæ, illudque idem esse quod Papias designat per verbum λόγια [2].

Eusebius nullum testimonium Papiæ refert de Lucæ et Joannis Evangeliis. Exinde tamen concludi nequit illa non

[1] Quod aliquo modo fatetur *Renan*, licet postea Papiæ auctoritatem in dubium revocet : "Papias croit réellement l'ouvrage de S. Mathieu, mais au bout de 50 ou 60 ans, les moyens de démêler une question aussi compliquée *devaient* (?) lui manquer". (Les Evangiles, p. 216-217.)

[2] Attamen nullo modo repugnat, quamvis id non sit probatum, aliquod extitisse proto-Evangelium, sive proto-Matthæus sive proto-Marcus fuerit ; hoc enim auctoritatem Evangeliorum non inficiaret, dummodo simul admitteretur Evangelistas potiores partes habuisse in ultimâ revisione.

exstitisse, aut etiam ignota esse Papiæ : illius enim scopus non erat omnia hâc de re scribere quæ noverat, nec etiam Evangeliorum Matthæi et Marci existentiam asserere, sed eorum originem describere. Quum in ipsâ Joannis patriâ viveret, ignorare non poterat ejus Evangelium quod tunc temporis fuisse notum jam probavimus ; sed cum omnes ibi ejus auctorem agnoscerent, nulla supererat necessitas id inculcandi [1].

Ergo sub fine primi sæculi, S. Matthæus et S. Lucas noti erant in omnibus Ecclesiis de quibus monumenta servantur. Rarius commemoratur S. Marcus, etiam postea ; quod satis facile explicari potest, eo quod paucissima habeat quæ sint ipsi propria ; ex hoc concludi tantum potest difficilius agnosci utrum revera Patres ejus verba citent vel duorum aliorum synopticorum ; sed minime ex hoc sequitur ejus Evangelium ignorari. S. Joannes autem jam a S. Ignatio citatur, necnon a Basilide [2] hæretico († 130), et postea ubique recensetur.

III. *Secundo sæculo*, jam magis diserta inveniuntur testimonia, non solum apud *Patres*, sed etiam apud *hæreticos* et in libris *apocryphis*. (A) Inter *Patres*, (a) *S. Justinus*, ad christianismum conversus (130), in Apologiâ, quam scripsit ad vindicandam moralem doctrinam Christianorum, testatur in christianis conventibus, diebus dominicis legi scripta Prophetarum et commentaria Apostolorum quæ *Evangelia* vocantur [3] ; in dialogo cum Tryphone judæo, ubi ostendit in Christo prophetias impletas fuisse, affirmat hæc Evangelia scripta fuisse ab *Apostolis et discipulis* [4], ergo a

[1] Ad fusiorem expositionem testimonii Papiæ vide *J. B. Lightfoot*, Essays on Supernatural Religion, 1893, ubi invicte confutantur sophismata auctoris anonymi operis *Supernatural Religion.*

[2] Basilides (apud Philosoph. l. VII, n. 22) hæc verba Joannis refert : "Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum" ; aliaque : "Nondum venit hora mea" (ibid. n. 27). Cf. *Joa.* I, 9 ; II, 4.

[3] Apolog. I, 66-67. De testimoniis secundi sæc. circa Evangelia synoptica optime disserit *Gould*, International Commentary on S. Mark 1896, p. XXXIII-XLII.

[4] Dial. cum Tryph. n. 103.

duobus saltem Apostolis et a duobus pariter saltem discipulis. Insuper tam frequenter dicta Evangeliorum nostrorum allegat, ut ipsi quoque rationalistæ fateri cogantur eum tria synoptica coram oculis habuisse [1]. Revera in Apologiâ plus quam viginti versus ex sermone montano recitat [2]; præterea in vaticiniis messianicis allegatis haud raro ita cum S. Matthæo consentit, contra textum hebraicum et versionem alexandrinam, ut ea ex primo Evangelio transcripsisse omnes fateri cogantur [3]. Alia quidem Evangelia non tam apte ejus scopo inserviunt; attamen commemorat rem a solo Marco relatam, quam legit, ut ait, in *commentariis Petri* [4]. Item Annuntiationem et quædam alia de nativitate refert, quæ apud solum Lucam inveniuntur [5]; ita etiam sanguinei sudoris historiam recenset, quam solus Lucas narrat. Tandem doctrinam de Verbo et baptismi necessitate a S. Joanne expositam diserte exhibet [6].

(b) *Tatianus*, Syrus, S. Justini discipulus, postea hæreticus, primus omnium in linguâ syriacâ, circa annum 170, harmoniam Evangeliorum contexuit, cui nomen famosum *Diatessaron*; ergo hoc tempore jam existebant quatuor Evangelia [7].

---

[1] *Volkmar*, Der Ursprung. uns. Evang. p. 91; *Reuss*, Geschichte der H. Scripten N. T., 294. — [2] Apol. I, 15-17 et *Matt.* V-VI.

[3] *Jer.* XXXI, 15 apud *Matt.* II, 18 et D. cum Tryph. 78 etc. Cf. *Cornely*, Introduct. vol. III, p. 26 not. 14.

[4] Dial. cum Tryph. 106 et *Marc.* III, 17.

[5] Apol. I, 33; Cum Tryph. 100, 103 et *Luc.* XXII, 44.

[6] Apol. I, 51, 23, 35; II, 6; C. Tryph. 88 et *Joa.* I, III. Cf. Otto, De Justini martyris scriptis et doctrinâ, Iena, 1841; *Pesch*, Inst. propædeut. n. 88-89, ubi difficultates solvuntur contra S. Justini testimonium; *Ezra Abbott*, The authorship of the Fourth Gospel, p. 16 sq. in opere cui titulus *The Fourth Gospel*, N. York, 1891.

[7] Nonnulli exinde etiam concludunt jam exstitisse singulorum Evangeliorum syriacam translationem; quod tamen non est omnino certum, nam fieri potest ut Tatianus ipse a græco ea transtulerit, sicque facilius explicaretur ingens Diatessaronis successus tempore quo apparuit. Quamvis textus syriacus interierit, exstat tamen versio ejus arabica, quam *P. Ciasca* Romæ a. 1888 edidit; ex quâ manifestum est Tatianum ex nostris Evangeliis, non ex apocryphis, *harmoniam* confecisse. Cf. *Hamlyn Hill*. The earliest life of O. Lord, being the Diatesseron of Tatian, Edinburgh, 1894; *Lightfoot*, op. cit. p. 272 sq.

(c) Huc etiam pertinet *fragmentum Muratorianum*[1] cujus epocha inter a. 190 et 210 assignatur. Est siquidem catalogus librorum, quos Ecclesia Romana sæc. II ut inspiratos recipiebat vel ut spurios rejiciebat. Jamvero inter inspiratos libros recenset: "Tertio (tertium) Evangelii librum secundo (secundum) Lucam. Lucas, iste medicus, post ascensum Christi, cum eum Paulus quasi ut juris studiosum secum assumpsisset, nomine suo ex opinione (ordine) conscripsit... Quarti Evangeliorum Joannes ex decipolis (discipulis)"; postea autem describitur quarti Evangelii origo[2]. Ergo patet Ecclesiam tunc quatuor admisisse Evangelia nostra, cum nemo dubitet in lineis omissis quæstionem esse de Matthæo et Marco.

(d) *S. Irenæus*, in suo libro *Adversus Hæreses* scripto sub Eleuthero Papâ (174-189), testimonium apodicticum de quatuor nostris Evangeliis affert: "*Matthæus* in Hebræis ipsorum linguâ scriptum edidit Evangelium, cum Petrus et Paulus Romæ evangelizarent et fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum *Marcus*, discipulus et interpres Petri, et ipse quæ a Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Et *Lucas*, sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Evangelium, in libro condidit. Postea et *Joannes*, discipulus Domini, qui et supra pectus ejus recumbebat, et ipse edidit Evangelium, Ephesi Asiæ commorans"[3]. Certe nil clarius desiderari potest. Postea declarat cur sint quatuor Evangelia; refert hæreticos ipsos eorum auctoritatem agnoscere, et ex eisdem suam doctrinam confirmare conari[4].

[1] Sic vocatur a *Muratori*, qui illud invenit in Bibliothecâ Milanensi a. 1740; hujus fragmenti fac-simile a P. Tregelles editum invenire est apud *Cornely*, Compend. Introd. app. I; originalis textus videtur fuisse græcus (metrice??), latina autem versio scribarum negligentiâ depravatur.

[2] Apud *Migne*, P. L. III, 173.

[3] Adv. Hæres. l. III, c. 1, n. 1, *Migne*, VII, 844.

[4] Hi conatus ad detorquendos textus evangelicos in sensum hæreticum luculenter ostendit jam olim criticismum, sub influxu præjudiciorum, a recti judicii tramite deflexisse. Et tamen *Volkmar*, op. cit. p. 24, negat Irenæum aliosque catholicos auctores criticos fuisse, quia... non anti-catholici, quasi anti-catholicus spiritus criticos infallibiles reddat!

Ne ullum maneat dubium, condemnat aliquos anti-montanistas, qui ex ignoranti zelo, ad facilius confutandam "*Evangelii Paracliti*" fabulam, negabant quartum Evangelium a Joanne scriptum fuisse : "Infelices vere, ait S. Irenæus, qui propheticam gratiam repellunt ab Ecclesiâ... Per hæc igitur omnia peccantes in Spiritum Dei, in irremissibile incidunt peccatum[1]". Nullum igitur dubium est quoad mentem Irenæi et ejus coævorum.

Jamvero quam insignis sit ille testis ex hoc patet quod "omnium doctrinarum curiosissimus explorator", traditionibus apostolicis insistat, nihilque admittere velit quod eis non nitatur ; intimasque relationes habuerit cum Polycarpo aliisque immediatis Apostolorum discipulis ; ortus ex Asiâ, Romæ scribens, Episcopus Lugdunensis, quis majora jura habet ut sit universæ Ecclesiæ testis[2] ?

(e) *Tertullianus*, qui in Africâ scripsit, præsertim ab an. 195 ad 220, ad auctoritatem ecclesiarum provocat, quæ omnes nostra Evangelia jam a *tempore Apostolorum* possident; hoc autem, ut ait, *evangelicum instrumentum*, formatum ex Apostolorum libris, aut discipulorum, cum approbatione Apostolorum. "Denique, concludit, nobis fidem ex Apostolis Joannes et Matthæus insinuant ; ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant[3]". Datâ occasione, refert in quibus circumstantiis editi sint illi libri ; sed extra controversiam vult esse hos ab Ecclesiâ jam ab Apostolorum temporibus fuisse habitos[4].

(f) *Clemens Alexandrinus* († 216), qui sæpe aprocryphis Evangeliis favet, ea tamen sedulo distinguit a nostris. Ita Cassiano hæretico, qui verba quædam ut a Christo dicta attulerat, respondet : "Primum quidem in nobis traditis quatuor Evangeliis non habemus hoc dictum, sed in eo quod

[1] Adv. Hæres. l. III, 11.

[2] De valore S. Irenæi testimonii egregie disserit *Sanday*, op. The Expositor, Dec. 1891, p. 404.

[3] Adv. Marcion. l. IV, c. 2.

[4] "In summâ, si constat id verius quod prius, id prius quod ab initio, quod ab Apostolis ; pariter utique constabit, id esse ab Apostolis *traditum*, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum". Adv. Marcion. l. IV, c. 5, *Migne*, P. L. II, 366.)

est secundum Ægyptios". Alibi addit nomina quatuor Evangelistarum[1].

(g) Ultimo audiatur *Origenes* (185-254), qui decus remanet Alexandrinæ Ecclesiæ : "Sicut ex traditione accepi de quatuor Evangeliis, quæ sola in universâ Dei Ecclesiâ, quæ sub cœlo est, citra controversiam admittuntur ; primum scil. Evangelium scriptum esse a Matthæo, prius quidem publicano, postea vero Apostolo Jesu Christi... Secundum fuisse accepimus Evangelium Marci, qui prout Petrus ipsi exposuerat, in litteras retulit... Tertium Evangelium Lucæ, quod a Paulo commendatur, in gratiam gentilium conscriptum. Postremum vero Evangelium Joannis"[2]. Et alibi : "Quatuor *tantum* Evangelia sunt probata, e quibus sub personâ Domini et Salvatoris nostri proferenda sunt dogmata[3]". Ita excludit omnia alia præter quatuor jam numerata ; tunc enim multa apocrypha disseminabantur, quorum etiam testimonium thesim nostram firmabit.

112. (B) *Ex libris apocryphis*[4]. Hoc nomine designantur libri extra-canonici, qui falso a nonnullis habiti sunt tanquam ab inspiratis auctoribus scripti, sed, auctoritate Ecclesiæ, a publico usu rejecti sunt. Concinnabantur aut ab hæreticis, ut novæ doctrinæ facilius sub Apostolorum nomine spargerentur, aut a fidelibus, qui pietate ducti, simulque, more Orientalium, fabulosarum narrationum avidi, ita com-

[1] Stromat. lib. III, 13 ; lib. I, c. 21.

[2] Apud *Eusebium* H. E., l. VI, c. 25. — [3] In Luc. hom. I.

[4] Ἀπόκρυφος idem sonat ac absconditus, secretus, primumque designavit illos secretos libros Judæorum qui a Christianis censebantur doctrinam *esotericam* continere ; postea omnes libros etiam christianos, qui publice quatenus apostolici et sacri legendi non erant. Hoc nomen ex se malam notam non importabat. Attamen nonnulli Patres libros apocryphos severe proscribebant utpote plenos sæpe fallaciis, fabulis et semper periculosos ; hinc postea nomen illud male sonans habitum est, ita ut hodie vix differat a *spurio*. Hodierni tamen critici sedulo hujusmodi librorum incumbunt studio, et exinde multa in nostris Evangeliis illustrant. De Apocryphis optime disserit *P. Batiffol* apud *Vigouroux*, Diction. de la Bible, voce *Apocryphe ;* cf. *Tischendorf*, Evangelia Apocrypha, 1876 ; *Schaff Herzog* Encycl. p. 105 ; Van *Kasteren*, S. J., Revue biblique, oct. 1896, p. 585, ubi optime explicatur hujus vocis etymologia.

plere volebant quæ ab Evangelistis omissa fuerant. Revera multa orali sermone de Jesu tradi potuerant ; quæ in Evangeliis scripta non erant, utiliter in his privatis documentis consignabantur. Hinc Origenes (forsan solus) intellexit ex eis sacrorum librorum elucidationem aliquando haberi posse.

Jamvero libri apocryphi, eo quod Evangelia nostra imitantur, eorum sane existentiam testantur. Demonstrant etiam quanti æstimarentur omnia quæ ab Apostolis originem habebant, quum sub nomine Apostolorum majorem auctoritatem obtinere tentaverint ; ita v. g. Protevangelium Jacobi, et Evangelium Thomæ, quæ citat Origenes. Sed præcise rejecta sunt quia hâc origine carebant ; et in hoc apparet sensus criticus Ecclesiæ, quæ, rejectis omnibus apocryphis, sola quatuor Evangelia approbavit ; sicque firmatur valor testium supra allegatorum, quidquid Rationalistæ asserant de defectu criticæ apud Patres.

113. (C) Ab *hæreticis* demum, ut jam S. Irenæus dicebat, novum testimonium haurire possumus. *Gnostici* v. g. S. Joannis Evangelii auctoritatem mirum in modum confirmant. Siquidem, dum Patres eorum erroribus quartum Evangelium opponunt, isti Prologum Joannis torquent, ut ex eo *Eonum* doctrinam eruant. Nemo non videt viam optimam, ad argumenta Patrum enervanda, fuisse hujus Evangelii, quasi spurii, auctoritatem rejicere. Si vero nunquam id tentârunt, concludere oportet hoc fuisse impossibile, quia jam ab omnibus ut genuinum S. Joannis opus recipiebatur ; itaque ejus genuinitatem non negando, sed ex eodem libro arguendo, ejus valorem agnoverunt. Inter quos citari possunt *Basilides* († 130), cujus doctrina exponitur ab auctore Philosophumenon[1] ; ibi enim inveniuntur gnosticæ interpretationes plurium Evangelii S. Joannis locorum ; *Valentinus* (circa 140), qui ex primo capite Joannis *æonum* seriem deducere conabatur[2] ; *Heracleon*, qui scripsit Commentarium in Evangelium Joannis, cujus fragmenta servavit Origenes ; *Marcion*, qui Evangelio suam pristinam puritatem restituere tentavit, a Paulo recte expositam, sed

[1] Philosoph. VII, 20-27. — [2] S. Irenæus, Adv. Hæres. I, 8.

a judaizantibus apostolis, ut dicebat, adulteratam : ad hoc S. Lucæ Evangelium elegit, ejusque substantiam servavit, sed nonnulla in eodem mutavit, ad suum theologicum systema propugnandum. Sic agendo, hujus operis genuinitatem agnoscit[1].

114. (**D**) Si quid amplius desiderari possit, ipsi *pagani* testimonium reddunt Evangeliis nostris. *Celsus* (circa 178), loquendo de discipulis Jesu, dicit se multos hæreticos novisse, qui, ad suos errores tuendos, Evangelia mutâverint. Ergo notum erat Evangelia esse, et eorum auctoritatem apud Christianos accipi[2].

Hic sistimus, quia etiam Rationalistæ libenter concedunt jam a tempore Origenis quatuor Evangelia ut genuina habita fuisse. Et sane pro nostris Evangeliis habemus testes quales raro, si unquam, invenire licet pro antiquis profanis scriptoribus[3] ; sunt enim non longe ab eventu distantes, varii et unanimes.

115. 2° *Argumento præscriptionis* conclusio firmatur. "Ita apud jurisperitos vocatur quædam argumentandi ratio, quâ e *facto* possessionis concluditur ad *jus*, eo quod usurpatio fuisset ordinarie improbabilis aut etiam moraliter impossibilis. Eodem porro argumentandi modo critici utuntur ad authenticitatem (genuinitatem) probandam : hic autem non sufficit suppositionis improbabilitas, sed requiritur vera impossibilitas moralis[4]. Unde sic arguimus : certum est,

[1] Quod argumentum diserte exponit *Ezra Abbot*, op. cit., p. 76 sq.

[2] *Origenes* Contra Celsum, II, 13, 15, 16 ; V, 52 ; I, 40 ; II, 37.

[3] Nemo dubitat de genuinitate Commentariorum Cæsaris quæ paucis annis Evangelia præcesserunt ; ad quam tamen probandam habemus tantum paucos Plutarchi et Suetonii textus. Si Critici tam difficiles se præberent quoad alia documenta ac quoad Evangelia, pauca sane essent facta quæ historice demonstrari possent, ut notavit *Wallon*, op. cit. p. 490. Hinc *Romanes* (op. cit. p. 168) libenter agnoscit hodie de genuinitate trium saltem Synopticorum dubitari non posse : "Even within the region of pure reason, modern science as directed on the N. Test. criticism, has surely done more for Christianity than against it. For, after half a century of battle over the text by the best scholars, the dates of the Gospels have been fixed within the first century"...

[4] Ita *Brugère*, p. 172, ubi dilucide præscriptionis argumentum exponitur ; unde multa ab eo mutuamur.

jam a tertio sæculo, quatuor Evangelia ut genuina, sine ullâ contestatione, maximâque apud omnes Christianos veneratione habita fuisse ; atqui nulla alia legitima hujus facti explanatio dari potest nisi apostolica eorum origo. Si sunt ab Apostolis eorumve discipulis, facile quidem res explicatur. Si ita non est, quænam hujus facti explicatio dari potest? Numquid omnes decepti fuerunt circa rem tanti momenti? Quomodo factum est ut *Fideles et Episcopi* tam leviter, sine prævia investigatione, ut sacros acceperint libros spurios, quos, propter Apostolorum auctoritatem, tanquam regulam fidei et morum habere debebant? Quomodo *Judæi* ad fidem conversi hujusmodi libros tanti fecerunt quanti Libros Veteris Testamenti quos ut divinos habebant? Quomodo *Gentiles*, se convertendo ad religionem praxi difficilem, sine prævio examine, libros inexploratæ genuinitatis ut sacros complexi sunt et doctrinam in eis contentam crediderunt, pro eis vitam impendere parati? Cur hæc quatuor Evangelia, inter tam multa apocrypha, tam speciali honore prosecuti sunt? Cur *hæretici* vel pagani ad laboriosas confugerunt explicationes, potiusquam eorum genuinitatem evellerent, nisi quia hæc tam explorata erat ut eam negare impossibile esset? Præterea si Evangelia genuina non sunt, quis est *auctor* qui ea conscripserit? quo *tempore* et *loco?* Quomodo variis Ecclesiis suadere potuerit ea quatuor, et quidem sola, esse apostolica? Numquid fideles per totum orbem dispersi in hanc inauditam fraudem conspirârunt, vel sine reclamatione se decipi passi sunt? Nemo non videt quantum hæc omnia simul sumpta moraliter sint impossibilia. Remanet igitur probatum *extrinsecâ* evidentiâ quatuor Evangeliorum libros ab illis scriptos fuisse, quorum nomina gerunt.

II. Internis criteriis confirmatur thesis[1].

116. Hoc genus argumenti, quod hodie tanti faciunt Critici, ex sequenti principio robur suum derivat : nemo est qui librum scri-

[1] Cf. *Norton*, Internal evidences of the genuineness of the Gospels, Boston, 1856 ; *Ezra Abbott*, The Fourth Gospel, p. 131 sq ; *F. Vigouroux*, Le N. Testament et les Découvertes modernes.

bendo, tum a propriis ideis tum a temporis adjunctis, eventibus, et ideis sese omnino abstrahere possit ; ex unâ parte mens scriptoris plus minusve influxum subit hominum inter quos vivit, et circumstantiarum temporis et loci inter quas versatur ; et ex alterâ proprias ideas celare non potest ; seu aliis verbis *omnis liber similitudinem exprimit animæ scriptoris, sicut anima scriptoris ideas sui temporis plus minusve reddit.* Ex adverso, perdifficile est auctorem posteriorem accurate describere antiquiora tempora, vel loca ubi non vixerit ; minutissimas circumstantias referre, omniaque tam perfecte eventibus moribusque illius temporis vel loci accommodare, ut non appareat eum aliorum hominum temporumque fuisse cœvum, et fictitius character talis operis, etiam sub antiquo nomine vulgati, clare non perspiciatur. Quæ omnia eo magis evidentia sunt, quo majora fuerint discrimina inter antiquiorem et recentiorem statum regionis, quæ describitur. Porro res ita se habet quoad Evangelia ; nam, prætermissis etiam miris vitæ Christi eventibus, an. 70 Jerusalem ejusque templum a Tito vastata fuere, populusque Judæorum exsul et profugus dispersus est ; quæ clades maximam perturbationem physicam et moralem in omni Judæâ, præsertim in civitate sanctâ induxit, ita ut vetus rerum et personarum status a posterioribus scriptoribus ignorari et perperam describi facile potuerit. Huic addere licet mores et facta hujus temporis non solum ab Evangelistis, sed a Josepho aliisque scriptoribus referri, unde comparatio institui valeat. Firmatur etiam argumentum ex eo quod minutissimæ circumstantiæ, de quibus suppositius auctor curare dedignatus esset, in nostris Evangeliis continentur.

Hic autem notandum volumus argumentum validum non ex uno vel altero facto desumi, sed ex multorum adjunctorum minuto examine, ita ut vis probationis in dies crescat ex archæologiæ historiæque perfectiori cognitione[1]. Hic autem nonnisi pauca delineare possumus, ceteraque apud probatos auctores legi debent.

117. (A) Si prius ad *linguam* in quâ scripta sunt Evangelia attenderis, talis est qualem a Judæis primo sæculo viventibus exspectares. Græco quidem idiomate (excepto forsan Matthæo) exarata sunt, sed quantum a græcâ linguâ, quam *classicam* dicunt, illud idioma

[1] Ad rem recens auctor, cujus archæologica studia magnam ipsi conciliârunt auctoritatem, animadvertit se primum tanquam veras accepisse criticorum opiniones, sed postea, re melius perpensâ, certo agnovisse non minus absurdum esse præcipuos N. Test. libros ut spuria secundi sæculi inventa quam asserere Virgilii Horatiique opera tempore Neronis fuisse scripta. (*Ramsay*, The Church in the Romam Empire before A. D. 170.)

differt? Nec elegans, nec syntheticum, nec periodis abundans, nec varietate distinctum mirâque cum arte harmoniose distributum, sed familiare, analyticum, et simplex (non tamen vulgare), quale in ordinariis colloquiis invenires, tritum, fractum, nec ullâ aliâ coordinatione connexum quam simplici conjunctione *et* (*vav*). Hebraismos et in vocibus[1] et in constructionibus[2] reperire est, ita ut pro hujusmodi libris speciali syntaxi indigeas[3]; et nisi hebraicæ linguæ aliquâ notitiâ polleas, vix omnia intelliges. Ex adverso facile Evangelia in hebræum vel syriacum transferuntur, quum græcis idiomatismis careant : uno verbo scriptores græcis verbis hebraice loquuntur[4].

118. (**B**) Ita etiam metaphoræ omnino diversæ ab his quæ in græcâ linguâ adhibentur, sæpe usurpantur. Sic v. g. de Pharisæis dicitur "Alligant onera gravia et importabilia et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere[5]". Hæc evidenter a modo iter faciendi apud *Hebræos* usitato ad vitam moralem transferuntur.

119. (**C**) Insuper *philosophica* terminologia omnino imperfecta, quæ in Evangeliis reperitur, auctores semiticos, non græcos denotat. Sic v. g. corpus vocatur *caro*[6], *anima* designat vitam, sive temporalem, sive etiam æternam[7], aut sumitur pro *ego*[8]. *Videre* designat actiones non solum visûs sed aliorum sensuum[9]. Affectiones animæ non sunt nisi odium et amor[10]. Intellectus et cor sunt quid unum et

---

[1] Ita ἀββᾶ, κορβᾶν, ταλίθα κουμι, Κηφας, γέεννα. Cf. Guillemard, Hebraisms in the Greek Test. 1879.

[2] *Luc.* XXIV, 21 : τρίτην ταύτην ἡμέραν ἀγεί ἀφ'οὗ ταῦτα ἐγένετο.

[3] Cf. *J. Viteau*, Etude sur le grec du N. Test., Le verbe : syntaxe des propositions, 1893 ; *W. H. Simcox*, The language of the N. Test; Butman, A Grammar of the N. T. greek transl. by Thayer, 1880.

[4] "Quand on lit le N. Test. traduit en hébreu, on croit lire l'original, tandis que celui qui sait l'hébreu est porté à croire qu'il lit une traduction, lorsqu'il lit l'original grec". (*F. Vigouroux*, Le N. Test. et les Découvertes modernes, p. 70.)

[5] *Matt.* XXIII, 4.

[6] *Joa.* I, 14; VI, 33; *Matt.* XIX, 5; XXVI, 41; *Marc.* X, 8; XIV, 38 etc.

[7] *Matth.* II, 20; X, 39; *Marc.* III, 4; X, 45; *Luc.* VI, 9; *Joa.* XII, 25.

[8] *Luc.* I, 46 : "Magnificat anima mea Dominum".

[9] *Marc.* V, 38; *Luc.* II, 26; *Joa.* VIII, 51.

[10] Sic explicatur, ob verborum penuriam, cur dictum fuerit : "Si quis non *odit* patrem suum... non potest meus esse discipulus" (*Luc.* XIV, 26.)

idem.[1] Virtutes numquam abstracto nomine vocantur, sed solum concreto : *mites*, *mundo corde*, *misericordes* etc Jamvero quis Græcus sæculi secundi potuisset ita abstrahere a propriis ideis et expressionibus, et artificiosâ calliditate hebraicam induere personam, modumque cogitandi et scribendi Judæorum imitari, præsertim si animadvertatur imitationem hujusmodi ab antiquis nunquam usitatam fuisse? Ergo Evangelia scripta sunt a Judæis primi sæculi, a Græcâ philosophiâ adhuc alienis, et quidem non a doctis, sed potius ab illiteratis auctoribus, prout erant Apostoli.

(D) Aliunde tamen isti, licet modicæ intellectualis culturæ, tam accurati sunt in referendis minutissimis factorum circumstantiis, ut ignarus Judæus secundi sæculi nunquam potuisset ea omnia sine multis erroribus referre. Sic nunquam falluntur circa intricatissimos stirpis Herodianæ ramos, circa magistratuum ac regiminum in Judæâ successiones, circa multiplicem monetarum tunc temporis varietatem, circa topographiam totius Palestinæ, quæ paulo post bello vastata, faciem jam exhibuisset omnino diversam, vel circa sectarum judaicorum divisiones[2]. Nonne hæc omnia impossibilia fuissent auctoribus criticâ destitutis[3], qui cæteroquin tam parum curant de ordine chronologico servando?

120. (E) Colligi etiam potest *Synopticos* ante excidium Jerosolymæ (a. 70) scripsisse ; illud enim cum ultimo mundi casu simul quasi confuse referunt, omissâ fere utriusque distinctione, quam sane fecissent, si post eversam civitatem scripsissent[4].

121. (F) Quoad genuinitatem *quarti Evangelii*, quæ hodie speciatim impugnatur, hæc inter alia notanda sunt. (a) Patet auctorem esse Judæum, nam v. g. de messianicâ Judæorum ideâ plus a S. Joanne didicimus quam a tribus simul Synopticis : ex ejus narratione videtur, fidem aut incredulitatem in Jesum fluctuari secundum conformitatem ejus vitæ et characteris cum messianico conceptu quem efformaverant. Attamen ejus scopus non erat liberationem Israel describere, sed divinitatem Christi probare ; proinde

[1] *Luc.* XXIV, 32 : " O tardi corde ad credendum". Hæc et alia multa optime declarat *F. Vigouroux*, l. cit.

[2] Ita fere ad verbum *Brugère*, p. 183 ; ad fusiorem hujus argumenti expositionem vide *Meignan*, Les Evangiles et la Critique au XIX. s., lect. IX-XIII.

[3] Quam difficile fuisset auctorem secundi sæculi hæc omnia accurate describere luculenter ostendit *J. B. Lightfoot*, The Fourth Gospel, Internal evidence for the authority of St. John's Gospel. p. 142 sq.

[4] Cfr. *Revue biblique*, ap. 1896.

si posteriori vixisset sæculo, hæc omnia utpote inutilia reliquisset, ut magis directe Verbi incarnati divinitatem exponere posset.

(b) Testem *immediatum* seu *oculatum* se prodit ex accuratâ narrationum perfectione etiam in rebus minutissimis, v. g. in historiâ mulieris samaritanæ (c. IV); ex personarum descriptione, quæ tam vivida est ut earum character statim nobis innotescat, ut clare apparet v. g. quoad Joannem Baptistam, Marthan, Mariam Magdalenam, Petrum, Pilatum etc. Porro quis potuerit nisi testis coævus et oculatus res ita depingere, præsertim si animadvertatur tunc temporis non fuisse in usu characteres describere occasione fictitiæ narrationis?

(c) Tandem scriptorem esse *Joannem* ex eo constare videtur quod nunquam Apostolus Joannes nomine proprio commemoratur in quarto Evangelio, sed vocatur solum discipulus quem diligebat Jesu; modestiæ causâ scil. nomen suum tacuit[1].

122. *Objicitur* quidem multas esse discrepantias inter quartum Evangelium et Synopticos; quod probat illud non a Joanne, sed a recentiori auctore fuisse scriptum, quum talis oppositio inter immediatos Christi discipulos admitti nequeat. Respondetur tales discrepantias multum fuisse exaggeratas; adsunt utique discrimina, sed nullæ contradictiones inter quartum Evangelium et Synoptica; quod quidem facile explicatur, si admittatur Joannem voluisse ea supplere quæ in Synopticis deerant, simulque divinitatem Christi magis diserte asserere; talis enim scopus specialem methodum requirebat, specialemque delectum miraculorum et verborum Magistri. Aliunde ea quæ solus Joannes narrat ita perfecte cum Synopticorum narrationibus quadrant, ut unum sit naturale alterius complementum.

Siquidem ea præsertim describit quæ in Judæâ occurrerunt, dum Synoptici ministerium Christi in Galilæâ depingunt. Ruit igitur difficultas, imo ex ejus solutione nostra roboratur thesis. Sic enim cum *Bruère* arguere possumus: "Si libri sub nomine Apostolorum vulgati scripti sunt ab auctoribus posterioribus, scripti sunt vel *ingenue*, et sine intentione fraudis, vel *dolose* e tali intentione. Porro si prius, quomodo tot et tam minutæ *concordantiæ?* Si posterius, quomodo tot et tam apparentes *discordantiæ?*" Nonne falsarii illas apparentes contradictiones sedulo vitâssent?

Ergo *intrinsecis* constat argumentis genuinitas Evangeliorum; aliunde probata est *extrinsecis;* ergo omni genere argumentorum demonstrata fuit.

[1] Fourth Gospel, by E. Abbot etc. p. 110; ibidem multa alia invenies argumenta quæ, brevitatis causâ, omittere debemus.

§ II. De integritate Evangeliorum.

123. Integritatis nomine significamus corruptionis vel adulterationis exemptionem ; nihil aliud est igitur nisi genuinitas omnium partium. Corruptio autem potest esse *substantialis*, quando res gravis momenti adulterantur, vel *accidentalis*, si ad minuta parvi momenti adjuncta refertur. Porro hic agitur solum de *substantiali* integritate, et quidem quoad *doctrinam præcipuaque facta* vitæ Christi, quum hæc tantum requiratur ad demonstrandam divinam ejus missionem ; ad Criticos autem pertinet modo accuratiori determinare quænam mutationes in textum irrepserint.

Ut vero omnis tollatur æquivocatio, hæc prænotanda sunt. Luculenter probatâ Evangeliorum genuinitate, jam constat seriem factorum et sermonum, quibus constant a coævis Christi scriptam fuisse ; sed quæstio est utrum absque adulteratione usque ad nos pervenerint. Si haberemus ipsa Evangelistarum manuscripta, nullum sane esset dubium. Hæc autem perierunt, et ut criticæ fontes habemus tantum codices quorum vetustiores ad quartum sæculum ascendunt, versiones antiquiores, Patrumque citationes. Jamvero omnes, etiam adversarii, fatentur, jam a quarto sæculo, imo a *recensione Origenianâ*, nullam *substantialem* mutationem factam fuisse, ut colligitur ex attentâ codicum et versionum collatione. Quæstio igitur est utrum ante tertium sæculum substantiales fuerint adulterationes ; Origenes quidem nihil hujusmodi invenit in manuscriptis quibus usus est, sed ipse non habebat codices ab Evangelistis scriptos ; remanet igitur probandum a tertio sæculo ad primum, nullam in Evangelia irrepsisse mutationem, quæ eorum characterem essentialiter adulteraverit[1]. Quod demonstrabimus, non argumen-

[1] Ulterior quæstio expendi posset, utrum nempe omnes et singulæ partes Evangeliorum ad *primitivam*, ut aiunt, *redactionem* pertinuerint, v. g. utrum ultimi versus Marci ab eo vel ab alio scripti fuerint, utrum Matthæi græcum Evangelium fuerit solum litteralis aramaici textus translatio, vel potius interpretatio, sive ab ipso sive ab alio Apostolo facta, utrum et quomodo Evangelistæ scriptis documentis usi fuerint. Hæc omnia ad *textûs criticam* pertinent, non autem ad scopum nostrum. De his vide auctores Introductionis ad Sacram Scri-

tis *a priori*, quæ sæpe ab adversariis despiciuntur, sed *factis* e quibus thesis nostra veluti sponte fluet.

124. *Thesis:* **Quatuor Evangelia nullam substantialem adulterationem susceperunt, quoad doctrinam præcipuaque facta vitæ Christi.**

125. 1° *Facta exponuntur.* (A) Jam tempore Origenis, erant in Evangeliis variantes lectiones; ipse enim opus suum incœpit ad restituendam primitivam textûs puritatem. Sæc. XVIII, *Mill*, post triginta annos in varia conferendo manuscripta consumptos, in omnibus libris N. Test. 30,000 *variantes* invenit; hodie autem, quum nova manuscripta ad lucem venerunt et minute inspecta fuerunt, 150,000 circiter numerantur[1]. Ex illis autem variantibus nulla substantialis mutatio colligi potest; pleræque nihil aliud sunt nisi orthographicæ modificationes, verborum transpositiones, synonymorum substitutiones; vix 100 sunt alicujus momenti, ex quibus forsan 10 ad dogma spectare possunt; nec ullæ ex his factorum aut dogmatum substantiam adulterare possunt[2]. Ratio autem cur tam multæ sint variantes evidenter patet: etiam hodie, non obstante arte typographicâ, multa menda in libros irrepunt; porro evidens est causas erroris multo plures olim fuisse, propter amanuensium ignorantiam.

126. (B) Attamen nonnullæ variantes non ex ignaris aut inattentis scribis proveniant, sed ex directâ et deliberatâ

---

pturam, ut *Cornely*, op. cit.; *Martin*, Introduction à la critique textuelle du N. Test.

[1] Cf. *A. Roberts*, Companion to the Revised Version of the English N. Test. Evangeliorum manuscripta 635 habemus, quorum 34 uncialibus litteris et 601 minusculis scripta sunt; priora antiquiora sunt ideoque majorem auctoritatem habent. Designantur ab aliquâ litterâ, v. g. B. (Vaticanum), ℵ Sinaiticum: hæc duo priora sunt omnibus aliis antiquiora et usque ad sæc. IV ascendunt. Cf. *Tischendorf*, Novum Test. græce, ed. 8ª major, vol. I, p. IX sq., sed præsertim vol. III, (1884); *Scrivener*, Introduction to the Criticism of the N. Test., Cambridge, 1883, p. 21 sq.; *Westcott-Hort*, New Test., Introd.

[2] *Schaff*, Companion to the Greek Test. New York 1894, p. 177; cf. *Westcott and Hort*, The N. Test. in greek, N. York, 1882, vol. II, p. 2.)

intentione textum corrigendi, sub influxu talis vel talis ideæ dogmaticæ. Quod factum est tum a Christianis, tum ab hæreticis. Sic v. g. a nonnullis Christianis venerationis causâ, suppressus fuit textus Lucæ [1], ubi refertur Christum Dominum sanguineum sudorem effudisse et ab Angelo fuisse confortatum; idem dicendum est de historiâ mulieris adulteræ apud S. Joannem [2] relata; hæc enim Christum dedecere existimabantur. Notandum est tamen hujusmodi mutationes paucas fuisse, nec ab omnibus sine protestatione admissas. Hæretici præsertim textus adulterare tentârunt, ut eos suis opinionibus accommodarent. Ita Marcion (circa 150) Evangelium S. Lucæ adulteravit; sed hoc Patres latere non potuit, et ut falsarius cito reprehensus est; scribit enim Tertullianus [3]: "Quibus fuit propositum aliter docendi, eos necessitas coegit aliter disponendi *instrumenta doctrinæ*. Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quæ docerent". Revera ita frequenter et plene Marcion a Patribus confutatus est, ut ex eorum scriptis colligi possit quomodo et in quibusnam partibus textus Evangelii ab eo fuerit corruptus [4].

127. (C) Maximâ cum veneratione Evangelia servabantur: Ecclesia enim ut sanctos et divinos libros ea habebat; fideles eadem assidue legebant, multas sententias ex eis excerptas, memoriæ commendabant, et tempore persecutionis Diocletianæ horrenda potius tormenta atque ipsam mortem subierunt quam sacros libros paganis traderent [5]. Marcion ipse, Evangelium adulterando, auctoritatem illius agnoscebat, et tanquam divinam agnoscebat partem quam retinebat. Difficile igitur erat insciis fidelibus textum corrumpere.

(D) Præterea vulgatissima erant Evangelia et per totum mundum dispersa; ita V sæc., Theodoretus, Ep. Cyrensis,

[1] *Luc.* XXII, 43-44. — [2] *Joa.* VIII, 1-11.

[3] *Tertul.*, de Præscript. 38. Cf. de Carne Christi, Adv. Marcion, IV, 4.

[4] Cf. *Zahn*, op. cit. II, 455 sq.; *S. Epiphan.* hæres. XLVII.

[5] De cultu Evangeliis sive publice sive privatim reddito vide *Martigny*, Dict. des Antiquités chrétiennes, voce *Evangiles; L. C. Fillion*, Introduction aux Evangiles, p. 87.

narrat se in suâ diœcesi 200 exemplaria substituisse pro exemplaribus a Tatiano adulteratis [1]. Jamvero tam multa exemplaria corrumpere moraliter erat impossibile.

(E) Patres, quos supra ut genuinitatis testes adduximus, non solum Evangelia citant, sed etiam longa ex eis proferunt testimonia, quæ substantialiter eodem modo leguntur ac in nostris codicibus, ita ut si casu fortuito Evangelia nostra perirent, ex Patrum scriptis fere ex integro restitui possent.

128. 2° *Conclusio ex factis eruitur.* (A) Ex factis supra expositis jam legitime concludi potest nullam fieri potuisse substantialem mutationem, quoad doctrinam ac præcipua vitæ Christi facta, sine protestationibus et disputationibus vel ex parte Pastorum vel ex parte Fidelium. Ut res melius illustretur, sit in exemplum famosus primæ Ep. S. Joannis versus de tribus cœlestibus testibus [2]; hodie etiam de ejus genuinitate controvertitur. Sed sive sit genuinus sive non, certum est eum non potuisse in omnes latinos codices irrepere nisi post sæc. XI; deest in omnibus græcis codicibus alicujus valoris; imo S. Augustinus illum omittebat in suo commentario supra Epistolam S. Joannis. Attamen ille textus tam clarus est et tam utilis ad SS. Trinitatis dogma defendendum ut, jam a sæc. V, multos defensores in Ecclesiâ Latinâ habuerit, qui per multa sæcula acriter certaverunt ut in codicibus reciperetur; aliunde ejus genuinitas ab aliis, etiam catholicis, impugnari non cessavit, et adhuc sub judice lis est. Ex quo apparet quantum difficile sit etiam unum versum addi vel detrahi quin adsint reclamationes.

129. (B) Omnibus notum est *pauca* quidem esse in Evangeliis, quorum genuinitas aliquo tempore negata fuerit aut in dubium revocata, v. g. cap. II *S. Matthæi*, historia

[1] *Theodor.*, Hæret. fab. I, 20 (t. IV, p. 208 ed. Sirmond.); *Norton*, op. cit. p. 45 putat II sæc. unum pro 200 Christianis Evangelii exemplar exstitisse; *H. Wallon*, op. cit p. 45 censet 1 pro 1000 fuisse, ita ut ex computatione mundi Romani a Gibbon factâ 3000 circiter exemplaria tunc exstiterint.

[2] *I Joa.* V, 7: "Tres sunt qui testimonium dant in cœlo: Pater, Verbum et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt".

sudoris sanguinis [1] vel mulieris adulteræ [2] etc.; sed hæc omnia accidentalia sunt, nec ad demonstrationem divinæ Christi missionis requiruntur. De ceteris autem, de miraculis et doctrinâ Christi vel de ejus resurrectione nulla orta est controversia: hæc enim in omnibus codicibus et versionibus inveniuntur, et a Patribus priorum sæculorum haud raro commemorantur. Atqui talis unanimis consensus rationaliter explicari nequit nisi Evangeliorum substantialis integritas etiam in duobus prioribus sæculis intacta servata fuerit. Si enim adulterationes alicujus momenti factæ fuissent, auctoritate privatâ, reclamationes tum a Pastoribus, tum a Fidelibus exortæ fuissent, et controversiæ de genuinitate additarum partium per aliquod tempus viguissent; porro de his omnibus tacet historia. Insuper, si Protevangelia variis modis fuissent adulterata, quomodo ex tantâ varietate ad textum uniformem rediissent, sine ullâ resistentiâ et protestatione? Si talis unitas auctoritate *publicâ* alicujus Concilii inducta fuerit, cur nomen et historia hujus Concilii omnino tacetur? Si auctoritate *privatâ*, res adhuc magis stupenda evadit; quomodo enim factum est ut tot exemplaria per totum christianum orbem dispersa sine reclamationibus, potuissent easdem correctiones recipere? Quomodo ex tot codicibus qui, juxta adversarios, varia subierant additamenta et in tot rebus discrepabant, nullus unquam superfuerit? Numquid fieri potest ut omnino evanuerint quin Origenes et Patres ei anteriores aliquid hâc de re suspicati sint? Miracula utique admittere possumus, sed non sine probatione; jamvero substantialis codicum adulteratio per duo priora sæcula, datâ versionum et manuscriptorum harmoniâ initio tertii sæculi, suppositoque Patrum et hæreticorum silentio, esset sane miraculum moralis ordinis prorsus inauditum [3]. Tandem si sæculo se-

[1] *Luc.* XXII, 43-44. — [2] *Joa.* VIII, 11.

[3] Hinc patet quam ridicula sint ea quæ habet *Renan* (Vie de Jésus, Introd. p. 23) ubi ait quemlibet fidelium in exemplari Evangeliorum quod suum erat, ea in margine addidisse dicta ac facta quæ orali traditione undique circumferebantur, ita ut Evangelia nostra sint veluti

cundo Evangelia substantialiter adulterata fuissent, mutationes hujusmodi specialem hujus sæculi characterem præ se ferrent, facileque agnoscerentur, sicut facile dignoscitur superstructura alicui ædificio superaddita. Hoc autem minime detegitur in Evangeliis, quorum stylus ac dicendi modus primo sæculo optime respondent, ut superius ostensum est (n. 117 sq.)[1] Remanet igitur una factorum quæ retulimus explicatio, scil. Evangelia nostra esse saltem substantialiter integra.

§ III. De veracitate Evangeliorum.

130. Veracitas alicujus libri consistit in conformitate narrationis cum factis relatis, ita ut hæc ut vera haberi possint. Jamvero ex genuinitate et integritate Evangeliorum facile eorum veracitas colligitur. Hanc tamen diversis modis negârunt Rationalistæ. *Strauss*, licet Evangelistarum veracitatem admittens, negabat *realitatem* factorum quæ narrant; sed ad suum systema tuendum, necessarium ducebat negare Evangeliorum genuinitatem, pluriesque confessus est mythicum quod advocabat systema, omni fundamento carere, si semel hæc genuinitas admitteretur. Ad hanc vitandam consequentiam, quidam, ut *Bruno Bauer* (1809-1882), affirmare non erubuerunt Evangelistas fuisse *deceptores*[2]; alii, cum *Renan*, eos fuisse hallucinatos; alii tandem contendunt primitiva documenta, quæ Christum mere humanum pingebant, ab Evangelistis ita mutata fuisse ut Christum vere divinum exhibere possent: ita *B. Weiss* et *Holtzmann*[3]. Quod quidem præsertim affirmatur de quarto Evangelio, ab incognito auctore edito, ubi, inquiunt, non historia sed philosophicæ speculationes inveniuntur. Contra quos omnes sequens erit thesis.

---

evolutio quædam idearum quæ in populo christiano spargebantur. Optime quidem, sed quomodo ex tot codicibus tam diversis, unus tantum supervixerit qui sine ullâ protestatione, a totâ Ecclesiâ ut genuinus acceptus fuerit, nunquam doctus Academicus explicare dignatus est.

[1] Cfr. *Mgr Meignan*, Les Evangiles, p. 398.

[2] Apud *Wallon*, op. cit. p. 474.

[3] Apud *Revue Biblique*, april. 1895. p. 161 sq.

131. *Thesis :* **Quatuor Evangelia sunt veridica, ideoque facta in eis relata vera sunt**[1].

Ita est, quia Evangelistæ nec *decepti*, nec *deceptores* fuerunt.

132. 1° *Non decepti.* Illi enim testes decepti non fuerunt qui, legitimo rationis et sensuum usu fruentes, factaque publica et cognitu facilia referentes, testimonia reddiderunt ita varia et numerosa ut omnis hallucinationis metum excludant. Porro tales sunt auctores quatuor Evangeliorum. (A) Si enim attendantur *testes*, sunt omnino fide digni : duo ex illis, Matthæus et Joannes, testes fuerunt *oculati ;* per tres annos familiariter cum Domino conversabantur, cum eo ambulabant, miracula ejus videbant doctrinamque a Magistro expositam propriis auribus audiebant; merito igitur dicere potuerunt : " Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus et manus nostræ contrectaverunt, de verbo vitæ... testamur et annuntiamus vobis "[2]. Duo autem alii, Marcus et Lucas, rerum notitiam acceperunt a testibus immediatis, scil. ab ipsis Apostolis : Marcus siquidem discipulus erat Petri, ejusque doctrinam exposuit; jamvero Petrus ipse dicebat : " Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis D. N. Jesu Christi virtutem et præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis "[3]. Lucas autem tum a S. Paulo tum ab aliis Apostolis ea quæ scripsit, didicit, ut constat ex initio ejus Evangelii : " Visum est mihi, assecuto omnia a principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile "[4]. Facta vero circa nativitatem et infantiam Christi, quæ nec ipsi Apostoli viderant, facile vel a B. Virgine vel ab ipso Christo discere potuerunt. Ergo omnia quæ referunt, optime cognoscere valebant.

Nec dicatur illos rudes fuisse et ignaros, excepto forsan Lucâ ; in rebus enim sensibilibus, testimonium viri rudis, cujus sensus sani sunt, non minus valet ac attestatio viri

[1] Cf. *Wallon*, op. cit. p. 253 sq. ; Vigouroux, Les Livres Saints, vol. IV, pp. 383, 399, 407, 438 sq., ubi speciales difficultates contra singula Evangelia a recentioribus proposita, magna cum eruditione solvuntur.

[2] I Ep. *Joa.* I, 1-3. — [3] *II Petr.* I, 16. — [4] *Luc.* I, 1-3.

docti, imo sæpe pluris fit, quum rudes veritati speculationes addere non soleant [1], dum ex adverso docti Academici sæpe facta secundum sua præjudicia interpretantur.

133. (B) Si attendantur *facta*, omnia fere quæ narrantur sensibilia erant, et plerumque publica, in plenâ luce coram multis testibus patrata ; Christus enim vivebat in publico, docens in Synagogis et plateis, ita ut Pontifici, eum de discipulis et doctrinâ interroganti, respondere potuerit : " Ego palam locutus sum mundo ; ego semper docui in synagoga et in templo quo omnes conveniunt, et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas ? interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis ; ecce hi sciunt quæ dixerim ego " [2]. Aliunde facta relata talis erant naturæ ut attentionem excitare debuerint. Discipuli siquidem, quo simpliciores erant, eo attentius et vividius subitaneas curationes, panum multiplicationem, mortuorum resurrectionem aliaque hujus modi animadvertere debuerunt. Idem dic de doctrinâ Christi, quæ tam sublimis et extraordinaria erat, tam differens a Scribarum et Pharisæorum placitis, ut non potuerit non percellere eorum attentionem : " Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut scribæ eorum et pharisæi " [3].

134. (C) Ex hoc pariter sequitur eos non fuisse *hallucinatos*. Plures enim sunt, et idem substantialiter testimonium unanimiter proferunt. Porro quomodo tales homines, rudes et tardi ad credendum, in quibus vividæ imaginationis nimiæve credulitatis nulla apparent vestigia, circa eadem facta, eodem modo, sine exceptione hallucinati fuerunt ? Numquid pariter hallucinati fuerunt Christi infensissimi hostes, quorum multi præcipua ejus miracula viderunt, quin eadem negare ausi fuerint ? Si res ita se habet, jam habemus miraculum ordinis moralis, ad quod vitandum inventa est hallucinationis theoria. Ergo testes evangelici ea quæ referunt scire, videre vel audire potuerunt, nec fuere decepti.

135. 2° *Nec deceptores ;* nam nec decipere voluerunt, nec potuissent si voluissent. (A) *Voluerunt decipere ;* constat

[1] Cfr. *C. Gore*, The Incarnation of the Son of God, Bampton Lect. 1891, p. 81 ; Didon, Jésus-Christ, vol. I, p. XXXIII

[2] *Joa.* XVIII, 20-21. — [3] *Matt.* VII, 29.

(a) ex eorum *indole;* eorum enim *probitas* et *sinceritas* tum ex eorum vitâ, tum ex eorum scriptis et modo scribendi luculenter apparet. Siquidem eorum vita tam integra fuit, ut nullus eorum nequidem ab infensissimis hostibus de aliquo crimine, præter Evangelii prædicationem, accusatus fuerit. Neque in eorum scriptis ulla deprehenditur fallendi intentio : simpliciter narrant omnia, etiam quæ sibi probrosa erant; proprias culpas, contentiones et defectiones non occultant, sed verba Magistri exprobrantis incredulitatem eorum et duritiam cordis aliosque defectus, simpliciter referunt; nihil ex odio et invidiâ vel ex placendi studio dicunt, sed res etiam extraordinarias, et ea omnia quæ ad passionem et mortem Christi spectant, sine enthusiasmo, sine acerbis contra adversarios verbis [1], sine exaggeratione narrant.

(b) Ex *absentiâ motivi.* Nemo sane supponitur mendax nisi probetur, præsertim si nulla ratio talis perfidiæ assignetur. Nemo enim aliquod magnum crimen committere tentabit, nisi inde magnum bonum sperare possit. Porro quodnam emolumentum evangelici testes e suo mendacio sperare poterant? Non certe bonum *temporale* et *præsens;* nam e contra persecutiones, ærumnas, labores et afflictiones omnis generis passi sunt, quæ ad vires et contumaciam etiam strenuorum frangendas satis erant. Non *vanæ gloriæ fumum* magnique nominis apud futuras generationes exspectationem; nam si humiles piscatores suæ fraudis felicem exitum per innumera sæcula prævidere potuissent, fuissent prophetæ et plus quam prophetæ. Neque etiam *æternam felicitatem* exspectare poterant, quum optime scirent mendacium esse Deo odibile, et deceptionem in re, ad religionem spectante, sacrilegium esse æternis puniendum suppliciis. Ergo nullo alio motivo moveri potuerunt quam intimâ persuasione veritatis : quod aliunde apparet ex eo

1 "Si quis comparaverit modum, quo Flavius Joseph de Judæis loquitur, cum modo quo Evangelistæ de Apostolis et Judæis loquuntur, statim videbit quanta differentia intercedat inter causidicum et sincerum veri narratorem". *Pesch.* n. 137; cfr. *Olshausen*, op. cit., vol. I, n. 155.

quod proprio sanguine testimonium suum sigillaverint[1]; non enim ita solent impostores agere.

(c) Ex *impossibilitate morali* talis hypothesis. Si Evangelistæ fraudis rei sunt, cur viam sequuntur omnino contrariam ei quam alii impostores ingrediuntur? Cur proponunt doctrinam cupiditatibus adversam, et non potius passionibus faventem, ut sic favor concilietur? Cur facta tam minuta referunt, cum omnibus circumstantiis, quibus veritas vel falsitas eorum quæ scribebant facile verificari poterat? Cur ita perspicue describunt superbiam, ingratitudinem, avaritiam, hypocrisim aliaque vitia eorum quos sibi conciliare intendebant? Cur apparentes contradictiones præcavere non curârunt, quum ex illis suspicio moveri posset? Hæc omnia sane candidam simplicitatem, non autem calliditatem aut fraudem redolent.

136. (B) *Etiamsi voluissent, decipere non potuissent.* Ut enim quædam afferamus exempla, (a) quomodo *miracula* fingere potuissent tam aliena ab his quæ vulgus quærit, et quæ in *Apocryphis* referuntur? (b) Quomodo Messiam descripsissent omnino contrarium Judæorum ideis et exspectationi? Hi enim Regem temporalem exspectabant, qui omnes Gentes Judaico imperio subderet, dum Apostoli prædicant Messiam pauperem et humilem, apud quem nulla est distinctio Judæi et Græci. Quomodo doctrinam tam sublimem et profundam, Pharisæorum hujus temporis doctrinæ e diametro oppositam, excogitâssent? Sane talis doctrinæ talisque exemplaris inventio a piscatoribus facta, stupendum esset miraculum, ut multi concedunt rationalistæ[2]. (c) Quo-

[1] Hinc famosum *Pascalis* verbum: "Je crois volontiers les histoires dont les témoins se font égorger". Sophista quidem Renan e contra scripsit: "Ces témoins si prisés de Pascal sont précisément ceux dont il faut se défier" (Rev. des Deux-Mondes, Mars, 1886.) Ipse enim non alios testes legitimos habet nisi eos qui *a priori* supernaturale rejiciunt!

[2] Ita v. g. *J. S. Mill*, Three Essays on Religion, New York, 1884, p. 253-254, ubi notat doctrinam atque characterem Christi, prout in Evangeliis depinguntur, aliquid tam novi atque judaicis præjudiciis tam contrarii præ se ferre, ut nullus inter ejus discipulos hoc invenire potuisset. Quod aliunde jam animadverterat *Rousseau* (Emile, III): "Il serait plus inconcevable que plusieurs hommes d'accord eussent

modo tale figmentum tam fidenter proposuissent non solum plebi, sed etiam magistratibus, et quidem tanquam rem certam, omnibus notam, et sine ullo timore ad testimonium coævorum appellâssent? Sic. v. g. Petrus die Pentecostes Judæis aperte dixit: "Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri *sicut et vos scitis*" [1]. Item S. Paulus ad Festum: "Scit enim de his rex, ad quem et constanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum gestum est" [2]? Jamvero, si hæc omnia apud Judæos certa non fuissent, nonne ipsi reclamâssent, nonne Apostolos, quorum prædicationem impedire volebant, tanquam fraudis et mendacii reos condemnâssent? (d) Quomodo tam multos inter Judæos et Gentiles persuasissent, quum priores intelligerent novâ doctrinâ abolendum esse judaismum, cui ex toto corde adhærebant, posteriores autem perciperent patrium cultum relinquendum esse ut Crucifixum adorarent? Quomodo demum Providentia tam magnifice et constanter speciali auxilio istiusmodi fallaciam protexit, ut per novemdecim sæcula quotquot boni, quotquot ingenio et sanctitate præclari ad hanc falsam religionem confugerint? Ergone mutatio moralis quæ in mundo contigit, Evangelii propagatione, fraude effecta est, et quidquid boni et honesti ipsi Rationalistæ in christianâ ethicâ mirantur, nihil aliud est nisi mendacii fructus? Quis non videat hæc omnia moraliter impossibilia esse? Ergo concludamus oportet Evangelistas veraces fuisse.

137. *Solv. diffic.* (A) Imprimis *Weiss* et *Holtzmann* contendunt Evangelistas, idealisationis processu, primitiva documenta adulteravisse; hæc siquidem Jesum mere humanum, filium David describebant, dum illi docuerunt Jesum esse vere Filium Dei.

---

fabriqué ce livre qu'il ne l'est qu'un seul homme en ait fourni le sujet. Jamais les auteurs juifs n'eussent trouvé ce ton, ni cette morale. L'Evangile a des caractères si frappants que l'inventeur en serait plus grand que le héros". Cf. *Wiseman*, Lect. on the Connexion, etc. lect. IV circa finem.

[1] *Act.* II, 22.

[2] *Act.* XXVI, 25-26.

Resp. Illa difficultas nullo solido innititur argumento ; isti enim auctores *a priori* supponunt primitivam Ecclesiam debuisse ideis ebionitici[1] imbutam fuisse ; sed quomodo id probant? Paucas quidem allegant expressiones, ubi agitur de fratribus Domini, de Mariæ cum Joseph desponsatione, de Josepho qui vocatur pater Christi etc. Sed hæc omnia jam Patribus nota erant, et ab eis ita exposita, ut supernaturali Christi conceptioni et nativitati non adversentur[2]. Explicent autem adversarii quomodo mutatio tam substantialis, tam contraria ideis apud Judæos vigentibus, sine ullâ reclamatione fieri potuerit. Historiâ constat fuisse quidem hæreticos qui divinitatem Christi negare ausi fuerint ; sed statim et unanimiter condemnati sunt. Numquid facilius fuisset, tempore quo vividior erat apostolicæ prædicationis memoria, hoc dogma introducere, et, invitis Judæis, invitis primitivis Christianis, per totum orbem spargere? Insuper, cum divinitas Christi non solum in Evangeliis, sed etiam in Epistolis Petri, Pauli et Joannis diserte affirmetur, has omnes adulterare necesse fuisset ; quod quidem moraliter impossibile erat.

138. (B) Objicitur insuper quartum Evangelium a tribus Synopticis ita differre, ut omnia non possint esse vera simul ; præsertim vero sermones a S. Joanne relatos longiores esse et diversos a verbis quæ Christus ipse protulit.

Resp. Libenter concedimus quartum Evangelium a Synopticis differre, et magis quam alia doctrinalem characterem præ se ferre. Hoc enim Patres ab initio docuerunt, proptereaque hoc Evangelium *spirituale*[3] seu *theologicum* vocaverunt : scopus enim auctoris erat Gnosticos errores confutare ; hinc ut *theologus* loquitur, et verba Domini fusiori stylo refert, præsertim ea quæ de divinitate Verbi, de Spiritu sancto et de Eucharistiâ disserunt. Præterea apud Evangelistas, sæpe habemus substantiam tantum sermonum Christi, non autem ipsissima verba, ut facile colligitur ex attentâ collatione sermonis supra montem, aut sermonis ad septuaginta discipulos a variis Evangelistis relati ; jamvero qui substantiam sermonis solum refert, eam vestire debet formâ sibi propriâ. Exinde autem non destruitur historica auctoritas horum librorum, quum nec facta

[1] Ebionitæ divinitatem Christi et virginitatem Mariæ negabant. (Cf. de Verbo Incarn. n. 25.)

[2] Quod breviter exponimus *de Verbo Incarn.* n. 285-286. Cf. *Lagrange*, Revue Biblique, avril 1895, p. 160 sp., ubi fuse et dilucide hæ difficultates solvuntur.

[3] *J. A. M. Clymont*, The New Test. and its writers, 1892, p. 39.

nec doctrina mutentur, sed solum ostenditur eos fuisse scriptos non juxta accuratam methodum, ab hodiernis scriptoribus usurpatam, sed juxta mores illius temporis ; quod potius est genuinitatis et veracitatis signum.

139. (C) Opponuntur pariter contradictiones quæ inter varios Evangelistas, præsertim inter Joannem et Synopticos existere dicuntur ; narrationes enim inter se pugnantes simul veræ esse nequeunt.

Resp. (a) Contradictiones hujusmodi, si existant, ex omnium consensu sunt omnino accidentales, nec ipsam substantiam historiæ Christi vel ejus doctrinæ attingunt, sed versantur circa chronologiam, numerum et ordinem miraculorum etc. Jamvero istæ differentiæ optime explicantur, si præ oculis habeamus Apostolos primum memoriter Evangelium prædicâsse, et parum curâsse de minutâ eventuum scientificâ coordinatione ; sic enim intelligitur quomodo apparentes adsint contradictiones in Evangeliis, nec ex eo sequitur eorum historicum valorem minui ; e contra hic habemus novum sinceritatis signum. (b) Præterea falso asseritur inter Evangelia veras esse contradictiones ; nostri non est propositi singulas expendere, quum hoc sit Commentatorum officium ; sed sæpe profunda exhibetur scientia ubi apparebat contradictio ; sic v. g. Synoptici loquuntur de Pharisæis et Sadducæis ubi Joannes Pontifices et Pharisæos commemorat ; hoc autem tempore Pontifices erant Sadducæi[1], et ita nulla est contradictio sed potius accurata rerum expositio.

Art. II. Divinitas religionis christianæ argumentis intrinsecis demonstratur.

140. Post demonstratam auctoritatem Evangeliorum, christianæ religionis divinitatem probare possumus argumentis tum *intrinsecis*, tum *extrinsecis* seu historicis. Priora nihil aliud sunt nisi ea quæ ex excellentiâ ipsius doctrinæ desumuntur, sive *in se* sive in suis *effectibus* spectatæ. Ab his incipimus, quia, judicio nostro, viam parant historicæ demonstrationi : si enim prius constet christianismum nihil absurdi præ se ferre, sed potius omnibus humanæ naturæ legitimis aspirationibus apte convenire, jam valde probabile erit, imo moraliter certum eumdem fuisse a Deo revelatum ;

[1] Cf. *Act.* IV, 1 ; V, 17 ; *Josephus*, Antiquit. XX, 9, 1 ; The Fourth Gospel by E. Abbott, A. P. Peabody and Lightfoot, p. 154.

cæteroquin remotis præjudiciis, quæ in multorum mentibus existunt ex falsâ hujus religionis notione, melius apprehendetur vis argumentorum quæ ex historiâ desumuntur.

Argumentum generale sic exponi potest[1]: Religio christiana *in se* spectata non solum nihil absurdi aut noxii præ se fert, sed etiam legitimis intellectûs, voluntatis atque sensibilium facultatum aspirationibus et exigentiis apprime respondet; aliunde in suis *effectibus* considerata, individuum, familiam societatemque mirifice instauravit; atqui religio tam excellens, attentâ humani ingenii infirmitate necnon divinâ Providentiâ, supra-humana seu supernaturalis merito dicitur; ergo. Tria igitur sunt probanda aut declaranda: 1° religionem christianam *in se* excellentem esse: 2° in suis *effectibus* mirabilem; 3° proindeque, omnibus rite attentis, a Deo esse.

141. **I. Religio christiana in se est excellens, seu intellectus, voluntatis facultatumque sensibilium legitimis aspirationibus apprime respondet[2].**

Probatur per partes. 1° *Religio Christi dogmatibus suis humani intellectûs exigentiis optime respondet;* siquidem nobis præbet religiosæ doctrinæ summam *completam, ab errore immunem*, harmonice *unam*, et omnium ingenio *accommodatam.*

142. (A) *Completam;* varia enim solvit problemata ordinis moralis, quorum solutionem mens humana anxia quærit. Quatuor sunt præsertim quæstiones quas non solum philosophi sed etiam rudes omni tempore investigare conati sunt, scilicet. Supremæ causæ existentiam et naturam, originem mundi, hominis originem et naturam, ejus ultimum

[1] Syllogismo hic utimur ut statim discipuli melius vim percipiant argumenti; in concionibus autem non expedit sub syllogisticâ formâ arguere, sed melius est vivide doctrinam christianam exponere ostendendo quomodo aspirationibus nostris conveniat: conclusio veluti sponte suâ facile ex hâc expositione eruetur.

[2] *Valsecchi*, op. cit. lib. II, c. VIII-XII; *Lacordaire*, Confér. 45-73; *Brugère* n. 48 sq.; *Knoll*, Institut. theol. dogmaticæ gener. § 123-126; *David*, de Ecclesiâ Christi, n. 20 sq.; *Monsabré*, Carême 1890; *De Broglie*, Histoire des Religions, ch. X, p. 326 sq.

finem mediaque ad eum attingendum necessaria[1]. Jamvero religio christiana omnibus his quæsitis certum responsum præbet. (a) Docet siquidem *Supremam omnium causam esse Deum*, unum, verum ac vivum, "creatorem cœli et terræ, omnipotentem, æternum, immensum, incomprehensibilem, intellectu ac voluntate omnique perfectione infinitum"[2], a mundo re et essentiâ distinctum, in se et ex se beatissimum; sicque confirmat et dilucidius exponit ea quæ de unitate divinæ naturæ recta ratio tradit. Sed insuper aliud dogma docet, trinitatem personarum, quod, licet rationi impervium, rationaliter tamen exponit quomodo Deus ad intra vivat, et ad beatitudinem sibi sufficiat.

(b) *Originem mundi*, ejusque finem necnon media, quibus divinâ Providentiâ ad finem dirigitur, non minus dilucide exponit: "Hic solus verus Deus, bonitate suâ et omnipotenti virtute, non ad augendam suam beatitudinem, nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona quæ creaturis impertitur, liberrimo consilio, simul ab initio temporis, utramque de nihilo condidit naturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam. Universa vero quæ condidit Deus, providentiâ suâ tuetur atque gubernat, attingens a fine ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter"[3]. Hisce paucis lineis plura manifestantur quam sapientissimi philosophi unquam invenire potuerant, quum nullus sit ante Christum qui certo docuerit creationis dogma, quod hodie tamen ut philosophiæ spiritualis fundamentum habetur; quis pariter ante Eum apte descripserat paternam Dei providentiam[4]?

(c) *Origo et natura hominis* pariter apposite describuntur; omnes siquidem ex communi parente originem accepimus, et corpore simul et animâ constituimur; anima no-

[1] Cf. *Guizot*, Méditations, vol. I, Méd. I.

[2] Ita *Vaticanum* Concilium (sess. III, cap. 1), doctrinam christianam de Deo exponens, prout accipitur non solum a Catholicis, sed etiam ab omnibus qui christiano nomine gloriantur.

[3] *Vaticanum*, l. cit.

[4] Paternam Dei Providentiam egregie describit Christus apud *Matt.* VI, 25-34.

stra spiritualis, libera et immortalis est ; in se quidem diversos, imo contrarios motus experitur, ex unâ parte quidem ascensiones ad quidquid boni, veri et pulchri est, ex alterâ autem ad malum vehementes propensiones. Fide autem scimus hominem non fuisse primitus in hoc miserabili statu conditum, sed in meliori, a quo propriâ culpâ excidit ; et ita melius explicatur *origo mali* et hujus vitæ miseriarum. Ne autem in desperationem veniamus, Filius Dei homo factus est, ut nos a servitute peccati redimeret, mediaque nobis præberet quibus peccata nostra expiare, vitam honestam piamque ducere, sicque finem nostrum attingere valeamus. Hic etiam fides christiana veritates ratione cognitas non solum confirmat, sed maxime ampliat, et varia rationis quæsita solvit[1].

(d) *Quoad finem nostrum*, existentiam præmiorum ac pœnarum in alterâ vitâ dilucide cum optimis philosophis docet, sed præterea eorum æternitatem declarat ; quod quidem malos merito conturbat, et justos etiam servat timoratos, sed simul hos fiduciâ in Deum pacatos in spem erigit æternæ illius beatitudinis ad quam ardenter suspiramus, et simul societatis pacem et ordinem efficaciter promovet. Quod additur de corporis resurrectione, si recte intelligatur, rectæ rationi non contradicit, sed potius apte congruit, quum æquum sit ut corpus, quod bonorum operum aliquo modo particeps fuit, suam mercedem pariter obtineat. Via tandem ad Deum tendendi est Christus ipse, qui suâ doctrinâ intellectum illuminat, suis exemplis ad perfectiora nos tra-

[1] Mens enim humana anxie quærit utrum et quomodo Deus per peccatum offensus placari possit, veniaque obtineri. Jamvero responsum huic quæstioni præbet Redemptionis mysterium ; ibi apparet quomodo justitia cum misericordiâ conciliata fuerit, quomodo peccatores de delictis suis vere pœnitentes, et cum Christo satisfacientes, per Ipsum justificari valeant. Iterum cor hominis Deo uniri appetit ; quod quidem desiderium optime per Incarnationem completur ; ibi enim Deus nobis fit propior, imo unus ex nostris, in medio nostri manet per Eucharistiam, ita ut illi tanquam fratri et amico dilecto uniri valeamus. De quibus plura in *Tr. de Verbo Incarn.* (n. 111), de *Eucharist.* (n. 70). Cf. *Brugère*, p. 116 ; *de Broglie*, Questions de Religion et d'Histoire, Paris, 1860, p. 359 sq.

hit, suâque gratiâ virtutum praxim faciliorem reddit. Nil igitur ignoramus eorum quæ nostri scire interest[1].

143. (B) *Ab errore immunem.* Supra notavimus nullum esse philosophum, extra christianam religionem, qui in pessimos errores non inciderit; Christianismo autem nullus error ascribi potuit: æternitatem materiæ, dualismum, polytheismum, pantheismum, fatalismum aliosque errores sedulo respuit. Si quæ autem absurda nonnunquam ei imputantur, id oritur ex falsâ ejus dogmatum interpretatione, ut in decursu hujus operis fusius declarabitur; sic impugnatur *Trinitas*, quasi Deus trinus et unus *sub eodem respectu* prædicaretur, dum revera dicitur unus quidem ratione naturæ, et trinus sub altero respectu, scil. personarum; *peccatum originale* quasi actus voluntarius peccati existimatur, dum nihil aliud est nisi habituale peccatum a posteris Adæ non commissum sed contractum, quo privantur non bonis natura-

[1] Quod ipsi Rationalistæ haud raro confiteri non dubitârunt; ita *Jouffroy*, (Mélanges Philosophiques, Du Problème de la destinée humaine, 1830, p. 330): "Voulez-vous un exemple de la portée et de l'étendue d'une grande religion? Considérez la religion chrétienne. Il y a un petit livre qu'on fait apprendre aux enfants et sur lequel on les interroge à l'église. Lisez ce petit livre qui est le *catéchisme*, vous y trouverez une solution de toutes les questions que j'ai posées, de toutes sans exception. Demandez au chrétien d'où vient l'espèce humaine, il le sait; où elle va, il le sait; comment elle va, il le sait. Demandez à ce pauvre enfant qui de sa vie n'y a songé, pourquoi il est ici-bas, et ce qu'il deviendra après sa mort: il vous fera une réponse sublime qu'il ne comprendra pas, mais qui n'en est pas moins admirable. Demandez-lui comment le monde a été créé, et à quelle fin; pourquoi Dieu y a mis des animaux, des plantes; comment la terre a été peuplée; si c'est par une seule famille ou par plusieurs; pourquoi les hommes parlent plusieurs langues; pourquoi ils souffrent, pourquoi ils se battent; et comment tout cela finira: il le sait. Origine du monde, origine de l'espèce, question de races, destinée de l'homme en cette vie et en l'autre, rapports de l'homme avec Dieu, devoirs de l'homme envers ses semblables, droits de l'homme sur la création, il n'ignore rien; et, quand il sera grand, il n'hésitera pas davantage sur le droit naturel, sur le droit politique, sur le droit des gens, car tout cela sort, tout cela découle avec clarté et comme de soi-même du christianisme. Voilà ce que j'appelle une grande religion: je la reconnais à ce signe qu'elle ne laisse sans réponse aucune des questions qui intéressent l'humanité" Cf. *Guizot*, Méditations, vol. I, med. 2.

libus sed supernaturalibus et indebitis ; *Incarnatio* exhibetur ut mixtio et confusio divinæ et humanæ naturæ, dum revera est solum unio utriusque, inconfusæ simul et impermixtæ, in unâ eâdemque personâ ; *Redemptio* exponitur quasi per eam homo, absque cordis mutatione verâque pœnitentiâ, justificaretur, dum e contra cum Christo pati et pœnitentiam agere debemus, si cum eo glorificari velimus. Et sic de ceteris, ita ut cum *Vaticano* dicere valeamus : "Inanis autem hujus contradictionis species inde potissimum oritur, quod vel fidei dogmata ad mentem Ecclesiæ intellecta et exposita non fuerint, vel opinionum commenta pro rationis effatis habeantur"[1].

144. (C) *Harmonice unam.* In religione christianâ maxima elucet unitas ; siquidem (a) omnia dogmata ita inter se connectuntur ut unum ex altero fluat, nec unum negari possit quin alia labefactentur ; sic v. g. admissâ Trinitate, facile Incarnatio aut justificatio concipitur ; ex adverso autem negatâ Trinitate, perit Incarnatio, multumque extenuatur justificatio. Quod adeo verum est ut hæretici nunquam veritatem catholicam alicujus momenti impugnaverint, quin totum ædificium logice corrueret, ut ex historiâ Arianismi, Pelagianismi vel Nestorianismi colligi potest. (b) Præterea omnia dogmata in Christo Redemptore recapitulantur ; Redemptio enim supponit *SS. Trinitatis* mysterium : *Pater* siquidem ita dilexit mundum ut *Filium* suum unigenitum daret, ad homines redimendos ; Filius autem, opere suo peracto, *Spiritum sanctum* misit, cujus virtute cuique Fidelium merita Christi applicantur ; importat etiam *originale peccatum*, ad quod reparandum intenditur, proindeque elevationem hominis ad statum supernaturalem. Ex Redemptione autem cetera dogmata fluunt : *justificatio*,

[1] *Vaticanum*, sess. III, cap. 4 de Fide et ratione. Quod libenter agnoverunt nonnulli rationalistæ, v. g. *W. H. Mallock*, Is life worth living, New York, 1879, c. XI, ubi agnoscit in religione christianâ inveniri non solum illas veritates quas humana ratio detegere potest, sed multas alias, nec aliunde difficiliora mysteria in eâ reperiri quam in deismo, sed potius majorem certitudinem. Idem fere invenies apud *Romanes*, op cit. p. 157 sq. ubi additur hoc esse unum ex validissimis argumentis quibus divinitas religionis christianæ demonstrari possit.

quâ redemptionis fructus peccatori applicantur ; *sacramenta*, quibus gratiæ, quas Christus meruit, dispensantur ; *glorificatio* tum corporis tum animæ, ad quam ultimo tendit redemptio. (c) Imo ipsa præcepta, quæ infra exponemus, ex dogmatibus logice fluunt : omnia enim ad amorem Dei proximique reducuntur ; atqui uterque amor ex contemplatione infinitæ perfectionis quæ in SS. Trinitate elucet, necnon beneficiorum quæ per Redemptionem nobis contulit sponte suâ nascitur[1]. Ergo doctrina christiana maximâ gaudet unitate ; quod quidem eo magis mirandum est quod nullum sit philosophicum systema sibi in omnibus plane consistens.

145. (D) *Omnium ingenio accommodatam.* Religio siquidem Christi suâ profunditate philosophis, suâ simplicitate rudibus apprime accommodatur : (a) tam *profunda* est ut inexhaustam subministret materiam doctorum investigationibus : videlicet jam a novemdecim sæculis, Patres et Theologi mysteria Trinitatis, Incarnationis, gratiæ aliaque scrutati sunt, novosque aspectus in his invenerunt, et ex comparatione tum dogmatum inter se, tum veritatum fidei cum rationis principiis, multas deduxerunt conclusiones quæ theologiæ campum multum extenderunt; nullus est tamen qui penitus ea intellexerit. (b) Aliunde tam *simplex* est ut in fidei symbolo paucis verbis dilucide exponi possit, ita ut pueri et rudes, qui catechismo tantisper studuerint, præcipuis quæstionibus de existentiâ et naturâ Dei, de origine mundi, de naturâ, origine et fine hominis, clarum certumque responsum afferre valeant[2]. Nec mirum ; nam religio christiana non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in auctoritate Dei innititur : " Et factum est, cum consummâsset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinâ

[1] Frustra igitur nonnulli Rationalistæ ethicam christianam absque dogmatibus accipere vellent ; domus sine fundamento, tectum sine parietibus stare nequit. Cf. *H. Perreyve*, Œuvres posthumes, Etudes historiques, Paris, 1876, p. 437 sq.

[2] " Et hoc etiam patet, teste *S. Thomâ* (Exposit. Symboli, art. I), quia nullus Philosophorum ante adventum Christi, cum toto conatu suo, potuit tantum scire de Deo, et de necessariis ad vitam æternam, quantum post adventum Christi scit una vetula per fidem ".

ejus : erat enim docens eos sicut *potestatem habens*, et non sicut Scribæ et Pharisæi"[1]. Hinc tum indocti, tum docti ad religionem nostram confluunt, priores quia necessitatem alicujus auctoritatis in rebus moralibus libenter agnoscunt, posteriores, quia de Christo prædicari potest quod *F. Baco* relate ad Deum dixit, " scientiam, videlicet, obiter libatam ab Eo abducere, totaliter exhaustam ad Eum reducere [2].

146. 2° *Religio christiana præceptis et consiliis suis voluntatis cordisque aspirationibus optime respondet.* Duo enim ad hoc requiruntur, scilicet ut regulam agendi tutam et completam tradat, et stimulos efficaces ad eamdem servandam præbeat ; atqui utrumque in religione Christi invenire est [3] :

147. (A) *Regulam agendi tutam et completam.* Ethica tria complectitur : officia erga Deum, proximum, seipsum ; porro hæc omnia docet christianismus tanquam ex amore Dei fluentia. Siquidem interrogatus a legis doctore quale esset mandatum magnum in lege, respondit Jesus [4] : " Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, et in totâ mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa Lex pendet et Prophetæ ". Jamvero hodie, etiam post novemdecim sæcula, nullum nobilius, nullum perfectius, aut simplicius inventum est ethicæ fundamentum, ut libenter agnoscunt quicumque Dei existentiam propugnant. Ex hoc enim principio sponte manant omnia officia :

(a) *Erga Deum ;* nam si Deus ut Pater optimus super omnia diligatur, prout jubet religio christiana, tunc libenter agnoscitur ejus supremum dominium, honorificatur cultu non frigido, ut apud rationalistas, nec libidinis incentivo, ut apud paganos, sed cultu puro et ferventi, qui ad imitationem

[1] *Matt.* XXII, 35 sq.; *Marc.* XII, 29; *Luc.* X. 27; *Rom.* XIII, 8 sq.

[2] Quod animadvertit ipse *Romanes*, op. cit. p. 161.

[3] Cfr. *C. A. Row*, The Moral teaching of the N. Test. viewed as evidential to its historical truth, London, 1888.

[4] *Matt.* XXII, 35 sq.

divinarum perfectionum tendat, juxta illud : " Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est " [1]; inde etiam nascitur pietas erga Deum, timor non servilis sed filialis, obedientia, devotio quâ propria abdicamus ad gloriam ejus promovendam [2].

(b) *Erga proximum;* dilectio enim proximi, quæ apud paganos, ad paucos familiares restringebatur, ad omnes extenditur, sine ullâ distinctione Græci et Barbari, Judæi et Gentilis, servi et liberi, quippe quum omnes sint æque filii Dei et fratres Christi [3], pretioso ejus sanguine redempti, et ad eumdem finem supernaturalem destinati. Exinde manârunt extraneorum ipsorumque inimicorum dilectio, — pauperum, orphanorum, viduarum, senum aliorumque hujusmodi cura, — *in familiâ* uxoris et liberorum justa emancipatio ac servitutis progressiva exstinctio, — in *societate* auctoritas civilis sacratior simul et humanior facta, justitia et libertas promota, — jus gentium sive in pace sive in bello perfectius agnitum, ceteraque beneficia quæ ex caritate fraternâ paulatim nata sunt.

(c) *Erga seipsum;* christiana enim religio hominem regeneratum docet propriam dignitatem agnoscere, eumque monet

[1] *Matth.* V, 48.

[2] Ille amor Dei, ut supra notavimus, vix Paganis notus fuit, et, licet jam Judæis manifestatus, nonnisi per Incarnationem plene effloruit : siquidem sub Antiquâ Lege, Deus præsertim tanquam magnus et terribilis adorabatur, dum sub N. Lege præcipue tanquam amabilis exhibetur. Nec mirum; nam per mysterium Incarnationis " benignitas et humanitas apparuit salvatoris nostri Dei " (*Tit.* III, 4), ita ut ejus amore ad amorem provocemur. Cfr. *H. E. Manning*, The Glories of the Sacred Heart, New York, 1881, p. 61.

[3] Quod fatetur auctor cæteroquin rationalista *Seeley*, Ecce Homo, Boston, 1866, p. II, c. 14, p. 180; cf. *Fisher*, The Grounds of theistic and christian belief, New York, 1885, c. 15, p. 379, sq. — Nec dicatur cum nonnullis Rationalistis Christianismum non curare de temporalibus hominis necessitatibus, sed vacuum esse spiritualismum (*North American Review*, April. 1895, p. 436); respondet enim rationalista ex amore Christi fluere amorem proximi, unumque ex divinis præceptis esse eleemosynas pauperibus largiri, ita ut in ultimo judicio ii sint salvandi qui, propter Christum, fratribus benefecerint, reprobandi autem qui hoc officium neglexerint (*Matt.* XV, 34-46). *Seeley*, (Ecce Homo c. 17, p. 208).

ut, divinæ consors factus naturæ, nolit in veterem vilitatem degeneri conversatione redire. Hinc præcipit ut, ad vitandum peccatum, passiones per *temperantiam* moderemur, licita etiam nonnunquam subtrahentes ut contra illicita magis strenue dimicemus; ut corpus et animam tanquam Dei templum revereamur; hortatur ut colantur virtutes quæ Christianis propriæ sunt, humilitas sine pusillanimitate, obedientia sine servilitate, castitas perfecta, mortificatio etiam in licitis, ut sic Christianus totum se consecrare possit Dei proximique servitio [1].

148. (B) *Stimulos efficaces ad legem servandam.* Tria præsertim ad hoc concurrunt : perfectum exemplar, sanctio sufficiens, auxilium internum.

(a) *Perfectum* virtutis *exemplar* est ipse Christus, qui cœpit facere et docere, et, fatentibus adversariis, humanæ perfectionis fastigium ita attigit ut omnium qui unquam vixerunt sapientium sit facile princeps [2]. Merito igitur discipulis dicere potuit : " Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis"[3]; exemplis enim suis efficacius quam verbis nos ad virtutem trahit.

(b) *Sanctio sufficiens* in christianismo invenitur, quum ex unâ parte justis promittantur in hâc vitâ, etiam inter tribulationes multas, conscientiæ pax et gaudium, et in alterâ præmia æterna, juxta illud : " Et omnis qui reliquerit domum vel fratres ... centuplum accipiet et vitam æternam possidebit"[4]; et ex alterâ parte malis parentur æterna supplicia.

(c) *Nec deest auxilium* quo lex impleri possit; nam gratiâ Deus nos adjuvat, ut quæ supra vires nostras sunt, facere valeamus, et si naturâ infirmi sumus, presto est gratia, quâ roboratis cum Paulo fidenter dicere licet : " Omnia possum in eo qui me confortat"[5]. Ad hoc non attendunt qui dicunt virtutes christianas nimis difficiles esse, nec non nisi a pau-

[1] Quod eloquenter exponit *Lacordaire*, Confér. 21-24.

[2] Hoc fatetur ipse *Renan*, licet non in omnibus sibi consistens, Vie de Jésus, c. 28, circa fin. Cfr. *Channing*, Sermon on the Character of Christ's Works, Boston, 1875 p. 302 sq.

[3] *Joa.* XIII, 15. — [4] *Matth.* XIX, 29. — [5] *Philip.* IV, 13.

cis coli posse [1] : fatemur quidem non omnes eodem gradu sanctitatem attingere, sed nemo est qui, divino fretus auxilio, vitam honestam et vere christianam ducere non valeat. Constat igitur religionem Christi non solum completum legum codicem, sed etiam media ad illum servandum hominibus præbere, sicque voluntatis aspirationibus optime aptari.

149. 3° *Legitimis etiam facultatum sensibilium exigentiis respondet.*

(A) Quod fit imprimis *exteriori cultus exercitio;* supremus quidem religionis actus est sacrificium ; jamvero quotidie renovatur in altari solemne sacrificium crucis, quo certe nihil excellentius ; ritus autem quo perficitur, preces, cæremoniæ, cantus, conciones et alia hujusmodi quæ ejus celebrationem comitantur pios sensus excitant, qui non parum ad veram pietatem conferunt. Idem dic de sacramentorum administratione, necnon de festis quæ sibi miro ordine succedunt et varia religionis mysteria modo sensibili repræsentant [2].

150. (B) Religione pariter *solatium* præbetur inter vitæ ærumnas doloresque : vix ratio sola concipere valet cur Deus, cujus Bonitas est infinita, permittat hominem quem diligit, tot et tantis malis esse obnoxium ; fide vero novimus miserias hujus vitæ pœnam esse peccati, probationis exercitium, virtutis et præmii incrementum, viamque tutissimam ad æternam beatitudinem ; hinc gloriamur in tribulationibus nostris, scientes quod, si cum Christo patimur, cum Illo quoque glorificabimur, si ab amicis parentibusque ad tempus separamur, cum eisdem in cœlo perpetuo commorabimur [3].

---

[1] Insulse igitur scripsit *I. Zangwill* (N. American Review, april. 1895, p. 435) christianam religionem paucis quidem prodesse quos sanctos efficit, sed multis nocere, eos hypocritas reddendo. Qui enim in communitate christianâ vixerit, non paucos inveniet qui vere sancti sint et heroicos actus haud raro perficiant, multos qui vere honestam vitam ducant, paucissimos tandem qui sint hypocritæ.

[2] Cf. *Châteaubriand*, Génie du Christianisme, anglice redditum *The Genius of Christianity*, p. IV, lib. I ; *Walsh*, Tableau des Fêtes chrétiennes ; *Dom Guéranger*, L'Année Liturgique, anglice redditum *Liturgical Year.*

[3] Quod eloquenter exponit *Bougaud*, Le Christianisme et les temps présents, Paris, 1875, vol. I, c. 11-13.

151. (C) Sed insuper religio christiana *activitatis* humanæ exercitium sanctificat, inculcando laboris legem omnibus impositam : " in sudore vultus tui vesceris pane " ; scientias et artes fovendo, quibus gloria Dei et hominis bonum promoventur ; commercium et industriam tuendo, quibus miserorum necessitates sublevari possunt, christiana caritas disseminari, religio propagari [1]. Uno verbo quidquid veri, quidquid honesti, quidquid boni, quidquid jucundi et utilis promovet ac protegit [2], utpote ad Supremæ omnium Causæ gloriam conducentis, ut magis etiam patebit ex descriptione effectuum, quos toto orbe terrarum produxit.

152. **II. Christiana religio in suis effectibus spectata, individuum, familiam et societatem mirabiliter instauravit** [3].

1° Religio christiana *hominem privatum* instauravit, ejus *intellectum* ab erroribus, ejusque *voluntatem* a pessimâ corruptione liberando.

153. (A) Tempore quo Christus doctrinam suam prædicavit, universum orbem, paucis exceptis philosophis, idololatriæ deditum esse ex testimonio paganorum luculenter constat ; tum *Cicero* in libris *de Naturâ deorum*, et *de divinatione*, tum *Seneca* in *Epistolis* istam ignobilem deorum turbam, eorumque vitia irrident, sed ipsi colebant quod reprehendebant, propter leges civiles moresque hominum, rati impossibile esse plebis superstitiones emendare [4]. Insuper

[1] Cf. *Ch. Périn*, De la richesse dans les sociétés chrétiennes ; *L. Desgrand*, De l'influence des religions sur le développement économique des peuples, Paris 1884, c. VI.

[2] " De cetero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate ". (*Philip.* IV, 8.) Quæ verba optime declarat C. A. *Row*, Moral teaching, ch. VIII.

[3] *Schwetz*, Theolog. fundament. § 133 ; *Jungmann*, n. 282 sq. ; *Bonal*, n. 228 ; *Schmidt*, Essai historique sur la société civile dans le monde romain et sur sa transformation par le Christianisme ; *G. Boissier*, La fin du Paganisme.

[4] Cfr. *S. Augustinus*, de Civit. Dei, l. VI, c. 10 ; *Boissier*, La Religion Romaine, vol I, p. 42 sq. ; *Freppel*, Les Apologistes, S. Justin, Paris 1869, p. 50 sq. ; *Fouard*, S. Pierre, ch. XV ; *Storrs*, The divine

Græcorum et Ægyptiorum numina tunc temporis Romæ colebantur, veteremque Romanorum religionem plus minusve corruperant[1]. Inter philosophos, multi de immortalitate animæ dubitabant, et in scepticismum religiosum inciderant. Christiana autem religio omnibus, etiam rudibus, pauperibus, imo et servis prædicata fuit; Dominus siquidem videns turbas, misertus est eis, quia erant vexati, et jacentes sicut oves non habentes pastorem: tunc misit discipulos suos non solum ad oves quæ perierant domus Israel, sed ad omnes Gentes; revera in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum[2]; paulo post innumeri homines ex omni tribu et natione verbum Dei audierunt, didiceruntque sublimes illas veritates, quas supra breviter recensuimus, unitatem Dei, ejus paternam providentiam, animæ immortalitatem, generis humani per Christum redemptionem etc., ita ut hodie indocti etiam ea clare cognoscant quæ olim philosophis ignota erant.

154. (B) Nec minus mira est mutatio quæ in *moribus* contigit. Historiâ enim constat Romanos, post deletam Carthaginem Græciamque subditam, pessimis indulsisse vitiis: hoc enim testantur non solum poetæ, sed philosophi et historici; intemperantia profusioque in victu et cultu corporis, luxuria et ebrietas, necnon infandum sodomiæ crimen ubique vigebant, tacentibus aut etiam approbantibus philosophis. Ait siquidem *Tacitus*[3] de Romanis qui sub Nerone

origin of christianity indicated by its historical effects, New York, 1884, p. 37 sq.; *Mommsen*, History of Rome, transl. by Dickson, Lond. 1867, vol. IV, p. 560.

[1] Cfr. *Lucan.* I, 565; *Seneca*, de Beat. Vitâ, 27; *Lactant.* Instit. I, 21; *Lecky*, History of European morals, New York, 1884, vol. I, p. 319 sq.; *C. Fouard*, Saint Pierre, anglice redditum *Saint Peter*, c. 15.

[2] *Matth.* IX, 36; XXVIII, 19; *Ps.* XVIII, 5.

[3] Nec aliter *Juvenalis*, Satir. VI, 292-300:

" Nunc patimur longæ pacis mala. Sævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem
Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas romana perît . . .
Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, et turpi fregerunt secula luxu
Divitiæ molles . . . "

vivebant : " Ceterum abolitos paulatim patrios mores, funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus ; qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant ". Quanta autem mutatio per prædicationem Evangelii inducta fuerit ex his *S. Justini* verbis colligi potest : " Qui olim stupris gaudebamus, nunc castimoniam unice amplectimur ; qui magicis etiam artibus utebamur, bono et ingenito nos consecravimus Deo ; qui pecuniarum et possessionum vias omnibus antiquiores habebamus, nunc etiam ea quæ habemus in commune conferimus, et cum indigentibus quibusque communicamus ; qui mutuis odiis et cædibus pugnabamus, et cum iis qui tribules nostri non essent communem focum ob diversa instituta non habebamus, nunc, postquam Christus apparuit, convictores sumus et pro inimicis rogamus "[1]. Quod aliunde confirmatur paganorum testimonio, qui fatebantur Christianos non propter furta, latrocinia, adulteria, aliave crimina condemnari, sed propter suam religionem[2]. Non omnia quidem per christianismum abolita fuere vitia, sed multa emendata sunt, nec ullum fuit probatum.

Idem legitur apud *Senecam* (de Irâ, II, 8) : " Omnia sceleribus ac vitiis plena sunt : plus committitur quam quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine : major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. Nec furtiva jam scelera sunt : præter oculos eunt... " De infando autem sodomiæ crimine cfr. Aristophanes, *Lysiastra*, 110; Plato, *Symposium*, 191; Lucian., *Amores*, XVIII; *Dialogi meretricii*, V, 22; Juvenal., VI, 311; Martial., I, 91; VII, 67; Becker's *Charicles;* Forsyth's *Life of Cicero*, pp. 289, 336; Döllinger's *Heathen and Jew*, II, 273 sqq., ubi probatur vix unquam hoc vitium a paganis scriptoribus, etiam optimis, ut Socrate, fuisse reprobatum; imo idem in nonnullis græcis regionibus fuisse explicite laudatum, atque in Romano imperio, circa finem Reipublicæ ac tempore Imperatorum, late crevisse. Vide etiam *Fouard*, S. Pierre, ch. XVI.

[1] Apologia I, 14.

[2] *Plinius*, Epist. l. X, ep. 97. Cf. *Lecky*, op. cit. vol. II, c. IV, pp. 11, 153-154.

155. 2° *Familiam pariter instauravit, filios, uxores, servos* protegendo. (**A**) Antiquitus paterfamilias potestatem vitæ necisque in liberos habebat. Apud Græcos, filii non tam familiæ quam reipublicæ procreabantur ; inde fiebat ut, statuente Lycurgo approbantibusque philosophis[1], infantes manci vel debiles necarentur. Res aliter se non habebat apud Romanos ; in lege enim *decem Tabularum* (tab. IV) legitur : " Pater insignem ad deformitatem puerum cito necato" ; nec *Senecam*[2] puduit scribere : " Portentosos fœtus exstinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sint, mergimus : non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere". Præterea toto vitæ tempore pater filios in carcerem conjicere, flagris cædere, vinctos ad rusticum opus detinere, imo et vendere permittebatur[3]. Quam sanctius de parvulis cogitabat qui dixit : " Sinite parvulos venire ad me et ne prohibueritis eos : talium enim est regnum Dei ;... Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris ... Videte ne contemnatis unum ex his pusillis ; dico enim vobis quia Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris"[4]. Ex hoc enim factum est pusillos ut filios Dei, heredesque regni cœlestis habitos fuisse, et maximâ cum reverentiâ et amore apud christianas gentes tractatos. Hinc *Lactantius*[5] : " Ergo ne illud quidem concedi aliquis existimet ut recens natos liceat oblidere, quæ vel maxima est impietas ; ad vitam enim Deus inspirat animas, non ad mortem ... Tam igitur

[1] Ita *Aristoteles* (Politic., l. VII, c. 14) : " Abolendis autem alendisque fœtibus esto lex, ut nihil alatur mancum et debile. Propter multitudinem autem liberorum, quosdam fœtus abolere oportet ... quod si quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem facere conveniet".

[2] *Seneca*, De Irâ, lib. I, c. 15.

[3] Cf. *Dionysius Halicarn.* Roman. Antiquit. lib. II, c. 4 ; *Storrs*, op. cit. p. 138 sq., 459 sq.

[4] *Marc.* X, 14 ; *Luc.* XVIII, 16 ; *Matt.* XVIII, 6-10 ; *Marc.* IX, 42 ; *Luc.* XVII, 1.

[5] *Lactant.*, de divin. Instit. lib. VI, c. 20 ; *Migne*, VI, 708. Hinc scribit rationalista *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 20 sq. Abortum, qui apud paganos frequens erat, a christianâ religione non solum ut inhumanum, sed etiam ut verum homicidium, efficaciter reprobatum esse.

nefarium est exponere quam necare"... Revera christiana religio, tanquam devota mater, infantium curam suscepit, et abortum vel parvulorum expositionem stricte prohibuit.

156. (B) Nec minus *uxorum* dignitatem instauravit. Apud veteres Romanos, uxores virorum dominationi omnino subdebantur ; non solum propter adulterium, sed etiam propter ebrietatem, morte puniri poterant, viri arbitrio. Exemplum habetur in Metello, qui uxorem, quod vinum bibisset, fuste percussam interemit ; in quo non accusatore tantum, sed etiam reprehensore caruit[1]. Postea autem, quando humaniorem adeptæ sunt conditionem, videlicet paulo ante Augustum, in licentiam præcipites se dederunt, ita ut, teste Tacito[2], Senatus legem condere coactus fuerit ne nobiles matronæ sui corporis quæstum facerent et lenocinium profiterentur. Eodem tempore divortia communia facta sunt : Cato ipse, in avaritiam et luxuriam adeo vehemens, avaritiâ uxorem suam Marciam Hortensio locavit, eamque divitem factam, Hortensio defuncto, iterum assumpsit ; Cicero uxori suæ Terentiæ dedit libellum repudii, ut creditores suos pacaret dote novæ uxoris Publiæ, quam postea vano prætextu dimisit[3]. Augustus, in coercendis adulteriis tam sollicitus, ipse alienarum corruptor uxorum fuit, multasque concubinas habuit, quæ ipsi undique etiam ab uxore conquirebantur[4]. Inde factum est ut ad connubia cives legum vi compellendi essent ; maritatis, præsertim qui prolem habebant, præmia statuta, pœnæ e contra in cœlibes latæ sunt.

---

[1] *Valerius Maxim.*, lib. VI, c. 3 ; cf. Dionys. Halicarn. Romani antiq. l. II, c. 4.

[2] *Tacitus*, Annal. lib. II, n. 85 ; cfr. *Suetonius*, in Tiber. 35.

[3] *Plutarch.*, Vita Catonis, Vita Ciceronis.

[4] *Suetonius*, Augustus, 71. Philosophi ipsi meretricios amores condemnare non audebant : "Verum si quis est qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet, est ille quidem valde severus ; negare non possum ; sed abhorret non solum ab hujus sæculi licentiâ, verum etiam a majorum consuetudine atque concessis. Quando enim hoc factum non est ? Quando reprehensum ? Quando non permissum"? (*Cicero*, Pro Cælio, c. 20.) Cf. *Lecky*, History of European morals, vol. II, c. 5, p. 305 sq.

Christus autem, unitatem, indissolubilitatem et sanctitatem matrimonialis vinculi instaurando, conditionem feminei sexus ad pristinam dignitatem revocavit, imo ad altiorem statum evexit : viri uxores suas diligere tenentur sicut et Christus dilexit Ecclesiam, mulieres viris suis subdi sicut Domino : duo autem sunt in carne unâ, nec vinculum solvi potest nisi defuncto alterutro conjuge[1]. Diaconissis, et viduis, quæ veræ viduæ sunt, officia quædam commendantur, præsertim vero caritatis opera ; unde fit ut femineus sexus valde nobilitetur. Sed ad hoc præsertim tendebat cultus B. Virgini redditus, quæ, cum virginitatis simul et maternitatis honore fulgeret, virginibus simul et maritatis exemplum esse poterat : hinc floruerunt modestia, pudor, virginitas, castus amor sive conjugum inter se, sive parentum erga filios, christianaque prolis educatio[2].

157. (C) *Servorum* conditio pariter paulatim in melius mutata fuit. Antiquo jure Romano servi non personæ, sed *res* existimabantur, quibus proinde uti abutique dominis licebat, juxta illud : *in servum nihil non domino licet*, vel *nulla in servum injuria cadit.* Hinc ipsis non licebat verum connubium contrahere, sed more pecudum vivebant. Haud raro catenati servabantur, et, post multos labores, jam morbo aut senio confecti, aut necabantur aut in desertis locis exponebantur fame perituri. *Cato* ipse (de Re rusticâ, c. 2) scribit de patrefamilias : "Vendat boves vetulos,... plaustrum vetus, ferramenta vetera, *servum senem*, *servum morbosum*, et si quid aliud supersit, vendat". Servis de fugâ suspectis collaria ferrea imponebantur, fugitivis frons infamiæ notâ inurebatur. Sæpe ipsæ matronæ ancillas acubus et spinulis transfigebant, vel ad crucis supplicium servos damnabant. Pollio, familiaris Octavii Augusti, murænas sanguine humano saginabat, et servos qui contra se aliquid offenderant,

[1] *Ephes.* V, 21-33 ; *Rom.* VII, 2-3.

[2] Hinc *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 316 sq. agnoscit a christianâ religione castitatem, ut virtutum nobilissimam, maxime promotam fuisse, vitiumque contrarium gravissimis pœnis castigatum ; et infra (p. 367) addit, cultu B. Virginis, femineas virtutes mirum in modum excultas fuisse.

in vivarium serpentibus objici jubebat[1]. Lege statutum fuerat ut, si quis occideretur dominus, omnes indiscriminatim servi qui tunc temporis in domo erant, morte punirentur, quod revera sub Nerone factum est, ut narrat Tacitus[2]. "In servos, ait *Seneca*[3], superbissimi, crudelissimi, contumeliosissimi sumus".

Servitutis rigorem statim temperavit et deinde paulatim exstinxit christiana religio. Christus enim sæpe docuerat omnes homines filios esse ejusdem cœlestis Patris, omnesque pariter heredes Dei; Paulus aperte dixerat coram Deo non esse servum neque liberum, sed omnes esse unum in Christo Jesu, sive servos, sive liberos, fidelesque hortatus est ut servos ad fidem conversos non jam ut servos, sed pro servis charissimos fratres reciperent[4]; sic quasi a radice præcidebatur quidquid inhumani erat in ratione agendi cum servis, simulque via parabatur plenæ eorum emancipationi. Revera, statim ac religio christiana dominata est, varia decreta edita sunt quibus servorum conditio mitior fieret, eorumque numerus paulatim imminueretur; videlicet statutum est ne quis, absque judicis sententiâ, eos occideret aut graviter verberaret; qui ad ecclesias confugiebant, a corporalibus suppliciis excusabantur; manumissi episcopali patrocinio tegebantur; captivi redimebantur, aliquando etiam sacrâ supellectili venditâ; sæpe die dominicâ aliisque festis servi manumittebantur; nefarium negotium quo homines sicut bruta animalia venundabantur sæc. XII interdictum est; his aliisque mediis abrogata est servitus apud Christianos, non quidem subito, quia id prudentia non sinebat, sed paulatim, prout se dabat opportunitas[5]. Nec aliter egit Eccle-

[1] *Senec.* de Clement. l. I, c. 18; *Juvenal.* Satir. VI; *Valerius Maximus*, l. VI, c. 8; *Laur. Pignorius*, De servis et eorum apud veteres ministeriis, p. 14-15; *Lecky*, op. cit. vol. I, p. 302 sq.; *Wallon*, Histoire de l'Esclavage, vol. II, p. 293 et alibi passim.

[2] *Tacitus*, Annal. lib. XIV, c. 44.

[3] Ep. 47.

[4] *Galat.* III, 28; *Coloss.* III, 11; IV, 1; *Ephes.* VI, 9; I *Cor.* XII, 13; *Philem.* 16.

[5] Varios Conciliorum Canones de servili conditione emendandâ collegit *Balmès*, Protestantism and Catholicity compared in their effects

sia quando, detectâ Americâ, servitudo iterum viguit : abusus siquidem repressit, humanitatisque principia inculcavit. Omnibus pariter notum est quid Leo XIII statuerit ad ultima servitutis vestigia, prout fieri potest, prorsus abolenda[1].

158. 3° *Societatem etiam civilem* renovavit, *libertatem, caritatem* et *jus gentium* promovendo. (A) Tyrannis siquidem sæpe sæpius apud paganas gentes vigebat ; Aristoteles tres tyrannidis formas distinguit : monarchiam, ad ejus qui solus imperat utilitatem, institutam ; oligarchiam, ad commoda divitum ; democratiam, ad egentium ; et addit reipublicæ utilitatem nulli ex eis esse propositam[2]. Quicumque enim gubernabant, non tam subditorum quam proprium sibi proponebant bonum : exinde natæ sunt licentia factionum, dissensio ordinum, seditiones vel abjecta tyrannis subjectio, quæ omnem virilitatem enervat[3] ; ut axioma siquidem admittebatur : "*quod principi placuit legis habet vigorem.* Res autem aliter se habet apud christianas Gentes : religione subditi docentur non esse potestatem nisi a Deo, nec magis licere legitimis superioribus quam divinæ voluntati resistere, juxta illud : "Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit"[4] ; aliunde qui in auctoritate sunt, monentur ut cum æquitate simul et paternâ caritate imperent, ad civium, non ad suam utilitatem, Deumque imitentur cujus justissima in

---

on civilization, not. 15, p. 430 sq. Quoad aliunde rationalistæ agnoscere coguntur ; ita *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 66.

[1] *Leo XIII*, Litteræ ad Em. Card. Lavigerie, 27 Octob. 1888 ; 17 jul. 1890 (*Acta S. Sedis*, XXI, 195 ; XXIII, 3.) De servitutis abolitione fusius tractârunt *Möhler*, Bruchstücke aus der Geschicte der Authebung der Sklaverei, 1834, gallice redditum : De l'abolition de l'Esclavage par le Christianisme, Paris 1841 ; *Wallon*, Histoire de l'Esclavage dans l'Antiquité ; *Ozanam*, La civilisation au Ve S. 1862, I, p. 200 sq. ; *A. Cochin*, l'Abolition de l'Esclavage, Paris 1862 ; *Balmès*, op. cit. c. 15-19 ; *Lighfoot*, Commentary on Philemon ; *P. Schaff*, Christ and Christianity, N. York 1885, p. 184-212 ; *Storrs*, op. cit. p. 160-163 ; 488-493 ; *Allard*, Les Esclaves chrétiens, Paris, 1876.

[2] *Aristotel.* Politic., lib. III, c. 5.

[3] *Tacit.* Annal. lib. III, c. 26-27 ; *T. Livius*, Dec. I, lib. I, c. 17 ; *Digest.*, lib. I, tit. 4, § 1.

[4] *Rom.* V, 2 ; XIII, 1.

homines potestas est cum paternâ bonitate conjuncta. Ita sane tuta servatur majestas imperii simul cum libertate civium[1]. Revera, historiâ teste, christianæ nationes paulatim civilem libertatem acquisierunt, justitiâ et dignitate hominis fundatam, quam paganæ nunquam attigerant nationes ; nostrisque diebus illi populi ut liberi existimantur qui vel christiani sunt vel a christianis principibus reguntur ; nec mirum, nam "duo sunt, inquit *Petrus Blesensis*[2], *justitia* et *libertas*, pro quibus quisque fidelis usque ad sanguinem stare debet" ; et longe antea Apostoli dixerant : "obedire oportet Deo magis quam hominibus"[3] ; quæ quidem verba veram conscientiæ libertatem in tuto collocârunt.

159. (B) Paganam tyrannidem consecuta fuerat inhumana *crudelitas*, quæ non solum in agendi ratione cum servis, sed etiam in ludis amphitheatricis sese manifestabat. Romæ siquidem institutæ sunt *gladiatorum scholæ*, in quibus captivi a magistris discebant jugulare et jugulari ; nec ullum spectaculi genus Romanis acceptius quam gladiatoriæ pugnæ, in quibus millia hominum coram populo senatuque, coram mulieribus et puellis inhumane occidebantur. Optimi imperatores hâc in re sævissimi fuerunt : Titus, cum adhuc in Judæa esset, exercitum suum recreare non erubuit gladiatorio ludo, in quo tria millia captivorum unâ die cæsa sunt[4]. Nec humani sanguinis parcior fuit Trajanus, qui "spectacula edidit dierum 123, in quibus interdum cæsæ sunt feræ mansuetæque bestiæ mille : interdum etiam ad decem millia : itemque gladiatorum decem millia inter se certaverunt"[5]. Nec ipsi philosophi, ante Senecam, tam exsecrabiles ludos reprobaverunt. Temporis progressu, cæ-

[1] *Leo XIII*, Encycl. *Immortale Dei*, ubi egregie exponuntur commoda quæ christianismus civili contulit societati.

[2] Apud *Migne*, P. L. CCVII, p. 1111.

[3] *Act.* V, 29.

[4] *Josephus*, de Bello judaico, lib. VII.

[5] *Dion Cass.*, lib. 66. De his gladiatoriis ludis cfr. *Martial*, de Spectaculis ; *Sueton.*, Claudius, 34 ; *Juvenal.* Satir. III, 36-37 ; *Valer. Max.* II, 4, § 7 ; *Seneca*, de Brevit. vitæ, c. 13 ; ep. 7 ; *Wallon*, Histoire de l'Esclavage, vol. II, p. 129-139 ; *Lecky*, op. cit. p. 271 sq.

dium æstus adeo increvit ut non solum servi, sed etiam equites Senatoresque, imo et mulieres aliquando in arenâ decertarent[1].

Christiana autem religio dignitatem hominis, sanguine Christi redempti æternæque vitæ candidati, ita extollit, ut non solum gladiatorum inhumana certamina prohibuerit et feliciter aboleverit[2], sed etiam caritatis instituta ubique fundaverit pro orphanis, vel expositis infantibus, pro infirmis, pro senibus aliisque hujusmodi, ut libenter fatentur adversarii nostri[3]. Quam caritatem ipsi pagani mirabantur, imo, instigante Juliano Apostata, imitari conati sunt, infelici tamen exitu, quum vera fraternitas ex amore Dei nascatur; aiebat siquidem Julianus : "Quid causæ est cur non potius convertamus oculos ad ea quibus Christianorum religio crevit, id est ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis

[1] *Sueton.*, Vita Neronis, c. 12 ; Vita Domitiani, c. 4 ; *Juven.* Satir. VI, 248; *Martial.* de Spectaculis, VI ; *Statius*, Sylv. I, 6 etc. Cf. *Lecky*, op. cit. p. 280 sq.

[2] *Theodoretus* (Histor. Eccles. l. V, c. 26) narrat quomodo Honorius morem digladiandi sustulerit : "Profectus ab Oriente Telemachus quispiam, qui in religione solitariam vitam agebat, Romam venit, ubi abominandum spectaculum edebatur : descendit ipse in circum, tentavitque dirimere congressum infestaque arma. At spectatores cædis, furore perciti dæmonis sitientis cruorem, lapidibus obruunt mediatorem pacis. Quo cognito, imperator præcepit hunc inter victores martyres referri, nefarium vero spectaculum intermitti". Attamen, etiam post Honorium, non obstante lege, aliquot fuerunt spectacula hujusmodi, quæ nonnisi sæculo VI omnino cessasse videntur.

[3] Ita, inter alios, *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 79-80, fateri coactus est christianâ religione fraternam caritatem maxime floruisse : quod tribuendum est hujus religionis Auctori, qui speciali amore pauperes, infirmos ac pusillos prosecutus est. Hinc ab initio collectæ fiebant diebus dominicis ad sublevandas pauperum necessitates ; hinc opera caritatis permulta, approbantibus episcopis, a diaconis instituta, ita ut vinculum unitatis esset simul vinculum caritatis. Cf. *Chastel*, Etudes historiques sur la Charité, Paris, 1853 ; *Tollemer*, Origines de la charité catholique, Paris, 1863 ; *Fr. de Champagny*, De la charité chrétienne dans les premiers siècles de l'Eglise ; *Ryan*, History of the effects of religion upon mankind, Dublin, 1820 ; *Stoors*, op. cit. p. 164-168, 493-497 ; *Baluffi*, La Chiesa romana riconosciuta alla sua carità, Imola, 1855, anglice redditum *The Charity af the Church, a proof of her divinity*, Dublin, 1885 ; *Congrès International*, 1888, p. 233 sq.

in mortuis sepeliendis positam, et ad sanctimoniam quam simulant. Non turpe profecto est, cum nemo ex Judæis mendicet, et impii Galilæi non suos modo, sed nostros quoque alant " [1].

160. (C) Deficiente apud Gentiles humanitatis sensu, relationes inter varios populos non tam æquitate quam vi regulabantur : hinc frequentia bella, solo victos spoliandi motivo; sæpe etiam inermium cædes, direptio rei sacræ et profanæ, prædæque partitio inter victores; postea venditio hostium non cæsorum, tandemque cooptatio regionum domitarum in provincias romanas [2]. Suadente vero christianâ religione, paulatim nova crevit idea, varias scilicet nationes unicam efformare familiam, juxta illud *Tertulliani* (Apolog. 34) : " unam omnium rempublicam agnoscimus, mundum ". Hinc bellorum horrores paulatim minuti sunt [3]; inermes jam non occisi aut in captivitatem ducti sunt, sed mitius tractati; bellantes ipsi post partam victoriam jam non occisi; *jus gentium* sive in pace sive in bello communiter agnitum; fides in pactis melius servata. Uno verbo barbaræ agendi rationi cum alienis Gentibus successit æquitas et moderatio. Merito igitur religio christiana habetur ut vitæ magistra, vitiorum expultrix, ac virtutum fœcunda parens, non solum privatos homines, sed etiam familias societatesque paulatim instaurans et perficiens, promissiones habens vitæ quæ nunc est et futuræ.

161. **III. Religio hujusmodi tam excellens sive in se sive in suis effectibus, attentâ præsertim divinâ Providentiâ, supra-humana dicenda est, proindeque a Deo revelata [4].**

---

[1] Ep. ad Arsacium, apud Zozomen, H. E., lib. V, c. 26.

[2] Cf. *Tit. Liv.* Dec. I, lib. 5, c. 21-22; Dec. V, lib. 5 et alibi passim; *Sallust*, Bellum Catilin.; *Tacit.* Annal. I, 51; II, 21; etc.

[3] In corpore juris canonici, Decretal. l. I, tit. 34 de Treugâ et pace legere est quid Ecclesia statuerit ad bella minuenda ; cfr. *Balmès*, op. cit. c. 32; *Montesquieu*, Esprit des Lois, l. XXIV, c. 3.

[4] Cf. *Brugère*, un. 32, 50-51; *David*, de Ecclesiâ, n. 44 sq.; *de Broglie*, Problèmes et conclusions de l'Histoire des Religions, c. X ; *Schanz*, A christian Apology, vol. II, p. 238 sq.

Probatur directe. 1° Etenim, ex dictis supra, nullus unquam fuit homo qui completum moralium legum codicem, absque erroris admixtione invenerit, nullus qui in rebus religiosis sibi omnino consistens fuerit nec in aliquam contradictionem non inciderit, nullus *a fortiori* qui religionem docuerit omnibus humanæ naturæ legitimis aspirationibus respondentem, licet philosophi præstantissimi rem attentaverint, et academias fundaverint ad suorum systematum propagationem. Quomodo igitur factum est ut homo, qui non in Atheniensium aut Romanorum scholis, sed inter Judæos, et quidem non in Jerusalem inter Scribas et Doctores legis, sed in ignoto Galilææ vico educatus fuerat, qui litteras non didicerat, sed ut faber et fabri filius existimabatur [1], invenire et feliciter prædicare potuerit doctrinam religiosam, sublimem, profundam, omnium Gentium et temporum ingenio accommodatam, quam excultissimi philosophorum nunquam excogitârunt, nisi hic homo divinus sit legatus doctrinamque suam a Deo acceperit? Quod enim genus humanum, post tot experimenta, invenire non potuit, in re non scientificâ, sed morali ad rectam vitæ institutionem spectante, merito supra vires humanas esse dicitur.

2° Quomodo sola religio christiana, inter omnes quæ floruerunt vel etiam hodie florent, individuum, familiam, societatemque instaurare potuit, nisi sit divinitus revelata? Ad hoc enim non satis erat intellectum illluminare, sed etiam vires voluntati addere, et id quidem non semel tantum, sed quotidie ac perseveranter, nam effectus hujusmodi per novemdecim sæcula durârunt, nec apud unam tantum nationem, sed apud multas. Porro solus Deus vires hujusmodi addere valet, quippe quum solus multorum voluntates tam efficaciter movere possit. Neque dicere juvat non constare quid voluntas humana propriis viribus queat vel nequeat; id enim pro uno alterove homine vix certo constare potest, potest autem pro *multitudine*: nam etiamsi homo singularis aliquando aliquid vere extraordinarium et heroicum peragat, multitudo leges ordinis moralis sequitur, nec proinde per longum tempus actus heroicos perficiet, nisi speciali di-

[1] *Joa.* VII, 5; *Matt.* XIII, 55.

vino roboretur auxilio : Deus autem speciale et habituale auxilium hujusmodi non præstabit nisi veræ religioni quæ sibi accepta est.

Quibus diligenter consideratis, et attentâ præsertim divinâ Providentiâ, jam maxime probabile evadit religionem christianam supernaturalem esse, seu a Deo venire. Ipse enim hominibus indidit illas aspirationes de quibus supra diximus, proindeque voluit easdem compleri ; aliunde non complentur nisi in religione christianâ ; præterea Ipse voluit ut tum privati homines, tum familiæ societatesque æquitatis, caritatis et honestatis leges sequerentur ; porro nulla est religio in quâ tam perfecte leges hujusmodi universim serventur ac in religione Christi ; ergo hæc religio vere divina est, nisi dicatur nos ab ipso Deo deceptos fuisse.

162. *Probatur indirecte.* Validitatem hujus argumenti senserunt Rationalistæ, ideoque contenderunt doctrinam Christi partim a Judæis Doctoribus, partim a Græcis latinisve philosophis fuisse mutuatam [1] ; quod tamen, inspectâ historiâ, admitti nequit.

1° *Religio christiana a judæis Doctoribus mutuata non fuit.* Fatemur equidem christianam revelationem ultimum esse complementum mosaicæ revelationis, ideoque eadem fundamentalia dogmata in utrâque reperiri ; sed inter doctrinam a Christo prædicatam et Judæorum legisperitorum placita,

[1] Ita inter alios *Havet*, Le Christianisme et ses origines. Alii dixerunt christianismum ex doctrinâ Zoroastri, in Persiâ vigente, ortum fuisse ; quod aperte factis contradicit, quum, tempore Christi et Apostolorum, hæc doctrina in Judæâ ignota fuerit. Aliunde hæc valde differt a christianâ religione, ut egregie demonstravit *Le Hir*, Etudes Bibliques, Paris, 1869, vol. II, p. 187 sq. ; ita fundamentum hujus religionis, est *dualismus*, seu existentia duplicis principii; *Ormuzd*, principium est boni ac lucis, *Ahriman* fons mali ac tenebrarum; hinc destruenda sunt entia animata vel inanimata quæ a principio malo oriuntur, dum omni veneratione habenda sunt elementa quæ Ormuzd creavit. Nonnulli etiam contenderunt Christianismum esse Budhismi quamdam imitationem : quod falsum esse perspicue constabit ex iis quæ de Budhismo infra dicemus. Interea autem vide, si lubet, *de Broglie*, Problèmes et Conclusions de l'Histoire des Religions, cap. VI, X; *Hardwick*, Christ and other Masters, London, 1891, part. II, p. 117 sq.

tot et tanta sunt discrimina, ut illa minime potuerit ab his naturaliter evolvi, sine novo ac speciali Dei interventu.

(A) Imprimis mosaica religio *nunquam universalis* fuit, sed uni judaico populo propria : hinc Petrus Gentilibus prædicare non consentit nisi ex speciali revelatione, et Judæi non parum scandalizati sunt, quum primum audierunt Cornelium centurionem cum domo suâ baptizatum fuisse [1]; christianismus ex adverso est religio *universalis*, omnium gentium et temporum necessitatibus accommodata : " Prædicare Evangelium omni creaturæ " (*Marc.* XVI, 15).

(B) Tempore Christi, Judæi exspectabant Messiam *temporalem*, qui regnum Israel restitueret Gentilesque imperio suo subderet [2] ; Dominus vero venit tanquam rex *spiritualis*, mansuetus et humilis, et omnium servum se fecit, regnumque spirituale stabilivit, in quo nulla est distinctio Judæi et Gentilis [3].

(C) Pharisæi, Sadducæi aliique doctrinam mosaicam *humanis traditionibus*, vanis superstitionibus, falsis interpretationibus et erroribus non paucis corruperant [4] : quos proinde Christus variis in locis redarguit, nedum ab eis doctrinam suam mutuaverit : " Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?" " Dico enim vobis, quia, nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum " [5]; quod aliunde luculenter constat ex toto sermone in monte.

(D) Ad *dogmata* quod spectat, Trinitas, Incarnatio secundæ personæ, Redemptio per crucem, justificatio per fidem et bona opera, quæ sunt fundamenta religionis christianæ, aliena erant a mentibus coævorum Christi. Iterum

---

[1] *Act.* X, XI, 1-18.

[2] Cf. Das Buch Henoch, ubersetz von Dillmann, XC, XCI; *C. Fouard*, Vie de N. S. Jésus-Christ, l. I, c. I; *Schürer*, The jewish people in the time of J. X., N. York, 1891, vol. II, § 29, p. 158 sq.

[3] *Matt.* XXI, 5; XX, 18; *Joa.* XVIII, 36.

[4] Cfr. *Ugolini*, Thesaurus antiquitatum sacrarum, Venetiis 1744, vol. III, p. 110 sq.; vol. XII, p. 36 sq.; vol. XXI, p. 229 sq.; *Schürer*, op. cit. § 28, p. 90 sq.; *C. A. Row*, Christian Evidences, London, 1888, lect. III, p. 137-139.

[5] *Matt.* V, 20.

virtutes Pharisæorum aliorumque ducum plebis sæpe sæpius externæ erant, et regulæ morum quas tradebant ad hypocrisim fovendam tendebant, dum ethica christiana internam cordis mutationem requirit et hypocrisim ut pessimum damnat vitium : " Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis... Cum ergo facis eleemosynam, noli tubâ canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus... Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus... Tu autem, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et, clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito"[1]. Hæc et alia multa discrimina certe probant Christi doctrinam non fuisse ex judæis doctoribus desumptam, aut evolutam, quum spiritus christianismi in multis e diametro spiritui judaico opponatur.

163. 2° *Aliunde nec fuit ex græcis latinisve scriptoribus hujus temporis mutuata.* Non diffitemur equidem apud paganos philosophos reperiri placita et præcepta, quæ christianis dogmatibus similia sunt : ratio enim humana, licet infirma, quasdam veritates ordinis moralis invenire potest, et aliunde primævæ revelationis vestigia a Gentilibus servata sunt. Sed tot sunt discrimina inter religionem Christi et coævorum philosophorum placita, ut moraliter impossibile sit, sine speciali Dei interventu, illam ab his evolutam fuisse.

(A) Ut supra probavimus nullus est philosophus qui summam religiosarum veritatum completam, tutam, et absque erroris admixtione docuerit ; quod quidem probari potest, quoad tempora Christi, ex operibus *Ciceronis* et *Senecæ*,

[1] *Matt.* VI, 1-6 et alibi passim ; totus legatur sermo Christi in monte, qui, juxta adversarios, genuinam Christi doctrinam continet, et comparetur cum ineptis fabulis quæ in Talmude reperiuntur; v. g. in libro integro *Betsa*, serio inquiritur utrum comedere liceat ova quæ gallina sabbato peperit. Cfr. *Fouard*, op. cit., l. I, c. 1, angl. translat. vol. I, p. 12, not. 1. Cf. *Schürer*, op. cit. § 28, p. 96 sq.; *Edersheim*, Life and Times of Jesus, 8ª ed. 1896, vol. I, p. 103 sq , 310 sq.; *Stapfer*, La Palestine au temps de J. C., 5ª ed., Introd. Quod aliunde fatetur ipse *Renan* (Vie de Jésus, c. 28).

quorum prior Christum præcessit, posterior subsecutus est. Ambo siquidem, licet Supremum Numen agnoscerent, de ejus naturâ dubitârunt, et Seneca in pantheismum deflectere visus est; ambo materiæ æternitatem et fati existentiam, cui etiam Numen subdebatur, agnoverunt; ambo Providentiam negârunt, proindeque orationis necessitatem; uterque pariter de animæ immortalitate plus minusve dubitavit; neuter Trinitatem vel Redemptionem suspicatus est. Uno verbo præcipua dogmata, quæ in Evangelio clare et absque dubio ut fundamenta christianæ religionis exhibentur, ab operibus horum philosophorum prorsus exulant [1]. Maxima

[1] Pauca hic testimonio subjicimus, ut res clarior evadat. Circa finem lib. II Academic. n. 48, *Cicero* approbat Catulum hæc dicentem : "Ad patris revolvor sententiam, quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse; assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem, sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse quod comprehendi et percipi possit"; ex quo sequitur Ciceroni de rebus philosophicis nil certum fuisse : quantum distat a Christo qui docebat tanquam auctoritatem habens! — Hinc alibi in tribus libris *de Naturâ deorum* philosophorum opiniones recitat de naturâ divinâ, et concludit nil certi hâc de re cognosci posse : "profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maximâ re tanta dissensio" (lib. I, 6). Providentiam pariter denegat aut saltem in dubium revocat, hæc Cottæ verba approbans : "Non curat singulos homines; non mirum, ne civitates quidem; non eas? ne nationes quidem et gentes" (lib. III, 39). De immortalitate animæ anceps manet : "Quæ quum ita sint, magna tamen eloquentia utendum, atque ita velut superiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. Nam si supremus ille dies non exstinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? Sin autem perimit ac delet omnino, quid melius, quam in mediis vitæ laboribus obdormiscere, et ita conniventem somno consopiri sempiterno"? (Tuscul. lib. I, 49.) Idem docuit *Seneca* in libro *de consolatione ad Marciam* (d. 19) : "Mors omnium dolorum et solutio est et finis : ultra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem in quâ antequam nasceremur jacuimus, reponit". Alibi (Ep. XXXI) tenet turpe esse deos precibus fatigare; nec mirum, quum Deus non sit a mundo distinctus, sed veluti anima mundi : "Universa ex materiâ et ex Deo constant : Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur et ducem. Potentius autem est ac pretiosius quod facit, quod est Deus, quam materia, patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus; quod est illic materia, id in nobis corpus est" (Ep. 65.) Cf. *Boissier*, La Reli-

pariter differentia est inter ethicam christianam et Stoicorum præcepta, tum *in se*, tum præsertim ratione *motivorum* quæ proponuntur. Ethica enim christiana tota fundatur in amore Dei et proximi propter Deum ; dum Stoici, qui de existentiâ Supremi Numinis a mundo distincti dubitabant, nihil sibi proponebant, etiam cum aliis benefacerent, nisi propriam felicitatem. Apud eos superbia virtus erat ; sapiens, inquit *Seneca* (Ep. 59, 14) "cum diis ex pari vivit" ; imo ipsis superior est : "Est aliquid quo sapiens antecedat Deum : ille beneficio naturæ non timet, suo sapiens" (Ep. 53, 12) ; "hinc non Deo, sed sibi fidit, nec precibus Deum fatigat, sed per proprias vires virtutem et felicitatem attingit (Ep. 31). Eleemosyna quidem facienda est, sed tranquillâ mente et sereno vultu, nam miseris compati non licet (De Clement. II, 6, 2)". Quantum igitur hæc a doctrinâ Christi differant nemo est qui non videat[1]. Religio igitur christiana a græcâ latinâve philosophiâ mutuata non fuit.

(B) Insuper philosophi de veritate *populo prædicandâ* parum solliciti fuerunt, imo se ad hoc opus impares esse multoties agnoverunt, aperte dicentes sapientiam non omnium, sed paucorum esse ; ita Cicero[2] : "Est enim philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique suspecta et invisa". Hinc vult cultum deorum immortalium, quem in suis libris irridet, retinendum esse *ad opinionem vulgi ;* idem docet Seneca, dum dicit hæc omnia servanda tanquam legibus jussa, non tanquam diis grata[3]. Nihil in eorum scriptis invenitur de peccatorum emendatione, quia nullum remedium ad vitia corrigenda efficax noverant ; nulla spes eis inerat mores plebis mutandi, sed ipsis sufficiebat paucos discipulos ad virtutem erudiendi ; revera stoicæ virtutes, quæ passionum non solum moderationem sed exstinctionem requirunt, paucis admodum con-

---

gion romaine, vol. II, l. II, c. 3-4 ; *Laforêt*, Histoire de la Philosophie, Philosophie Ancienne, Bruxelles, 1867, vol. II, l. IV, p. 257 sq., 310 sq.

[1] *Boissier*, l. cit. p. 82 sq.

[2] Tuscul. lib. II, n. 4. Eamdem fuisse poetarum mentem patet ex his *Horatii* verbis : "*Odi profanum vulgus et arceo*".

[3] Fragment. 38.

veniunt. Christus ex adverso pauperes evangelizavit, comparationum et parabolarum ope sublimes veritates illustrando, de peccatoribus nunquam desperavit sed eos ad meliorem vitam præceptis, exemplis, gratiâ efficaciter vocavit ; misit Apostolos ad prædicandum Evangelium omni creaturæ, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, sicque totum reformavit orbem.

164. Quibus attente consideratis, jam evidens est religionem christianam non fuisse naturaliter a judæis sectis, vel a græcâ philosophiâ evolutam, sed vere *originalem* esse et ab ipso Christo conceptam. Quod aliunde satis constat ex eo quod hujus religionis fundator, qui per triginta annos in obscuro Galilææ pago remansit, et postea nonnisi tres aut quatuor annos in Judæâ vixit, philosophiæ operam dare minime potuerit. Remanet igitur explicandum quomodo *solus*, inter omnes sapientes, summam veritatum religiosarum invenire potuerit, quæ ex unâ parte omnibus legitimis humanæ naturæ aspirationibus respondeat, et aliunde nihil falsi vel absurdi contineat ; quomodo societatem tot vitiis corruptam tam perfecte renovaverit, ut hodie etiam christianæ nationes longe aliis præstent. Si Christus *divinus legatus* sit, res de facili explicatur : videlicet christiana religio omnes alias *transcendit*, quia ejus auctor *supra-humano* lumine adjutus est ; secus autem, incomprehensibile est mysterium ; nam habetur effectus sine sufficienti causâ. Ratio igitur suadet ut dicamus religionem christianam vere divinam esse[1].

Art. III. Divinitas missionis Christi argumentis extrinsecis seu historicis probatur.

165. Inspectâ doctrinâ Christi tum in se, tum in suis effectibus, valde probabile est, imo moraliter certum eam

[1] Hoc argumentum egregie evolvit *Abbé de Broglie*, tum in dissertatione La Transcendance du Christianisme, tum in opere Histoire des Religions, ch. VIII-X ; cfr. *Row*, Christian Evidences, lect. III, p. 130 sq.

fuisse revelatam. Remanet igitur ut *historice* inquiramus utrum revera talis doctrina a Deo proposita fuerit : revelatio enim est *factum*, quod sicut alia facta, historicis argumentis probari valet ; quæ quidem argumenta *extrinseca* dicuntur, utpote ab ipsâ doctrinâ distincta eique extrinsecus supervenientia. Quatuor præsertim numerantur: 1° ipsum testimonium Christi de divinâ legatione suâ ; 2° miracula ejus, præsertim vero resurrectio ; 3° mirabilis propagatio ejus religionis ; 4° vaticinia messianica V. Testamenti, quibus hæc omnia prædicta fuerant.

§ I. Divinitas missionis Christi ex proprio ipsius testimonio[1].

166. Christus certe novit quis esset, proindeque ab eo prius inquirendum est quid de seipso dixerit ; jamvero se esse divinum legatum aperte confessus est. Unde sic argui datur : Christus non semel aut iterum, sed multoties, privatim et in publico, coram amicis et inimicis, coram populo et magistratibus, ab initio vitæ publicæ usque ad mortem, declaravit se esse divinitus missum, divinum legatum, doctrinamque a se traditam esse vere divinam et ut talem amplectendam ; atqui, spectatâ ejus indole, ejusque virtutibus, tale testimonium est fide dignum ; ergo Christus vere est divinus legatus.

167. 1° *Probatur major, seu Christus multoties declaravit se esse divinum legatum :* (A) *Privatim*, coram amicis et discipulis. (a) Jam ab initio vitæ publicæ, quando Jerusalem venit, sermonem habuit cum Nicodemo, uno e principibus Judæorum, qui, propter miracula quæ patraverat, crediderat in Eum, et aperte declaravit se de cœlo descendisse, esse Filium Dei unigenitum, in quem credere debent omnes

[1] Argumentum hoc, licet nostrâ præsertim ætate validissimum, a paucis tantum theologis exponitur ; demonstrationis tamen elementa invenies apud *Kenrick*, de Revelat. n. 423 sq. ; *Brugère*, n. 74 sq. ; *Hurter*, n. 54 sq. ; *Lambrecht*, p. 430 sq. ; *Knoll*, § 120-122 ; *Pesch*, n. 141 sq. ; *Liddon*, The Divinity of O. Lord (Bampton Lectures 1666), lect. IV ; *J. Young*, The Christ of History, London, ed. 7ª, p. 41 sq. ; *C. A. Row*, Christian Evidences, London, 1888, lect. II.

qui vitam æternam habere volunt : "Nemo ascendit in cœlum, nisi qui *descendit de cœlo*, Filius hominis *qui est in cælo*... Sic enim Deus dilexit mundum, ut *Filium suum unigenitum* daret[1], ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam... Qui credit in eum non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei"[2]. Ex quibus evidenter colligitur Christum docuisse se esse *saltem* divinum legatum.

(b) Nec aliter ad Samaritanam mulierem locutus est ; quum enim hæc dixisset : "Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus[3] ; cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia" ; respondit ei Jesus : "Ego sum, qui loquor tecum", sic plane docens se esse Messiam, a Judæis et Samaritanis exspectatum, seu eximium Prophetam, aliis longe excellentiorem, specialemque Dei legatum.

(c) Iterum, quum Joannes Baptista misisset duos de discipulis suis, ad quærendum a Christo utrum hic esset *qui venturus erat*, respondens Jesus ait illis : "Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis : cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur"[4]. Porro hæc verba nihil aliud sunt nisi completio vaticinii Isæiæ[5], quod a Judæis de Messiâ intelligebatur, ita ut sensus sit : ex operibus meis colligere potestis me esse vere Messiam.

(d) Quod pariter diserte expressit, quum Petri confessionem approbavit[6] ; siquidem a discipulis quæsierat : "Quem dicunt homines esse Filium hominis?" ; posteaque addidit, quasi accuratius responsum exspectans : "Vos autem quem me esse dicitis?" ; respondens autem Simon Petrus dixit : "Tu es

---

[1] His et similibus verbis utemur in *Tr. de Verbo Incarn.* (n. 42 sq.) ad probandam *divinitatem* Christi ; hic autem sufficit ut *divinitas ejus missionis* exinde colligatur.

[2] *Joa.* III, 13-18.

[3] Vocabulum *Christus*, græce χριστός, respondet hebraicæ voci *masiah*, quæ apud Judæos messiam designabat ; litteraliter idem sonat ac *unctus*, quia Messias triplicem unctionem sacerdotis, regis et prophetæ accepturus erat.

[4] *Matt.* XI, 5. — [5] *Isa.* XXXV, 5 ; LXI, 1. — [6] *Matt.* XVI, 13-20 ; *Marc.* VIII, 27 sq.

Christus Filius Dei vivi", græce ὁ χριστός ὁ υἱός τοῦ Θεοῦ τοῦ Ζῶντος; quæ verba omnino emphatica sunt, significantque Jesum esse vere Messiam Prophetamque diu exspectatum ; jamvero Christus ipse hanc declarationem approbavit, dicens eam non a carne et sanguine, i. e. a ratione, sed a Patre cœlesti fuisse inspiratam ; ergo diserte confessus est se esse Messiam.

(e) Idem post resurrectionem suam docuit ; duobus enim discipulis qui, ipsâ die quâ surrexit, ibant in castellum nomine Emmaus et mortem ejus lamentabantur, dixit : "O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ! Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de *ipso* erant"[1]. Sic enim affirmat se esse *Messiam*, cujus passionem et mortem prophetæ annuntiaverant. Similiter aliis discipulis dixit : "Sicut misit me Pater, et ego mitto vos"[2] ; ergo missus fuerat a Patre.

168. (B) *Coram populo* non minus diserte id expressit. (a) Ita v. g. postquam curaverat paralyticum in Jerusalem, ad probaticam piscinam, die sabbati, accusatus quasi violaret sabbatum, respondit sibi jus esse operandi in illâ die sicut Patri licet ; deinde sibi vindicavit omnia jura quæ Messiæ competebant, videlicet potestatem ea omnia faciendi quæ Pater ipse operatur (*Joa.* V, 19), potestatem mortuos suscitandi (21), et omnes homines judicandi (22) ; simulque pluries affirmavit se a Patre missum fuisse (24, 30, 36, 38, 43, 46), et fidem in suam divinam missionem esse unam e conditionibus ad æternam salutem : "Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui *misit me*, habet vitam æternam" (24).

(b) Præterea in eâdem civitate, mediante die festo Judæorum, ascendit Jesus in templum, et docebat, et, quum mirarentur Judæi, respondit eis[3] : "Mea doctrina non est mea, sed ejus *qui misit me*... Et me scitis, et unde sim scitis, et *a me ipso non veni*, sed est verus *qui misit me*, quem vos nescitis. Ego scio eum, quia ab ipso sum, et *ipse me misit*".

[1] *Luc.* XXIV, 13-27. — [2] *Joa.* XX, 21. — [3] *Joa.* VII, 14 sq.

Sequenti autem die clarius declaravit se a *Patre* missum fuisse: "Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, *qui misit me Pater*"; "Ego enim *ex Deo processi*, et *veni*, neque enim a meipso veni, sed ille me misit"[1]. Legantur duo illa capita Joannis, septimum et octavum, et luculenter constabit Christum non potuisse modo magis emphatico suam divinam missionem affirmare.

(c) Nec obscure suam mentem manifestavit, dum a Judæis interrogatus[2]: "Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam", respondit: "Loquor vobis, et non creditis; opera (miracula) quæ ego facio in *nomine Patris* mei, hæc *testimonium perhibent de me*... Ego et Pater *unum* sumus... Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et *misit in mundum*, vos dicitis quia: blasphemas; quia dixi: Filius Dei sum"... Quæ quidem verba certe probant saltem *divinam Christi missionem* ab ipso clare coram populo fuisse prædicatam.

169. (C) *Coram magistratibus* aperte etiam locutus est. Quando Christus coram Synedrio comparuit[3], nullumque testimonium inveniri potuit quo condemnaretur, Princeps sacerdotum surgens ait illi: "Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es *Christus Filius Dei*"; dicit illi Jesus: "Tu dixisti; verumtamen dico vobis; amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli". Porro his verbis Christus significabat saltem se esse *messiam*, tum quia verba *Christus* (ὁ Χριστός) et *Filius Dei* in singulari numero nullam aliam significationem præ se ferunt, tum quia sibi vindicat jus sedendi ad dexteram Patris et homines judicandi; præterea propter hanc declarationem, reus mortis judicatus est (66); porro ineptum fuisset tanquam reum mortis condemnare eum qui Filium Dei *adoptivum* sensu ordinario sese dixisset; ergo Judæi intellexerunt Christum seipsum declaravisse Filium Dei stricto sensu; aliunde Christus hanc interpretationem confirmavit libenter mortem accipiendo,

[1] *Joa.* VIII, 18, 42. — [2] *Joa.* X, 24 sq. — [3] *Matt.* XXVI, 59-66.

sicque proprio sanguine testimonium sigillavit; ergo aperte coram magistratibus suam divinam missionem declaravit [1].

170. 2° *Probatur minor*, seu testimonium Christi, ejus spectatâ indole[2], fidem meretur : hoc enim asserendo neque *deceptus*, neque *deceptor* fuit.

(A) *Non deceptus.* Nemo enim nisi *delirus* decipi potest circa factum hujusmodi, quod sub sensu intimo cadit, nemo sanæ mentis sibi persuadere potest se legatum divinum esse, omnibus prophetis majorem, in quem omnes sub pœnâ damnationis credere debeant, si revera non fuerit a Deo missus ; testimonium enim conscientiæ tam validum est ac ipsum testimonium sensûs externi, plenamque certitudinem præbet quoties homo sui compos manet. Jamvero Christus, fatentibus adversariis, non solum non delirus fuit, sed inter sapientissimos connumerari debet. Quod aliunde probat *doctrina* quam docuit : ex dictis enim supra, tam excellens est, ut omnium philosophorum sapientiam longe superet; tam perfecte omnium ingenio accommodatur, ut profunditate doctis admirationem injiciat et simplicitate rudibus arrideat; numquid hoc inventum esse potest *delirantis?* Idem confirmat *opus* quod perfecit, instauratio

[1] Rejiciendum est igitur quod dicit *Martineau* (Seat of Authority in Religion, pp. 577-585) declarationes hujusmodi non esse genuina Magistri verba, sed Evangelistarum inventa : ita enim cum aliis factis connectuntur, tam sæpe repetuntur ut, his sublatis, tota Evangelii tela periret ; qui igitur Evangeliorum auctoritatem modo generali admittunt, sine apertâ contradictione testimonium Christi de divinâ suâ legatione rejicere nequeunt. Quod aliunde recentes Rationalistæ non pauci aperte fatentur; ita v. g. *H. Holtzmann* (Handkommentar, I, 231) Christi ingressum in Jerusalem (*Matth.* XXI, 1-11) omne dubium prorsus excludere, ac evidenter ostendere Jesum ipsum voluisse hoc nomen *messiæ* sibi vindicare. Idem dicunt *A. Harnack*, Outlines of the History of dogma, transl. E. K. Mitchell, New York, 1893, p. 16-17; *Welhausen.* Geschichte, p. 315, apud *Dublin Review*, april. 1895, p. 327.

[2] Characterem Christi ejusque virtutes recte delineaverunt, inter alios, *Lacordaire*, Confér. 37e; *Bougaud*, Le Christian. et les temps mod., vol. II, 3e part., ch. 4; *H. Bushnell*, Nature and the Supernatural, ch. X; *J. Young*, The Christ of History, Book III, 189 sq.; *T. Hughes*, The Manliness of Christ; *Channing*, Character of Christ (Works, Boston, 1875).

videlicet generis humani quæ a nullo homine unquam compleri potuerat : numquid pariter hoc est opus *amentis?* Si res ita se haberet, omni morali certitudini, omnique in Providentiam fidei valedicendum esset : siquidem quidquid veri, quidquid honesti et sancti inter homines existit, deliri somniis tribuendum esset.

Neque dicatur Christum, impellente *enthusiasmo*, dixisse se legatum divinum esse, dum revera non erat; non enim semel et obiter hoc declaravit, sed sæpe et distincte, et quidem tanquam dogma fundamentale suæ religionis; porro enthusiasmus qui non semel, sed frequenter ita mentem turbaret ut falsum pro vero existimaretur, dementiæ limites attingeret[1]. Aliunde Christus mirâ animi tranquillitate summâque moderatione, etiam quando ab adversariis incitatus fuit, omnia peregit; nihil exaggerans, sed verba sua ponderans, ita ut in eis etiam inimici nihil reprehendere potuerint, sed eum tanquam virum sapientem ac prudentem, perfecte sui compotem agnoverint atque in omnibus circumstantiis eâ cum simplicitate loquentem quæ immoderatum enthusiasmum excludit. Ergo non fuit deceptus.

171. (B) *Nec deceptor;* nam omnium virtutum perfectissimum exemplar fuit, fatentibus ipsis adversariis, saltem plerisque. Siquidem (a) vitæ adeo integer fuit ut ad infensissimos hostes fidenter dicere potuerit[2] : "Quis ex vobis arguet me de peccato?" nec ullus unquam serio huic affirmationi contradicere ausus est. Imo immunis fuit ab illis defectibus, quos apud viros eximiæ sanctitatis reperire est, ita ut nunquam de culpis *propriis* pœnitere habuerit. Quod factum in historiâ unicum est; piissimi enim, etiam inter religionum fundatores, se reos aliquando fuisse quarumdam imperfectionum ac culparum libenter fassi sunt[3]. Nec ullâ caruit virtute : inter ceteros justos, alius unâ, alius alterâ virtute præcellit, quum moraliter impossibile sit omnes æqualiter habere ; Christus vero in omnibus ita excellit, ut

[1] Cfr. *Channing*, l. cit. p. 305-306. — [2] *Joa.* VIII, 46.

[3] Cfr. *De Broglie*, Histoire des Religions, p. 334-340, ed. 1886 ; *C. L. Currie*, An argument for the divinity of J. C., London, 1882, p. 69 sq.

difficile admodum sit dicere quænam in eo præstantissima fuerit; tandem, licet ejus vita brevissima fuerit, omnium tamen virtutum exempla præbuit, ita ut perfectio consistat in vestigiis ejus inhærendo [1].

(b) Ut quasdam inter alias virtutes recenseamus, eminet imprimis ejus *pietas et religio erga Deum.* Suiipsius immemor, nil quærit nisi gloriam Patris : " In his quæ Patris mei sunt oportet me esse... Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus... Ego autem non quæro gloriam meam... sed honorifico Patrem... Ego quæ placita sunt ei facio semper " [2]. Quod quidem toto decursu vitæ ita perfecte complevit, ut pridie quam pateretur, antequam in hortum olivarum ingrederetur, merito dicere potuerit : " Ego te clarificavi super terram : opus consummavi, quod dedisti mihi ut facerem "[3]. Revera obediens fuit usque ad mortem, mortem autem crucis [4], vitamque libere sacrificando Deum perfectissime glorificavit. Pariter, ratus omnem auctoritatem esse a Deo, parentibus suis, quamvis sibi inferioribus, perfectam præstitit obedientiam in omnibus quæ Patris sui cœlestis mandatis non repugnabant [5]. Imo patriis legibus, propter Deum, sese submisit, tributum solvendo [6] atque amorem erga patriam ostendit, flendo super ingratam civitatem, in quâ mortem subiturus erat, quæque propter tale scelus delenda erat [7]. Ita amor quo Deum fovebat, fons erat amoris erga patriam et concives.

(c) Nec minus elucet ejus *caritas erga homines.* Quæ quidem caritas *universalis* fuit, neminem excludens, neque Gentiles neque Samaritanos, sed ad omnes sese protendens, utpote filios ejusdem cœlestis Patris, speciatim pusillos, pauperes, infirmos, peccatores et inimicos; sic Judam proditorem amicum vocavit, et pro persecutoribus in cruce oravit [8]; *operativa* et *efficax :* transiit siquidem benefacien-

[1] Quod etiam agnoscit rationalista *Lecky*, *History of European Morals*, vol. II, p. 8). — [2] *Luc.* II, 49; *Joa.* IV, 34; VIII, 29, 49, 50. — [3] *Joa.* XVII, 4. — [4] *Philipp.* II, 8. — [5] *Luc.* II, 49, 51. — [6] *Matt.* XVII, 24-27. — [7] *Matt.* XXIII, 37; *Luc.* XIII, 34.

[8] *Matt.* XI, 28; XIX, 14; XXIII, 37; XXVI, 50; *Luc.* V, 32; VII, 37-49; XV, 4; XXIII 34; *Joa.* VIII, 10-11; XI, 36; XIII, 23, 32 etc.

do, infirmos sanando, mortuos suscitando, afflictos sanando, oppressos a diabolo curando, peccatoribus veniam concedendo, omnes etiam pauperes evangelizando; et, quod majus est, non solum pro amicis sed etiam pro inimicis vitam suam offerendo: "Majorem hâc dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis... Quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est" [1]; *constans et invicta:* "Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos" [2]; amorem enim illius neque ingratitudo neque persecutiones minuere potuerunt, sed pro omnibus etiam persecutoribus media sanctificationis instituit, et pro omnibus vitam suam tradidit ut omnes faceret salvos.

(d) Perfectam *sui abnegationem* coluit, voluptates, divitias honoresque contemnendo, sincerum et humilem in omnibus sese exhibendo. Imprimis perfectâ *sinceritate* præditus apparet: discipulis hanc virtutem commendat [3]: "Sit autem sermo vester: est, est; non, non"; ipse tam sincere loquitur ut propter hoc multi discipuli eum relinquant [4]; sincere agit cum discipulis quorum vitia reprehendit [5], sincere agit cum multitudine, secreta eorum motiva detegens et manifestans, aperteque docens amorem crucis, suique abnegationem esse fundamentum suæ religionis [6]; sincere agit cum inimicis et persecutoribus, quorum pravitatem aperte denuntiat [7]; ita ut ipsa die qua mortuus est merito dicere potuerit: "Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati" [8]. Insuper genuinâ *humilitate* præfulget: per triginta annos in obscuritate manet, prohibet ne miracula ejus divulgentur [9], gloriam propriam non quærit sed gloriam Patris [10], fugit quando multitudo regem vult eum proclamare, et merito discipulis dicere potest: "Discite a me quia mitis sum et humilis corde" [11]. Nec tamen ei deest *magnanimitas* suique ipsius

[1] *Joa.* XV, 13; *Rom.* V, 8-9. — [2] *Joa.* XIII, 1. — [3] *Matt.* V, 37. — [4] *Joa.* VI, 67. — [5] *Marc.* VIII, 33; XVI, 14; *Luc.* IX, 55; XXIV, 25. — [6] *Joa.* VI, 26; *Luc.* XIV, 26; *Matt.* XIX, 29. — [7] *Matth.* XI, 20; XXIII, 1-36. — [8] *Joa.* XVIII, 37. — [9] *Matt.* IX, 30. — [10] *Joa.* VIII, 49-50. — [11] *Matt.* XI, 29.

recta existimatio; ita v. g. injuste percussus a ministro Pontificis, digne respondit: "Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis?" [1]

Objiciunt nonnulli Christum iræ viam dedisse, præsertim quando vendentes e templo ejecit, vel Pharisæis Scribisque maledixit [2]. Quæ tamen difficultas evanescit, si distinguatur inter sanctam indignationem, quam viris honestis atrocia crimina causant, et iram proprie dictam, quæ ex superbiâ et amore proprio oritur. Prior fuit quidem in Christo, eoque vividior quo sanctior erat; quum enim plenus zelo esset erga domum Dei, non potuit non indignari dum vidit domum Patris mutatam in domum negotiationis ac speluncam latronum; pariter, quia homines sincere diligebat, non poterat non vituperare illos superbos ac hypocritas Pharisæos Scribasque, qui non solum non intrabant regnum cœlorum, sed nec alios introeuntes sinebant intrare. Et sane neque sanctus neque honestus esset qui hoc æquo ferret animo. Quando neque de cultu Dei neque de hominum salute agebatur, patientiam exhibuit invictissimam, ut constat ex totâ ejus vitâ, sed præsertim passione: "Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste" [3]. Ergo Christus vere fuit omnium virtutum exemplar.

172. Jamvero si Christus se divinum legatum esse affirmâsset, dum revera non erat, non ut pius Dei cultor, sed ut sacrilegus impostor habendus esset; non ut fratrum amator devotissimus, sed ut pessimus deceptor, et quidem in re gravissimâ; non ut sinceritatis exemplar, sed ut turpis mendacii auctor; non ut humilitatis specimen, sed ut superbiæ portentum. Porro hæc omnia ab ipsis adversariis negantur [4], nec cum notâ indole Christi consistere possunt. Ergo *non decceptor* fuit; aliunde *nec deceptus;* habendus est igitur is quem se declaravit, scilicet *Dei legatus.*

Scholion. Apologetæ non pauci divinam Christi missionem demonstrant etiam ex ejus eximiâ sanctitate: hoc argumentum *per se solum* apodicticum non est, quum quis sanctus esse possit sanctitate

[1] *Joa.* XVIII, 23.

[2] *Joa.* II, 14-16; *Matt.* XXI, 12-13; XXIII, 13-33.

[3] *I Petr.* II, 23.

[4] Inter multa adversariorum testimonia, quibus argumentum nostrum firmatur, legere sufficiat verba *Rousseau*, Emile, lib. IV, Profession de foi du Vicaire Savoyard.

etiam supra-humanâ, quin sit divinus legatus. Si vero ejus sanctitas simul sumatur cum testimonio quod de seipso reddidit, argumentum valet, atque ita confici potest : Christus eximiâ fulget sanctitate non solum *negativâ*, quatenus immunis fuit a peccato et imperfectionibus, sed etiam *positivâ*, quatenus omnes virtutes a principio vitæ ad finem coluit (*supra*, n. 171). Atqui, attentâ humanâ naturâ cum suis infirmitatibus ac naturali inconstantiâ, moraliter impossibile est talem ducere vitam absque speciali Dei interventu, seu absque miraculo in ordine morali. Ergo sanctitas Christi vere supra-humana seu miraculosa est. Aliunde Christus non semel, sed iterum atque iterum declaravit se esse divinum legatum (n. 167-169). Atqui Deus miracula patrare nequit in gratiam impostoris. Ergo Christi testimonium declarantis se divinum esse legatum, divinâ auctoritate firmatur proindeque fide dignum est.

§ II. Divinitas missionis Christi ex ejus miraculis probatur.

173. Christus non solum dictis, sed factis, præsertim vero miraculis, missionis suæ divinitatem demonstravit, videlicet : 1° miraculis in ordine *physico;* 2° miraculis in ordine *intellectuali*, seu vaticiniis ; 3° propriâ resurrectione, quæ valet ut miraculum *physicum* simul et *intellectuale*, quum ante eventum certo prædicta fuerit.

I. Ex miraculis in ordine physico generatim sumptis[1].

174. *Status quæstionis.* Præter miracula a Deo in gratiam Christi patrata, ut sunt Angelorum apparitio pastoribus, stellæ apparitio magis, testimonium ipsi redditum occasione baptismi et transfigurationis, atque signa quæ ejus

[1] *S. Thom.*, 3ª, q. 43 sq.; *Suarez*, in 3 part. S. Th. disp. XXXI; *Perrone*, n. 243 sq.; *De La Luzerne*, Dissert. sur la Religion, diss. II, p. 2ª, *Frayssinous*, Défense du Christianisme, Des miracles évangéliques ; *Lacordaire*, 38ᵉ Confér.; *Monsabré*, Introd. au Dogme, 28-29ᵉ Confér.; *Brugère*, n. 75 sq.; *Mazzella*, n. 274 sq.; *Lambrecht*, p. 384 sq,; *David*, n. 175 sq.; *Hurter*, n. 56 sq.; *Newman*, Essays on miracles, p. 70 sq.; *Schanz*, A Christian Apology, vol. II, c. 18, p. 560 sq.; *G. Campbell.*, A dissertation on miracle, p. II; *Bushnell*, op. cit. ch. XI; *C. A. Row*, Evidences of Christianity, lect. II; *M. Ilvaine*, The Evidences of Christianity, lect. V-VI.

mortem comitata sunt [1], Christus ipse multa fecit miracula ad divinitatem suæ missionis confirmandam. Plus quam quadraginta in Evangeliis *speciatim* referuntur, multoque plura modo generali recensentur.

Juxta *S. Thomam* (3, q. 44), Christus, ad ostendendum omnem creaturam sibi esse subjectam, in omnibus creaturarum generibus miracula patravit : (A) circa *substantias spirituales*, dæmones expellendo; septem præsertim commemorantur miracula hujusmodi; videlicet in synagogâ Capharnaum dæmonium exire imperatur; alibi dæmonium ejicitur quo homo surdus et mutus factus fuerat; in regione Gerasenorum duo dæmoniaci liberantur, et dæmones ejecti in porcos abire jubentur; postea mutus dæmoniacus curatur; filia mulieris Chananææ a dæmone liberatur, itemque lunaticus et mulier quæ habebat spiritum infirmitatis [2]. Sed insuper hæc et similia in Evangeliis legimus : " Obtulerunt ei multos dæmonia habentes et ejiciebat spiritus verbo " [3]. Angeli autem in deserto Christo ministrant, et unus ex eis eum in horto Gethsemani confortat [4].

(B) Circa *cœlestia corpora*, quando videlicet stella in ejus nativitate apparuit, vel quando tenebræ factæ sunt in ejus morte [5].

(C) Circa *homines*, quosdam resurgendo, alios curando. (a) Tres mortuos suscitavit : filium viduæ Naim, filiam archisynagogi Jairi, atque Lazarum jam quatuor diebus sepultum [6]. (b) Quindecim curationes perfecit, videlicet leprosi, S. Petri socrûs, paralytici ad probaticam piscinam, alius paralytici, servi centurionis, manus aridæ, filii cujusdam reguli, mulieris quæ fluxum sanguinis patiebatur, duorum cæcorum, surdi-muti, cæci apud Bethsaidam, hydropici, decem leprosorum, cæcorum apud Jericho, cæci nati [7]. Præterea multò plures alios sanavit, ut ex his similibusque verbis colligi potest : " Et multitudo copiosa plebis ab omni Judææâ et Jerusalem

[1] *Luc.* II, 10-11; *Matt.* II, 2; III, 17, XVII, 15; *Luc.* XXIII, 44-47; *Matt.* XXVII, 51-54.

[2] *Marc.* I, 23-27; *Matt.* XII, 22-45; *Matt.* VIII, 28-35; IX, 32-33; XV, 21-28; XVII, 14-20; *Luc.* XIII, 11-13.

[3] *Matt.* VIII, 16; *Luc.* VI, 17-18.

[4] *Matt.* IV, 11; *Luc.* XXII, 43.

[5] *Matt.* II, 2; *Luc.* XXIII, 44.

[6] *Matt.* IX, 18-26; *Luc.* VII, 11-17; *Joa.* XI, 1-45.

[7] *Matt.* VIII, 1-4; VIII, 14-15; *Joa.* V, 1-15; *Matt.* IX, 1-7; VIII, 5-13; XII, 9-13; *Joa.* V, 1-15; *Matt.* IX, 20-22; IX, 27-31; *Marc.* VII, 32-37; VIII, 22-26; *Luc.* XIV, 2-6; XVII, 12-19; *Matt.* XX, 29-34; *Joa.* IX, 1 sq.

et maritima et Tyri et Sidonis, qui venerant, ut audirent eum et sanarentur a languoribus suis" [1].

(D) Circa *creaturas irrationales*, v. g. quando Canæ, in Galilæâ, aquam in vinum mutavit, tempestatem subito sedavit, solo vocis imperio, super aquas ambulavit, Petrum in mari ambulantem sustentavit, et paucis panibus piscibusque ingentem multitudinem nutrivit [2].

Imo Christus *Apostolis suis potestatem miracula patrandi contulit*, sive quando septuaginta discipulos ad oves quæ perierant domus Israel, sive quando duodecim in universum orbem misit [3]. Quam quidem potestatem feliciter exercuerunt; nam, post primam missionem, reversi sunt septuaginta duo cum gaudio dicentes: "Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo" [4]. Apostoli autem, post Pentecosten, multos pariter curârunt: "Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant... Multa in plebe per manus Apostolorum fiebant signa et prodigia; ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis et grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis" [5].

175. Quibus positis, divinitas missionis Christi dupliciter demonstrari potest, vel ex miraculis *singulatim* sumptis, vel ex eisdem *collective* spectatis. Posteriorem methodum ut *breviorem* simul et *efficaciorem* amplectimur. Nam etiamsi semel aut bis accidere potuisset ut Evangelistæ, vel testes e quibus facta miraculosa didicerunt, aliquam facti circumstantiam omisisset, unde facti natura paulisper mutaretur, aut circa supernaturalitatem facti decepti fuissent, aut circa ejus cum revelatione connexionem, at certe non centies, non semper id accidisse vir prudens admittet [6].

Quo melius vis argumenti perspiciatur, sic arguimus: ut miracula evangelica divinam Christi missionem probent, tria requiruntur et sufficiunt: 1° ut *historice* certa sint; 2° vere *supernaturalia divinaque;* 3° in *confirmationem missionis* Christi patrata. Atqui hæc tria constant.

---

[1] *Luc.* VI, 17-18; *Matt.* IV, 23; VIII, 16.

[2] *Joa.* II, 1 sq.; *Matt.* VIII, 23-27; XIV, 26-31; *Joa.* VI, 19-21; *Matt.* XIV, 15 sq.; XV, 32.

[3] *Luc.* X, 9; *Matt.* X, 8; *Marc.* XVI, 17. — [4] *Luc.* X, 17.

[5] *Act.* II, 43; V, 12; IX, 34, 40; XIX, 11-12; XX, 9-12.

[6] Quod argumentum optime evolvit *Brugère*, l. c. p. 206-210.

176. 1° *Miracula Christi historice certa sunt.*

Hoc jam colligi potest ex dictis ubi de Evangeliorum auctoritate. Ibi enim probatum est sacros scriptores ea quæ narrant, optime cognovisse, quum ea vel viderint vel ex testibus oculatis didicerint, et aliunde eâ honestate, simplicitate et veracitate fulgeant, quæ in testibus desiderantur. Quum vero nonnulli sint Rationalistæ, qui, dum pleraque facta Evangelica admittunt, miracula tamen rejiciant, aliquot contra illos argumenta subjungere opportunum erit, quæ desumuntur ex intimâ connexione miraculorum cum aliis factis, et ostendunt illa sine his logice negari non posse.

177. (A) Imprimis testes qui ea referunt *iidem* sunt ac illi qui alia facta narrant, proindeque æqualiter fide digni. Quod jam urgebat *S. Chrysostomus* : " Idem ipsi qui narrârunt crucifixum et colaphis cæsum, illi etiam miracula dixerunt. Cur ergo fide dignos in illis putas, in his vero reprehendis quasi gesta non sint? Atqui si ad Magistri gratiam hæc scripserunt ac temere frustraque jactitârunt, ea tacuissent, quæ tristia ignominiosaque apud multos habebantur ". Nec dicatur miracula non tam facile dignosci ac cetera eventa ; nam, eo ipso quod *extraordinaria* sunt, majorem excitant attentionem et dilucidius investigantur. Aliunde præcipua Christi miracula non solum sensibilia, sed etiam *publica* erant, non in vico aut angulo sed in civitatibus et plateis, nonnunquam in ipsâ civitate Jerusalem patrata[1], coram maximâ populi multitudine, imo haud raro coram inimicis, coram Scribis et Pharisæis, qui nihil intentatum reliquerunt ad eorum existentiam denegandam. Nec omnes testes erant plebeii : quidam scientiâ et auctoritate inter Judæos pollebant, ut Nicodemus, Jairus, Centurio, Zachæus, Lazarus, Scribæ et Pharisæi, Sacerdotes et Sanhedritæ[2].

178. (B) Præterea de nonnullis miraculis *juridica* instituta est inquisitio ab ipsis inimicis Christi[3]. Sumamus

[1] *Joa.* II, 23; V, 1-16; IX, 1-34; XI, 47.

[2] *Joa.* III, 1-2; *Marc.* 35-43; *Matt.* VIII, 5-13; *Joa.* 45-47.

[3] *Joa.* V. 10-16; IX, 1-34. Miraculum cæci nati (*Joa.* IX) et Pharisæorum hâc de re investigationem non minus lepide quam solide

in exemplum curationem cæci nati. Statim ac miraculum patratum fuit, vicini qui cæcum antea noverant, diligenter inquirunt a quo et quomodo sanatus fuerit. Postea eum adducunt ad Pharisæos, qui triplicem hâc de re investigationem instituunt; primum quidem eum qui cæcus fuerat interrogant, eumque variis modis ad miraculum negandum invitant, sed frustra; postea parentes ejus vocant, et ab eis quærunt utrum hic sit filius eorum, utrum vere cæcus fuerit et quomodo nunc videat; nec satis, iterum vocant eum qui cæcus fuerat, eumque urgent ut det gloriam Deo verumque dicat; captiosas insuper proponunt quæstiones, ut eum in suis verbis caperent; sed, quum ille primam narrationem confirmaret, eorumque fallacias eluderet, nihil aliud facere potuerunt nisi ei maledicere. Quid tandem plura desiderantur? Numquid scientifica Academia magis accurate rem investigare potuisset?

179. (C) Sed insuper facta miraculosa cum telâ evangelicæ narrationis ita *contexta* sunt, ut negari non possint nisi simul tota Christi historia rejiciatur. Ita v. g. primâ vice quâ initio vitæ publicæ Hierosolymam venit, conversio multorum Judæorum, præsertim vero Nicodemi, miraculis ejus ascribitur [1]; strenua fides Apostolorum in divinam ejus missionem eodem modo explicatur [2]; totus sermo Christi, in capite V° Joannis, occasione curationis paralytici habitus est; item ejus sermo de pane cœlesti cum panum multiplicatione connectitur [3]; iterum resurrectionis Lazari occasionem inimici Christi arripiunt ut eum interficiendi consilium ineant etc.; uno verbo vita Domini ejusque passio et mors, sublatis miraculis, inexplicabilia ænigmata essent [4].

180. (D) Tandem ad miracula Christi ut ad *notissima* facta fidenter provocant tum Apostoli tum Patres. Ita v. g. *Petrus* Judæos alloquitur : " Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, *virtutibus*, et *prodigiis* et *signis*

exponit *F. Vigouroux*, Les Livres Saints et la Critique Rationaliste Paris, 1886, Introduction, vol. I, p. 82 sq.

[1] *Joa.* II, 23; III, 2. — [2] *Joa.* II, 11. — [3] *Joa*, VI, 26.

[4] Quod fatentur nonnulli rationalistæ, ut *Seeley*, Ecce Homo, p. 51 ; *Holtzmann*, Die synoptichen Evangelien, p. 509.

quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et *vos scitis...*"[1] Item *Quadratus*, episcopus Atheniensis, ad Adrianum Imperatorem, circa initium secundi sæculi, apologiam scripsit, in quâ legitur: "Servatoris nostri opera semper conspicua erant, quippe quæ vera essent: ii scil. qui morbis liberati aut qui ex morte ad vitam revocati fuerant. Qui quidem non solum dum sanabantur, aut dum ad vitam revocabantur, conspecti sunt ab omnibus, sed secuto deinceps tempore. Nec solum quamdiu in terris moratus est Servator noster, verum etiam post ejus discessum diu superstites fuerunt, adeo ut nonnulli eorum etiam ad nostra usque tempora pervenerint"[2]. Jamvero Apostoli eorumque successores tam confidenter ad illa miracula appellare non potuissent, nisi certa et extra controversiam fuissent. Revera Judæi sive Christo coævi, sive posteriores, qui in Talmude scripserunt[3], aut pagani scriptores, ut *Celsus* (apud *Origenem*, adv. Celsum I, 38) mira Christi opera non negarunt, sed magicis artibus pariter tribuerunt. Jamvero si miracula Christi essent solummodo pia discipulorum inventa, nonne eorum coævi, præsertim religionis Christianæ hostes, illud aperte declaravissent[4]? Ergo historice negari non possunt hujusmodi miracula.

[1] *Act.* II, 22; *Rom.* XV, 19; I *Cor.* XV, 13-21 etc.

[2] Apud *Eusebium*, Hist. Eccl. l. IV, c. 3 (*Migne*, P. G. XX, 307.)

[3] Cf. *Trench*, op. cit. Prelim. Essay, c. 5.

[4] Hic prætermittere non possumus celeberrimum *Jos. Flavii* testimonium (Antiquit. l. XVIII, c. 3, n. 3): "Fuit autem hoc tempore Jesus vir sapiens, si tamen virum illum oportet dicere. Erat enim mirabilium operum effector, magister hominum, qui vera libenter amplectuntur. Et plurimos quidem ex Judæis, plurimos ex Gentibus ad se pertraxit. Hic erat Christus. Cumque eum a primoribus gentis suæ accusatum Pilatus ad crucem damnâsset, ab eo diligendo non abstinuerunt qui primum cœperant, nam post tertium diem redivivus ipsis apparuit, cum divini vates hæc aliaque quam plurima admiranda de eo prædixissent". Nec tamen hoc testimonio insistimus, nam a sæc. XVI° ejus genuinitas in dubium a nonnullis revocata est, licet a multis adhuc propugnetur; juxta alios, locus non est spurius, sed aliquomodo adulteratus: ita v. g. Josephus non scripsit "hic *erat* Christus", sed "hic *dicebatur* Christus". Nostri non est litem dirimere; sed sive locus genuinus sit, sive non, thesis nostra luculenter demonstrata manet.

181. 2° *Miracula Christi vere supernaturalia et divina sunt.* (A) Imprimis ea esse supra vires humanas jam ex dictis colligi potest. Hodierni Rationalistæ sat libenter concedunt facta hujusmodi vere coævorum mirationem movisse, et ab ipsis ut miracula habita fuisse, sed contendunt eadem naturalia esse, nec ut præternaturalia agnita fuisse nisi propter naturalium legum ignorantiam, et innatam propensionem, tunc temporis vigentem tanquam miraculosum habendi quidquid eorum scientiam superabat[1]. In hoc tamen decipiuntur, ut ex sequentibus patebit: (a) Licet enim tempore Christi homines proni essent ad miracula facile admittenda, Pharisæi aliique multi, qui Domino infensissimi erant, nullum non moverunt lapidem ad ejus auctoritatem infirmandam, probandumque prodigia ab ipso patrata, minime miraculosa esse. Hoc jam clare patet ex triplici investigatione quam de sanatione cæci nati instituerunt, ut supra notavimus. Idem constat ex resurrectione Lazari, quæ prope Jerusalem locum habuit, coram multis Judæis, qui ex civitate venerant. Teste enim Joanne, multi ex eis propter hoc crediderunt in eum; quidam autem abierunt ad Pharisæos, istique evidentiâ factum agnoscere coacti, collegerunt concilium, dixeruntque: "Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum"[2]. Quis porro dicet eos nimium fuisse propensos ad miracula Christi agnoscenda? Nonne odium aciem oculorum et intellectûs acuit, ad detegendas fraudes in ratione agendi adversarii? Si igitur infensissimi hostes opera hujusmodi et præternaturalia habuerunt, talia fuisse admodum probabile est.

182. (b) Præterea, si coævi decepti sunt circa horum

[1] Ita auctor operis *Supernatural Religion*, qui (vol I, p. 98) verba *D. Milman* refert et approbat, ubi asserit, tempore Christi, plebem omnino superstitiosam fuisse, ita ut crederetur non solum a Deo sed etiam a spiritibus, sive bonis, sive malis miracula indiscriminatim perfici posse. Aliquid tamen omnino *speciale* in miraculis Christi repertum est quod in aliis non inveniebatur: secus enim quomodo explicatur cur, post Pentecosten, tot millia Judæorum christianam religionem amplexi fuerint?

[2] *Joa.* XI, 45-48.

operum supernaturalem characterem, facta ipsa recte videre et referre tamen potuerunt, nostrique est ea expendere, et dijudicare utrum, inspectis tum *naturâ* eorum, tum *modo* quo peracta sunt, vere præternaturalia sint vel non. Jamvero licet de nonnullis factis dubitari posset utrum leges naturæ superent vel non, certo certius nonnulla sunt de quibus nullum sit rationabile dubium ; v. g. subita paralytici curatio, qui per triginta octo annos infirmus fuerat[1] ; instantanea cæci nati sanatio, luto et sputo solum adhibitis[2] ; leprosi solo tactu perfecta curatio, sanationes in distans solo verbo effectæ ; a fortiori mortui resurrectio jam fœtidi, et alia hujusmodi quæ coram multis testibus peracta sunt, sine absurditate naturalia dici nequeunt. Res evidentior etiam patebit, si attendatur *modus* quo patrata fuere : Christus enim inopinate, sine ullâ præparatione, absque ullo remedio, quandoque etiam in distans, sæpe solo nutu aut verbo aut tactu, morbos incurabiles, vel saltem qui nonnisi post longum tempus curari valent, instantanee maximâque facilitate sanabat. Attendantur etiam *multitudo* et *varietas* operum mirabilium quæ fecit ; *certitudo* quâ ejus imperio statim respondit eventus ; *stabilitas* effectuum quos produxit, quum ægroti ab eo curati longam postea vitam duxerint, ut ex citato Quadrati testimonio colligitur ; nec ullum remanebit dubium ; sed potius cum *Arnobio*[3] dicere fas erit : "Potestisne aliquem nobis designare, monstrare ex omnibus illis magicis viris, qui unquam fuêre per sæcula, consimile aliquid Christo millesimâ ex parte qui fecerit"?

183. (c) Novum argumentum accedit ex simplici *expositione* variarum explanationum, quibus *Rationalistæ* miracula explodere nisi sunt. Nonnulli, ut *Paulus*, facta tanquam *historica* admittentes, eadem *naturaliter* explicare volunt. Ita v. g. Jesus cum quinque panibus quinque millia hominum saturavit, quia nimirum exemplo suo eos qui panes habebant induxit ut non habentibus darent ; (cur autem neque apostoli neque turba id animadverterint non explicatur!) ; super mare ambulavit, i. e. supra ripam quæ mari superior est (cur autem Petrus super mare ambulans

[1] *Joa.* V, 5-9.—[2] *Joa.* IX, 6-7.—[3] *Arnobius*, Adv. Gentes, lib. I, c. 43.

jam mergi incœperit dicere non curant!) ; cæcum a nativitate curavit, sed collyrii ope quod luto miscuerat (cur autem hodierni rationalistæ, non obstante medicinæ progressu, cæcos a nativitate collyrio curare non possint, prorsus tacetur!) ; et ita de ceteris[1]. Quas inventiones utpote nimis ridiculas explosit alius rationalista *Strauss*, ipseque novam præbuit explanationem quæ *mythica* dicitur, ut jam diximus ubi de Evangeliorum auctoritate ; hæc autem pariter ab aliis rationalistis rejecta fuit, tum quia prorsus gratuita est, tum quia necessario supponit Evangelia nonnisi centum et quinquaginta circiter annis post mortem Christi scripta fuisse : quod falsum esse probavimus.

Nonnulli igitur aliam viam inierunt, contendentes facta miraculosa mentali *suggestione*[2] et *hypnotismo* explicari posse. Sed incassum. In multis enim differunt hypnotica prodigia ab evangelicis miraculis : 1) hæc enim non limitantur ad *quædam* curationum genera, sed ad *omnia* sese extendunt : ita curantur non solum ii qui nervorum commotione turbantur, sed etiam leprosi, surdi-muti, cæci nati ; imo mortui suscitantur ; tempestas sedatur, panes multiplicantur aliaque phænomena producuntur (*supra*, n. 174), ad quæ hypnotismus, fatentibus adversariis, sese non extendit. Hypnotico somno atque mentali suggestione sæpe repetitâ

[1] Easdem explanationes poetice recoxit *Renan* (Vie de Jésus, c. 16) qui serio asserit exquisitæ personæ gracili tactu, imo suavi risu multos morbos curari posse, præsertim ubi nulla adest organica læsio! Unum respondemus : cur Rationalistæ, qui certe exquisitis dotibus præfulgent, ægrotos in nosocomiis jacentes sæpius non invisunt, gracilique risu et verbis amœnis leprosos, cæcos a nativitate, surdos et mutos curare non attentant? Cf. *Brugère*, l. c. p. 207 ; *Vigouroux*.

[2] Ita v. g. *Carpenter*, Contemporary Review Jan. 1876, ubi miracula explicare nititur per actionem mentis in corpus : animadvertit siquidem curationes, in Evangeliis relatas, *semper fidei* ascribi, ita ut Christus miracula non patraverit in patriâ suâ, propter incredulitatem eorum. Ita etiam *Skepto*, L'hypnotisme et les religions, ch. 3 ; *Binet et Ferret*, Le magnétisme animal. Ad quorum confutationem cfr. *C. A. Row*, Christian Evidences, p. 410 sq. ; *De Bonniot*, Le miracle et ses contrefaçons ; Le miracle et les sciences médicales, 1879 ; *Lelong*, La vérité sur l'Hypnotisme, Paris, 1890 ; *Méric*, Le Merveilleux et la Science, Paris, 1888.

quandoque curantur morbi, præsertim qui e nervorum perturbatione oriuntur ; sed nullâ ratione valet ad visum cæco restituendum, leprosos subito mundandos, mortuosve suscitandos, aut etiam ad tempestatem sedandam. 2) Præterea magnetismus et hypnotismus non repente et subito, nec sine adhibitis mediis, miros effectus producunt, sed aliquod temporis intervallum variaque requirunt media, ut paulatim ac repetitâ suggestione ægri intimam ac certam persuasionem habeant de curatione obtinendâ. Christus autem instantanee, sine adminiculis, solo nutu aut tactu miracula perfecit. Nec dicatur Ipsum semper fidem seu fiduciam postulâsse, antequam ea patraret ; in multis enim casibus nullam exegit fiduciam, aliquando eam expetivit non ab ipsis infirmis, sed ab iis qui eorum postulabant curationem ; quod quidem fecit, contextu inspecto, non quasi fiducia miraculi causa esset, sed ut melius divinitatem suæ missionis demonstraret. Quandoque etiam miracula fecit *in distans*, ut in casu filii centurionis, aut filiæ Chananææ mulieris, simplici actu voluntatis, absque ullâ præparatione, aut mentali suggestione[1]. Certum igitur manet miracula Christi vere esse præternaturalia.

184. (B) Aliunde non diabolica, sed *divina* sunt (a) Attendatur enim *persona* Christi ejusque *doctrina :* nonne ex iis quæ diximus circa ejus characterem et virtutes, circa ejus doctrinam sive in se sive in suis effectibus spectatam, moraliter impossibile evadit illum diaboli ministrum fuisse? Sane qui omnium virtutum exemplar etiam ab adversariis habetur, mundumque prædicatione et doctrinâ suâ in melius, juxta omnes, certo mutavit, diabolicis fraudibus usus non est, nisi dicatur quidquid boni et honesti est a malo principio oriri : quod certo idem esset ac Dei providentiam et existentiam negare.

(b) Attendatur etiam nonnullorum miraculorum *natura ;* quædam, ut mortuorum resurrectiones, supra vires ipsius dæmonis communiter existimantur ; alia, ut dæmonis ejectiones, non possunt diabolo tribui, nisi admittatur eum

[1] *Matt.* VIII, 5-13 ; XV, 22-28.

contra seipsum pugnare. Quo argumento jam Dominus usus est, dum Pharisæis ejus miracula diabolicæ virtuti ascribentibus respondit[1] : "Si autem et Satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus?... Porro si in digito Dei ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt"?

(c) Iterum si attendantur miraculorum *circumstantiæ*, nil nisi bonum, honestum, beneficum, Deo prorsus dignum in eis apparet ; si attendantur *fructus*, optimi sane fuerunt, scilicet discipulorum emendatio, multorum Judæorum Gentiliumque conversio, vitiorum correctio, vitæ perfectioris studium, et cetera hujusmodi, ut supra probavimus ubi de effectibus doctrinæ christianæ. Jamvero "a fructibus eorum cognoscetis eos... non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere[2]" ; ergo miracula Christi, ex quibus tot honestatis et sanctitatis fructus hominibus accesserunt, nonnisi a bono principio, nonnisi a Deo esse possunt.

185. 3° *Miracula Christi in confirmationem divinæ ejus missionis peracta sunt*, ut ex multis Evangelii locis colligitur.

(A) Ipse enim ad opera, i. e. miracula sua sæpius provocat, quando sive discipulos sive plebem vult convincere de divinitate suæ missionis. (a) Quum enim Joannes Baptista duos ex discipulis suis ad eum misisset, ut suscitarentur utrum Ipse esset Christus, seu Messias, miracula coram eis patravit, et hisce verbis respondit, quibus Isaias usus fuerat ad describenda Messiæ tempora : "Euntes renuntiate Joanni, quæ audistis et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt[3]". Numquid apertius declarare poterat se esse Messiam ab Isaia prænuntiatum, et miracula a se patrata certissimam esse suæ divinæ legationis notam? Idem coram Judæis alibi declarat : his enim inquirentibus utrum Ipse Christus esset, ait : " Loquor vobis et non creditis : opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me"; quod infra his verbis confirmat : "Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi ; si autem facio, et si mihi

[1] *Luc.* XI, 17-20.—[2] *Matt.* VII, 16-18.—[3] *Matt.* XI, 4-5 ; *Luc*, VII, 21.

non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre"[1].

(b) Quod præsertim in nonnullis casibus, antequam miracula perficeret, *magis explicite* etiam declaravit. Ita v. g. Lazarum resuscitaturus, elevatis sursum oculis, dixit: "Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, *ut credant quia tu me misisti*"[2]. Certo igitur miracula patravit directe in confirmationem divinæ suæ legationis.

186. (B) Nec aliter rem intellexerunt ejus discipuli. Nicodemus, miraculis ejus visis, divinam ejus auctoritatem statim agnovit: "Scimus quia a Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo"[3]. Discipuli, post et propter miraculum Canæ, crediderunt in eum[4]; cæcus natus pariter in Jesum credidit postquam ab Eo sanatus est[5]. Hinc Joannes, circa finem Evangelii, declarat miracula Christi ideo relata fuisse, ut lectores in eum credant: "Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus"[6]. Apostoli divinitatem missionis Christi probant ex ejus miraculis, præsertim ex ejus resurrectione, ejusque transfiguratione, quando scilicet audita est vox Patris dicens: "Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui"[7]. Jamvero si Christus tot et tanta fecit miracula ad demonstrandum se esse Dei legatum, si miraculis hujusmodi tot viros ingenio et virtute præditos ad se traxit, fateri cogimur Deum ipsum ejus complicem fuisse, divinoque sigillo ejus opera doctrinamque obsignâsse. Credere igitur possumus et debemus Jesum esse vere divinum legatum, nisi Dei existentiam ejusque providentiam negare parati sumus; meritoque cum *Richardo a S. Victore*[8] concludere licet: "*Domine, si error est, a Teipso decepti sumus;*

[1] *Joa.* X, 24, 37-38. — [2] *Joa.* XI, 41-42. — [3] *Joa.* III, 2. — [4] *Joa.* II, 11. — [5] *Joa.* IX, 35-38. — [6] *Act.* I, 22; II, 32-37; 1 *Cor.* XV, 14-18 etc. — [7] *II Petr.* I, 16-18. — [8] *Richardus a S. Vict.* de Trinit. l. I, c. 2, P. L. CXCVI, 891.

nam ista in nobis tantis signis et prodigiis confirmata sunt et talibus, quæ nonnisi *per Te* fieri possunt".

II. Divinitas missionis Christi ex vaticiniis ab eo editis probatur[1].

187. *Status quæstionis.* (A) Vaticinium proprie dictum definitur *certa prædictio futuri eventus, qui naturaliter prævideri nequit.* Dicitur: *certa*, ut sic distinguatur a merâ *conjecturâ*, quâ futuri eventus cum aliquâ probabilitate a peritis prævideri possunt; *prædictio futuri eventus*, ut sic distinguatur a cognitione et manifestatione occultorum, quæ futura non sunt, proindeque a revelatione quæ circa res occultas versatur, non autem semper circa res futuras; vaticinium supponit quidem revelationem, sed non omnis revelatio vaticinium importat; *qui naturaliter prævideri nequit*, nam si eventus, etiam futurus, in causâ certo cognosci possit, ut lunæ vel solis eclipsis, non est prophetia, sed naturalis prævisio; vaticinia autem versantur circa futura, quæ pendent a causâ liberâ et nonnisi a Deo cum certitudine cognosci valent.

(B) Possibilitatem vaticinii ii soli logice negare possunt qui personalis Dei existentiam rejiciunt: Deus enim, infinite sapiens, omnia etiam futura contingentia novit, ut in Theologiâ naturali probatur; aliunde eadem hominibus manifestare potest, ut dictum est ubi de possibilitate revelationis. Nec difficile est, saltem in multis casibus, vera vaticinia ab humanis conjecturis discernere. Si enim futuri eventus, non propinqui nec necessarii, sed *remoti* et *liberi*, non dubitanter vel æquivoce, sed *certo* et *determinate* annuntientur, præsertim vero si sint simul *multi* et *complexi*, merito concludi potest eum qui talia prædicit, vere esse prophetam a Deo inspiratum, si eventus eo modo quo prædicti fuerant revera contingunt; licet enim homines aliquando conjecturaliter aliquod factum simplex annuntiare possint, quod per accidens evenit, non tamen cum adjunctis quæ descripsimus; nam quæ per accidens fiunt, raro fiunt; ita-

[1] *Perrone*, n. 247 sq.; *Knoll*, op. cit. § 136-140; *M. Ilvaine*, Evidences, lect. VIII.

que si multi eventus hujusmodi, aut etiam minuta adjuncta unius eventûs prædicuntur, moraliter impossibile est ut facta temerariæ prædictioni adamussim respondeant.

Exinde sequitur vaticinium verum et certo adimpletum esse vere *divinum miraculum*, ideoque signum decretorium divinæ revelationis, quando cum eâ connectitur. Quibus notatis,

188. 1° *Christus clare et minute multa prædixit futura contingentia, quæ adamussim adimpleta sunt* circa seipsum, suos discipulos, Ecclesiæ facta, necnon et Judæos. Ut res melius pateat, ex unâ parte vaticinium, ex alterâ ejus adimpletionem referemus.

(A) *Circa Christi passionem et resurrectionem.*

" Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis et senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus, et illudent ei, et conspuent eum, et flagellabunt eum, et interficient eum, et tertiâ die resurget" (*Marc.* X, 33) Apud Matthæum idem invenitur (XX, 17 sq.) sed insuper *crucifixio* prædicitur. De resurrectione Christi infra (190 sq.) dicemus.	" Tenentes Jesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ et seniores convenerant... qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis... vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi... Jesum flagellatum tradidit eis, ut crucifigerent... et exspuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus " (*Matt.* XXVI, 57; *Marc.* XIV, 64; *Matt.* XXVII, 2; 26; 30 etc.).

(B) *Circa discipulos.*

(a) *Discipulorum fuga:* "Omnes vos scandalum patiemini in ipsâ nocte : scriptum est enim : percutiam pastorem et dispergentur oves" (*Matt.* XXVI, 31.)	" Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt ". (*Matt.* l. c. 56.)
(b) *Petri trina negatio :* " Amen dico tibi, quia in hâc	" Ille autem cœpit anathematizare et jurare, quia ne-

nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis". (*Matt.* XXVI, 34.)

(c) *Judæ proditio :* "Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est". (l. c. 21.)

(d) *Apostolorum persecutiones :* "Tradent vos in conciliis et in synagogis suis flagellabunt vos ; et ad præsides, et ad reges ducemini propter me in testimonium illis et gentibus..." (*Matt.* X, 17 sq.)

(e) *Petri mors et crucifixio :* "Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget et ducet quo tu non vis". (*Joa.* XXI, 18.)

scio hominem istum, quem dicitis. Et statim gallus iterum cantavit" (*Marc.* 66-72.)

"Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus..." (*Matt.* l. c. 47-49.)

"Et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam in crastinum... Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu..." (*Act.* IV, 1-18; V, 17-41 etc.)

Petrus revera martyrium Romæ subiit, ibique, juxta antiquam traditionem, crucifixus est. (Cfr. *S. Clemens*, Ep. I, c. 5; *Irenæus* Adv. hæres. III, 1; *Eusebius*, H. E. II, 25.)

(C) *Circa Ecclesiæ fata.*

(a) *Effusio Spiritûs sancti :* "Sed accipietis virtutem Spiritûs sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæâ et Samariâ, et usque ad ultimum terræ". (*Act.* I, 8.)

"Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus S. dabat eloqui illis". (*Act.* II, 4.) Exinde refertur Apostolos prædicâsse in Judæâ, Samariâ, et in variis partibus orbis terræ.

(b) *Ecclesiæ propagatio in universam terram ejusque permanens duratio :* "Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt ad-

Revera in omnem terram exivit sonus eorum, Evangelium per universum orbem prædicatum est, ut infra probabimus, et non obstantibus multorum impugnationibus

versus eam... Euntes ergo docete omnes gentes... et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi". (*Matt.* XVI, 18; XXVIII, 19-20.)

Ecclesia hodie etiam stat invicta.

(D) *Circa Judæos, i. e. excidium Jerusalem.*

"Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiæ et fames, et terræmotus per loca... Et multi pseudo-prophetæ surgent et seducent multos. (*Matt.* XXIV, 7-11.) Cum ergo videritis abominationem desolationis... tunc qui in Judæâ sunt fugiant ad montes". (ibid. 15-16.)

"Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus... Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes; et Jerusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum". (*Luc.* XXI, 20-24.) "Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique. Et ad terram prosternent te, et filios qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ". (*Luc.* XIX, 43-44.)

Hæc omnia circa annum 70 accidisse profani scriptores narrant. Mortuo enim Nerone, in variis provinciis rebelliones exarserunt; fames et pestis multos occiderunt (*Sueton.* Claudius, 18; *Tacit.* Annal. XVI, 13); terræmotus fuerunt multis in locis (*Tacit.* Annal. XIV, 27; XV, 22; *Seneca*, Ep. 91). In Judæâ multi-pseudoprophetæ surrexerunt, Teudas, Simon Magus, Judas Gaulonitides (*Joseph.* Antiquit. XX, 5 1-2; Bellum Judaicum, II, 13, 5). Judæi, his instigantibus, contra Romanos insurrexerunt; Vespasianus, cum ingenti exercitu, in Galilæam irrupit, multosque Judæorum occidit; imperator deinde salutatus, Tito filio curam bellum conficiendi demandavit. Christiani autem, vaticinii Salvatoris memores, ex urbe migrarunt et in oppidum Pellam sese receperunt. Titus castra in monte Oliveti collocavit, urbem circumdedit vallo, et tandem vi expugna-

"Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant". (*Matt.* XXIV, 34.)

vit; injecto a milite igne templum conflagravit, totaque civitas ita destructa fuit ut solo æquaretur. Innumeri Judæi cæsi sunt, alii in captivitatem abducti, et per totum orbem dispersi. Quod totum factum est 37 circiter annis post mortem Christi, antequam proinde præteriret generatio. (*Josephus*, Bellum judaicum, passim, speciatim l. IV-V.)

189. 2° *Vaticinia Christi ejus divinam missionem probant.* Etenim, (**A**) Ex supra expositis, omnes characteres præ se ferunt divinarum prophetiarum; nam annuntiant clare et certe, non ambigue et conjecturaliter, facta plene determinata, cum minutis adjunctis quæ humanam prævisionem superant; ita v. g. quando agitur de morte suâ, Christus prænuntiat non solum genus mortis, quam subiturus est, sed etiam circumstantias quæ eam præcedent, Judæ proditionem, quibus sit tradendus, a quibus condemnandus, injurias sibi inferendas, flagellationem etc. Facta hujusmodi contingentia erant, a liberâ plurium voluntate dependentia, proindeque soli Deo nota; nec casu impleta censeri possunt, nam multa sunt minutaque, et adamussim prædictioni responderunt; aliunde eventum præcesserunt, ut constat ex dictis de Evangeliorum auctoritate [1]; ergo vaticinia hujusmodi vere sunt divina.

(**B**) Ex quibus sequitur Christum fuisse divino Spiritu repletum, divinitusque inspiratum, quum ea revelaverit quæ

[1] Nonnulli Rationalistæ hoc negare attentârunt, præsertim quoad prophetiam de excidio Jerusalem, quæ tam evidenter eventu confirmata fuit; sed hodie Rationalistarum coryphæi admittere coguntur hanc prophetiam eventum præcessisse; ita v. g. *Holtzmann*, Handkommentar I, pp. 231-232, 255-256; *Welhausen*, Israelitichen Jüdische Geschicte, 1894, p. 309, licet postea rem naturaliter explicare conetur. Cf. *Dublin Review*, apr. 1895, p. 332; *A. Loisy*, L'Apocalypse synoptique ap. *Revue Biblique*. april. 1896, p. 173-199.

soli Deo nota sunt; atqui homo divinitus inspiratus, qui se *divinum legatum* dicit, impostor esse nequit, nisi Deus ipse fraudis et mendacii patronus esse dicatur. Aliunde vaticinia ab eo edita cum religione quam prædicabat connectebantur, quum quædam ex illis hujus religionis fata describant, aliaque facta fuerint ut discipulorum fidem confirmarent; si igitur falsa sit ejus doctrina, Deus ipse hujus falsitatis patronum se exhibuit : *si error* est, *a te decepti sumus.*

III. Divinitas missionis Christi ex ejus resurrectione probatur[1].

190. Inter miracula Christi eminet ejus resurrectio, quæ ut præcipuum fidei nostræ fundamentum merito habetur : "Si autem Christus non resurrexit, aiebat Paulus, inanis est prædicatio nostra, inanis est fides vestra"[2]. Revera Christus ipse hoc signum elegerat tanquam sigillum miraculorum suorum et ineluctabile argumentum divinæ suæ missionis[3]; Apostoli in hoc præcipue veritatem suæ prædicationis fundant ; Matthias eligitur ut sit resurrectionis testis[4] ; hoc prædicat Petrus in primo sermone ad populum[5] ; hoc et Paulus coram Atheniensibus in monte Martis[6] ; ad hoc confirmandum, Apostoli miracula patrant[7] ; et per novemdecim sæcula hæc fuit universalis christianorum fides. Si verum sit resurrectionis factum, firma est fides nostra[8] ; in

---

[1] *S. Thom.* 3. q. 53; *Valsecchi*, De fundamentis relig. l. II, c. 15; *Frayssinous*, Conférences, Résurrection de Jésus-Christ ; *Hettinger*, Apologie, vol. II, c. 15; *Perrone*, n. 249 sq.; *Wallon*, De la Croyance due à l'Evangile ; *Brugère*, n. 72 ; *Mazzella*, n. 283 sq. ; *Lambrecht*, p. 401 sq.; *Hurter*, n. 63; *Tepe*, n 103 sq.; *Schanz*, A Christian Apology, vol. II, c. 16 ; *Paley*, Evidences of Christianity, p. I, c. 8 ; *Scherlock*, The trial of the witnesses of the Resurrection ; *Bruce*, Apologetics, l. III, c. 4, p. 383 sq.; *Row*, op. cit., lect. VII.

[2] *I Cor.* XV, 14.

[3] "Generatio mala et adultera signum quærit et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus : sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus". (*Matt.* XII, 39-40 ; cf. XVI, 4).

[4] *Act.* 1, 22. — [5] *Act.* II, 24-32. — [6] *Act.* XVII, 18, 31. — [7] *Act.*, III, 15 ; IV, 10, 33.

[8] Rationalistæ ipsi hoc admittunt : ita *Strauss* fatetur necesse esse

hoc enim, quum sæpius fuerit a Christo prænuntiatum, habemus adimpletionem prophetiæ certo divinæ, seu miraculum in ordine intellectuali ; et insuper miraculum ordinis physici, quum sit certo præter vires naturæ, ut omnes concedunt ; aliunde factum illud a Christo datum est veluti sigillum divinæ ejus missionis, ut supra animadvertimus ; ergo, si historice sit verum, est nota vere decretoria christianæ revelationis. Sufficiet igitur realitatem hujus facti demonstrare : ad quod duo sunt demonstranda, Christum vere mortuum esse, et eumdem vere surrexisse.

1° *Christus vere mortuus est.*

191. Illud factum neque ipsi principes sacerdotum, neque postea infensissimi christiani nominis inimici negaverunt. Initio tamen hujus sæculi, *Salvador*, judæus scriptor, et *Paulus*, germanus rationalista, cum paucis aliis, asserere non dubitârunt Christum in cruce non fuisse mortuum, sed solum in deliquium incidisse, et postea ad se reversum discipulis sese ostendisse, et tandem in ignoto quodam loco mortuum fuisse. Hæc autem theoria, hodie ab omnibus fere derelicta, sedulo inspectis Evangelistarum testimoniis, quæ fide digna esse probavimus, est historice falsa, ac involvit physicam moralemque impossibilitatem.

192. (**A**) Est *historice falsa.* Etenim (**a**) Centurio, qui crucifixioni præsens erat, cum pluribus militibus, sicut et discipulus Joannes ac piæ mulieres, testes fuerunt quod "*clamans exspirâsset*" ; nec Pilatus corpus ejus sepeliri permisit, nisi postquam, accersito centurione, ab eo cognovit Christum jam mortuum esse[1]. (**b**) Quum Judæi petiissent ut tollerentur corpora crucifixorum, Pilatusque miraretur quod Christus jam mortuus esset, ne ullum remaneret dubium, missi sunt milites qui crura crucifixorum frangerent ; invenientes autem Jesum mortuum, non fregerunt ejus crura, sed unus ex illis "lanceâ latus ejus aperuit"[2] ; tunc tantum corpus ejus traditum est Josepho ab Arimathæa et Nicodemo, qui illud linteis involventes cum aroma-

vel explicare quomodo Apostoli in resurrectionem Christi crediderint, vel suo systemati valedicere. Cf. *Bruce*, Apologetics, p. 384.

[1] *Marc.* XV, 39, 44-45. — [2] *Joa.* XIX, 31-34.

tibus sepelierunt[1] : hi igitur, necnon sanctæ mulieres et mater Jesu pro certo habuerunt illum vere esse mortuum. (C) Judæi tandem, qui tam sedulo invigilaverant ut sententia mortis executioni mandaretur, sine dubio curare debuerunt ne Christus semi-vivus remaneret[2]. Contra tot testes oculatos, quorum intererat rem penitus investigare, parum valent *a priori* speculationes paucorum rationalistarum, quibus placet factum, per octodecim sæcula communiter admissum, in dubium revocare!

193. (B) Est *physice impossibilis.* Christus enim, postquam flagellatus et spinis coronatus fuerat, aliaque tormenta passus, ita viribus exhaustus fuit, ut ad locum supplicii crucem suam vix portare valeret ; postea crucifixionis dolores subiit, et pluribus horis in cruce remansit, donec tandem omnibus exspirasse visus fuerit. Supponatur in Eo adhuc manere spiraculum vitæ, admodum probabile est Eum occisum fuisse lanceâ militis qui latus ejus aperuit[3]. Si dicatur eum in talem syncopen incidisse, ut nec etiam ictu lanceæ ad se reversus fuerit, quomodo fieri potuit ut sindone involutus, et linteis ligatus, centum libris aromatum coopertus[4], positusque in monumento clauso, ad vitam redierit? Aut jam mortuus erat, aut hæc sufficiebant ad Eum suffocandum.

194. (C) Est etiam *moraliter impossibilis.* Nam Jesus seipsum exhibuit ut vere a mortuis suscitatum ; ergo, si non

---

[1] *Joa.* XIX, 39-40.

[2] Frustra igitur adversarii appellant ad quædam facta ex quibus constat nonnullos crucifixos ad vitam rediisse ; ait enim auctor minime suspectus, *E. Renan* (Vie de Jésus, c. XXVI) solidissimum argumentum mortis Christi esse odium Judæorum ; quum enim mortem ejus tam vehementer appetiissent, nihil sane infectum reliquerunt ut de hâc morte certiores essent.

[3] Vox enim græca Ἔνυξεν (aperuit) grave vulnus indicat ; revera actio militis eo tendebat ut mortem Crucifixi certam faceret. Cfr. *S. Haughton*, apud *Speaker's Commentary* on I John, p. 349 sq., ubi explicatur quomodo sanguis et aqua ex aperto latere Christi fluere potuerint.

[4] *Joa.* XIX, 39. Quo melius argumentum intelligatur, lege ea quæ scribuntur de ritu sepeliendi apud Judæos ; cf. *Edersheim*, Jesus the Messiah, London, 1890, c. 67, p. 427 sq.

mortuus, deceptor est, nisi admittatu ripsos Apostolos fuisse deceptores. Sed in hâc hypothesi, quomodo explicari potest eosdem homines, qui, ante suppositam resurrectionem, tam tardi erant ad credendum, tam ignavi et timidi, post resurrectionem tam fortes et strenuos sese ostendisse? Unde tanta mutatio, si Magistrum suum viderunt, postquam ex deliquio ad se reversus fuit, tormentis debilitatum, vulneribus adhuc coopertum, paulatim ac difficile vires recuperantem, et vitam obscuram morte vulgari et ingloriâ finientem? Hoc impossibile esse fatentur plerique Rationalistæ[1].

2° Christus vere a mortuis resurrexit.

Quod certissime constat tum *directe* simplici factorum expositione, tum *indirecte* varia adversariorum systemata confutando.

195. *Directe*, simplici factorum expositione. Si enim sine præjudiciis præcipuæ resurrectionis circumstantiæ inspiciantur, statim manifestum erit factum hujusmodi rejici non posse, quin vis humani testimonii pariter rejiciatur.
(A) Imprimis non semel aut iterum Jesus redivivus apparuit, nec uni tantum aut alteri discipulo, neque in uno loco, sed pluries et multis, et in pluribus locis. Undecim saltem numerari possunt apparitiones. Christus videlicet apparuit Mariæ Magdalenæ prope sepulcrum flenti[2]; mulieribus a sepulcro redeuntibus[3]; Simoni Petro[4]; duobus discipulis euntibus in Emmaus[5]; Apostolis omnibus, excepto Thoma, in cœnaculo simul coadunatis[6]; eisdem, præsente Thoma, quem jussit digitum in fixuram clavorum et manum in latus mittere; quinque Apostolis et duobus discipulis ad mare Tiberiadis[7]; undecim Apostolis qui abierant in Galilæam,

[1] Ita v. g. *Strauss*, Das Leben Jesus für das Deutsche Volk, candide declarat impossibile esse vividam fidem ac enthusiasmum Apostolorum explicare, si admittatur Christum semi-vivum ac debilem eis apparuisse : tali enim manifestatione minuta fuisset admiratio quam antea de eo conceperant.

[2] *Marc.* XVI, 9 ; *Joa.* XX, 11-18. — [3] *Matt.* XXVIII, 9-10. — [4] *Luc.* XXIV, 34 ; *I Cor.* XV, 5. — [5] *Luc.* XXIV, 15-35. — [6] *Marc.* XVI, 14 ; *Luc.* XXIV, 36-43; *Joa.* XX, 19-23; *I Cor.* XV, 5. — [7] *Joa.* XXI, 1-24.

in montem ubi constituerat illis Jesus[1]; plus quam quinquentis fratribus simul[2]; Jacobo, fratri Domini[3]; tandem undecim Apostolis in Jerusalem, quibus præcepit ne discederent a civitate antequam Spiritum S. acciperent: postea eduxit eos in Bethaniam, et, videntibus eis, ascendit in cœlum[4]. Præterea Paulo etiam apparuit prope Damascum, eumque in instanti convertit[5]. Nec obiter et momentanee sese manifestavit, sed cum Apostolis conversatus est, cum eis manducavit, eosque docuit: "Quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis et loquens de regno Dei"[6]. Potuerunt igitur Apostoli eum videre, tangere, cum eo sermonem habere, *nec proinde decepti sunt.*

196. (**B**) Præterea *testes* resurrectionis omnibus dotibus fulgent quæ ad moralem certitudinem desiderantur: erant siquidem homines simplices, honesti, Deum timentes, neque fraudibus neque hallucinationibus apti. Nec nimiæ credulitatis accusari possunt; nam mulieribus, Domini resurrectionem annuntiantibus, credere noluerunt, sed verba earum sicut deliramentum illis visa sunt[7]. Imo, quando Christus ipse apparuit, non statim crediderunt, sed conterriti putabant se spiritum videre, nec fidem ei præbuerunt nisi postquam se palpandum dederit, et partem piscis cum favo mellis comederit. Thomas autem, qui tunc temporis absens erat, increduliorem se magis ostendit, et Apostolis, factum apparitionis narrantibus, respondit: "Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam"[8]. Ergo testes resurrectionis vere sunt fide digni.

197. (**C**) Nec desunt *adjuncta* quibus eorum firmatur testimonium. Nam certum est corpus Christi vere fuisse sepultum, nec minus evidenter constat tertiâ die ejus sepulcrum vacuum fuisse repertum; quod tum Judæi, tum ipsi Rationalistæ concedere coguntur. Quid porro factum est

[1] *Matt.* XXVIII, 16 sq. — [2] *I Cor.* XV, 6. — [3] *I Cor.* XV, 7. — [4] *Marc.* XV, 19; *Luc.* XXIV, 50-52; *Act.* I, 1-15. — [5] *Act.* IX, 3 sq.; *I Cor.* XV, 8. — [6] *Act. I*, 3. — [7] *Luc.* XXIV, 11. — [8] *Joa.* XX, 25.

de corpore Domini[1]? Numquid a petrâ per terræ motum scissâ fuit absorptum? Sed, præterquam quod talis hypothesis est omnino gratuita, cur non simul absorpta sunt linteamina et sudarium, quæ inventa sunt in sepulcro[2]? Numquid corpus fuit a discipulis sublatum? Hoc quidem contenderunt Judæi; militibus enim, qui principibus sacerdotum resurrectionem annuntiaverant, dixerunt: "Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus"[3]. Quæ quidem explanatio vere stulta est; nam, ut arguit *Augustinus*[4]: "Vere tu ipse dormisti, qui scrutando talia fecisti. Si dormierunt, quid videre potuerunt? Si nihil viderunt, quomodo testes sunt". Revera si res ita se habuisset, tum milites, qui sepulcrum custodiebant, tum discipuli qui corpus abstulerant, coram judicibus accusati fuissent, gravibusque pœnis mulctati. Jamvero Apostoli, qui tamen publice et coram ipsis Sanhedritis Domini resurrectionem indubitanter prædicabant, nunquam propterea damnati sunt tanquam sepulcri violatores. Ergo tum vacuum sepulcrum, tum Judæorum silentium veritatem apostolici testimonii confirmant; quæ ceteroquin non parum roboratur ex confutatione systematum a rationalistis excogitatorum.

198. *Indirecte*, adversariorum systemata explodendo. Rationalistæ negare nequeunt resurrectionem ab Apostolis prædicatam fuisse tanquam christianæ religionis fundamentum; sed ad vim hujus facti enervandam, varia excogitârunt systemata.

(A) Initio hujus sæculi, *Reimarus* renovavit theoriam, jam a judæis sacerdotibus inventam, deinde a Celso propugnatam, et a deistis etiam sæc. XVIII recoctam, juxta quam Apostoli *deceptores* fuerunt, seu falso dixerunt Christum resurrexisse, dum revera ipsis notum erat eum nunquam fuisse

---

[1] Quam difficultatem sentiunt Rationalistæ, nec tamen eam solvere tentant: ita *Renan*, Vie de Jésus, c. 26, candide fatetur hoc nobis ignotum esse ac fore, quum hâc de re sileant documenta! Silent quidem de corporis amotione, sed non de ejusdem resurrectione.

[2] *Joa.* XX, 5-7. — [3] *Matt.* XXVIII, 13-14. — [4] *S. August.*, in Ps. 62.

redivivum. Hæc autem *fraudis*, ut vocatur, theoria mox derelicta fuit, et ab ipsis rationalistis confutata : impossibile siquidem erat explicare quomodo Apostoli corpus Domini furari potuerint, quomodo religio, mendacio fundata, mundum renovaverit, quomodo Apostoli, prius timidi et inconstantes, tanto zelo usque ad mortem hujusmodi fraudem propagaverint [1].

199. (**B**) Alia igitur inventa est theoria, quæ dicitur theoria *visionis* seu *hallucinationis*, cujus præcipui fautores fuêre *Strauss*, *Renan* et auctor anonymus operis *Supernatural Religion*. Juxta illos videlicet, fides Apostolorum in resurrectionem sincera quidem et immota erat, sed mera tamen illusio : præ amore et admiratione, quibus Magistrum prosequebantur, Eum ab inimicis devictum esse credere non poterant ; si mori potuit, rursus vivere debet. Scrutantur ergo Scripturas, ibique inveniunt Messiam quidem morituram esse, sed postea resurrecturum ; Christus ergo resurgere debet. Hâc spe roborati, resurrectionem firmiter exspectantes, ardenterque desiderantes, hallucinationibus decipiuntur et Christum rursus viventem videre firmiter credunt : quâ fide et persuasione in heroicos Apostolos Evangeliique prædicatores convertuntur. Uno verbo, fides resurrectionem, non resurrectio fidem produxit [2].

Jamvero hæc theoria duo manifeste supponit : Apostolos fuisse in quodam statu enthusiasmi vividæque exspectationis, et eosdem realiter fuisse hallucinatos. Atqui utrumque falsum esse historia evangelica demonstrat. (**a**) Apostoli enim, post mortem Christi, *ejus resurrectionem minime exspectabant*. Statim ac Jesus in horto Gethsemani captus fuit, discipuli eum reliquerunt [3] ; pauci amici, qui eum ad crucem secuti sunt, Josephus ab Arimathæa, Nicodemus et mulieres, eum mortuum sepeliunt, et ponunt in sepulcro, quasi in æternum ibi remansurum. Mulieres, quæ primo die

[1] Sic v. g. *Greg*, Creeds of Christendom, vol. II, p. 154; cf. *Bruce*, op. cit. p. 385.

[2] *Strauss*, New Life of Jesus, I, 430; *Renan*, Vie de Jésus, c. 26; Les Apôtres, c. 1; *Supernatural Religion*, vol. III, p. 504 sq.

[3] *Marc.* XIV, 50; *Matt.* XXVI, 56.

hebdomadis ad sepulcrum vadunt, de nullâ aliâ re cogitant nisi de Magistro decentius ungendo, novis emptis aromatibus [1]. Maria Magdalena, videns sepulcrum vacuum, putat corpus fuisse sublatum, non suscitatum ; tam parum de resurrectione cogitat ut Jesum sibi loquentem credat nullum alium esse nisi hortulanum, et ab eo quærat ubi sit corpus Domini [2]. Item discipuli, quibuscum ambulat, omnem spem amiserant : " Sperabamus quia ipse redempturus esset Israel! " [3] Hinc, quando piæ mulieres annuntiant se Christum vidisse, Apostoli credere nolunt, sed "visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista " [4]; nec crediderunt discipulis Emmaus [5]. Imo quando Ipse eis apparet, nec propriis credunt oculis, sed prius manus et pedes ejus tangere, vocem ejus audire, cum eo conversari [6]; Thomas aliorum testimonio credere non vult, nisi ipse viderit, et digitum in latus Domini miserit [7]. Porro hæc omnia non vividam exspectationem redolent, sed potius diffidentiam ; non enthusiasmum, sed frigidam mentem, quæ non credet, nisi solida præbeantur argumenta. Ergo ruit ipsum fundamentum hujus theoriæ.

(b) Aliunde ex omnibus *adjunctis* colligitur resurrectionis testes non fuisse hallucinatos. Patet ex *numero* et *qualitate* testium : Christus enim conspicitur non solum a mulieribus, sed ab undecim Apostolis, sive singulatim sive congregatis, ab aliis discipulis, a quingentis fratribus, a Paulo, et quidem pluries et in variis locis. Quomodo tot homines, quorum plerique saltem, ex dictis, minime resurrectionem exspectabant, idem somnium somniare, eodem modo hallucinari potuerunt? Idem constat ex *naturâ* apparitionum : non enim hic agitur de confusâ et transitoriâ apparitione, sed de clarâ visione, diuturnâ et sæpe repetitâ diversis locis

---

[1] *Marc.* XVI, 1; *Luc.* XXIV, 1.

[2] *Joa.* XX, 13-16. Exinde intelligitur quam insulse *Renan* dixerit (Vie de Jésus, c. 26) Christi resurrectionem Magdalenæ vividæ imaginationi ac fervido amori tribuendam esse : Poetica sane verba, sed factis prorsus contraria!

[3] *Luc.* XXIV, 21. — [4] *Luc.* XXIV, 11. — [5] *Marc.* XVI, 13. — [6] *Luc.* XXIV, 36-45; *Joa.* XX, 10. — [7] *Joa.* XX, 25-27.

et temporibus ; de visione corporis, quod manibus tractari potest ; de apparitionibus, quarum minutissimæ circumstantiæ referuntur, et quæ nullum dubium in mente Apostolorum relinquunt. Apparitiones incipiunt tertiâ die post mortem, et quadragesimâ die omnino cessant, si tamen excipias apparitionem postea Paulo factam ad eum convertendum. Porro res non ita se habet cum hallucinatis personis, quarum visiones non statim, sed gradatim evanescunt. Præterea, cessantibus apparitionibus, fides discipulorum non cessat, sed potius crescit, ita ut strenue coram populo et magistratibus resurrectionem prædicent, multosque Judæos convertant, qui minime deprehendunt eos illusione vel enthusiasmo fuisse deceptos. Concludamus igitur oportet meram illusionem subjectivam imparem esse ad explicandam miram transformationem, quam sive in Apostolis sive in universo mundo fides resurrectionis effecit[1].

200. (C) Hoc intellexerunt non pauci rationalistæ, ideoque nonnulli, ut *Keim*, *Ewald*, *Schenkel*[2], hanc visionis theoriam ut insufficientem rejiciunt, et admittunt Jesum *vere* Apostolis apparuisse, non quidem corporaliter sed *spiritualiter :* licet enim a mortuis non surrexerit, ejus anima tamen cum Deo vivebat, et discipulos confortare poterat, e cœlo *telegramma* mittendo, eosque de suâ immortalitate certos faciendo. Huic tamen systemati merito objicitur quod neque rationalistis neque christianis placere potest : non prioribus, quia apparitionem Christi inducit quæ vere *supernaturalis* est ; non posterioribus, quia etiam apparitio hujusmodi *insufficiens* est ut facta explicet. Discipuli enim viderunt sepulcrum vacuum ; audierunt Angelos dicentes ejus corpus jam ibi amplius non esse, Christum ipsum affirmantem se spiritum non esse, sed corpus reale habere cum carne et ossibus ; illud corpus manibus tractârunt, viderunt Magistrum coram se manducantem. Jamvero hæc omnia conciliari nequeunt cum apparitione mere spirituali.

[1] Hanc hypothesim fusius confutant *Row*, op. cit. p. 364 sq. ; *Bruce* p. 389 sq. ; *Mead*, p. 198 sq.

[2] *Keim*, Jesu von Nazara, vol. III, p. 600 sq. ; *Schenkel*, Charakterbild Jesu, p. 231 sq.

Aliunde admitti nequit Jesum eos decepisse, et cum eis universum christianum orbem. Ergo pariter hæc theoria rejicienda est.

201. (D) Alii tandem, post *Weizsäcker* et *Martineau*[1], dicunt Apostolos non prædicavisse resurrectionem Christi, sed solum modo generali dixisse se Jesum *vidisse*[2], quia videlicet ipsis persuasum erat magnos viros non mori, proindeque Magistrum adhuc vivere vitâ utique perfectiori ac antea; discipuli autem eorum, verba hujusmodi amplificantes, paulatim crediderunt Christum vere surrexisse et Apostolis corporaliter apparuisse. Talis expositio non solum frigida est, sed etiam omnino insufficiens ad explicanda facta historice certa, quæ mortem Christi subsecuta sunt; si enim nulla fuit visio, aut apparitio, quomodo Apostoli antea pavidi, spe dejecti et magistro orbati, statim strenui, fortes et indomitâ virtute prædíti visi sunt, ita ut in ipsâ civitate Jerusalem, ubi Christus crucifixus erat, coram magistratibus qui eum morte damnaverant, Evangelium prædicare non dubitaverint? Aliunde, si declaraverunt se vidisse Dominum, dum revera eum non viderant sed solum in ejus immortalitatem credebant, nonne fraudis et mendacii vere rei sunt? Huc igitur occurrunt omnes difficultates seu potius morales impossibilitates quas supra (n. 198) recensuimus.

Vani sunt igitur et irriti rationalistarum conatus ad explicandam christianismi originem sine miraculo Resurrectionis.

---

[1] *Weizsäcker*, Das Apostolische Zeitalter, p. 5; *Martineau*, The Seat of authority, p. 363 sq.

[2] Argumentum desumunt ex verbis Pauli (I *Cor.* IX, 1): "Nonne Christum Jesum Dominum nostrum *vidi?*"; et dicunt hic agi de visione non reali, sed intellectuali et metaphoricâ. Sed immerito; nam, contextu rite inspecto, visio hujusmodi realis est et physica; nam cap. XV, 8 declarat Christum visum esse sibi, sicut ceteris Apostolis; jamvero in hoc capite agitur de resurrectione corporea Christi, quæ spectatur ut pignus futuræ corporum resurrectionis; aliunde Paulus ibi (4) asserit Jesum *surrexisse tertiâ die:* quæ quidem verba nonnisi de verâ resurrectione intelligi possunt; si enim quæstio sit solum de vitâ spirituali quâ omnes justi et heroes post mortem fruuntur, cur dicitur eam incœpisse tantum tertiâ die? Ergo tum Paulus tum ceteri Apostoli vere, non metaphorice, Christum redivivum viderunt.

Eorum systemata perpetuis scatent variationibus et contradictionibus : quod erroris manifestum est signum. Firmum ergo et intactum manet testimonium Christi, prophetarum, Angelorum, Apostolorum, quingentorum fratrum, innumeræ multitudinis martyrum ac Christianorum qui annuntiaverunt et hodie etiam prædicant resurrectionis factum veluti invictum religionis christianæ argumentum.

202. *Solv. diffic.* (a) Plures sunt contradictiones in narratione evangelicâ resurrectionis : dissentiunt enim sacri scriptores de apparitionibus Angelorum, de tempore quo mulieres ad sepulcrum venerunt etc.[1] : ergo nullam fidem merentur.

Respondeo has discrepantias magis apparentes esse quam reales, variosque esse modos testimonia conciliandi, quos videre est apud commentatores ; nec mirum est quasdam esse difficultates hujusmodi, nam non omnia factorum adjuncta narrantur, sed quædam solum, et difficile est ex eis integram texere narrationem. Sed dato, non concesso, nonnullas esse contradictiones, nihil exinde deduci potest contra certitudinem facti : siquidem omnes Evangelistæ unanimes non solum circa substantiam, sed etiam circa præcipuas facti circumstantias ; jamvero nemo sano præditus judicio, scriptoris auctoritatem rejecit, eo quod in circumstantiis minoris momenti erravit ; neque judex omnino respuit testimonium testium qui, licet in pluribus adjunctis discrepent, circa facti substantiam omnino consentiunt : quotidie enim evenit ut majorem attentionem præbeamus iis factis quæ maximi sunt momenti, dum de minimis, de horâ, de numero personarum parum curamus. Imo illæ discrepantiæ aliquo sensu majorem vim testimoniis præbent, quatenus ostendunt Evangelistas res narrâsse prout noverant, sine prævià conspiratione ; si decipere voluissent, sedulo has contradictiones vitâssent[2].

203. (b) Christus dixerat se in sepulcro mansurum tribus diebus et tribus noctibus[3] ; atqui de facto duas tantum noctes et unum diem ibi latuit ; ergo hic invenitur contradictio.

Resp. Hoc incisum *tribus diebus et tribus noctibus* est modus loquendi, quo significantur non tres integræ dies et noctes, sed solum pars trium dierum ac noctium, respondetque huic phrasi alibi

[1] Cf. *Matt.* XXVIII, 1 et *Marc.* XVI, 2 ; *Joa.* XXI, 1 ; *Luc.* XXIV, 4 et *Joa.* XX, 12.

[2] Cfr. *Mead*, Supernatural Religion, p. 204.

[3] " Erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus ". (*Matt.* XII, 40.)

adhibitæ ab eodem Evangelistâ, "*tertiâ die resurget*"[1]. Jamvero Christus in sepulcro fuit per integrum sabbatum, et insuper parte feriæ sextæ et parte diei dominicæ. Ergo nulla contradictio.

204. (c) Multa sunt in evangelicâ narratione quæ ostendere videntur apparitiones non reales, sed solum apparentes fuisse, aut saltem non physicas sed intellectuales tantum ; v. g. discipuli putant se "spiritum videre" ; Maria Christum redivivum tangere nequit ; corpus Christi non est ejusdem naturæ ac prius, quum cœnaculum intret januis clausis[2] ; ergo.

Resp. Facile concipitur quomodo discipuli credere potuerint se spiritum videre primâ vice quâ Jesus apparuit, ob novitatem, et, in eorum opinione, incredibilitatem facti. Sed simul Dominus negavit se esse merum spiritum, quia, inquit, spiritus carnem et ossa non habent ; revera discipuli ejus corpus et vulnera manibus contrectârunt, et ita persuasum habuerunt corpus non esse phantasticum, sed reale et materiale. Si Maria Magdalena Jesum tangere non potuit, hoc est quia Dominus, propter rationes sibi notas, id permittere noluit ; nam aliæ mulieres "accesserunt et tenuerunt pedes ejus", et Apostoli pedes et manus ejus tetigerunt[3]. Si autem Christus cœnaculum ingressus est, januis clausis, subitoque evanuit ab oculis Apostolorum, aut etiam variis apparuit formis, hæc omnia quidem ostendunt corpus ejus, post resurrectionem, utpote glorificatum, dotibus gaudere specialibus, non autem ejus realitatem aut identitatem afficiunt.

§ III. Divinitas religionis christianæ ex mira ejus propagatione demonstratur[4].

205. Religio christiana, in se et in suis effectibus excellens, Christi testimonio et miraculis firmata, divina esse

---

[1] *Matt.* XVII, 22 ; XX, 19. — [2] *Luc.* XXIV, 37 ; *Joa.* XX, 17, 19, 26.
[3] *Matt.* XXVIII, 9 ; *Luc.* XXIV, 39 40 ; *Joa.* XX, 27.
[4] *S. Thom.* C. Gentil. l. I, c. 6 ; *Suarez*, De fide, disp. IV, sect. 3, n. 11 ; *Valsecchi*, op. cit. l. II, c. 14 ; *Perrone*, n. 369 sq. ; *Frayssinous*, Confér., Fondation du Christianisme ; *Lacordaire*, 29e Confér. ; *A. De Broglie*, l'Eglise et l'Empire Romain au IVe s., Discours prélim. ; Questions de Religion, vol. II, p. 217 sq. ; *De Pressensé*, Histoire des trois premiers siècles de l'Eglise chrétienne, 1859 ; *Dom Guéranger*, Ste Cécile et la société romaine aux deux prem. siècles ; *P. Allard*, Le Christianisme et l'Empire Romain de Néron à Théodose ; *Brugère*, n. 57 ; *Mazzella*, n. 299 sq. ; *Lambrecht*, p. 415 sq. ; *Hurter*, n. 78 sq. ; *Tepe*, n. 137 sq. ; *Pesch*, n. 248 sq. ; *Paley*, Christian Evidences, p. II, c. 9.

constat etiam ex mirabili ejus propagatione. Hoc quidem Rationalistæ negant, post *Gibbon* et *Lecky*[1], qui hanc diffusionem causis naturalibus tribuunt infra exponendis. Quo melius vis argumenti contra illos perspiciatur, simul conjungemus probationem ex *propagatione* et *conservatione* religionis christianæ, quam confirmabimus *martyrum constantiâ*: religio enim quæ, non obstantibus innumeris obstaculis, et, licet passionibus adversa, non solum celeriter per totum diffunditur orbem, sed diu et constanter perseverat, atque tam altas agit radices, ut nullæ persecutiones eam divellere possint, merito divina censeri debet.

206. *Thesis 1ª*: **Celerrima christianæ religionis per totum orbem propagatio, ejusque perpetua conservatio, omnibus consideratis adjunctis, est miraculum ordinis moralis ejus divinitatem demonstrans.**

Ad thesim probandam, exponemus 1° propagationis et conservationis *factum*; 2° *impedimenta* huic obstantia; 3° *media* adhibita; et exinde conclusio sponte orietur rem explicari non posse sine speciali Dei providentiâ et interventu.

207. 1° *Facta exponuntur.* (A) Jam ex *Actibus Apostolorum*, eorumque Epistolis colligi potest celerrimam fuisse christianæ religionis propagationem. Paulo post Pentecosten, prædicante Petro, primum tria, deinde quinque millia hominum ad fidem conversi sunt[2]; et quotidie "magis augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum"[3]. Ortâ persecutione in civitate Jerusalem, fideles per Judæam et Samariam dispersi Evangelium prædicârunt[4]. Quidam etiam perambulaverunt usque Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam: in hâc civitate multi crediderunt, "ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani"[5]. Postea autem Apostoli in varias regiones abie-

[1] *Gibbon*, Decline and fall of the Roman Empire, c. XV; *Lecky*, History of European Morals, vol. I, c. 3.

[2] "Appositæ sunt in die illâ animæ circiter tria millia... Multi autem qui audierant verbum, crediderunt; et factus est numerus virorum quinque millia". (*Act.* II, 41; IV, 4.)

[3] *Act.* V, 14. — [4] *Act.* VIII, 3-4. — [5] *Act.* XI, 18-26.

runt, citoque ecclesias in toto romano imperio, et etiam non paucas extra imperii limites fundaverunt[1]. Hinc Petrus, viginti circiter annis post Ascensionem, epistolam scribit "electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ"[2]; Paulus eodem fere tempore ad Romanos scribens aiebat: "Fides vestra annuntiatur in universo mundo"[3]; Joannes, circa finem primi sæculi, sub Domitiano, scribit septem ecclesiis quæ sunt in Asiâ, Ephesi, Smyrnæ, Pergami, Thyatiræ, Sardis, Philadelphiæ et Laodiciæ[4]. Ergo, viventibus adhuc Apostolis, jam multi erant Christiani.

208. (**B**) Mortuis Apostolis, numerum fidelium in immensum excrevisse testes sunt scriptores tum christiani tum pagani.

(**a**) Ita *S. Clemens* Papa ad Corinthios scribebat[5]: "Hisce viris (Apostolis) aggregata est multitudo ingens electorum, qui multa martyria et tormenta sustinuerunt nobisque exempla facti sunt". *S. Justinus*, qui tempore Antonini florebat, medio secundo sæculo, declarabat "nullum esse genus hominum sive barbarorum, sive græcorum, sive etiam aliorum omnium quocumque appellentur nomine... inter quos non fiant preces, et gratiarum actiones Patri et Creatori omnium per nomen Jesu Christi crucifixi"[6]. Pariter *S. Irenæus* testatur eodem fere tempore ecclesias erectas esse in Germaniâ, in Hispaniis, in Galliis, in Oriente, in Ægypto, in Libyiâ, et in Meditullio, i. e. Hierosolymæ et in Judæâ[7]. Initio tertii sæculi *Tertullianus* sic eloquenter christianismi describit propagationem: "Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, muni-

[1] In recenti opere de Chronologiâ antiquæ christianæ litteraturæ, *A. Harnack* probat Pauli conversionem occurrisse primo anno post Christi mortem, *Ep. ad Thess.* scriptam fuisse an. 48; *Galat.* et *Corinth.* 52; *Rom.* 53; *Coloss.*, *Ephes.*, *Philip.* 56-58; *Tim.* et *Tit.* 59-64; ex quo sequitur propagationem christianæ religionis celeberrimam fuisse.

[2] *I Petr.* I, 1. — [3] *Rom.* I, 8; cf. *Coloss.* I, 6. — [4] *Apoc.* I, 11. — [5] *I Ep.* n. 6. — [6] Dialog. cum Tryphone, n. 117.

[7] Adv. Hæreses, l. I, c. 10, n. 2; cf. l. III, c. 3, n. 2.

cipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum ; sola vobis reliquimus templa"[1].

(b) Testes sunt pariter etnnici scriptores : sic *Tacitus*[2], de Neronis persecutione scribens, ait ingentem Christianorum multitudinem capite plexos fuisse : "quæsitissimis pœnis adfecit quos, per flagitia invisos, vulgus *Christianos* adpellabat... Igitur primo correpti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, *multitudo ingens*, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis, convicti sunt". Trajano imperatore, *Plinius Junior*, Proprætor in Bithyniâ, innumeros ibi reperit Christianos, de quibus Imperatorem consulit quid sibi sit agendum : "Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. *Multi* enim omnis ætatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque pagos superstitionis illius contagio pervagata est"[3]. Nec aliter *Suetonius*, *Seneca*[4], aliique profani auctores. Constat igitur christianam religionem, etiam ante Constantinum, celerrime non solum per urbes, sed etiam per vicos, et etiam inter Barbaros propagatam fuisse.

(c) Nec omnes fideles fuere de communi plebe ; nonnulli enim cultiores inter eos inveniuntur, quales fuerunt Sosthenes, Apollo, Crispus archisynagogus, Sergius Paulus proconsul, Dionysius Areopagita, Flavius Clemens et Domi-

---

[1] *Apologet.*, c. XXXVII ; cf. Adversus Judæos, c. VII. Hæc quidem dicta sunt aliquatenus oratorio modo ; sed in libro ad Scapulam paganum Præfectum, (c. 5), ubi modo mere expositivo loquitur ad eum qui optime statum rerum noverat, declarat *pæne majorem partem civitatis* (i. e. Carthaginis) esse christianam, maximamque futuram esse stragem, si Christiani decimarentur. Cf. *Boissier*, La Fin du Paganisme, Paris, 1891, vol. I, p. 444.

[2] *Annal.* lib. XV, c. 44.

[3] *C. Plinii* lib. X, Ep. 97. Nonnulli rationalistæ hanc Epistolam non genuinam aut interpolatam esse dixerunt, quia testimonium exhibet suis theoriis contrarium ; quod debile esse argumentum alii rationalistæ fatentur, ut *Boissier*, op. c. p. 445 sq.

[4] *Suetonius*, in Nerone, 16 ; *Seneca*, apud S. August. de Civit. Dei, l. VI, c. 11, n. 36.

tilla[1], Justinus, Athenagoras, Irenæus, Tertullianus aliique; ita ut *Arnobius* scribere potuerit: "Tam magnis ingeniis prædíti oratores, grammatici, rhetores, consulti juris ac medici, philosophiæ secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant"[2].

209. (C) Neque minus mirabilis est christianismi *conservatio*, non obstantibus innumeris persecutionibus, impugnationibus et hæresibus quibus obnoxius fuit. Pugnare siquidem debuit contra duplicem hostium aciem, externam et internam. (a) *Externi* Ecclesiæ hostes fuerunt, tribus prioribus sæculis, ethnici Imperatores, Philosophi et populi, qui persecutionibus eam divellere conati sunt; postea Julianus Apostata, qui crudelitati astutiam junxit; deinde Mahumetani, qui armorum vi eam exstinguere per multa sæcula tentârunt; tandem Rationalistæ cujusque ætatis et formæ, qui, simul cum occultis sectis, tum legali persecutione, tum falsæ scientiæ abusu, eamdem opprimere nisi sunt atque etiam nituntur. (b) *Interni* præterea non defuerunt hostes, hæretici videlicet cujuslibet nominis, qui, a tempore Apostolorum ad nostram usque ætatem, omni molimine Ecclesiæ unitatem scindere aggressi sunt: inter quos recenseri possunt Gnostici, Ariani, Nestoriani, Monophysitæ, Pelagiani, Iconoclastæ, Albigenses, aliique: hi omnes, licet inter se divisi, simul cum externis hostibus, uno impetu christianam unitatem impugnârunt vel etiam impugnant, nec ullis parcent laboribus vel sumptibus ad eam penitus evertendam.

His tamen non obstantibus, per novemdecim sæcula christiana religio stetit atque hodie stat, non iners et immobilis, sed vivens et succrescens[3], ita ut, fatentibus etiam ad-

[1] *I Cor.* I, 1; *Act.* XIII, 12; XVII, 34; XVIII, 8, 24; *Phil.* IV, 2-3, 22.

[2] Adv. Gentes, l. II, 5, apud *Migne* P. L. V, 816. Cf. *Greppo*, Mémoires relatifs à l'hist. ecclés. des premiers siècles; les chrétiens de la maison de Néron; *D. Guéranger*, op. cit.

[3] Quamvis possibile non sit religionis christianæ progressum modo certo et præciso delineare, conati sunt nonnulli numerum Christianorum pro singulis sæculis determinare, prout constat ex sequenti

versariis, fini nequaquam proxima videatur, sed potius quotidie vires suas et imperium augeat, novasque gentes successive ad se trahat[1]. *Stat crux, dum volvitur orbis!*

210. 2° Attamen *impedimenta huic propagationi et conservationi obstantia maxima erant*, tum ex parte ipsius doctrinæ, tum ex parte eorum quibus prædicabatur. (A) Ex parte *doctrinæ;* licet enim religio christiana, ex dictis, *legitimis* aspirationibus humanæ naturæ respondeat, multa tamen continet, quæ superbis mentibus et corruptis cordibus omnino adversantur. (a) Complectitur siquidem dogmata et mysteria humanæ rationi impervia, quibus nonnisi humiles corde assensum præbere volunt : talia sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis, originalis culpæ et justificationis per gratiam, aliaque multa quæ naturaliter superba ratio respuit; quibus addi debet scandalum crucis ; Apostoli enim Jesum prædicabant et hunc crucifixum[2]; porro nihil ignominiosius erat tum apud Judæos tum apud Romanos quam supplicium crucis, et sane adoratio Crucifixi naturaliter nihil nisi horrorem vel irrisionem excitare poterat.

(b) Ethica pariter christiana, licet in se admirabilis et puris corde accepta, corruptæ societati, prout romana erat respublica, ut supra probavimus, odiosa esse debebat, præcise quia omnibus cupiditatibus bellum indicit. Nam, ut recte

---

tabellâ quam ex opere *Werner*, Orbis terrarum catholicus (p. 2) deprompsimus :

Sæc. I	500 000	VII	25 000 000	XIII	85 000 000
II	2 000 000	VIII	30 000 000	XIV	92 000 000
III	5 000 000	IX	40 000 000	XV	100 000 000
IV	10 000 000	X	50 000 000	XVI	125 000 000
V	15 000 000	XI	70 000 000	XVII	150 000 000
VI	20 000 000	XII	80 000 000	XVIII	200 000 000
				XIX	300 000 000 et amplius.

[1] "Aujourd'hui, après dix-huit cents ans, les peuples qui professent le Christianisme sont et resteront les plus savants, les plus moraux les plus laborieux et les plus libres que l'histoire ait jamais vus ; selon toute apparence, ils soumettront à leur foi commune le monde entier qu'ils étreignent de toutes parts, et qui ne peut pas plus résister à leur force qu'à leurs lumières". (*B. Saint-Hilaire*, Mahomet, Introd., p. LXXX.)

[2] *I Cor.* I, 23 ; II, 2.

animadvertit *S. Augustinus*[1], dicitur *avaris :* "Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ, ubi ærugo et tinea demolitur..."[2] ; dicitur *luxuriosis*[3] *:* "qui seminat in carne suâ, de carne et metet corruptionem, qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam" ; dicitur *superbis* "omnis qui se exaltat, humiliabitur ; et qui se humiliat exaltabitur[4] ; dicitur *iracundis :* "Et qui te percutit in maxillam, præbe et alteram"[5] ; dicitur *discordiosis :* "diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos"[6]; dicitur *superstitiosis :* "ecce enim regnum Dei intra vos est"[7] ; dicitur *curiosis :* "non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur ; quæ enim videntur temporalia sunt : quæ autem non videntur, æterna sunt"[8] ; postremo dicitur *omnibus :* "Nolite diligere mundum neque ea quæ in mundo sunt... quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ"[9]. Porro hæc omnia admodum contraria erant sive Philosophorum placitis, sive populi moribus, et nonnisi ægre et pedetentim eorum mentes pervadere potuerunt ; nam etiam Stoici, qui carnis voluptates despiciebant, superbiam ut virtutem, humilitatem ut vitium habebant.

211. (**B**) Nec defuerunt obstacula *extrinseca*, ex parte eorum quibus religio christiana prædicabatur. (**a**) *Judæi* siquidem *tenacissime* adhærebant non solum religioni, quam divinitus revelatam esse noscebant, sed etiam ritibus et cæremoniis externis a Moyse præscriptis, imo et traditionibus permultis quas Pharisæi præsertim disseminabant; quod adeo verum est, ut etiam multi ex eis, qui ad fidem christianam conversi fuerant, non solum legem mosaicam adhuc servarent, sed eamdem a Gentilibus servari vellent[10]. Præterea Messiam quidem exspectabant, sed, ex carnali suo corde, eumdem ut Regem potentissimum fingebant, cujus temporale dominium super omnes Gentes etiam extenderetur; hinc a Christo humili et paupere, Gentilium æque ac Judæo-

---

[1] *S. August.*, de Verâ Relig. c. III sq. — [2] *Matt.* VI, 19. — [3] *Galat.* VI, 8. — [4] *Luc.* XIV, 11 ; XVIII, 14. — [5] *Luc.* VI, 29 ; *Matt.* V, 39. — [6] *Luc.* VI, 27. — [7] *Luc.* XVII, 21. — [8] *II Cor.* IV, 18. — [9] *I Ep. Joa.* II, 15-16. — [10] *Act.* XV, 5.

rum Salvatore, ultro abhorrebant. Aliunde hunc Jesum crucifixerant, et certo illos pudebat eum tanquam Deum colere quem nuper infami damnaverant supplicio; hinc, teste Apostolo [1], prædicatio christiana *Judæis erat scandalum !*

212. (b) *Gentilibus autem erat stultitia.* Multi siquidem apud eos omnino *indifferentes* erant circa religionem, totique ambitioni vel voluptatibus dediti, proindeque prompti ad despiciendam religionem quæ eorum vitia reprobrabat. Qui autem plus minusve *religiosi* erant christianismo pariter obstiterunt, et quidem ex omni civium classe, *populus*, *philosophi* et *sacerdotes*, necnon *politici* [2]. *Populus* enim adhuc deorum avito cultui tenaciter adhærebat, eo magis quia *libidinibus* facile accommodabatur, cunctisque *artium* decorabatur illecebris, quas Græci præsertim tanti faciebant, et cum institutis et fortunâ *patriæ* connectebatur. Nonnulli quidem orientales superstitiones amplexi fuerant, sed eas tantum quæ cum patrio cultu sociari poterant. Religio autem christiana, utpote aliarum *exclusiva*, naturaliter eis displicebat ; utpote *spiritualis* et *mysteriis* plena, ægre ab eis intelligi poterat, ita ut vilissimæ calumniæ circa catholica dogmata inter eos facile spargerentur viamque aperirent sævissimis persecutionibus [3]. Aliud obstaculum opponebant *sacerdotes* gentilium : quum enim eorum auctoritas ac sustentatio maxime ab idolorum cultu penderet, novæ religioni, præsertim idolis adversæ, bellum indicere necessario debebant ; quia vero Imperatores ut Summi Pontifices habebantur, imo tanquam dii colebantur, patienter ferre non poterant religionem quæ talem cultum aperte damnabat, sed diris persecutionibus eam exstinguere conabantur. *Philosophi* pariter omni studio eam evertere tentabant ; eam siquidem vocabant superstitionem exitiabilem, amentiam furiosam, opinionem a scientiis et artibus alienam, homine græco vel romano indignam [4]. Nec mirum ; nam apud

[1] *I Cor.* I, 23.

[2] De quibus luculenter disserit *Freppel*, Saint Justin, lect. I-IV.

[3] Cf. *Freppel*, op. cit. p. 58 sq.; *Lecky*, op. cit. vol. I, p. 414 sq.; *Kortholt*, De Calumniis contra Christianos, 1683.

[4] *Freppel*, op. cit. p. 22 sq.; cf. *Tacit.* Annal. XV, 44; *Plin*, Ep. ad Trajanum; *M. Felix*, Octavius, 11.

Epicureos fœdissima vigebant vitia, quæ Apostolus nominare etiam vetat; apud *Stoicos* autem fiducia et complacentia in ratione ac virtute propria, quam certo ad pedes Crucifixi ejurare nolebant; apud omnes, despectio religionis quæ de pauperibus et ignaris æque curabat ac de divitibus et sapientibus. Ultimum tandem obstaculum ex *politicis* oriebatur, qui patienter ferre non poterant *peregrinum cultum*, ceterorum *exclusivum :* tolerabant quidem extraneos cultus, qui simul cum patrio cultu sociari poterant, alios autem penitus expellebant[1]; diffidebant pariter ab illâ *fraternitate ac æqualitate*, quam nova religio inter homines cujuslibet nationis ac generis inducere tentabat, necnon a *spiritu libertatis* quem fovebat, prædicando melius esse obedire Deo quam hominibus; jam enim tyrannis, seu Cæsarolatria, sub Imperatoribus vigere cœperat. Ex quibus factum est ut per tria sæcula sævissimis persecutionibus obnoxius fuerit christianismus, et postea etiam nonnullis principibus et populis invisus.

213. 3° *Media autem adhibita, humano modo spectata, fini obtento improportionata fuerunt.* Tria præcipue sunt media quibus institutio naturaliter late propagari potest : *vis armorum*, quâ etiam inviti subduntur, *voluptas*, quâ multi alliciuntur, *eloquentia* vel *ars logica*, quâ multi persuadentur. Atqui nullum ex his a Christi discipulis fuit usurpatum. (a) *Non armorum vis*, quum Ecclesia neque Romanos neque Barbaros violentiâ suo imperio subdiderit, sed potius ab utrisque multas persecutiones passa fuerit[2] : a Constantini tempore, libertate quidem imo et favore frui cœpit, et quandoque ad coercendum paganismum vis adhibita fuit, sed jamdudum christianismus solâ persuasione multos sibi conciliaverat; idem dic de Barbaris, exceptis tamen paucis qui, sæc. IX° et X°, indiscreto zelo, ad christianam fidem amplectendam plus minusve coacti sunt.

214. (b) *Neque voluptatis blandimenta ;* nam, ut supra diximus, nova religio omnibus libidinibus et vitiis bellum

[1] *Lecky*, op. cit. p. 399 sq.

[2] Christus siquidem Apostolis dixerat : "Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum... Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos..." (*Matt.* X, 16-17.)

aperte indicebat, proptereaque multorum irrisioni et impugnationibus obnoxia fuit. Exinde jam solvi potest difficultas quæ contra nos urgetur ex faustâ Islamismi propagatione [1] ; nam, ut jam animadverterat *S. Thomas* [2], Mahumetes *carnalium voluptatum* promissis populos illexit ; præcepta etiam tradidit promissis conformia, voluptati carnali habenas relaxans, quibus in promptu est a carnalibus hominibus obediri. Præterea non aliquot sapientes in rebus divinis humanisque ei crediderunt a principio, sed homines divinæ doctrinæ prorsus ignari, in desertis morantes, per quorum multitudinem alios *armorum vi* in suam legem coegit. Ex adverso autem, non armorum violentiâ, non voluptatum promissione, sed potius inter persecutorum tyrannidem, innumerabilis turba non solum simplicium sed etiam sapientium hominum ad fidem christianam convolavit, in quâ omnem humanum intellectum excedentia prædicantur, voluptates carnis prohibentur, et omnia quæ in mundo sunt haberi contemptui docentur. Quod quidem maximum miraculum est et manifestum divinæ inspirationis opus.

215. (c) *Neque eloquentia aut argumentorum vis.* Duodecim siquidem Apostoli, quos Christus ut suæ religionis præcones elegit, erant rudes et illiterati piscatores, et Judæi omnibus, præsertim Romanis, invisi [3] ; plerique neque ratiocinandi, neque dicendi arte pollebant, græcum idioma nonnisi imperfecte loquebantur, ut ex eorum scriptis constat ; et inter eos peritissimi, ut Joannes, Paulus, Lucas, Græcis Latinisve philosophis qui antea floruerant vel eâdem ætate florebant, multum sane inferiores erant. Aliunde non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis prædicabant,

[1] " Neque fausta Ecclesiæ propagatio et conservatio, quod eadem et islamiticæ religioni contigit, inter documenta veritatis atque originis divinæ referri potest ". Ita *Wegscheider* (p. I, c. 2, § 51) quem sequuntur hodierni rationalistæ.

[2] *S. Thom.* C. Gentil. l. I, c. 6.

[3] Judæi a Romanis scriptoribus vocantur " teterrima gens, despectissima pars servientium " (*Tacit.* Hist. V, 5, 8); " gens contumelia deorum insignis " (*Plin.* Hist. Nat. XIII, 9) ; " fœtentes et tumultuantes " (Ammian. Marcell. XXIII, 2.)

neque arte logicâ et vi argumentorum, quæ annuntiabant demonstrare tentabant, quum multa ex his dogmatibus captum humanæ rationis superent; sed solum divinam auctoritatem allegabant, miracula Christi ejusque resurrectionem. Quomodo ceteroquin eloquentiâ solâ illos persuadere poterant, quos nec Aristotelis dialectica, nec Platonis Ciceronisve eloquentia ad meliorem frugem convertere potuerat? Isti sane philosophi majori humanâ auctoritate pollebant quam Apostoli, sed, præter paucos quos formaverunt discipulos, ecquid profecerunt? Non ergo rhetoricâ vel dialecticâ arte mundum instauraverunt, sed speciali divino interventu seu *miraculo* [1].

216. Nulla enim alia causa hujus miræ propagationis ac conservationis assignari potest, et cum *Augustino* [2] sic arguere licet : vel patrata sunt ad conversionem mundi evidentissima miracula, et tunc christianismus divinus est et ab ipso Deo approbatus ; vel nullum patratum est miraculum, et tunc ipsa mundi conversio, absque miraculo, est maximum omnium miraculorum, utpote legibus ordinis moralis omnino contrarium ; ergo in utroque casu christianismi propagatio vere miraculosa est, ejusque divinam originem evidenter demonstrat.

217. Quod melius etiam constabit ex confutatione naturalis explicationis a Rationalistis propositæ. Contendit

[1] Quod jam aiebat Paulus : "Quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes : et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia... ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus". (*I Cor.* I, 27-29.)

[2] "Ipse modus quo mundus credidit, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis et omnino, quantum ad istorum doctrinas attinet, impolitos, non peritos grammaticâ, non armatos dialecticâ, non rhetoricâ inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare hujus sæculi paucissimos misit, atque ita ex omni genere tam multos pisces et tanto mirabiliores quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit... Si vero per Apostolos Christi, ut iis crederetur, resurrectionem atque ascensionem prædicantibus Christi, etiam ista miracula facta esse non credunt, hoc nobis unum grande miraculum sufficit, quod eam terrarum orbis sine ullis miraculis credidit". (*S. August.* de Civ. Dei, l. XXII, 5 ; cf. *S. Chrysostom.*, quod Christus Deus, cc. I, 17 ubi eloquenter probat conversionem mundi stupendum esse miraculum.)

siquidem *Gibbon*[1] quinque præsertim intrinsecis causis conversionem mundi naturaliter explicari posse : *zelo intoleranti*, quo religionem suam Christiani propagabant ; *promissione alterius vitæ ; potestate miraculosâ*, quam sibi vindicabant ; *puritate vitæ* omniumque virtutum praxi ; *strictâ disciplinâ* et *optimâ constitutione* reipublicæ christianæ. Alii autem[2] addunt hanc conversionem fuisse extrinsecis etiam causis promotam, præcipue *coadunatione* populorum sub unâ imperii romani auctoritate, *indole philosophiæ* quæ hâc ætate ad legitimas animorum aspirationes implendas sufficiens non erat, et *exspectatione magnæ renovationis* in totum fere orbem a Judæis diffusâ.

218. Non diffitemur quidem divinam Providentiam viam christianismo parâsse mediis in se naturalibus, quæ ejus propagationi faverunt : Deus enim etiam secundis causis utitur ad fines suos attingendos ; sed omnes causæ supra allegatæ, aliæque hujusmodi, per se ipsas nunquam potuissent tantum effectum producere, imo quædam ex illis manifeste divinum supponunt interventum. (a) Ut de causis *extrinsecis* primum agamus, *unitas Imperii* Romani opportuna quidem præbebat media ut evangelica prædicatio citissime divulgaretur, sed simul ut citissime et efficaciter repelleretur ; inde enim factum est ut persecutiones per totum orbem sævirent, ita ut Imperatores non semel nomen christianum delectum esse censerent. Aliunde poterat quidem *philosophiæ indoles* aliquos disponere ad amplectendam religionem christianam quoad illas veritates, quæ sive rationi sive cordi magis placent, non autem quoad *mysteria*, quæ philosophorum superbiæ tam directe adversabantur, nec quoad *virtutes arduas*, quæ corruptioni morum tunc temporis apud populum vigenti tantopere contrariabantur. Insuper *exspectatio cujusdam renovationis* curiositatem excitare poterat, sed neque Judæi neque Gentiles renovationem per Messiam pauperem et humilem, per Deum crucifixum exspectabant, multique sane a tali prædicatione abhor-

[1] The Decline and Fall of the Roman Empire, c. XV, p. 536-537, London, 1777.

[2] Cf. *Lecky*, op. cit. vol. I, c. 3, p. 386 sq.

rebant, ut testantur pagani scriptores. Quomodo tandem factum est ut, ex variis orientalibus religionibus, quæ tunc temporis Romæ prædicabantur, sola christiana religio ad se tot homines cujuslibet conditionis traxerit, et, post tria sæcula paganismum devicerit?

219. (b) Nec ad hoc explicandum sufficiunt causæ *intrinsecæ* superius enuntiatæ. Non sane *zelus* Christianorum; nam, ut recte animadvertit *Newman*[1], zelus hujusmodi potenter quidem agit in eos qui jam conversi sunt, sed non in eos qui sunt convertendi, præsertim quando avelli debent a societate, cui jam firmiter adhærent, prout erant Judæi qui patrio cultui obstinate hærebant; imo zelus *intolerans* potius irritat et repellit, eos præsertim qui ad indifferentismum vel eclectismum tendunt, prout de facto multi tendebant hâc ætate in Imperio Romano. Neque sola *promissio vitæ futuræ;* hæc enim ab aliis religionibus prædicata fuerat, quin tamen multos homines converteret; undenam igitur venit ut christiana prædicatio ejusdem veritatis tam vivide et efficaciter moveret animos, nisi ex speciali Providentiæ interventu? Neque *potestas miraculosa* quam sibi vindicabant Christiani; pagani enim eamdem potestatem clamabant; nisi igitur Christiani vera patrâssent miracula, et quidem magis stupenda quam ea quæ diis tribuebantur, quomodo tam multos infideles convertere potuissent? Fatemur equidem *puritatem vitæ* virtutesque Christianorum fuisse *in se* validum argumentum ad convincendos optimos paganorum novam religionem divinam esse; sed undenam christianismus paganorum mores tam radicaliter mutare potuit, nisi sit divinus? Numquid domesticæ Christianorum virtutes eorumque austeritas naturaliter convertissent homines moribus perditos, qui nihil exspectare poterant nisi suorum iram, infinitas prope ærumnas, et sæpe mortem ignominiosam? Ad *perfectam* reipublicæ christianæ *constitutionem* quod spectat, sane non negamus eam esse stabilitatis causam; sed homines antequam huic auctoritati sese subjicerent, converti debebant et certiores fieri auctoritatem esse

[1] *Newman*, Grammar of Assent, p. 159 ed. 1887.

a Deo. Aliunde quomodo unitas, sine armorum vi, potest in aliquâ societate subsistere, nisi ope auctoritatis a Deo ipso constitutæ? Nonne variæ Christianorum communitates, quæ eam respuerunt, cito in varias sectas sibi inimicas divisæ sunt? Igitur illa ipsa unitas quam adversarii in vero christianismo agnoscere coguntur, signum est ejus divinitatis,quum explicari nequeat sine divino interventu? Quocumque igitur se vertant adversarii, nullam naturalem causam invenire possunt quâ stupenda mundi conversio explicari possit ; causæ sive extrinsecæ sive intrinsecæ, quas allegant, vel impares sunt omnino ad tantum effectum producendum, vel, si aliquam vim habeant, eam desumunt a speciali Dei Providentiâ; igitur *digitus Dei est hic : hæc mutatio dexteræ Excelsi.*

220. *Thesis II^a :* **Constantiâ et testimonio martyrum confirmatur divinitas christianæ religionis**[1].

Inter obstacula quæ christianismus superanda habuit, fuerunt persecutiones, quibus manifestata est invicta fides tot Christianorum, qui pro religione bona temporalia et vitam ipsam amittere non dubitârunt; ex quo duplex eruitur argumentum ad thesim præcedentem confirmandam : *constantia* enim martyrum, omnibus spectatis adjunctis, ut miraculum ordinis moralis considerari potest; aliunde *testimonium*, quod sponte reddiderunt de miraculis in exordio christianismi patratis, rejici non potest.

221. 1° *Facta exponuntur.* Ut melius vis argumenti perspiciatur, pauca prænotemus oportet de *numero, conditione, tormentis* et *patientiâ* martyrum. (A) Eos innumeros esse tota docuit antiquitas; attamen circa finem sæc. XVII *H. Dodwell*, vir ceteroquin eruditus, contendit paucos admodum martyres in primævis persecutionibus passos fuisse[2];

[1] *Lactantius*, Divinæ Institut. l. V, c. 19 sq.; *Valsecchi*, op. cit. l. II, c. 15 ; *Frayssinous*, Confér., Questions sur les Martyrs ; *Monsabré*, Introd. au Dogme, 37e Confér.; *Brugère*, n. 60 sq.; *Hurter*, n. 89 sq.; *Patrum Opuscula*, vol. IV, diss. III, Martyrum sanguis vox veritatis, p. 143 sq.; *E. Leblant*, Les Persécuteurs et les Martyrs, Paris, 1893.

[2] *H. Dodwell*, De paucitate martyrum, inter Dissertationes Cyprianicas.

sed ejus erroneas assertiones statim confutavit *Ruinart* in præfatione generali eruditi operis in *Acta Martyrum*, novaque documenta, quæ in Catacumbis præsertim reperta sunt, antiquas traditiones hâc de re confirmârunt, ita ut hodie etiam Rationalistæ fateantur numerum martyrum maximum fuisse[1], licet adhuc impossibile sit eum modo certo determinare. Revera, in Imperio Romano, per tria priora sæcula, decem sævierunt persecutiones[2], et ex testimonio tum Paganorum, tum Patrum, patet innumeros Christianos pro fide passos fuisse. Sic, teste *Tacito*[4], sub Nerone, *multitudo ingens;* teste *Brutio*[5], sub Domitiano, *plurimi Christianorum* crudeli martyrio necati sunt ; juxta *Eusebium*[6], Marco Aurelio regnante, *innumerabiles prope martyres per universum orbem* enituerunt ; tertio autem sæculo, multo rigidiores fuerunt persecutiones, præsertim Diocletiano et Maximiano imperantibus : tunc enim *non singuli, sed gregatim circumdato igni ambiebantur*[4] Christiani, et in Phrygiâ urbs quædam Christianorum tota, cum omnibus incolis, mulieribus ac parvulis, igne concremata est.[7] Idem constat ex inscriptionibus, quæ in Catacumbis inventæ sunt, ubi hæc

[1] *Renan*, Journal des Savants, 1874, p. 697 ; *G. Boissier*, La Fin du Paganisme, vol. I, Append. p. 456 sq.; *Lecky*, op. cit. vol. I, p. 428 sq., qui tamen numerum martyrum minuere nititur in quantum fieri potest.

[2] Decem vulgo computantur persecutiones, sed fatemur plures vel pauciores computari posse, prout generales vel locales tantum recensentur. Ut vero magis præcise loquamur, ab anno 64, quo Neronis incœpit persecutio ad 313 quo promulgatum est *Mediolanense edictum*, Ecclesia per 129 annos varias persecutiones passa est, et per 120 annos pacem plus minusve perfectam habuit, ut egregie exponit *P. Allard* in erudito opere *Histoire des Persécutions*, Paris 1885-1890. Nec incredibile est etiam mansuetos imperatores haud raro sævissimos fuisse persecutores, nam ipse Titus, *deliciæ generis humani*, ad celebranda natalitia fratris et patris, plura millia Judæorum igni, ferro et bestiis tradidit (*Joseph* De bello jud. VII, 6, 8) ; aliunde populus, qui crudelibus spectaculis gaudebat, sæpe inclamabat : *Christianos ad leones!* "Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim : *Christianos ad leones!* (*Tertull.* Apologet. c. 40).

[3] *Tacit.* Annal. XV, 44. — [4] Apud *Eusebium*, Chronicl. lib. II. — [5] *Eusebius*, H. E. l. V, Proœm. — [6] *Lactant.* de Mortibus persecut. c. XV. — [7] *Eusebius*, H. E. l. VIII, c. 11.

et similia leguntur : " Marcella et Christi martyres CCCCCL (550) " ; " CL (150) martyres Christi " [1]. Hinc jam suo tempore *Cyprianus* declarabat numerari non posse martyres christianos [2].

Nec in solo Imperio Romano martyres fuêre, sed etiam apud Persas, postea apud Musulmanos, recentius apud Japonenses, Sinenses, Annamitas, nostrisque etiam diebus tum in Asiâ tum in Africâ, ita ut nunquam in Ecclesiâ defuerit sanguinis testimonium [3].

222. (B) Si ad *qualitates* martyrum attendatur, cujuscumque conditionis, ætatis, ac sexûs fuêre ; sic inter eos inveniuntur *nobiles*, ut Fl. Clemens, Apollonius, Chromatius ; *docti*, ut Justinus, Irenæus, Cyprianus ; *plebeii*, ut Theodotus, Serenus ; *milites*, ut Victor, Sebastianus, Mauritius cum sociis, et quadraginta Martyres Sebasteni ; *mulieres*, sive *nobiles* ut Perpetua, Cæcilia, Agatha, sive *servilis* conditionis, ut Blandina et Potamiana ; *senes*, ut Polycarpus et uterque Simeon ; *pueri puellæque*, ut Cyrillus, Tharcisius, Eulalia, Agnes [4]. Hinc *Lactantius* aiebat : " Dum latrones et robusti corporis viri ejusmodi lacerationes perferre nequeunt, exclamant et gemitus edunt victi dolore, *pueri et mulierculæ* tortores suos tacite vincunt, et exprimere illis gemitum nec ignis potest ".

223. (C) *Tormenta* autem martyribus inflicta *exquisitissima* fuere, taliaque quæ fortissimorum constantiam labefactaret : " Pereuntibus, ait *Tacitus* [5], addita ludibria, ut fera-

[1] Cf. *Wiseman*, Lectures on Science and Religion, lect. IX, p. 130 ed. Baltimore, 1852 ; *P. Allard*, Rome souterraine, Paris, 1877. p. 216 sq.

[2] *S. Cyprian.* De Exhortat. martyrii, c. XI.

[3] De Christianis martyribus in Perside vide *Ruinart*, op. cit. pp. 567, 604 ; in primâ persecutione sub Sapore rege, juxta veterem persicum auctorem, 190,000 Christiani necati sunt. De recentibus martyribus in Asiâ apud Sinenses, Annamitas, Coreenses lege *La Salle des Martyrs*, vel *Leblant*, op. cit. c. 27, p, 343 sq. ubi comparantur novæ persecutiones cum antiquis. Quoad Martyres in regione *Ouganda* pro fide trucidatos, lege graphicam descriptionem a missionariis editam in opusculo *Les Martyrs nègres de l'Ouganda.*

[4] Ita fere *Brugère*, p. 154 ; cf. *Ruinart*, op. cit. passim ; *Allard*, *Leblant*, op. cit. — [5] *Tacit.*, Annal. XV, 44.

rum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur". Apologistæ et historici varia describunt suppliciorum genera, quæ Christiani perpessi sunt, videlicet, "ignem ac ferrum, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones et effossionem oculorum, totius denique corporis mutilationes, ad hæc famem, ferrum, metalla ac vincula"[1]. Testantur pariter *lentis* suppliciis tentatam fuisse martyrum patientiam, ut victi dolore, fidem negarent: "Verum hostis callidus, tarda ad mortem supplicia conquirens, animas cupiebat jugulare, non corpora, et ut ipse qui ab eo passus est Cyprianus ait: *volentibus mori non permittebatur occidi*"[2]. Aliunde, quo facilius labefactaretur eorum patientia, apostatis promittebantur voluptates, honores, divitiæ, imperatoris gratia ac favor. Quod magis est, sæpe adversus carnem et sanguinem, contra affectus naturæ, lacrymas parentum, uxorum filiorumve pugnare debuerunt; et sane majorem vim habuerunt oculi flentium quam persecutiones insectantium[3].

224. (**D**) His tamen non obstantibus, martyres *fortiter* et *constanter* atrocissimos cruciatus ferebant, imo *alacriter* se ipsis offerebant. Ita S. Ignatius, timens ne Romani martyrium suum impedirent, eos obsecrabat ne intempestivam sibi benevolentiam exhiberent: "Sinite me ferarum cibum esse, per quas Deum consequi licet. Frumentum sum Dei et per ferarum dentes molar ut purus panis Christi inveniar. Feris potius blandimini, ut mihi sepulcrum fiant nihilque mei corporis relinquant, ne, postquam obdormiero, gravis alicui fiam"[4]. Eodem modo locuti sunt plerique, ita ut *Sulpicius Severus* de nonâ persecutione scripserit: "Cer-

[1] *Eusebius*, H. E. lib. VII, c. 14; cf. *Tertullian.* Apologet. XII; *Lactant.* Div. Instit. l. V, c. 11. Quod fateri coguntur ipsi Rationalistæ, *Lecky*, op. cit. vol. I, p. 467 sq.

[2] *S. Hyeronimus*, In vitâ Pauli eremitæ.

[3] *S. Augustin.* Enarrat. in ps. 47, n. 13. Hujus rei exemplum vide in passione S. Perpetuæ, apud *Ruinart*, op. cit. p. 93 sq.

[4] *S. Ignatius*, Ep. ad Rom. n. 4.

tatim gloriosa in certamina ruebatur, multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quærebantur quam nunc episcopatus pronis ambitionibus appetuntur" [1]. Fuerunt quidem Christiani qui, timore perterriti, Christum denegarent, sed ex hoc clarius resplendet virtus eorum qui usque ad sanguinem fortiter restiterunt.

225. 2° *Hæc constantia, omnibus rite spectatis, est miraculum ordinis moralis.* (A) Hæc enim supponit actus heroicos sæpe repetitos, ab innumeris hominibus peractos, sine ullâ spe temporalis retributionis ; atqui actus heroici non solent tam sæpe, nec tam constanter a multitudine hominum omnis conditionis, ætatis et sexus perfici, absque ullo motivo humano, nisi speciale adsit auxilium divinum. Nec dicatur martyrum constantiam naturalibus causis explicari posse, videlicet *spe laudis*, vel *fanatismo ;* nam (a) sincerâ *humilitate* plerique fulgebant, ita ut, licet jam semel atque iterum pro fide tormenta subiissent, et vulnerum impressa vestigia toto corpore circumferrent, tamen nec seipsos martyres prædicarent, nec ab aliis ita se appellari paterentur [2]. Aliunde plures vel privatim vel conglobatim occisi sunt, adeo ut certi essent sua nomina ad posteritatem perventura non esse [3] ; imo infamiá publicá coram majori communitatis parte notati erant, nec spes laudis futuræ et incertæ apud eos prævalere potuisset contra certitudinem præsentis opprobrii. (b) Nec *fanatismo* eorum constantia tribui debet ; fanatismus enim est cæca quædam obstinatio, quæ generatim apud ignaros invenitur, omni discussioni est infensa et vesano manifestatur enthusiasmo ; porro, inter martyres, non deerant qui scientiá coruscarent, ut apparet tum ex apologiis quas scripserunt, tum ex responsis coram judicibus datis ; aliunde non omnem fugiebant discussionem, sed

[1] *Sulpit.* Sacra hist. L. 2. Eosdem fuisse sensus recentium martyrum constat ex litteris editis in periodico *Annales de la Propagation de la Foi,* passim.

[2] Ita præsertim refertur de martyribus ecclesiarum Lugdunensis et Viennensis apud *Eusebium,* H. E. l. V, c. 2.

[3] Quod jam notabat *Prudentius* (Peristhepanon, hymn. XI) : "Quorum solus habet comperta vocabula Christus".

fidei suæ rationem libenter reddebant ; neque vesani furoris signa dabant, sed plerumque cum mansuetudine, modestiâ et prudentiâ persecutoribus respondebant tormentaque subibant ; pro ipso judice, pro imperatoribus ac carnifice orabant[1] ; milites ipsi, qui vi resistere potuissent, arma deponebant et mori quam sese defendere malebant[2]. Porro hæc omnia fanatismum minime redolent. Præterea vesanus ille enthusiasmus fervere quidem potest primis novæ religionis initiis, sed cito deficit, nec per plura sæcula manet, aut reviviscit toties quoties refervescit persecutio. Ergo martyrum constantia non humanis motivis sed supernaturali fortitudini tribui debet.

226. (**B**) Quod sane confirmatur ex variis adjunctis : (**a**) martyribus ipsis siquidem persuasum erat *se divino juvari auxilio*, nec nonnisi omnipotenti gratiâ Dei se posse tormenta superare ; ita v. g. S. Felicitas respondit ministro interroganti quomodo bestiarum morsus ferret, quum vix partûs dolores ferre posset : "Modo ego patior, quod patior ; illic autem *alius erit in me, qui patietur pro me*, quia et ego pro illo passura sum"[3] ; ita et Andronicus judici dixit : "*Armatus a Deo meo* ante te assisto *in fide et virtute Domini* Dei omnipotentis...", divinoque fretus auxilio, atrocissima patienter sustinuit tormenta[4]. (**b**) Nec defuerunt *miracula*, quibus hoc divinum auxilium manifestaretur ; haud raro bestiæ mansuefactæ martyribus parcebant[5] ; aliquando mediis in tormentis nullus aut certe exiguus eis erat doloris sensus[6] ; nonnunquam eorum vulnera subito sanabantur[7] ; unde factum est ut nonnulli pagani, his perterriti prodigiis, fidem christianam amplecterentur. (**c**) Quod majus est, martyrum sanguis *semen fuit Christianorum :* patiendo et moriendo non solum non victi sunt, sed adversarios vicerunt, et quemadmodum Christus potentior fuerat morte quam vitâ, ita martyres morte suâ persecutoribus potentiores

[1] Cfr. *Eusebius*, de Martyribus Palæstinæ, c. 8.
[2] Ita S. Victor ejusque socii apud *Ruirart*, op. cit. p. 292 sq.
[3] Apud *Ruinart*, p. 99. — [4] Ibid. p. 432. — [5] Ibid. pp. 309, 446.
[6] Ibid. p. 194, ubi narratur a Prudentio martyrium S. Laurentii.
[7] Apud *Ruinart*, pp. 65, 433, 586.

evaserunt, ultimoque victoriam de paganismo retulerunt. Hinc *Tertullianus* aiebat : "Cruciate, torquete, damnate, atterite nos... nec quidquam tamen proficit exquisitior quæque crudelitas vestra ; illecebra est magis sectæ. *Plures efficimur quoties metimur a vobis; semen est sanguis Christianorum*"[1]. Porro hæc non videntur ab homine fieri ; continuatis persecutionibus christianismus naturaliter non poterat nisi minui vel destrui ; ergo cum Ecclesiâ Smyrnensi concludere possumus "*Dominum martyribus astitisse* et cum ipsis esse versatum"[2]. Hoc aliunde probant tum miracula ab ipsis patrata, tum intima eorum persuasio ; ergo digitus Dei est hic, et si error est, a Deo ipso decepti sumus.

227. 3° *Testimonio martyrum comprobatur divina christianismi origo.* Siquidem trium priorum sæculorum martyres spectari possunt ut *testes* supernaturalis Dei interventûs ; nisi enim aliquot miracula vidissent, vel relata audîssent, quibus religionis christianæ divinitas certo constaret, vix potuissent sanguinem suum tam alacriter pro fide fundere. Ad factum quod spectat, non pauci miracula viderant vel a testibus oculatis narrata audierant, eaque referunt tanquam fidei suæ invictum argumentum. Ita v. g. *S. Quadratus*, apologista et martyr, tempore Hadriani scribebat miracula Christi tam conspicua fuisse ut testes oculati eorumdem adhuc suo tempore viverent[3]; revera *S. Ignatius* et *S. Polycarpus* aliique Apostolorum coævi et discipuli fuerant, et miracula evangelica ab eis relata audierant. Sed insuper *S. Irenæus*, *Tertullianus*, *Origenes* aliique narrant non pauca miracula a Christianis patrata fuisse, ex quibus non parum confirmaretur fides credentium, et pagani ad religionem Christi converterentur[4]. Unde sic argui potest : illud sane testimonium fide dignum est, quod multorum testium sanguine obsignatum est, præsertim quando agitur de factis sensibilibus et publicis quæ facile cognosci possunt ;

[1] *Tertul.* Apologet. c. 50.

[2] Apud *Ruinart*, op. cit. p. 37.

[3] Apud *Eusebium*, H. E. l. IV, c. 3.

[4] *S. Irenæus*, Adv. Hæres., l. II, cc. 31, 32 ; *Tertull.* Apologet., c. 23 ; *Origen.*, Contra Celsum, l. I, 2, 46 ; l. II, 8 ; l. III, 28 etc.

atqui martyres haud raro sanguinem suum fuderunt pro fide christianâ, quam amplexi fuerant propter miracula a Christo, Apostolis vel fidelibus patrata ; ergo eorum testimonium circa hujusmodi miracula recusari nequit. Nec dicatur eos deceptos fuisse ; nam nemo sanæ mentis vitam suam ultro deponet pro factis incertis nec diligenter examinatis ; aliunde hæc facta, utpote sensibilia et publica, facile expendi poterant ; ergo martyres decepti non fuerunt ; nec ceteroquin sunt deceptores ; ergo eorum testimonium supernaturalem Dei interventum maxime confirmat.

228. *Objiciunt* tamen Rationalistæ multas religiones suos martyres habere, ideoque nil ex hoc argumento deduci posse ; sic v. g. in Indiâ multi se sternunt ante idolorum currus ut ab iis triturentur, viduæ se in ignem immittunt ne a maritis vitâ functis separentur ; Anabaptistæ aliique Protestantes sua martyrologia habent ; et nostrâ ætate multi *Babystæ* in Perside lætanter tormenta et mortem subire maluerunt quam suam religionem deserere.

Ad hanc difficultatem solvendam, notandum est martyrium *solum* non esse invictum divinæ religionis argumentum, sed martyrium talibus adjunctis vestitum, ut non humanis motivis sed divinæ virtuti sit tribuendum. Jamvero in omnibus casibus allatis aliisque similibus quædam saltem desunt ex his conditionibus. (a) Ita v. g. qui in *Indiâ* morti sese exponunt in circumstantiis jam relatis, non eligere habent inter vitam et religionem quam sequuntur, sed, propter speciales quas tenent opiniones de animarum transmigratione, mortem ut aliquid boni appetunt, scilicet ut medium quo facilius *nirvana* attingere possunt. (b) *Anabaptistæ* vero ceterique Protestantes plerumque propter politicas seditiones sive in bello, sive post regulare judicium occisi sunt[1] ; paucis tantum data est optio inter conversionem et mortem, horumque fortitudo naturalibus causis, præsertim superbiæ, ascribi potest. (c) Quoad *Babystarum* sectam, ex iis quæ ab adversariis ipsis referuntur, clare colligitur eos fuisse fanatismo vere deditos[2], ita ut nostris martyribus nullomodo comparari possint. Notatu pariter dignum est martyres aliarum religionum plerumque saltem non testimonium præbere circa *facta* miraculosa sensibilia et publica, sed solum firmiter adhærere *do-*

[1] Vide *Audin*, Histoire de Luther, vol. III, cc. 1, 19 ; *Alzog*, History, § 308, 317, 333.

[2] Cf. *de Gobineau*, les Relig. et les Philos. dans l'Asie Centrale, Paris, 1865, p. 141 sq. ; *Renan*, Les Apôtres, Paris, 1882, p. 378 sq.

Trinis quas ut revelatas existimant. Jamvero circa *doctrinas*, maxime si superbiam vel libidinem foveant, multo facilius enthusiasmus excitatur quam circa *facta*. Maximum igitur discrimen est inter istos martyres et nostros : hi siquidem fuerunt innumeri, omnibus virtutibus præditi, mansueti et humiles, divinoque freti auxilio haud raro miracula patrârunt, multos ad veram fidem tum exemplis tum miraculis traxerunt, et, licet nunquam vi restiterint, persecutores tandem vicerunt, et christianismum per totum orbem propagârunt ; certe nulla est alia religio quæ martyres his omnibus dotibus simul præditos sibi vindicare possit, et ex hoc merito colligimus supernaturalem characterem christianæ religionis ejusque miræ propagationis.

§ IV. Confirmatur divina missio Christi vaticiniis in eo adimpletis[1].

Status quæstionis.

229. 1° *Vis argumenti.* Jam luculenter divinam Christi missionem demonstravimus ex ejus *testimonio* et *miraculis* necnon mirabili *propagatione* ejus religionis ; firmius tamen erit argumentum, si probamus ea quæ hucusque diximus de Christo, ejus doctrinâ et miraculis, necnon felici suæ missionis exitu jam pluribus sæculis ante ejus nativitatem certo et determinate prænuntiata sunt : sic enim habebimus novum miraculum ordinis intellectualis directe patratum tum ad præparandam Christo viam, tum ad invicte demonstrandam ejus divinam missionem.

Neque hoc argumentum novum est : eo usi sunt *Patres*, post *S. Justinum* in suo Dialogo cum Tryphone ; idem

[1] *Reinke*, Beiträge zur Erklärung des A. Test. ; *Hengstenberg*, Christology, 2ª ed. 1854 ; *Bade*, Die Christologie des A. Test. ; *Delitzch*, Messianic prophecies, tr. by Curtiss, 1891 ; *Knabenbauer*, Comment. in prophetas ; *Maas*, Christ in type and prophecy, New York, 1893 ; Card. *Meignan*, Prophéties messianiques : Le Pentateuque, Les deux premiers livres des Rois ; David Roi, Psalmiste, Prophète ; Salomon, son règne, ses écrits ; Les derniers Prophètes d'Israël ; *Monsabré*, Introd. au Dogme, 11-20e Confér. *Briggs*, Messianic Prophecy, N. York, 1891 ; *Payne Smith*, Prophecy a preparation for Christ, Bampton Lect. for 1869 ; *Gloag*, Messianic Prophecies, 1879 ; *Green*, Moses and the Prophets, New York, 1883 ; *Woods*, The Hope of Israel, a review of the argument from Prophecy, 1896 ; *Hurter*, n. 35 sq. ; *Brugère*, n. 76 sq. ; *Pesch*, n. 212 sq.

usurpaverat *S. Petrus* dum scriberet: "Et habemus *firmiorem propheticum sermonem*, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris"[1]; Christus ipse hoc adhibere dedignatus non fuerat: dum enim cum discipulis ambularet in viâ Emmaus, "Incipiens a Moyse et omnibus *prophetis*, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant"[2]; postea autem in cœnaculo Apostolis dixit: "Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, quum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysis et prophetis et psalmis de me"[3].

230. Revera argumentum illud suâ naturâ est validissimum, specialemque vim acquirit ex eo quod prophetiæ messianicæ non omnes simul et ab eodem auctore editæ fuerint, sed a longâ et continuâ prophetarum serie, qui Messiæ vitam et diversos caracteres separatim et successive descripserunt, ita ut vera sit progressio in evolutione ideæ messianicæ. Quo major numerus vatum, quo differentior eorum ætas et regio, quo minutior descriptio ab eis tradita, eo luculentior probatio, dummodo ea omnia quæ prænuntiant, in Christo adamussim impleta fuerint. Nec putandum est vim hujus argumenti nostrâ ætate enervatam, sed potius auctam fuisse, tum ex eo quod, post novemdecim sæcula, melius perspiciatur ea, quæ de Christi regno annuntiata fuerant, adimpleta esse, tum ex eo quod, nostrâ ætate, maxime floreant historica et critica studia, quibus messianica vaticinia magis elucidata sunt tum a Christianis, tum a Judæis, tum etiam a Rationalistis, ita ut hodie sensus eorum clarior evaserit. Quo melius autem vis argumenti intelligatur, quid de prophetiis rationalistæ sentiunt exponere necesse est.

231. 2° *Rationalistarum systemata.* Omnes quidem fatentur fuisse apud Judæos prophetas, imo prophetarum scholas, sed negant fuisse vaticinia proprie dicta. Nonnulli asserunt prophetiam *a priori* esse impossibilem utpote supernaturalem; de his non agimus, nam, ut jam diximus, *aprioristica* principia in rebus historicis viro scientifico prorsus sunt indigna. Plerique autem admittunt aliquas

[1] *II Petr.* I, 19. — [2] *Luc.* XXIV, 17. — [3] *Luc.* XXIV, 44-45.

esse prophetias in Veteri Testamento, sed eas vi demonstrativâ carere simul affirmant.

(A) Alii veram notionem prophetiæ enervant et evacuant, dicentes eam nihil aliud esse nisi naturale phenomenon. (a) Prophetæ, inquiunt, non sunt *prædicentes*, sed *prædicantes*, scil. non futura annuntiant, sed voluntatem Dei interpretantur populumque revocant ad legis observationem; vox enim hebraica *nabi*, quâ designantur, idem sonat ac prædicare. Si quas autem prædictiones ediderunt, nihil aliud erant nisi *conjecturæ*, similes eis quæ prodierunt a vatibus Chananæorum aliorumque Gentilium; propterea nonnunquam vocantur *roeh* et *chozeh* seu *videntes*, quia clarius quam alii conjecturaliter eventa prævidere poterant; nec mirum, nam, apud Semitas, quidam prævisionis sensus multo vividior invenitur quam apud Occidentales[1].

(b) *Ewald et Reuss*[2] supponunt prophetiam esse quid naturale homini qui jam aliquem gradum perfectionis attigerit: quum enim Deo sit unitus, potest, sub divino influxu, tam vivide quamdam ideam concipere, ut jam existimet hanc non esse suam, sed vere divinam; aliunde, quum in hoc statu mentis sæpe de salute fratrum et patriæ cogitet, non quiescit donec hanc ideam publice annuntiaverit, et ita supposítam missionem impleverit.

(c) *Kuenen* († 1891), qui sæpe habetur ut scholæ criticæ oraculum, negat ullam esse connexionem inter Vetus et Novum Testamentum,

---

[1] Ita *Michel Nicolas*, Etudes critiques sur la Bible, Anc. Testament, Paris, 1862, p. 305 sq.; *Réville*, Revue des Deux Mondes, 15 jun. 1867, p. 823 sq. Ad quorum confutationem vide *Le Hir*, Etudes Bibliques, 1867, vol. I, Les Prophètes d'Israël, præsertim p. 54-58. Difficultas desumpta ex vocabulo *nabi* non valet; significat productionem, emissionem, manifestationem, et prædicatur de fluviis et arboribus, necnon de verbis ab ore prolatis; ex usu autem exclusivo formæ passivæ et reflectivæ hujus vocis insinuatur idea *instrumenti*, ita ut *nabi* ille sit qui loquitur non a se sed ab alio, scilicet nomine Dei. In linguâ arabicâ radix *naba'a* ideam suggerit alicujus qui sub alterius impulsu loquitur (*a commissioned speaker.*) Qui sensus pariter confirmatur ex historiâ Moysis, ubi videlicet Aaron a Deo constituitur propheta (*nabi*) seu interpres fratris sui (*Exod.* IV, 14-16, VII, 1.) Cf. *Cornill*, Israelitish Prophecy, cujus argumenta compendiose exhibentur in periodico *The Thinker*, febr. 1895, p. 99. Græca autem vox προφήτης primario *interpretem* designat, seu illum qui nomine alterius loquitur Cf. *Maas*, op. cit. p. 82 sq.

[2] *Ewald*, Die Propheten des Alten Bundes erklärt, Newe Bearbeitung, Göttingen 1867-68 anglice redditum sub titulo Commentary on the Prophets of the O. T. 1875-81; *Reuss*, Les Prophètes, I, p. 25 sq.

proinde ullam esse prophetiam messianicam; si V. Testamentum *simul sumptum* supernaturalismo favere videatur, *quælibet pars separatim* spectata, in lumine hodierni criticismi, evidenter naturalis apparet. Ideo prophetismus nihil aliud est nisi naturale phenomenon *extasis;* vaticinia nihil nisi prophetarum ideæ eventibus et circumstantiis excitatæ et determinatæ [1].

(B) Alii videntur admittere prophetias, sed earum *messianicum characterem* variis modis negant. (a) Quidam modo prorsus naturali ortum et progressum ideæ messianicæ explicare contendunt; ita *J. Darmsteter* [2]. Populus judaicus, juxta illos, pedetentim ad monotheismum pervenit, et tum ex evidentiâ superioris theologiæ quâ fruebatur, tum ex experientiâ oppressionis quam subire cogebatur, persuasio nata est sibi in futurum reservari æram gloriæ universalisque dominationis. Idea igitur messianica non ad individuum refertur, sed ad totam gentem hebraicam. (b) Alii autem, evidentiâ coacti, admittunt spem messianicam ad aliquem specialem prophetam referri, imo vim illius exaggerant, dicendo *hanc ideam veluti creavisse messiam:* videlicet ardens imaginatio Jadæorum, et universalis messiæ exspectatio ita mentes calefecerunt ut, quando Christus apparuit, ejus coævi nomen et qualitates messiæ ei imposuerint; ipse quasi inscius paulatim sibi persuasit se esse messiam; et ejus discipuli, eisdem præjudiciis imbuti, omni arte ostendere conati sunt in viâ Jesu adimpletas fuisse prophetias quas messianicas vocabant [3].

Ad hos errores confutandos divinamque Christi missionem probandam, 1° demonstrabimus in Veteri Test. esse prophetias vere messianicas; 2° has prophetias exponemus; 3° easdem in Christo fuisse adimpletas ostendemus.

I. Messianicarum prophetiarum existentia.

Tria probabimus: 1° tempore Christi exspectationem

[1] *Kuenen*, The Religion of Israel; Prophets and Prophecy in Israel.

[2] *Darmsteter*, les Prophètes d'Israël, Coup d'œil sur l'histoire du peuple juif. Idem fere tenet *Greg*, Creed of Christendom, 3ª ed. p. 85 sq.

[3] Ita *Strauss* et *Renan*, Vie de Jésus, c. I; Histoire du peuple d'Israël. In ultimis capitibus hujusce operis, *Renan* asserit messianicam ideam, proinde christianam religionem, duplici inniti fundamento, (a) *apocryphis* operibus, qualia sunt *Liber Enoch* et *Assumptio Moysis*, (b) *falsâque interpretatione* obscurorum locorum Vet. Testamenti. Hujus systematis expositionem ac confutationem invenies apud *Bulletin critique*, 5 aug. 1895.

messiæ apud Judæos viguisse; 2° eamdem non a Christianis creatam fuisse, nec naturaliter ex circumstantiis evolutam fuisse; 3° sed ex veris messianicis prophetiis ortum habuisse.

232. *Thesis Ia* : **Tempore Christi, speciatim apud Judæos, divinus legatus seu messias firmiter exspectabatur.**

(A) *Probatur* ex pluribus Evangelii testimoniis : (a) *ex consultatione Doctorum* ab Herode; audiens scilicet Herodes Magos inquirere ubi natus esset rex Judæorum, turbatus est et omnis Jerosolyma cum illo, et congregans principes sacerdotum et scribas, sciscitabatur ab eis ubi Christus (ὁ χριστός) nasceretur, et illi dixerunt : "in Bethlehem Judæ" [1]. Jamvero hæc turbatio tum populi, tum Herodis, qui, jam exstincto Macchabæorum semine, tranquillum regnum sperare poterat, probat hic agi de messiâ universim exspectato; hinc doctores statim ex prophetiis locum ejus nativitatis designârunt. Confirmatur ex textu græco, ubi legitur ὁ χριστός, i. e. unctus per excellentiam seu messias; pariter Herodes utitur verbo γεννᾶται in præsenti tempore, scil. quærit ubi *nascatur*, non ubi nasceretur Christus, quasi nullum esset dubium de ejus adventu.

(b) *Ex Cantico Simeonis*, qui poetice gratias Deo agit eo quod viderit *salutare Gentium* et *gloriam Israel*, et sic impleta fuerit promissio sibi facta "non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini", τον χριστὸν Κυρίου.[2] Eadem exspectatio exprimitur in cantico Zachariæ[3], in cantico B. Mariæ [4], et a muliere Samaritanâ [5].

(c) *Ex legatione Judæorum ad Joannem Baptistam;* miserunt Judæi ab Jerosolymis sacerdotes et levitas ut interrogarent eum : tu quis es? Et confessus est : "quia non sum ego Christus", i. e. messias[6]. Ipse Joannes alibi se præbet testem ejusdem exspectationis; cum audîsset opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi : "Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?" [7]

(d) *Ex multis aliis factis vitæ Christi;* v. g. post multiplicationem panum, populus exclamat "quia hic est vere pro-

[1] *Matt.* II, 2-6. — [2] *Luc.* II, 26-32. — [3] *Luc.* I, 68 sq. — [4] *Luc.* I, 54 sq. — [5] *Joa.* IV, 25. — [6] *Joa.* I, 19-20. — [7] *Matt.* XI, 3.

pheta (ὁ προφήτης), qui venturus est in mundum"[1]; ita etiam in Jerusalem, multi de turbâ, qui miracula Christi viderant, dicebant : "Christus, cum venerit, numquid plura faciet quam quæ hic facit?"[2] Evidenter igitur constat Judæos exspectâsse messiam, seu legatum divinum.

233. (B) *Confirmatur* ex *Apostolorum prædicatione*, qui hoc argumento sæpe usi sunt, ut diximus ; porro insulsum fuisset provocare ad impletionem alicujus exspectationis quæ nunquam in eorum mentibus fuisset ; ex *pseudo-messiarum ortu*, qui tunc temporis pluribus in locis Judææ apparuerunt, ut testantur tum liber Actuum[3], tum Josephus[4] ; quod etiam libenter admittunt rationalistæ ut sic melius explicent quomodo Jesus tam multos ad se trahere potuerit ; ex *rumore sparso apud Gentiles* ex Oriente aliquem venturum esse Liberatorem, ut testantur Virgilius, Cicero, Suetonius, Tacitus[5].

234. *Thesis 2ª :* **Exspectatio messianica non fuit a Christianis creata, nec naturaliter ex Judæis aspirationibus evoluta.**

(A) *Non fuit a christianis creata*, quum ante ipsos certo existeret. Constat (a) ex *generali hujus exspectationis diffusione* tempore ipsius Christi ; impossibile est enim Christianos tam cito hanc spem ubique propagavisse ; dum e contra facile concipitur Judæos, per mundum dispersos jam

[1] *Joa.* VI, 14. — [2] *Joa.* VII, 31.

[3] *Act.* V. 34-37, ubi Gamaliel, legis doctor, commemorat Theodam et Judam Galilæum. Eodem fere tempore Barkokeba tanquam authenticus Messias proclamatus est ab illustri doctore Akiba.

[4] *Josephus*, de Bello judaico, l. VI, c. 31.

[5] *Virgilius*, (Eclog. IV) :

"Ultima Cumæi venit jam carminis ætas
Magnus ab integro sæculorum nascitur ordo..."

Suetonius : "Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio esse in fatis, ut eo tempore Judææ profecti rerum potirentur". (In Vespas., 4). *Tacitus :* "Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum libris contineri, eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens profectique Judæa rerum potirentur". (Hist. l. V, c. 13). Cf. *Cicer.* lib. II de divinat. Plura invenies apud *Nicolas*, Etudes philosophiques, vol. II, c. 5; *H. Perreyve*, Etudes Historiques, p. 191 sq. ; Octavius, ou la Veille de Noël, ubi fictione ingeniosa argumentum vividius exprimitur.

pluribus ante Christum annis, secum eam portâsse et divulgavisse. (b) Ex *monumentis a christiano influxu independentibus.* Vestigia hujus exspectationis reperire est in libris apocryphis, qui judæis auctoribus tribuuntur. Ita in quarto libro Esdræ legitur : " Revelabitur enim filius meus Jesus (in syriacâ aliisque versionibus non legitur Jesus, sed *messias*), cum his qui cum eo sunt, et jucundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis. Et erit post annos hos et morietur filius meus Christus ". Ita etiam in *Libro Enoch* et *Assumptione Moysis*[1]. Nec tamen dici potest his *apocryphis* creatam fuisse ideam messianicam ; nam regnum messianicum, quale ab his describitur, multum differt ab eo quod a veris Prophetis expositum est, et a conceptu qui in Evangelio reperitur ; unde hæc apocrypha sunt veluti adulteratio prophetiarum earumque anteriorem existentiam supponunt, sicut Evangelia apocrypha sunt adulterationes genuinorum, eorumque existentiam confirmant[2]. (c) Ex *Samaritanorum exspectatione ;* mulier enim Samaritana ad Jesum dixit : " Scio quia Messias venit : cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit " ; postea concives sic alloquitur : " Venite et videte hominem ... numquid ipse est Christus ? " Et ipsi exierunt et viderunt ; Samaritani igitur messiam exspectabant. Sed certe hæc spes a christianâ prædicatione non oriebatur, neque etiam a Judæis ante suam ab eis separationem ; ergo a communi fonte antiquiori hausta est.

235. (B) *Nec naturaliter a Judæis aspirationibus evoluta.* Hæc enim idea refertur ad propagationem religionis monotheisticæ in toto orbe per messiam ; atqui talis idea hebraico ingenio repugnare videtur, nedum sit naturalis et necessaria ejus evolutio, et, absque revelatione, neque ejus ortus neque ejus progressus explicari potest. (a) *Non ortus ;* non est necessarius semitici ingenii fœtus, nam apud Arabes, qui ex eâdem stirpe sunt, non existebat. Neque Hebræi inter

[1] De his apocryphis scripsit *V. Drummond*, The Jewish Messiah, London, 1877, ubi invenitur critica expositio et analysis præ-christianæ Judæorum litteraturæ a tempore Macchabæorum usque ad Talmudis conclusionem, cum indice librorum qui hâc de re legi possunt.

[2] Cfr. *Bulletin critique*, l. c. p. 422-423.

omnes alios Semitas magis idonei erant ad hanc ideam efformandam. Ab origine nomades erant, vitæ pastorali dediti, postea autem inter Mediterraneam et desertum coarctati, Palæstinam tanquam agricolæ coluerunt, et per longum tempus nullas fere relationes cum aliis nationibus habuerunt. Porro idea totum subjugandi mundum, in talibus adjunctis, naturaliter in eorum animis nasci non poterat.

(b) *Nec progressus.* Omnia enim contra hanc ideam conspirabant, tunc schisma inter Judam et Israel, tum perpetuæ incursiones Assyriorum et Ægyptiorum, qui contra invicem certantes, per Palæstinam sæpe transibant ejusque populum opprimebant. Imo in ipsis libris ubi describitur regnum messianicum, annuntiatur castigatio Judæorum ab Assyriis. Quomodo, in talibus circumstantiis, Judæi potuissent naturaliter ad visionem universalis regni pertingere? Nec dicatur hujusmodi regnum fore spirituale et religiosum. Ibi enim nova exsurgit difficultas: nam agitur de propagatione monotheismi per Judæos in orbem universum; jamvero quomodo talis idea naturaliter concipi poterat a populo qui sæpe sæpius ad idololatriam miserabiliter redibat, et undique idololatris circumdabatur? Insuper quomodo idea religionis universalis nasci poterat in populo qui Gentes abhorrebat, et cum eis privilegia sua dividere nolebat? Hoc quidem præservationi monotheismi inter Judæos ipsos favebat, sed certe universali eorum religionis propagationi radicaliter adversabatur[1]. Ergo idea messianica neque oriri neque evolvi naturaliter potuit inter Israelitas.

236. *Thesis 3ª:* **Exspectatio messianica ex prophetiis vere messianicis ortum habuit.**

(A) *Ortum habuit ex prophetiis;* constat non solum ex Novo Testam. sed etiam ex libris et traditionibus Judæorum. (a) Ex *N. Test.* Quando Herodes scire vult ubi natus sit rex Judæorum, non interrogat Synedrios, sed principes sacerdotum et scribas populi, qui *ex officio* Scripturas interpretabantur, et hi respondent secundum id quod scri-

[1] Cf. *Abbé de Broglie*, L'Idée de Dieu dans l'Anc. Testament, 1892, 3ème Conf.

ptum est *per Prophetam*[1]. Item Zacharias, celebrando Redemptoris adventum, addit : "Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, *prophetarum* ejus"[2]. Primi discipuli gaudent invenisse Messiam, a Moyse ac prophetis prædictum : "Quem scripsit Moyses in lege et prophetæ, invenimus Jesum"[3]. Hinc sæpe Evangelistæ, præsertim Matthæus, scribunt : hoc factum est ut Scriptura impleretur ; et Apostoli, prædicando Christum, sæpe ad Scripturas appellant, quin auditores unquam contradicant. Ergo ipsis persuasum erat exspectationem messianicam clare et evidenter in libris Vet. Testamenti fundari ; secus enim non tam confidenter id asseruissent coram iis quibus notæ erant Scripturæ.

(b) *Ex libris Judæorum.* Nam in *Talmude* hæc distincte leguntur : "omnes prophetæ non vaticinati sunt nisi de diebus Messiæ"[4]. Idem docuerunt *Rabbini*, inter quos Maimonides, qui, interpretans tredecim articulos fidei, sic super secundum loquitur : "Mendacem facit totam Scripturam qui negat articulum de adventu Messiæ"[5]. Constat etiam ex indole *aureæ ætatis*, qualis apud Judæos concipitur ; dum enim alii populi communiter hanc primis temporibus assignant, Judæi eamdem in futurum reponunt : hæc erat veluti *nationalis* spes, et quidem constans simul et invincibilis. Hâc in quâcumque tribulatione confortati sunt ; hæc fuit lumen et præsidium inter densissimas persecutionis procellas, hæc solatium per sæcula. Hanc etiam hodie profitentur *in libris suis liturgicis ;* unus ex tredecim fundamentalibus fidei articulis quos quotidie recitant, sic habet : "Credo perfecto corde Messiam esse venturum ; etiamsi ejus adventus dilatus fuerit, patienter ejus promptam apparitionem exspectabo". In officio matutino hæc invenitur oratio : " Misericordiæ tuæ placeat reverti Jerusalem

---

[1] *Matt.* II, 5. — [2] *Luc.* I, 70. — [3] *Joa.* I, 45.

[4] Tr. Sanhedrim, c. chelek, fol. 99[a].

[5] Cf. *Edershim*, The Life and times of Jesus the Messiah, London, 1883, vol. I, 707-740 ; auctor recenset 456 loca Vet. Test. quæ ab antiquis rabbinis ad Messiam referuntur, et recensionem illam incompletam esse monet

in civitatem tuam, ibi habitare velis sicut promisisti ; cito reædifica eam, cito restaures in eâ thronum David ; fac germen servi tui florescere, et cornu ejus in tuâ salute exaltari"[1]! Ergo, testibus Judæis, idea messianica ex ipsâ Scripturâ derivatur.

237. (B) *Prophetiæ hujusmodi sunt vere prophetiæ et vere messianicæ :* (a) *vere prophetiæ ;* nam longe præcesserunt eventum et versantur circa facta contingentia, quorum prævisio omnem humanam superat sagacitatem. Vaticinia hujusmodi eventum præcessisse patet ex eo quod legantur in collectione librorum Veteris Testamenti, quæ, juxta omnes, etiam adversarios, saltem completa erat duobus vel tribus sæculis ante Christum. Nam discimus ex Prologo libri Ecclesiastici (circa an. 130 A. C.) jam græce translatos fuisse *legem, prophetas* aliosque libros ; ergo antea existebant, nam non nisi successive translati sunt. Quod plane nobis sufficit ; ulteriores autem quæstiones de prophetarum authenticitate ad *Cursum Introductionis in sacram Scripturam* remittimus[2]. Nec minus evidenter constat facta prædicta

[1] Apud *Gloag*. op. cit. p. 81-82 ; cf. *Adler*, Course of Seermons, pp. 125-126 ; *Weil*, Le judaïsme et ses dogmes, III, 401-402. Hinc Patres non possunt non mirari sapientissimum Dei consilium, quo Judæi per totum orbem fuerunt dispersi, ut testimonio suo, certe non suspecto, vaticiniorum messianicorum genuinitatem confirmarent. Ita præsertim *Augustinus* (in *Ps.* 56, n. 9) : "Propterea adhuc Judæi sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere prophetatum Christum, proferimus paganis istas litteras. Et ne forte dicant duri ad fidem quia nos illas Christiani composuimus, et cum Evangelio quod prædicamus, finxerimus prophetas : hinc eos convincimus quia omnes ipsæ litteræ, quibus Christus prophetatus est, apud Judæos sunt. Codicem portat Judæus unde credat Christianus".

[2] Imo omnes fere critici rationalistæ consentiunt prophetarum scripta inter 800 et 500 A. C. edita fuisse ; dividunt tamen Isaiæ librum inter duas partes, quarum prior a vero Isaia circa 740-701, posterior a Pseudo-Isaiâ circa 549-538 scripta est ; Danielis autem prophetiam rejiciunt ad an. 168-167. Cf. *Driver*, Introduction to the Literature of the O. Test., 1892, pp. 196, 217, 467 et alibi passim ; *A. Loisy*, Hist. critique du texte et des Versions de la Bible, vol. I, 1892, p. 100 sq. ; vol. II, 1893, p. 11 sq. ; Histoire du Caton de l'Anc. Test. 1890, p. 63. Hinc ait ipse *Kuenen* criticorum objectiones parum hic prodesse :

humanâ sagacitate inveniri non potuisse; enim accuratissime determinantur locus, familia, tempus, multæque aliæ circumstantiæ circa vitam, mortem et opus Messiæ, ut infra exponemus. Porro hæc omnia, quæ non solum a Jesu ipso sed etiam a liberâ voluntate Judæorum, principum populi et sacerdotum pendebant, prævidere et prænuntiare, 300 saltem annis ante eventum, vires intellectuales hominis certe superat.

(b) *Prophetiæ vere messianicæ;* i. e. *personalem* messiam annuntiantes, ut melius patebit ex prophetiis mox explicandis; ibi enim traduntur chronologia, genealogia vitaque messiæ: porro nemo non videt quam absurde de merâ abstractione, vel novâ ærâ, hæc omnia prædicari possint. Quod aliunde ipsi Judæi intellexerunt; nam Caiphas, nihil inveniens unde Jesum condemnaret, tandem eum adjuravit per Deum vivum "ut dicas nobis si tu es *Christus*". Ergo existimabat Christum seu messiam veram personam fore; quid adhuc egemus testibus, quum supremus pontifex Judææ nationis fidem totius Gentis in personalem messiam solemniter prædicaverit? Ergo adsunt in V. Testamento prophetiæ vere messianicæ, quas nunc breviter exponere juvat.

II. Messianicarum prophetiarum expositio.

238. *Prænotanda.* Pauca prænotamus, ex quibus hæc expositio melius intelligi possit, et adversariorum difficultates solvi. (A) Prophetiæ generatim aliquantisper *obscuræ* sunt; nec mirum; nam (a) futurum eventum annuntiant; porro homo, etiam divino lumine adjutus, futura tam clare et distincte percipere non solet ac præsentia vel præterita. Prophetæ, cum ardenter desiderarent messiæ adventum, nonnumquam ut cito ventura existimabant, quæ nonnisi post sæcula de facto occurrerunt, et præsentia cum futuris aliquando miscebant. Sæpe etiam descriptiones, quibus

etiamsi enim negaretur prophetias scriptas fuisse ab auctoribus quorum nomina gerunt, certum est tamen eas præcessisse Christi nativitatem christianæque religionis institutionem. (Prophets and Prophecy of Isaiah, p. 449.)

utuntur, figurativæ et poeticæ sunt, aliquâ proinde laborantes obscuritate. (b) Aliunde idea messianica est simul *factum* et *doctrina :* porro utrumque potest successive et gradatim revelari, ut adsit veluti quædam supernaturalis evolutio, mentesque paulatim præparentur ad aliquid distinctius et perfectius : Deus enim sese accommodat imbecillitati nostræ, nec omnia simul revelat quæ manifestare intendit, sed quasi pedetentim. Exinde nascitur quædam obscuritas, sed conferendo simul varia Scripturæ loca, colligendoque dispersa ideæ messianicæ membra, obscura per clariora intelligere valemus. Ex hoc etiam nova argumento vis additur, quum multo difficilius fuerit varias Scripturæ partes adulterare, et in eas ideam messianicam subintroducere ; aliunde quo plura sunt delineamenta picturæ messianicæ, eo magis convincens erit argumentum, si omnia ad apicem in Christo compleantur. (c) Alius obscuritatis fons oritur ex linguâ, quâ usi sunt prophetæ, et ex circumstantiis in quibus scripserunt ; quum enim hæc nobis imperfecte notæ sint, non omnia possumus clare intelligere. Attamen, quum hodie adimpleta fuerint quæ annuntiabantur, ex eventu melius sensum quorumdam vaticiniorum perspicere possumus. (d) Tandem prætermitti nequit Deum velle homines *libere* fidem amplecti ; hinc discreto lumine eos ita illuminat ut possint, si velint recteque sint dispositi, veritatem agnoscere ; sed voluntatem nimiâ evidentiâ cogere non vult[1].

239. (B) His positis, melius est demonstrationem confi-cere non ex unâ tantum vel alterâ prophetiâ, sed ex *omnibus simul sumptis ;* nam, ut optime arguit *Brugère*[2], si quis velit

[1] "Une ombre légère est jetée sur la plupart des prophéties. Mais cette ombre est comme celle d'un tableau qui fait mieux ressortir les jours. Car si l'avenir nous était dévoilé, avec autant de précision et de suite dans les détails que nous en demandons à l'histoire du passé, la liberté humaine, en face de cette lumière distincte serait singulièrement alarmée. Ou elle serait entraînée à réaliser ce qui a été prédit d'elle, ou elle tendrait à y résister de toutes ses forces, pour prendre possession d'elle-même et se convaincre qu'elle n'est pas un rêve. L'argument que nous tirons des prophéties en serait prodigieusement affaibli". *Le Hir*, Etudes bibliques, t. I, p. 82.

[2] *Brugère*, l. c. p. 215.

similitudinem inter aliquem hominem et ejus picturam agnoscere, paucaque sint solum lineamenta in hâc picturâ expressa eaque obscura, opus quidem difficile erit ; si vero multa sint lineamenta in multis fragmentis depicta, (licet plura sint vetustate fuscata vel ungue abrasa), et simul admota perspicuitatem ab invicem accipiant, totamque effigiem satis distincte referant, facilius sane erit agnoscere cujus hominis sit imago[1]. Iterum luculentior erit probatio, si descriptio ideæ messianicæ non solum ex paucis textibus, sed ex totâ historiâ Judæorum texatur ; oracula enim factis maxime illustrantur, et interpretatio messianica alicujus textûs, quæ omnino arbitraria videtur, si singulatim sumatur, naturalis esse constat, si tota textuum series, simul cum historicis circumstantiis, sedulo inspiciatur[2], quod breviter facere conabimur, in quantum sinunt hujus *Synopsis* limites.

Tria veluti stadia in prophetiæ messianicæ evolutione distinguere licet : 1° jam in *Pentateucho* promittitur *liberator* et *propheta*, determinaturque stirps et tribus ex quâ orietur ; 2° tempore *David et Salomonis* hæc determinatio uni familiæ limitatur, simulque describuntur præcipui messiæ characteres ; 3° tempore *prophetarum*, non solum ejus origo, sed nativitas, vita, passio et mors, necnon natura, extensio et perpetuitas ejus regni accurate prænuntiantur.

1° *Prima ideæ messianicæ lineamenta in Pentateucho.*

240. (A) Idea messianica ortum habuisse videtur in illâ promissione alicujus liberatoris, quæ facta est a Deo, post peccatum protoparentum. Deus siquidem alloquens serpentem, seu diabolum qui sub formâ serpentis Evam tentaverat, ait : "Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius ; ipsa (hebraice *ipsum*[3], i. e.

[1] Cfr. *J. H. Newman*, Gram. of Assent, p. 445-446.

[2] *Bulletin critique*, l. c. p. 425.

[3] In hebraico textu pronomen *hû* (ipsum) ad semen certo refertur ; manuscripta hebraica, chaldaica, syriaca, imo et aliquot Vulgatæ exemplaria hanc esse authenticam lectionem probant ; insuper verbum *te sufennu* habet regimen masculinum proindeque ad semen refertur ; aliunde pronomen, juxta grammaticæ regulas, ad nomen immediate præcedens, i. e. semen, referri debet. Cf. *Maas*, op. cit. p. 204.

semen) conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus"[1]. Hic prænuntiatur pugna inter duos exercitus, quorum *prior*, constans ex diabolo et malis hominibus qui sunt veluti semen ejus, vincetur ; *posterior* autem, constans ex muliere et hominibus bonæ voluntatis, victoriam reportabit, non tamen sine vulnere[2]. Non clare determinatur quidem utrum semen mulieris sit *persona* quædam, an collectio ; sed quum multitudo vincere nequeat nisi sub aliquo duce, implicite asseritur aliquem futurum esse *ducem, seu liberatorem*, sub cujus imperio humanum genus diabolum superabit.

241. (B) Hæc obscura et generalis promissio magis determinatur in vaticinio *Noe*, ubi indicatur *specialis stirps*, ex quâ Liberator oriturus sit; ait siquidem Noe : "Benedictus Dominus (Jahve) Deus Sem, sit Chanaan servus ejus. Dilatet Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem, sitque Chanaan servus ejus"[3]. Sensus est Deum modo particulari benedicere Sem ejusque posteritati, quatenus speciale fœdus cum Semitis inibit; Japheth autem, qui multum sese expandet per orbem terrarum, aliquando per Sem, particeps erit ejusdem spiritualis benedictionis. Ergo liberator ex stirpe semiticâ orietur.

242. (C) Inter filios Sem, *Abraham* eligitur tanquam pater populi quem Deus sibi elegit, in quo et per quem benedicentur omnes Gentes. Deus siquidem cum vocat de regione Chaldæorum, et dicit ei : "Egredere de terrâ tuâ et de cognatione tuâ et de domo patris tui et veni in terram quam monstrabo tibi. Faciamque te in gentem magnam et benedicam tibi et magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, atque *in te benedi-*

[1] *Gen.* III, 16 sq.

[2] Rationalistæ objiciunt quidem in textu hebræo verba *conteret* et *insidiaberis* eodem vocabulo exprimi, ideoque ex hoc non constare utrum semen diaboli vel semen mulieris victoriam sit reportaturum; sed res ex contextu elucidatur, nam agitur hic de maledictione contra serpentem-diabolum, et insuper serpentis *caput*, dum mulieris *calcaneum* tantum vulneratur.

[3] *Gen.* IX, 26.27. Cf. *Hengstenberg*, op. cit. vol. I, p. 20 sq.; *Maas*, op. cit. p. 212 sq.

centur universæ cognationes terræ" [1]. Porro ibi tria Deus Abrahæ promittit: (**a**) faciet eum patrem gentis magnæ; (**b**) benedicet ei et magnificabit nomen ejus; (**c**) in illo benedicet omnes alias Gentes, seu aliis verbis Abraham erit fons ex quo ad alias Gentes divina benedictio descendet. Ergo promissus liberator ex stirpe Abrahæ nascetur. Isaac, ejus filius, eamdem accipit benedictionem: "Et benedicentur *in semine tuo omnes gentes terræ*, eo quod obedierit Abraham voci meæ" [2]; pariter Jacob ab Esau separatur, et in Bethel hæc verba audit: "Et benedicentur *in te et in semine tuo cunctæ tribus terræ*" [3]. Ergo liberator orietur ex stirpe Abraham, Isaac et Jacob.

243. (**D**) Jacob prope moriturus vocat filios suos, "ut annuntiet quæ ventura sunt in diebus novissimis". Humiliationem Ruben, dispersionem Simeon et Levi, propter eorum culpas, prædicit. Ad Judam autem cum venerit, ei promittit potestatem magnam, victoriam de inimicis, et quemdam principatum inter fratres: "Non auferetur sceptrum (hebre. *sebet*) de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est (*siloh*); et ipse erit exspectatio Gentium" [4]. Non deest sane difficultas in explicatione hujus vaticinii; sed quo major est difficultas, eo mirabilior apparet antiquorum consensus: non solum enim Christiani sed etiam Judæi illud ut messianicum habuerunt [5]. Sensus autem determinari debet non solum ex verbis, sed etiam ex circumstantiis, præsertim ex eo quod hæc benedictio sit testamentum Jacob. Porro, apud Israelitas, privilegia pri-

[1] *Gen.* XII, 1 sq. Cf. *Hengstenberg*, op. cit. vol. I, p. 36 sq.; *Maas*, l. c. p. 221 sp.

[2] *Gen.* XXVI, 14.

[3] *Gen.* XXVIII, 14. Cf. *Corluy*, Spicilegium dogmatico-biblicum, 1884, vol. I, p. 373 sq.

[4] *Gen.* XLIX, 8-10. Cf. *Corluy*, op. cit. p. 457 sq.; *Hurter*, n. 42; *Pesch*, n. 221 sq.; *Hengstenberg*, vol. I, p. 47 sq.; *Maas*, op. cit. p. 282 sq.

[5] Ita v. g. *Onkelos* scribit: "donec veniat messias"; *targum jerosolymitanum*: "usque ad tempus quo veniat rex Messias"; *Talmud* (Tr. Sanhedrim, f. 15): "Quod nomen est Messiæ? *Schiloh*, quoniam scriptum est: donec veniat *schiloh*. Cf. *Corluy*, l. c. p. 468.

mogeniti tria erant : præeminentia, pars duplex in bonis, et sacerdotium [1]. Quibus positis, jam intelligi potest quid per *sebet* designetur. Hæc vox duo significat : *tribum* et *principatum*. Unde duo systemata : (a) ex contextu, Ruben privatur privilegiis primogeniti, quæ dantur fratribus ejus : Joseph duplicem obtinet partem, Levi sacerdotium ; præeminentia autem datur Judæ, ut constat ex his verbis ; " Non auferetur sceptrum de Juda ", et parallelis " Et dux de femore ejus " [2]. (b) Juxta alios autem [3], non agitur hic de præeminentiâ, sed solum de *autonomiâ* tribus Judæ ; ibi enim Jacob duodecim tribus Israel designat, et soli Judæ promittit tribum ex eo oriundam, suam politicam tribûs formam non amissuram, antequam veniat *siloh;* huic acceptioni favet usus loquendi biblicus ; nam *sebet* fere centies et quadragies in divinis litteris significat tribum, dum septies tantum significat principatum seu auctoritatem; aliunde huic etiam favet eventus; nam, etiam in captivitate babylonicâ, Juda suam tribûs formam retinuit, dum auctoritatem tunc amisisse videtur. Respondent tamen alii, etiam in captivitate, Judam suum servâsse principatum inter alias tribus, quum post captivitatem sola ut præeminens appareat. Unde utraque opinio vere probabilis est ; et in utroque casu Liberator Abrahæ promissus ex Judâ nasciturus est, quum hæc tribus sola autonomiam vel auctoritatem sit servatura, solaque proinde sit hæres promissionum antiquarum. Quod aliunde ex aliis prophetiis confirmabitur ; David enim, cui eadem fit promissio, erat ex tribu Juda.

244. Major est difficultas quoad verbum *siloh* (seu ut aliter scribitur *schiloh.*) Certum videtur lectionem Vulgatæ

---

[1] Hâc de re necnon de totâ prophetiâ vide *Lémann*, Le Sceptre de la tribu de Juda, 1880.

[2] Nonnulli putant *sebet* (sceptrum) tribum, non auctoritatem designare ; vox hebraica hunc duplicem sensum habet, sed ex contextu *sebet* hic potius sceptrum significat; nam vox parallela *mehoqeq* designat aliquam auctoritatem, seu aliquem ducem, vel, ut aliis placet, baculum regium, qui inter genua tenebatur, ut in orientalibus picturis videtur.

[3] Ita *Sherlock*, The use and intent of prophecy, London, 1725, p. 285 sq.; *Patrizi*, de Interpret. Script. l. 2, q. 6.

"*qui mittendus est*" esse defectivam, ut omnes hodie fatentur. Duæ remanent lectiones de quibus inter eruditos disputatur, *schelloh* et *schiloh:* si *prior* admittatur [1], sensus est: *donec veniat is cujus est sceptrum*, seu is cui hæc potestas convenit eminenti modo; si *posterior* [2], sensus est: *donec veniat tranquillitas*, seu pacificator. Rationalistæ quidem non pauci verbum *siloh* intelligunt de *urbe Silo;* sed immerito; nam contextu "*erit exspectatio gentium*", excludit nomen civitatis et exigit aliquam personam; unde ipse *Reuss* rationalista agnoscit ibi non posse hanc urbem significari [3].

Vox *donec* (*ad Ki*) non significat necessario ablatum iri principatum a Juda, quando venerit messias, sed solum hunc non cessasurum antequam messias venerit, ut ex parallelis locis illustrari potest [4]. Adveniente autem messiâ, jam auctoritas, cui omnes Gentes obedient, modo perfectiori penes Juda remanebit.

Quidquid sit, ex dictis concludi potest Jacob prædixisse ex tribu Judâ oriturum esse regem seu pacificatorem, cui obedituræ sunt Gentes eumque venturum antequam Juda suam autonomiam vel principatum amiserit; et ita magis ac magis determinatur promissio Abrahæ facta.

245. (**E**) Post exodum Israelitarum ex Ægypto, eadem promissio renovata fuit per os Balaam, quæ prædixit Libe-

[1] Huic lectioni favent antiquæ versiones, Targumim, multi Patres, et non pauci recentes ut *Genesius* in novâ edit. Dictionn. 1895, *Welhausen*, *Lémann*, *Fillion*, etc.; huic etiam magna auctoritas accrescit ex eo quod Patres Syri, ut S. Ephrem, qui cognatâ linguâ utebantur, hanc vocem eodem modo intelligunt. Cfr. *Lamy*, L'exégèse en Orient au IVe s., ap. *Revue Biblique*, 1893, p. 178-79,

[2] Huic lectioni favent textus masoretarum, talmud babylonicum et nonnulli recentes ut Patrizi, Delitzch, Reinke. Cf. *Corluy*, l. c. p. 464.

[3] *Reuss*, L'Histoire Sainte et la Loi, I, q. 442-443.

[4] *Gen.* XVIII, 15; *Deut.* VII, 24; *Dan.* I, 21; *Matt.* I, 25. Non pauci tamen auctores contrarium sentiunt, et ex hoc probare volunt messiam venturum esse eo præcise tempore quo Juda amissurus erat regiam potestatem. Sed, ut recte animadvertit *Pesch*, n. 226, difficile ostenditur quomodo tunc verificata fuerit prophetia, quum jam pluribus sæculis ante Christum, tempore nimirum captivitatis babylonicæ, regia dignitas ablata sit a tribu Juda. Vide tamen ea quæ in contrarium habet *Hurter*, n. 43-45.

ratorem ex domo Jacob oriturum : " Videbo eum, sed non modo ; intuebor illum sed non prope. Orietur stella ex Jacob et consurget virga de Israel " [1]. Ibi enim describit futurum longinquum (non modo, non prope) ; sub metaphorâ *stellæ* regiam potestatem designat, ut constat tum ex usu ejusdem symboli apud varias nationes, tum ex parallelis verbis " consurget *virga* ", i. e. sceptrum.

246. (**F**) Tandem Moyses ipse, legislator et liberator Israelis, magnum prophetam similem sibi prænuntiat : " *Prophetam* de gente tuâ et de fratribus tuis *sicut me* suscitabit tibi Dominus Deus tuus ; ipsum audies " [2]. Ille propheta certo extraordinarius esse debet ; erit enim sicut Moyses, quem Judæi tanquam salvatorem et legislatorem habebant, ideoque ille erit Liberator in quo et per quem omnes complebuntur benedictiones. Revera Judæi rem sic intellexerunt : siquidem, post multiplicationem panum, exclamârunt : " Quia hic est vere propheta qui venturus est in mundum " [3] ; hinc etiam Samaritani, qui solum Pentateuchum agnoscebant, ipsi messiam firmiter exspectabant [4].

Ergo jam in Pentateucho prima describuntur lineamenta ideæ messianicæ sub formâ Liberatoris et Prophetæ, qui ex tribu Juda nascetur, et in quo benedicentur non solum Judæi, sed etiam omnes Gentes.

2° *Evolutio ideæ messianicæ sub David et Salomon.*

247. Idea messianica, tempore Regum, nova accepit incrementa. Juda quidem aliquem principatum in deserto habuerat, et bis dux belli fuerat [5], sed gloriam vere regiam nonnisi per David obtinuit. Hic propheta fuit non solum

---

[1] *Num.* XXIV, 17.

[2] *Deut.* XVIII, 15. Multi recentiores volunt ibi designari totam seriem prophetarum ; sed difficile collectio potest nomine singulari significari ; nec aliunde ullus fuit propheta quem Judæi Moysi æquipararent, nullus qui, sicut ipse, fuerit simul salvator et legislator, dum e contra utrumque officium optime Christo competit.

[3] *Joa.* VI, 14. In textu græco emphatice dicitur ὁ προφήτης ὁ ἐρχομενος, *the prophet, the one who is to come*, seu propheta per excellentiam.

[4] *Joa.* IV, 25.

[5] *Num.* I 26 ; II, 3, 9 ; X, 13, 14 ; *Judic.* I, 2 ; XX, 18.

psalmos scribendo, sed vitâ suâ præfigurando Messiam : hinc facta et carmina mutuum lumen ab invicem accipiunt. Durante ejus regno, idea futuri Regis seu Messiæ, quæ jam revelata fuerat, plenius Israelitarum mentes pervadit. Post longam et laboriosam præparationem, David, ex tribu Juda oriundus, thronum obtinet. Providentiâ speciali, Assyriæ imperium tunc temporis ingentem cladem subiit, et per duo fere sæcula sub potestate regum Syriæ redactum fuit [1] ; Ægyptii vero intestinis laborabant divisionibus ; ita ut David interea potuerit omnia in regno instaurare, viamque parare magnifico Salomonis regno.

248. (A) Dux et liberator, antea promissus patriarchis, describitur tanquam ex familiâ David oriturus, in prophetiâ Nathan, quæ cum magno eventu connectitur. David siquidem volebat templum Domino ædificare, quia ferre non poterat arcam esse sub tentoriis, dum ipse habitaret in domo cedrinâ. Deus autem, per os Nathan, ad eum sic loquitur : " Numquid tu ædificabis mihi domum ad habitandum ?... Fui tecum in omnibus ubicumque ambulasti... Requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis, prædicitque tibi Dominus quod domum faciat tibi Dominus. Cumque completi fuerint dies tui et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo et *firmabo regnum ejus.* Ipse ædificabit domum nomini meo, et *stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.* Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium : qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virgâ virorum et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo. Et fidelis erit domus tua et *regnum tuum usque in æternum* ante faciem tuam, et thronus tuus erit *firmus jugiter* " [2]. Deus, per hanc promissionem, respondet generositati David : ædificatio templi ejus semini reservatur. Sed insuper Dominus promittit se ædificaturum domum David, dando scil.

---

[1] Quod testantur inscriptiones, ut videre est apud *V. G. Smith*, Ancient History, Assyria, p. 34 ; *Vigouroux*, La Bible et les Découvertes, vol. III, 410-412 ; *Lenormant*, Manuel d'histoire ancienne, vol. II, p. 63.

[2] *II Reg.* VII, 6 sq.; cf. *I Paraj.* XVII, 4 sq.

ejus posteritati thronum in æternum ; pluries idem repetit, addendo regnum non esse a posteris ejus auferendum, non obstante eorum malitiâ.

249. (**B**) Hanc promissionem David moriens filio suo renovat, eique fidelitatem et pietatem commendat, "ut confirmet Dominus sermones suos quos locutus est de me"[1]. Nec immemor sermonum suorum, Deus ipse sic Salomonem alloquitur die quâ templum solemniter dedicatum fuit : "Si ambulaveris coram me sicut ambulavit pater tuus... ponam thronum regni tui super Israel in sempiternum, sicut locutus sum David patri tuo, dicens : non auferetur vir de genere tuo de solio Israel. Si autem aversione aversi fueritis vos et filii vestri, non sequentes me, nec custodientes mandata mea.. auferam Israel de superficie terræ, quam dedi iis, et templum quod sanctificavi nomini meo projiciam a conspectu meo, eritque Israel in proverbium et in fabulam cunctis populis"[2].

Hujus et præcedentis promissionis commemoratio invenitur in *Ps. 88 Misericordias Domini* (20-38), ubi Psalmista, sub formâ deprecationis, Deum obsecrat ne promissa sua irrita faciat.

250. Porro in his et similibus promissis tria notanda sunt : (**a**) promittitur *conditionate* regnum temporale successoribus David et Salomonis, quamdiu a Deo non defecerint[3] ; (**b**) promittitur *absolute* regnum spirituale in æternum mansurum, etiam non obstante eorum malitiâ, ut jam notavimus, et constat insuper ex aliis locis, v. g. ex his verbis : "Semel juravi in sancto meo (*hebr.* per meam sanctitatem), si David mentiar : semen ejus in æternum manebit : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum et testis in cœlo fidelis"[4], i. e. et testis hujus juramenti ego sum in cœlo fidelis ; (**c**) Deus *paterno*

[1] *III Reg.* II, 4. — [2] *III Reg.* IX, 4.

[3] Præter loca citata, vide *Ps. 131*, *Memento Domine David*, (11-12). Contendunt recentiores critici hunc psalmum scriptum fuisse post Babylonicam captivitatem ; parum refert, nam certe commemorat et explicat promissiones David factas in libro Regum.

[4] *Ps. 88*, 36-38.

affectu hoc semen David prosequitur: "Ego ero ei in Patrem[1]... Ipse invocabit me: pater meus es tu"[2]. Jamvero ex his omnibus facile agnoscitur illud semen nihil aliud esse nisi promissum ducem et liberatorem, seu messiam. Quod aliunde confirmatur ex descriptione ejus regni in psalmis qui recte messianici vocati sunt. Ita in *Ps. 71, Deus judicium tuum regi da,* describuntur extensio ejus dominationis, æquitas ejus gubernii, ejus caritas erga pauperes et oppressos, pax, prosperitas æternaque duratio ejus regni: "Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna. Et dominabitur a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrarum... Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes Gentes servient ei". In *Ps. 2* Rex ille vocatur *messias*[3], describitur ut omnes inimicos suos superaturus, et accepturus a Deo qui vocat eum "*Filius meus*" omnes gentes in hereditatem suam, et possessionem suam omnes fines terræ. Porro hæc omnia, etiam orientalem exaggerationem admittendo, non possunt litteraliter de Salomone prædicari; ergo ad Messiam referuntur.

251. (C) In aliis psalmis describitur *sacerdotium* Christi: "Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech"[4]; ejus *passio* et *sacrificium:* "Ego autem sum vermis et non homo; opprobrium hominum et abjectio plebis. Omnes videntes me, deriserunt me: locuti sunt labiis et moverunt caput... Foderunt manus meas et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea... Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem[5]... Et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto"[6]; necnon *fructus ejus sacrificii* tum quoad Israel, tum quoad omnes gentes: "Edent pauperes et satu-

[1] *II Reg.* VII, 14. — [2] *Ps. 88,* 27.

[3] Quæ vox idem significat ac *unctus,* et illos designabat qui ungebantur ad officium regis, sacerdotis vel prophetæ, optimeque igitur convenit ei qui simul rex, sacerdos et propheta futurus erat. De hoc psalmo vide *de Verbo Incarn.* n. 34 sq.

[4] *Ps. 109, Dixit Dominus,* 4. — [5] *Ps. 21, Deus Deus meus,* 7-21.

[6] *Ps. 68, Salvum me fac,* 22.

rabuntur... Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ Gentium"[1].

Ex quibus magis ac magis evidens fuit Messiam non solum ex domo David oriturum esse, ejusque regnum universale fore, sed idem spirituale esse, et nonnisi magnis laboribus et passionibus acquirendum[2].

3° *Ideæ messianicæ plena evolutio tempore Prophetarum.*

252. Tam gloriosum fuerat Salomonis regnum, ut multi crediderint hunc fuisse regem messiam. Sed, ipso mortuo, res aliter se habuerunt ; et, ne Israel tantâ inflatus prosperitate, Assyriam, Ægyptum aut Tyrum imitari vellet, cum magno monotheismi detrimento, Deus permisit schisma inter decem tribus et Juda. Tunc enim populus, infirmitatem suam libentius agnoscens, Prophetarum voci facilius aures præbuit, et spem messianicam servavit. Deus siquidem multos suscitavit prophetas, qui populum ad verum cultum reducerent, simulque futuri messiæ regnum et characteres dilucidius annuntiarent.

(A) Relationes populi judaici cum Deo jam sæpius describuntur sub imagine *pacti et fœderis.* Pactum sæpe a populo ruptum est, sed Deus semper misericors idem restaurat, usquedum novum et perfectius fœdus antiquo succedat, cujus Messias erit instaurator. Quæ idea sæpe a Prophetis exprimitur. Ita *Isaias :* "Vinea facta est dilecto meo... et sepivit eam, et lapides elegit ex illâ... et exspectavit ut faceret uvas, et fecit labruscas". Deinde comparationem applicat Judæis : "Vinea enim Domini exercituum domus Israel est ; et vir Juda germen ejus delectabile ; et exspectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas ; et justitiam, et

[1] *Ps. 21*, 24-29.

[2] Difficile est quidem determinare quandonam scripti fuerint psalmi supra citati ; sed dato, non concesso, illos nonnisi post captivitatem fuisse compositos, argumentum vim suam non amittit, quum etiam in hoc casu prophetia longe præcesserit eventum. Ad fusiorem horum psalmorum expositionem vide *Reinke*, Messian. Psalmem ; *Hengstenberg*, l. c. p. 142 et Die Psalmem ; *Corluy*, vol. II, p. 152 sq. ; *Fillion*, La Sainte Bible commentée, Comment. sur les Psaumes.

ecce clamor"[1]. *Jeremias* rem magis directe exponit : describit hujus fœderis initia, Dei fidelitatem et Israelis perjurium, quod adulterio comparat[2], et postea addit : "Tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te"[3].

253. (B) Hoc argumentum sæpe tractatur ; sed jam non erit renovatio veteris pacti ; *novum fœdus* inietur, ad quod *omnes Gentes* admittentur. *Isaias* præsertim in hâc *universalitate* regni messianici insistit : hoc est oraculorum ejus thema illudque variis illustrat coloribus ; repræsentat Gentes fluentes et ascendentes ad montem Sion, ut accipiant legem Dei Jacob[4]. Prædicit quidem magnas calamitates, sed ostendit quomodo hæc judicia eo tendant ut populi convertantur et tandem per Messiam salutem inveniant. Demum exsultat quando dies Messiæ describit : "Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, et caligo populos ; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui"[5].

254. (C) Hæc autem universalitas supponit completam *mutationem religionis mosaicæ*, quæ in solo templo Jerusalem et per solos sacerdotes ordinis Aaron exerceri poterat. Explicite hoc annuntiat *Malachias* : "Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda"[6]. Hinc novum erit sacrificium, novum et sacerdotium. Ideo Judæi carnales

---

[1] *Isa.* V, 1-7. Ita etiam *Michæas* VI, 3 sq.

[2] *Osee* (I. 2 sq.) eamdem ideam symbolice expresserat ; rejectionis populi hanc rationem assignat quod populus a connubio spirituali cum Deo recesserit ut cum diis falsis fornicaretur ; rursus tamen Israel misericordiam consequetur postquam in captivitate resipuerit : "Et sponsabo te mihi in sempiternum" (II, 19.)

[3] *Jerem.* III, 2. Idem docet *Ezechiel* sub variis allegoriis (XVI-XXIII.) Cf. *Isa.* XI ; XXXIII-XXXIV ; XLI, 8-10 ; LIV, 3 ; LVI, 4-6 ; LIX, 21 ; *Jerem.* XI, 1-12 ; XXXI, 31-36 ; XXXII, 40 ; *Ezech.* XVI : XX, 5-14 ; XXXIV, 23-26 ; XXXVII, 21-28 etc.

[4] *Isa.* II, 2 sq. — [5] *Isa.* LX, 1-3. — [6] *Malach.* I, 10-11.

credere potuerunt tantam mutationem et instaurationem fieri non posse nisi per arma potentis bellatoris.

255. (D) Attamen Messias exhibetur ut *pacificus et mitis*, licet *potens :* "Parvulus natus est nobis et filius datus est nobis ; et factus est principatus super humerum ejus ; et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, *Princeps pacis.* Multiplicabitur ejus imperium, et *pacis* non erit finis"[1]. Et alibi : "Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus... Non clamabit neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris, calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet"[2]. Ejus regnum pariter erit regnum *pacis et justitiæ :* "Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. Et requiescet super eum Spiritus Domini... Judicabit in justitiâ pauperes et arguet in æquitate pro mansuetis terræ... Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit ; vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos"[3].

256. (E) Pax hujusmodi per *passiones justi* obtinebitur, et propheta eas tam vivide describit, ut hic locus merito vocatus fuerit *passio Domini N. J. C. secundum Isaiam.* (a) Primum *humiliationes* ejus narrantur : "Non est species ei, neque decor ; et vidimus eum, et non erat aspectus... despectum, et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem ; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum". (b) Deinde ejus *dolores*, et *causa* eorum, scil. satisfactio vicaria pro hominibus : "Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit ; et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. Ipse autem vulneratus est

[1] *Isa.* IX, 6 sq. Hunc parvulum esse Messiam, non autem Ezechiam, filium Achaz, constat tum ex auctoritate antiquorum rabbinorum (apud *Martini*, Pugio fidei, fol. 583), tum ex N. Test. (*Luc.* II, 10-14 ; *Matth.* IV, 13-16), tum ex ipso textu et contextu. Cf. *de Verbo Incarnat.* n. 39.

[2] *Isa.* XLII, 1-4. Ibi Targum Jonathan habet : "Ecce servus meus *messias*". Cf. *Zachar.* IX, 9-10.

[3] *Isa.* XI, 1-7. Ibi Targum Jonathan addit : "Et egredietur rex de filiis Jesse, et *Messias*, de filiis filiorum ejus ungetur".

propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra ; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus". (**c**) Postea ejus *mors* et *sepultura :* "Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum ; sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet et non aperiet os suum"... (**d**) Tandem ejus *triumphus* et *conversio* multorum : "Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur. In scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit"[1]... Ex hoc capite intelligi datur quomodo hæc duo concilientur, scil. Messiam futurum esse regem *potentissimum* et simul omni *passionum* et *humiliationum* generi subjectum ;

[1] *Isa.* LIII, 2 sq. Cf. *Hengstenberg*, Christology, vol. II, p. 259 sq.; *Reinke*, Exegesis critica in Isaia cap. 52-53 ; The fifty-third ch. of Isaiah according to the jewish interpreters, by *Neubauer*, *Driver*, *Pusey*, 2 vol. 1876-77 ; *Knabenbauer*, Comment. in Isa., in h. l. ; *Corluy*, Spicileg. vol. II, p. 84 sq. Novæ Criticæ sectatores contendunt quidem hanc partem prophetiæ non ab Isaia, sed a juniore quodam prophetâ scriptam fuisse tempore exilii babylonici jam ad finem vergentis ; sed etiamsi hoc admitteretur, vis argumenti exinde non minueretur, quum etiam in hâc hypothesi prophetia eventum longe præcesserit. Hodierni Judæi et Rationalistæ varias fingunt hypotheses ad interpretandum hoc caput de aliquo pio viro V. Test., vel de populo judaico, aut de meliore ejus parte, aut de prophetarum collectione : nulli sive individuo sive collegio omnes istæ notæ simul conveniunt, quum omnes plus minusve peccaverint, et pro suis non pro aliorum peccatis punitus fuerit, nec ullus pro totâ gente passus fuerit, concivesque suos passione suâ liberaverit. Unde non solum *N. Test.* pluribus in locis (*Luc.* XXII, 37 ; *Marc.* XV, 18 ; *Joa.* XII, 37-38 ; *Matt.* VIII, 17 ; XX, 28 ; *Act.* VIII, 28-35 ; *I Petr.* II, 22-26 etc.) præfatum caput de Christo interpretatur, sed etiam antiqui rabbini ; ita *Midrasch tanchuma* (fol. 53) : "Hic est rex messias, qui excelsus, exaltatus et valde sublimis est"... Ita pariter *Targum Jonathan*, licet postea sensum contorquere conetur. Ideo prophetia illa merito, ait *Brugère* (p. 221, n. 1) dicta est *carnificina Judæorum.* Et certe plurimos ad Christum convertit, e quibus celebris Joseph Isaac Levita, in suâ *Defensione veritatis hebraicæ* ait : "Ingenue profiteor illud ipsum caput ad fidem christianam me perduxisse. Nam plus millies caput illud perlegi : contuli accurate cum multis translationibus : deprehendi centies plus de Christo mysteria in textu hebræo contineri quam in ullâ ratione reperiantur ".

siquidem Christus, in quantum peccata nostra in se suscipit et seipsum ut victimam offert pro eis expiandis, multa mala tolerabit ; sed hæc ipsa via est quâ perveniet ad gloriam et ad Gentium conversionem, ut ipse rem exposuit : " Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? " [1] Sed carnales Judæi non intellexerunt.

257. (**F**) Judæi in captivitatem abducti (586 A.C.), et jam linguæ hebraicæ in quâ prophetiæ messianicæ scriptæ erant paulatim obliti, spem instaurationis nimium materialis foverant ; *Danielis* prophetia eos ad spiritualem ideæ messianicæ interpretationem revocat, annuntiando mortem Christi et destructionem templi. Daniel propheta in captivitate degens, mente suâ revolvens vaticinium Jeremiæ quo, post annos septuaginta promittebatur liberatio, obsecrat Deum ut acceleret tempus salutis. Adhuc eo orante, apparet angelus Gabriel, animumque prophetæ ad altiora erigens, ei revelat tempora Messiæ, ejus mortem et destructionem civitatis et templi Jerusalem [2] :

" Septuaginta hebdomades *abbreviatæ* [3] sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut *consummetur* [4] prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et *impleatur* [5] visio, et prophetia, et ungatur *Sanctus sanctorum* [6]. Scito ergo, et animadverte : Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt, et rursum ædificabitur

[1] *Luc.* XXIV, 26. Multa alia de passione Christi prædicta sunt, præsertim traditio Judæ, et pretium quo Christus venditus est : " Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos..." *Zach.* XI, 12.

[2] *Dan.* IX, 24-27.

[3] Abbreviatæ, hebr. *nehettak*, i. e. sectæ sunt, determinatæ sunt.

[4] Ut imponatur finis prævaricationi per ejus remissionem, ut ex sequentibus patet.

[5] Proprie, ut *claudatur*.

[6] *Hebr. qodes qodasim*, i. e. Sanctum Sanctorum seu Sanctitas Sanctitatum. Multi hæc verba intelligunt de personâ, scil. de Messiâ, quia non raro in Scripturâ nomina abstracta pro concretis inveniuntur ; alii autem ea intelligunt de templo non materiali, sed spirituali, seu de Ecclesiâ quam messios instituet et unget, quia *sanctum sanctorum* nunquam de personâ prædicatur in Vet. Test.

platea, et muri in angustia temporum, et post hebdomades sexaginta duas *occidetur* [1] Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est [2]. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo : et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una ; et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium : et erit in templo abominatio desolationis ; et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio ".

Ut certa ab incertis secernamus, duo sunt in hâc prophetiâ distinguenda : sensus messianicus, et determinatio temporis. (a) Hoc vaticinium esse *messianicum*, sensu saltem *typico*, certum nobis videtur non solum ex auctoritate veterum rabbinorum [3], aut Christi ipsius [4], sed etiam ex toto contextu ; nam agitur de tempore quo *delebitur peccatum*, *adducetur justitia sempiterna*, *complebuntur prophetiæ*, templum destruetur proindeque *novum fœdus* veteri succedit ; porro ex dictis supra, hæc omnia tempore Messiæ ventura erant ; præterea *occisio Christi* commemorare videtur ea quæ Isaias jam de ejus passione prædixerat. Frustra igitur Rationalistæ contendunt, cum *Wieseler* [5], Christum ducem esse *exclusive* summum sacerdotem Oniam, sub Antiocho Epiphanio occisum ; nam apparitio et mors Oniæ non sunt tanti momenti ut solemniter ita annuntientur, et aliunde *justitia sempiterna* minime viguit post Oniæ mortem, quum e contra populus, ob sua peccata, variis mo-

[1] *Hebr. abscindetur*, quod semper dicitur de morte violentâ.

[2] *Hebr.* et nihil est ei, i. e. nihil ei post mortem superest, vel, juxta alios, et non erit ei id quod ad eum pertineat.

[3] Quorum testimonia vide apud *Martini*, Pugio fidei, p. I, c. 3, § 16.

[4] Christus vaticinium hoc interpretatur de destructione Jerusalem (*Matt.* XXIV, 15), et quum illico discipulos moneat contra pseudochristos, satis patet connexionem esse inter veri Messiæ adventum et hanc destructionem.

[5] Die 70 Woche und die 63 Jahrwoche des Propheten Daniels. Nonnulli Catholici putant hic agi quidem sensu *litterali* de Oniâ et templi profanatione quæ tunc temporis occurrit, sed simul dicunt hos eventus fuisse *typos* mortis Christi ac destructionis templi. Cfr. *Card. Meignan*, Les derniers Prophètes d'Israël, p. 141 ; *A. Loisy*, ap. *Revue Biblique*, april. 1896, p. 186.

dis afflictus fuerit. Duo igitur hic clare prænuntiantur : adventus et mors Messiæ, necnon civitatis et templi destructio quæ hanc mortem secutura est. Quod ad nostrum finem plane sufficit; quum enim jam civitas et templum Jerusalem a. 70 destructa fuerunt, certo Messias jam paulo ante advenerat.

258 (b) Quoad *determinationem temporis mathematicam*, scil. quid sit intelligendum per 70 hebdomades, utrum hebdomades incipiant ab anno primo Cyri vel ab anno septimo vel vigesimo Artaxerxis Longimani, et quisnam sit terminus earumdem, candide fatemur nostram ignorantiam. Neque Patres neque theologi hâc de re concordant, nec ullum ex variis systematibus hucusque propositis difficultatem solvisse videtur. Juxta Origenem[1], hebdomades, quæ singulæ sunt 70 annorum, incipiunt ab Adamo et desinunt in ruinam Jerusalem sub Romanis; dimidia hebdomada sunt 35 anni ab exordio vitæ publicæ Christi usque ad ruinam illam; juxta Irenæum[2] hebdomades in fine mundi terminantur, et dimidia hebdomada ad persecutionem Antichristi refertur; *Tertullianus*[3] incipit ab anno primo Darii Medi, deinde numerat annos 437½ seu hebdomades 62½, secundum latinum suum textum, usque ad Christi nativitatem; demum quæ remanent 7½ a nativitate Christi usque ad excidium Jerusalem; *Hieronymus* et *Augustinus* nolunt aliquid de vaticinii numeris definire, sed tenent illud modo generali describere tempus quo Christus venturus est et passurus[4]. Discrepant pariter moderni : alii dicunt edictum a quo hebdomades incipiunt esse decretum Cyri (536) quo datur licentia redeundi Jerusalem et templum ædificandi; alii, decretum Darii (520), ubi directe de templo agitur; alii, decretum Artaxerxis I in vigesimo anno sui regni (445), quo datur Nehemiæ licentia civitatem instaurandi; alii, decretum Artaxerxis II, in septimo anno sui regni (398), quo Esdras recipit potestatem magnam, simulque pecuniam ut visitet Judæam et sacrificia offerat[5]. Nec minor est discrepantia quoad *terminum ad quem* harum hebdomadum. Quibus positis, melius est, judicio nostro, abstinere in opere apologetico ab his computationibus chronologicis, et insistere solum in argumento generali supra tradito, eo

[1] In Matt. n. 40. — [2] Adv. Hæres. l. V, 25, 3-4. — [3] Ad. Jud., 8, 11.

[4] Doctrinam Patrum hâc de re dilucide expositam vide apud *Reusch*, Theologische Quartalschrift 1868, p. 535 sq., et compendiose apud *Corluy*, op. cit. I, p. 511 sq. et *Maas*, op. cit. p. 305 sq.

[5] Cf. *Trochon*, Comment. sur Dan. 72; *Corluy*, l. c. 498 sq.; *Maas*, l. c. p. 316.

magis quia Deus non solet in prophetiis tempora modo mathematico determinare [1].

259. (**G**) Judæi, a captivitate reversi, templum reædificare cœperunt, sed opus intermissum fuit propter Samaritanorum zelotypiam ; iterum assumptum est sub Zorobabel (520 B.C.), et quum Judæi nimium lugerent incœpti operis humilitatem, Aggæus Propheta eos consolatus est, prædicendo futuram gloriam hujus templi multo majorem esse quam prioris [2] : " Hæc dicit Dominus exercituum : adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus [3] ; et implebo domum istam gloriâ... Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ, dicit Dominus exercituum ; et in loco isto dabo pacem... " Hic tria annuntiantur : (**a**) commotio universalis cœli et terræ ; (**b**) commotio Gentium quæ venient cum thesauris et sese Domino offerent ; (**c**) ingens gloriæ manifestatio in novo templo et pacis effusio ; quæ quidem omnia, ex jam dictis, ad regnum Messiæ referuntur.

260. (**H**) Jam antea Messias prædictus fuerat tamquam ex familiâ David nasciturus ; *Michæas* autem ipsum locum ejus nativitatis his verbis designat : " Et tu Bethlehem

[1] Qui plura de hâc prophetiâ desiderat adire potest *Pusey*, Lectures on Daniel, p. 164-233 ; *Hengstenberg*, op. cit. vol. III, p. 97 sq.; *Corluy*, op. cit. I, p. 475 sq.; *Knabenbauer*, Comment. in Daniel, 1891, in h. loc.; *W. Goode*, Fulfilled prophecy, a proof of the truth of revealed religion, with an appendix of Notes, including a full investigation of Daniel's prophecy, 2ª ed. 1890. *Maas*, op. cit. 299 sq.

[2] *Agg.* II, 7-10. Cf. *Malach.* III, 1 sq., ubi etiam annuntiatur præcursor Domini. Quum enim Judæi de dilatione messiæ adventûs conquerentur, Deus, per os Malachiæ loquens, insinuat eos nondum ad ejus adventum esse paratos, ideoque promittit se missurum præcursorem quo via ipsi paretur : " Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis ".

[3] *Hebr.* et venient omnium gentium desiderium, i. e. res desiderabiles, pretiosæ, divitiæ. Ita *Knabenbauer* in h. loc. ex Septuaginta, syriacâ et chaldæâ versionibus, ex contextu II, 8, et parallelismo cum *Isa.* LX, 5.

Ephrata parvulus es in millibus [1] Juda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis" [2]. Evidenter hic agitur de magno principe nascituro in Bethlehem Juda, civitate David. *Grotius*, cum multis Judæis interpretibus, contendit hæc de Zorobabel dici ; sed hic natus est Babylone, non Bethlehem, et dubium est utrum revera fuerit dominator in Israel. Hinc antiqui Judæi ex hoc loco, sine ullâ hæsitatione, collegerunt Messiam in Bethlehem nasciturum, ut patet ex eorum responso ad Herodem.

Hic sistimus, et licet non omnia messianica vaticinia recensuerimus, satis tamen constat promissionem futuri Messiæ ejusque regni totam pervadere historiam israelitici populi, et paulatim fuisse magis ac magis explicatam, donec characteres Messiæ tam multi et distincti essent ut posset ab hominibus bonæ voluntatis facile agnosci [3]. Remanet igitur probandum eos in Christo manifeste inveniri.

III. De adimpletione vaticiniorum in Christo.

261. Legenti Evangelium clare apparet Jesum Nazarenum aperte docuisse se esse Christum, seu Messiam et in seipso vaticinia Vet. Testamenti adimpleta fuisse, ut jam supra probavimus [4]. Sed ut res magis iuculenter constet, expedit præcipuas prophetias breviter percurrere ut videatur quomodo in Christo impletæ fuerint. Satis commode ad tria capita vocari possunt, *genealogiam*, *chronologiam* et *biographiam* Messiæ.

262. 1° Ad *genealogiam* quod spectat, Messias ex stirpe Abraham, tribu Juda et familiâ David oriturus erat. Jamvero in Christo hæc tria impleta fuisse colligitur tum ex testimonio *Pauli* : "Manifestum est enim quod ex *Juda*

[1] Quod nomen dabatur parvis urbibus quarum incolæ erant circiter mille.

[2] *Mich.* V, 2-3. Illud incisum *a diebus æternitatis* hebraice non necessario significat ab æterno, sed solum a diebus antiquis. Cf. *Maas*, l. c. p. 277.

[3] Optimum compendium harum prophetiarum invenire est apud *Gloag*, op. cit., p. 124-126.

[4] Quod *Strauss* ipse concedit, Life of Jesus, II, p. 6.

ortus sit Dominus noster"[1]; "memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex *semine David*"[2]; tum ex duplici genealogiâ quam legere est apud *Matthæum* et *Lucam*[3]. Hoc Judæi ipsi agnoscebant[4], nec ab adversariis negatur.

263. 2° Quoad *chronologiam*, Messias venturus erat antequam Juda suam autonomiam vel præeminentiam amitteret, et paulo ante destructionem templi et civitatis Jerusalem. Porro quando Christus venit, tribus Juda suam autonomiam[5] adhuc servaverat et ita inter alias præeminebat ut tota natio jam *Judæorum* nomine cognosceretur; aliunde omnes concedunt illum vixisse paulo ante destructionem Jerusalem.

264. 3° Quoad *biographiam*, præcipuas tantum circumstantias recensere possumus:

(a) Joannes Baptista Christum præcessit ad præparandas vias ejus[6], sicut prædixerat *Malachias* (III, 1.)

(b) Natus est Jesus in Bethlehem Juda[7], secundum prophetiam *Michææ*.

(c) Vix natus cum esset, Angeli cantabant: "*Pax* hominibus bonæ voluntatis"[8], ut sic pateret regnum *pacis*, toties annuntiatum, jam incœpisse. Pacem pariter Apostolis Christus reliquit[9].

(d) In Galilææ (terrâ Zabulon et Nephtali) ministerium præcipue exercuit[10], ut prædixerat *Isaias* (IX, 1-2.)

(e) *Isaiæ* prophetiam de mansuetudine Messiæ (XLII, 1 sq.) ita perfecte complevit, ut ipsis peccatoribus et inimicis maximam benignitatem ostenderit.

(f) Abolitionem antiqui fœderis per institutionem novi Testamenti non solum prædixit, sed etiam procuravit[11], et uni-

---

[1] *Hebr.* VII, 14. — [2] *II Tim.* II, 8; cf. *Rom.* I, 3. — [3] *Matt.* I, 1-16; *Luc.* III, 23 sq. — [4] *Matt.* X, 47-48; XXI, 9; *Luc.* XVIII, 38.

[5] Licet enim tempore adventûs Christi familia extranea in Judææ regnaret, populus tamen suam autonomiam non amiserat, sicut v. g. Anglia, quæ hodie a regibus ex Germaniâ oriundis gubernatur, suam nationalitatem certe retinet. Autonomia tribus Judæ tunc periit quando, post destructionem Jerusalem, Judæi per totum orbem dispersi sunt.

[6] *Luc.* I, 76; III. 1 sq. — [7] *Matt.* II, 1; *Luc.* II, 4. — [8] *Luc.* II, 14. — [9] *Joa.* XIV, 27. — [10] *Matt.* IV, 15. — [11] *Matt.* XVI, 28.

versale regnum fundavit, in quod non solum Israelitæ, sed etiam omnes Gentes ingredi jubentur : "Euntes ergo, docete *omnes Gentes* ... Prædicate Evangelium *omni* creaturæ"[1]. Pariter universale sacrificium instituit, et in omni loco sacrificatur Deo oblatio munda, prout *Malachias* prædixerat.

(g) Quoad *passionem* Christi, minutissimæ circumstantiæ a prophetis descriptæ adamussim impletæ sunt : triginta argenteis a Juda venditus est, et pecunia in templum projecta, et cum eâ ager figuli emptus[2], prout annuntiaverat *Zacharias* (XI, 12) ; cum sceleratis, scil. latronibus, reputatus est[3], et capite damnatus, vulneratus est propter iniquitates nostras et attritus est propter scelera nostra, secundum Isaiæ prophetiam (LIII) ; ut vermis et non homo habitus est, opprobrium hominum et abjectio plebis ; foderunt manus ejus et pedes ejus, deriserunt eum et moverunt caput[4], diviserunt sibi vestimenta ejus et super vestem ejus miserunt sortem, eumque aceto potaverunt[5], prout hæc omnia Psalmista prænuntiaverat (*Ps. 21* et *68*).

(h) Nec minus clare constat *triumphum* a Prophetis annuntiatum, ejus passionem secutum fuisse : "Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum". Revera a mortuis redivivus omnia trahit ad seipsum, congregans omnes Gentes et regnans a mari usque ad mare, et ubique ut Rex, Propheta et Sacerdos honoratur.

265. Quibus rite expensis, invicte probatur Christum esse vere Messiam seu legatum divinum toties in Vet. Testamento annuntiatum. Non enim dici potest hæc omnia fortuito prædicta et fortuito impleta fuisse. Nam quo magis augentur prædictiones fortuitæ, eo magis improbabile fit eos verificari. Ut enim cum *Pesch* (n. 245) rem computatione mathematicâ probabilitatum illustremus, supponamus viginti eventus fortuito prædici, et probabilitatem contra quemlibet eventum esse 10 contra 1 ; jam in duobus even-

[1] *Matt.* XXVIII, 19 ; *Marc.* XVI, 15. — [2] *Matt.* XXVII, 3-10. — [3] *Matt.* XXVII, 16 sq. — [4] *Joa.* XIX, 1-6 ; *Matt,* XXVII, 27-30, 38, 39. — [5] *Matth.* XXVII, 33-44 ; *Luc.* XXIII, 34 ; *Joa.* XIX, 23-24.

tibus simul sumptis erit 100 contra 1, in tribus 1000 contra 1, in viginti 100 000 000 000 000 000 000 contra 1 ; i. e. probabilitas est moraliter nulla[1]. Jamvero de Christo plusquam viginti facta clare determinata prædicta et impleta sunt ; ergo nulla est moralis probabilitas eorum adimpletionem fortuitam esse, præsertim si animadvertatur hic agi de re ad salutem spectante, circa quam divina Providentia sedulo nos ab errore tuetur ; ergo vera erant vaticinia, a Deo ipso inspirata, et quum luculenter declarent Christum esse divinum legatum, thesis nostra abunde probatur.

Art. IV. Divinitas christianæ religionis probatur ex comparatione cum aliis.

266. Duæ sunt præcipue religiones quæ multos numerant asseclas, ac christianismo ab Incredulis æquiparantur vel anteponuntur, videlicet *Budhismus* et *Mahometismus* : de quibus pauca dicenda sunt, ut exinde manifestior evadat nostræ religionis divinitas ejusque supernaturalis excellentia.

I. De Budhismo[2].

267. Budhismus, qui, juxta quosdam, 500 000 000 sectatores numerat, et verisimilius, juxta alios, 350 000 000, usque ad initium hujus sæculi tanquam mera polytheismi forma spectatus fuerat, ab aliis haud multum differens. Repertis

[1] Similem comparationem usurpat *Gregory*, Evidences of the Christian Religion, p. 123-124, Bohn's edit.

[2] Sacred Books of the East, edited by *F. Max Müller*, Oxford 1879 etc. ; *P. Bigandet*, The Life or Legend of Gaudama, the Budha of the Burmese, gallice translat. auct. *V. Gauvain ; Barthélemy St Hilaire*, Le Boudha et sa Religion ; *Davids Rhys*, Buddhism, 1882 ; Lectures on the Origin and Growth of Religion, 1881 ; Budhism, its history and literature, 1896 ; *T. S. Berry*, Christianity and Budhism ; *Williams Monier*, Buddhism, 1889 ; *Legge*, A Record of Budhistic kingdoms ; *Hardwick*, Christ and other masters, p. II, c. 1-3 ; *W. Lilly*, The Claims of Christianity ; *de Broglie*, Problèmes et concl. de l'Hist. des Religions, c. VI ; *C. de Harlez*, Budhist sects in Japan, ap. *Dublin Review*, jan. 1895, p. 25 ; *Oldenberg*, Le Boudha, op. germanice scriptum et gallice versum auct. *Foucher*, 1894 ; *Brunialti*, Biblioteca di scienze politiche, Torino, 1892, t. 8, p. 1324-48.

autem ac sedulo inspectis sacris ejus libris, illius doctrina paganismo excellentior, ac christianismo similis primo intuitu visa est. Enthusiasmus tamen paulatim refrigescere incœpit, paucique hodie inveniuntur, etiam inter Rationalistas, qui Budham Christo æqualem dicere audeant. Ut æquum judicium de Budhismo ferri possit, ejus historiam doctrinamque breviter exponemus.

268. 1° *Expositio historica.* Budhismus ortum habuit in Indiâ, ubi jam vigebat Brahmanismus, versus finem sæculi VI ante Christum. Ejus fautor fuit *Siddartha*, de familiâ Gautama, ex regiâ stirpe Çakiæ, circa annum 557 A. C. natus[1]. Hujus vitam, deficientibus documentis vere authenticis, delineare difficile est. Hæc tamen communiter ut satis certa habentur : quum esset annos 17 circiter natus, paternam domum, uxorem et filium deseruit, ut Brahmanistas solitarios adiret et sapientiæ studeret ; eorum tamen doctrinâ minime contentus, in solitudinem secessit, et assiduâ meditatione asperisque mortificationibus sapientiam quæsivit, quam, post septem annos, se invenisse putavit aliisque prædicare incœpit. Quo facilius eam disseminaret, ordinem monachorum instituit, qui, magistri vestigiis inhærentes, cælibatum ac paupertatem amplecterentur, et se totos prædicationi devoverent. Ita gradatim propagata est hæc religio in Indiâ primum, deinde in insulâ *Ceylan* (3° sæc. A. C.), in *Siam*, Sinensi imperio, et Thibetanâ regione ; multos quidem sectatores habet, sed eos numerare difficile est, quia multi Sinenses ad plures simul religiones, i. e. in praxi ad nullam, pertinent.

269. 2° *Expositio doctrinalis.* Hic non agitur de Budhismo populari, qui idololatriæ plus minusve favet, nec de specialibus doctrinis apud Thibetanos traditis, sed de Budhismo ideali, qualis a Gotama traditus supponitur, et invenitur in antiquis documentis, quæ *Pâli-Pitakas*[2] nuncu-

[1] Hinc variis nominibus vocatur *Gaudama*, *Gautama*, *Gotama Fo*, *Cakya-Mouni* (i. e. solitarius) de stirpe Cakiæ, *Boudha* seu sapiens.

[2] Hæc documenta, juxta peritos, 150 annis post mortem Budhæ scripta esse videntur ; lapidariæ inscriptiones regis Asokæ, 250 an. B. C.; cælata autem opera, 200 an. B. C. (Ita *Rhys David*, in rebus ad

pantur, in inscriptionibus regis Asokæ, aut in cælatis imaginibus (*bas-reliefs*). Ad duplex caput revocari potest; vitam seu legendam Budhæ, ejusque doctrinam.

(A) *Legenda Budhæ.* Gotama, qui postea Budha seu sapiens a suis cognominatus est, millies forsan antea vixerat, et successive fuerat monachus, mendicus, leo, columba, elephas, mercator, rex etc., summamque perfectionem jam attigerat et in *Nirvana* ingredi poterat, sed rursum nasci ac vivere maluit, ut perfectam scientiam adipisceretur hominesque multos ab hujus vitæ miseriis liberaret. Nascitur ex reginâ *Maya*, antea sterili, ejus conceptio et nativitas miraculosæ sunt, eumque nascentem spirituum chori in cœlo canticis salutant. Mirabilis pariter fuit ejus infantia et adolescentia; ejus pater omnia disposuit ut vitam gratam et voluptuosam in aulâ regiâ duceret; sed omnibus deliciis abdicatis, in desertum sese recepit, ubi malorum spirituum impugnationes superavit, donec tandem supremam sapientiam attingeret, quæ in cognoscendis variis malorum causis atque remediis consistit. Quo tempore multa patravit miracula, ipseque transfiguratus factus est *Budha*, seu illuminatus, sapiens, omnium entium perfectissimum ac beatissimum. De suâ sorte securus, hanc sapientiam aliis manifestare intendit, et per 45 annos verbis et exemplis homines docet, præsertim pauperes et peccatores, quomodo, cupiditatibus despectis, ab omnibus malis liberari valeant et *nirvana* ingredi. Ipse tandem mortuus est, nunquam denuo nasciturus.

270. (B) *Doctrina Budhæ.* Ex his colligi possunt præcipua ejus doctrinæ puncta. (a) Nihil de primâ causâ seu de Deo dicit, vel quia non existit, vel quia de ejus existentiâ nil certi cognosci potest. Omnia entia essentialiter æqualia sunt; quæ ad majorem perfectionem pervenerunt, id suis meritis debent; Budha ipse, omnium perfectissimus, aliquando fuit vile animal. *Metempsychosis*, seu animarum transmigratio, cum omnibus suis consectariis, ut fundamen-

Budhismum pertinentibus optime versatus, op. cit., et in Ep. ad W. S. Lilly, may 2 1882, apud *W. Lilly*, Claims of Christianity, p. 27.)

tale dogma habetur. Unum forsan est *ens immutabile*, et hoc est *Lex*, vi cujus bonæ actiones necessario retributionem, malæ autem castigationem secum afferunt : huic etiam Budha submittitur. Homo ab aliis entibus essentialiter non differt, proindeque logice saltem excluditur animæ spiritualitas ac immortalitas. Vita quælibet est essentialiter misera ; omni igitur conatu niti debemus ab existentiâ liberari, quæ in se mala est et origo omnis mali, et *nirvana* ingredi ; hic est finis ad quem tendere debemus. Utrum sit completa annihilatio, non plane constat ; est saltem status perfectæ quietis, in quo entia immunia sunt ab omni desiderio, labore et relatione cum aliis entibus[1].

(b) Ex his principiis deducitur *ethica*, quæ duplici constat elemento, negativo et positivo. Quum omnis vita sit misera, et causa miseriarum sit nativitas, quæ ipsa est punitio culparum a concupiscentiâ orientium, concupiscentiæ omnino renuntiandum est ; hæc est summa perfectio, animam separare ab omnibus desideriis et voluptatibus, quæ eam attrahunt ; tunc homo vere beatus est (*arahat*), nec aliud indiget nisi mori, ut *nirvana* consequatur. Ad hunc statum attingendum non crudeles et excessivæ mortificationes requiruntur, ut apud Brahmanistas, sed moderatæ, cum piis exercitiis conjunctæ, qualia sunt culparum confessio, meditatio etc. ; nulla tamen oratio, quum nullus sit Deus. Duplicis generis sunt Budhistæ : simplices *fideles* (*upasa kas*) quibus sufficit non furari, nec mentiri, aut inebriari neque adulterium et homicidium committere, ut sic *remote* se ad *nirvana* præparent ; *religiosi* (*bickus*) qui *immediate* ad illud tendunt, cælibatum et paupertatem colendo, et quidem strictissime, prout apud nos Franciscani.

Hic tamen non sistit ethica Budhistica ; licet enim principium fundamentale sit *vitare dolorem*, proindeque *egoisticum*, Budha ipse caritatis exemplum præbuit, inter homines manendo, dum *nirvana* ingredi potuisset, ut eos edoceret ;

[1] Multi putant *nirvana* nihil aliud esse, juxta *Boudha*, nisi perfectam annihilationem omnis personalis existentiæ ; quum vero annihilationem non pauci abhorreant, quidam ejus discipuli *nirvana* tanquam locum *quietis* depingunt. Cfr. *T. S. Berry*, op. cit, lect. IV, p. 85 sq.

quæ compassio ad ejus discipulos transiit. Fideles quidem eleemosynam præbere debent *religiosis :* hi autem hominibus ostendunt viam, quâ ab hujus vitæ miseriis sese liberare possint, et aliquando magnum zelum exhibent.

271. 3° *Budhismi critica.* Propter similitudines quæ Budhismum inter et Christianismum primo intuitu existere videntur [1], multi putârunt unum ab altero suam doctrinam mutuâsse. Hodie vero, re melius inspectâ, periti satis unanimiter tenent neutrum ab alio derivâsse, quia istæ similitudines sunt potius *apparentes* quam reales [2], ut ex sedulo examine constabit, et facile explicantur, absque mutuo influxu, ex communibus aspirationibus, quæ apud omnes homines vigent, præsertim quando cor suum introspiciunt.

(A) Nulla vera *miracula* in Budhismo reperiuntur. Ea enim quæ referuntur, in libris continentur qui nonnisi longe post eventum scripti sunt ; aliunde tam ridicula sunt ut prorsus incredibilia videantur ; sic. v. g. Budha cum rege serpentum pugnaturus, totum suum corpus convertit in ignem ; alio tempore cucurrit per totum firmamentum cœli a parte orientali usque ad partem occidentalem, interim ex uno oculo mittens aquam, ex altero ignem ; postea magnum exstruxit ædificium, ut in eo cum adversariis patraret miracula, et ita quis potentior esset dijudicaretur. Aliunde, quum existentia Dei ab eo ne insinuetur quidem, miracula hujusmodi nihil divinum in ejus missione arguunt, neque ab eo usurpantur ad aliquem finem hujuscemodi, sed solum ad probandum se propriis viribus potentiam sapientiamque adeptum fuisse, quam quilibet homo consequi potest.

---

[1] In utrâque enim doctrinâ, quædam ethicæ principia eadem esse videntur : profunda conscientia peccati ac miseriarum hujus vitæ, virtutis difficultas, desiderium attingendi ultimum finem, contemptus mundi, qui plenus tentationibus atque illecebris exhibetur, suipsius abnegatio atque carnis mortificatio, voluntaria paupertas ac continentia, monachorum institutio, benevolentia erga omnes homines etc. (*Berry*, op. cit. p. 216 sq.)

[2] Quod libenter concedit *Rhys Davids*, in Ep. ad W. Lilly, op. cit. p. 34 sq. Cfr. *Abbé de Broglie*, op. cit., ch. IX, ubi optima redditur ratio harum similitudinum.

272. (**B**) Neque *excellentia doctrinæ* divinam originem arguit. *Dogma* valde deficiens invenitur : nil de *Deo*, nil de primâ causâ dicitur. Relate ad *hominem*, prorsus ignoratur ejus natura, quum nullum sit essentiale discrimen inter hominem et bruta ; finis autem vel est annihilatio vel aliquid ei simile ; quæ adduntur de metempsychosi, pariter principium juxta quod vita est malum, certe a Deo revelata esse nequeunt, quum sint evidenter falsa. *Ethica* quidem multo perfectior est, sed multis etiam vitiis laborat ; *abnegatio*, quam prædicat, et *caritas*, quam fovet, non ex amore erga Deum et fratres oriuntur, sed ex amore proprio et desiderio propriæ beatitudinis [1] ; *superbia*, non humilitas, advocatur, quum nonnisi ex *seipso* quisque salutem obtinere valeat.

Quod etiam ejus *fructibus* patet : apud Budhistas enim polygamia, divortium aut etiam polyandria vigent. Neque invenire est aliquid quod cum christianæ caritatis innumeris operibus comparari possit ; nec mirum quum perfectissimi Budhæ discipuli, monachi scilicet, torpori et pigritiæ sæpe indulgeant. Nihil est igitur in Budhismo quod naturalem rationem transcendat.

273. (**C**) Quoad ejus *propagationem*, hæc notare licet : (**a**) late quidem diffusus est Budhismus, et, post viginti quinque sæcula, multos adhuc sectatores retinet : hoc autem, si non perfecte, saltem sufficienter explicari potest per qualitates et defectus hujus religionis. Veritates, quas continebat, attrahere potuerunt homines, quorum innatis aspirationibus

[1] Quod ceteroquin etiam adversarii admittunt. v. g. *Oldenberg*, magnus Budhismi admirator, qui scribit (Le Buddha, p. 298) : " La langue du boudhisme n'a aucun mot pour exprimer la poésie de l'amour chrétien, de cette charité décrite par saint Paul, qui est plus grande que la foi et l'espérance, sans laquelle celui qui parlerait toutes les langues des anges et des hommes serait un airain sonnant et une cymbale retentissante... Le boudhisme ordonne moins d'aimer son ennemi que de ne le point haïr ; il excite et nourrit une disposition de bonté et de compassion pour tous les êtres, mais ce sentiment n'est pas l'effet spontané, mystérieux et non raisonné de l'amour, c'est bien plutôt une sagesse réfléchie, une persuasion que tout ira mieux par l'effet de cette bienveillance et l'attente que la loi de la nature procurera une récompense à ceux qui se conduisent ainsi ".

respondebat, eo vel magis quod in Indiâ tunc vigebat solus brahmanismus, qui, tum propter suam obscuritatem, tum propter sacerdotum superbiam, populo minime placebat. Ex aliâ parte Budhismus essentialiter passionibus non adversatur, quum unicuique liceat ea sequi præcepta quæ sibi placent. Unde etiam regibus acceptus fuit ab eisque propagatus, quippe qui nihil contineret eorum auctoritati nocivum, ne ideam quidem supremæ auctoritatis, cui terreni principes subjiciuntur. Longe igitur distat a christianismo qui passionibus bellum aperte indicit. (b) Nec ejus perpetua duratio veritatis argumentum est ; nam Budhismus non remansit id quod ab initio erat ; siquidem atheismus vel agnosticismus, quem profitebatur, in Polytheismum, idololatriam ac magiam mutatus est. Adoratur ipse *Sakia-Muni* cum aliis innumeris *Budhis*, quorum unus incarnari creditur in magno Thibeti *Lama ;* adorantur illius reliquiæ ac imagines, quibus etiam miracula tribuuntur. Cultus plenus est magicis formulis, quibus virtus fere omnipotens ascribitur. *Nirvana* jam locum cessit cuidam cœlo, ubi electi per sæcula deliciis fruentur. Ceterum impossibile est varias Budhistarum doctrinas describere, quippe qui in sectas innumeras dividuntur, multisque superstitionibus primitivam doctrinam adulteraverunt. Itaque Budhismus, qui primitus merum philosophicum systema erat et quidem atheisticum, in polytheismum conversum est ; non est igitur religio divina, sed humani ingenii fœtus, ut patet ex erroribus quos continet et ejus insufficientiâ in erigendis hominibus ad altum moralitatis statum. Neque Christianismo æquiparari potest, qui quidquid boni et veri in Budhismo est, eminenter continet, multaque alia huic prorsus incognita.

II. De Mahumetismo [1].

274. 1° *Historia.* Hæc religio, sic vocata ab ejus auctore *Muhumete* (arabice *Mohammed*), ortum habuit in Arabiâ, et

[1] *G. Sale*, The Koran, translated into english, ed. 1865 ; *Caussin de Perceval*, Essai sur l'Histoire des Arabes avant l'Islamisme, Paris 1847-48 ; *W. Muir*, The Life of Mahomet and History of Islam, 1858-61 ; *A. Sprenger*, Das Leben and die Lebre des Mohammad, Berlin 1861-65 ; *Ali Seed Ameer*, A Critical examination of the Life

inde in Asiæ, Africæ et ipsius Europæ partem vi armorum propagata fuit. Arabes, ab antiquis patriarchis Heber et Abraham [1] oriundi, et religioso instinctu maxime prædíti, patriarchalem religionem diu servârunt, sed paulatim in polytheismum inciderunt : multos deos colebant, quibus omnibus præerat *Allah ;* practice tamen præcipuum cultum diis inferioribus reddebant, qui, utpote hominibus propinquiores, majorem influxum in eorum vitam exercere poterant. Præter Arabes, hâc in regione vivebant non pauci Judæi et Christiani : priores, post eversam Jerosolymam, in septentrionales Arabiæ partes venerant ; posteriores, ex Abyssiniâ, præsertim in regione Sinai congregaverant : sed pauci erant, nec docti neque uniti, ideoque magnâ auctoritate non pollentes.

Mahumetus autem, ex familiâ Koreishitarum natus 27 Aug. 570, diu pavit greges, postea mercaturam exercuit, et diviti viduæ *Kadischa*, cujus res gerebat, placuit eamque in uxorem duxit. Silentii et solitudinis amans, ambitione plenus, et christianam civilisationem admirans, licet ejus dogmata parum cognosceret, religiosam revolutionem promovere studuit. Angelum Gabrielem sibi apparuisse fingens vel forsan credens, se prophetam esse divinitus missum asseruit, ut primævam patriarcharum religionem instauraret. Secreto primum prædicavit, postea autem publice ; quum autem concives ejus doctrinæ maxime obsisterent, e Mekkâ in Medinam cum amicis nocte migravit (622) ; postea dies, quâ fugerat, initium fuit æræ mahumetanæ. Medinenses sibi cito conciliavit, et eorum ope, vi armorum suam religionem per totam Arabiam prædicavit,

---

and Teachings of Mohammed, 1873 ; *Abbé de Broglie*, Les Origines de l'Islamisme, in periodico *Revue des Religions*, 1889-90, n. 1, 3, 5; Problèmes de l'Hist. des Relig. c. VII ; *Doellinger*, Origines du Christianisme, tom. II, c. 16 sq.; *H. de Castries*, L'Islam, Impressions et Etudes, Paris, 1896 ; *Revue des Deux Mondes*, 1 sept. 1896, Un nouveau livre sur l'Islamisme ; *Encyclop. Britannica*, verbo *Mohamedamism ; Carra de Vaux*, Fragments d'Eschatologie musulmane, ap. *Congrès scient. internal. cathol.* 1894, Sciences Relig. p. 5 sq.; *Brugère*, p. 319 sq.

[1] *Gen.* X, 25; XVI, 15; XXI, 18.

kaliffis, seu vicariis suis, ceteras mundi partes subjugandas relinquens, et mortuus est 8 junii 632.

Multi hodie sinceritatem ejus admittunt, dum olim ut impostor communiter habebatur. Sed si fuerit sincerus ab initio, certe non postea, quando prætensis revelationibus usus est ad favendum suis passionibus, pluresque ducendas uxores[1]. Quidam eum laudant eo quod se non declaraverit impeccabilem : difficile sane fuisset tale mendacium accipi ab eis qui ejus crudelitatis et libidinis testes fuerant!

275. 2° *Doctrinæ expositio.* Ipse Mahumetus suæ religioni nomen dedit *Islam* (quod interpretatur *submissio*) ; politicas simul et religiosas leges tradidit, spiritualem potestatem a temporali non dividens.

(A) *Dogma* fundamentale est existentia unius Dei Creatoris, qui solus est adorandus, exclusâ penitus trinitate personarum ; adsunt tamen spiritus creati, qui Dei legati sunt et hominum custodes. Multi prophetæ missi fuerunt ad manifestandam voluntatem Allah ; Mahumetus autem est omnium maximus, imo propheta per antonomasiam : hinc illud effatum : Non est ullus Deus nisi Allah, et Mahumetus est ejus propheta. Liber sacer, qui dicitur *Al Coran* (*lectio*), est æternus, et in Deo immanens, sed tamen ultimo scriptus est et Prophetæ datus, longeque superat libros sacros patriarchis traditos. Docet pariter animæ immortalitatem et corporum resurrectionem ; sed paradisus, quem promittit, est locus ubi fideles voluptatibus sensilibus et carnalibus vacabunt magis quam visïoni Dei. Fatalismus aliquando clare docetur, aliquando solum insinuatur[2] ; et licet alibi humana libertas quandoque affirmetur, plerique textus ad fatalismum tendunt, atque revera ita a Mahumetanis intelliguntur.

(B) *Ethica* complectitur præcepta negativa et positiva. Prohibentur choreæ, musica, vinum, carnis suilla, imagines etc. Opera præcipua quæ præscribuntur sunt : *recitatio*

[1] *J. Bixby*, Mohammed and the Coran in periodico *The Arena*, march 1895, p. 29.

[2] Cfr. *Carra de Vaux*, ap. Revue des Questions historiques, jan. 1897, L'Islam, à propos d'un livre récent, p. 15.

cujusdam *symboli*, in quo dicitur : Non est Deus nisi Deus et Mahumetus est ejus propheta ; *preces* quinque per diem, quas sæpe *ablutiones* comitantur ; *jejunia*, quæ aliquando per modum pœnitentiæ imponuntur, præsertim vero jejunium *Rhamadan*, quod per unum mensem perdurat ; et consistit in abstinentiâ ab omni cibo et potu ex ortu solis usque ad occasum ; *eleemosynæ ;* piæ *peregrinationes* maxime ad *Caaba*, in Mekkâ [1]. *Circumcisio*, licet non absolute obligatoria, a multis tamen servatur. Super omnia autem commendatur *bellum sanctum* contra Infideles, quos Deus per militum suorum ministerium, vult convertere aut punire : qui in eo pereunt statim paradisum ingrediuntur, et ex hoc intelligi potest Mahumetanorum fanatismus. Ut ex hâc brevi expositione constat, *Coran* parum curat de interioribus dispositionibus, sed in præscriptionibus externis totus fere versatur. Nil dicitur de satisfactione pro peccatis, nec ullus est sacrificii ritus, nisi tanquam gratiarum actio pro beneficiis acceptis.

Polygamia et divortium ad nutum mariti permittuntur ; communiter Mahumetanis quatuor tantum uxores habere licet, sed uxoribus illimitatus concubinarum numerus adjungi potest. Servitus abolita quidem videri potuit ex proclamatione æqualitatis inter fideles : sed Infideles in servitutem redigi possunt, et effrænata Mahumetanorum voluptas causa fuit cur mulieres raperentur et venderentur ; hinc hodie etiam in Africâ Arabes nefandam servorum emptionem et venditionem, imo et violentum raptum indesinenter prosequuntur [2].

---

[1] Anno 1894 300,000 Mahumetani Mekkam venerunt, peregrinationis causâ, præsertim ab Indiâ, Java et Sumatra. Cf. *Revue des Religions*, jul. 1895.

[2] Cf. Card. *Lavigerie*, Documents sur l'œuvre anti-esclavagiste, ubi hæc inter alia dicit (p. 12) : " Depuis que ce commerce est entre les mains des musulmans polygames, la luxure bestiale des chefs s'est étendue elle-même comme sans frein. On en a vu de puissants comme Mteça et aujourd'hui Mouanga, roi de l'Ouganda, avoir à la fois jusqu'à 1200 femmes. Dans le Centre africain le prix des esclaves n'est pas de nature à décourager ces passions : on cède plusieurs femmes pour une chèvre ".

Notari etiam potest tres esse Mahumetanorum præcipuas sectas : *Schiitas*, seu sectatores Ali, qui Corano tantum stare volunt atque in Perside dominantur ; *Sunnitas*, qui Corano addunt *sunnan* seu traditionem ; et *Kharijitas*, qui contra orthodoxam regulam ut nimis laxam protestantur.

276. 3° *Mahumetismi critica*[1]. (**A**) Mahumes contendit religionem suam divinam esse, quia nihil aliud est nisi instauratio monotheismi Abrahæ. Sed inter Abraham et Neo-Prophetam duo facta evenerunt, judaismi et christianismi institutio : Judæi venturum messiam adhuc exspectant, Christiani messiam, quem jam venisse credunt, adorant. Jamvero Mahumetus non poterat dicere se esse messiam seu messiæ præcursorem, quia Arabes judaismum accipere nolebant ; confessus est igitur Christum verum fuisse Messiam, sed ejus doctrinam adulteratam fuisse, ut ex divisione christianarum sectarum constabat, sibique relinqui curam, utpote Prophetarum maximo, hanc doctrinam ab erroribus purgandi et definitivam fundandi religionem. Nemo autem non videt quam debile sit hujusmodi fundamentum. Si enim mahumetismus sit christianismi instauratio et continuatio, ejus saltem essentia servari debet. Porro essentia christiani dogmatis est mysterium Trinitatis et Incarnationis, quod Mahumes prorsus negat ; iterum christianismus unitatem et sanctitatem matrimonii promovet, servitutemque gradatim abolevit, dum Islamismus polygamiam, divortia ac servitutem tuetur ; insuper Jesus vult suam religionem prædicatione et persuasione propagari, dum Mahumes gladio utitur. Si igitur Christus vere messias est, Mahumetus ipse nihil aliud est nisi impostor, quum verum vero opponi nequeat.

277. (**B**) *Propagatio* Mahumetismi mira quidem fuit, sed, ut jam n. 214 notavimus, naturalibus causis explicari potest : (**a**) solerti consociatione variorum elementorum quæ simul Judæis, Arianis, et Arabibus placere poterat populique aspirationibus respondere. *Dogma* enim simplicissimum unitatis divinæ, sine mysteriis, rationem non humiliat, simul-

[1] Cfr. *Abbé de Broglie*, Histoire des Relig., p. 216 sq.

que nobilibus humanæ mentis propensionibus alimentum præbet. Aliunde *ethica* passionibus non adversatur, sed potius eis favet, dum quædam bona opera proponit, quæ conscientiam pacant ; paradisus sensualis, iis omnibus promissus qui in bello sancto occiduntur, non paucos attraxit præsertim ex iis populis qui bello delectantur[1]. (b) Vi armorum Mahumetani multos invitos novæ religioni subdiderunt ; christianos episcopos et presbyteros trucidabant ; mortem aut onerosa tributa minitabantur eis qui mahumetismum non amplecterentur, dum econtra multa bona iis qui converterentur promittebant ; hinc populus, pastoribus orbatus et timore perculsus, ad Islamismum transibat ; neoconversi iisdem mediis utebantur ad alios convertendos, et ita humano modo diffusa est nova religio. (c) Mahumes, omnem controversiam circa religionem interdicendo omnemque inquisitionem, viam præclusit argumentis, quibus ipsius asseclæ ad veritatem redire possent. Huic addendum est patriarchalem familiæ organisationem, quæ inter Mahumetanos retinetur, naturaliter strictam fovere adhæsionem antiquis traditionibus a patribus acceptis, ita ut eorum ad aliam religionem conversio sit opus difficillimum. (d) Mahumes ipse primum fassus est se non posse miracula operari, addens tamen ea non esse signum revelationis certum, quum antea fuerint prophetæ qui miracula fecerint, quin tamen hisce incredulos converterint. Dixit utique se revelationes accepisse, sed hæc est mera assertio quæ nunquam probata est ; imo, quum nonnullæ ex his revelationibus eo tenderent ut non solum divortium et polygamiam sed etiam libidinem permitterent[2], merito infertur eas divinas non fuisse. Pauca quidem miracula ipsi ab ejus discipulis ascribuntur, sed omnino ridicula ; narrant v. g. eum divisisse lunam in duas

[1] Quod dilucide exponit *C. Lavigerie*, Annales de la Propagation de la Foi, mai 1885 ; angl. translat. Annals of the Propagation of the Faith, may 1885, p. 160-161.

[2] Ita, licet jam novem uxores et plures concubinas haberet, commercium carnale habuit cum quâdam juniore servâ copticâ, et ad sedandas uxorum querelas, contendit se revelationem accepisse quâ jussus est has querelas contemnere. Cf. *Sacred Books of the East*, 6, XL ; 9, 290 ; *Pesch*, n. 207.

partes eamque coegisse per manicam suam ire et postea duas partes in unam conjunxisse[1]? Otiosum sane esset talia serio discutere.

278. (C) Quum autem ex *fructibus* cognoscatur arbor, effectus hujus religionis breviter expendamus. Non negamus quidem nonnullos fructus bonos ei ascribi posse, præsertim monotheismi propagationem inter populos plus minusve barbaros, ideoque quemdam progressum non solum in scientiis et artibus, sed etiam in philosophiâ, præsertim arabicâ versione ac interpretatione Aristotelis operum : nec mirum, quum fides in Deum unum optimos effectus producere nata sit. Sed mahumetana civilisatio non diu perduravit, quum in se corruptionis semina multa haberet ; revera (a) *individuorum* profectui valde nocuit, omnem religiosam discussionem proindeque theologiæ legitimum progressum prohibendo, voluntatem fatalismi doctrinâ dejiciendo et voluptate enervando ; (b) *familiarum* vincula dissolvit ; polygamia enim et divortium paulatim verum amorem exstinguunt, uxores ad servorum conditionem reducunt, pacem turbant filiorumque bonæ educationi obstant ; (c) *societatis* fundamenta evertit ; fatalismus enim cito pigritiam fovet et industriæ progressum sistit ; insuper, corruptis familiis, jam tota societas enervatur ; servorum emptio et venditio necnon christiani nominis odium multorum occisionem causant ; utriusque potestatis, spiritualis et temporalis, in eodem principe consociatio incurabili tyrannidi favet, omnemque libertatem paulatim tollit. Hinc factum est ut Turcarum imperium, quod per pauca sæcula ita floruit, ut christianas nationes etiam unitas debellare potuerit, mox proprio corruptionis pondere a pristinâ gloriâ defecerit, vixque hodie propriis viribus subsistere possit, dum ex adverso christianismus, licet mahumetismo antiquior, quotidie novâ juventute reflorescit, novosque fructus tum naturales, tum supernaturales affert.

[1] Quod ex his Corani verbis deducunt : "Hora prope est, quando luna dividetur in duas partes. Sed videntes signum avertentur et dicent : Magia transcendens" ! (Sura 54, 1) ; hæc autem verba, secundum communem explicationem, ad signa judicii referuntur.

Merito igitur concludere valemus Mahumetismum, sicut Budhismum, nonnisi veritatis fragmenta in se continere, quæ tum ex naturali ratione, tum ex primævâ revelatione mutuata sunt ; utrumque autem systema perniciosis scatere erroribus, ex quibus inhabile factum est ad genus humanum a suo misero statu vere redimendum ; plenam autem veritatem, ab omni errore immunem, in solâ religione Christi inveniri, quæ sola tum privatos homines tum societates sanare potest.

CONCLUSIO HUJUS SECUNDI CAPITIS : DIVINITAS PRIMÆVÆ ET MOSAICÆ RELIGIONIS.

279. Omni argumentorum genere divinitatem christianismi proprie dicti demonstravimus ; sed, ut antea præmonuimus (n. 92), duæ sunt religiones quæ Christi adventum præcesserunt et præparaverunt, videlicet religio *primæva* seu patriarchalis, et religio *mosaica ;* jamvero, ex dictis in hoc secundo capite, earum divinitatem inferre possumus, breviterque ostendere quomodo substantialiter cum religione ipsius Christi concordent.

280. 1° *Testimonio ipsius Christi et Apostolorum probatur religionem primævam et mosaicam divinam originem legitime clamare.*

(**A**) Imprimis libri Vet. Testamenti, in quibus utraque hæc religio continetur, ut *divinitus inspirati* a Christo et Apostolis exhibentur. (**a**) Ita Dominus hos libros vocat *scripturam* vel *scripturas simpliciter*, quasi sint libri per excellentiam, simulque declarat illos doctrinam salutis continere et de seipso loqui : "Scrutamini *scripturas*, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me"[1] ; alibi nonnulla refert verba *Exodi* eaque Deo tribuit : "Non legistis quod dictum est a *Deo dicente* vobis : Ego sum Deus Abraham"[2]... ; citat pariter quædam *Deuteronomii* verba sub hâc solemni formulâ "*Scriptum est*"[3], quæ tunc temporis a Judæis usurpabatur inspiratas Scripturas designandi causâ ; tandem alibi

[1] *Joa.* V, 39 ; cf. *Joa.* VII, 38, 42 ; X, 55. — [2] *Matt.* XXII, 32 ; *Marc.* XII, 26. — [3] *Matt.* IV, 4, 7 10.

sub nomine Scripturæ complectitur *legem et Prophetas*[1], i. e. totam saltem substantiam Vet. Testamenti. (b) Nec aliter Apostoli : *S. Petrus* aperte declarat prophetas saltem fuisse inspiratos : " Non enim voluntate humanâ allata est aliquando prophetia, sed *Spiritu sancto inspirati* locuti sunt sancti Dei homines[2] " ; idemque ait *Paulus* relate ad omnem Scripturam, i. e. relate ad omnes libros qui tunc temporis ut sacri apud Judæos habebantur : " Omnis Scriptura *divinitus inspirata* utilis est ad docendum...[3] " Certum est igitur ex ipsâ auctoritate N. Test. libros sacros Judæorum ut inspiratos existimandos esse.

281. (B) Christus etiam multoties approbavit ea quæ in his libris continentur. Tria videlicet in eis reperire licet : facta historica, legem Mosaicam, prophetias. Porro Dominus hæc tria substantialiter saltem auctoritate suâ firmavit. (a) Nonnulla facta commemorat ut indubitata, v. g. mortem Abel et Zachariæ, diluvium, promissiones Abrahæ factas, Sodomæ destructionem, Dei apparitionem Moysi, manna in deserto, æneum serpentem, miracula Eliæ et Elisei[4] etc. ; porro si hæc omnia non fuissent facta vere historica, vix potuisset ea sic commemorare, sine ullâ correctione ; aliunde quum modo generali ceteros V. Test. libros divinitus inspiratos esse doceat, eorum veracitatem implicite affirmat.

(b) Legem Moysis clare approbat, dum, initio sermonis in monte, solemniter ait : " Nolite putare quoniam veni solvere *Legem* aut Prophetas ; non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis : donec transeat cœlum et terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a *lege* donec omnia fiant "[5]. Revera legem mosaicam non destruxit nisi in parte illâ cæremoniali quæ solis Judæis intendebatur, propter peculiares circumstantias in quibus videbant, sed eam complevit liberavitque a falsis Pharisæorum interpretationi-

[1] *Luc.* XVI, 16 ; *Matt.* XI, 13 ; XXII, 40. — [2] *II Pet.* I, 21. — [3] *II Tim.* III, 16.

[4] *Matt.* XXIII, 35 ; *Luc.* XI, 51 ; *Matt.* XXIV, 37 sq. ; *Luc.* XVII, 26 sq. ; *Matt.* XXII, 31 sq. ; *Marc.* XII, 26 sq. ; *Luc.* XX, 27 sq. ; *Joa.* VI, 49, 58 ; *Joa.* III, 14 ; *Luc.* IV, 26. Cf. *Ellicott*, Christus comprobator, London, 1892, p. 156 sq.

[5] *Matt.* V, 17, 18.

bus. Alibi declarat legem a Moyse datam fuisse[1], ut sic pateat legem de quâ loquitur vere esse mosaicam.

(c) Nec minus luculenter vaticinia Prophetarum suâ firmavit auctoritate ; ita prophetiam Moysis, quam supra retulimus, approbat dicendo : " Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit "[2]; alibi commemorat promissiones, Abrahæ factas, circa Messiam ex semine ejus nasciturum[3] ; modo generali omnes prophetas recenset, qui a Moyse de seipso scripserunt ; declarat pariter *Matthæus* Dominum per Prophetas locutum fuisse[4]. Sed quid plura, quum in speciali thesi probaverimus vera vaticinia ab initio Genesis ad Malachiæ prophetiam contineri et in Christo adimpleta fuisse? Ergo constat religionem primævam et mosaicam his in libris contentam vere divinam esse.

282. 2° *Primæva et mosaica religio substantialiter concordant cum religione ipsius Christi et tanquam ad eam præparatio spectari debent.*

(A) *Substantialiter a christianismo non differunt.* Quod patebit ex brevi expositione utriusque dogmatum et præceptorum. (a) Primævæ religionis hæc est enim summa : Unus est Deus, Creator cœli et terræ, rerumque omnium supremus Dominus[5] ; omnia quæ fecit bona erant ab initio[6], et ita excluditur existentia principii mali, seu Manichæorum error ; suâ providentiâ omnia regit, nam justis præmia largitur, dum malis pœnas comminatur et infligit[7]. Homo ad imaginem et similitudinem Dei conditus fuit[8], i. e. non solum naturæ sed etiam gratiæ donis ornatus ; animâ spirituali et immortali præditus, liber erat boni malique capax. Præceptum a Deo datum infeliciter transgressus est[9], proptereaque supernaturalibus donis merito spoliatus[10]; tempus tamen pœnitendi ipsi fuit relictum, imo liberator promissus, cujus ope diabolum tandem aliquando superabit[11]. Matrimonium pariter ab initio fuit institutum tanquam contractus sacer et religiosus unius cum unâ et indissolubilis[12].

---

[1] *Joa.* VII, 19. — [2] *Joa.* V, 46. — [3] *Joa.* VIII, 56. — [4] *Matt.* I, 22. — [5] *Gen.* I, 1 sq. — [6] *Gen.* I, 10, 12, 18, 21 etc. — [7] *Gen.* II, 16, 17 ; III, 14 sq.; IV, 4, 5, 11 sq. etc. — [8] *Gen.* I, 26-27. — [9] *Gen.* III, 6-7. — [10] *Gen.* III, 16-24. — [11] *Gen.* III, 15. — [12] *Gen.* II, 23-24.

Præter præcepta naturalia, quæ ratio ipsa clare manifestat, quædam erant præcepta positiva ; ita sacrificia jam a tempore Abel viguerunt[1], quibus Deus propitius foret. Postea, tempore Abrahæ, circumcisio instituta est tamquam signum fœderis inter Deum et populum electum[2]. Probabiliter etiam jam tunc servabatur sabbatum, licet nihil *explicite* de hoc in Scripturâ legatur[3].

(b) Religio autem mosaica, præter dogmata præceptaque primævæ religionis, plura alia complectebatur antiquæ revelationis explicativa, necnon multa cæremonialia quæ erant veluti propugnacula, quibus verus Dei cultus integer servaretur. Unitatem Dei ejusque naturam et infinitam perfectionem magis dilucide declarat[4], omnem prorsus idololatriam et superstionem eliminat, timorem et amorem Dei inculcat ut fundamentum totius perfectionis[5]. Hominis naturam, ex animâ et corpore compositam, satis clare explicat, et licet temporalibus sanctionibus insistat, quia pro totâ gente condebatur, quæ *ut gens*, vix alterius sanctionis intelligendæ capax erat, non ignorat tamen animæ immortalitatem, sed implicite eam supponit : nam Moyses expresse vetat ne *mortui interrogentur*[6] *:* jamvero mortui non interrogantur, nisi post mortem supervivere existimentur. Præcepta autem moralia, sive ad justitiam sive ad caritatem pertinentia, ex amore Dei et proximi defluunt ; nec soli concives, sed etiam extranei diligendi sunt[7] ; officia hujusmodi in *Decalogo* inveniuntur, qui est veluti totius legis moralis compendium, versaturque circa actus non solum externos sed etiam interiores[8]. Cultus minutissime quidem determinatur, tum quoad sacrificia tum quoad sacramenta alios-

---

[1] *Gen.* IV, 3-4 ; VIII, 20 etc. — [2] *Gen.* XVII, 10 sq.

[3] Quod communiter deducunt theologi ex his verbis Decalogi : " *Memento* ut diem sabbati sanctifices " (*Exod.* XX, 8), quum præceptum jam existens commemorari ibi videatur ; argumentum tamen non est omnino convincens, quum hæc formula aliquando usurpetur ad mere insistendum in aliquo præcepto.

[4] Præsertim his verbis : " Ego sum qui sum " (*Exod.* III, 14), quæ etiam hodie ut optima Deitatis descriptio habentur.

[5] *Deut.* VI et alibi passim. — [6] *Deut.* XVIII, 11. — [7] *Levit.* XIX, 33-34. — [8] *Exod.* XX, 17.

que ritus accidentales, ut hujus splendore superna Dei majestas perfectius agnosceretur, fides fidelium firmaretur, sicque efficacius ab idololatriâ et cultu Gentilium removerentur. Conjugium ad primitivam unitatem et indissolubilitatem non fuit quidem absolute reductum, propter duritiam cordis Judæorum, sed divortium multis restrictionibus limitatum fuit, et uxor contra inconstantiam viri protecta. *Servitus* tolerata fuit, sed maxime mitigata.

283. (B) Quibus positis, jam concludere licet eadem substantialiter dogmata et præcepta, quæ in primævâ et mosaicâ religione jam inveniebantur, dilucidius et fusius fuisse a Christo explicata, novaque ab Eo revelata fuisse quæ, rite inspecta, complere videntur revelationem antiquitus factam. Ex quo pariter sequitur utramque religionem, quam descripsimus, præparationem fuisse ad christianismum, ut aliunde fuse probavimus ubi de vaticiniis messianicis. Deus igitur, infirmitati humanæ mentis sese accommodare volens, quasi pedetentim voluntatem suam hominibus manifestavit, ita tamen ut jam ab initio hominibus revelaverit ea quæ necessaria sunt necessitate medii ad salutem.

(a) Protoparentibus et patriarchis revelavit religionem *primævam*, quam omnes, usque ad promulgationem legis evangelicæ, servare tenebantur. Pauca tunc fuêre dogmata, pauca præcepta positiva, nec ulla specialis constitutio ad unitatem cultûs servandam. Unde factum est ut cito primæva revelatio adulterata fuerit, variæque inventæ superstitiones, quibus Philosophi mederi non potuerunt.

(b) Ut, inter tot errores, alicubi saltem tuta subsisteret veritas, Deus specialem familiam Abrahæ elegit populumque hebraicum tanquam revelationis custodem ; exinde nata est religio *mosaica*, quæ, præter dogmata præceptaque primævæ religionis, multa amplectebatur soli populo judaico propria, quæ usque ad Christum duratura erant[1].

[1] Mosaicam religionem in parte cæremoniali abrogandam esse jam Prophetæ annuntiaverant, ut supra diximus (cf. *Jerem.* XXXI, 31-32) ; (*Malach.* I, 10, 11 etc.); eamdem jam diu fuisse abrogatam ex eo præsertim constat quod, everso templo, sublataque tribuum distinctione, jam impossibile sit Judæis suam servare legem quoad sacrificia aliaque

(c) Quando autem venit plenitudo temporis, Deus qui multifariam multisque modis locutus fuerat in prophetis, novissime locutus est in Filio, et per eum utramque revelationem complevit, religionem *christianam* instituendo, quæ est simul *universalis* et *in perpetuum* duratura : " Euntes ergo docete *omnes* gentes... ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. " Christianismus igitur est consummatio consiliorum Dei, et Christus est divinus legatus et Messias, ad cujus adventum præparandum concurrerunt Patriarchæ, Lex et Prophetæ. Hoc jam fuse exposuimus ubi de vaticiniis messianicis ; hoc aperte docuerunt Evangelistæ, necnon Apostoli in suis Epistolis, et cum eis jam dicere fas est : *Jesus Christus heri, et hodie, ipse et in sæcula*[1] ; videlicet Christus est vere centrum et caput, *a quo* omnia proficiscuntur et *ad quod* omnia redeunt ; Christus *heri*, nam ab initio fuit annuntiatus et exspectatus ; Christus *hodie*, nam vera religio, quam prædicavit et fundavit, nostris etiam diebus regnat ; Christus in *sæcula*, quia regni ejus non erit finis.

Conclusio totius Tractatus :
Religio christiana est ab omnibus amplectenda.

284. Probavimus enim (*supra*, n. 9) aliquam religionem esse omnibus absolute necessariam, postea vero (n. 50) ali-

hujusmodi. Quod aliunde magis constabit ex dicendis de obligatione religionem amplectendi a Christo prædicatam. Quidquid de divinâ Christi missione diximus, probat judaismum jam esse antiquatum systema, hodiernaque Judæorum conditio per orbem dispersorum luculenter ostendit prophetias completas fuisse eorumque religionem in meliorem fuisse mutatam. Quo facilius autem ad nostram religionem trahantur, expedit ut quidquid boni et divini est in eorum cultu agnoscatur, addendo christianam revelationem nihil aliud esse nisi complementum mosaicæ revelationis multoties ab eorum Prophetis annuntiatum. Cfr. *Tertull.*, Adv. Judæos; *S. Chrysostom.*, Oratio VI[a] adv. Judæos; *Samuel Marochianus*, De Adventu Messiæ, ap. *Migne*, P. L. t. 149; *Petrus Alphonsus*, Dialog. II, in Biblioth. Patrum, ed. Lugdun, t. XXI ; *Hieronym. a S. Fide*, Contra Judæorum perfidiam et Talmuth, in Bibl. Patrum, t. XXVI ; *Hort*, Judaistic Christianity, London, 1894.

[1] *Hebr.* XIII, 8.

quam revelationem esse humano generi moraliter necessariam, et tandem christianismum esse hodie solam religionem revelatam, cujus ope homo finem suum attingere valeat; ergo unicuique gravis incumbit obligatio hanc amplectendi.

Quod ut magis pateat, sequenti utemur argumento : omni probationum genere demonstravimus Christum vere esse Messiam divinumque legatum eo fine missum, ut Dei voluntatem nobis manifestaret ; atqui Christus clare et diserte asseruit religionem quam prædicabat, ab omnibus sub pœnâ damnationis esse amplectendam. (a) Hoc docuit ab initio in sermone ad Nicodemum : " Qui credit in eum, non judicatur : *qui autem non credit, jam judicatus est*, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei "[1]. Idem magis aperte declaravit, antequam ad Patrem ascenderet ; tunc enim, vi potestatis sibi datæ, misit Apostolos in universum mundum, ut prædicarent Evangelium omni creaturæ, docentes eos credere omnia dogmata et servare omnia præcepta quæ tradiderat, et quidem sub pœnâ damnationis : " Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ ; euntes ergo docete omnes gentes... docentes eos *servare omnia quæcumque mandavi vobis*... Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit : qui vero non crediderit, condemnabitur* "[2]. Ergo qui sciens et volens christianam religionem respuerit, magni criminis reus est et propriæ damnationis causa, quum unicum salutis medium sibi oblatum propriâ culpâ rejecerit.

(b) Ita Apostoli rem intellexerunt : *Petrus* enim, post Pentecosten, Judæos alloquens, hæc ait : " Et non est in alio aliquo salus. Non enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri "[3]; nec aliter *Paulus* : " Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi *per fidem Jesu Christi*.[4] " Ergo qui sciens et volens Christum rejecerit, salvus fieri nequit.

285. (c) Nec mirum ; nam Deus, propter supremum ejus dominium, plenum intellectûs et voluntatis obsequium exi-

[1] *Ioa.* III, 18. — [2] *Matt.* XXVIII, 19-20; *Marc.* XVI, 15-16. — [3] *Act.* IV, 12. — [4] *Galat* II, 16; cf. *Rom.* III, 22-28.

gere potest, proindeque omnibus præcipere valet ut revelationem factam amplectantur, atque præcepta positiva sufficienter manifestata adamussim servent. Atqui ex auctoritatibus allegatis aperte constat, fidem in veritates revelatas et præceptorum adimpletionem esse unam e conditionibus ad salutem necessariis; ergo homo non potest rationabiliter obsequium suum revelationi denegare. Nec dicatur revelationem esse *privilegium*, quo quis libere uti potest vel non; nam quandoque privilegia per modum *legis* dantur, præsertim si ad bonum commune sint necessaria; porro revelatio est privilegium hujusmodi, sine quo genus humanum suum finem moraliter attingere nequit; nil mirum igitur si per modum legis datum fuerit, cui omnes obedire tenentur; secus enim, pauci essent qui eo uterentur, sicque Dei consilium frustraretur.

Ad quam revelationem amplectendam nos *movere* debet ipsa *gratitudo :* si enim Deus tam bonus fuerit, ut intellectum nostrum lumine revelationis et voluntatem auxilio indebito adjuvare voluerit, et gressus nostros in viam justitiæ dirigere, necnon ad altiorem statum nos evehere, ingratitudinis sane indicium esset hæc bona despicere, et eadem respuere. Merito igitur cum *Vaticano* (sess. III, cap. 3) : " Quum homo a Deo tanquam Creatore et Domino suo totus dependeat, et ratio creata increatæ Veritati penitus subjecta sit, plenum revelanti Deo intellectûs et voluntatis obsequium fide præstare tenemur." Quod aliunde definitum est can. 1 *de Fide :* " Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a Deo imperari non possit; anathema sit."

Remanet igitur ut, pro viribus nostris, eos qui sedent in umbrâ mortis ad Christum verbis, exemplis precibusque adducamus, ut et ipsi Deum per Christum glorificent, et sic perfecte impleantur hæc verba : CHRISTUS VINCIT, CHRISTUS REGNAT, CHRISTUS IMPERAT.

De Ecclesia Christi.

Præcipui auctores qui de Ecclesia scripserunt.

Inter **Patres** : **S. Ignatius Martyr** († a. 107 circiter), Septem Epistolæ, ed. Funk, Tubing. 1878-1881 ; ed. Lightfoot, The Apostolic Fathers, Lond., 1885 : **S. Irenæus** (f. a. 177), Adversus Hæreses Libri V ; **Tertullianus** (f. a. 199), Liber de Præscriptionibus adversus hæreticos, Migne, P. L., t. II, p. 10 sq. ; **S. Cyprianus** (f. a. 248). Epistolæ 83 ; Liber de Unitate Ecclesiæ, *Migne*, t. IV, q. 190 sq. : 493, sq. ; **S. Optatus** (f. a. 368), De Schismate Donatistarum lib. VII, Migne, P. L., XI, p. 883 sq. ; **Pacianus** (f. 370) Ep. ad Sympronianum Ia de catholico nomine, M. P. L., XIII, 1051 sq. ; **S. Augustinus** (f. a. 429), De Moribus Ecclesiæ, M. P. L. XXXII, 1310 sq. ; De Utilitate credendi, M. P. L. XLII, 63 sq. ; Epistola ad Catholicos contra Donatistas, seu vulgo de Unitate Ecclesiæ ; lib. II. contra Gaudentium ; Contra Epistolas Parmeniani ; Contra litteras Petiliani, etc. apud Migne, P. L., XLIII ; **S. Vincentius Lirinensis** (f. a. 431), Commonitorium, M. P. L. L. 637 ; **S. Cyrillus Hierosolymitanus,** Catecheses ad Illuminandos, Catech. 18, M. P.G.XXXIII.

Inter **Theologos catholicos** : **S. Thomas Aq.**, *O. P.* († 1274), Contra Errores Græcorum ; **Augustinus Triumphus** (1243-1328), Summa de Potestate ecclesiasticâ ; **P. Moneta,** *O. P.* († 1240), Adversus Catharos et Valdenses lib. V ; **Alvarus Pelagius** († 1320), Opus de planctu Ecclesiæ ; **Joannes a Turrecremata** († 1459., Summa de Ecclesiâ et ejus auctoritate ; **Thomas Waldensis,** *O. C.*, (f. a. 1410), Doctrinale antiquitatum fidei Catholicæ Ecclesiæ ; **T. Stapleton** († 1598), Principiorum fidei doctrinalium demonstratio methodica per controversias septem, Parisiis, 1579 ; Principiorum fidei doctrinalium relectio scholastica et compendiaria ; **Du Perron** (1618), Réplique au Roy de la Grand'Bretagne ; **Rob. Bellarminus,** *S. J.* († 1621), Disputationes de Controversiis Fidei, Pragæ, 1721 ; **S. Franciscus Salesius** († 1622), Controverses ; anglice redditum *The Catholic Controversy*, London, 1886 ; **Martinus Becanus,** *S. J.* (1624), Manuale

Controversiarum, Coloniæ, 1696 ; **J. B. Bossuet** († 1704), Réfutation du min. Ferry ; Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique, anglice redditum ; Histoire des Variations, anglice redditum, New-York, 1836 ; **Fénelon** († 1715), Traité du ministère des Pasteurs ; De S. Pontificis Auctoritate ; **Fratres Ballerini** (f. 1750), De vi ac ratione Primatus Rom. Pontificum, apud Migne Theol. Cursus, t. 3 ; **C. Regnier**, *S. S.* († 1790) Tractatus de Ecclesiâ Christi, apud Migne, T. C. t. 4.

Joseph de Maistre († 1821), Du Pape ; anglice redditum *The Pope*, London, 1850 ; **J. Milner** († 1826), The End of Religious Controversy : Letters to a Prebendary ; prius opus gallice redditum invenies ap. *Migne*, Démonstrations Evangél., t. 17 ; **J. Berington** († 1827), The Faith of Catholics, London, 1813, 1846 ; **J. Balmès** (1848), El Protestantismo comparado con el Catholicismo, Barcelona, 1841 ; gallice et anglice redditum ; **J. A. Moelher** (1838), Symbolik, gallice et anglice redditum : **J. F. M. Trevern,** Discussion amicale sur l'Eglise anglicane, Paris, 1835 ; anglice redditum, Baltimore 1856 ; **Perrone**, *S. J.* Il Protestantesimo e la regola di fede, Roma, 1853 ; Studi teologici spettanti al Cattolicismo e al Protestantesimo ; L' idea cristiana della Chiesa distrutta nel Protestantesimo ; L' Idea cristiana della Chiesa avverata nel Cattolicismo ; **F. P. Kenrick** († 1863), Theologia dogmatica, vol. I, 1858 ; The Primacy of the Holy See, 4ª ed. Baltimore, 1855 ; A vindication of the Catholic Church, Baltimore, 1855 ; **L. S. Ives**, The trials of a mind, Boston, 1854 ; **M. J. Spalding**, General Evidences of Catholicity, Louisville, 1847 ; Miscellanea, Baltimore, 1866 ; **H. D. Lacordaire,** *O. P.* († 1861), Conférences de N. Dame de Paris, opus anglice translatum, London, New-York ; **Mgr Besson,** Conférences, L'Eglise, Œuvre de l'Homme-Dieu ; **R. P. Félix,** *S. J.*, Le Progrès par l'Eglise, Paris, 1869 ; **Monsabré,** *O. P.*, Carêmes 1881, 1882, Œuvre de J.-C., Gouvernement de J.-C. ; **V. Dechamps,** Entretiens sur la Démonstration Catholique, Tournai, 1857 ; **H. Perreyve,** Entretiens sur l'Eglise Catholique, Paris, 1874 ; **R. J. Wilberforce,** Principles of Church Authority, Baltimore, 1855 ; **N. Wiseman** († 1865), Lectures on the Principal Doctrines and Practices of the Church ; **J. H. Newman** († 1890), Apologia pro Vitâ suâ ; Loss and Gain ; Difficulties of Anglicans ; Lectures on the present position of Catholics in England ; Essays Historical and Critical ; On the development of Christian doctrine etc. ; **H. Manning** († 1892), The Temporal Mission of the Holy Ghost ; Petri Privilegium ; Lectures on the Grounds of Faith ; The Church its own witness, in periodico *The North Americ. Review.* Sept. 1888 ; **O. Brownson** († 1876), The Convert ; plurimæ disputa-

tiones in periodico *Brownson's Quaterly Review*, vel *Complete Works*, Detroit, 1882-87 ; **Aug. Nicolas**, Du Protestantisme, Paris, 1854 ; **T. W. Allies**, The See of St Peter, London, 1866 ; A Life's Decision ; The Formation of Cristendom ; **J. Kent Stone**, The Invitation heeded, New-York, 1870 ; **Doellinger**, Kirche u. kirchen, 1861, gal. red. auctore *Bayle*, l'Eglise et les Eglises, Paris, 1862 ; **C. Passaglia**, *S. J.* de Ecclesiâ Christi, Ratisbonæ, 1853 ; **P. Murray**, De Ecclesiâ Christi, Dublinii, 1860-66 ; **L. Brugère**, *S. S.* De Ecclesiâ Christi, Parisiis, 1878 ; **H. Hurter**, *S. J.* Theologiæ Dogmat. Compendium, vol. I, 1890 ; **C. Mazzella**, *S. J.*, De Religione et Ecclesiâ, Romæ, 1885 ; **J. B. Franzelin**, *S. J.* Theses de Ecclesiâ Christi, Romæ, 1887 ; **D. Palmieri**, *S. J.*, De Romano Pontifice, Prati, 1891 ; **De Groot**, *O. P.*, Summa Apologetica de Ecclesiâ Cath., Ratisbonæ, 1890 ; **Lambrecht**, Demonstratio Catholica, seu Tr. de Ecclesiâ, Gandavi, 1890 ; **J. B. Tepe**, *S. J.*, Institutiones theologicæ, vol. I, Parisiis, 1894 ; **C. Pesch**, *S. J.*, Institutiones Propædeuticæ, Friburgi Brisgoviæ, 1894 ; **L. Rivington**, Authority, London, 1888 ; Dependence, 1889 ; The Primitive Church and the See of Peter, 1894 ; Rome and England, 1897 ; **James Card. Gibbons**, The Faith of our Fathers, 43ª ed., Baltimore, 1893 ; **Card. A. Capecelatro**, Newman e la Religione Cattolica in Inghilterra ; **Jaugey**, Dictionnaire apologétique de la Foi Catholique, Paris, 1889, 1891 ; **D. A. Gréa**, de l'Eglise et de sa divine Constitution, Paris, 1885 ; **P. Savino**, La vraie Religion, Catholicisme et Protestantisme, trad. de l'espagnol. par Ch. de St Martin ; **J. Didiot**, Logique surnaturelle objective, Lille, 1892 ; **L'Abbé de Broglie**, Essai de Solution des Difficultés du Protestantisme contemporain, Paris, 1890 ; **P. Schanz**, Apologie des Christenthums, anglice redditum *A* Christian Apology, vol. III, New-York, 1892.

Inter **Protestantes** : **Calvinus**, Institutio christianæ Religionis ; **W. Chillingworth**, The Religion of Protestants, a safe way to Salvation, London, 1836, 1854 ; **Isaac Barrow**, A Treatise on the Pope's Supremacy, 1836 ; **W. Palmer**, A Treatise on the Church of Christ, 1842 ; **E. A. Litton**, The Church of Christ, 1851 ; **Jas. Bannerman**, The Church of Christ, 1868 ; **A. P. Stanley**, Christian Institutions, New-York, 1881 ; **E. D. Morris**, Ecclesiology, New-York, 1885 ; **Wm. Cunningham**, Discussions on Church Principles, 1863 ; **C. Hodge**, The Church and its Policy, 1879 ; Systematic theology, vol. I. ; **G. A. Jacob**, The Ecclesiastical Policy of the N. Test., 1879 ; **F. J. Stalh**, Die Kirchenverfassung nach Lehre und Recht der Protestantem, Erlangen, 1863 ; **Ristchl**, Die Entstehung der alkathol. k. 1857 ; **A. F. O. Münchmeyer**, Das dogma von der sichtbaren und

unsichtbaren Kirche, Göttingen, 1854 ; J. **Koestlin**, Das Wesen der kirche nach Lehre u. Gesch. des N. T., Gotha, 1872 ; **G. T. Ladd**, The Principles of Church Polity, New-York, 1882 ; **C. Gore**, Lux Mundi, The Church, p. 305 ed. New-York, 1890 ; **Puller**, The Primitive Saints and the See of Rome, London, 1893 ; **A. Vinet**, Liberté religieuse et questions ecclésiastiques, 1854 ; **Lichtenberger**, Encyclop. des Sc. Relig., t. IV, 1878, p. 276 sq.

Alia opera circa speciales quæstiones in decursu Tractatûs recensentur.

Objectum, utilitas et divisio Tractatus [1].

1. Demonstratâ veritate christianæ religionis, inquirendum manet utrum Christus religiosam *societatem instituerit;* vel *quænam* inter varias societates, quæ christiano nomine gloriantur, sit *vera Ecclesia* a Christo instituta ; et *quomodo* hæc organice constituatur. Tres sunt enim præsertim societates hodie existentes quæ contendunt se esse veram Christi Ecclesiam, videlicet Ecclesia Romana, Ecclesiæ græcæ variæque protestantium sectæ inter quas eminet Ec-

[1] Hic Tractatus, vix ante sæc. XVIII formâ scientificâ completus, per partes jam a tempore Patrum inchoatus fuerat. Per multa sæcula quæstio non fuit *an esset,* sed *ubinam* esset Ecclesia ; quam Patres solvebant *notas* determinando *externas*, quæ ex ejus *internâ constitutione* fluebant. Ita *S. Ignatius* hierarchicam constitutionem describit, *S. Irenæus* unitatis centrum, *S. Cyprianus* universalis Ecclesiæ unitatem, *S. Augustinus* catholicitatem et sanctitatem, *S. Vincentius Lirin* legem progressûs. In *Medio Ævo* Ecclesiæ constitutio *factis* magis quam *theoriis* manifestatur. Quædam tamen prodeunt opera tum circa schisma Græcorum tum circa sacerdotii et imperii dissensiones ; præterea sæc. XIV et XV, Ecclesiæ independentia et in rebus religiosis suprema potestas contra incipientem Gallicanismum vindicantur. Ab initio autem *Reformationis,* contra Protestantes auctoritatem Supremæ Auctoritatis, imo Episcoporum a Presbyteris distinctionem, ipsiusque Ecclesiæ sub formâ societatis institutionem negantes, necesse fuit Ecclesiæ institutionem, naturam et proprietates vel notas apprime describere, ut exinde vera detegi posset Ecclesia ; et contra Jansenistas et Gallicanos, potestatis ecclesiasticæ exercitium nimis coarctantes, Supremæ et Infallibilis Rom. Pontificis auctoritatis objectum et exercitium determinare ; et sic paulatim præcipua *Tr. de Ecclesiâ* lineamenta descripta sunt. Quod egregie exponit *L. Brugère*, op. cit. Præfatio.

clesia anglicana; quænam ex his conceptui Ecclesiæ, a Christo conditæ, respondeat indagare debemus, posteaque ejus intrinsecam constitutionem delineare.

2. Quanti sit momenti disputatio hujusmodi neminem fugit; (a) quum enim, ex dictis, religio christiana sit ab omnibus amplectenda qui salutem consequi volunt, maxime interest accurate expendere utrum Christus aliquam societatem instituerit quâ tuto servaretur atque prædicaretur doctrina revelata ad salutem necessaria, quænam sit illa societas, utrum et quo sensu ei adhærere et obedire debeamus; secus enim fine nostro æternâque beatitudine frustrari propriâ culpâ possumus. (b) Præterea quum jam, a temporibus Photii Lutherique, disrupta fuerit unitas, quæ olim inter Christianos vigebat, totis viribus Christi discipuli, præcipue vero ejus ministri eo tendere debent ut hanc unitatem restaurent; ad quod adlaborare nequeunt nisi doctrinam in hoc Tractatu expositam optime calleant: non enim humanis inventis, sed mediis ab ipso Christo determinatis hæc unitas instaurari vel instaurata præservari potest. (c) Ad quod studium nos etiam cogunt adversariorum impugnationes: dum enim suam a Catholicâ Ecclesiâ separationem vindicare nituntur, omnium Ecclesiarum matrem variis calumniis impetere non erubescunt, quas confutare necesse est.

3. *Divisio.* Duplex erit caput: prius *apologeticum* de *inventione* veræ Christi Ecclesiæ; posterius *theologicum* de ejusdem *organicâ constitutione*, ut in sequenti schemate exhibetur.

- **Cap. I. De Inventione Ecclesiæ.**
  - Scopus : veram detegere Ecclesiam.
  - I. Ex ipsâ Naturâ Ecclesiæ.
    - Ecclesia est vera societas.
    - In eâ est auctoritas docendi ac regendi, Episcoporum collegio competens.
    - Auctoritas suprema in Pontifice residet.
    - Hinc Ecclesia est societas
      - visibilis.
      - indefectibilis.
      - completa.
    - Ergo sola Romana Ecclesia vera est Ecclesia Christi.
  - II. E notis Ecclesiæ.
    - De Unitate.
    - De Apostolicitate.
    - De Catholicitate.
    - De Sanctitate.
    - Ergo extra Ecclesiam nulla salus.
  - Conclusio capitis : De Regulâ fidei.
- **Cap. II. De hierarchicâ Ecclesiæ Constitutione.**
  - Prænotanda.
  - I. De Romano Pontifice.
    - Infallibilitas.
      - Existentia.
      - Objectum.
    - Potestas regendi
      - plena et universalis.
      - ordinaria et immediata.
  - II. De Episcopis
    - Seorsim spectatis.
    - Collegialiter, ubi de Concilio.
  - III. De Ecclesiæ membris.
    - Conditiones.
    - Corollaria.
  - IV. De Relationibus inter
    - Ecclesiam
    - et
    - Statum.
  - Conclusio : Definitio et excellentia Ecclesiæ.

Caput I.

DE INVENTIONE VERÆ CHRISTI ECCLESIÆ.

4. Ut veram detegamus Ecclesiam, comparationem instituere debemus inter Ecclesiam, qualis a Christo constituta est et varias societates quæ se christianas dicunt ; sic enim haud ægre constabit quænam ex eis veræ Ecclesiæ conceptui respondeat. Quo melius tamen intelligatur status quæstionis, pauca prænotanda sunt de *notione* Ecclesiæ, de *variis modis* quibus Ecclesia a variis christianis societatibus concipitur, et de naturâ argumentorum quibus in hâc disquisitione utemur.

Prœnotanda.

I. Ecclesiæ notio[1].

5. (A) *Ecclesia*, a græcâ voce ἐκκλησιά (ἐκκαλέω, evoco), *latissimo* sensu significat tum *evocationem*, seu *actionem* quâ aliqui ad congregandum evocantur ; tum *cœtum* qui convocatur, sive sit religiosus sive profanus, sive bonus sive malus[2]: tum etiam *locum* in quo cœtus adunatur[3]. *Specialiter* autem designat *cœtum fidelium* qui in profitendâ Chri-

---

[1] *Bellarminus*, Controv. de Concil. et Ecclesiâ, l. III de Eccl. militante, c. 1-2 ; *Passaglia*, De Ecclesiâ Christi, l. I, c. 1 sq.; *Franzelin*, Theses de Ecclesiâ Christi, th. I ; *Mazella*, De Relig. et Ecclesiâ, n. 393 sq.; *De Groot*, Summa apolog. q. II, a. 1; *Morris*, Ecclesiology, p. 13 sq.; *Jacob*, Ecclesi. Polity, p. 7 sq.

[2] " Odivi *ecclesiam malignantium* " (*Ps.* XXV, 5); " Etenim veritatem tuam in *ecclesiâ* sanctorum (*Ps.* 88, 6). Cœtum etiam *profanum* significat : " Alii autem aliud clamabunt. Erat enim *ecclesia* confusa... Si quid autem alterius rei quæritis, in legitimâ *ecclesiâ* poterit absolvi ". *Act.* XIX, 32, 39.

[3] " Convocatus est omnis populus, et per totam noctem intra *ecclesiam* oraverunt ". (*Judith*, VI, 12) ; " Mulieres in *ecclesiis* taceant... " (I *Cor.* XIV, 34). Cf. *Passaglia*, l. c. n. 9-10.

sti religione sociantur : hi autem in triplici statu esse possunt, militantes in terrâ, patientes in purgatorio, triumphantes in cœlo ; quo sensu triplex distinguitur Ecclesia : *militans*, quæ ita vocatur quia cum infensissimis hostibus, mundo, carne et diabolo perpetuum bellum gerit ; *patiens*, quorum membra in purgatorio patiuntur ; *triumphans*, quorum membra cum Christo jam sine fine regnant. Hic agimus de Ecclesiâ *militante*.

(B) Hæc autem iterum significare potest collectionem omnium fidelium, qui jam ab origine mundi in Christum crediderunt et speraverunt, et ita dividitur in Ecclesiam *Veteris* et *Novi* Testamenti : prior, quæ speciali nomine *Synagogæ* designatur, eos complectitur qui in Messiam seu Christum venturum crediderunt ; posterior autem, quæ nomen *Ecclesiæ* potius retinet, eos comprehendit qui religionem ab ipso Christo prædicatam amplexi sunt. Hic nomen Ecclesiæ sumimus posteriori sensu, prout est cœtus fidelium viatorum religionem Christi sub N. Testamento profitentium.

(C) Quo pariter sensu, illud nomen designat tum Ecclesiam *discentem*, seu plebem fidelium : " Vos Spiritus S. posuit episcopos *regere Ecclesiam* Dei "[1], ubi vox *Ecclesiam* evidenter significat fideles regendos ; tum Ecclesiam *docentem*, seu cœtum pastorum qui fidelibus præsunt : " Quod si non audierit, dic *Ecclesiæ ;* si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus "[2] ; alias autem totum et integrum cœtum ex pastoribus et fidelibus coalescentem : " Christus dilexit *Ecclesiam* et seipsum tradidit pro ea "[3] ; ex contextu igitur determinandum est quo sensu illa vox usurpetur. Tandem eadem vox significare potest Ecclesiam *universalem*, ut constat ex textibus jam allatis, vel ecclesias *particulares ;* ita Paulus ait : " Salutate Priscam et Aquilam, adjutores meos in Christo Jesu... et *domesticam ecclesiam* eorum " ; et infra : " Salutant vos *omnes ecclesiæ* Christi "[4]. Hic agimus de *Ecclesiâ universali*, quatenus est societas hominum viatorum Christi doctrinam profitentium.

---

[1] *Act.* XX, 28 ; cf. *Act.* XV, 4, 22. — [2] *Matt.* XVIII, 17. — [3] *Ephes.* V, 25. — [4] *Rom.* XVI, 3-5, 16.

Illa generalis Ecclesiæ notio pro præsenti sufficiat; accurata enim definitio *a priori* dari nequit, sed ex naturâ, proprietatibus et constitutione ejus deduci debet, prout a Christo delineatæ sunt; eam igitur remittimus ad calcem Tractatûs[1].

II. De variis modis quibus Ecclesia a variis Christianorum societatibus concipitur.

Tres sunt Christianorum societates præcipuæ : ecclesiæ *græcæ* a Romanâ sede separatæ, *Protestantium* sectæ, tandem Ecclesia *catholica*, de quibus seorsum dicendum est.

1° *De Ecclesiis græcis a Romanâ Sede separatis*[2].

6. Græci, qui sese *Orthodoxos* vocant, et a nobis dicuntur *schismatici*, docent quidem Ecclesiam visibilem fuisse a Christo institutam, eamdemque privilegio infallibiliter docendi legesque ferendi fuisse præditam, quæ in corpore episcoporum residet, sed contendunt primatum Romani Pontificis non esse juris divini, sed juris ecclesiastici, ob urbis Romæ dignitatem Romanis Pontificibus primitus concessum, sed postea archiepiscopis Constantinopolitanis merito translatum, saltem quoad Orientales Ecclesias. Juxta ipsos igitur, Ecclesia non est societas monarchica, sed potius aristocratica, collegio episcoporum regenda. Auctoritatem œcumenicorum conciliorum agnoscunt, sed ut œcumenica habent septem tantum priora concilia, videlicet Nicænum,

[1] Interea hic subjicimus definitionem quam, post *Bellarminum* (l. c. c. 2), communiter tradunt theologi : *Ecclesia est cœtus hominum viatorum ejusdem fidei christianæ professione, et eorumdem sacramentorum participatione adunatus, sub regimine legitimorum pastorum ac præcipue Romani Pontificis.*

[2] De historiâ, symbolis et theologiâ harum ecclesiarum cfr. *Assemanni*, Bibliotheca Orientalis; Romæ, 1719-1728; *E. Renaudot*, Liturgiarum orientalium collectio, Parisiis, 1716; *Kimmel* et *Weissenborn*, Monumenta fidei ecclesiæ orientalis; *J. Mason Neale*, History of the Holy Eastern Church; *A. P. Stanley*, Lect. on the History of the Eastern Church, N. York, 1884; *P. Schaff*, Creeds of Christendom, vol. I, p. 43 sq., vol. II, pp. 45 sq., 275 sq.; *Gagarin*, Le clergé russe, Paris, 1871; *Macaire*, Théologie dogmatique orthodoxe, Paris, 1859-60; *Pitzipios*, l'Eglise Orientale; *Pisani*, A travers l'Orient, 1896.

Constantinopolitanum, Ephesinum, Chalcedonense, secundum et tertium Constantinopol., secundumque Nicænum, quia in his utraque Ecclesia, Occidentalis et Orientalis, repræsentabatur, dum in ceteris, inquiunt, sola Occidentalis Ecclesia præsens fuit ; unde ad infallibilia decreta condenda hodie desideratur Concilium ex Græcis Romanisque episcopis constans.

7. Græcum schisma præsertim ex ambitione episcoporum Constantinopol. ortum habuit. Jam an. 381 Concil. C. P. canone 3° decreverat : " Constantinop. episcopus habeat honoris primatum post Rom. Pontificem, eo quo ipsa sit nova Roma "; et licet Rom. Pontifices hunc canonem approbare noluerint, episcopi Bysantini non solum patriarcharum jura, quibus ab initio non gaudebant, sed etiam quemdam primatum in Orientales Ecclesias usurpare gradatim conati sunt. Præterea an. 484, *Acacius*, imperatoris patrocinio fultus, Rom. Pontifici Felici III pertinaciter restitit, et schisma introduxit quod 35 fere annos perduravit, usquedum videlicet *Hormisdæ* formulam 2500 episcopi Orientales subscripserint, in quâ primatus Rom. Pontificis agnoscebatur. Præcipuus autem schismatis fautor fuit *Photius* (an. 857), qui sedem C. P. adhuc laicus invasit, et a Rom. Pontificibus depositus, ecclesias orientales ab eorum communione avellerere conatus est. Paulo post quidem schisma de novo fuit exstinctum, sed a *Sergio*, an. 1034, renovatum et a *Michaele Cærulario*, an. 1054, consummatum. Concordia quidem de novo inita fuit an. 1274 in Conc. *Lugdunensi* et an. 1439 in *Florentino*, sed per breve tempus ; paulo post enim, civitate et Imperio Cp. per Turcas occupatis, Græci fere omnes ad schisma redierunt.

8. Hodie Ecclesia græca in varias ecclesias independentes dividitur, quarum præcipue sunt : Patriarchatus *Constantinopolitanus*, cui primatus quidam honoris tribuitur ; Patriarchatus *Alexandrinus*, *Antiochenus*, *Hierosolymitanus ; Ecclesia Ruthena*, seu Russica, quæ, paulo post Michaelem Cærularium, a Patriarchatu Cp. secessit, et a Petro I Imperatore tamquam *ecclesia nationalis* constituta fuit : regitur a S. Synodo, quæ ab Imperatore tota dependet[1] ; *Ecclesia*

[1] Ita episcopi Rutheni, dum consecrantur, hoc edunt juramentum : " Promitto... omnibus diebus vitæ meæ *obediendo* morem gesturum *Sanctæ dirigenti totius Russiæ Synodo*, uti *legitimæ* potestati, a pie defuncto et æternâ memoriâ digno Petro M. constitutæ, et a feliciter imperante Imperatoriâ majestate cum bono jussu confirmatæ... Obediam quoque reliquis mandatis et statutis, quæ deinceps adstipulatione SS. Synodi *ad libitum Imperatoriæ Majestatis* constituentur. "

Hellenica, quæ an. 1833 a primatu Archiepiscopi Cp. se subduxit, et Synodo Atheniensi Regique simul subditur[1]; Metropolitanus *Cypri* cum suis suffraganeis; Patriarcha de *Carlowitz* in Austriâ; episcopatus *Montis Sinai* et *Montisnigri* (*Montenegro*); tandem Ecclesiæ *Roumaniæ*, *Serbiæ* et *Bulgariæ* recenter constitutæ.

His adjici possunt antiquæ sectæ, quæ jam a fide orthodoxâ ante græcum schisma, recesserant; ita *Nestoriani* efformant ecclesiam *Chaldæam* in Mesopotamiâ, suumque Patriarcham habent; *Eutychiani*, seu Monophysitæ, plures efformant ecclesias, ecclesiam *Jacobitam* in Syriâ, quæ agnoscit Patriarcham titulo Antiochenum, ecclesiam *Copticam* in Ægypto et Ethiopiâ, quæ obedit Patriarchæ Alexandrino et Metropolitano Abyssiniæ, ecclesiam *Armenam veterem* quæ pariter suos habet Patriarchas et Episcopos.

Ex variis illis sectis nonnulli ad Catholicam fidem conversi sunt, Romanoque Pontifici subduntur, servatis tantum propriis ritibus, dicique solent Græci-uniti, Chaldæi uniti, Syri-uniti, Coptæ-uniti, Armeni-uniti, Rutheni-uniti etc.[2]

2° *De variis Protestantium sectis*[3].

9. Inter Protestantismi *præcursores* merito recensentur *Waldenses* (an. 1160), *Wiclefistæ* (an. 1375) et *Hussitæ*

Apud *Haigold*, Beilagen zum neuveranderten Russland, Riga, 1769 70, vol. I, pp. 107, 144; cf. *Tondini*, The Pope of Rome and the Popes of the Oriental Orthodox Church, London, 1871, c. I.

[1] Hæ sunt enim propositiones quas an. 1833 subscripserunt episcopi regni Hellenici: "Orientalis orthodoxa et apostolica Græciæ Ecclesia, quæ nullum aliud spirituale caput agnoscit nisi Caput fidei christianæ, Jesum Christum D. N., a nullâ pendet externâ auctoritate, sed immotam servat fidei unitatem cum omnibus Orientalibus orthodoxis ecclesiis. In rebus Ecclesiæ gerendis, quæ ad Statum pertinent, ut *supremum caput* agnoscitur *Rex Græciæ*. Permanens instituetur *Synodus*, archiepiscopis ac episcopis constans *a Rege selectis*, quæ supremâ ecclesiasticâ auctoritate gaudebit, ut fit in Ecclesiâ Ruthenâ". (Apud *Neale*, op. cit. Gen. Introd. I, p. 60).

[2] De hodierno statu Orientalium Ecclesiarum vide *P. Fournier*, Revue générale de Droit international public, jan.-février 1895; *Baron d'Avril*, Les églises autonomes et autocéphales, apud *Revue des questions historiques*, juillet 1895.

[3] Cf. *Mœlher*, Symbolism; *D. Rupp*, An original History of the Religious denominations at present existing in the United States, Philadelphia, 1844; *Armand de Mestral*, Tableau de l'Eglise chrétienne au XIX siècle, Lausanne, 1870; *B. Schaff*, Creeds of Christendom, 4 th. ed., vol. I, p. 203 sq., vol. III ex integro; *Bossuet*, Histoire des

(an. 1408), qui docuerunt Ecclesiam Romanam esse synagogam Satanæ, et Ecclesiam veram esse *invisibilem*, solis electis constantem.

Protestantes, ita vocati quia contra decretum in comitiis imperii Spirensibus habitum protestati sunt (a. 1529), præcipuos duces agnoscunt *Lutherum* et *Calvinum*, sed gradatim in innumeras sectas divisi sunt, ita ut quid doceant vel non difficile sit exponere. *Omnes* tamen primatum Rom. Pontificis rejiciunt, et *plerique* negant esse in Ecclesiâ auctoritatem vivam et infallibilem, cujus decreta sint ab omnibus accipienda; juxta eos siquidem, Scriptura est sola fidei regula. Quo melius intelligatur ratio agendi cum eis, necesse est ut breviter sectas describamus.

10. (A) *Lutheranismus*[1] auctorem habuit *Lutherum*, qui Islebii in Saxoniâ natus an. 1483, ordinem Augustinorum ingressus est, et theologiæ professor factus an. 1513; paulo post irâ incensus eo quod Albertus, Moguntinus archiepiscopus, Dominicanis præ Augustinianis munus novas indulgentias prædicandi demandâsset, primum contra Indulgentiarum abusus, dein contra earum usum ac legitimitatem, necnon adversus bonorum operum et sacramentorum efficaciam ad justificationem, aliaque fidei dogmata prædicavit. Initio quidem auctoritatem tum Pontificis tum Concilii humiliter agnovit; " Beatissime Pater, inquiebat, approba, reproba, ut placuerit, vocem tuam, vocem Christi, in te presidentis et loquentis agnoscam... Contra unam, sanctam, et catholicam Ecclesiam, quam totius orbis esse magistram et obtinere primatum non ambigo, sanctæque Sedis apostolicæ auctoritatem, ac sanctissimi Domini nostri Papæ bene consulti potestatem nihil dicere intendo". Damnatus vero a Pontifice (an. 1523), furore actus, eum ut Antichristum habuit, et ad Concilium generale provocavit; paulo post, Conciliorum Patrumque auctoritatem, utpote suis doctrinis contrariam, prorsus rejecit, docens Scripturam solam, privato examine interpretatam, Deo tamen interius mentem fidelis illuminante, esse fidei regulam. Exinde etiam asseruit omnes fideles, divini Spiritus

Variations (anglice redditum, N. York, 1836); *D'Aubigné*, History of the Great Reformation, N. York, 1846; *M. J. Spalding*, The History of the Protestant Reformation, Baltimore, 1865; *W. H. Lyon*, A Study of the Sects, Boston, 1892; *Blunt*, Dictionary of Heresies.

[1] Cf. *Döllinger*, The Reformation, its internal Developments and Effects; *Audin*, Histoire de Luther (anglice redditum); *J. Janssen*, L'Allemagne et la Réforme, 1887 etc.; *Schaff*, op. cit. vol. I, p. 211 sq.

lumine instructos, sacerdotes esse, proindeque ordinationem ritum esse non solum inutilem, sed ridiculum ; ecclesiam veram non esse visibilem sed iis omnibus constare qui in fide, spe et caritate vivunt[1]. Attamen non semper sibi consistens, postea contra Anabaptistas, qui ejus auctoritatem rejiciebant, ad auctoritatem Ecclesiæ visibilis appellavit.

11. Multæ dissensiones inter Lutheranos, etiam vivente eorum duce, prævaluerunt, et adhuc vigent, nonnullis ad Pietismum, multis autem ad Rationalismum magis ac magis deflectentibus. Nec eodem modo suas gubernant ecclesias : in *Germaniâ*, nullos habent episcopos, sed principibus sæcularibus, etiam in rebus spiritualibus, subduntur, necnon *consistoriis*, quorum præcipua membra a principibus seliguntur ; in *Scandinaviâ* servata fuit episcopalis hierarchia, et episcopi a Rege, qui ut Ecclesiæ caput habetur, eliguntur ; in *Statibus Fœderatis* Americæ, pastores fidelium suffragiis ad munus suum deputantur, licet in rebus ad fidem disciplinamque spectantibus, Synodo tum particulari tum generali obedire teneantur.[2] Aliis verbis, putant nil certi a Christo definitum fuisse circa Ecclesiæ regimen, sed hoc secundum varias locorum circumstantias determinandum esse.

12. (B) *Calvinismus* nomen ducit a *J. Calvino*,[3] an. 1509 Novioduni nato, qui, dum Biturigi jurisprudentiæ operam daret, amici-

[1] Hinc in Confessione *Augustodunâ* legitur (a. 7) : " Item docent quod una Sancta Ecclesia perpetuo mansura sit. Est autem Ecclesia *congregatio sanctorum*, in quâ Evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta. " (Apud *Schaff*, Creeds, vol. III, p. 11-12.

[2] Lutherani per orbem dispersi numerantur circiter 47,000,000 ; in Statibus Fœderatis, juxta recentem recensionem (1890), computantur 1,231,072 comunicantes. Tanquam fidei regulam communiter agnoscunt *Librum Concordiæ*, qui novem complectitur symbola, videlicet Symbolum Apostolorum, Nicænum et Athanasianum, Augustodunam confessionem (1530), Apologiam ejusdem, Smalcaldenses articulos (1537), duos Catechismos a Luthero concinnatos (1529), tandemque Concordiæ Formulam. Cf. *Schaff*, op. cit., vol. III, p. 1 sq. ; *Caroll*, The Religious Forces of the United States, N. York, 1893, c. 27, p. 175 sq ; American Church History Series, vol. IV, *Lutherans* by Jacobs, 1893. — Hodie vero multi Lutherani ad Rationalismum deflectunt, ut lucide ostendit *Goyau*, apud Revue des Deux Mondes, 15 Jan. 1896, 15 Aug. 1896, 1 Oct. 1896 sub his capitibus : La Carte Religieuse de l'Allemagne, l'Evolution du Protestantisme contemporain.

[3] Cf. *Audin*, Histoire de la vie etc. de Calvin, Paris, 1851 (opus anglice redditum ; *T. H. Dyer*, Life of Calvin, London, 1850 ; *Schaff*, op. cit. vol. I, p. 421 sq.

tiam iniit cum Wolmaro, Lutherano occulto, a quo novæ hæreseos principia accepit ; postea Basileam se recepit, ubi famosum *Institutionum* opus edidit, in quo Reformatorum doctrinas meliori methodo styloque elegantiori exposuit. Paulo post a magistratu Genevensi theologiæ professor electus, suos errores tum concionibus, tum scriptis late disseminavit, ita ut post Lutherum Reformatorum princeps agnoscatur.

Duplicem esse Ecclesiam docuit, unam invisibilem, e toto electorum numero constantem, alteram visibilem, ex iis omnibus constantem, qui veram religionem profitentur, extra quam ordinarie fieri nequit ut quivis salutem consequatur.[1] Non solum Romani Pontificis primatum rejecit, sed contendit *presbyteros* jure divino episcopis esse æquales, eisque simul cum *senioribus* laicis competere ecclesiæ administrationem : hinc ejus systema *presbyterianismus* nuncupatur.[2] Firmiter tamen prohibuit ne principes in ecclesiarum regimine sese immiscerent, et sic cæsarismum effugit.

Calvinismus in Helvetiâ, Hollandiâ, Scotiâ et Statibus Fœderatis præsertim viget, et in varias sectas subdividitur, quarum præcipuæ sunt *Reformati*, *Puritani*, *Presbyteriani*, *Arminiani* seu Remonstratenses.[3]

13. (C) *Anglicanismi* auctor fuit rex Angliæ *Henricus VIII*,[4] qui, licet primum contra Lutheri sophismata septem sacramentorum existentiam vindicâsset, postea irâ incensus eo quod Clemens VII ejus matrimonium cum Catharinâ dissolvere recusâsset, ab Eccle-

[1] Cf. *Confess. Westmonaster.* apud Schaff, op. cit. vol. III, p. 657.

[2] In Statibus Fœderatis, quælibet ecclesia alicujus momenti regitur a *pastore*, adjuvantibus *senioribus* laicis et *diaconis;* ecclesiæ ejusdem territorii efformant *presbyteratum*, in quo conveniunt pastores et unus e senioribus cujuslibet ecclesiæ ; presbyteratus autem ejusdem regionis constituunt *Synodum;* supremum tandem tribunal est *Generalis Conventus (General Assembly).* Cfr. *W. H. Lyon*, op. cit. p. 106.

[3] Calvinistæ numerantur circiter 20,000,000 in toto orbe ; in Statibus Fœderatis, juxta recentem recensionem (1890) 1,278,332 communicantes. Præcipua quæ agnoscunt symbola sunt Confessio Helvetica prior (1536), posterior (1566) ; Catechesis Heidelbergensis (1563), confessio gallicana (1559), confessio belgica (1561), confessio scoticana prior et posterior (1560, 1580), articuli arminiani sive remonstrantia (1610), canones synodi Dordrechtanæ (1619), Confessio Westmonasteriensis (1647). Cf. *Schaff*, op. cit. vol. I, p. 354 sq., vol. III, p. 190 sq.

[4] Cf. *Audin*, Histoire de Henri VIII ; *Lingard*, History of England vol. VI. ed. Philadelphia, 1827 ; *M. J. Spalding*, History of the Protestant Reformation, Baltimore, 1865, vol. II, p. 59 sq. ; *A. de Mestral*, op. cit., p. 418 sq.; *Card. A. Capecelatro*, op. cit., p. 1-118.

siâ catholicâ secessit, et seipsum tanquam ecclesiæ anglicanæ caput constituit. Initio quidem anglicanismus a catholicismo nonnisi Papatûs rejectione differebat ; sed, sub Eduardo VI, Lutheranismus, favente Cranmer, et sub Elizabeth Calvinismus ecclesiam anglicanam pervaserunt, ita ut anglicanismus sit veluti utriusque consociatio, retentâ tamen catholicâ doctrinâ de episcoporum divinâ institutione et auctoritate.[1]

Anglicani omnes rejiciunt supremam auctoritatem Romani Pontificis, quamvis plerique agnoscant ei competere primatum *honoris*, et pauci concedant primatum *jurisdictionis* eidem collatum fuisse prioribus sæculis jure ecclesiastico. Quum vero regiam auctoritatem in rebus spiritualibus accipiant vel subeant, in *cæsarismum* prolapsi sunt. *Historico*, ut aiunt, *episcopatui* adhærent, nec in suam communionem recipiunt ministros qui a legitimis episcopis ordinati non fuêre ; quidam tamen dicunt episcopatum non fuisse divinitus institutum, sed solum apostolicâ ætate de facto in Ecclesiâ prævaluisse.[2]

14. Tres præcipuæ factiones in ipso ecclesiæ anglicanæ gremio inveniuntur : (a) ecclesia *superior* (*High Church*), quæ episcopatui stricte adhæret, Protestantismi nomen plus minusve abhorret, et putat se unum esse ex tribus ramis Ecclesiæ catholicæ, cujus duo alii rami sunt Ecclesia Romana et Ecclesia Græca ; quod præsertim tenent *Puseyistæ*,[3] seu *Ritualistæ*, qui dogmata catholica fere

---

[1] Doctrina Anglicanorum brevi compendio exhibetur in *42 articulis* sub Eduardo VI promulgatis, qui postea sub Elizabeth tantisper mutati ad *39* reducti sunt, quos subscribere debent omnes ecclesiæ anglicanæ ministri. Præcipui horum articulorum commentarii sunt : *T. R. Jones*, An exposition of the thirty-nine articles, London, 1849 ; *G. Burnet*, An exposition of the 39 articles, revised with notes by Page, London, 1836 ; *E. Browne*, An exposition etc., american edit. with notes by Bishop Williams of Connecticut, New-York, 1865 ; *A. P. Forbes*, An explanation of the 39 articles, Oxford, 1867 ; *R. W. Jelf*, The 39 articles explained, London, 1873. Eosdem articulos, tantisper mutatos in generali Conventu Trentoniensi (1801), *ecclesia episcopalis americana* tanquam fidei regulam accipit ; americanam recensionem habes apud *Schaff*, op. cit. vol. III, p. 486 sq.

[2] Ita præsertim ii qui dicuntur *Reformed Episcopalians. W. H. Lyon*, op. cit. p. 97 ; Cfr. *Schaff*, op. cit. vol. III, p. 822).

[3] Sic nuncupantur quia, post conversionem J. H. Newman, qui hujus systematis in Universitate Oxoniensi promotor fuerat, *Pusey* ut ducem habuerunt. De origine, variis fatis et theoriis Oxoniensis scholæ quæ vocata est *The Oxford Movement ;* cf. *J. H. Newman*, Apologia pro vitâ suâ ; Loss and Gain ; The Via Media of the Anglican Church ;

omnia admittunt, si excipias Immaculatum B. M. Virginis conceptum Romanique Pontificis infallibilem et supremam auctoritatem; imo catholicos *ritus* imitantur, et missam offerre confessionesque audire non abhorrent. (b) Ecclesia *inferior* (*Low Church*), quæ sese vocat etiam *evangelicam*, et ad calvinismum maxime deflectit, parum curans de episcopatu, dummodo *justificatio per fidem* aliaque Calvini dogmata retineantur. (c) Ecclesia *latior* (*Broad Church*), quæ semi-rationalismum plus minusve sapit, Trinitatem et divinitatem Christi tanquam puncta disputabilia habet, et solum generalem in Christum fidem tanquam essentialem requirit. Ex hoc intelligi datur quantum inter se differant variæ Anglicanorum sectæ, inter extrema Ritualismi ac Rationalismi plus minusve fluctuantes.

15. (D) Ex hâc triplici radice innumeræ pullulârunt sectæ. Inter eas quæ *evangelicales* dicuntur recenseri possunt : (a) *Congregationalistæ*, seu Independentes, qui rejecerunt auctoritatem non solum episcoporum, sed etiam synodorum, contendentes varias ecclesias esse omnino independentes et potestatem habere sibi eligendi symbola, leges, ministros prout sibi magis placuerit : Christus enim, inquiunt, non instituit Ecclesiam per modum societatis, sed per modum regni spiritualis quod consistit in veritate et caritate ; unusquisque igitur fidelium potest ad libitum quamlibet christianam societatem ingredi, nec ulla societas seu congregatio potestatem habet in alias.[1] (b) *Baptistæ*, qui originem ducunt ab Anabaptistis et Mennonitis, tenent baptismum infantium invalidum esse adultosque nonnisi per immersionem baptizandos esse ; relate ad Ecclesiam, idem docent ac Congregationalistæ.[2] (c) *Methodistæ*, seu *Wesleyani*, auctorem agno-

---

Difficulties of Protestants, vol. I.; *W. Ward*, William G. Ward and the Oxford Movement ; *Tracts for the Times*, opuscula ab Oxoniensibus edita ad suas opiniones propagandas : unde etiam eorum schola dicta est *Tractarian Movement; H. P. Liddon*, Life of E. B. Pusey, London, New-York, 1864 ; Archdeacon Farrar and the Ritualists in periodico *Contemporary Review*, Aug. 1893 ; *Ragey*, La Crise Religieuse en Angleterre, 1896.

[1] Congregationalistæ suas doctrinas exposuerunt quibusdam formulis, quarum præcipuæ sunt : *The Savoy declaration* 1658 ; the Declaration of the Boston national Council, 1865 ; the declaration of the Oberlin national Council, 1871 ; hæc omnia legere potes apud *Schaff*, vol. III, p. 707 sq. ; cf. *W. H. Lyon*, p. 114 ubi invenire est recentem fidei professionem an. 1883 editam. In Statibus Unitis computantur 512. 771 communicantes (apud *Caroll*, op. cit. p. 124).

[2] Baptistarum confessiones fidei sunt : The Philadelphia Confession,

scunt J. Wesley, qui quæstiones mere speculativas dedignans, sensus pietatis, fiduciæ et caritatis in animos instillare conatus est. In Angliâ episcopos non habent, sed generali conventu reguntur ; in Statibus Fœderatis adsunt episcopi, a generali Conventu selecti, pastores, diaconi et diaconissæ, aliique ministri. Calvini doctrinam de prædestinatione rejiciunt, tenent gratiam omnibus dari, et cæcam fiduciam in Christum prædicant.[1] (d) *Salvationistæ*, seu *The Salvation Army*, qui ad modum *exercitûs* duces et centuriones habent, et plus etiam quam Methodistæ ad imaginationem et sensus appellant, ut popularem enthusiasmum excitent, hominesque moribus perditos ad religionem adducant.[2]

16. (E) Aliæ autem sectæ ad Rationalismum deflectunt, et *liberales* dicuntur. Inter quas computantur : (a) *Sociniani*, seu *Unitarii*, de quibus supra (*de Verâ Relig.* n. 30), qui nullam Ecclesiam proprie dictam admittunt, nullam fidei professionem, sed in suam communionem accipiunt omnes qui veritatem, justitiam et caritatem prosequuntur, et in Christum, utpote virtutis exemplar credunt.[3] (b) *Universalistæ*, quorum præcipui duces fuere *J. Kelly* et *J. Murray*, ita dicuntur quia tenent omnes homines tandem aliquando salvandos esse, proindeque pœnarum inferni æternitatem negant. Quum e gremio Calvinistarum orti sint, presbyterianam regiminis formam admittunt, quæ supra descripta est.[4] (c) Tandem *Liberales* simpliciter, qui nulli sectæ adhærentes, ad primitivam christia-

1688 ; The New Hampshire Confession, 1833 ; Confession of the Free-Will Baptists, 1834, 1868 (Ap. *Schaff.*, vol. III, p. 738 sq.). In Statibus Fœderatis recensentur 3. 717. 969 communicantes ; cf. *Caroll*, op. cit. p. 54.

[1] Methodistæ adhærent 25 articulis dictis *Methodist articles of Religion*, 1784, qui sunt veluti compendium 39 articulorum ecclesiæ anglicanæ (*Schaff*, l. c. p. 807) ; in Statibus Fœderatis, 4, 589,284 communicantes computant (*Caroll*, op. cit. p. 271).

[2] Cf. *Booth*, In darkest England and the way out ; *Review of Reviews*, Oct. 1890. In Statibus Fœderatis numerantur 8,742 communicantes, sed totus *Salutis exercitus* per orbem dispersus 1,000,000 milites computat. Cf. *Carroll*, op. cit. p. 343 ; *W. H. Lyon*, op. cit. p. 136.

[3] Cf. *W. H. Lyon*, p. 163 sq. Unitarii in hâc regione nonnisi 67,749 communicantes recensent, sed multo plures sunt qui eorum doctrinas amplectantur, quin tamen nomen dent huic sectæ.

[4] Universalistæ 49,194 recensentur in Statibus Unitis (*Caroll*, op. cit. p. 375) ; eorum doctrinas exposuit *T. B. Thayer*, Theology of Universalism.

nismi formam redire volunt, ac omne fere supernaturale eliminant, vixque a moderatis Rationalistis distinguuntur.[1]

17. *Conclusio.* Ex dictis, varia Græcorum Protestantiumve systemata ad tria revocari possunt: (a) Alii enim, cum *Unitariis*, *Congregationalistis* et *Liberalibus*, contendunt Christum instituisse quidem religionem, minime autem Ecclesiam, seu societatem religiosam proprie dictam : cuilibet, igitur licet societatem ejusmodi ingredi vel non, et inter varias societates christianas eam eligere quæ sibi magis placuerit, vel quæ perfectius respondeat conceptui quem ipse efformavit circa christianam religionem. Illud systema dicitur *Congregationalismus*, quia variæ fidelium congregationes sic libere constitutæ sunt omnino ab aliis independentes, solo *caritatis* vinculo ad invicem connexæ. Ministri ab ipsis Fidelibus eliguntur, et forma regiminis est mere *democratica*.[2]

18 (b) Alii tenent Christum instituisse quidem visibilem societatem religiosam, quæ merito Ecclesia dicitur, sed ejus constitutionem et naturam non determinavisse[3]. Admittunt quidem *clavium potestatem* Ecclesiæ traditam fuisse, non autem hierarchicis superioribus, speciali ritu consecratis. Quidam putant auctoritatem ecclesiasticam civili auctoritati esse annexam, et sic in *Cæsarismum* incidunt : ita nonnulli *Anglicani*, multique *Lutherani*, qui practice sæcularibus principibus sese subdunt. Alii autem agnoscunt ecclesiasticam auctoritatem ab auctoritate civili esse independentem, eamque ascribunt toti *multitudini* Christianorum, quatenus omnes sub N. Lege sunt sacerdotes : quod systema vocatur *multitudinismus* seu *democratismus*. Inter hos recenseri possunt Calvinistæ, qui tamen addunt hanc auctoritatem *senioribus*, seu *presbyteris* a populo delegari, proptereaque dicuntur *presbyteriani*. Hi omnes tenent nullam esse infallibilem auctoritatem in Ecclesiâ, sed synodos

[1] Inter quos computari possunt *Ad. Harnack*, ejusque discipuli, necnon multi Protestantes in Germaniâ et Galliâ. Cfr. *Lichtenberger*, op. cit. vocabulo *Eglise*, t. IV, p. 276 sq.

[2] Cfr. *Schaff*, op. cit., vol. III, p. 733, ubi invenies professionem fidei Congregationalistarum.

[3] Ita *E. D. Morris*, Ecclesiology, N. York, 1885, pp. 29-30.

et Concilia errare posse et de facto erravisse ; attamen fideles practice auctoritati presbyterorum, synodorum et Generalis conventus obedire teneri.

19. (c) Alii tandem libenter agnoscunt ecclesiasticam auctoritatem non omnibus Christianis, sed certo personarum ordini a Christo collatam fuisse, videlicet Apostolis eorumque successoribus *episcopis*, ideoque *Episcopalistæ* dicuntur. Ita *Anglicani*, *Episcopaliani* ac plerique *Methodistæ* in Americâ, necnon *Græci schismatici*. Contendunt tamen omnes episcopos jure divino esse æquales, nec Romano Pontifici competere primatum *jurisdictionis*, sed solum *honoris*, paucis tamen addentibus primatum jurisdictionis *jure ecclesiastico* fuisse Rom. Pontificibus concessum. Multi inter eos tenent auctoritatem supremam et infallibilem toti Episcoporum corpori fuisse collatam, proindeque Concilia vere œcumenica, ex episcopis totius orbis catholici constantia, infallibili auctoritate pollere. Dum vero auctoritatem Papæ rejiciunt, Principibus sæcularibus in rebus religiosis quidam, ut Anglicani ac Lutherani sese subjicere non erubescunt[1].

3° *Doctrina Catholica.*

20. Doctrina autem catholica est Christum, ut salutiferum redemptionis opus perenne redderet, Ecclesiam instituisse per modum *societatis* proprie dictæ ; in eâdem constituisse Pastores et fidei Doctores, *episcopos* videlicet, qui supremâ potestate docendi et regendi pollent ; et, ut episcopatus ipse unus et indivisus esset, Petro ejusque successoribus, Romanis *Pontificibus*, contulisse primatum non solum honoris sed etiam jurisdictionis, cui omnes sive fideles sive episcopi sese subdere tenentur[2]. Quæ quidem tria fusius

[1] Hæc enim leguntur in 39 Articulis : " Regia Majestas, in hoc Angliæ Regno ac ceteris ejus dominiis, jure summam habet potestatem, ad quam omnium statuum hujus regni, sive illi ecclesiastici sint sive non, in omnibus causis suprema gubernatio pertinet, et nulli externæ jurisdictioni est subjecta. " (Art. XXXV ed lat. 1563 apud *Schaff*, op. cit. vol. III, p. 512).

[2] Cf. *Concil. Vatic.*, Constit. dogmatica prima de Ecclesiâ Christi, Procœmium.

explicare et probare aggredimur, contra Congregationalistas arguendo cum Presbyterianis et Episcopalianis; contra Presbyterianos utendo argumentis Episcopalianorum; contra Episcopalianos, ostendendo eorum argumenta logice supremum Episcopum, seu Pontificem, supponere.

III. De naturâ et vi argumentorum quæ in hoc primo capite adhibentur.

21. 1° Utemur imprimis *Scripturarum auctoritate*, præsertim vero verbis et factis ipsius Christi. Supra enim (*De Verâ Relig.* n. 97 sq.) *historicam* auctoritatem quatuor Evangeliorum vindicavimus; ex quo concludere licet ea quæ referunt de verbis et factis Christi vera esse; probavimus insuper Christum divinitus missum fuisse, ideoque ejus doctrinam ab omnibus esse accipiendam : merito igitur ex iis quæ circa Ecclesiam docuit validum desumemus argumentum. Demonstravimus insuper religionem, quam prædicavit, ab Apostolis et discipulis miraculose fuisse propagatam, ita ut doctrina, quam primævi discipuli in ceteris *N. Testamenti* libris tradiderunt, substantialiter saltem ut doctrina ipsius Christi spectari possit : legitimo igitur jure ex his libris pariter arguemus. Imo ostendimus (n. 280 sq.) præcipuos *Vet. Testamenti* libros a Christo substantialiter fuisse approbatos, præsertim vero libros propheticos, in quibus futura ejus regni gloria describitur : his igitur pariter uti valemus. Insuper plerique eorum quos impugnamus, non solum historicam auctoritatem, sed etiam sacrorum Librorum inspirationem libenter admittunt, præsertim Lutherani, Calvinistæ et Anglicani : argumenta igitur biblica contra eos *specialem* auctoritatem præ se ferunt.

22. Notandum est tamen minime exspectandam esse in Scripturis *scientificam* et *completam* Ecclesiæ delineationem : Deus enim hoc modo dogmata revelare non solet. Ita v. g. mysteria Trinitatis et Incarnationis, licet fundamentalia, non manifestata sunt a Christo totidem verbis et unicâ formulâ, sed veluti pedetentim, ita ut nonnisi post quatuor vel quinque sæcula modo scientifico et completo exposita fuerint, rejectis interdum falsis hæreticorum hâc de re exposi-

tionibus. Et hoc quidem humanæ naturæ consentaneum est ; sive enim revelentur principia, sive facta, intellectus noster ita infirmus est, ut non possit uno intuitu ac totaliter comprehendere, sed solum ope analysis, comparationis, synthesis, illationis, sub influxu divini luminis variarumque loci et temporis circumstantiarum, quibus fit ut principia prius nonnisi implicite et obscure apprehensa, postea magis explicite et dilucide intelligantur[1]. Ita porro factum est relate ad Ecclesiæ notionem : Christus non explicite prædicavit hanc esse societatem proprie dictam, ab Episcopis et Supremo Pontifice regendam, sed hujus constitutionis prima lineamenta haud obscure descripsit, Ecclesiam exhibendo sub formâ regni spiritualis, in quo superiores et subditi inveniantur, ubi Apostoli eorumque successores supremâ polleant auctoritate, uno ex eis electo qui sit totius Ecclesiæ visibile caput et fundamentum. Apostoli autem, tum factis tum scriptis declaraverunt quomodo hæc Magistri verba intellexerint, et eorum successores, datâ opportunitate, principia a Christo et Apostolis tradita explicârunt et in praxim adduxerunt, secundum varias locorum temporumque circumstantias. Ex quo sequitur necesse esse, ad integrum Ecclesiæ conceptum, non solum doctrinam Christi, sed Apostolorum eorumque successorum praxim et scripta diligenter investigare.

23. 2° Ad *traditiones apostolicas* igitur secundo loco appellabimus. Non enim omnia quæ dixit Christus auctores sacri scripserunt : " Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt, libros"[2]. Hinc Apostoli non solum ad scripta sua sed etiam ad ea quæ *ore tradiderant* sæpe appellant : " Itaque, fratres, state et tenete *traditiones*, quas didicistis sive per *sermonem* sive per epistolam nostram... Formam habe sanorum *verborum* quæ a me

[1] Quod egregie exponit variisque illustrat exemplis *J. H. Newman*, Development of Christian Doctrine, London, 1890, Introd., c. I-II ; cfr. *Schanz*, A Christian Apology, ch. I, p. 9-30.

[2] *Joa.* XXI, 25.

audisti in fide et in dilectione in Christo Jesu "[1]. Multa igitur Apostoli *vivâ voce* tradiderunt discipulis suis, quæ in Scripturâ non inveniuntur, et tamen multum inservire possunt ad Scripturarum rectam interpretationem. Si enim dubitatur de mente Socratis, aliusve philosophi, scripta discipulorum adiri debent, qui ejus doctrinam melius intellexerunt; ita pariter si de mente Christi dubitatur, scripta tum Apostolorum tum antiquorum Patrum adire expedit, qui, quum essent Magistro proximiores, et aliunde doctrinæ ab eo traditæ tenacissimi custodes, loca Evangelii dubia melius interpretari valent, vel interpretationem jam exegetice certam suæ auctoritatis pondere certiorem reddere. Vis autem eorum testimonii multum augebitur, si de eâdem re non pauci, sed multi simul consentiant. Idem dic de *factis historicis*, quatenus ostendunt quomodo Christi conceptus de facto intellectus fuerit ab ejus discipulis; qui enim divinam Providentiam admittunt, dicere nequeunt revelationem divinitus factam jam ab initio universim perverse intellectam fuisse. Statim autem ac existentia alicujus auctoritatis infallibilis demonstrata fuerit, jam traditione uti poterimus ut irrefragabili argumento.

24. 3° Neque prorsus dedignanda sunt argumenta quæ *ratio naturalis* ex analogiâ societatis spiritualis cum civili aut ex aliis capitibus deducere potest; quamvis enim Ecclesiæ constitutio a positivâ voluntate Dei pendeat, possumus tamen, rationis ope, inquirere utrum hoc vel illud systema melius consentiat vel non sive cum generali ideâ societatis, sive cum speciali fine a Deo intento in instituendâ societate ecclesiasticâ: ratio enim nostra a Deo venit, et ad detegendam ejus voluntatem maxime inservire potest.

25. *Divisio.* Quibus positis, ad dignoscendum quænam sit vera Ecclesia, duo expendemus: 1° *naturam* Ecclesiæ, prout a Christo delineata fuit; 2° *notas*, quibus agnosci valet; his enim rite expensis, haud difficile erit determinare quænam ex variis societatibus christianis veræ Eccle-

[1] *II Tessal.* II, 14; *II Tim.* I, 13. Cfr. *De Fontibus theologicis*, n. 7.

siæ conceptui respondeat. Veteres quidem theologi demonstrationem catholicam ad *notarum* descriptionem et applicationem contraxerant; quum vero notarum conceptus, a Catholicis traditus, toto cœlo differat a Protestantium notionibus, nec legitimitatem nostri conceptûs probare possimus nisi demonstrando Ecclesiam Christi esse essentialiter auctoritate fundatam, de naturâ Ecclesiæ prius disserendum est quam de notis.

Art. I. De naturâ veræ Ecclesiæ.

Quo melius concipiatur natura veræ Ecclesiæ, prout a Christo delineata fuit, tria expendamus oportet : 1° utrum Ecclesia, a Christo instituta, sit *societas* proprie dicta vel non ; 2° utrum in Ecclesiâ adsit *auctoritas docendi ac regendi*, non in populo, sed in *corpore Episcoporum* residens ; 3° utrum corpus pastorum docentium ac regentium sit sub *uno Capite*, seu Supremo Pontifice.

§ I. Christus instituit Ecclesiam ut societatem.

26. Christum instituisse Ecclesiam modo vago et mediato, quatenus doctrinam prædicavit quam multi homines amplexi sunt, omnes etiam Rationalistæ libenter agnoscunt. Sed quæstio est utrum Ipse societatem religiosam instituerit subditis et prælatis constantem, quâ doctrina ejus efficacius servari et propagari posset. Jamvero *Sociniani*, *Waldensium* errorem renovantes, contenderunt nullam societatem hujusmodi a Domino conditam fuisse, nullam specialem auctoritatem Apostolis eorumque successoribus datam, sed Ecclesiam nihil aliud esse nisi cœtum eorum qui Deo per fidem uniuntur, ita ut ad salutem cuique sufficiat fidem Christi profiteri, quin illi societati christianæ adhæreat. Quam opinionem hodie propugnant *Unitarii*, multique ex eis qui *Liberales* dicuntur, necnon *Congregationalistæ*, qui tamen addunt voluntatem Christi esse ut fideles non unam quidem, sed *plures* ecclesias efforment, ut sic melius Deo serviant.

27. *Thesis :* **Christus immediate Ecclesiam instituit ut societatem religiosam, a synagogâ distinctam, ad**

doctrinam suam servandam et propagandam[1]. *Historice certum, theologice de fide*[2].

28. *Declaratur :* (a) Christus *instituit* Ecclesiam, i. e. ejus fundamenta posuit, finem ac media determinavit, ejusque membra aliquo vinculo conjunxit ; nam, ut ait *S. Thomas*, " ille instituit aliquid, qui dat ei robur et virtutem "[3] ; et quidem *immediate*, i. e. non mediantibus aliis personis, sed directe et *per se*.

(b) *Societatem religiosam ;* societas siquidem est cœtus plurium ad communem finem conjunctis viribus tendentium ; tria igitur præcipue importat : *multitudinem* quamdam entium moraliter ad invicem conjunctorum ; *finem communem*, ad quem tendunt per media determinata ; tandem aliquod *vinculum*, quo simul moraliter uniantur et in eumdem finem conspirent ; quod vinculum in societatibus, quarum membra intellectu et voluntate gaudent, nihil aliud esse potest nisi *auctoritas* quædam moralis, quâ membra ad eumdem finem determinatis mediis dirigantur. Societas autem cujus finis est Dei cultum hominumque salutem promovere, *religiosa* dicitur, ut sic a societate civili distinguatur, cujus finis est temporale bonum. Utrum autem hæc societas sit perfecta vel non, i. e. ita completa ut sit independens ab aliâ societate, infra expendetur.

(c) *A synagogâ distinctam ;* quæ verba adduntur contra

---

[1] Cf. *Passaglia*, lib. II, c. 1 ; *Franzelin*, op. cit. th. 6-10; *Mazzella*, n. 422 sq. ; *Pesch*, n. 305 sq. ; *Lambrecht*, op. cit. p. 19 ; *Morris*, op. cit. pp. 9, 15-16, 29, 33, sq., 112 sq. ; *Jacob*, Ecclesiastical Polity, lect. I ; *Bavon*, Théologie du N. Test., 1893, t. I, p. 377 sq.

[2] Quæ veritas sic a *Vaticano* proponitur (Constit. de Ecclesiâ Christi, Procem.) : " Pastor æternus et Episcopus animarum nostrarum, ut salutiferum redemptionis opus perenne redderet, sanctam ædificare Ecclesiam decrevit, in quâ veluti in domo Dei viventis fideles omnes unius fidei et caritatis vinculo continerentur ". Antequam infallibilitatem Ecclesiæ demonstraverimus, decreta *Vaticani* non ut argumenta citantur, sed ut authentica expositio doctrinæ catholicæ. Institutionem Ecclesiæ ut societatis egregie pariter describit *Leo XIII*, Encycl. *Immortale Dei* (1 nov. 1885), ut legere est apud *Acta Leonis XIII*, vol. II, p. 150 ed. Desclée, 1887.

[3] Sum. theol. III, q. 64, a. 2.

eos, qui, cum *Salvador* et nonnullis Rationalistis, asserunt Ecclesiam non fuisse primitus a Synagogâ separatam.
(d) *Ad doctrinam suam propagandam ;* quibus verbis declaratur specialis finis a Christo intentus ; quum enim vellet religione suâ Dei cultum hominumque salutem promoveri, societatem religiosam eo fine instituit ut doctrina, quam ipse prædicaverat, efficacius servaretur et per totum orbem diffunderetur.

29. *Probatur :* 1° Ex variis *nominibus* quæ Ecclesiæ in Scripturâ tribuuntur. (A) Sæpe sæpius vocatur *regnum cœlorum* vel *regnum Dei :* prius nomen, quod apud *Matthæum* sæpe invenitur, tum originem, tum finem hujus imperii designat, quod videlicet e cœlo descendit, et ad cœlum tendit ; posterius autem, quod ab aliis Evangelistis usurpatur, auctorem seu Regem hujus imperii denotat, scilicet Deum. Jam in *V. Test.*, Messias ut rex spiritualis annuntiatus fuerat, cujus *regnum* perpetuum foret : " Multiplicatur ejus *imperium*, et pacis non erit finis : super solium David, et super *regnum* ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et justitiâ, amodo et usque in sempiternum "[1]. In *Novo* autem *Test.*, res multoties ab ipso Christo declaratur : " Simile est *regnum cœlorum* grano sinapis... Simile est *regnum cœlorum* fermento... Simile est *regnum cœlorum* thesauro abscondito... "[2] etc. In his enim et similibus locis, Dominus evidenter loquitur de religione suâ eamque regno comparat ; ut vero intelligatur hanc non esse temporalem societatem, sed *spiritualem* et *supernaturalem*, addit : " Regnum meum non est de hoc modo "[3] ; agitur tamen de regno Christi in terris, quum in variis locis regnum cœlorum malos et bonos complecti dicatur : " Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare et ex *omni genere piscium* congreganti : quam, quum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt *bonos* in vasa, *malos* autem foras miserunt "[4]. Atqui regnum est societas quædam ho-

[1] *Isa.* IX, 6 sq. ; cf. *Jerem.* XXIII, 5 ; *Dan.* II, 44. Alios textus vide ap. *Franzelin*, th. 6.

[2] *Matt.* XIII, 31, 33, 44, 47, 52 ; XXI, 43 ; *Luc.* XIII, 18, 20, 29, etc. — [3] *Joa.* XVIII, 36. — [4] *Matt.* XIII, 47 ; cf. ibid. 37-42.

minum ad communem finem, sub regimine superiorum, determinatis mediis tendentium. Ergo Ecclesia est societas ejusdem generis. Confirmatur ex eo quod nuncupatur etiam *civitas Dei :* " Et vocabunt te *civitatem* Domini, Sion Sancti Israel " [1] ; " Habitabo in medio Jerusalem, et vocabitur Jerusalem *civitas veritatis.*" [2] Civitas enim supponit civium cœtum recte ordinatum.

(B) Vocatur insuper *domus Dei*, *ovile*, *grex :* " Ut scias quomodo oporteat te in *domo Dei* conversari, quæ est *Ecclesia* Dei vivi "[3]. " Ego sum Pastor bonus...et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili : et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet *unum ovile* et *unus pastor* "[4] ; " Attendite vobis et universo *gregi* in quo vos Spiritus S. posuit episcopos regere Ecclesiam Dei." [5] Porro *domus* ex multis lapidibus unum ædificium format, ejusque incolæ unam familiam sub patris regimine constituunt ; *ovile* plurimas supponit oves sub uno pastore congregatas ; *grex* pariter, cui præsunt Episcopi, multitudinem denotat ad unitatem per auctoritatem reductam. Hinc supremus animarum Pastor Apostolis, ac præsertim eorum duci, potestatem tradidit pascendi ac regendi gregem : " Pasce agnos meos, pasce oves meas" [6]. Ergo grex ille veram societatem efformabit.

(C) Dicitur etiam *corpus Christi :* " Ipsum (Christum) dedit *caput* super *omnem Ecclesiam*, quæ est *corpus ipsius* "[7] ; porro in corpore sicut est diversitas membrorum et officiorum in singulis membris, ita pariter est unitas organica, quia omnia capiti uniuntur ex quo motum et vitam derivant ; ergo pariter Ecclesia est totum organicum ex diversis membris confectum, quæ Christo capiti conjunguntur, non autem multitudo congregationum ab invicem independentium.

30. 2° *Ex variis elementis quæ ad societatem religiosam requiruntur.* Tria enim elementa superius recensita ad veram societatem efformandam, in Ecclesiâ Christi reperiun-

[1] *Isa.* LX. 14. — [2] *Zach.* VIII, 3. — [3] *I Tim.* III, 15. — [4] *Joa.* X, 14-16. — [5] *Act.* XX, 28. — [6] *Joa.* XXI, 15-17. — [7] *Ephes.* I, 22-23 ; cf. *I Cor.* XII, 27 ; *Ephes.* IV, 11.

tur ; (a) *multitudo* quidem fidelium ; nam Christus subditos hujus societatis determinavit, dum misit Apostolos ad prædicandum Evangelium omni creaturæ, ritumque designavit, scil. baptismum, quo discipuli ad fidem christianam conversi Ecclesiæ aggregarentur : " Euntes ergo *docete* omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. " [1] Omnes igitur homines vocantur ad unicum cœtum efformandum : eis prædicatur idem Evangelium, eodem baptismo initiantur, iisdemque pastoribus obedire debent, ut mox probabimus.

(b) Finis *proprius* et *communis*, quo omnes ad invicem colligantur, videlicet gloria Dei per Christum, et salus animarum per fidem in Evangelium et mandatorum Christi observationem, ut constat ex verbis *Euntes ergo* etc. Paulus insuper, explicans cur Christus Apostolos, evangelistas, doctores et pastores instituerit, hanc dat rationem : " Ad *consummationem sanctorum*, in opus ministerii, in ædificationem *corporis Christi :* donec occurramus omnes *in unitatem fidei* et *agnitionis Filii Dei*, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi " [2] ; ratio igitur cur Christus Ecclesiam instituerit, est ut omnes efficiantur sancti, perfecti perfectione ipsius Christi, eâdem fide in Evangelium uniantur et sic Deum per Christum glorificent. Quod jam Christus ipse declaraverat ; postquam enim Apostolis præcepit Evangelium prædicare omni creaturæ, hæc addidit : " Qui crediderit et baptizatus fuerit, *salvus* erit ; qui vero non crediderit, condemnabitur " [3] ; ergo Ecclesia propter proprium et communem instituta est finem, scil. salutem animarum, attingendum certis quibusdam mediis, *fide*, ut dispositione internâ, *baptismo*, ut medio externo, quo visibiliter fideles societati a Christo fundatæ aggregantur. Quæ quidem media eadem sunt pro omnibus : " *Unum* corpus, et *unus* Spiritus, sicut vocati estis in *unâ* spe vocationis vestræ. *Unus* Dominus, *una* fides, *unum* baptisma " [4].

(c) *Auctoritas* quædam moralis, quâ Ecclesiæ membra ad

[1] *Matt.* XXVIII, 18 sq. — [2] *Ephes.* IV, 11-12. — [3] *Marc.* XVI, 16. — [4] *Ephes.* IV, 4, 5.

invicem uniantur et unum corpus efficiant ; nam ex discipulis suis Christus duodecim elegit, quos *Apostolos* vocavit, eos ad prædicandum misit, primum ad omnes gentes ; eisdem potestatem dedit patrandi miracula ut his prædicationem suam confirmarent ; suæ auctoritatis eos participes effecit, tum in docendo tum in leges ferendo, ita ut eadem obedientia eis ac sibi præstanda sit : " Vocavit discipulos suos et elegit duodecim ex ipsis quos et Apostolos nominavit [1] ... Convocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut languores curarent ; et misit illos prædicare regnum Dei [2] ... Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ. Euntes ergo docete omnes gentes ... docentes eos servare omnia quæcumque mandavi [3] ... Qui vos audit me audit, et qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me "[4]. Imo huic Apostolorum collegio unum præfecit, Petrum, qui est veluti petra super quam ædificatur Ecclesia, cujus munus est firmitatem in fide ab ipso Christo accipere et eamdem aliis Apostolis præbere, quique totum gregem pascere debet agnos simul et oves [5]. Ex his et aliis textibus, quos infra adducemus fusiusque exponemus, liquet Christum instituisse verum magisterium seu veram auctoritatem, ad doctrinam suam ubique prædicandam, legum suarum observationem promovendam, ideoque *unitatem* inter Ecclesiæ suæ membra servandam : " Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quia tu me misisti "[6]. Ergo in Ecclesiâ a Christo institutâ reperiuntur omnia elementa quæ ad veram religiosam societatem desiderantur, nec proinde admitti potest cuique licitum esse congregationes efformare, ab invicem separatas et independentes.

31. 3° *Analogiis* etiam et *convenientiis* suadetur. (A) Deus enim, ut ait Angelicus Doctor [7], cuilibet creaturæ, etiam homini, providet secundum ejus conditionem. Porro hæc est

[1] *Luc.* VI, 12-13 ; cf. *Marc.* III, 13-14. — [2] *Luc.* IX, 1-2. — [3] *Matt.* XXVIII, 18 sq. — [4] *Luc.* X, 16. — [5] *Matt.* XVI, 13-19 ; *Luc.* XXII, 32 ; *Joa.* XXI, 15-17. — [6] *Joa.* XVII, 21. — [7] *S. Thom.*, C. Gentil. l. IV, c. 56.

hominis conditio ut ad societatem natus sit et in societate plurima bona facilius obtineat plurimaque mala efficacius repellat. Convenit igitur ut religio Christi societatis naturam induat, ut christiani firmiter simul adunati, et ab auctoritate legitimâ directi, securius Magistri doctrinam legesque servent, et ita beneficiis ab Eo collatis tutius fruantur. Societas autem subsistere nequit sine auctoritate, cui omnes obediant : secus enim dissidia omnium pacem cito perturbant, ipsamque societatis existentiam in discrimen adducent. Nec sane religiosa societas minus indiget auctoritate : quum enim hominum mentes naturaliter in varias abeant sententias, deficiente communi vinculo obedientiæ, tot erunt sensus quot capita. Ergo communis auctoritas requiritur. (**B**) Quod confirmatur ex analogiâ cum *Vet. Testamento*. Religio enim mosaica, quæ, ex dictis in *Tr. de Verâ Relig.*, umbra et figura erat religionis christianæ, vera fuit societas, in quâ distinctio erat laicorum et Levitarum, subditorum et superiorum, docentium et discentium ; jamvero non decet Ecclesiam religioni mosaicæ inferiorem esse, sed potius decet ut præstantior sit societas, perfectioribusque instructa mediis ad finem suum consequendum.

32. 4° Quibus positis, haud ægre solvuntur adversariorum *difficultates*. (**A**) Dicunt *Unitarii* et *Liberales* Christum doctrinam quidem docuisse, sed societatem minime fundâsse, et Ecclesiam ab ejus discipulis sub formâ societatis fuisse humano modo constitutam, ut facilius servaretur et propagaretur. Quibus respondemus Christum vere instituisse Ecclesiam, dum ipse Apostolos elegit, eisque potestatem dedit docendi omnes et regendi eos qui fidem amplecterentur, ut supra probavimus : institutâ enim auctoritate quæ fidelibus præsit, eo ipso instituitur societas ; et Apostoli varias ecclesias postea formantes easque communi vinculo colligantes, nihil aliud fecerunt nisi Magistri jussa executioni mandare.

33. (**B**) Alii contendunt, cum *Salvador*, Christum non instituisse societatem a synagogâ distinctam, quum ipse ejusque discipuli ritus mosaicos sancte custodierint, nec Evangelium Gentilibus prædicatum fuerit nisi a Paulo ejusque sociis. Fatemur equidem synagogam fuisse figuram ac

præparationem Ecclesiæ, ideoque transitum de unâ ad alteram non subito, sed gradatim factum fuisse, ut Judæi facilius ad Novam Legem adducerentur; attamen, (a) licet Christus ritus mosaicos, qui nonnisi post prædicatum Evangelium abolendi erant, prudentiæ, caritatis et obedientiæ causâ custodierit, distincte ab initio vitæ suæ publicæ annuntiavit novam religionis formam statuendam fore : " Venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis, adorabitis Patrem... sed venit hora et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate "[1] ; postea urbis et templi eversionem prædixit, novam Ecclesiam a se fundandam, novum testamentum, quod antiquo succederet, nec solos Judæos, sed omnes gentes amplecteretur, ut jam probavimus[2]. Apostoli ipsi quosdam quidem ex mosaicis ritibus servaverunt, ne Judæos offenderent, sed, quum neoconversi ex Pharisaeorum sectâ vellent legem mosaicam a Gentilibus servari, Petrus ipse in Concilio Hierosolymitano aperte declaravit jam hos ritus minime obligatorios esse : " Nunc ergo, quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi "[3]. (b) Pariter ab initio quidem Petrus Gentilibus Evangelium non prædicavit, quia, licet a magistro audiisset illud omni creaturæ et in universo mundo esse prædicandum, vel id non plane intellexerat, vel incertus erat de tempore quo prædicatio ad Gentes inchoanda erat; de hoc autem certior factus per visionem, Cornelium centurionem et ejus domum baptizavit[4]; et exinde omnibus, etiam Gentilibus, fidem annuntiavit. (c) Tandem primi quidem Christiani sæpe in templo Jerusalem conveniebant ad orandum,

---

[1] *Joa.* IV, 21-23.

[2] Cf. *Luc.* XXI, 5 sq. ; *Matt.* XXIV, 1-2 ; *Matt.* XVI, 18-19 ; *Luc.* XXII, 20 ; *Matt.* XXVIII, 19. Id præsertim demonstrat auctor *Ep. ad Hebræos* (VIII, 6-13) ubi ait : " Dicendo autem *novum* veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est ". Vide quæ diximus in thesi et in *Tr. de Verâ Relig.*, n. 283.

[3] *Act.* XV, 10-11. — [4] *Act.* X, 9-48.

tum quia ibi orare assueti erant, tum quia, secundum Magistri doctrinam, Deus ubique adorari potest ; sed, antequam Ecclesiæ aggregarentur, credere in Christum ac baptismum recipere tenebantur ; insuper cœtus separatos jam agebant sive in porticu Salomonis, sive in privatis domibus, ibique speciales ritus habebant, præsertim vero Eucharistiæ celebrationem : " Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis ; *cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis*[1]... Erant autem perseverantes in doctrinâ Apostolorum, et communicatione *fractionis panis*, et orationibus "[2]. Constat igitur jam ab initio Christi Ecclesiam a Synagogâ fuisse distinctam. Quum autem *idem Deus* a Judæis et Christianis coleretur, *eademque moralia præcepta* ab utrisque servarentur, paucis tantum mutatis, novaque religio, jubente Christo, primum Judæis annuntianda esset, mirum non est separationem Ecclesiæ a Synagogâ non fuisse tam completam ab initio quam postea.

Quæ hic breviter delineavimus fusius jam declaraturi sumus de naturâ hujus societatis disserendo : probando enim existentiam ecclesiasticæ auctoritatis infallibilis in docendo, et supremæ in leges ferendo, eo ipso demonstrabimus Ecclesiam esse societatem proprie dictam, cui omnes fideles in rebus fidei et morum obedire tenentur, et a quâ nullus sese separare potest quin Dei ordinationi resistat.

34. *Corollaria.* 1° *Ecclesia est societas religiosa, spiritualis et supernaturalis.* Certum est[3]. Nam essentia alicujus societatis determinatur a fine propter quem instituta est. Atqui finis, propter quem Ecclesia a Christo instituta fuit, est quid religiosum, spirituale et supernaturale : *religiosum* quidem, quum Ecclesia instituta fuerit ad propagandam et custodiendam religionem ipsius Christi, juxta illud : " Sicut misit me Pater, et ego mitto vos... Euntes ergo docete omnes Gentes... docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis "[4]; nihil aliud est igitur nisi religio christiana *in concreto ; spirituale*, quum finis huic societati assignatus sit animarum sanctificatio simulque Dei gloria (supra, n. 30, b,); *supernatu-*

[1] *Act.* V, 12-13. — [2] *Act.* II, 42. Cf. *Franzelin*, th. 14.

[3] *Passaglia*, op. cit. lib. III, c. 45 ; *Mazzella*, n. 147 sq. ; *De Groot*, q. II, a. 3.

[4] *Joa.* 21 ; *Matt.* XXVIII, 19-20.

rale, quum animarum sanctificatio et salus per gratiæ infusionem, sacramentorum ope, sit quid essentiam, exigentias et vires hominis naturales omnino superans. Ergo Ecclesia est societas religiosa, spiritualis et supernaturalis, prorsus distincta a societate civili, quæ bonum temporale et naturale civium prosequitur. Hinc *Leo XIII:* " Hæc societas, quamvis ex hominibus constet, non secus ac civilis communitas, tamen propter finem sibi constitutum, atque instrumenta quibus ad finem contendit, supernaturalis est et spiritualis. " (Encycl. *Immortale Dei*, l. c.)

35. 2° *Ecclesia Christiana proprie dicta dici potest concepta vivente Christo, nata die quo mortuus est, promulgata die Pentecostes*[1]. Dico : *Ecclesia christiana proprie dicta;* nam Ecclesia, lato sensu intellecta (supra, n. 5), ab initio mundi exstitit, cum Adamo incœpit, tempore Abrahæ magis determinatam formam accepit, et a Moyse plene constituta fuit. Sed Ecclesia quam Christus ipse fundavit, *concepta est* quando doctrinam suam Apostolis tradidit, necnon sacramenta præcipua et sacrificium sacerdotiumque instituit; *nata est* quando in cruce mortuus est[2] tunc enim Synagoga exspiravit, et lex vetus abrogata est : in cujus rei signum, velum templi in duas partes scissum est; *promulgata* tandem in die Pentecostes, quando, post acceptum Spiritum sanctum, Apostoli novam legem prædicare incœperunt : tunc enim jam obligatoria evasit iis omnibus quibus sufficienter annuntiata fuit.

36. 3° *Ecclesia Christi proprie dicta a Synagogâ multum distinguitur*[3]. (a) Ratione *naturæ* : Synagoga enim erat societas non solum religiosa, sed etiam civilis et nationalis, solos Judæos complectens; dum Ecclesia est societas mere religiosa, nec ad unum populum limitata, sed vere universalis. (b) Ratione *doctrinæ :* Synagoga credebat in Christum venturum et passurum, et quidem implicite; dum credimus in Christum qui venit et passus est, et quidem explicite; Synagoga proinde erat typus et figura, Ecclesia est antitypus et veritas. (c) Ratione *perfectionis :* In Veteri Lege sacramenta et sacrificia erant *infirma et egena elementa*, legalem sanctitatem directe conferentia, internam vero sanctitatem nonnisi indirecte ex *opere operantis;* dum sacramenta Novæ Legis perfecta

[1] *Mazzella*, n. 427; *De Groot*, q. II, a. 4; *Legrand*, apud Migne Theol. Curs., IV, p. 41 sq.

[2] Hinc ait *S. Thomas* (III, q. 64, a. 2) : " Per sacramenta quæ de latere Christi pendentis in cruce fluxerunt, dicitur esse fabricata Ecclesia. "

[3] *Legrand*, ap. Migne, Theol. Curs., IV, p. 49 sq.; *Pesch*, n. 312.

sunt et sanctitatem internam non solum significant, sed etiam producant *ex opere operato*[1]. (d) Ratione *durationis :* Hinc Synagoga abolenda erat, Ecclesia vero in perpetuum est duratura.

§ II. In Ecclesia Christi auctoritas docendi ac regendi in corpore Episcoporum residet.

37. *Status quæstionis.* Christus, ex dictis, Ecclesiam fundavit tanquam societatem spiritualem, in qua subditos et præpositos invenire est. Sed ulterius inquirendum est utrum in hâc societate sit auctoritas *infallibilis ad docendum* et *suprema ad regendum*, et in *quibus* vestita fuerit; his enim solutis quæstionibus, jam facilius erit dignoscere quænam ex variis societatibus christianis vera sit Ecclesia Christi. Hæc est quæstio *fundamentalis* hujus capitis et totius tractatus, a quâ omnes fere aliæ pendent. Quæstio enim primaria inter Catholicos et Protestantes, est utrum in Ecclesiâ adsit *auctoritas infallibilis*, *vivens* et *visibilis*.

38. Protestantes siquidem, exceptis Puseyistis, admittunt *Scripturam* et quidem *solam* esse *regulam fidei infallibilem*[2]; Christus juxta ipsos, religionem quidem instituit, cujus dogmata in Scripturâ continentur, sed nullam auctoritatem constituit ad eam *ex officio* interpretandam. Unusquisque, proprio labore et *privato examine* Scripturas legere debet, et ex eis doctrinam christianam eruere; quo in labore, ab iis adjuvari potest qui majori studio sacros libros investigârunt, præsertim ab Ecclesiæ ministris: sed hi omnino fallibiles sunt, etiam quando in Concilio coadunantur[3]. Nonnulli, præsertim Baptistæ, Methodistæ aliique ad Pie-

[1] Quæ fusius declarantur in *Tr. de Sacramentis* (nn. 16-18; 44 sq.).

[2] "Credimus, confitemur et docemus unicam regulam et normam, secundum quam omnia dogmata, omnesque doctores æstimari et judicari oporteat, nullam omnino aliam esse, quam Prophetica et Apostolica scripta cum Veteris tum Novi Testamenti". (Formula Concordiæ, n. 1 ap. *Schaff*, op. cit. vol. III, p. 93-94. Hinc ait *Chillingworth* (Religion of Protestants, ed. Bohn, 1854, p. 463) ait "Scripturam eamque solam esse Protestantium religionem".

[3] "Generalia Concilia sine jussu et voluntate principum congregari non possunt, et ubi convenerint, quia ex hominibus constant, qui non omnes spiritu et verbis Dei reguntur, et errare possunt, et interdum errârunt, etiam in iis quæ ad normam pietatis pertinent: ideo quæ

tismum tendentes, addunt fideles juvari Spiritûs sancti afflatu, seu *privatâ inspiratione*, gustu quodam interiori, quo discernere possunt quinam libri sint inspirati et quis sit verus eorum sensus.

Catholici autem credunt Christum non solum religionem docuisse, sed ad eam authentice interpretandam constituisse in Ecclesiâ *auctoritatem visibilem, viventem et infallibilem*, cui plane fidere possimus ; hâc semel agnitâ, notarum ope quas Christus ipse assignavit, nihil aliud manet nisi doctrinam ab Ecclesiâ traditam fidenter accipere.

39. Nostri igitur est propositi existentiam hujus *infallibilis auctoritatis* demonstrare, simulque probare Ecclesiæ competere potestatem *legislativam*, seu potestatem condendi leges, in conscientiâ obligantes, quibus fideles tutius ad salutem perducantur ; utramque vero potestatem *Apostolis* eorumque successoribus, *Episcopis* videlicet, fuisse collatam.

40. Multi quidem inter Protestantes sat libenter concedunt, contra Socinianos, Unitarios et Liberales, Apostolis concessum fuisse personale infallibilitatis in docendo privilegium ; plerique tamen, *Episcopalianis* exceptis, negant illud eorum successoribus fuisse traditum, divinamque negant episcopatûs originem. Quatuor igitur successive probabimus : 1° infallibile magisterium fuisse Apostolis collatum ; 2° supremam regendi potestatem eisdem concessam ; 3° utrumque autem munus eorum successoribus demandatum ; 4° legitimos Apostolorum successores esse Episcopos.

41. *Thesis I^a :* **Christus Apostolorum collegio infallibilitatis prærogativam in tradendâ doctrinâ de fide et moribus contulit**[1]. *Historice certum, theologice de fide*[2].

---

ab illis constituuntur ut ad salutem necessaria, neque robur habent, neque auctoritatem, nisi ostendi possint e sacris litteris esse desumpta". (Articuli 39 Ecclesiæ anglicanæ, n. XXI, ed. latina 1563 ap. *Schaff*, op. cit. p. 500). Similia leguntur in aliis Protestantium Confessionibus, v. g. *Westmonasteriensi*, c. XXXI, n. 4 ap. *Schaff*, op. cit. p. 670.

[1] *Bellarm.*, Controv. de Conciliis et Ecclesiâ, l. II, c. 2 sq.; *Regnier*, ed. Migne, Curs. theol. vol. IV, p. 434 sq.; *Franzelin*, th. 9 ; *Mazzella*, n. 780 sq. ; *Murray*, disp. XI, vol. II, p. 169 sq. ; *Tepe*, n. 222 sq. ; *Pesch*, n. 261 sq.

[2] Hæc propositio, licet nunquam sub hâc formâ definita, de fide est,

42. *Declaratur.* Infallibilitas de quâ hic agitur est immunitas ab errore, quatenus involvit non solum *inerrantiam* facti, sed etiam errandi *possibilitatem.* Duplex est infallibilitas : una *essentialis*, quæ soli Deo competit ; altera *participata*, quæ creaturis rationalibus a Deo communicari potest, propter specialem finem. Jamvero contendimus hanc fuisse concessam *Apostolorum collegio :* hic enim abstrahimus a quæstione utrum eadem data fuerit *singulis* Apostolis, et præsertim Petro eorum principi, et quæstionem movemus solum relate ad omnes Apostolos collective sumptos. Iterum non agitur hic de infallibilitate in omnibus rebus etiam scientificis, sed solum in tradendâ et exponendâ ipsius Christi doctrinâ circa fidem et mores, i. e. circa ea quæ credenda docuit vel facienda præcepit ad salutem æternam consequendam. Quum vero hæc doctrina duplici modo tradi possit, vivâ voce et scriptis, contendimus Apostolos infallibiles fuisse non solum scribendo, sed etiam oraliter fidem prædicando. Infallibilitas igitur, de quâ hic agitur, erat specialis quædam assistentia Spiritûs Sancti, quâ Apostoli in rebus fidei et morum nec falli nec fallere poterant. Differt proinde ab *inspiratione :* hæc enim, præter assistentiam hujusmodi, quæ veluti *negativa* est, importat *positivam* efficacem motionem ad scribendum, divinamque directionem vi cujus auctor sacer ea omnia et sola scribit quæ Deus vult scribi ; *a fortiori* a *revelatione*, quæ specialem illuminationem importat, et veritatis antea ignotæ manifestationem ; ad assistentiam enim sufficit ut Deus sinat homines cogitare et loqui sponte suâ quoties in veritatis tramite manent, actione autem præternaturali interveniat, quoties ad errorem deflectunt, ut sic error præcaveatur.

43. *Scripturâ probatur.* Imprimis legenti Evangelium patet Christum, jam ab initio vitæ publicæ, præparâsse ali-

---

quia inter eas computatur quæ ordinario Ecclesiæ magisterio fidei proponuntur, hisque verbis C. *Vaticani* implicite continetur (sess. III, Procem.) : " Dei Filius et generis humani Redemptor D. N. Jesus Christus, ad Patrem cœlestem rediturus, cum Ecclesiâ suâ in terris militante, omnibus diebus usque ad consummationem sæculi futurum se esse promisit. Quare dilectæ Sponsæ præsto esse, *assistere docenti*, operanti benedicere... nullo unquam tempore destitit ".

cujus infallibilis auctoritatis institutionem. Siquidem quosdam discipulos speciatim *vocavit* ad sequendum se, ut fierent *piscatores hominum*, i. e. Evangelii prædicatores[1]; inter eos duodecim elegit, quos et *Apostolos* nominavit[2]; unumque ex eis ceteris prætulit, quem et *Cephâm* i. e. Petrum vocavit[3]; hos omnes assiduos comites habuit, iisque seorsum aperire incœpit mysteria, quæ ceteris in parabolâ proponebat[4]. Eisdem pariter specialia monita tradidit, eosque ad prædicandum ovibus perditis domûs Israel misit, ipsis collatâ miracula patrandi potestate,[5] ut sic ad prædicandum Evangelium omni creaturæ sese præpararent. Tandem eis directe promisit et contulit infallibilitatis in docendo privilegium, ut ex argumentis mox exponendis constabit; in hâc tamen thesi eos textus omittimus qui speciatim ad Petrum referuntur, quippe qui *ex professo* in sequenti paragrapho exponentur.

44. 1° Ex verbis quibus Christus Apostolis *promisit Spiritus sancti specialem assistentiam* in prædicando Evangelio; videlicet in sermone quem ad eos habuit post ultimam cœnam, hæc inter alia dixit: "Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut *maneat* vobiscum *in æternum; Spiritum veritatis* quem mundus non potest accipere ... vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit et in vobis erit...[6] Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos *docebit omnia*, et *suggeret* vobis *omnia* quæcumque dixero vobis...[7]" Hic clare et distincte Christus affirmat Spiritum veritatis, i. e. Eum qui est in se substantialis veritas et simul veritatis revelator, cum Apostolis mansurum et in eis semper fore, ut eos doceat omnem veritatem, et in memoriam revocet omnia quæ Dominus eis dixerat, ut et ipsi a Spiritu sancto

[1] *Joa.* I, 35; *Matt.* IV, 18; *Marc.* I, 16; *Luc.* V, 1 etc. — [2] *Luc.* VI, 13. — [3] *Joa.* I, 42. — [4] *Marc.* IV, 34; *Matt.* XIII, 11. — [5] *Luc.* X, 9, 17; *Matt.* X, 8.

[6] *Joa.* XIV, 16-17. Specialem vim hujus incisi "*in vobis erit*" in sequenti argumento exponimus, n. 45.

[7] *Joa.* XIV, 26; cf. XVI, 13, ubi dicitur: "Docebit vos omnem veritatem." i. e. juxta vim græci textus, perducet vos ad omnem veritatem.

edocti, doctrinam Magistri tuto prædicare possint : " Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæâ, et Samariâ et usque ad ultimum terræ "[1]. Atqui hæc divini Spiritûs mansio et assistentia omnem errorem excludit ; si enim errarent Apostoli, jam Spiritus veritatis eos non doceret omnia, nec omnia eis suggereret ; neque in ipsis maneret in æternum, aut cum eis specialiter esset ; nam ubi est error, Spiritus veritatis esse nequit. Ergo Apostolos prædicantes seu testimonium de Christo reddentes Spiritus sanctus ab errore immunes præservabit.

45. 2° Ex ipsâ *missione Apostolis datâ.* Antequam Jesus ad Patrem ascenderet, undecim Apostolis in Galilæâ apparuit, eisque specialem promisit assistentiam in prædicando Evangelio : " Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra : euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti : docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis : et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi "[2]. Quam solemnia sint hujusmodi verba nemo est qui non videat : Jesus siquidem plenitudinem suæ potestatis invocat, ut exinde significet auctoritatem Apostolis conferendam, nihil aliud esse nisi suæ divinæ potestatis participationem ; eos non ad solos Judæos, sed ad omnes gentes mittit, ut doceant *auctoritative :* hic est enim sensus græcæ vocis μαθητεύσατε (discipulos efficite) ; et ne terreantur difficultate operis, affirmat *se esse cum eis docentibus* usque ad consummationem sæculi. Atqui singularis illa assistentia, inspectis contextu locisque parallelis, immunitatem ab errore in docendo prorsus excludit : (**a**) ex *contextu* enim promittitur illa assistentia, quæ ex auctoritate ipsius Christi dimanat : *data est mihi omnis potestas ;* assistentia, quâ Apostoli *auctoritative* omnes docere possunt, et quidem ita ut omnes sub pœnâ damnationis eorum prædicationi credere teneantur : " Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit : qui vero non crediderit, condemnabitur "[3]. Atqui nemo potest obligari sub pœnâ æternæ damnationis ad cre-

[1] *Act.* I, 8. — [2] *Matt.* XXVIII, 18-20. — [3] *Marc.* XVI, 16.

dendam doctrinam quæ falsa esse potest ; ergo vi illius assistentiæ Apostoli immunes erunt ab omni errore in tradendâ Christi doctrinâ. (b) Aliunde ex *locis parallelis* usuque constanti Scripturæ, hoc incisum : " Ecce ego vobiscum sum ", extraordinariam significat Dei assistentiam, vi cujus opus ad quod faciendum datur, feliciter et efficaciter perficiatur. Ita Deus apparuit Isaac, dicens : " Noli timere, quia ego tecum sum " ; item Moysi apparuit, atque jussit ut educeret filios Israel de Ægypto, et dixit ei : " Ego ero tecum " ; pariter præcepit Josue : " Confortare et esto robustus : tu enim introduces filios Israel in terram quam pollicitus sum, et ego ero tecum "[1]. Jamvero opus prædicationis apostolicæ non faustum et felicem exitum haberet, si error in fide etiam semel doceretur : error enim hujusmodi, ab eis qui auctoritative docent propositus, totam pervaderet Ecclesiam : quod sane infelix esset exitus. Ergo prædicatio Apostolorum ab omni errore in fide immunis erit.

46. 3° Ex *agendi ratione Apostolorum.* Ipsi enim ut divini legati testesque authentici Evangelium prædicabant, absolutamque fidem postulabant ; aiebant siquidem : " Nos sumus testes horum verborum, et Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi "[2] ; rati videlicet Spiritum S. esse cum eis et per eos loqui ; hinc in Conc. *Hierosolymitano,* dum decreta ad fidem et mores spectantia ederent, sic incipiebant : " Visum est *Spiritui sancto et nobis,* nihil ultra vobis imponere..."[3], quasi Spiritus Dei eadem decreta condidisset ; propterea eorum prædicatio non est verbum hominum sed *verbum Dei :* " Cum accepistis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut est verbum hominum, sed, *sicut est vere, verbum Dei,* qui operatur in vobis, qui credidistis "[4]. Unde Apostolis credendum est, etiamsi angelus contrarium evangelizaret : " Licet nos aut angelus

[1] *Gen.* XXVI, 24 ; *Exod.* III, 12 ; *Deuter.* XXXI, 23 ; cf. *Jos.* I, 5,9; III, 7 ; *Judic.* VI, 15, 16 ; *III Reg.* XI, 31-38 ; *Isai.* XLI, 8 ; XLIII, 2,5 ; *Jerem.* I, 8 ; *Act.* XVIII, 9, 10 ; *Joa.* III, 2 ; *Act.* X, 38 etc. Hæc omnia loca erudite recenset *Murray,* op. cit. disp. XI, n. 66, vol. II, p. 199 sq.

[2] *Act.* V, 32. — [3] *Act.* XV, 28. — [4] *I Thess.* II, 13.

de cœlo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit"[1]. Ex quibus colligitur Apostolos sibi donum infallibilitatis vindicavisse. Atqui doctrinam suam multis confirmârunt miraculis : " Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant "[2]; ita v. g. Petrus claudum a matris utero sanat; umbrâ suâ multos ab infirmitatibus liberat; Æneam ab annis octo jacentem in grabato curat, Tabitham a mortuis suscitat[3] etc.; similia de Paulo narrantur : " Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli, ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur"[4]. Ergo Apostoli revera infallibiles erant; secus enim Deus miracula patrando in confirmationem eorum prædicationis non decepisset.

47. *Ratione theologicâ suadetur.* Ideo Christus Ecclesiam instituit ut tutius servaretur et efficacius propagaretur doctrina quam ipse prædicaverat. Atqui moraliter impossibile est ut hæc doctrina pura et immaculata custodiatur, nisi aliquâ auctoritate infallibili tradatur; dogmata enim christiana, ut constat ex iis quæ diximus in *Tr. de Verâ Relig.* (n. 142 sq.), adeo sunt sublimia et humanæ rationi impervia, præcepta pariter adeo passionibus humanis repugnant, ut cito multis adulterationibus falsisque interpretationibus obnoxia futura sint, nisi aliqua suprema auctoritas eorum rectæ interpretationi invigilet. Nisi autem illa auctoritas sit *infallibilis*, omne dubium excludere non poterit, neque internum postulare assensum : ex quo fiet ut in praxi unusquisque proprium judicium secuturus sit et contentiones sint orituræ. Ergo Christus convenienter hujusmodi auctoritatem in suâ Ecclesiâ constituit, " ut jam non simus parvuli fluctuantes et circumferamur omni verbo doctrinæ in nequitiâ hominum, in astutiâ ad circumventionem erroris "[5], sed occurramus omnes in unitatem fidei.

48. *Scholion.* Communiter etiam docent tum Catholici tum Protestantes qui *Orthodoxi*, per oppositionem ad Liberales, vocan-

[1] *Gal.* I, 18; cf. ibid. 11-12. — [2] *Act.* II, 43. — [3] *Act.* III, 1-8; V, 15; IX, 34-40. — [4] *Act.* XIX, 11-12. — [5] *Ephes.* IV, 13.

tur, singulos Apostolos fuisse personaliter infallibiles. Non semel enim S. Paulus hanc infallibilitatem implicite sibi vindicat his et similibus verbis : " Licet aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit... neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi... Cum accepistis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, *verbum Dei*, qui operatur in vobis, qui creditis "[2]. Nec aliter *S. Joannes :* " Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his et scripsit hæc ; et *scimus quia verum est testimonium ejus* "[3]. Idem quoad alios infertur, quia eadem erat ratio ; singuli enim, ex mandato Christi per totum orbem dispersi, personali infallibilitatis privilegio indigebant, ut integram Christi doctrinam absque erroris admixtione docerent. Hinc omnes in die Pentecostes repleti sunt Spiritu sancto[4], omnesque miracula patrârunt ad suam prædicationem confirmandam[5]. Attamen illud privilegium erat Apostolis proprium, nec singulis episcopis, sed solum episcoporum collegio fuit transmissum, ut colligi potest ex verbis quibus Paulus episcopos Ephesi adunatos allocutus est : " Ex vobis ipsis exsurgent viri *loquentes perversa*, ut abducant discipulos post se "[6] ; ex quo evidenter sequitur quosdam saltem episcopos errare posse.

49. *Thesis II[a] :* **Christus Apostolorum collegio contulit potestatem regendi Ecclesiam, i. e. potestatem legislativam, judicialem et coactivam**[7]. *Historice certum et theologice de fide*, utpote magisterio ordinario Ecclesiæ propositum.

50. *Declaratur :* (A) Duplex est potestas quam Christus Apostolis contulit, potestas *ordinis* et potestas *jurisdictionis : prior* consistit in facultate sacrificium offerendi et sacramenta ministrandi ; *posterior* nihil aliud est nisi potestas subditos regendi. De potestate *ordinis* hic non agitur[8], sed solum de potestate *jurisdictionis*. Hæc autem, si late sumatur, complectitur tum *magisterium* quo regitur intellectus, tum sacrum *imperium* quo regitur voluntas[9] : quum

[1] *Galat.* I, 8-11. — [2] *I Thess.* II, 13. — [3] *Joa.* XXI, 24. — [4] *Act.* II, 2-4. — [5] *Act.* V, 12. — [6] *Act.* XX, 30.

[7] *Regnier*, ed. Migne, p. 783 ; *Franzelin*, th. 5 et 9 ; *Tepe*, n. 273 ; *Mazella*, n. 754 sq.; *Brugère*, n. 26 sq.

[8] De potestate ordinis disserimus in *Tr. de Ordine*, n. 3-14.

[9] " Quamvis verissima et maxime necessaria sit solemnis divisio

de priori jam actum fuerit in præcedenti thesi, hic solum agimus de potestate regiminis in stricto sensu, i. e. de potestate leges ferendi, judicia auctoritative exercendi pœnasque contra delinquentes infligendi.

(B) Juxta omnes, potestas legislativa proprie dicta secum involvit potestatem judiciariam et coactivam ; nisi enim ille qui leges ferre valet, jura polleat delinquentes judicandi et puniendi, ejus imperium inutile jam evadet, quum in præsenti rerum ordine leges plerumque vim non habeant nisi sanctione muniantur. Si igitur Apostolis legislativa potestas data fuerit, exinde merito infertur eisdem pariter collatam fuisse judiciariam et coactivam[1].

51. *Probatur :* 1° *Ex potestate clavium Apostolis datâ.* Christus enim primum B. Petro, deinde ceteris Apostolis clavium potestatem tradidit, i. e. potestatem moralem ligandi atque solvendi in omnibus quæ ad salutem pertinent ; siquidem Petro dixit : " Tibi dabo *claves regni cœlorum ;* et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis ; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis "[2] ; ceteris autem Apostolis : " Amen dico vobis, *quæcumque alligaveritis* super terram, *erunt ligata et in cœlo :* et *quæcumque solveritis* super terram, *erunt soluta et in cœlo* "[3]. Hic duæ inveniuntur metaphoræ,

---

inter potestatem *ordinis* et *jurisdictionis*, attamen potestas jurisdictionis quæ in bimembri illâ partitione generice sumitur, ad majorem claritatem potest, et ob proprietates in se diversas debet in S. Theologiâ distingui in potestatem *regiminis* seu jurisdictionis *specifice dictæ*, et in potestatem *authentici atque in sua plenitudine infaillibilis mysterii*, ita ut theologice vera censeri debeat distinctio trimembris sacerdotii seu sacri ministerii, ecclesiastici imperii, authentici magisterii." (*Franzelin*, th. 5.)

[1] Quod dilucide exposuit *Leo XIII* (Encycl. *Immortale Dei*, l. c., p. 151) : " Revera Jesus Christus Apostolis suis libera mandata dedit in sacra, adjunctâ tum ferendarum legum veri nominis facultate, tum geminâ, quæ hinc consequitur, judicandi puniendique potestate ".

[2] *Matt.* XVI, 19.

[3] *Matt.* XVIII, 18. Hic agi non de multitudine fidelium vel de Synagogâ, sed de Ecclesiæ præsidibus docent plerique Patres cum *Chrysostomo*, imo Protestantes non pauci, v. g. *Edersheim*, Life and Times of Jesus, ed. 8ª, vol. II, p. 123. Revera, apud Judæos, non populi

quibus suprema regendi potestas Apostolorum collegio tradenda declaratur : (A) *metaphora clavium ;* (a) nam, apud omnes gentes excultas, tum orientales tum occidentales, traditio clavium alicujus civitatis nihil aliud est nisi symbolum quo exterius manifestatur traditio supremæ potestatis in eamdem civitatem ; ita victori traduntur claves oppidi ad significandam incolarum submissionem. (b) Huic etiam interpretationi favet usus Scripturæ ; ita v. g. propheta Isaias, nomine Dei, Sobna præpositum templi, sic alloquitur : " Expellam te de statione tuâ... vocabo servum meum Eliciam... et *potestatem tuam dabo* in manu ejus... et *dabo clavem domus David* super humerum ejus ; et aperiet, et non erit qui claudat ; et claudet, et non erit qui aperiat "[1] ; ex quo clare colligitur *dare clavem domus David* idem esse ac *potestatem tradere ;* ita pariter Christus ipse ait : " Et habeo claves mortis et inferi " ; quæ verba infra sic exponuntur : " Hæc dicit Sanctus et Verus, *qui habet clavem David :* qui *aperit, et nemo claudit, claudit et nemo aperit* "[2] ; quibus constat *habere clavem David* idem esse ac supremâ potestate pollere claudendi et aperiendi cœlum.

Frustra igitur Protestantes opponunt potestate clavium nihil aliud designari nisi munus prædicandi verbum, quia dicitur : " Væ vobis, quia *tulistis clavem scientiæ* ", i. e. auctoritatem docendi. *Respondeo* locum allatum non esse parallelum, quia ibi non agitur de clave regni cœlorum, vel de clave civitatis aut domûs, sed de *clave scientiæ ;* unde sensus est legisperitos, de quibus agitur, aditum ad scientiam aliis præclusisse ; parallelismus igitur est mere verbalis, nec proinde argumentum nostrum attingit.

(B) Alia metaphora *potestatis ligandi et solvendi* idem fere significat ; his enim verbis Apostolis promittitur facultas

---

multitudo, sed magistratus pœnas infligere solebant ; si igitur Christus hanc potestatem populo tradere voluisset (quod erat a more Judæorum omnino alienum) rem aliter ac evidentius declarare debuisset. Aliunde non agitur de Synagogâ, ut hodierni Protestantes permulti fatentur v. g. *Keil, Weiss, Mansel ;* sed agitur de illâ Ecclesiâ novâ, cujus ædificationem Christus jam prænuntiaverat (*Matt.* XVI, 18) et quæ in perpetuum mansura erat. Cfr. *Knabenbauer*, in Matt., h. l.

[1] *Isa.* XXII, 19-22. — [2] *Apoc.* I, 18 ; III, 7.

ligandi fidelium voluntates, in rebus spiritualibus, per leges et præcepta, ideoque per sententias judiciales aut pœnas delinquentibus infligendas ; *solvendi autem quæcumque vincula spiritualia*, quæ fideles ab ingressu in regnum cœlorum impedire vel retardare possent, qualia sunt peccata, pœnæ peccato debitæ, et alia hujusmodi ; verba enim Domini amplissima sunt, omniaque vincula complectuntur ordinis spiritualis, scil. vinculum legis, vinculum culpæ, vinculum pœnæ. Contendunt quidem Protestantes his formulis nihil aliud significari nisi potestatem declarandi quid sit licitum vel non ; frequenter enim, inquiunt, in Talmude hæc leguntur : *Rabbi Schamaï ligat ; Rabbi Hillel solvit ;* quibus significatur rem declarari illicitam vel licitam. Sed dato has formulas aliquando hunc sensum habere in Talmude, non exinde sequitur eumdem hic esse admittendum ; nam pars antiquissima Talmudis nonnisi circa finem sæculi secundi scripta fuit, proindeque tempore Christi non existebat, et apud Rabbinos voces *ligare et solvere* sæpe sæpius idem sonant ac præcipere, prohibere vel permittere, dispensare etc. ; unde sensus ex contextu determinandus est. Jamvero hic agi de verâ potestate legislativâ contextus et loca parallela ostendunt.

(a) Contextu enim inspecto, quæstio est de judicio ferendo ab Ecclesiâ contra eos qui pertinaciter proximum offendunt, postquam correctio fraterna jam inutilis evasit ; ergo agitur de proprie dicto judicio, quo pœna gravis infligi potest, non autem de simplici declaratione : " Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ : si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus "[1]. Insuper quidquid Apostoli ligant et solvunt in terrâ, ligatum vel solutum est in cœlo : ex quo colligitur divinam quamdam potestatem eis conferri, vi cujus peragere possunt in terrâ quod Deus in

[1] *Matt.* XVIII, 17. Presbyteriani dicunt nomine Ecclesiæ hic designari multitudinem fidelium ; sed immerito, nam, etiam apud Judæos, multitudo fidelium nec judicare nec excommunicare poterat quemquam : quæstio igitur est de iis qui Ecclesiæ præsunt, sicut frequenter nomine Reipublicæ designantur magistratus qui rempublicam gerunt.

cœlo perficit : porro Deus in cœlo non solum declarat aliquid esse licitum vel illicitum, sed vere leges condit vel ab eis dispensat. Præterea hæc metaphora declarare videtur id quod Petro dictum fuerat : *tibi dabo claves regni cœlorum ;* porro, ex dictis, aperire cœlum magis est quam declarare illud esse apertum.

(b) Ex locis *parallelis*, præsertim *Joa.* XX, 23, hæc potestas importat facultatem vere remittendi peccata vel ea retinendi : " Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt " ; ergo non est simplex declaratio liciti vel illiciti[1].

Potestatem vero, Apostolis promissam, fuisse vere eis collatam nemo est qui dubitet, quum promissa Christi fideliter adimpleta fuisse omnes Christiani admittant. Revera Christus redivivus Apostolis dixit : " Sicut misit me Pater, et ego mitto vos " ; quibus significatur eos participes effici divinæ auctoritatis Magistro collatæ.

52. 2° *Ex Apostolorum praxi.* Varias enim leges condiderunt, et simul potestatem legiferam, judiciariam et coactivam sibi vindicârunt. (A) Ita in C. *Jerosolymitano* statuerunt ut Christiani abstinerent ab immolatis simulacrorum et sanguine et suffocato et fornicatione : " Visum est enim Spiritui S. et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum et sanguine et suffocato et fornicatione "[2] ; porro tria priora, quæ hic commemorantur, neque lege naturali neque lege divinâ præcipiuntur ; ergo lege apostolicâ, quæ vere in conscientiâ obligat, nam invocatur auctoritas Spiritûs sancti : " Visum est enim Spiritui sancto et nobis ". Quam legem sedulo adimpleri voluerunt ; quum enim Paulus et Timotheus " pertransirent civitates, tradebant iis custodire *dogmata,* quæ erant *decreta ab Apostolis* et senioribus, qui erant in Jerosolymis "[3].

---

[1] Hic textus late exponitur in *Tr. de Pœnitentiâ*, n. 18.

[2] *Act.* XV, 28-29.

[3] *Act.* XVI, 4. Vox *dogmata* hoc loco non significat doctrinam credendam, sed decreta de quatuor rebus fugiendis quæ supra recensuimus ; græce enim leges et edicta sæpe dicuntur δόγματα, a verbo δοκεῖν

(B) S. Paulus varia decreta ipse edidit, tum circa modum componendi lites inter Christianos ortas, tum ad cavendos abusus qui in sacræ Eucharistiæ receptione irrepserant, tum circa mulierum mores in ecclesiis, viduarum et presbyterorum officia, aliaque hujusmodi[1]; quæ quidem vera erant præcepta, juxta hæc ipsius Apostoli verba : " Laudo vos, fratres, quod, sicut tradidi vobis, *præcepta mea* tenetis "[2]. Imo potestatem judiciariam et coactivam non semel exercuit, præsertim in Corinthium incestuosum, quem excommunicavit, quemque postea pœnitentem absolvit[3]; et in Hymenæum et Alexandrum, quos pariter severe punivit[4]; simulque hanc potestatem modo generali sibi vindicavit : " Quid vultis ? *In virgâ veniam* ad vos an in caritate et spiritu mansuetudinis "? " Prædixi et prædico, ut præsens et nunc absens, iis, qui ante peccaverunt et ceteris omnibus, quoniam, si venero, *non parcam* "[5]. Certo igitur constat Apostolis collatam fuisse potestatem legiferam, judicialem et coactivam.

53. *Thesis III[a]* : **Duplex potestas docendi infallibiliter et regendi Ecclesiam concessa fuit non solum Apostolis ut privatis personis, sed etiam eorum successoribus in officio, usque ad finem mundi.** *Historice certum, theologice de fide*[6].

54. *Declaratur* : Propositio dirigitur contra plerosque Protestantes, qui, licet communiter admittant hanc duplicem potestatem fuisse *personaliter* Apostolis collatam, dupliciter thesim nostram impugnant : alii dicunt infallibilitatis prærogativam et jurisdictionis potestatem fuisse privile-

(apparere, videri), quia videlicet sunt id quod *visum est* legitimum. Ita, præter catholicos Commentatores, *Rosenmuller*, *Kuinoel*, *Robinson*, etc.

[1] *I Cor.* V, 1-8 ; XI, 33-34 ; XI, 5 ; XIV, 34 ; *I Tim.* II, 9-12 ; V, 9, 19 ; *Tit.* I, 5, etc. — [2] *I Cor.* XI, 2.

[3] " Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam *judicavi*, ut præsens, eum qui sic operatus est... tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis " (*I Cor.* V, 3-5). Cf. *II Cor.* II, 5-11.

[4] *I Cor.* IV, 21. — [5] *II Cor.* XIII, 2, 10.

[6] *Franzelin*, th. 15-16 ; *Tepe*, n. 241 sq., 281 sq. ; *Brugère*, n. 23-24, 7-28. Thesis de fide est propter rationem supra datam, n. 41.

gium personale quod cum Apostolis exspiravit[1]; alii autem, præsertim inter *Anglicanos*, agnoscunt Ecclesiam usque ad sæculum quintum vel sextum infallibilem fuisse, ideoque quatuor priora Concilia œcumenica tamquam fidei normam accipiunt, sed contendunt eam postea in schismata et hæreses lapsam fuisse. Nos autem tenemus hanc duplicem potestatem non fuisse privilegium *personale* solis Apostolis concessum, sed privilegium *officiale* suis successoribus transmittendum in perpetuum.

55. 1° Plerique enim textus supra citati clare ostendunt hanc duplicem potestatem non fuisse ad tempora apostolica limitatam, sed ad omnia tempora extensam. Ita quando Christus Apostolos misit in universum mundum prædicandi causâ, eisque infallibilitatem promisit, addidit : " Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus *usque ad consummationem sæculi* ", ἕως τῆς συντελείας του αἰῶνος "[2]. Porro verba hæc non finem ævi apostolici, sed *finem mundi* designant. Hæc enim locutio nonnisi quater invenitur in N. Test. et quidem apud Matthæum solum[3]; porro tribus prioribus locis, juxta omnes etiam adversarios, *finis mundi* significatur; ergo hic eodem sensu accipienda est, nisi obstet contextus. Contextus autem, nedum huic interpretationi opponatur, eam potius requirit; nam hic agitur de prædicando Evangelio omnibus Gentibus omnique creaturæ; atqui certe Apostoli ipsi non poterant personaliter tantum opus peragere; ergo quæstio est de opere per eorum successores complendo; ergo divina assistentia, quâ præcavetur error, non solum ipsis, sed eorum successoribus promittitur, et quidem non per tria vel quinque sæcula, sed usquedum Evangelium erit prædicandum, i. e. usque ad finem mundi, nec per aliquot temporis intervalla, sed continuo, " *omnibus diebus* ".

56. 2° Apostoli rem ita intellexerunt; (**A**) Paulus ad Timotheum scribens, affirmat Ecclesiam Dei esse *columnam*

[1] Ita, inter alios, *G. A. Jacob*, The Ecclesiastical Policy, N. York, 1879, p. 27.

[2] *Matt.* XXVIII, 20. In hunc locum vide, præter commentatores, *Corluy*, op. cit. vol. I, p. 9.

[3] *Matt.* XIII, 39, 40; XXIV, 3; XXVIII, 20.

et *firmamentum veritatis* : " Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito ; si autem tardavero, ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis "[1]. Quibus verbis declaratur Ecclesiam modo generali esse infallibilem ; nam voces *columna* στυλος et *fundamentum* ἑδραίωμα clare manifestant Ecclesiam esse firmum ac stabile fundamentum quo veritas fulcitur et sustentatur ; porro si Ecclesia quemvis errorem in fide doceret, jam non esset tutum veritatis firmamentum, sed potius causa cur veritatis ædificium labitur et demolitur ; non esset veritatis custos, sed proditor ; ergo hic asseritur Ecclesiæ infallibilitas. Nec dicatur hic agi tantum de Ecclesiâ apostolicâ, nam nulla est restrictio hujusmodi in textu aut in contextu ; sed sermo est de Ecclesiâ sine addito, qualis usque ad finem permansura est, et ipsæ locutiones *columna* et *firmamentum* soliditatem simul et perpetuitatem important.

(**B**) Nec aliter docuit quoad potestatem regendi ; quum enim episcopos constituisset Ephesi, ad hanc regendam Ecclesiam, eos sic allocutus est : " Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus S. posuit episcopos *regere* Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo "[2] ; vox enim *regere*, ποιμαίνειν, significat episcopis inesse potestatem fidelibus imperandi sicut pastor gregi imperat, proindeque leges et præcepta ferendi[3]. Hinc etiam scribit ad Titum : "Argue cum omni imperio"[4]. Petrus autem seniores allo-

[1] *I Tim.* III, 15. Nonnulli Protestantes moderni, ut vim hujus textûs effugerent, dixerunt ultima verba " *columna et firmamentum veritatis* " ad sequentem phrasim referenda esse ; sed optimi critici etiam inter Protestantes, ut *Alford*, *Ellicott*, *Spence* in h. loc., fatentur hoc effugium theologicis præjudiciis inductum, criticæ et exegesis legibus esse omnino contrarium.

[2] *Act.* XX, 28.

[3] Apud auctores profanos, *pascere plebem* idem est ac regere, gubernare ; quapropter *Homerus* reges vocat *pastores plebis*. Item in Scripturâ de David dicitur (*II Reg.* V, 2) : "Tu *pasces* populum meum Israel et tu eris *dux* super Israel" ; pariter suprema Messiæ potestas his verbis declaratur : "Sicut *pastor* gregem suum *pascet*" ; (*Isa.* XL, 11) Christus ipse vocatur *princeps pastorum* (*I Petr.* V, 4).

[4] *Tit.* II, 15.

quens qui curam habebant ecclesiarum, ait : "Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte sed spontanee secundum Deum"[1], quibus verbis pariter significatur sacrum quoddam imperium Apostolorum successoribus fuisse transmissum. Quod argumentum Patrum interpretatione firmatur ; eorum testimonia in sequenti thesi referemus, ne bis easdem auctoritates adducamus.

57. *Thesis IV^a :* **Apostolorum successores, quoad potestatem auctoritativam docendi ac regendi, sunt jure divino episcopi collegialiter sumpti.** Dicitur *jure divino*, quatenus episcopi non humanâ, sed *divinâ ordinatione* instituti sunt, contra *Presbyterianos* ac *Lutheranos* necnon *liberales* quosdam *Anglicanos*, qui contendunt episcopos non a Christo aut Apostolis institutos fuisse, sed sensim et sine sensu sibi arripuisse potestatem quâ nunc gaudent. Dicitur etiam *collegialiter* sumpti, quia non contendimus singulos episcopos singulorum Apostolorum successores esse, sed *collegium* episcoporum *collegio* Apostolorum successisse, ita ut suprema auctoritas docendi ac regendi non singulis episcopis, sed toti collegio competat.

58. 1° Ex *Actibus* et *Epistolis* certo colligi potest *præpositos* ab Apostolis selectos fuisse ut munus docendi et regendi exercerent in variis ecclesiis, et valde probabiliter infertur quosdam ex eis fuisse vere *episcopos* presbyteris superiores[2]. (**A**) Apostoli certo elegerunt *præpositos*, qui sibi succederent in munere docendi et regendi ecclesias, et quibus proinde fideles obedire tenebantur : (**a**) ait enim auctor Epistolæ ad Hebræos : "Mementote *præpositorum* vestro-

[1] *I Petr.* V, 2.

[2] Præter auctores citatos, cfr. *Thomassin*, Ancienne et nouvelle Discipline de l'Eglise, Paris, 1725, p. I, l. I, c. 1, p. 3 sq. ; *De Smedt* L'Organisation des Eglises chrét., Congrès scientifique internat. 1888, Paris, 1888, vol. II, p. 297 sq. ; *J. B. Lightfoot*, Dissertations on the Apostolic Age, London, 1892, p. 137 sq. vel Epistle to the Philippians, ed. 3^a p. 93 sq. ; *Smith's* Dictionary of Christian Antiquities, voce *presbyter* and *bishop; Duchesne*, Origines chrétiennes, ch. VI, Les origines de l'Episcopat ; *P. Batiffol*, L'Eglise naissante : les institutions hiérarchiques, in periodico *Revue biblique*, oct. 1895, p. 473 sq *C. Fouard*, S. Pierre, ch. XI ; *Réville*, Les origines de l'Episcopat.

rum, qui vobis locuti sunt verbum Dei... *Obedite præpositis* vestris et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri[1]". Revera Apostoli, post prædicatum Evangelium, constituebant per singulas ecclesias pastores[2], qui vocabantur *presbyteri* vel *episcopi*, quorum munus erat *regere Ecclesiam Dei*, *pascere gregem Dei*, *universo gregi attendere*, in quo positi erant[3]. Ipsis proinde duplex erat potestas *docendi* et *regendi*, docendi quidem sanam fidei doctrinam, ut ex his et similibus locis colligitur: "*Præcipe* et *doce*... attende lectioni, exhortationi et *doctrinæ*... attende tibi et doctrinæ[4]... *Depositum custodi*, devitans profanas vocum novitates[5]... Et quæ audisti a me per multos testes, hæc *commenda* fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios *docere*[6]"; potestas etiam *regendi*, judicandi et corripiendi: "Hujus rei gratiâ reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt *corrigas*[7]... Adversus presbyterum accusationem noli recipere nisi sub duobus aut tribus testibus; peccantes coram omnibus *argue*, ut et ceteri timorem habeant"[8]. Illi præpositi erant igitur Apostolorum *successores* quoad *magisterium* et *imperium*. (b) Ab Apostolis autem differebant in eo quod non in universâ Ecclesiâ, sed in singulis dumtaxat ecclesiis potestatem habebant: "Constituerunt illis per *singulas ecclesias* presbyteros[9]... Reliqui te Cretæ ut... constituas *per civitates* presbyteros, sicut et ego disposui tibi"[10]. Hinc pascunt et regunt non totum gregem in genere, sed solum gregem sibi commissum: "Pascite *qui in vobis est*, gregem Dei"[11]... Attendite vobis et universo gregi, in quo vos posuit Spiritus sanctus"[12]. (c) Non a plebe munus suum accipiebant[13], ut contendunt *Congregationalistæ* et *Presbyteriani*, sed ab Apostolis, et ad

[1] *Hebr.* XIII, 7, 17. — [2] *Act.* XIV, 22. — [3] *Act.* XX, 28; *I Petr.* V, 2. — [4] *I Tim.* IV, 11, 13, 16. — [5] *I Tim.* VI, 20. — [6] *II Tim.* II, 2; cf. IV, 2-5. — [7] *Tit.* I, 5. — [8] *I Tim.* V, 19-20. — [9] *Act.* XIV, 23. — [10] *Tit.* I, 5. — [11] *I Petr.* V, 2. — [12] *Act.* XX, 28.

[13] Etiam diaconi, qui, Apostolorum jussu, a plebe electi fuerant, non a populo sed ab Apostolis potestatem suam acceperunt: "Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum: et *orantes imposuerunt eis manus*" (*Act.* VI, 6); hæc enim manuum impositio, cum oratione, sacer erat ritus potestatis collatæ significativus.

munus suum speciali *consecratione* deputabantur : "Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per *impositionem manuum mearum*[1] ... Noli negligere gratiam, quæ est in te, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii"[2]. Successores Apostolorum eodem modo constituebant presbyteros eosque ordinabant per impositionem manuum ; ita Paulus Timotheo scribebat : "Manus cito nemini imposueris"[3]. Ergo certo constat Apostolos quibusdam successoribus a se ordinatis reliquisse duplicem magisterii et imperii potestatem.

59. (B) Imo valde probabiliter ex Scripturâ colligitur distinctio inter presbyteros et episcopos. Fatemur equidem vocabula *presbyteros* et *episcopos* in nonnullis textibus promiscue sumi[4], ita ut ex solo nomine argumentum certum deduci nequeat. Sed ex variis locis simul collatis constat quosdam ex his præpositis aliis superiores esse muneraque exercere quæ hodie episcopis competunt. Ita v. g. in ecclesiâ *Hierosolymitanâ*, præter diaconos et presbyteros[5], invenimus *Jacobum*, fratrem Domini, qui huic ecclesiæ præesse videtur et episcopalem dignitatem habere : huic enim Petrus annuntiat se e carcere liberatum fuisse[6] ; hic, in C. Hierosolymitano, statim post Petrum, loquitur[7] ; ad eum Paulus ingreditur, tanquam presbyterorum ducem, ab eoque mittuntur legati Antiochiam[8] : uno verbo in omnibus se tanquam civitatis præsidem et episcopum sese exhibet. Nec

[1] *II Tim.* I, 6.

[2] *I Tim.* IV, 14. In *Tr. de Ordine* (n. 11) demonstratur hanc manuum impositionem esse gratiæ collativam, proinde verum sacramentum.

[3] *I Tim.* V, 22.

[4] Cf. *Act.* XVI, 22; *Tit.* I, 5; *Philip.* I, 1. Presbyteri (gr. πρεσβύτεροι) etymologice idem sunt ac *seniores :* quod nomen a Judæis aliisque usurpabatur ad designandos duces, qui, primævis temporibus erant *majores natu :* nomen *episcopi* (επισκοποι) mutuatum videtur a Græcis et designat eos qui *super* alios *intendunt;* utrumque igitur vocabulum eumdem sensum substantialiter præbet, cum hâc tamen differentiâ quod *presbyter* dignitatem et *episcopus* munus seu officium magis directe significat. Cf. *de Smedt*, l. c. p. 303.

[5] *Act.* VI, 1-6; XI, 30; XXI, 18. — [6] *Act.* XII, 17. — [7] *Act.* XV, 13.

[8] *Act.* XXI, 18 ; *Galat.* I, 19; II, 12.

res aliter se habebat in aliis ecclesiis : *Timotheus* enim et *Titus*, Pauli discipuli, ut episcopali dignitate insigniti apparent ; ambo enim ab Apostolo de officiis episcoporum sedulo erudiuntur ; prior non solum docendi habet potestatem, sed etiam judicandi tum fideles tum presbyteros, ministros seligendi eisque manus imponendi[1] ; posterior relinquitur Cretæ, non solum ut ea quæ desunt corrigat, sed etiam ut per civitates presbyteros constituat[2]. S. Joannes septem *angelis* ecclesiarum Asiæ Minoris scribit, eos exhortans et reprehendens quasi essent harum ecclesiarum præsides seu episcopi[3] : revera ut tales a Patribus subsequioris ævi habiti sunt. Jamvero ex his omnibus valde probabiliter saltem constat, etiam tempore Apostolorum, *veros episcopos* ab eis fuisse electos et ordinatos, ut sibi succederent in officio docendi et regendi tum fideles tum etiam presbyteros[4].

Non tamen ex Scripturâ certo colligitur tempore Apostolorum singulis ecclesiis singulos episcopos præpositos fuisse ; siquidem, viventibus Apostolis, qui munus episcopale exercebant, quædam ecclesiæ non ab uno episcopo, sed a *collegio presbyterorum* regebantur, sive sacerdotali sive episcopali dignitate ornatorum ; iterum nonnulli ex eis qui episcopali dignitate insigniti videntur non erant uni eccle-

---

[1] *I Tim.* V, 19, 22. — [2] *Tit.* I, 5. — [3] *Apoc.* II-III.

[4] De fide est quidem esse in Ecclesiâ catholicâ "hierarchiam divinâ ordinatione institutam, quæ constat ex *episcopis*, *presbyteris* et ministris" (*Trident.*, sess. XXIII, can. 6); sed de tempore et modo quo episcopi a presbyteris de facto distingui cœperunt dissentiunt theologi. Alii censent ab initio omnes presbyteros fuisse plenitudine sacerdotii donatos, ita ut tunc non essent nisi episcopi et diaconi, simplices autem sacerdotes nonnisi postea fuerint ordinati (*Petavius*, Dissertat. eccles. l. I, c. 2 ; *Thomassin*, l. c. ; *Perrone*, De Ordine, n. 104). Alii putant primum nonnisi simplices sacerdotes fuisse ecclesiis præpositos, ut eas communi regerent consilio, et postea unum ex illis, pacis causâ, ad episcopatum fuisse speciali ordinatione evectum ; pro suâ opinione allegant testimonium S. Hieronymi infra citandum. Alii tandem contendunt tum episcopos tum sacerdotes secundi ordinis ab initio, pro locorum opportunitate, fuisse institutos, ita tamen ut nomen *presbyteri* utrisque commune esset, nomen vero *episcopi* superiori ordini reservaretur ; ita *Franzelin*, th. 16. Cf. *Brugère*, p. 187, not. 2 ; *de Smedt*, l. c. p. 306.

siæ incardinati, sed per varias ecclesias, secundum Apostolorum mandata, iter faciebant suumque munus exercebant. Revera episcopale collegium Apostolorum collegio succedere non poterat proprie loquendo, nisi mortuis Apostolis; proindeque necesse non erat ut Apostoli instituerent episcopos proprie dictos nisi paulo ante suam mortem[1].

60. 2° Historiâ autem certo probatur *episcopos*, prout a presbyteris distinctos eisdemque superiores, esse Apostolorum successores et eis competere infallibilitatem in docendo et supremam potestatem in leges ferendo.

Sic enim arguimus: certum est, jam medio secundo sæculo, episcopatum in omnibus Ecclesiæ partibus constitutum fuisse; hoc fatentur hodierni Protestantes, etiam Presbyteriani; hoc probant indubia testimonia. Atqui fieri nequit ut institutio hujus momenti in Ecclesiâ universali, tam brevi tempore, prævalere potuerit, nisi sit vere apostolica. Ergo.

61. Major, seu factum probatur (**A**) *Patrum* testimonio:

S. Ignatius, Joannis Apostoli discipulus, tam diserte episcoporum a presbyteris distinctionem asserit, ut etiam adversarii fateri cogantur hanc distinctionem hoc tempore, i. e. initio secundi sæculi, certo admissam fuisse saltem in Asiâ. Revera tres ministrorum ordines distincte commemorat, *episcopos*, *presbyteros* et *diaconos*, et manifeste docet presbyteros ipsos cum omnibus fidelibus *subjectos esse episcopo* tanquam Christo: "Quum episcopo subjecti sitis ut Jesu Christo... Cuncti revereantur diaconos ut mandatum Dei, et *episcopum ut Jesum Christum*, Filium Patris, et presbyteros ut synedrium Dei atque ut collegium Apostolorum[2]". Et alibi: "Nam memorabile vestrum presbyterium, dignum Deo, ita cooptatum est episcopo ut chordæ lyræ"[3]. Infallibilitatem vero Ecclesiæ, sub episcoporum magisterio, variis modis implicite asserit, docendo (a) unionem

[1] Hinc ait *Petavius*, Dissert. eccles. lib. I, c. 3, n. 5: "Etsi episcopalis ordo jure divino in Ecclesiam introductus est, non eodem tamen illo jure decretum est ut unus in singulis civitatibus et ecclesiis esset episcopus, sed Ecclesiæ auctoritate, conciliorumque sanctionibus, quarum ex apostolicâ traditione origo descendit".

[2] *S. Ignatii* ep. ad Trall. n. 2, 3, 7; ad Magnes. n. 6, 13; ad Smyrn. n. 8. Cfr. *J. B. Lightfoot* op. cit. p. 198-201. Epistolarum S. Ignatii genuinitas a quibusdam Rationalistis negata est; sed hodie optimi historici, ut *Ad. Harnack*, hanc genuinitatem ut indubiam agnoscunt.

[3] S. Ignat., ad *Ephes.*

Christi cum Ecclesiâ esse maximam : "Ubi fuerit Christus Jesus, ibi catholica est Ecclesia"[1]; quæ verba similia sunt verbis ipsius Domini: "Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi", ideoque important Ecclesiam errare non posse ; nam ubi Christus, ibi veritas ; (b) errantes non posse salvari nisi ad unitatem Ecclesiæ redierint, quia hæc est incorrupta : "Quotquot enim Dei et Jesu Christi sunt, hi sunt cum episcopo ; et quoquot *pœnitentiâ ducti redierint ad unitatem ecclesiæ*, et hi Dei erunt, ut secundum Jesum Christum vivant[2]... Ob id Dominus in capite suo accepit unguentum, ut *Ecclesiæ spiret incorruptionem.* Ne ungamini tetro odore doctrinæ principis hujus sæculi, ne captivos vos abducat a propositâ vitâ"[3]. Quod pariter docuit *Hermas*[4], ubi commemorat "episcopos et doctores et ministros, qui et episcopatum gesserunt et docuerunt et ministraverunt"; alibique asserit turrim, quæ est Ecclesia, super petram esse ædificatam, petram vero esse Filium Dei, ideoque Ecclesiam "turrim monolitham factam esse cum petrâ"; jamvero si Ecclesia una est cum Christo, nec ab eo sejungi potest, eo ipso infallibilis est supremâque pollet regendi potestate.

Medio secundo sæculo, *S. Irenæus*, qui S. Polycarpum aliosque immediatos Apostolorum discipulos optime noverat, aperte declarat episcopos Apostolorum esse successores, ab ipsis Apostolis institutos : "Traditionem itaque Apostolorum in toto mundo manifestatam, *in omni Ecclesiâ* adest respicere omnibus qui vera velint videre : et habemus annumerare eos qui *ab Apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis et successores eorum* usque ad nos"[5]. Exinde arguit Ecclesiam esse infallibilem ; juxta ipsum siquidem[6], (a) ubi Ecclesia, ibi et Spiritus Dei, Spiritus veritatis ; (b) hæretici ideo errant quia effugiunt fidem Ecclesiæ ; (c) qui vero Ecclesiæ adhærent, super petram fundati sunt : "Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei ; et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia, et omnis gratia : Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participant eum, neque a mamillis matris nutriuntur in vitam, neque percipiunt de corpore Christi procedentem nitidissimum fontem : sed effodiunt sibi lacus de-

[1] *S. Ignat.*, Ad Ephes. n. 5.

[2] *S. Ignat.*, Ad Philadelph. n. 3.

[3] *S. Ignat.*, Ad Ephes. n. 16-17.

[4] *Hermas*, Pastor, lib. I, vis. 3, n. 5 ; simil. IX, c. 12-13.

[5] *S. Irenæus*, Adv. hæres. l. III, c. 3, n. 1 ; cf. l. IV, c. 26, n. 2-5.

[6] *S. Irenæus*, Adv. Hæres, l. III, c. 24 n. 1-2. Quoad alia testimonia sive ejusdem S. Irenæi, sive aliorum Patrum, lege *P. Murray*, op. cit., disp. XI, n. 124, vol. II, p. 231 sq., ubi multi congeruntur textus et dilucide exponuntur ; *Franzelin*, th. 15.

tritos de fossis terrenis, et de cœno putidam bibunt aquam, effugientes fidem Ecclesiæ, ne traducantur ; rejicientes vero Spiritum, ut non erudiantur. Alienati vero a veritate, digne in omni volutantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes... Non enim sunt fundati super unam petram, sed super arenam, habentem in seipsâ lapides multos". Et alibi[1] : 'Ubi igitur charismata Domini posita sunt, *ibi discere oportet veritatem,* apud quos est ea quæ *ab Apostolis Ecclesiæ successio*, et id quod est sanum et irreprobabile conversationis, et *inadulteratum et incorruptibile* sermonis constat". In alio loco infra citando (n. 88) speciatim loquitur de Romano episcopatu et de Petri successoribus, ita ut, si fides Irenæo adhibeatur, episcopatus jam suo tempore in universali Ecclesiâ tanquam divina et apostolica institutio agnosceretur.

Tertio sæculo, jam tot sunt diserta testimonia ut ea exscribere nimis longum esset. Ita *Tertullianus*, primus e latinis scriptoribus, et Ecclesiæ Africanæ testis, docet hierarchiam tribus distinctis ordinibus constare, et presbyteros episcopis subditos esse : " Dandi quidem (baptismi) habet jus summus sacerdos qui est episcopus : dehinc presbyteri et diaconi, non tamen sine episcopi auctoritate "[2]. Alibi declarat episcopos ab Apostolis ipsis fuisse constitutos ut semen Evangelii traducerent[3]. Postea illos irridet qui contendunt Ecclesiam errare posse[4] : " Age nunc omnes erraverint ... nullam respexerit Spiritus sanctus, uti eam in veritatem deduceret, ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de Patre, ut esset doctor veritatis ; neglexerit officium Dei villicus, Christi vicarius, sinens ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quod ipse per Apostolos prædicabat". *Clemens* et *Origenes*, duo ecclesiæ Alexandrinæ luminaria, tres ordines hierarchicos distincte agnoscunt, *episcopos*, *presbyteros* et *diaconos;* et Ecclesiæ infallibilitatem sub episcopali magisterio asserunt[5]. *Origenes* rem comparatione illustrat[6] : Christus est sol, Ecclesia autem luna lumen a sole percipiens ad illuminandas mentes nostras ; quod quidem importat Ecclesiæ doctrinam eamdem esse ac Christi doctrinam ideoque infallibilem : " Luminaria habebimus in nobis, quæ illuminent nos, Christum et Ecclesiam ejus. Ipse est enim lux mundi, qui et Ecclesiam illuminat suâ luce. Sicut enim luna de sole dicitur percipere lumen, ut per ipsam etiam nox possit illuminari, ita et Eccle-

[1] *S. Iren.*, op. cit. l. IV, c. 26, n. 5. — [2] *Tertul.* de Baptismo, c. 17. — [3] *Tert.* Præscript., c. 32. — [4] *Tertull.*, de Præscript., c. 27. — [5] *Clem. Alex.*, Stromat., l. VI, c. 13; *Origen.*, in Cantic., l. II. — [6] *Origen.*, in Genesim homil. I, n. 5-7.

sia, suscepto lumine Christi, illuminat omnes qui in ignorantiæ nocte versantur ... Christus ergo est *lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* : ex cujus lumine illuminata Ecclesia, etiam ipsa lux mundi efficitur, illuminans eos qui in tenebris sunt, sicut et ipse Christus contestatur discipulis suis dicens : *Vos estis lux mundi*". Et alibi [1] : " Ecclesia Dei viventis veritate Verbi munita est". Hinc, juxta *Clementem Alex.* [2], qui ab Ecclesiâ secessit, in hæresim lapsus est : " Homo Dei esse, et Domino fidelis esse desiit, qui adversus ecclesiasticam recalcitravit traditionem, et in humanarum hæreseon desiluit opiniones". Sed quid plura, quum adversarii [3] fateantur jam a secundo et tertio sæculo hanc distinctionem ubique fuisse receptam?

62. (B) Unum addere sufficiat, videlicet Patrum testimonium non parum confirmari *catalogo episcoporum*, quem *Eusebius* ex vetustis monumentis contexit ad demonstrandam apostolicam originem præcipuarum sedium. Ita narrat episcopatum Hierosolymitanum ab Apostolis traditum esse Jacobo, fratri Domini, ejusque successorem fuisse Simeonem Cleophæ patruelem Domini ; item continuam seriem texit episcoporum qui Petro successerunt in cathedrâ Antiochenâ et in cathedrâ Romanâ, vel qui Marco successerunt in Ecclesiâ Alexandrinâ [4].

63. *Probatur minor.* Quibus sedulo perpensis, merito concludimus episcoporum institutionem eorumque a presbyteris distinctionem ab Apostolis, ideoque a Christo, oriri ; hoc enim aperte declarant Patres secundi et tertii sæculi, ut ex textibus allatis patet ; nec res aliter explicari potest. Si enim omnes Ecclesiæ ministri ab initio æquales fuerint, quomodo factum est ut tam cito presbyteri et fideles mutationem in regimine Ecclesiæ tam essentialem, sine resistentiâ, sine reclamatione ubique acceperint? Si hæc mutatio

[1] *Origen.*, in Jerem. homil. 5, n. 16.

[2] *Clem. Alexand.*, Stromata, l. VII, c. 16.

[3] Ita v. g. *Schaff*, History of the Christian Church, vol. II, p. 144 ; *Morris*, op. cit. p. 131 ; *Stanley*, Christian Institutions, ch. X, p. 207-208.

[4] *Euseb.* Hist. eccles. l. III, 2, 13, 14, 15, 21 ; l. IV, c. 1, 4, 5, 6, 22 et alibi passim. Vis ejus testimonii ex eo firmatur quod refert verba Hegesippi, qui sæc. II varias visitaverat ecclesias et plurimos adierat episcopos, quorum nomina recenset (lib. IV, c. 22).

in Ecclesiâ orientali originem sumpsisset, quomodo, absque contentionibus, in Ecclesiâ occidentali accepta fuisset? Neque dici potest hoc *ambitioni* quorumdam presbyterorum tribuendum esse, qui gradatim potestatem super alios presbyteros usurpârunt; moraliter enim impossibile est ut hi omnes ubique et simul tentaverint hanc usurpare potestatem, et quidem cum felici exitu : hæc enim ambitio ubique et tam brevi tempore mutationem inducere non potuit absque contentionibus et divisionibus, de quibus tamen historia prorsus silet. Nec ascribi potest alicui Concilio in quo res definita fuisset : hujus enim canonis nulla vestigia manent. Ergo ab Apostolis eorumque Magistro oritur episcopatûs institutio[1].

64. Opponunt quidem adversarii celebrem *Hieronymi* textum : " Idem est ergo presbyter qui et episcopus, et antequam diaboli instinctu studia in religione fierent et diceretur in populis : " Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cephæ ", *communi presbyterorum consilio* ecclesiæ gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos quos baptizaverat suos esse putabat, non Christi, in toto orbe decretum est ut unus de presbyteris electus supponeretur ceteris, ad quem omnis ecclesiæ cura pertineret, ut schismatum semina tollerentur "[2]. Animadvertimus imprimis S. Hieronymum alibi nostram thesim haud obscure propugnare, dum dicit : " Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet : cui si non exsors quædam et ab omnibus eminens detur potestas, tot in ecclesiis efficientur schismata quot sacerdotes. Inde venit ut sine chrismate et *episcopi jussione* neque presbyter neque diaconus jus habeant baptizandi ". Hanc autem episcopi præeminentiam paulo ante ab ipsis Apostolis dimanare docuerat : " Disce hanc observationem ex eâ auctoritate descendere, quod post ascensum Domini Spiritus sanctus ad Apostolos descendit "[3]. Nisi igitur sibi contradicat, noluit in priori textu divinam episcoporum institutionem negare, sed, ut retunderet diaconorum superbiam, qui sese supra presbyteros extollebant, ostendere nititur distinctionem inter episcopos et presbyteros non ab initio inductam esse, sed postea, ab Apostolis tamen,

---

[1] Quod argumentum præclare exponit *de Smedt*, l. c. p. 335-336.

[2] *S. Hieronym.* Comment. in T. I, 5 sq., *Migne*, P. L. XXVI, 562.

[3] Dialog. contra Luciferianos, c. q., *Migne*, P. L. XXIII, 164-165. Cf. ep. 41 ad Marcellam, 146 ad Evangelium.

de mandato Christi[1]; pariter non admittit perfectam æqualitatem inter episcopum et presbyterum, quum aperte dicat potestatem ordines conferendi, quæ episcopis competit, presbyteris deesse : "Quid enim facit, *exceptâ ordinatione*, episcopus, quod presbyter non faciat"? (Epist. 146, n. 1.) Aliunde etiamsi hâc in re errâsset, ejus testimonium Patrum secundi et tertii sæculi disertis testimoniis prævalere nequit.

65. Ex supra dictis etiam intelligitur quantum illogice arguant illi Anglicani qui tenent Ecclesiam quinque vel sex prioribus sæculis infallibilem fuisse, postea autem defecisse. In quo Scripturæ textu legerunt divinæ assistentiæ promissum ad quinque sæcula limitatum fuisse? Christus de Ecclesiâ dixerat : "Portæ inferi non prævalebunt"; cur post pauca sæcula prævaluerunt? Promiserat se cum Apostolis adfuturum *usque ad consummationem sæculi;* quomodo factum est ut Ecclesiam dereliquerit post sæculum quintum? Volebat fideles puram accipere doctrinam, et in viam salutis per præcepta et leges opportune dirigi, non solum per aliquod breve tempus, sed in perpetuum; cur illos deseruit orphanos post Concil. Chalcedonense? Multi etiam inter Protestantes optime intellexerunt has difficultates adeo graves esse ut candide fateantur vel nunquam Ecclesiam fuisse infallibilem, vel, si unquam, etiam nunc hoc privilegium retinere[2].

66. 3° *Rat. theologicâ suadetur.* Christus enim Ecclesiam sub formâ societatis instituit, ut fidei unitas melius servaretur fidelesque tutius, per legum custodiam, finem suum supernaturalem attingere valerent. Atqui ille finis non cessavit cum Apostolis; (**A**) nam omnes omnium ætatum et nationum fideles semper eamdem fidem profiteri debent, nec id facere possunt nisi infallibili doceantur auctoritate, propter rationes jam expositas (n. 47). Nec dicas

[1] Dici etiam potest *S. Hieronymum* in hoc casu, dum errorem refutaret, in extremum oppositum aliquantisper incidisse, ut eidem accidit, dum virginitatem contra Jovinianum defenderet; hanc enim virtutem ita extollit ut matrimonii dignitatem parvipendere videatur. (*Döllinger*, History of the Church, London, 1840, vol. I, p. 231).

[2] Ita v. g. protestans *G. A. Jacob*, op. cit., p. 28, ait : Si admittatur Ecclesiam fuisse aliquo tempore infallibilem, nulla prorsus est ratio cur logice rejiciatur Romanæ Ecclesiæ infallibilitas. Si enim, mortuis Apostolis, Ecclesia per aliquod temporis, infallibilitatem servaverit, nulla sane adduci potest ratio cur hæc vel post Nicænum concilium vel aliquo alio tempore cessaverit.

Apostolos fuisse rudes et illiteratos, dum eorum successores eruditione atque scientiâ fulgerent, ita ut hi solis ordinariis gratiæ auxiliis id efficere potuerint quod illi nonnisi extraordinario divinæ assistentiæ auxilio peragere valebant. Nam etiam homines eruditi et sapientes facile in errorem labuntur quando agitur de mysteriis fidei quæ revelatione innotescunt et humanam transcendunt mentem; religio enim auctoritate tradita, prout est religio christiana, nonnisi vivâ auctoritate servari valet : si enim dubia oriantur de interpretatione dogmatum humanæ rationi imperviorum, non ratione, nec libris etiam sacris, sed vivâ auctoritate solvi possunt. Quod sane ipsorum Protestantium exemplo illustratur : multi enim inter eos sunt doctrinâ conspicui, et per tria sæcula tentârunt aliquod systema christianæ doctrinæ ex Scripturis excerpere, quod ab omnibus ut purus christianismus haberetur; sed incassum laboraverunt, et quotidie novæ efformantur sectæ, quarum quælibet ut essentialia accipit quædam dogmata quæ ab aliis rejiciuntur. Experientiâ igitur constat non posse custodiri fidei unitatem etiam in essentialibus, nisi adsit infallibilis Scripturæ interpres [1].

(B) Eodem fere modo argui potest quoad potestatem legiferam et judiciariam. Societas enim religiosa, sicut civilis, vix subsistere potest, nisi leges condantur quæ variis loci temporisque circumstantiis adaptentur, simulque judices seligantur, quorum erit legum custodiæ invigilare, sententias contra delinquentes ferendo. Nec dicere juvat ad regimen reipublicæ christianæ eas sufficere leges quas Christus et Apostoli ediderunt : nam (a) si attendatur ad *naturam humanam*, facile intelligitur multa præcepta divina omnino inutilia fore, nisi *modus* ea adimplendi ab auctoritate legitimâ determinetur; v. g. quamvis pœnitentiæ lex distincte in Scripturâ inculcetur, pauci eam servabunt nisi determinentur certa pœnitentiæ opera, certaque tempora quibus perficientur; idem dic de præcepto communionis etc. (b) Aliunde, si attendatur ad *naturam legis evangelicæ*, quæ

[1] Necessitatem vivæ et infallibilis auctoritatis ad custodiendam religionem *revelatam* egregie exponit *Newman*, Development, p. 75 sq.

universalis est, ad omnes populos omniaque tempora sese extendens, necesse est ut adsit legislativa auctoritas quæ accommodet generalia principia, a Christo determinata, variis temporum et locorum circumstantiis : sæpe enim, mutatis rerum adjunctis, mutari debent leges quædam positivæ, ut melius media ad finem adaptentur; ita Apostoli usum sanguinis et suffocati prohibuerant, ut Judæi, qui ab his abhorrebant, facilius cum neo-conversis Gentilibus consociarent; postea vero lex hujusmodi, utpote inutilis, in desuetudinem abiit. Aliunde, crescente fidelium numero, multa determinanda erant quoad sacramentorum administrationem, cultum divinum, sacerdotum varia munia et officia. Insuper nonnulla decreta utilia erant tempore persecutionum quæ tempore pacis nociva fuissent. Nec minus evidenter patet omni tempore necessaria esse tribunalia ecclesiastica, quibus leges singulis casibus applicentur; potestas enim civilis in spiritualia jurisdictionem non habet, nec tamen possunt leges fideliter custodiri, attentâ hominum fragilitate, nisi sententiæ pœnæque contra delinquentes ferantur. Ergo ad Ecclesiæ prosperitatem et tranquillitatem requiritur auctoritas legifera et judiciaria; aliunde ad fidei præservationem desideratur infallibilis auctoritas; ergo utraque non solum Apostolis, sed eorum successoribus collata est.

67. *Corollarium. Rejiciendus est Multitudinismus*, i. e. systema eorum qui contendunt omnem potestatem ecclesiasticam *fidelium multitudini* delegatam fuisse, et ab eis presbyteris vel episcopis delegari [1]. (a) Supra enim probavimus duplicem docendi regendique potestatem non omnibus fuisse a Christo creditam, sed *Apostolis* quos sedulo selegit et formavit; Apostolos pariter eamdem potestatem non fidelibus in genere, sed paucis viris tradidisse, quos sollicite instituerant; et successoribus mandâsse ut simili modo presbyteros constituerent per civitates; ergo multitudinismus aperte Scripturæ contradicit. *Objiciunt* quidem adversarii sub

[1] Quod dirigitur non solum contra Protestantes superius allegatos, sed etiam contra quosdam rebelles Catholicos, *E. Richer*, *Febronium*, *Nuytz*, et *Dœllinger*, qui contenderunt episcopos in concilio munere *legatorum* fungi, nec aliquid declarare posse nisi quod populo probatur, ut fit in civilibus Conventibus.

N. Lege omnes fideles vere sacerdotes esse : " Vos autem genus electum, regale *sacerdotium*... Fecit nos regnum et *sacerdotes* Deo "[1]. Sed immerito; nam, inspecto contextu, non agitur in locis allegatis de sacerdotio proprie dicto, potestatem docendi atque regendi amplectente, sed de sacerdotio improprie dicto, vi cujus omnes fideles, Deo per baptismum consecrati, ipsi offerre debent *spirituales hostias* (i. e. bona opera) ut docet ipse Petrus (l. c., 5), vel sacrificium labiorum (i. e. laudes precesque), ut dicit Apostolus[2]. Revera iidem Apostoli fidelibus præcipiunt ut præpositis et senioribus obediant, ut constat ex textibus jam allegatis (n. 56) ; nisi igitur sibi contradicant, minime docent omnes fideles esse sacerdotes proprio sensu, verâ auctoritate præditos. (b) Præterea historiâ constat episcopos non a populo suam *missionem* accepisse, sed a *superioribus* hierarchicis. Ad cujus intelligentiam, tria distingui possunt in creatione Episcoporum : *electio*, *ordinatio* et *missio*. Electio est designatio certæ personæ ad ecclesiasticum officium ; jamvero fideles aliquando ad electionem ministrorum *aliquo modo* concurrerunt, bonum testimonium de candidatis ferendo, vel eos eligi petendo ; sed ipsa electio quâ quis ad ministerium ecclesiasticum vocatur, penes superiores fuit ; *a fortiori* nunquam fideles *ordinationem* vel *missionem*, seu jurisdictionem contulerunt. Quod ex sequentibus factis colligi potest : nullus episcopus a populo depositus fuit aut excommunicatus, dum episcopi nonnunquam quosdam fideles excommunicant; nunquam ab episcopis ad populum appellatum est, nec populus solvit quod episcopi ligaverant ; neque leges a Pastoribus latæ, fuerunt plebis judicio subjectæ, sed statim vim ligandi habuerunt. (c) Nec dici valet in societate civili auctoritatem a populo principibus delegari ; nam Ecclesia est societas *supernaturalis*, a societate civili prorsus distincta, quæ subsistere nequit sine auctoritate docendi et quidem infallibili : agitur enim de doctrinâ quæ rationis vires superat, nec nisi *auctoritative* tradi potest ; porro evidens est fidelium multitudinem non esse proprium infallibilitatis subjectum : ipsis enim doceri, non docere convenit[3].

[1] *I Petr.* II, 9; *Apoc.* I, 6, 10.

[2] *Hebr.* XIII, 15.

[3] Quod vide fusius evolutum apud *Bellarm.*, De membris Ecclesiæ, l. I, c. 2 sq.; *Regnier*, op. cit. ed. Migne, T. C. IV, p. 824 sq.; *Mazzella*, n. 509 sq.; *Brugère*, n. 34.

§ III. Suprema potestas docendi atque regendi Petro et ejus successoribus Rom. Pontificibus competit.

68. *Status quæstionis.* Jam probavimus Ecclesiam a Christo institutam, esse societatem, in quâ distinguere licet subditos et præpositos; et collegio Apostolorum eorumque successorum demandatam fuisse potestatem infallibiliter docendi legesque auctoritative condendi in rebus ad salutem spectantibus. Quia vero communiter in quolibet collegio invenire est ducem, seu præsidem, ac *caput*, cui subduntur collegii membra, inquirendum manet utrum Christus in Ecclesiâ suâ aliquem *primatum* instituerit, cui tum fideles tum episcopi subjiciantur.

Hoc acriter negant *Protestantes*. Paucis exceptis, omnes fere agnoscunt aliquem *primatum honoris* Petro fuisse concessum, nullum autem *primatum jurisdictionis*. Alii fatentur verum jurisdictionis primatum ei collatum fuisse, sed per modum personalis privilegii, quod ad ejus successores minime transiit. Ab initio, inquiunt, omnes episcopi æquali auctoritate gaudebant; labentibus autem annis, illi qui in principaliori civitate sedem habebant, majori potestate fruebantur; unde factum est ut Episcopus Romanus, qui in capite Imperii degebat, paulatim tanquam Ecclesiæ caput habitus fuerit [1]. *Græci* pariter tenent primatum Romani Pontificis nonnisi jure ecclesiastico fuisse institutum.

69. Doctrina autem catholica, quam probandam suscipimus, his *Vaticani* verbis continetur [2]: "Docemus itaque et declaramus, juxta Evangelii testimonia, primatum *jurisdictionis* in universam Dei Ecclesiam immediate et directe beato Petro Apostolo promissum atque collatum a Christo Domino fuisse... Quod autem in B. Apostolo Petro, princeps pastorum et pastor magnus ovium Dominus Christus Jesus in perpetuam salutem ac perenne bonum Ecclesiæ, instituit, id eodem auctore in Ecclesiâ, quæ fundata super petram ad finem sæculorum usque firma stabit, jugiter du-

[1] Ita inter alios *F. W. Puller*, e Ritualistarum sectâ, The Primitive Saints and the See of Rome, London, 1893, pp. 14, 18.

[2] Constit. dogmat. prima de Ecclesiâ Christi, cap. I.

rare necesse est... Si quis ergo dixerit, non esse ex ipsius Christi Domini institutione, seu jure divino, ut B. Petrus in primatu super universam Ecclesiam habeat perpetuos successores; aut Romanum Pontificem non esse B. Petri in eodem primatu successorem; anathema sit". Tria igitur docet *Vaticanum*, quæ successive probabimus: 1° jurisdictionis primatum Petro fuisse divinitus collatum; 2° eumdem ejus successoribus perpetuo esse conferendum; 3° Romanos Pontifices esse Petri legitimos successores in primatu.

70. *Thesis Ia:* **Christus beato Petro contulit directe et immediate primatum non solum honoris sed etiam jurisdictionis, seu potestatem docendi atque regendi universam Ecclesiam**[1]. *Historice certum est, theologice de fide*[2].

71. Dicitur (a) *directe et immediate*, ut sic excludatur error dicentium, cum *Richer*, Christum prius, immediatius atque essentialius jurisdictionem toti dedisse Ecclesiæ quam Petro; vel Protestantium qui contendunt ceteros Apostolos æque immediate et directe ac Petrum eamdem potestatem accepisse; (b) primatum non solum *honoris* sed etiam *jurisdictionis;* primatus honoris ille est cui jura honorifica, sine speciali auctoritate, annectuntur; primatus autem jurisdictionis veram auctoritatem importat, vi cujus quis alios, tanquam vere subditos, regit et gubernat; hic autem agitur de potestate spirituali, non temporali; (c) *in universam Ecclesiam*, i. e. non in unam aut alteram provinciam, sed in

[1] *Bellarm.*, Controv. de Summo Pontifice, l. I, c. 10 sq.; *Regnier*, ed. Migne, p. 847 sq.; *Franzelin*, th. 10; *Mazzella*, n. 847 sq.; *De Groot*, q. XIII, vol. II, p. 38 sq.; *Palmieri*, De Romano Pontifice, c. I; *Pesch*, n. 285 sq.; *Tepe*, n. 285 sq., 316 sq.; *Brugère*, n. 36 sq.; *Wiseman*, op. cit. Lect. VIII; *Kenrick*, The Primacy of the Apostolic See, part. I, c. 2 sq.; *L. Rivington*, Authority, p. 16 sq.; *Moelher*, De l'Unité de. l'Eglise, ou du principe du Catholicisme d'après l'esprit des Pères des trois premiers siècles, traduit de l'allemand par Bernard, 1855; *Livius*, S. Peter, bishop of Rome, 1888.

[2] "Si quis dixerit beatum Petrum Apostolum a Christo Domino constitutum non esse Apostolorum omnium principem et totius Ecclesiæ militantis visibile caput; vel eumdem honoris tantum, non autem veræ propriæque jurisdictionis primatum ab eodem D. N. Jesu Christo directe et immediate accepisse; A. S." (*Vatic.* l. c.)

totum orbem christianum, in omnes Christifideles ipsosque Apostolos et episcopos.

72. *Probatur :* 1° *ex promissione primatûs.* Jam ab initio Christus Petrum reliquis Apostolis prætulerat ; primâ vice quâ venit ad se, intuitus eum, dixit : " Tu es Simon, filius Jona ; tu vocaberis *Cephas*, quod interpretatur Petrus "[1] ; porro novi nominis impositio a Deo facta est insignis beneficii vel missionis præsagium, ut ex multis Scripturæ locis patet[2]. Revera, quum Jesus esset in partibus Cæsareæ Philippi, discipulos interrogavit dicens : " Quem dicunt homines esse Filium hominis ". Responso accepto, iterum interrogavit : " Vos autem, quem me esse dicitis " ? Petrus autem dixit : "Tu es Christus, Filius Dei vivi ". Respondens autem Jesus dixit ei : Beatus es Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cœlis est. *Et ego dico tibi quia tu es Petrus (kepha) et super hanc petram (kepha) ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis : et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis* "[3]. Jamvero verba hujusmodi thesim demonstrant, si diriguntur ad *solum* Petrum, et promissionem continent *supremæ jurisdictionis* in *universam* Ecclesiam. Porro hæc tria constant.

(**A**) Verba Christi immediate ad *solum* Petrum referuntur, non ad reliquos Apostolos, ut constat (**a**) ex ipso *textu ;* Christus enim, qui aramaice loquebatur, dixit : "Tu es *kepha* (saxum, petra), et super *hunc kepha* ædificabo Ecclesiam meam " ; porro hæc verba ad solum Petrum spectant, quia illi soli Christus imposuerat nomen *kephæ*, ut jam diximus ; insuper grammatice pronomen *hoc* ad nomen propinquius referri debet, proindeque ad Petrum ; quod manifestius est etiam ex repetitione nominis *kepha :* tu es *kepha* et super *hunc kepha*[4] ; si enim dico : " Paulus fuit Apostolus

[1] *Joa.* I, 42. — [2] *Gen.* XVII, 5, 15 ; cfr. *Wiseman*, l. c. p. 265.

[3] *Matt.* XVI, 13-19.

[4] Latine quidem et græce illa repetitio non tam evidens est, propter differentiam generis masculini et feminini : Tu es *Petrus* et super hanc

et *hic* Apostolus multos ad fidem convertit" ; omnes sane intelligent pronomen *hic* Paulum designare ; ita porro in casu nostro.

Protestantes quidem non pauci olim contenderunt "*hanc petram*" designare ipsum Christum, quia Christus et quidem solus est petra super quam Ecclesia fundatur, juxta illud : " Petra autem erat Christus ... Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus"[1]. Hodie vero, propter rationes jam allatas, optimi Protestantium hanc interpretationem ut anti-grammaticam et ex theologicis præjudiciis ortam communiter respuunt[2]. Quoad textus allatos, fatemur equidem Christum *solum* esse *primario et per se* petram fundamentalem Ecclesiæ ; sed, quia, post mortem suam et ascensionem, jam amplius videri non poterat, decebat ut sub Christo esset *visibile et secundarium* Ecclesiæ *fundamentum;* Petrus autem selectus est ut hoc munus adimpleret, ut ex hoc textu patet. Alii dicunt per *petram* intelligendam esse *fidem Petri in Christum ;* sed illa contorta expositio grammaticæ et communis sensûs legibus pariter opponitur ; ut enim admitti posset, hæc suppleri deberent in sententiâ Salvatoris : " Tu es Petrus *per fidem tuam in me*, et super hanc petram *fidei tuæ* ædificabo ecclesiam meam " ; porro hæc ellipsis neque ex textu neque ex contextu grammatice aut logice suppleri potest[3] ; ergo cum Protestante *Kuinoel* (in h. loc.)

petram; σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ; sed in linguâ aramaicâ, seu syro-chaldaicâ, quâ Christus utebatur, nulla est differentia hujusmodi, ita ut anglice ita reddi posset : "thou art *Stone* and upon this very *stone*" ; gallice : "tu es *Pierre* et sur cette *pierre*".

[1] *Cor.* X, 4 ; III, 11.

[2] Ita inter alios *Weiss*, *Keil*, *Mansel*, *Bloomfield*, *Marsh*, *Thompson*, *Alford* qui dicit (in h. loc.) impossibile esse negare verba "*super hanc petram*" ad præcedens verbum *Petrum* referri. Nil dicimus de singulari quorumdam Protestantium expositione qui contendunt Christum dicendo *et super hanc petram* seipsum gestu designasse : jam enim antiquata est et ut ridicula ab ipsis Protestantibus rejicitur ; nam ut rectè ait *Wiseman*, l. c. p. 274, si hoc modo fas esset detorquere naturalem verborum sensum, jam nil certi esset in Scripturâ. Quod fatentur *Rosenmuller* (Scholia in Nov. Test. ibi), *Weiss*, *Keil*, *Mansel*.

[3] Fatemur equidem quosdam Patres aliquando verba *super hanc pe-*

concludi potest : "*Male*... interpretes plures, per πέτραν intellexerunt vel Christum ipsum, vel professionem Petri paulo ante editam. Neque vero ad has *contortas* interpretationes confugissent interpretes, si non pontificii e verbis καὶ ἐπὶ ταυτῃ τῃ πέτρᾳ ad Petrum relatis, male ac perperam (?) vindicare voluissent Petri successoribus ... auctoritatem ac prærogativam singularem ac divinam".

(b) *Ex contextu* res non minus evidens est. Aiunt siquidem non pauci Protestantes Petrum nomine Apostolorum Christi divinitatem confessum fuisse, ideoque promissiones ipsi factas non ad eum solum sed etiam ad reliquos Apostolos spectare. Sed id falsum esse ostendunt verba Christi quæ ad unum Petrum diriguntur : *Beatus es, Simon ;* si Magister omnibus Apostolis eamdem auctoritatem promittere voluisset, dicere debuisset : "Beati estis vos ; quia non revelavit vobis caro et sanguis... Et ego dico vobis"... Sed *emphatice* solum Petrum allocutus est, dicens : "Beatus es, Simon" ; et ne ullum remaneret dubium, addidit tum nomen patris : "Beatus es Simon *Bar-Jona*" i. e. fili Jonæ ; tum speciale nomen a se Simoni impositum : "Et ego dico tibi, quia tu es Petrus" ; unde merito ait Cajetanus[1] : "Quibus quæso de vobis describendum fuit ab Evangelistâ, quod ad solum Petrum erat sermo?... non pluribus nec majoribus circumstantiis describuntur et nominantur a notariis

---

tram de *confessione Petri* intellexisse ; sed plerique ex eis eadem sensu *litterali* de personâ Petri interpretantur, et nonnisi *indirecte* de fide Petri in divinitatem Christi, ut hanc divinitatem contra Arianos demonstrent : quod sensum principalem et obvium minime destruit. Pariter nonnulli eadem audiunt de *toto collegio apostolico*, ut ejus unitatem contra schismaticos asserant, et merito quum Petrus sit unitatis centrum. Tandem *Augustinus* (Retractat. l. I, c. 21, n. 1) dubitare videtur utrum hæc *litteraliter* intelligenda sint de Petro vel de Christo, quia dictum est "*tu es Petrus*", non vero "*tu es Petra*" : ignorabat siquidem in linguâ aramaicâ, quâ Christus utebatur, unum idemque esse vocabulum *kêpha*, quod latine per *petrum* et *petram* redditum est. Hodierni vero interpretes, etiam acatholici, re melius perpensâ, merito asserunt hoc Augustini dubium omni fundamento carere, et præfata verba de Petro ipso intelligunt, ut supra notavimus.

[1] *Cajetanus*, de Rom. Pontif. institutione, c. 4.

personæ heredes aut legatariæ quam persona Petri in hoc textu descripta ac nominata est".

(c) *Ex parallelis locis*, præsertim ex loco infra exponendo, ubi Christus a Petro quærit: "Simon Joannis, diligis me *plus his?*"[1], posteaque ipsi confert potestatem pascendi agnos et oves; ibi enim sane de solo Petro agitur, de eo videlicet qui Christum amat plus quam ceteri Apostoli; porro hæc collatio auctoritatis nihil aliud erat nisi executio promissionis antea factæ; ergo in utroque casu de solo Petro agitur.

73. (B) His verbis Christus Petro contulit supremam potestatem docendi et regendi, ut colligitur ex triplici metaphorâ *fundamenti*, *clavium*, potestatis *ligandi* atque *solvendi*.

(a) Petrus dicitur esse *fundamentum* petrosum supra quod Ecclesia fundatur, et quidem tam firmum ut portæ inferi (i. e. potestates tenebrarum, dæmones et omnes inimici Ecclesiæ[2]) non sint contra eam prævalituræ. Atqui fundamentum hujusmodi est quid in se non solum solidum et stabile, sed etiam firmitatem toti ædificio superstructo tribuens, omnesque ejus partes secum unitas conservans. Ergo Petrus toti Ecclesiæ firmitatem dabit ejusque membra secum unita servabit. Hoc autem præstare nequit, nisi supremâ polleat potestate docendi et regendi in rebus spiritualibus: nisi enim auctoritative et infallibiliter doceat, fideles in errorem aut hæresim labi possunt; nisi supremus sit legislator, leges ab eo latæ ad bonum Ecclesiæ ab aliis æqualem potestatem habentibus abrogari vel mutari possent, et sic confusio et schismata orirentur. Ergo Petrus supremâ potestate docendi et regendi in Ecclesiâ pollet[3].

---

[1] *Joa.* XXI, 15.

[2] Quoad Semitas, nomine *portæ* vel *portarum* alicujus civitatis designatur ipsa *civitas* et præsertim *auctoritas* quæ civitati præsidet; ita ut v. g. etiam hodie Imperialis Turcarum potestas vocatur *Sublimis Porta;* quæ quidem appellatio ex eo forsan oritur quod reges et magistratus ad portas civitatis judicia exercebant; proinde *portæ inferi* regnum seu potestatem diaboli designant.

[3] Nec proinde admitti potest Protestantium interpretatio qui asserunt Petrum esse fundamentum Ecclesiæ eo solum sensu quod in præ-

(b) Petro dantur *claves regni cælorum* et potestas *ligandi et solvendi;* quæ verba, ex dictis supra (n. 51), vere important potestatem jurisdictionis. Neque dicatur cum Protestantibus hanc potestatem eamdem omnino esse ac ea quæ deinceps ceteris Apostolis collata est, ideoque non esse supremam. Nam duo Petro sunt propria quæ eis non traduntur: dignitas *fundamenti* totius Ecclesiæ, et *claves regni cælorum;* porro qui est fundamentum alicujus ædificii eo ipso est principium efficax unitatis et stabilitatis ejusdem, in quo fundantur ceteri lapides; nec dicatur alios Apostolos vocari etiam Ecclesiæ fundamentum[1]; nam in textu allegato Apostoli Ecclesiæ fundamentum dicuntur *collective*, Petrus vero *singulariter:* hic igitur est saxum, cui Apostoli veluti fundamentales lapides superponuntur et a quo suam stabilitatem accipiunt. Præterea *potestas clavium* aliquid amplius importat quam simplex potestas ligandi atque solvendi; nam qui claves habet regni, est principium et fons omnis potestatis in regno, ita ut nullus ligare et solvere possit, nisi dependenter ab eo; Apostoli igitur suam potestatem non exercent nisi dependenter ab eo qui jure meritoque cœli janitor vocatur. Tandem Christus priori loco unum Petrum alloquitur eique soli dat potestatem ligandi atque solvendi; posteriori autem loco, omnes simul Apostolos alloquitur, seu collegium apostolicum, cujus Petrus jam caput constitutus fuerat per priora verba; ergo non eadem dignitas vel potestas Apostolis confertur ac Petro, sed quidquid auctoritatis eis datur dependenter ab eo exerceri debet[2].

---

dicatione Evangelii *primas partes* habuerit; hoc enim conceptui petræ fundamentalis plene non respondet; nam fundamentum est quid stabile et permanens, firmitatem et cohæsionem ædificio præstans, dum prædicatio Petri fuit quid transitorium; nec ex eo quod *primus* prædicaverit, sequitur Ecclesiam fuisse tantâ firmitate munitam, nisi simul supremam potestatem habuerit. Cf. *Corluy*, op. cit. I, p. 42. Aliunde si Petrus dicatur Ecclesiæ fundamentum eo quod primus Evangelium prædicaverit et ita posuerit fundamentum Ecclesiæ christianæ, Petrus non est amplius fundamentum super quod Christus ædificat Ecclesiam suam, sed architectus qui eam ædificare incipit; quod est sensui obvio contrarium. Cfr. *Wiseman* (l. c. p. 269).

[1] *Ephes.* II, 20.

[2] Quod *S. Franciscus Salesius* optime illustrat, Controverses, disc.

74. (C) Confertur potestas in *universam Ecclesiam ;* Christus enim simpliciter et sine addito dixit "*Ecclesiam meam*" ; porro *Ecclesia* simpliciter et sine addito totum designat cœtum fidelium, ut ex sequentibus patet : "Nos talem consuetudinem non habemus, neque *Ecclesia*[1]... Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ, primum Apostolos[2]... Christus caput Ecclesiæ... Ecclesia subjecta est Christo"[3] ; quod quidem adeo verum est ut auctores sacri, quando hanc vocem usurpant sensu strictiori pro particulari ecclesiâ, hoc significent sive disertis verbis, sive saltem implicite : "Ecclesia quæ erat Jerosolymis[4]... Ecclesia quidem per totam Judæam et Galilæam et Samariam[5]... Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi[6]... Mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ"[7]... Hic autem nulla restrictio invenitur in textu aut in contextu, sed loquitur Christus modo generali de Ecclesiâ suâ, de Ecclesiâ quam fundavit : porro Ecclesia quam fundavit non est particularis, sed *universalis* Ecclesia. Ergo Petro promissa fuit suprema potestas jurisdictionis in totam Ecclesiam.

Similis promissio postea facta fuit præcipue relate ad munus docendi, quando scil. Christus in ultimâ Cœnâ Petrum sic allocutus est : "Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum ; ego autem rogavi *pro te, ut non deficiat fides tua ;* et tu aliquando conversus confirma fratres tuos"[8] ; hic enim Petro specialis promittitur assistentia, vi cujus non solum ipse in fide immotus permanebit, sed etiam ceteros Apostolos confirmabit solidabitque ; de hoc autem fusius, ubi de infallibilitate S. Pontificis (184).

75. 2° *Ex collatione potestatis totum pascendi gregem.* Jesus redivivus Petro contulit supremam potestatem ipsi antea promissam ; post exactam triplicem amoris professionem, ei commisit jus et officium spiritualiter pascendi et

---

XXXII, p. 380 ed. Vivès ; vel anglice *Catholic. Controversy*, p. 252 ed. 1886.

[1] I *Cor.* XI, 16. — [2] I *Cor.* XII, 28. — [3] *Ephes.* V, 23, 24. — [4] *Act.* VIII, 1. — [5] *Act.* IX, 31. — [6] II *Cor.* I, 1. — [7] *Act.* XX, 17. — [8] *Luc.* XXII, 32.

regendi totam Ecclesiam : "Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis, *diligis me plus his?* Dicit Ei : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei : Pasce agnos meos (Βόσκε τὰ ἀρνία μου). Dicit ei iterum : Simon Joannis, diligis me? Ait illi : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei : Pasce agnos meos (ποίμαινε τὰ πρόβατά μου). Dicit ei tertio : Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus quia dixit ei tertio : amas me? Et dixit ei : Domine, tu omnia nosti : tu scis quia amo te. Dixit Ei : Pasce oves meas (Βόσκε τα προβατα μου)[1]".

Jamvero Protestantes, ut vim hujus textus enervent, contendunt hæc dici Petro quatenus apostolicum collegium repræsentabat, vel, si de solo Petro agatur, nullam potestatem novam hic ei conferri, sed solum apostolatûs dignitatem per peccatum amissam eidem restitutam fuisse[2]. Contra quos demonstrabimus verba allata ad *unum Petrum* spectare, hisque ipsi conferri supremam jurisdictionem in universam Ecclesiam. (A) Christus *unum Petrum* alloquitur ; eum siquidem vocat nomine proprio "*Simon Joannis*", et ab eodem quærit : *diligis me plus his?*, i. e. plusquam hi (Apostoli) me diligunt ; videlicet *singularem* et *supereminentem* amorem ab eo speciatim exigit, ut *singulare* ac *supereminens* officium ei conferat ; ergo de uno Petro agitur, non de universo Apostolorum collegio. (B) Eidem committitur suprema jurisdictio in universam Ecclesiam ; videlicet Christus, qui ipse est *bonus Pastor*, *pastor et episcopus animarum*, *princeps pastorum*, *pastor magnus ovium*, munus suum, antequam ad Patrem redeat, Petro transmittit. Voces enim βόσκε et ποιμαίνε *sensu proprio* significant *pascere* et *regere* gregem, seu omnia munera pastoris exercere ; *metaphorice* autem *docere* et *gubernare*, ut liquet usu profano et sacro ; ita Homerus[3] sæpe reges vocat ποιμενας λαων, pastores populorum, et Hesychius declarat ποιμενα idem esse ac *regem ;* ita etiam in Scripturâ : "Tu *pasces* populum meum Israel, et tu eris *dux* super Israel... Et servus meus David *rex* super

[1] *Joa.* XXI, 15-17. — [2] Ita *Puller*, op. cit. p. 374.

[3] *Iliad.* II, 243 ; IV, 414 ; XIX, 35, 251 ; *Odyss.* IV, 532 ; XIV, 497 etc.

eos, et *pastor* unus erit omnium eorum[1]"; ex quibus colligitur his metaphoris designari supremam potestatem, eam scil. quæ regibus competit. Aliunde hæc potestas in totam Ecclesiam exercenda est; nam Dominus vult a Petro pasci et regi *agnos* et *oves*, i. e. gregem universum, ipsos proinde Apostolos, sicut antea dictum fuerat: *Confirma fratres tuos.* Hinc merito *S. Eucherius Lugdun.* ait: "Prius agnos, deinde oves commisit ei; quia non solum pastorem sed pastorum pastorem eum constituit. Pascit igitur Petrus agnos, pascit et oves; pascit filios, pascit et matres, regit et subditos et prælatos"[2].

76. Immerito igitur dicunt Protestantes his verbis Petro solum restitui apostolicam dignitatem; nam peccatum ejus jam multo antea fuerat remissum, ipsique simul cum ceteris Apostolis collata fuerat apostolica missio verbis supra (n. 51) expositis: "Sicut misit me Pater et ego mitto vos"; sed hic specialis prærogativa ei conceditur tamquam præmium specialis amoris, sicut antea singularis potestas, propter singularem fidei confessionem, eidem promissa fuerat; illa autem specialis prærogativa, ex jam dictis, nihil aliud est nisi suprema docendi et regendi potestas.

77. 3° Quod confirmatur tum *præeminentiâ* Petro concessâ, tum *ipso exercitio hujus auctoritatis.* (A) Jam, vivente adhuc Salvatore, Petrus *primas partes* in collegio apostolico habuerat. Quater recensetur Apostolorum catalogus in N. Testamento, et, licet non idem servetur ordo quoad alios Apostolos, primus locus semper Petro assignatur[3]; imo explicite ut *primus* a S. Matthæo agnoscitur: "*Primus Simon*, qui dicitur Petrus et Andreas, frater ejus, Jacobus etc."; jamvero vox *primus* hic non exprimit ordi-

[1] II *Sam.* V, 2; *Ezech.* XXXVII, 24.

[2] *S. Eucher.*, Sermo de nat. SS. Apostol. Cfr. *Leo M.*, Serm. IV; *Ambros.* in Luc. X, 175. Quod *Bossuet* sic eloquenter exponit: "C'est à Pierre qu'il est ordonné premièrement d'aimer plus que tous les Apôtres, et ensuite de paître et de gouverner tout, et les agneaux et les brebis, et les petits et les mères, et les pasteurs mêmes: pasteurs à l'égard des peuples, et brebis à l'égard de Pierre, ils honorent en lui Jésus-Christ"... (Discours sur l'Unité de l'Eglise.)

[3] *Matt.* X, 2-5; *Marc.* III, 16-20; *Luc.* VI, 14-16; *Act.* I, 13.

nem mere numeralem, quum Evangelista non addat postea "*secundus, tertius* etc."; sed ordinem præeminentiæ et dignitatis [1]. Quod confirmatur ex modo quo sacri scriptores de Petro et ceteris Apostolis loquuntur : "Negantibus autem omnibus, dixit *Petrus et qui cum illo erant* ... Dicite discipulis et Petro ... Stans Petrus cum undecim ... Dixerunt ad Petrum et ad reliquos Apostolos ... Respondens Petrus et Apostoli dixerunt" [2] ... Porro hæc est forma loquendi adhiberi solita, quum princeps aut dux simul cum subditis connumerantur. Ergo Petrus dignitate et auctoritate reliquis Apostolis præstantior fuit.

78. (**B**) Revera Petrus tanquam dux et caput apostolici collegii loquitur et agit. Quando Christus, post sermonem de Eucharistiâ habitum, ad *duodecim* dicit : "Numquid et *vos* vultis abire?", *unus* respondet *Simon Petrus* [3]; si parabola quædam sit obscura, ipse, omnium nomine, lucidam hujus expositionem a Magistro quærit [4]; quum de tributo solvendo agitur, Petrus ipse aditur : "Accesserunt qui didrachma accipiebant ad *Petrum*, et dixerunt ei : Magister vester non solvit didrachma"? ipse pariter, jubente Christo, pro eo et seipso tributum solvit [5]. Post resurrectionem, Dominus primum et singulariter Petro apparuit, deinde ceteris Apostolis : "Visus est *Cephæ*, et *post hoc* undecim" [6] ... Post Ascensionem, Petrus in Apostolorum collegio substitutionem alicujus in locum Judæ proponit [7]; primus Evangelium Judæis prædicat, et prædicationem miraculis confir-

[1] Contendunt non pauci Protestantes Petrum primum nominari ratione *vocationis* vel *senioritatis*. Sed undenam sciunt eum fuisse priorem ad apostolatum vocatum, vel seniorem? Si de primâ vocatione agatur, Andreas prior Christo adhæsit; si de secundâ, ambo simul vocati sunt (*Joa.* I, 40, sq.; *Matt.* IV, 18); nec de ætate Apostolorum aliquid dicitur. Aliunde Evangelistæ non innuunt quidem Petrum seniorem fuisse, sed aperte declarant ipsum a Christo ut Ecclesiæ fundamentum fuisse electum : et hæc est ratio cur primus recenseatur.

[2] *Luc.* VIII, 45; IX, 32; *Marc.* XVI, 7; *Act.* II, 14, 37; V, 29.

[3] *Joa.* VI, 68-69.

[4] *Matt.* XV, 5; XVI, 6; XVII, 4; XVIII, 21; XIX, 27 etc.

[5] *Matt.* XVII, 23-26. — [6] I *Cor.* XV, 5. — [7] *Act.* I, 15 sq.

mat[1]; quando accusantur undecim, sive a populo sive a magistratibus, ipse unus loquitur omnesque defendit[2]; primus Ecclesiæ januam Gentibus aperit, ipso Deo jubente[3]; ipse judicat et punit Ananiam et Saphiram[4]; ipse varias visitat Ecclesias[5]; et in Conc. *Hierosolymitano* primus sententiam suam proponit, cui omnes assentiunt[6]; uno verbo, tamquam Apostolorum princeps ubique exhibetur; hinc Lucas, in duodecim prioribus Actuum capitibus fundationem Ecclesiæ describens, unum Petrum præcipue considerat, ejusque concionum, miraculorum aliorumque operum specialem narrationem instituit, ut luculenter constet specialem auctoritatem ipsi fuisse commissam.

79. *Objiciunt* quidem Protestantes hunc primatum minime a Paulo agnitum fuisse; nam ipse inter Apostolos Petrum non recenset primum, nec inter varia charismata enumerat primatum, sed e contra Petrum reprehendit et in facie ei restitit.

Resp. (a) Paulus nusquam apostolicum collegium ex professo recenset, sed variis locis obiter quorumdam Apostolorum nomina commemorat; bis quidem Petrus ultimo loco nominatur, sed patet ex contextu hoc fieri præcise eo quod sit nobilior[7]; semel inter Jacobum et Joannem collocatur, sed lectio hæc est incerta, et, etiamsi certa esset, specialis adest ratio cur in hoc loco prior Jacobus commemoretur, quia ejus auctoritas apud *judaizantes* Galatas major erat. Ceteroquin quanti Paulus faceret Petrum colligi potest ex eo quod Jerosolymam venerit, ad eum visendum : "Post annos tres veni Jerosolymam *videre Petrum*, et mansi apud eum diebus quindecim : alium autem Apostolorum vidi neminem nisi

[1] *Act.* II, 14; III, 6. — [2] *Act.* IV, 8; V, 29. — [3] *Act.* X, 1 sq. — [4] *Act.* V, 3-5. — [5] *Act.* IX, 32.

[6] *Act.* XV, 7, 12. Protestantes ipsi non potuerunt non videre Petrum ibi præcipuam egisse partem, licet id ejus personali, non autem officiali auctoritati ascribere conentur. Ita *Schaff*, History of the Christian Church, vol. I, p. 343 ed. 1891. Attamen ille modus *auctoritative* loquendi in civitate, cui Jacobus præsidebat, vix concipi potest nisi Petrus ut *primus* non solum honore, sed auctoritate *agnitus fuerit.*

[7] Hic enim *ascendentem esse gradationem* verba Apostoli clare ostendunt : "Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, *ego vero Cephæ, ego autem Christi*"; (I *Cor.* I, 12); quod etiam magis patet ex his verbis : "Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas ... vos autem Christi, Christus autem Dei" (l. c. III, 22).

Jacobum, fratrem Domini"[1]; ratio enim cur Petrum singulariter *visere* vellet, et cum eo sermonem habere in civitate, cujus Jacobus Episcopus erat, non alia esse potest nisi quia ut Apostolorum caput eumdem habebat[2].

(b) Paulus, varia commemorando charismata[3], primatum non recenset, quia ejus scopus non erat hierarchiam ecclesiasticam describere, sed solum ostendere in Ecclesiâ non omnes esse pares, sed distincta esse munera et officia, sicut in corpore humano diversa sunt membra; ad hoc autem minime requirebatur omnes hierarchiæ gradus enumerare, sed solum quædam ex variis officiis, quæ sub ipsis Corinthiorum oculis exercebantur. Et sane ex eo quod *Tridentinum* definiat hierarchiam constare episcopis, presbyteris et diaconis, quis serio inferat, juxta mentem Concilii, Romanum Pontificem episcopis superiorem non esse? Nil igitur a *fortiori* ex silentio Pauli deduci potest.

(c) Paulus reprehendit Petrum *non auctoritative*, sed *caritative*, neque in materiâ fidei, sed in *re disciplinari*. Petrus siquidem optime noverat leges mosaicas non amplius obligatorias esse, ut id ipse aperte declaraverat[4]; et cum Gentilibus gentiliter vivebat, non judaice, ut Paulus ei objicit[5]; sed advenientibus Judæis, a Gentibus sese subtraxit, prudentiæ causâ, timens ne scandalum Judæis præberet, sicut postea Paulus ipse Timotheum circumcidit, ne eum Judæi despicerent[6]. Hoc autem Petri exemplum tantam vim habuit, ut ceteri Judæi et Barnabas ipse illud imitarentur; idcirco Paulus, timens ne tali agendi ratione Gentiles a fide averterentur, Petrum reprehendit et quidem vehementer[7]. Jamvero ex ipsâ rei

[1] *Galat.* I, 18-19.

[2] Quod jam multi Patres animadverterant; inter quos *Victorinus* in h. loc. (apud *Mai*, Script. vet. nov. collect., t. 3): "Post tres, inquit, annos Jerosolymam veni", deinde subjungit causam: *videre Petrum*. Etenim si *in Petro fundamentum Ecclesiæ* positum est, ut in Evangelio dictum, cui revelata erant omnia, Paulus scivit, videre se debere Petrum, *quasi eum cui tanta auctoritas a Christo data esset*, non ut ab eo aliquid disceret". Cf. *Chrysost. Hieronymum*, etc. in h. loc.

[3] "Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ primum Apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum"... (II *Cor.* XII, 28; cf. *Ephes.* IV, 11.)

[4] *Act.* XV, 7-10, 28-29. — [5] *Galat.* II, 14. — [6] *Act.* XVI, 3.

[7] Nonnulli quidem, ut *Hardouin*, *Neubaer*, *A. Vincenzi* putârunt Cepham, de quo hic agitur, non fuisse Petrum, sed unum ex aliis Christi discipulis. Hæc autem hypothesis, ad effugiendam difficultatem excogitata, neque contextu, neque Patrum auctoritate fulciri potest, sed ut improbabilis rejicienda est. Patres enim communiter rem exponunt

expositione patet, hic solum quæstionem esse de re ad disciplinam spectante, et de prudenti legum applicatione; in quibus superiores etiam ab inferioribus carpi possunt, dummodo sufficiens adsit ratio. Neque ex hoc facto evellitur, sed potius confirmatur primatus. Quomodo enim factum est ut Petrus *solo exemplo* plus potuerit quam Paulus *verbis et exemplis* suis, ita ut etiam Barnabas, Pauli amicus, Petrum secutus fuerit, nisi quia ille ut Apostolorum princeps, speciali insignitus auctoritate, ab omnibus agnoscebatur? Petri igitur primatus clare ex Scripturâ colligitur.

80. *Thesis II^a:* **Primatus jurisdictionis in universam Ecclesiam non solum Petro, sed etiam ejus successoribus jure divino collatus fuit**[1]. *Historice certum, theologice de fide*[2].

1° *Script.* (a) Ex textibus in thesi præcedente citatis, Petrus creatus est *petra* et *fundamentum* totius Ecclesiæ, ut eam securam et invictam servaret contra hostium incursiones et impugnationes : siquidem, vi auctoritatis ipsi collatæ, portæ inferi contra eam non prævalebunt. Atqui Ecclesia semper manebit, ut jam probavimus (n. 53.), et ex dicendis apertius constabit; ergo pari ratione Petrus semper erit Ecclesiæ fundamentum. Non autem in perpetuum

---

de ipso Petro; ita v. g. *Tertullianus* (de Præscript., c. 23) : "Ceterum si reprehensus est *Petrus*, quod, cum convixisset Ethnicis, postea se a convictu eorum separabat, utique conversationis fuit vitium, non prædicationis". Cfr. *S. August.* ep. 40, c. 4, n. 4-5; *S. Hieronym.*, *S. Chrysostom.* etc. in h. loc. — Utrum autem Petrus hoc agendo venialiter peccaverit vel non, disputatur inter theologos : hujus quæstionis solutio pendet ab ipsâ intentione Petri, de quâ nihil in textu dicitur; *potuit* siquidem *bonâ fide* agere, quum quæstio esset utrum, omnibus sedulo perpensis, *expediret* vel non a convictu Gentilium in hoc casu abstinere; et, licet non peccaverit, potuit a Paulo reprehendi eo quod fecerit id quod non erat expediens, Gentilium conversionem retardando. Cfr. *Suarez*, De Legibus, l. IX, c. 20, n. 29; *Vasquez*, in 1-2., disp. 182, c. 7, n. 56; *Tepe*, n. 344.

[1] *Bellarm.*, op. cit., l. II, c. 12; *Ballerini*, de Vi ac Ratione Primatûs, c. I sq. apud *Migne*, Theol. Curs. III, 905 sq.; *Regnier*, op. cit. ed. Migne, IV, p. 874 sq.; *Franzelin*, th. 11; *Palmieri*, th. 7; *Pesch.* n. 317; *Brugère*, p. 114; *Livius*, p. 334 sq.

[2] "Si quis ergo dixerit, non esse ex ipsius Christi Domini institutione seu jure divino, ut beatus Petrus in primatu super universam Ecclesiam habeat perpetuos successores ... A. S." (*Vatic.* l. c. c. 2).

manere potest ut persona individua, ergo ut persona moralis, quatenus in successoribus vivit, qui ejus munera adimplent. (b) Idem accepit *claves* regni cœlorum, potestatemque *ligandi atque solvendi* omnia vincula ab ingressu cœli fideles retardantia; ergo hæc potestas permanebit quamdiu erunt homines, quibus aperienda sit janua regni cœlestis, et vincula solvenda, ideoque usque ad consummationem sæculi. (c) Iterum munus suscipit fratres in fide confirmandi, et oves agnosque pascendi; ergo tamdiu manebit quamdiu erunt episcopi et fideles confirmandi et regendi. Nec dicatur hæc munera aliis modis adimpleri posse; Ecclesia enim in suo regimine substantialiter talis manere debet qualis a Christo constituta fuit; atqui Christus supremum rectorem instituerat ad regendam Ecclesiam, ex dictis; ergo supremus rector, etiam nunc, esse debet. (d) Petrus, utpote Apostolorum caput, præsens erat quando Christus eis dixit: "Ecce ego vobiscum sum usque in consummationem sæculi"; ergo cum eo, quatenus Apostolorum principe, manebit usque in finem, ut colligi potest ex superius dictis (n. 53). Objiciunt quidam Protestantes ex hoc textu nil probari, quia jura Apostolorum propria, ut personalis infallibilitas, cum ipsis desierunt. Sed immerito; nam Deus omnes simul Apostolos alloquitur tanquam collegium, ideoque perpetua fore promittit illa solum jura, quæ ad totum collegium, non ad singulos spectant; jamvero *personalis* infallibilitas et apostolatus erant quid singulis *proprium*, et cum eis cessaturum; dum primatus Petri, utpote essentialis ad unitatem cœtus apostolici servandam, ad ipsum collegium apostolicum spectabat ideoque in perpetuum permansurus erat [1].

2° *Historice* etiam thesis demonstrari potest, testimoniis et factis probando primatum in Petri successoribus ab uni-

[1] Exinde tolli potest æquivocatio, quæ in paucorum mentibus haud raro existit. Aliquando prærogativæ Petri dicuntur *personales;* et hoc quidem verum est eo sensu quod non sunt communes aliis Apostolis; dici tamen potest eas *non esse personales*, quia illi concessæ fuerunt non ut personæ privatæ, sed ut personæ publicæ, ita ut non moriantur cum ipso, sed ad successores in officio transmittantur. Cf. *Palmieri*, op. cit. p. 395.

versali Ecclesiâ fuisse agnitum ; quum autem ex eisdem testimoniis colligatur successores Petri in primatu esse Romanos Pontifices, commodius eadem in sequenti thesi referemus.

81. 3° *Ratione suadetur.* (**A**) Ideo Ecclesia a Christo instituta fuit ut Christiani tutius et efficacius ad salutem æternam pertingere possent. Atqui ad hoc desideratur auctoritas *tuta* simul et *permanens*, quâ omni tempore ad finem suum supernaturalem dirigi valeant ; hæc autem auctoritas non in *collegio* tantum, sed etiam in *Supremo Duce* residere debet ; collegium enim est corpus quoddam morale, quod sine *centro* et *capite* diu subsistere vel feliciter suum opus perficere nequit. Nisi enim commune adsit *centrum* et *caput*, ex quo omnis motus ultimo procedat, vel ad quod omnia membra tuto recurrere possint, aliquando erunt divisiones : non enim omnes eodem modo semper et ubique eosdem Scripturæ textus intelligent et exponent, neque omnes eadem media ad eumdem finem attingendum præscribent, sed haud raro in varias abibunt sententias. Hoc autem posito, necesse est ut supremus adsit rector, qui exorta dubia *auctoritative* solvere valeat, legesque generales determinare quibus Fideles tuto ad suum finem dirigantur; secus enim quisque cogeretur, privati examinis ope, ad discernendum quânam ex parte in controversiis stet veritas, quænam ex variis legibus propositis sint maxime ad salutem conducentes[1]. Nec dicatur Christianos in hoc casu majoritati legitimorum Pastorum adhærere posse ; quum enim Pastores sint per orbem dispersi, difficile admodum est invenire ex quâ parte sit majoritas ; etiam quando simul in Concilio congregantur, aliquis desideratur qui eos *ex offi-*

[1] Quod jam animadverterat *S. Thomas* (C. Gent. l. IV, c. 76) : "Ad unitatem Ecclesiæ requiritur quod omnes fideles in fide conveniant. Circa vero ea quæ fidei sunt, contingit quæstiones moveri ; per diversitatem autem sententiarum divideretur Ecclesia, nisi in unitate per unius sententiam conservaretur. Exigitur ergo ad unitatem Ecclesiæ conservandam, quod sit unus qui toti Ecclesiæ præsit. Manifestum est autem quod Christus Ecclesiæ in necessariis non deficit, quam dilexit, et pro eâ sanguinem suum fudit. . . Non est igitur dubitandum quin ex ordinatione Christi unus toti Ecclesiæ præsit".

cio convocandi jus habeat, cœtui præsideat, et decretorum promulgationi et executioni invigilet : hoc autem commode fieri nequit, nisi adsit episcopus majori dignitate ac potestate ornatus ; aliunde non semper nec frequenter haberi possunt Concilia, dum continuo requiritur auctoritas suprema ad regendam Ecclesiam : hæc enim, utpote societas semper agens atque militans, constanter fideles in recto veritatis virtutisque tramite dirigere debet, eosque contra hostiles impugnationes protegere. Et sane, si, viventibus adhuc Apostolis, aliquod caput necesse fuit, cui omnes adhærerent et a qua dependerent, nonne id multo magis necessarium est posterioribus sæculis, quum episcopi, jam non amplius personali infallibilitate prædíti, sed humanis infirmitatibus obnoxii, nec jam duodecim numero sed multo numerosiores facti, et in longinquas regiones per totum orbem dispersi, vix unitatem spiritus et vinculum pacis servare queant, nisi communi centro uniantur et a communi capite motum et directionem accipiant[1] ?

82. (B) *Comparationibus* idem illustratur. In omni *societate* bene ordinatâ, sive sit monarchica sive democratica, aliqua suprema auctoritas invenitur, quæ leges condere vel conditas authentice interpretari valeat, eorumque executionem perpetuo promovere ; et licet, sub regimine democratico, leges a collegio ferantur et auctoritative exponantur, collegia hujusmodi aliquod caput seu aliquem præsidem libenter agnoscunt, et potestas totam rempublicam administrandi alicui Præsidi demandatur, cujus est legum observationem perpetuo fovere. Iterum in omni *exercitu*, præter inferiores duces, Supremus dux invenitur, cui omnes obediunt ; quod quidem, peritorum judicio, adeo necessarium est ut exercitus, sine unico Supremo duce, cito maximam cladem sit acceptura. Pariter *navis*, sine supremo rectore, neque scopulos vitare neque tumultuantes fluctus superare aut portum tuto attingere valet. Porro Ecclesia est *societas* bene ordinata, quum a Christo ipso constituta fuerit, et strictiori quidem disciplinâ indiget ad finem suum supernaturalem attingendum quam societas civilis, quum

[1] Quod dilucide exponit *Wiseman* (l. c. p. 280)

doctrina quam docet et leges quas condit, a Deo sint et non a communi plebis voto, sed a divinâ auctoritate vim suam habeant ; ergo supremo rectore perpetuo indiget. Comparari etiam potest *exercitui*, quum sit societas militans, multisque infensissimis hostibus constanter impugnetur ; supremo igitur duci tum milites tum inferiores duces adamussim obedire tenentur, ne portæ inferi contra ipsos prævaleant ; quod quidem eo majoris momenti est quo finis assequendus, salus æterna, majoris sit necessitatis. Nec absque ratione comparatur etiam *navi*, inter procellas hujus mundi, ad æternæ beatitudinis portum innumeros electos vehenti ; præfectus ergo navigii desideratur, cujus imperio hæreseon scopuli vitari, mundi tentationes et procellæ superari, cœlique littora tandem attingi valeant.

83. Nec dicatur Christum ipsum Ecclesiæ caput, ducem et rectorem in perpetuum esse ; hic enim, jam ad Patrem reversus, nonnisi invisibili modo in terris manet. Porro dux visibilis omnino desideratur ; secus enim cuilibet facile persuasum erit se hujus invisibili Capiti adhærere, ejusque mandatis parere, dum revera proprias opiniones propriamque voluntatem sequitur[1]. Quod certe Protestantium exemplo luculenter illustrari potest. Licet enim omnes Jesum ut invisibilem ducem agnoscant, unitatem fidei in vinculo pacis nunquam servare potuerunt, sed in sectas innumeras divisi sunt atque etiam quotidie dividuntur, quæ non solum de accessoriis sed etiam de rebus ad salutem necessariis, de divinitate Christi, de trinitate personarum, de baptismi necessitate aliisque hujusmodi acriter inter se disputant. Imo, ad quamdam unitatem servandam, multi, ut Anglicani ac Lutherani, Rutheni ac Græci, in Cæsarismum prolapsi sunt, et dum auctoritatem spiritualis Capitis pertinaciter rejicerent, sæcularis principis tyrannidi sese subjicere non erubuerunt, contra expressam voluntatem Christi, qui apposite dixit : "Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo". Neque eis profuit recursus ad auctoritatem civilem ; hæc enim in rebus ad fidem perti-

[1] Quod breviter, sed feliciter, pro more, exponit *Em. Card. Gibbons*, Faith of our Fathers, IX, p. 120.

nentibus sese incompetentem plerumque declaravit, et ut episcopos agnovit homines qui divinitatem Christi aut negabant aut in dubium revocabant. Frustra pariter Anglicani quemdam honoris primatum in Archiepiscopo Cantuariensi admiserunt; quotiescumque enim Angliæ episcopi ab eo convocantur, dissensiones etiam doctrinales oriuntur, nullusque est qui jus sibi vindicare audeat has controversias auctoritative finiendi; exinde factum est ut, inter Anglicanos, multi divinitatem Christi tanquam necessarium fidei articulum propugnent, dum alii id ut punctum non essentiale in dubium revocant; non pauci baptismi necessitatem etiam pro parvulis proclamant, dum alii eamdem rejiciunt; quidam præsentiam realem Christi admittunt, dum plerique eam negant; et sic de ceteris. Frustra pariter in *conventus* conveniunt: sæpe fit enim ut hi sint occasio novi schismatis, prout v. g. contigit in conventu dicto "*Evangelical Alliance*" Octob. 1873 Neo-Eboraci habito, ex quo nova orta est secta, scil. Reformata Episcopalis Ecclesia[1]. Ad unitatem fidei igitur, requiritur Supremus animarum Pastor et quidem visibilis.

84. *Thesis III[a]*: **Successores B. Petri in primatu sunt Romani Pontifices, quibus proinde competit suprema docendi atque regendi potestas**[2]. *Historice* certum, *theologice* de fide, ex definitione supra datâ (n. 69).

85. Hæc thesis historica est, ac proinde solis argumentis historicis demonstrari valet. Hic supponimus B. Petrum Romam venisse, hujus civitatis Episcopum fuisse, ibique mortuum fuisse: quæ quidem facta catholici historici luculenter demonstrant, et multi Protestantes hodie concedere coguntur[3]. Notamus tamen, etiam independenter ab his

[1] Cf. *Schaff*, Creeds, vol. I, p. 665 sq.

[2] *Bellarm.* l. c. c. 13 sq.; *Ballerini*, op. cit., c. 1-15; *Regnier*, op. cit. ed. Migne, p. 874 sq.; *Franzelin*, th. 11-12; *Mazzella*, n. 923 sq.; *Murray*, disp. IX. vol. III, p. 535 sq.; *Pesch*, n. 480 sq.; *Tepe*, n. 352; *Brugère*, n. 38; *Wiseman*, Lect. VIII; *Kenrick*, op. cit., part. I, c. 7 sq.; *Allies*, The See of St. Peter, sect. V, p. 152 sq.; *L. Rivington*, The Primitive Church and the See of Peter, c. 1 et sq.; *Schanz*, op. cit., c. 13, p. 465 sq.

[3] "Unanimis est traditio orientalium simul ac occidentalium eccle-

factis, thesim nostram demonstrari posse ; Deus enim, immediate aut per Petrum, determinare potuit ut Episcopus Romanus tanquam Petri successor haberetur, licet hic nunquam Romam venisset : hoc enim a voluntate Christi unice pendebat. Nostri igitur est propositi directe probare Romanos Pontifices esse Petri successores in primatu, quomodocumque id factum fuerit.

Quod imprimis probari potest argumento *generali*. Certum est enim, ex dictis, B. Petrum jure divino perpetuos habere successores in primatu ; atqui, præter Romanum Pontificem, nullus unquam serio clamavit se esse Petri successorem, nullus ut talis agnitus est ; ergo vel Rom. Pontifex est successor Petri in primatu, vel nullus est.

86. Sed insuper thesis positivis demonstratur argumentis, *Patrum* testimonio, *factis* indubiis, et *auctoritate* universalis Ecclesiæ. Notandum est tamen non exspectanda esse testimonia tam explicita et diserta prioribus sæculis ac posterioribus ; doctrina enim christiana est veluti semen quod in agro fertili seminatur, et, tum divinæ Providentiæ tum circumstantiarum loci et temporis influxu, paulatim crescit, ut jam diximus ubi de episcopatu. Ostendere igitur satis erit semina doctrinæ de primatu Romani Pontificis in operibus Patrum antiquiorum inveniri, eademque gradatim evoluta fuisse, ita tamen ut explicita Patrum quarti sæculi testimonia nihil aliud sint nisi legitima explicatio eorum quæ minus diserte, licet vere, prioribus sæculis jam tradita fuerant[1].

87. 1° PATRUM TESTIMONIO. Quum Protestantes ipsi necnon Rationalistæ admittant a temporibus S. Leonis et S. Gregorii M., primatum Romani Pontificis jam fuisse communiter agnitum, satis erit quædam seligere testimonia ex

siarum, Petrum Romæ Evangelium prædicâsse, martyriumque perpessum esse tempore Neronis persecutionis". Ita *P. Schaff*, History of the Christian Church, vol. I, § 25, p. 251. Quia tamen non pauci negant Petrum fuisse Romanæ Ecclesiæ episcopum, id demonstrabimus in *Appendice*, ad calcem operis.

[1] Quod egregie exponit probatque *J. H. Newman*, Development, part. I, ch. IV, sect. 3, Papal Supremacy.

innumeris quæ apud Patres quinque priorum sæculorum reperiri possunt.

(A) Inter Patres *apostolicos*, i. e. eos qui cum Apostolis ipsis conversati sunt, *S. Clemens*, creatus Pontifex circa a. 92, epistolam scripsit ad Corinthios, qui ad eum appellaverant, in quâ diserte sibi vindicat veram jurisdictionem non solum in Ecclesiam Romanam, cujus episcopus erat, sed etiam in Ecclesiam Corinthiacam; scribit enim: "Sin autem quidam *non obtemperaverint iis quæ Ille* (Christus) *per nos dixit*, cognoscant *offensioni et periculo non parvo sese implicaturos esse*, nos autem innocentes erimus ab hoc peccato"[1]; duo itaque declarat, Christum loqui per os suum, et eos qui sibi non obediunt gravis culpæ reos esse. Jamvero nulla fuit protestatio contra hanc epistolam, quæ reverenter accepta ab Ecclesiâ Corinthiacâ, et inter divina officia per multos annos lecta fuit. Idem pariter innuit *S. Ignatius M.;* dum enim aliis ecclesiis scribit, hæc solum habet: "Ecclesiæ quæ est in tali vel tali regione..."; at vero Romanam Ecclesiam his verbis salutat: "quæ etiam *præsidet* in loco regionis Romanorum, digna Deo, digna decore... digne casta et *caritatis cœtui præsidens...*"[2]; porro *cœtus caritatis* ex contextu et locis parallelis universam Ecclesiam designat; ergo, juxta mentem Ignatii, Romana Ecclesia ceteris præsidet ecclesiis.

88. (B) *Secundo* autem sæculo, testimonia multo clariora evadunt. *S. Irenæus*, qui in Asiâ natus et in Galliâ factus

[1] E I[a] p. ad Corinth. c. 59; infra (c. 63) Corinthios hortatur ut obediant iis quæ *per Spiritum sanctum* scripsit, simulque promittit se legatos missurum ad pacem huic ecclesiæ restituendam. Cf. *Luke Rivington*, The Primitive Church and the See of Peter, London, 1894, c. I, p. 1-10; *G. Salmon*, Instruction to the study of the N. Test. ubi (p. 646) de Clemente ait: "Auctoritative loquitur ecclesiæ ab ipsis apostolis fundatæ, et ita manifestat prima pontificiæ auctoritatis initia". Idem fatetur *P. Schaff*, op. cit. vol. II, p. 158.

[2] *S. Ignat.*, Ep. ad Rom., Inscriptio. Ratio autem cur S. Ignatius non magis explicite de Romano Pontifice loquitur est quia, ad sedandas locales dissensiones quæ in particularibus ecclesiis tunc temporis vigebant, non requirebatur Pontificis interventus, sed sufficiebat Episcopi auctoritas, ut acute animadvertit *J. H. Newman*, op. cit. p. 149-150.

episcopus, tanquam utriusque Ecclesiæ testis spectari potest, volens medium tradere quo veræ traditiones a falsis secerni possint, ait eas esse veras, quæ apostolicæ sunt, nec necessarium esse omnes traditiones omnium ecclesiarum investigare, sed sufficere eas amplecti quæ in Ecclesiâ Romanâ accipiuntur, quia omnes ecclesiæ cum eâ, propter potiorem ejus principalitatem, concordare debent [1] : "Quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones, maximæ et antiquissimæ et omnibus cognitæ, a gloriosissimis duobus Apostolis Petro et Paulo Romæ fundatæ et constitutæ Ecclesiæ eam, quam habet ab Apostolis traditionem et annuntiatam hominibus fidem, per successiones episcoporum usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos qui quoque modo ... præterquam oportet, colligunt. *Ad hanc enim Ecclesiam propter potiorem* (alias potentiorem) *principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in quâ semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quæ est ab Apostolis traditio* ....." Postea rationem explicat cur traditio integra servata fuerit in Ecclesiâ Romanâ : hæc enim a duobus Apostolis Petro et Paulo fundata fuit, et successio Episcoporum a Lino usque ad Eleutherium, Irenæi contemporaneum, non interrupta fuit : "hâc ordinatione et successione, inquit, ea quæ est ab Apostolis in Ecclesiâ *traditio* et veritatis præconatio pervenit usque ad nos". Jamvero hic primatus Rom. Ecclesiæ diserte affirmatur, quum hæc sit norma quam ceteræ ecclesiæ sequi debent, simulque declaratur rationem hujus primatus in eo sitam esse quod Romani Pontifices sint S. Petri successores [2].

---

[1] *S. Iren.*, Adv. Hæres. lib. III, c. 3. De quo testimonio vide *Massuet*, in præviâ dissert. III, art. 4, ad opera S. Iren.; *Schneeman*, S. Irenæi de Eccles. Rom. principatu testimonium, Friburgi, 1870; *L. Rivington*, op. cit. c. 3, p. 32 sq.

[2] Vim hujus testimonii senserunt Protestantes, et ad eam enervandam, contendunt mentem S. Irenæi esse, "fideles Romam convenire propter negotia tractanda, quia hæc civitas erat inter alias principalis, et traditiones apostolicas ibi servari non per auctoritatem Ecclesiæ Romanæ, sed per vigilantiam fidelium Romam undequaque venientium"; ita *Grabbius*, *Febronius*, *Janus* et recenter *Puller*, op. cit.

89. (C) *Tertio* sæculo *Tertullianus*, jam Montanista factus, Rom. Pontificis primatum, licet invitus, agnoscit, dum scribit[1]: "Audio etiam edictum esse propositum, et quidem *peremptorium*, Pontifex scilicet Maximus, quod est, *Episcopus episcoporum*, edicit..."; quibus verbis clare manifestat apud Catholicos edicta Episcopi episcoporum, seu Rom. Pontificis, esse peremptoria, licet ipse jam eis obedire nolit, quia jam ab unitate Ecclesiæ secesserat.

90. *S. Cyprianus* apertius etiam rem multipliciter declarat; unitatem Ecclesiæ, cujus invictum assertorem sese semper exhibuit, ex primatu Romanæ Cathedræ repetit[2]: "Deus unus est et Christus unus, et *una Ecclesia et Cathedra una super petram, Domini voce, fundata*". Hanc enim cathedram esse *Petri cathedram* ex sequentibus patet[3]: "Probatio est ad fidem facilis, compendio veritatis". Loquitur Dominus ad Petrum: "Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus . . . *Super illum unum* ædificat Ecclesiam suam, et illi pascendas mandat oves suas. Et quamvis Apostolis omnibus, post resurrectionem suam, parem potestatem tribuat et dicat: Sicut misit me Pater..., tamen, ut unitatem manifestaret, unam cathedram constituit. Hoc erant utique et ceteri Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio præditi et honoris et potestatis; sed *exordium ab unitate proficiscitur* (et primatus Petro datur)[4], ut una Christi Ecclesia

lect. I, p. 31 sq. Sed hanc esse textûs distorsionem nemo est qui non videat. Hic enim S. Irenæus non loquitur de *urbe*, sed de *ecclesiâ* romanâ; vox *principalitas* 23 locis ejus Irenæum significat potestatem, dominationem, ideoque ludunt, qui hoc unico loco eamdem vocem de Urbis amplitudine interpretantur; significat enim spiritualem præeminentiam et primatum Ecclesiæ Romanæ, ut ex totâ concatenatione textûs colligitur; ratio enim assignata cur hæc Ecclesia immaculatas servet traditiones est quia a successoribus Petri gubernatur; tandem vox *convenire ad* multo probabilius significat *concordare* cum *(to agree with)*, ita ut sensus sit omnem ecclesiam teneri cum Ecclesiâ Romanâ concordare in rebus fidei; non enim intelligi potest de *locali conventione*, quasi omnes fideles Romam venire teneantur, ut per se patet et a multis Protestantibus conceditur.

[1] *Tertull.*, de Pudicitiâ, c. I; cf. cc. XIII, XXI.

[2] *S. Cyprian.*, Ep. 40 ad plebem, n. 5. Ad fusiorem S. Cypriani doctrinæ expositionem difficultatumque solutionem quas Protestantes movent, vide *L. Rivington*, op. cit. c. 5-8, p. 47 sq.

[3] *S. Cyprian.*, de Unitate Eccles. c. 4.

[4] Hoc incisum, quod in nonnullis codicibus deest, a quibusdam ut glossa marginalis rejicitur; sed idea ibi expressa nihil aliud est nisi explicitior declaratio eorum quæ in præcedentibus verbis continentur, ideoque, omisso etiam inciso, argumentum vim suam retinet.

et cathedra una monstretur". Igitur, juxta S. Cypriani mentem, fidei unitas per adhæsionem Cathedræ Petri servatur; quod aliunde expresse ibidem affirmat, dum docet causam hæreseon et schismatum in eo esse quod "ad veritatis originem non reditur, nec caput quæritur, nec Magistri cœlestis doctrina servatur". Quam doctrinam Cyprianus non solum verbis sed exemplis prædicavit. Quum enim Novatianus romanam sedem usurpare tentâsset, singulos hortabatur Romam navigantes ut "Ecclesiæ catholicæ radicem ac matricem agnoscerent ac tenerent"[1]; et statim ac novit legitimam fuisse Cornelii electionem, studuit per litteras "communicationem ejus, id est, *catholicæ Ecclesiæ unitatem* pariter et caritatem probare firmiter ac tenere"[2], existimans scilicet unitatem Ecclesiæ nonnisi per *communionem cum Rom. Pontifice* servari posse. Alibi indignatur eo quod asseclæ pseudo-episcopi Fortunati "navigare audent *ad Petri cathedram* atque ad *Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est*... nec cogitare eos esse Romanos quorum fides Apostolo prædicante laudata est, *ad quos perfidia habere non possit accessum*"[3]. Alias rogavit Pontificem Stephanum ut Martianum excommunicaret, Arelatensem episcopum, qui partes Novatiani secutus fuerat, et alium in ejus locum substitueret[4]; quibus verbis clare agnoscitur jurisdictio Rom. Pontificis super alios episcopos.

91. *Objiciunt* quidem Protestantes postea S. Cyprianum, simul cum Firmiliano Cæsariensi ep. in Asiâ, decreto S. Stephani Pontificis de baptismo hæreticis non iterando restitisse, ideoque ejus primatum non agnovisse. Etiamsi duo illustres episcopi auctoritati Rom. Pontificis in casu quodam particulari restitissent, non exinde sequeretur eos ejus auctoritatem omnino rejecisse; experientiâ enim compertum est aliquando pios ceteroquin viros, qui bonâ fide errorem aliquem amplexi sunt, eidem per aliquod tempus firmiter adhærere, licet a supremâ auctoritate damnatus fuerit, dummodo eis persuasum fuerit rem de quâ agitur non fuisse adhuc tanquam de fide propositam; ita v. g. *Bossuet*, et cum eo multi gallicani episcopi, licet primatum Rom. Sedis libenter agnoscentes, propositionibus damnatis adhærebant, quia judicium Pontificis ut definitivum minime habebant. Imo fieri potest ut quidam episcopi, qui alias virtutis specimina exhibuerunt, superbiâ vel præjudiciis victi, auctoritati quam ut legitimam agnoscunt, propriâ culpâ resistant[5]. Ad factum autem quod spectat, fatemur equidem S. Cyprianum

[1] Ep. 45. — [2] Ep. 44, seu 4 ad Cornelium. — [3] Ep. 55, seu 12 ad Cornel. n. 14. — [4] Ep. 67. — [5] Quod egregie declarat *J. H. Newman* (op. cit. p. 26).

et Firmilianum per aliquod saltem temporis S. Stephani decreto restitisse, ut ex eorum Epistolis colligitur [1]; utrum vero usque ad finem vitæ, utrum bonâ vel malâ fide non satis constat; controversiæ enim sæva persecutio finem imposuit, et S. Cyprianus ut gloriosus martyr occubuit, sanguine suo lavans quidquid forsan in suâ agendi ratione culpabile fuerat. Quod jam suo tempore aiebat Augustinus: declarat siquidem nullum exstare certum testimonium quod Cyprianus in suo errore suâque inobedientiâ perseveraverit, et forsan quædam ex ejus scriptis fuisse a Donatistis adulterata vel suppressa; ipse ut probabile habet Cyprianum suam correxisse sententiam, et addit eum ceteroquin sanguine suo inobedientiæ maculam lavisse [2].

Quibus positis, fatemur in Epistolis S. Cypriani, prout hodie exstant, quædam inveniri quæ stricte sumpta ægre cum primatu Rom. Pontificis conciliari possint; sed (a) ex contextu patet illum *ab irato* scripsisse, ipsique persuasum fuisse rem, de quâ agebatur, esse mere disciplinarem et quemlibet episcopum retinere posse praxim quæ in suâ ecclesiâ vigebat [3]; porro qui scribit *ab irato* sæpe verbis utitur quæ, etiam præter auctoris intentionem, errorem sapiunt;

[1] Hic supponimus illas epistolas esse genuinas et substantialiter integras; quidam tamen contenderunt eas fuisse a Donatistis adulteratas ut exinde facilius ad suum errorem tuendum argumenta desumerent; ita v. g. *Raymundus Missorius*, Disputationes criticæ in duas epist. Firmiliani et Cypriani (*Migne*, P. L. III, p. 1357 sq.); *Marcell. Molkenbuhr*, Diss. de ep. Firmil. ad Cyprianum; *V. Tizzani*, La celebre contesa fra S. Stephano et S. Cypriano, Roma, 1862. Quæ tamen opinio validis argumentis adhuc probata non fuit.

[2] "Cyprianus autem aliter sensisse de baptismo, quam forma et consuetudo habebat Ecclesiæ, non in canonicis, sed in suis et in concilii litteris invenitur: correxisse autem istam sententiam non invenitur: non incongruenter tamen de tali viro existimandum est quod correxerit, et fortasse suppressum sit ab iis, qui hoc errore nimium delectati sunt, et tanto velut patrocinio carere noluerunt; quanquam non desint, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant, sed sub ejus nomine a præsumptoribus atque mendacibus fuisse confectum... Porro autem Cyprianus aut non sensit omnino quod eum sensisse recitatis, aut hoc postea correxit in regulâ veritatis; aut hunc quasi nævum sui candidissimi pectoris cooperuit ubere caritatis, dum unitatem Ecclesiæ toto orbe crescentis et copiosissime defendit, et perseverantissime tenuit vinculum pacis... Accessit etiam quod tanquam sarmentum fructuosissimum, si quid in eo fuerat emendandum, purgavit Pater falce passionis". (Ep. q. 3, ad Vincent. Rogatistam, n. 38-40.)

[3] Ep. 20; cf. ep. 72.

(b) licet Stephanus excommunicationem minatus fuerit Rebaptizantibus, et excipere recusaverit legatos a Cypriano missos, sententiam tamen excommunicationis non tulit, motus forsan precibus quas S. Dionysius Alex. ad eum direxit ; ideoque Cyprianus toleratus fuit, propter virtutes quas colebat ; quod testatur *S. Augustinus*[1] : " Quamvis commotius, sed tamen fraterne indignarentur (Stephanus et Cyprianus); vicit tamen pax Christi in cordibus eorum, ut in tali disceptatione nullum inter eos schismatis malum oriretur " ; (c) non obstante Cypriani et Firmiliani aliorumque vehementi oppositione, decretum S. Stephani ab Ecclesiâ universali paulatim acceptum est, etiam ab illis provinciis quæ eidem prius obstiterant; quod quidem magis ac magis Rom. Pontificis primatum demonstrat ; utquid enim successores Cypriani Firmilianique romanam consuetudinem, sicut alii episcopi, aliquando tamen acceperunt, nisi quia ipsis persuasum erat Supremi Pontificis decreta ubique vim legis habere? Ex hâc igitur controversiâ probatur, nedum infirmetur, primatûs existentia[2].

92. (D) *Quarto* sæculo, *S. Optatus Milevitanus* contra Donatistas arguens[3], aperte docet unicam esse Christi Ecclesiam, et hanc unitatem repetit ex Cathedrâ Petri Romæ constitutâ, quia videlicet Petrus est caput omnium Apostolorum; ceteras cathedras ab hâc manasse, et necessarium esse, sub pœnâ peccati et schismatis, communionem servare cum hâc Petri cathedrâ, quæ usque ad nos, per seriem Romanorum Pontificum, perseveravit : " Negare non potes scire te in urbe Româ Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in quâ sederit omnium Apostolorum caput Petrus; unde et Cephas appellatus est; in quâ unâ cathedrâ unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent, ut jam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret. Ergo cathedram unam, quæ est prima de dotibus (i. e. *notis Ecclesiæ*), sedit prior Petrus; cui successit Linus *(hic traditur catalogus Rom. Pontificum a Petro ad Damasum)*... Damaso Siricius, hodie qui noster est socius : cum quo nobiscum totus orbis *formatarum*[4] in unâ communionis socie-

[1] *S. August.* de Baptismo, l. V, c. 25.

[2] Quod eloquenter arguit *Freppel*, S. Cyprien, lec. XVIII, circa finem ; cfr. *L. Rivington* (op. cit. p. 115-116.)

[3] *S. Optat.*, De schismate Donatist. lib. II, c. 2, nn. 3, 9.

[4] Nomine *formatarum* intelligebantur *litteræ communionis*, certâ quâdam formâ redactæ, quas episcopi sibi invicem mittebant, in testimonium unitatis Ecclesiæ, ad ostendendum videlicet omnes epi-

tate concordat ... Probatum est nos esse in Ecclesiâ sanctâ catholicâ ... et *per Cathedram Petri*, quæ nostra est, per ipsum, et ceteras dotes apud nos esse".

S. Ambrosius pariter tenet Petrum esse Ecclesiæ centrum, Romanam Ecclesiam esse caput totius orbis catholici, et signum veræ fidei esse communionem cum Romanâ Ecclesiâ : "Ipse est Petrus cui dixit : Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. *Ubi ergo Petrus, ibi Ecclesia;* ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita æterna [1] ... Totius orbis Romani caput Romanum Ecclesiam, atque illam sacrosanctam Apostolorum fidem, ne turbari sineret obsecranda fuit clementia vestra : inde enim in omnes venerandæ communionis jura dimanant" [2] ... Narrat insuper fratrem suum Satyrum, ad ignota littora tempestate propulsum, advocâsse ad se episcopum, nec ullam veram putâsse nisi veræ fidei gratiam, et inquisivisse utrum *cum episcopis catholicis, hoc est, cum Romanâ Ecclesiâ conveniret* [3]. Item *S. Augustinus* [4] adversus Donatistas scribit, Carthaginis episcopum potuisse non curare conspirantem multitudinem inimicorum, "cum se videret et Romanæ Ecclesiæ, *in quâ semper apostolicæ cathedræ viguit principatus;* et ceteris terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias litteras esse conjunctum". Nec aliter *S. Hieronymus*, qui ad Damasum Papam scribit : "Ego nullum primum, nisi Christum sequens, Beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior. Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Noe arcâ non fuerit, peribit regnante diluvio ... Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est" [5]. Nil sane clarius desideratur ad primatum Rom. Sedis declarandum, et adversarii nil aliud dicere habent nisi S. Hieronymum tunc *juvenem* fuisse, ejusque testimonium, utpote *unicum*, magni ponderis non esse [6]; quod manifeste falsum est, quum hic

scopos sibi invicem copulatos esse in unitate ejusdem Ecclesiæ. Cf. *Martigny*, Diction. des Antiq. chrét., vocabulo Lettres ecclésiast., p. 422 ed. 1877.

[1] In Ps. 40, n. 3. — [2] Ep. II ad Imperatorem, n. 4. — [3] De excessu fratris sui, l. I, n. 47. — [4] *S. August.* Ep. 43, alias 162, n. 7. — [5] *S. Hieronymus*, Epist. 15, 16, alias 57, 58.

[6] Ita recentissime *Puller*, op. cit. p. 170. — Falsum est S. Hieronymum tunc temporis fuisse *juvenem :* jam enim illam ætatem attigerat quâ potuisset episcopus fieri, ejusque nomen jam in omnibus ecclesiis celebrabatur. Cf. *L. Rivington*, op. cit. p. 228.

nihil aliud fecerit nisi disertis verbis exprimere quod S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Optatus aliique supra laudati jam alio modo luculenter docuerant.

93. (E) Quum Protestantes ipsi fateri cogantur jam *quinto* et *sexto* sæculis, primatum R. Sedis jam communius fuisse admissum, duo testimonia referre satis erit, ut hæc veritas in tuto collocetur. *S. Leo M.* ad episcopos Metropolitanos scribens, ait[1]: "Quia *per omnes Ecclesias cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino*, qui apostolicæ dignitatis beatissimo Apostolo Petro primatum fidei suæ remuneratione commisit, *universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituens*, necessitatem sollicitudinis, quam habemus, cum his, qui nobis collegii caritate conjuncti sunt, sociamus".

94. Disertius etiam *S. Hormisdas Papa* eamdem doctrinam as-

[1] *S. Leo M.*, Ep. 5 ad Ep. Metrop. c. 2. — Dum in medium proferimus Rom. Pontificum testimonia, non ignoramus ea ab adversariis multis rejici eo prætextu quod hi, non veritatis amore, sed *ambitione*, ita locuti fuerint (*Puller*, op. cit. p. 97, not. 2). Quam injusta sit talis accusatio paulo attendenti patebit. (a) Si pauci tantum inter Rom. Pontifices sibi hanc supremam potestatem vindicavissent, possent forsan ut ambitionis rei haberi; sed *omnes* a S. Clemente ad Leonem XIII eodem sensu locuti sunt, inter quos, fatentibus ipsis Protestantibus, sanctos vere humiles invenire licet; omnes pariter primatum quasi onus et officium non honorem sibi vindicant, et quidem cum plenâ confidentiâ, in medium adducendo Scripturæ vel prædecessorum effata. (b) Præterea multæ ex epistolis, in quibus primatum sibi asserunt, sunt *synodicæ*, i. e. cum approbatione multorum episcoporum conscriptæ; ita *Julianus I* ad Eusebianos scribens, ait: "Necessum est vobis notum facere, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius, sed omnium episcoporum, qui in Italiâ sunt, et qui in his partibus degunt, esse illam sententiam". (c) Tandem hunc primatum agnoverunt plerique saltem episcopi totius Ecclesiæ, inter quos numerantur viri non minus doctrinâ quam zelo et fortitudine conspicui; jamvero testimonium tam multis auctoritatibus innixum, a nemine sanæ mentis rejici potest; secus enim, ut acute animadvertit *Bossuet*, pari jure diceretur ne episcopis quidem aut presbyteris esse adhibendam fidem, cum sacerdotii sui honorem prædicant; quod contra est. Nam quibus Deus singularem honoris dignitatisque prærogativam contulit, iisdem inspirat verum de suâ potestate sensum, ut eâ in Domino, cum res poposcerit, libere et confidenter utantur, fiatque illud quod ait Paulus: "Accepimus Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis" (I *Cor.* II, 12). Cf. *S. Rivington*, op. cit. p. 127 sq.

serit in Formulâ, Constantinopolim missâ, cui subscripserunt *omnes episcopi Orientales*, quamque *multi Occidentales episcopi* approbârunt, et non pauca *Concilia Imperatorumque rescripta* confirmârunt: "Prima salus est rectæ fidei regulam custodire, et a Patrum traditione nullatenus deviare; quia non potest D. N. Jesu Christi prætermitti sententia dicentis: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Hæc quæ dicta sunt rerum probantur effectibus; *quia in Sede Apostolicâ inviolabilis semper catholica custoditur religio*... Quapropter sequentes in omnibus Sedem Apostolicam, et prædicamus omnia quæ ab ipsâ decreta sunt, et propterea spero in unâ communione vobiscum, quam Apostolica Sedes prædicat me futurum *in quâ est integra christianæ religionis et perfecta soliditas*: promittentes in sequenti tempore sequestratos a communione Ecclesiæ catholicæ, i. e. in omnibus non consentientes Sedi Apostolicæ, eorum nomina inter sacra non recitanda esse mysteria". Ex quibus duo præsertim constant: Sedem Apostolicam, i. e. Romanam, esse inviolabilem fidei catholicæ custodem, et eos qui non consentiunt in omnibus huic Sedi, a communione Ecclesiæ catholicæ esse sequestratos. Ergo multimodis demonstratum est Romanos Pontifices esse vere successores Petri in primatu, ita ut omnes episcopi fidelesque eis in rebus religionis obedire teneantur.

95. 2° FACTIS INDUBIIS THESIS PROBATUR. Romani enim Pontifices, datâ occasione, non solum in episcopos Italiæ vel Ecclesiæ Occidentalis, sed etiam in universam Ecclesiam, verum jurisdictionis primatum sæpe sæpius exercuerunt, catholicâ Ecclesiâ suffragante. Fatemur equidem, primis Ecclesiæ temporibus, non tam frequenter ac posterioribus hujus primatûs exercitium fuisse manifestatum: primatûs enim splendor successu crevit sicut crevit veritatis revelatæ intelligentia; quemadmodum enim plantæ, licet semper eædem, in feraci terrâ, juvantibus solis calore rorisque benigno influxu, mirifice augentur; ita pariter suprema Rom. Pontificum potestas, licet in se semper eadem, in dies sese amplius manifestavit, exstinctis persecutionibus et pace Ecclesiæ redditâ, quia variæ inter episcopos fidelesve exsurgentes difficultates Apostolicæ Sedis judicio jam facilius subjici poterant. Quemadmodum etiam reges suæ auctoritatis plenitudinem nonnisi urgente gravi causâ exercent, ita etiam Rom. Pontifices non quotidie, sed,

quando grave negotium agebatur, primatûs munera obierunt[1]. His autem positis, satis luculenter constat jam ab initio Romanæ Sedis primatum factis non paucis manifestatum fuisse.

96. (A) Jam temporibus *apostolicis*, Corinthii, variis schismatibus inter se divisi, ad *S. Clementem Papam*, non ad S. Joannem Apostolum qui adhuc superstes erat, recursum habuerunt; Romanusque Pontifex Corinthios ad pacem congregavit litteris apostolicis, quæ tantam apud eos auctoritatem obtinuerunt, ut solerent deinceps in publico fidelium conventu legi[2], ut jam supra notavimus (n. 87).

(B) *Secundo* sæculo, *S. Polycarpus*, Smyrnensis ep. et S. Joannis discipulus, ex remoto Oriente ad Anicetum Rom. Pontif. venit, ut ejus ope nonnullæ sedarentur controversiæ[3]; pariter martyres *Lugdunenses* apud Eleutherium legatione functi sunt, ut pacem redderc vellet ecclesiis Asiæ Montani erroribus turbatam[4]; item *Abercius*, ep. Hieropolitanus, Romam venit, inspirante Christo, ut ipse ait, "ut regiam contemplarer et reginam viderem stolâ aureâ et calceis aureis indutam, et populum vidi ibi habentem sigillum splendidum"[5]; imo hæretici, quales fuêre *Marcion* et *Montanistæ*, Romam confugerunt, ut a Sede apostolicâ agnoscerentur[6]. Item *Victor I* plura habuit concilia in quibus actum est de tempore celebrandi pascham; postea quartodecimanorum errorem damnavit, et, licet propter bonum pacis rebelles Asiæ ecclesias, rogante S. Irenæo, non definitive excommunicaverit, sententia quam tulerat, paulatim

[1] Recte igitur *Gorini* (Défense de l'Eglise, t. I, c. 2, n. 12): "Sans doute la *supériorité* de Victor ne ressemblait guère à la *suprématie* d'Hildebrand ou de Pie VII. Qui donc s'en étonne, sinon ceux qui n'auront pas compris les devoirs de la Papauté? Les temps divers en déterminent diversement l'action: au milieu des Apôtres divinement inspirés aussi bien que S. Pierre, elle se borne à prendre la première la parole; mais au moyen âge elle semble toute l'Eglise Elle peut tout quand il le faut. Son autorité est comme celle de notre mère: elle se déploie ou se contient suivant les besoins de son fils".

[2] *Eusebius*, Hist. Eccles. l. IV, 23. — [3] *Euseb.*, H. E., l. V, 24. — [4] *Euseb.*, H. E., l. V, 3. — [5] Apud *de Rossi*, Inscript. christ., II, 17. — [6] *Epiphanius*, hæres. 42, n. 1; *Tertull.*, C. Praxeam, c. 1.

etiam in Asiâ recepta est, postea a Conc. Nicæno approbata, et tandem in universâ prævaluit Ecclesiâ [1].

(C) *Tertio* sæculo, *Origenes* ad Fabianum romanæ urbis episcopum, et ad complures alios ecclesiarum antistites epistolas scripsit, ad reddendam rationem fidei suæ, ita agnoscens R. Pontificis auctoritatem [2], licet Alexandriæ viveret; idem *Dionysius*, ep. Alexandr., qui, dum contra Sabellii hæresim scribens, verbis usus fuerat, quæ a nonnullis ut hæretica habebantur, apud Dionysium Romanum Pontif. accusatus, eidem scripsit, mentem suam exponendi gratiâ [3]; *Cyprianus* pariter, ut jam diximus, pluries ad S. Pontificem recursum habuit [4]. Iterum episcopi sede suâ pulsi, ut Basilides et Martialis a concilio provinciali in Hispaniâ habito depositi; eorumque successores, Sabinus et Felix, Romam recurrerunt ut Sedes Apostolica litem componeret; ita pariter Athanasius et Petrus Alexandrini antistites [5]. Schismatici etiam, qui partes Felicissimi secuti fuerant, ad Petri cathedram confugerunt, solliciti retinendæ communionis cum Sede Apostolicâ [6]. Ergo tum

[1] Contendit *Puller* (op. cit., p. 236 sq.) Victorem conatum esse Asiaticos a communione universalis Ecclesiæ abscindere, sed ejus auctoritatem agnitam non fuisse. Sed immerito : licet enim *Polycrates*, episcopus Ephesinus, cum aliis, Victori restiterit, et S. Irenæus, propter bonum pacis, reverenter Papam rogaverit ne excommunicationem urgeret, ex hoc non sequitur eos Pontificis auctoritatem negâsse, sed potius ex Irenæi epistolâ colligitur hanc potestatem fuisse recognitam, quum solummodo admoneat Victorem non expedire integras ecclesias, morem sibi a majoribus traditum custodientes, a communione abscindere. Quod ipsi Rationalistæ plane intellexerunt; ait enim *A. Harnak* (Dogmengeschichte, vol. I, p. 368) : " Quomodo potuisset Victor tale excommunicationis edictum minitari, nisi jam fuisset communiter agnitum ad Romanam spectare Ecclesiam definire conditiones communis unitatis, in iis rebus in quibus de fide agebatur ". Fusiorem hujus paschalis controversiæ expositionem invenies apud *De Smedt.*, Diss. II, c. 1 sq.; *Jungman*, Dissertat. selectæ Ratisbonæ, 1880, diss. II, p. 155 sq.; *Duchesne*, La Question de la Pâque, Revue des Quest. historiques, jul. 1880; vel Origines chrétiennes, c. XVI; *P. Schaff*, op. cit. vol. II, § 62; *L. Rivington*, op. cit., c. 4, p. 39 sq.

[2] *Eusebius*, H. E. l. VI, 36; cf. *S. Hieronym.* ep. 84, n. 10.

[3] *S. Athanasius*, lib. de Sentent. Dionys, n. 13. — [4] *S. Cyprian.* ep. 67. — [5] *S. Hieronym.* ep. 127, n. 5. — [6] *S. Cyprian.* ep. 55, n. 14.

catholici tum hæretici vel schismatici primatum Rom. Pontificis jam agnoscebant.

97. (D) *Quarto* autem sæculo, multa jam habemus testimonia; inter quæ hæc citare juvat *S. Hieronymi* verba: "Cum in chartis ecclesiasticis juvarem Damasum romanæ urbis episcopum, et *Orientis Occidentisque synodicis consultationibus responderem...*"[1]; ex quibus constat non solum fideles sed episcopos, et quidem in synodo coactos, nec Occidentis tantum sed et Orientis, neque semel sed sæpe sæpius Rom. Pontificem in rebus majoris momenti consuluisse. Revera *S. Basilius* ad Damasum scribens, tristissimum Orientis statum exponit atque addit[2]: "Horumce malorum unicum esse remedium duximus vestræ commiserationis visitationem"; ab eodem Pontifice[3] postulârunt Orientales episcopi ut Timotheum, Apollinaris discipulum, damnare vellet. Item plurimi episcopi ægyptii, in causâ Athanasii, ad Julium et Liberium recursum habuerunt, ut eum contra falsas accusationes episcoporum Ario faventium defenderent[4]; *Ariani* ipsi, sive fraudibus sive apertâ vi, Liberium in suam trahere sententiam conati sunt, rati videlicet nil sibi profuturum, nisi Romanus Pontifex cum ipsis consentiret.

(E) *Quinto* sæculo, *Innocentius I* S. Hieronymum a Pelagianis molestatum auctoritate suâ protexit[5]; ad eumdem Pontificem S. Chrysostomus confugit[6]; sæpius etiam episcopi africani ad Anastasium recurrerunt, posteaque Domino gratias reddiderunt eo quod illi optimo ac sancto antistiti tam piam curam pro membris Christi, quamvis in diversitate terrarum sparsis, inspirare dignatus est[7]; ipse Augustinus, coactus episcopum quem creaverat deponere propter ejus scelera, ad S. Pontificem Cœlestinum epistolam scripsit, eum obtestans ut subveniret hominibus ejus opem avidissime poscentibus. Pariter archimandritæ et monachi secundæ Syriæ, ab Eutychianis pessime habiti, ad *universæ orbis terræ patriarcham Hormisdam* confugerunt, quem Christus Deus *principem pastorem, et doctorem et medicum animarum constituit*[8]. Nestorius ipse et postea ejus fautores, Eutherius Thyanensis et Helladius Tharsensis, nomine plurimorum episcoporum ad *Xystum III*, *qui a Deo productus est gubernator*, ut orbi christiano adversus *Cyrillum*

---

[1] *S. Hieronym.* ep. 123, n. 10. — [2] *S. Basilius*, ep. 70. — [3] *S. Damasus*, ep. 14. — [4] *Hilarius*, fragment. IV, n. 4. — [5] *Innocent.* I, ep. 34. — [6] Ep. Chrysost. ad Innocent. — [7] Codex canonum ecclesiæ africanæ, cc. 56, 65, 68. — [8] *S. Leo*, ep. 190 ad Maximum, n. 4.

Alex. subveniret[1]. Hinc Romana Sedes semper hæreses damnandi in universâ Ecclesiâ officium suscepit ; ita Zozimus in Epistolâ, quæ *Tractatoria* dicitur, non solum pelagianos errores damnavit, sed omnibus præscripsit episcopis ut hoc decretum subscriberent[2]. Nestorianam hæresim Cœlestinus anathemate percussit, et Synodus Ephesina nihil aliud fecit nisi executioni mandare ejus judicium. Neque Cyrillus Nestorium damnare ausus est, nisi prius causâ ad Apostolicam Sedem relatâ[3]. Nec aliter res se habuit in casu Eutychianorum. Hæc inter alia referre sufficiat, ut exinde colligatur primatum Rom. Pontificis jam a primis sæculis non solum assertum sed etiam ab universali Ecclesiâ, nec solum ab episcopis, sed etiam ab Orientalibus patriarchis, imo ab ipsis hæreticis agnitum fuisse[4].

98. 3° Ex consensu totius ecclesiæ, ex quo duplex oritur argumentum, unum *auctoritatis*, *præscriptionis* alterum.

(A) Ex probatis existit in Ecclesiâ Christi infallibilis auctoritas, per episcoporum corpus exercenda, ita ut quidquid ab episcopis universalis Ecclesiæ unanimiter[5] definitur, tanquam verum admitti debeat. Atqui episcopi universalis Ecclesiæ non semel, sed pluries unanimiter agnoverunt primatum Rom. Pontificis. (a) Ita in Conc. *Ephesino* (431); quamvis enim nestoriana hæresis in Oriente solo nata et propagata esset, S. Cyrillus, patriarcha Alex., qui ab initio inter ceteros Orientis patriarchas primum obtinuerat locum, a Rom. Pontifice sententiam et definitionem rogavit, ut fidei unitas servaretur ; S. Pontifex Cœlestinus Cyrillum vicarium suum creavit, ut Concilio præsideret, legatosque misit, quorum unus Patres concilii, nullo reclamante, sic allocutus est : "Nulli dubium, imo sæculis omnibus notum est quod *sanctus beatissimusque Petrus Apostolorum princeps et caput, fideique columna, et Ecclesiæ catholicæ fundamentum*, a D. N. Jesu Christo, Salvatore humani generis ac Redem-

[1] Ep. 4 inter epistolas Xysti.

[2] Cfr. *Prosper*, Adversus collator., c. 21.

[3] *S. Cyrill*, Ep. 2, al. 8.

[4] Quod breviter contrahit *Wiseman*, op. cit. lect. VIII, p. 281.

[5] Hic agitur tantum de unanimitate *morali*, quæ verificatur paucis etiam contradicentibus, ut infra declarabitur.

ptore, *claves regni accepit, solvendique ac ligandi peccata potestas ipsi data est : qui ad hoc usque tempus et semper in suis successoribus vivit, et judicium exercet.* Hujus itaque secundum ordinem successor et locum tenens sanctus beatissimus Papa noster Cœlestinus episcopus, non ipsius præsentiam supplentes, ad hanc sanctam synodum misit... Quamobrem intelligat Nestorius se a communione sacerdotali Ecclesiæ catholicæ alienum esse"[1]. (b) Nec aliter in Conc. *Chalcedonensi* (451), in quo sexcenti circiter adfuerunt episcopi, quorum fere omnes Orientales erant. Leo videlicet celebrem illam scripsit epistolam[2], in quâ Eutychis errores diserte damnabantur, legatosque misit qui nomine suo Concilio præsiderent ; postquam autem ejus Epistola coram Patribus lecta fuit, episcopi clamaverunt : " Hæc Patrum fides ; hæc Apostolorum fides. Omnes ita credimus ; orthodoxi ita credunt. Anathema ei qui ita non credit. *Petrus per Leonem ita locutus est*[3]". Postea autem relationem omnium in Concilio actorum ad Leonem miserunt, in quâ hæc inter alia leguntur : " Quam (fidem) veluti auro textam seriem ex veste Christi et præcepto legislatoris venientem usque ad nos ipse servasti, *vocis beati Petri omnibus constitutus interpres*... Quibus (episcopis in Concilio congregatis) tu quidem, sicut membris caput, præeras in his qui tuum tenebant ordinem (i. e. legatis) ... Rogamus igitur, et *tuis decretis nostrum honora judicium ;* et sicut nos capiti in bonis adjecimus consonantiam, sic et summitas tua filiis, quod decet, adimpleat"[4]. (c) Similia legere est in Conc. *Constantinopolitano III*, ad Agathonem Pontificem scribente : "Itaque tibi, ut primæ Sedis *Antistiti universalis Ecclesiæ, quid agendum sit, relinquimus*, stanti super firmam fidei petram, libenter acquiescentes veræ confessionis litteris a vestrâ paternâ beatitudine ad piissimum Imperatorem missis, *quas ut a summo Apostolorum vertice divine perscriptas* agnoscimus". Hinc in sermone acclamatorio Patres

[1] Apud *Mansi*, Conciliorum nova collectio, vol. IV, p. 1295, vel *Harduin*, p. 1478.

[2] *S. Leo*, Ep. 23. — [3] *Harduin*, op. cit. vol. II, p. 306. — [4] *Harduin*, l. c. pp. 655, 659.

exclamârunt: "*Per Agathonem Petrus loquebatur*[1]". (d) In Conc. *Lugdunensi II* (1274) et *Florentino* (1438-45), ubi utriusque Ecclesiæ Romanæ et Græcæ convenerant episcopi, primatus jurisdictionis Rom. Pontificis disertis verbis definitus est: "Definimus Sanctam Apostolicam Sedem et Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Rom. successorem esse B. Petri, Principis Apostolorum, et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, et omnium Christianorum patrem et doctorem existere, et ipsi in B. Petro pascendi, regendi et gubernandi universalem Ecclesiam a D. N. Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis Œcumenicorum Conciliorum et in sacris canonibus continetur"[2]. Extra dubium est igitur ab universali Ecclesiâ primatum Rom. Pontificis fuisse agnitum et definitum; ideoque huic veritati adhærere debent illi omnes Christiani qui aliquam auctoritatem in Ecclesiâ admittunt, præsertim vero illi Anglicani et Græci qui indivisæ Ecclesiæ definitiones ut fidei normam habent[3].

99. (B) Ut vero illos etiam perstringamus qui, auctoritate Ecclesiæ rejectâ, Apostolorum collegii infallibilitatem admittunt, *præscriptionis* argumento utimur. Historice constat, ex documentis supra allatis, jam a sæculo sexto Rom. Pontifices ab universali Ecclesiâ, tum Orientali tum Occidentali, ut Petri successores agnitos fuisse et jure divino primatum jurisdictionis in totâ Ecclesiâ legitime exercentes. Atqui talis persuasio nonnisi ab Apostolis dimanare potuit. Si enim temporibus apostolicis universaliter credebatur omnes episcopos jure divino æquales esse, ut contendunt adversarii, necesse est magnam in fide et praxi totius Ecclesiæ intervenisse mutationem. Jamvero talis mutatio, omnibus attentis, moraliter impossibilis erat. Mutatio enim de quâ

[1] *Harduin*, op. cit. vol. III, pp. 1422, 1438.

[2] Ita *Florentinum* apud *Labbe*, vol. XIII, p. 515; vel *Denzinger*, Enchiridion, n. 589.

[3] Fides communis Ecclesiæ de primatu Rom. Pontificis probari potest etiam e variis ecclesiarum liturgiis. Quoad liturgias orientales, cfr. *Tondini*, The Primacy of S. Peter demonstrated from the Liturgy of the Greco-Russian Church, 1879; *Livius*, op. cit. p. 378 sq.

agitur, summi erat momenti, in materiâ non pure dogmaticâ et mysteriosâ, sed practicâ atque plane obviâ, ad Ecclesiæ essentialem constitutionem spectante ; ergo mutatio fieri non potuit quin ubique et a multis præsertim episcopis cognosceretur ; si autem talis mutatio cognita fuerit, sane reclamationes atque contentiones oriri debuerunt : nam agebatur de re ad omnes episcopos pertinente, qua eorum jura et privilegia aperte minuebantur : porro his temporibus multi sane erant episcopi quibus puritas fidei et institutionum Christi integritas maxime cordi habebatur ; alii erant plus minusve ambitiosi, jurium suorum studiosi ; utrisque talis mutatio odiosa fuisset, nec proinde sine contentionibus et reclamationibus accepta. Jamvero horum contentionum nulla exstant vestigia : pauca siquidem facta, ab adversariis congesta, ut disputatio de celebratione Paschæ et rebaptizantium controversiâ, clare ostendunt Rom. Pontificis supremam auctoritatem communiter fuisse tunc temporis acceptam, licet, propter quorumdam episcoporum præjudicia, ejus decreta non fuerint fideliter ab omnibus executioni mandata ; notatu autem dignum est etiam illos qui Papæ mandatis restiterunt, nunquam explicite ejus auctoritatem denegâsse ; quod certe fecissent, si ipsis persuasum fuisset omnes episcopos esse jure divino æquales. Ergo nulla reapse intervenit mutatio ; ergo doctrina de Rom. Pontificis primatu vere apostolica est, ideoque ab omnibus Christianis admittenda.

100. *Scholion.* Quærunt theologi quo jure primatus sit Ecclesiæ Romanæ annexus, utrum jure *divino* vel ecclesiastico, proindeque utrum a Sede Romanâ sejungi possit vel non.

Porro hâc de re nihil est proprie definitum, ut ait *Mazzella* (n. 912). Communior tamen sententia est *jure divino* summum Pontificatum cum Episcopatu Romano conjunctum fuisse ; quod duplici modo explicatur : alii dicunt Christum ipsum Romam designâsse ut ecclesiam cui primatus adnectendus esset[1] : quæ tamen

[1] Ita inter alios *Bellarminus* qui (*op. cit.* l. IV, c. 4, n. 10) scribit : " Deus ipse jussit Romæ figi Apostolicam Petri Sedem : quæ autem jubet Deus, mutari ab hominibus non possunt. Id autem Deum jussisse testatur *B. Marcellus*, Papa et Martyr, in Epistolâ ad Antiochenos : ubi dicit Petrum, jubente Domino, Romam sedem suam ex An-

opinio neque Scripturâ neque Traditione sufficienter probatur; alii vero tenent Christum solummodo determinavisse primatum huic Sedi conjungendum esse quam Petrus moriens occuparet, ita tamen ut Sedes a Petro electa, non possit amplius ab ejus successoribus mutari; quum igitur Ecclesia Romana fuerit a Principe Apostolorum selecta, nequit amplius eâ dignitate expoliari. Fatentur tamen non requiri *jure divino* ut *Rom. Pontifex* Romæ degat, licet id convenientius fiat, sed sufficere ut *titulum* episcopi Romani servet; unde, etiam si Civitas destrueretur, quicumque eligeretur Romæ episcopus, cum jure Romanam ecclesiam regendi, verus esset Petri successor ac primatum in universam obtineret Ecclesiam. Ad factum quod spectat, Romæ mansit Sedes Apostolica non solum tempore persecutionum, sed etiam quando Romani Pontifices ab Urbe exsulare coacti sunt, vel Avenione degere maluerunt: semper enim ut episcopi romani electi sunt, et spiritualem hujus ecclesiæ administrationem retinuerunt. Unde saltem valde probabile est rem ita se habituram usque ad finem mundi.

Attamen nullâ censurâ digna est opinio veterum theologorum qui putârunt conjunctionem primatûs cum Sede Romanâ solâ auctoritate Petri constitutam fuisse, ita ut Supremus Pontifex posset, si vellet, primatum ab episcopatu Romano disjungere. Hanc autem mutationem perficere nequeunt neque Concilium, absque Papâ, neque a fortiori populus christianus, ut constat ex hac propositione Nuytzii in Syllabo condemnata (prop. 35): "Nihil vetat alicujus concilii generalis sententia aut universorum populorum facto, summum Pontificatum ab Romano Episcopo atque urbe ad alium episcopum aliamque civitatem transferri"[1].

"Nec sine speciali Dei numine, ait *Leo XIII*[2], ad illam idololatræ Orbis Μετρόπολιν B. Petrus Apostolorum Princeps gressus egit, ut ejusdem Pastor evaderet, eique supremi Apostolatûs auctoritatem in perpetuum transmitteret". Nam conveniebat ut Deus suam potestatem magis ostenderet in ipsâ Româ, quæ caput mundi erat,

---

tiochiâ transtulisse. Testatur etiam *B. Ambrosius* in oratione de tradendis basilicis, ubi refert, Christum omnino voluisse ut Petrus Romæ moreretur; et idcirco ei fugienti dixisse: Venio Romam iterum crucifigi. Quod est manifestum signum, Deum voluisse per mortem Petri Romæ firmari ejus Sedem".

[1] Fuse hâc de re disputant *Bellarminus*, op. cit. l. IV, c. 4; *Mazzella*, n. 911 sq., 941 sq.; *Franzelin*, th. 12; *Palmieri*, th. 9-10; *De Groot*, vol. II, q. XIV, a. 5, p. 103 sq.

[2] Litteræ ad Em. Card. Rampolla, 15 jun. 1887.

ideoque caput Ecclesiæ suæ ibi statueret in signum perfectæ victoriæ, ut exinde fides derivaretur ad universum mundum [1].

Corollaria.

Ex variis thesibus supra demonstratis jam tria corollaria deducere licet, Ecclesiam a Christo fundatam esse societatem 1° *visibilem;* 2° *indefectibilem;* 3° *completam;* ex quibus sponte fluet conclusio veram Ecclesiam non aliam esse ac Ecclesiam Romanam.

101. **I. Ecclesia Christi est societas visibilis, non solum materialiter, sed etiam formaliter i. e. visibilis uti vera Ecclesia.** *Certum est* [2].

1° *Declaratur.* (A) Jam nonnulli ex antiquis hæreticis implicite saltem docuerant Ecclesiam invisibilem esse, dicendo eam nihil aliud esse nisi cœtum *justorum*, vel *perfectorum* vel *prædestinatorum :* hi enim nonnisi oculis Dei secerni possunt. Protestantes autem in eumdem errorem lapsi sunt, ut ab insuperabili difficultate sese extricarent; quum enim Catholici ab eis quærerent ubinam ante Lutherum fuerit Reformatorum Ecclesia, necessarium esse duxerunt fateri Ecclesiam aliquando invisibilem fieri posse. Hinc *Lutherus* aiebat : "Quis Ecclesiam nobis monstrabit cum sit occulta in spiritu, et solum credatur" [3] ? nec aliter *Calvinus* [4] *:* "Nobis invisibilem, solius Dei oculis conspicuam credere Ecclesiam necesse est". Plerique tamen tenent eam non semper, sed *aliquando* tantum esse invisibilem. Imo non pauci, ut textus Scripturæ evadant, dupli-

[1] *S. Thom.*, 3 p., q. 35, a. 7 ad 3 ; de Regim. Principum, l. I, c. 14.

[2] *Bellarm.*, de Concil. et Ecclesiâ, l. III, c. 11 sq.; *Murray*, disp. V, vol. I, p. 245 sq.; *Franzelin*, th. 21 ; *Mazzella*, n. 446 sq.; *Brugère*, n. 82 ; *De Groot.* q, III, a. 2 ; *M. J. Rhodes*, The visible unity of the Catholic Church, p. 7 sq.

[3] *Lutherus*, Lib. de abrogat. miss. privat. p. 1.

[4] *Calvinus*, Instit. l. IV, c. 1, n. 7. Hinc protestans *Palmer* (A treatise on the Church of Christ, p. I, c. 3, vol. I, p. 26) candide fatetur Protestantes primum docuisse Ecclesiam visibilem esse ; quum autem ab eis quæreretur ubinam, ante Lutherum, eorum floreret ecclesia, necessarium duxerunt asserere Ecclesiam aliquando invisibilem fieri. Fusiorem Protestantium hâc de re theoriarum vide expositionem apud *Hodge*, op. cit. vol. I, p. 136.

cem distinguunt Ecclesiam : unam *invisibilem*, quæ est vere indefectibilis, alteram autem *visibilem*, quæ deficere potest.

(B) Ut omnis tollatur æquivocatio, contendimus Ecclesiam Christi esse visibilem non solum *materialiter*, quatenus constat membris, quæ visibilia sunt, sed etiam *formaliter*, seu in suâ constitutione quatenus discerni potest ut vera Christi Ecclesia ideoque visibilibus fulget characteribus, quibus distingui valet a ceteris cœtibus. Duplex siquidem est elementum in Ecclesiâ, *unum internum* et invisibile, scilicet gratia Dei, quâ membra sanctificantur et ad vitam æternam ducuntur ; alterum *externum*, scilicet vinculum quo membra conjungantur sub eodem capite. Quum enim, ex dictis, Christus in Ecclesiâ sua instituerit supremam auctoritatem docendi atque regendi, hæc auctoritas certo visibilis est ; siquidem collata fuit Petro et Apostolis, qui et ipsi visibiles successores habuerunt ; et ii omnes qui firmiter eis adhærent, visibili vinculo ejusdem fidei et regiminis connectuntur, ita ut rem paulo attendenti manifestum sit quænam sit vera Ecclesia et quomodo ab aliis secernatur. Visibilia siquidem elementa, quæ invenire est in Ecclesiâ Christi, sunt magisterium infallibile ideoque *unitas fidei ;* imperium sacrum et supremum cum suis legibus et sanctionibus ideoque *unitas regiminis.*

102. 2° *Probatur.* Ecclesia Christi est non solum materialiter, sed etiam formaliter visibilis, si membris constituatur externo ac visibili vinculo coadunatis, quo statim agnosci valeant. Atqui res ita se habet ; nam Christus, ex dictis, Ecclesiam suam instituit ut veram ac proprie dictam societatem, in quâ adsunt subditi ac præpositi, externo ac visibili auctoritatis supremæ vinculo coadunati ; siquidem collegium episcoporum, sub Romano Pontifice, potestatem habet *auctoritative* docendi ac leges ferendi, proindeque definitionibus ac decretis suis omnes Ecclesiæ fideles ligandi, ita ut qui eis obedire pertinaciter recusaverit, jam non sit Ecclesiæ membrum. Ergo Ecclesia visibilis est non solum materialiter, quatenus visibilibus membris constat, sed etiam formaliter, quatenus hæc membra communi *fidei* ac *regiminis* vinculo uniuntur.

Quod insuper patet ex Ecclesiæ ortu et progressu : nam super Apostolos visibiliter descendit Spiritus sanctus in die Pentecostes ; illi visibiliter prædicant, et Ecclesiæ adjungunt neo-conversos visibili ritu ; ortâ difficultate, visibile congregatur concilium in civitate Jerusalem, et publici juris fit decretum unanimiter ab Apostolis : ut paucis omnia comprehendam, jam ab initio visibilis est regula fidei, scilicet Pastorum auctoritas ; visibile regimen, cui omnes sive Judæi sive Gentiles obedire tenentur ; visibile sacerdotium, scil. episcopi, presbyteri et diaconi visibili ritu impositionis manuum ordinati.

103. Idem deduci potest ex ipso *fine* Ecclesiæ ; hæc enim instituta fuit ut Christianos ad ultimum finem dirigeret ; eos sanam doctrinam docendo, justasque leges condendo ; atqui si visibilis non sit, quomodo fideles certi erunt se esse veræ Ecclesiæ membra ; quomodo legitimos Pastores agnoscent, eisque obedientiam præstabunt ? Ecclesia invisibilis suum finem attingere nequit, nec magis fidelibus prodest quam si nullo modo existeret. Nam, ut recte ait *Leo XIII* [1], "perspicuum est nihil inter homines communicari nisi per *externas* res quæ sensibus percipiantur, posse", quâ de causâ Filius Dei humanam naturam assumpsit, ut doctrinam suam suarumque præcepta legum hominibus visibiliter traderet. Ergo Ecclesia visibilis esse debet.

104. Frustra vero Protestantes textus congerunt in quibus dicitur Ecclesiam esse domum spiritualem, in quâ Pater adoratur in Spiritu et veritate ; hæc enim et alia hujusmodi solummodo ostendunt *spirituale elementum* esse in Ecclesiâ (quod nos plane admittimus), sed minime probant nullum esse visibilem organismum quo vera Ecclesia agnosci possit. Ut enim quædam sumamus exempla, Christus docuit quidem Patrem suum adorandum esse in *spiritu et veritate*, i. e. cultu non mere externo et typico seu figurativo, prout sæpe fiebat apud Judæos, sed cultu præsertim interno et reali ; ex hoc autem minime excluduntur externi ritus, quos Christus ipse instituit, vel illi quos Ecclesia, potestate divinitus sibi collatâ, præscripsit ; religio enim actibus externis manifestari debet, ut alibi probavimus, ipsique Protestantes sua templa suosque ritus habent.

[1] Encycl *Satis cognitum*, 29 jun. 1896.

Pariter Dominus Pharisæis quidem dixit : "Non venit regnum Dei cum *observatione ;* neque dicent : ecce hic aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est"[1] ; sed sensus ex contextu clare determinatur ; interrogantibus siquidem Pharisæis quando veniat regnum Dei, seu regnum Messiæ, Christus respondet hoc regnum non cum *observatione*, i. e. regio splendore et triumpho venturum esse, sed cum simplicitate, imo hoc regnum advenisse, et jam inter ipsos Judæos esse[2] : hoc autem posito, nihil ex hoc textu contra nostram thesim infertur, sed potius colligitur Ecclesiam visibilem esse, quum sit in medio hominum.

Immerito etiam objiciunt Ecclesiam invisibilem esse, quum jubeamur in eam credere, et aliunde impossibile sit credere ea quæ videmus. Nam, ut supra diximus, est aliquid visibile in Ecclesiâ, scil. corpus fidelium et Pastorum, externa constitutio, et cetera hujusmodi ; sed est etiam aliquid invisibile, scilicet divinitas Ecclesiæ, ejusque sanctitas. Jamvero etiamsi concedatur non posse credi id quod videtur (quod tamen multi negant, ut dicetur in *Tr. de Fide)*, non exinde sequitur non posse credere in divinitatem et sanctitatem Ecclesiæ quæ oculis non parent[3].

105. II. **Ecclesia Christi est indefectibilis, i. e. non solum in perpetuum duratura, sed etiam talis essentialiter permansura, qualis instituta est**[4].

1° *Declaratur.* Indefectibilitas, de quâ hic agitur, non solum *perpetuitatem* involvit, seu durationem usque ad mundi exitum, sed etiam illam *essentialem identitatem*, vi cujus usque ad finem mundi eam constitutionem easque

[1] *Luc.* XVII, 20 sq.

[2] Quam interpretationem approbant inter Protestantes eruditissimi, ut *Rosenmuller, Kuinsel, Witby, Plumptre* etc. Tædiosum foret ceteras difficultates singulatim discutere ; adeas, si velis, *P. Murray*, op. cit. disp. V, n. 125 sq.

[3] Quod *S. Franciscus Salesius* illustrat exemplo Thomæ qui Christum redivivum vidit et in eum credidit ; videlicet unum vidit, humanitatem, et alterum credidit, divinitatem ; ita pariter in Ecclesiâ : externam scilicet ejus speciem videmus, sed internam ejus credimus sanctitatem. (Controverses, Œuvres de S. François de Sales, éd. Vivès, t. VIII, p. 257 ; anglice The Catholic Controversy, London, 1886, p. I, c. 6, p. 40.)

[4] *Bellarm.*, de Concil. et Eccles. l. III, c. 13; *Murray*, disp. IV, vol. I, p. 213 sq.; *Mazzella*, n. 738 sq. ; *Passaglia*, l. II, c. 3 sq. ; *De Groot*, q. VIII, a. 1, p. 229 sq.

essentiales proprietates retinebit quas Christus ipse determinavit. Possunt proinde accidentales fieri mutationes in rebus accessoriis : progressus admitti potest in exponendâ modo magis scientifico doctrinâ Christi, ut fusius exponitur in *Tr. de Fide* (n. 73 sq.); modificari possunt pariter ea quæ Salvator in particulari determinanda Ecclesiæ suæ reliquit, ut ritus in administratione sacramentorum adhibendi, jejunii certa tempora etc. Sed quoad *essentialia* a Christo determinata, Ecclesia neque defecit, *neque deficere potest*, attentis Dei promissis. Notandum est tamen hanc indefectibilitatem non singulis ecclesiis particularibus, sed *Ecclesiæ universali* promissam fuisse : hinc ecclesiæ olim in Asiâ et Africâ florentes, paulatim evanuerunt; una est tantum Ecclesiæ pars ex se indefectibilis, Sedes videlicet Apostolica, quia, ex dictis, non singulis Apostolis eorumve successoribus indefectibilitas promissa est, sed toti Apostolorum collegio et speciatim ejusdem Collegii Capiti, scil. Petro ejusque successoribus.

106. Inter Protestantes, alii dicunt simpliciter Ecclesiam deficere posse, alii autem tenent Ecclesiam *invisibilem* esse quidem indefectibilem, sed Ecclesiam *visibilem* posse deficere, et revera defecisse ante Reformationis tempora, licet non concordent de ætate quâ talis defectio incœperit : hoc enim jam a sæc. quarto accidisse nonnulli affirmant, alii nonnisi Ævo Medio, præsertim a sæculo decimo; fatentur tamen Ecclesiam non penitus, sed pene subversam fuisse. Nonnulli, Montanistarum errorem renovantes, novam Spiritûs S. manifestationem occurrisse contendunt, ut *Swedenborgiani*[1], et *Irvingiani*[2], vel novum Christi adventum

[1] Swedenborgiani ita nuncupantur a duce suo *E. Swedenborg*, qui in Suecîâ natus a. 1688, putavit Christum sibi personaliter apparuisse, novamque missionem sibi contulisse. Varia edidit opera sub titulo *Arcana Cœlestia*, discipulosque habet in Scandinaviâ, Angliâ, Germaniâ et Statibus Fœderatis; hic, juxta recentem censum, habentur 7,095 communicantes (Cf. *Carroll*, op. cit. p. 107 sq.); sese vocant *The Church of the New Jerusalem*, et existimant secundum Christi adventum jam evenisse, quatenus Spiritus veritatis sese hominibus manifestavit. Cf. *J. Reed*, Swedenborg and the New Church; *W. Lyon*, op. cit. p. 147 sq.

[2] *Irvingitæ*, qui ducem agnoscunt *E. Irving* (1792-1834), et sese vo-

exspectant, ut *Adventistæ*[1], proindeque supponunt novam Ecclesiam, a priori substantialiter distinctam existere posse.

107. 2° *Probatur.* Ecclesiam perpetuo esse duraturam jam directe probatum est (n. 53-56); eamdem substantialiter immutabilem esse ac fore ex jam dictis deduci potest. (a) Christus enim ædificavit Ecclesiam super petram, et *portæ inferi non prævalebunt adversus eam*[2]; cum Ecclesiâ erit *usque ad consummationem sæculi*[3]; Paraclitus cum eâ *in æternum manebit*[4]; Christus Apostolos, pastores et doctores dedit ad consummationem sanctorum, *donec occurramus omnes in unitatem fidei* et in virum perfectum[5]. Porro his omnibus promittitur indefectibilitas et quidem absoluta, sine conditione; nam si ædificium super petram est exstructum, et quidem tam firmiter ut portæ inferi contra illud prævalere nequeant, si Christus et Spiritus Dei in Ecclesiâ mansuri sunt, eamque speciali assistentiâ adjuturi in æternum, seu usque ad consummationem sæculi, si ecclesiastica hierarchia delenda non est antequam omnes occurramus in unitatem fidei, impossibile est Ecclesiam deficere; si enim substantialiter corrumperetur in fide vel moribus, inania essent promissa Domini : portæ inferi contra Ecclesiam prævalerent, Spiritus sanctus non posset remanere ubi error

---

cant *The Catholic Apostolic Church*, contendunt Spiritum S. denuo sese manifestâsse, ut Ecclesiam in pristinâ formâ restauraret : hinc habent apostolos, prophetas, evangelistas, angelos ecclesiarum (episcopos), presbyteros et diaconos. Cf. *M. O. W. Oliphant*, Life of E. Irving, London, 1862; *J. S. Davenport*, E. Irving and the Catholic Apostolic Church, New-York, 1853; *J. H. Newman*, Loss and Gain, part. III, c. 7, p. 389 sq. ed. 1886.

[1] *Adventistæ*, vocati etiam *Millerítæ* a duce suo W. Miller, qui a. 1883 opus edidit cui titulus " Evidences from Scripture and History of the second coming of Christ about the year 1843, and of his personal reign of one thousand years ", putant Christum brevi denuo venturum esse et mille annis in terrâ regnaturum; in varias sectas distribuuntur, quæ hodie 40,491 communicantes in statibus Fœderatis numerant. (*Carrol*, op. cit. p. 15; *D. T. Taylor*, The Reign of Christ; *W. Lyon.* op. cit. p. 154).

[2] *Matt.* XVI, 18. — [3] *Matt.* XXVIII, 20.— [4] *Joa.* XIV, 16.— [5] *Ephes.* IV, 11-13.

aut morum corruptio regnat, nec sacra hierarchia homines duceret in unitatem fidei. Ergo nisi Christus nos deceperit, Ecclesia est indefectibilis.

Nec dicere juvat hujusmodi prædictiones esse *conditionatas*, posito videlicet quod Ecclesia ipsa fidelis mancat; nam imprimis nulla conditio in præfatis textibus exprimitur; insuper conditio, *si fidelis maneat*, nihil aliud esset nisi tautologia; quum enim ad *universalem* Ecclesiam dirigatur, ad hoc reduceretur : Ecclesia non errabit in fide, si fidelis maneat; non erit moribus corrupta, si leges Evangelii servet : quæ quidem ita sunt ridicula, ut Christum prorsus dedeceant.

(b) Insuper ex dictis supra, patet Christum instituisse corpus Pastorum qui, sub Petri ejusque successorum primatu, doctrinam credendam traderent, legesque conderent quibus omnes obedire tenentur, et quidem usque ad consummationem sæculi; aliunde hoc magisterium tam universale et necessarium est, ut si quis non crediderit, eo ipso damnandus sit. Quod Apostoli tam clare intellexerunt ut Paulus discipulis suis scribere non dubitaverit : " Licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit "[1], et alibi : " O Timothee, *depositum custodi*, devitans profanas vocum novitates "[2]; ex quibus sequitur doctrinam christianam esse *depositum* non substantialiter mutandum, sed fideliter custodiendum etiam contra illos qui prætensas revelationes in contrarium allegarent. Ergo neque nova dispensatio a christianâ diversa, neque ulla substantialis mutatio exspectanda est.

Neque dicatur novam dispensationem his verbis annuntiari : " Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum "[3]; hæc enim verba, contextu inspecto, nihil aliud significant nisi invisibilem missionem Spiritus sancti in animas fidelium per gratiam, vel assistentiam ejusdem Spiritus Ecclesiæ præstandam, ne in errorem cadat; siquidem paulo post Christus addit Spiritum modo magis diserto annuntiaturum esse ea quæ ipse prædicaverat : " Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem

[1] *Galat.* I, 8. — [2] *I Tim.* VI, 20. — [3] *Joa.* XIV, 16.

mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis *omnia quæcumque dixero vobis*"[1]; ergo missio Spiritûs sancti, de quâ agitur, quæcumque sit, nullam essentialem mutationem inducet.

108. (C) *Ratione theologicâ* confirmatur. Probatum est enim supra Ecclesiam constitutam esse eo fine ut tuto fideles sibi subditos ad vitam æternam perducere valeat. Atqui nisi sit substantialiter indefectibilis, finem suum prosequi non poterit : si enim unum ex essentialibus quibus constituitur elementis pereat (sive infallibilitas in docendo aut potestas leges ferendi, sive visibilitas) vel agnosci non poterit a fidelibus, vel, si agnoscatur, inepta erit ad eos tuto docendos, vel cessabit esse ipsa societas a Christo instituta tanquam medium ad salutem necessarium; imo si quandoque deficere possit, *nullo* tempore auctoritatem habebit ad regendos fideles necessariam, quum *quovis* tempore dubitari possit utrum jam defecerit vel non. Quod luculenter sane Protestantium conditione illustratur : quis enim unquam, a tempore quo Ecclesiæ indefectibilitatem negârunt, reformatarum ecclesiarum auctoritatem acceperit? Nonne ipsa Lutheri Calvinique auctoritas rejecta fuit? Nonne variæ Confessiones, a variis sectis editæ, tanquam humana figmenta paulatim repudiatæ sunt? Res eo devenerunt ut ea quæ ad salutem necessaria ab ipsis Novatorum ducibus habebantur, jam ut inutilia vel accessoria spectentur, ita ut nullus inter Protestantes certus esse possit se in viâ salutis ambulare. Ergo ex ipso fine quem Christus habuit Ecclesiam instituendo, sequitur eam esse indefectibilem et substantialiter immutabilem.

109. III. Ecclesia est societas completa, ac proinde a societate civili independens[2].

Ea societas completa, seu perfecta dicitur quæ in ordine suo per se est sufficiens ad finem suum assequendum, independenter ab aliâ societate. Ad hoc requiritur (a) ut non sit pars alterius societatis; sic v. g. diœcesis non est

[1] *Joa.* XIV, 26.

[2] *Mazzella*, n. 551 sq.; *De Groot*, q. IV, a. 1, vol. I, p. 114 sq.; *Pesch*, n. 379 sq.

societas completa, quia est pars alterius societatis, scil. Ecclesiæ; (b) ut non habeat finem subordinatum fini alterius societatis præsertim in eodem genere; ita familia non est societas completa, quia bonum ejus ordinatur ad bonum totius civitatis, sicut bonum civitatis ordinatur ad bonum reipublicæ; (c) ut in semetipsâ media habeat necessaria ad sui conservationem et sui finis assecutionem; sic societates quæ anglice dicuntur *chartered societies*, *corporations*, non sunt completæ quia non a semetipsis, sed a Gubernio existendi subsistendique licentiam habent.

Jamvero Ecclesia Christi est societas completa et independens: (a) Finis ei assignatus est *supremus*, quum nihil aliud sit nisi gloria Dei et salus animarum, nec proinde subordinatur fini alterius societatis; hinc Christus Ecclesiam independentem esse his verbis declaravit: "Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo"[1]; imo Apostolis præcepit ut Evangelium prædicarent, etiam invitis principibus: "Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis, et ante reges et præsides stabitis propter me"[2]; quod Apostoli fecerunt: quum enim eis præceptum fuisset a magistratibus ne docerent, Petrus respondit: "Obedire oportet Deo magis quam hominibus"[3]. (b) Aliunde Ecclesia non est pars societatis civilis, quum sit naturâ suâ *universalis*, juxta illud: "Euntes ergo docete *omnes gentes* ... Prædicate Evangelium omni creaturæ". (c) Tandem omnia media habet ad sui finis assecutionem necessaria; nam, ut supra probavimus, in eâ invenire est veram hierarchiam cum potestate supremâ docendi, regendi et sanctificandi homines; imo, in quantum rebus temporalibus indiget ad finem suum spiritualem obtinendum, jus habet a subditis obtinendi ea omnia quæ necessaria sunt ad cultum Dei ministrorumque sustentationem: "Qui altari deserviunt, cum altari participant"[4]. Ergo in Ecclesiâ inveniuntur omnia elementa quæ ad societatem completam et independentem requiruntur. Merito igitur cum *Leone XIII*[5] concludere licet: "Et quod plurimum est, (Ecclesia) socie-

[1] *Matt.* XXII, 21. — [2] *Marc.* XIII, 9. — [3] *Act.* V, 29. — [4] *I Cor.* IX, 13. — [5] Encycl. *Immortale Dei*, apud Acta Leonis XIII, l. c.

tas est genere et jure perfecta, cum adjumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria voluntate beneficioque conditoris sui omnia in se ac per se ipsa possideat".

110. *Objicitur* quidem Ecclesiam non habere territorium, nec proinde perfectam societatem esse. Cui respondetur eam minime carere territorio, quum ejus *dominium spirituale* usque ad fines terræ extendatur, sicut regnum ipsius Christi; hoc autem dominium plane sufficit ad spiritualem societatem constituendam. Ecclesia videlicet, salvo jure principum in temporalibus, expeditam potestatem habet ad religionem christianam prædicandam per universum orbem; et insuper actuale imperium exercet, quoad spiritualia, in omnes baptizatos. Neque repugnat ut idem territorium sit sub principe civili quoad *temporalia*, et sub principe ecclesiastico quoad *spiritualia*, quum finis ab alterutro intentus sit plane diversus; si vero *per accidens* conflictus inter utrumque oriatur, quoad materias mixtas, pacifice componi potest, ut infra exponetur ubi de relationibus inter Ecclesiam et Statum.

Conclusio totius articuli:

Sola Ecclesia Romana est vera Ecclesia Christi.

111. Sub nomine Ecclesiæ Romanæ designamus non diœcesim vel ecclesiasticam provinciam Romæ, sed illam societatem christianam quæ Romani Pontificis auctoritatem agnoscit. Quo posito, sic arguimus: Illa est vera Ecclesia Christi quæ est *societas proprie dicta; hierarchica*, i. e. episcopos habens Apostolorum successores, supremumque Pontificem, Petri heredem, cui subdantur; *infallibili docendi auctoritate* atque regendi supremâ potestate munita; *visibilis* ac *indefectibilis; completa* et a societate civili independens: hæc est enim, ex probatis, Ecclesia quam Christus fundavit. Atqui Ecclesia Romana, et quidem sola, omnes illas conditiones adimplet. Est quidem societas *proprie dicta*, quum ejus membra ad communem finem tendant, per eadem media, eidemque Supremo Pastori obediant; *hierarchica*, quum in câ sit corpus episcoporum, Rom. Pontifici subditorum[1], cui omnes Catholici obediunt, necnon au-

[1] Quod quidem per se solum sufficit ad probandam Romanæ Ecclesiæ divinitatem, quum, ex dictis, primatus institutio sit unum ex essentialibus elementis veræ Ecclesiæ, solique Rom. Pontifices sibi vindica-

ctoritas suprema et infallibilis, imo *sola* sit inter christianas societates quæ sibi hanc auctoritatem vindicet[1]; *visibilis*, quum in eâ adsint externa media quibus Fidelium unio manifestetur, sacramenta visibilia quibus gratia communicetur, externum magisterium et imperium quibus ejus auctoritas exerceatur; *indefectibilis*, nam longâ et continuâ pastorum serie usque ad Apostolos ascendit; et, non obstantibus innumeris difficultatibus et impedimentis, persecutionibus hæresibusque, in omni ætate floruit, et hodie, invitis acatholicorum conatibus, magis ac magis dilatatur, ut ipsi adversarii fatentur[2]; *independens* tandem a societate civili; licet enim multi Principes et Imperatores eam sub jugum imponere tentaverint, strenue restitit, jura sibi a Christo collata sibi vindicans, et ab omni vinculo liberam sese eximens.

112. Ex adverso autem nulla est societas acatholica quæ omnes simul has conditiones adimpleat. Imprimis Congregationalistæ, et ii omnes qui eorum vestigiis inhærent, societatem proprie dictam non efformant. Præterea Presbyteriani, et quicumque episcoporum auctoritatem rejiciunt, una saltem carent e conditionibus ad Ecclesiæ constitutionem necessariis. Episcopalistæ et Schismatici Græci

verint et exercuerint hujusmodi primatum: hinc recte scribebat *T. W. Allies* (The Church of England cleared from the charge of Schism, Advertisement) etiam antequam fidem catholicam amplexus fuisset: "Tota quæstio in eo sita est utrum Pontificis primatus, qualis hodie vindicatur, sit jure divino institutus vel non; si prius, unum nobis manet faciendum, sub pœnâ æternæ damnationis, videlicet Rom. Pontifici obedientiam præstare". Quod etiam hodierni Protestantes candide fatentur.

[1] Quod Protestantes ipsi animadvertunt; cfr. *J. H. Newman*, Via Media, I, p. 117.

[2] Quod inter alios aperte declarat *Macaulay* (*Edinburgh Review*, Oct. 1840, Von Ranke, vel *Macaulay's Essays*, vol. II, p. 465 sq. ed. Lovel, N. Y.). Auctor quidem hanc indefectibilitatem humanæ industriæ tribuit; sed hoc impossibile est, si divina Providentia admittatur, quum fieri nequeat ut falsa religio vel Ecclesia, aliunde hominum passionibus contraria, et multis adversariis impugnata, per longum tempus inconcussa maneat, ut probavimus in *Tr. de Verâ Religione*, n. 206-219.

carent primatu, qui ad veræ Ecclesiæ essentiam pertinet. Tandem Protestantes omnes et Schismatici nullam habent infallibilem auctoritatem, quâ lites componantur. Vel enim nullam auctoritatem hujusmodi agnoscunt ; vel si aliquam speculative agnoscant, ut Puseyistæ et Græci schismatici, fateri coguntur eam non posse pro præsenti exerceri : priores enim supremum magisterium reponunt in Ecclesiâ coalescente ex tribus communionibus, Anglicana, Romana et Græca, et quum, propter unius aut alterius pertinaciam, impossibile sit concilium œcumenicum convocare, nulla est de facto suprema auctoritas ; posteriores autem tenent infallibilia decreta dari non posse sine consensu utriusque communionis Romanæ et Græcæ, et quum moraliter impossibile sit talem obtinere consensum, practice negatur magisterii divini perpetuitas. Cui addi potest plerasque Protestantium vel Schismaticorum sectas suam independentiam omnino abdicâsse, et in Cæsarismum prolapsas esse. Nulla igitur ex eis est vera Christi Ecclesia. Igitur vel periit Ecclesia Christi, vel Ecclesia Romana, et quidem sola, est vera Ecclesia a Christo fundata. Quod aliunde ex *notis* demonstraturi sumus.

Art. II. De notis Ecclesiæ.

113. Jam ex articulo præcedenti constat Ecclesiam Romanam solam esse veram Christi Ecclesiam. Quod adhuc clarius apparebit, si proprietates ejus exponantur, ac ostendatur ad hanc Ecclesiam, et quidem solam, "ea pertinere omnia quæ ad evidentem fidei christianæ credibilitatem tam multa et tam mira divinitus sunt disposita"[1] ; si ostendatur nempe eam vestiri dotibus quibus Christus societatem discipulorum suorum instrui voluit, et in eâ inveniri genuinam christianismi formam, cum omnibus characteribus quibus divina ejus origo demonstratur. Quemadmodum ergo in *Tract. de Verâ Religione* ostensum est Christianam Revelationem esse divinam per *notas*[2], seu signa quibus insi-

[1] Concil. *Vaticanum*, sess. III, c. III, de Fide.

[2] Hic in memoriam revocentur ea quæ diximus de *notis* in *Tr. de Verâ Relig.* n. 64. Quæ a nonnullis adduntur circa notas differentia-

gnitur, sic nunc probare intendimus veram Christianismi formam in Romanâ Ecclesiâ solâ inveniri, quia hæc sola respondet typo christianæ societatis a Christo intentæ, qualis ab ejus Apostolis et immediatis eorum successoribus manifestatur ; et quia hæc melius quam ulla alia[1], "per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem, invictamque stabilitatem, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinæ suæ legationis testimonium irrefragabile". Multæ sunt proprietates, quæ Ecclesiam ut veram Christi institutionem manifestant. Bellarminus affert 15, Bozius, presbyter Congregationis Oratorii, 99. Hæ omnes ad quatuor reduci possunt, quæ in symbolo *Constantinopolitano* enumerantur, *Unitatem*, *Apostolicitatem*, *Sanctitatem*, *Catholicitatem*[2]. "Credo ... in unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam".

Hic igitur probandum est Christum voluisse suam Ecclesiam esse unam, apostolicam, sanctam et catholicam, easque proprietates in solâ Romanâ Ecclesiâ inveniri *proprie*, si agatur de unitate et apostolicitate vel saltem in *majori gradu* quam in quâlibet aliâ, si agatur de catholicitate et sanctitate ; et quidem talis esse naturæ ut nonnisi a Deo, saltem si omnes simul sumantur, oriri possint.

---

les *per se*, vel *de facto* etc., judicio nostro, inutilia sunt et obscuritatem generant.

[1] *Vaticanum*, l. cit.

[2] Protestantes varias proponunt notas, quæ communiter ad duas reduci possunt, videlicet prædicationem puri verbi Dei, rectamque sacramentorum administrationem ; ita *Calvinus* (Instit., l. IV, c. 1, n. 9) : "Ubicumque enim *Dei verbum sincere prædicari* atque audiri, ubi *sacramenta* ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei Ecclesiam nullo modo ambigendum est". Has autem non esse veræ Ecclesiæ notas evidenter constat : quis enim judicabit utrum verbum Dei prædicatum sit verum vel non, utrum sacramenta recte administrentur vel non? Numquid Ecclesia vel privata ratio? Si prius, circulus est vitiosus, quum Ecclesia dignoscatur e genuino Dei verbo, et verbum Dei ex Ecclesiâ ; si posterius, impossibile erit veram detegere Ecclesiam, quum cuilibet persuasum sit purum Dei verbum prædicari in Ecclesiâ cui adhæret.

§ I. De Ecclesiæ Unitate[1].

Duo sunt probanda : Christus voluit Ecclesiam suam esse *unam ;* atqui talis est Ecclesia *Romana* et quidem *sola.*

114. *Status quæstionis.* A nemine negatur aliquam unitatem necessariam esse, seu omnes Christianos quodam vinculo conjungendos esse : eumdem nempe Deum, ac Christum venerantur ; quid autem hujusmodi vinculum esse debeat, non consentiunt omnes. Alii vinculum tantum spirituale admittunt, alii autem vinculum etiam externum ac sociale requirunt.

(A) Juxta Protestantes plerosque, unitas necessaria inter Christianos consistit in communi unione cum Christo per fidem, spem et caritatem ; in credendo easdem fundamentales veritates quæ sunt necessariæ ad salutem, in obediendo eidem Pastori (Christo), in colendo eumdem Deum : hæc est, juxta eos, unitas *doctrinæ*, *organisationis* et *cultus* requisita[2].

(B) Similem unitatem spiritualem requirunt Græci schismatici, cum quibusdam tamen differentiis. Juxta *Græcos*,

[1] *S. Ignatius M.*, Epistolæ, passim ; *S. Cyprianus*, de Unitate Ecclesiæ ; *S. Irenæus*, Adversus Hæreses ; *Bellarmin.*, de Concil. et Eccles., l. IV, c. 10 ; *Regnier*, op. cit., p. 249 sq. ed. Migne ; *Bossuet*, Sermon sur l'Unité de l'Eglise ; *Murray*, disp. VI, vol. I, p. 369 ; *Mazella*, n. 628 sq. ; *Brugère*. nn. 84, 89 ; *de Groot*, q. V, a. 2 ; q. VI, a 3. ; *Milner*, End of Relig. Controversy, let. 14-18 ; *J. H. Newman*, Difficulties of Anglicans, vol. I, lect. X, p. 296 sq. ed. 1888 ; *Kenrick*, Theol. Dogmat., vol. I, tr. II, c. 3 ; *Rhodes*, The Visible unity of the Catholic Church ; *M. J. Spalding*, Lect. on the Evidences of Catholicity, Louisville, 1857, lect. VI ; *Schanz*, A Christian Apology, vol. III, ch. 6. Legatur præsertim Encycl. *Leonis XIII* de Unitate Ecclesiæ, quæ incipit *satis cognitum*, 29 Jun. 1896.

[2] Ita v. g. *E. Morris*, Ecclesiology, New-York, 1885, p. 158-159 ; Cf. *Latané*, Christian unity and the Chicago-Lambeth articles, Baltimore, 1895, p. 6 sq. ; *P. Schaff*, The Reunion of Christendom in opere *The World's Parliament of Religions*, ed. *J. H. Barrows*, Chicago, 1893, vol. II, 1192. Ex quibus colligi potest inutile prorsus esse, in præsenti statu controversiæ, de notis Ecclesiæ disserere antequam natura et organica Ecclesiæ constitutio declarata fuerit ; secus enim omnia argumenta contra Protestantes allata vim suam amittunt, quum hi non agnoscant Ecclesiam visibilem esse organice unam.

Ecclesiæ membra uniuntur fide, lege Dei, hierarchiâ et Sacramentis. Hæc autem unio perseverat, non obstantibus divisionibus in varias ecclesias, Constantinopolitanam, Russicam, Antiochenam etc., quia unum est Caput, Christus, unus Spiritus. Sic plures sunt ecclesiæ organice unæ, interno spirituali vinculo fidei et caritatis inter se unitæ [1]. Item, juxta Anglicanos, una est ecclesia, sed tribus ramis composita, Græco, Romano et Anglicano. Unaquæque pars separatim spectata, externam et organicam unitatem habet sub legitima hierarchia, sed rami diversi inter se vinculo tantum spirituali uniuntur.

(C) Juxta *Catholicos*, Ecclesia est una, unitate non solum internâ et spirituali, sed etiam externâ et visibili, quæ consistit in unitate *fidei*, *cultus* et *regiminis*, quatenus omnia membra subjiciuntur uni et eidem auctoritati docenti et regenti ; (unitas enim cultûs facile sequitur ex unitate fidei ac regiminis.) Jamvero si probetur omnes Christianos eamdem fidem amplecti debere, quæ accipiatur ab auctoritate a Christo constitutâ, et eidem auctoritati obedire teneri, eo ipso constabit systemata superius exposita aliaque ejusdem generis falsa esse. Hoc autem jam demonstratum est in secundo articulo, ubi de infallibili potestate docendi ac de supremâ potestate regendi. Hic tamen magis directe ostendi potest Christum realiter voluisse unam ecclesiam, quæ sit *vere unica*, non pluribus ecclesiis vel sectis plus minusve inter se unitis composita, sed cujus membra externe et visibiliter conjungantur et *unum organicum corpus* efforment.

115. *Thesis Ia* : **Ecclesia debet esse una, unitate etiam externâ et visibili seu unitate sociali, organicâ, unitate fidei et regiminis.** *Historice certum*, *theologice de fide* ex Concilio *Constantinopolitano*, prout Ecclesiæ unanimi sensu intelligitur.

116. 1° *Script.* (A) Testimonio *Christi.* (a) Ex *figuris* quibus utitur quando de Ecclesiâ loquitur : Christus eam

[1] Cfr. *The longer Catechism of the Orthodox catholic, eastern Church*, apud *Schaff*, Creeds of Christendom, vol. II, p. 483-485.

vocat *regnum*, *regnum cœlorum*, *regnum Dei*[1]; eamdem comparat *civitati*, cujus claves Apostolis committuntur[2], *domui* ædificatæ super Petrum[3], *ovili* ad quod omnes oves Christi convenire debent sub uno pastore[4]. Sed hæ figuræ nullo modo compleri videntur in societate quæ constat pluribus sectis inter se discrepantibus et pugnantibus : siquidem domus, civitas, regnum, ovile visibilem unitatem præ se ferunt, nec cum divisionibus subsistere possunt, teste Christo qui dixit : " Omne regnum divisum contra se, desolabitur "[5].

(b) *Explicitis declarationibus.* Christus rogat pro discipulis, " Ut omnes *unum* sint sicut tu, Pater, in me et ego in te ... ut mundus credat quia tu me misisti "[6]. Certe hæc oratio Christi nondum exaudita supponi nequit, quidquid in contrarium nonnulli Protestantes dicant ; nam si, post novemdecim sæcula, oratio Ejus, qui a Patre pro suâ reverentiâ semper auditur, adhuc sit inefficax, quandonam tandem exaudietur ? Quomodo autem exaudita, nisi per unitatem etiam *externam* et *visibilem?* unitas enim desiderata debet esse *signum visibile*, "ut mundus credat quia tu Me misisti". Notari potest unitatem rogari *sine conditione*, et pro eis qui crediturі sunt, æque ac pro Apostolis[7]. Similiter : " Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam *audient*, et fiet *unum ovile* et *unus Pastor* "[8]. Quomodo hæc adimpleantur, nisi sit *unitas fidei* et *regiminis ?* Aliunde qui proprio sensui adhærens, auctoritati a Christo constitutæ non obedit, amplius Eccle-

[1] *Matt.* XIII, 24, 31, 33 ; *Luc.* XIII, 18 ; *Joa.* XVIII, 36. — [2] *Matt.* V, 14 ; XVI, 19. — [3] *Matt.* XVI, 18. — [4] *Joa.* X, 7-17. — [5] *Matt.* XII, 25. — [6] *Joa.* XVII, 21.

[7] Quod argumente late prosequitur *Rhodes*, op. cit. vol. I, p. 7 sq. Multi Protestantes fateri coguntur hic agi de *visibili unitate ;* ita *Puller*, op. cit. p. 231, animadvertit unitatem, pro quâ Christus oravit, esse visibilem, quum hæc futura esset *signum visibile* quo pagani ad credendum in divinam Christi missionem traherentur. Nec aliter *J. T. Smyth*, presbyterianus, in periodico *The Independent*, 19 apr. 1894, p. 4-5; *C. A. Briggs*, The one Flock of Christ, ap. *Reformed Quarterly Review*, jul. 1896.

[8] *Joa.* X, 16.

siæ membrum esse nequit : " Si quis ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus " [1].

117. (B) Ex *Apostolorum* testimonio. Apostoli, ac præcipue *S. Paulus* et *S. Joannes*, Magistri doctrinam verbis et factis omni occasione illustrant. (a) Juxta S. Paulum, Ecclesia debet esse una sicut *corpus*, cujus membra organice uniuntur [2] ; vocatur *Domus* Dei [3] ; *Templum Dei* [4], superædificatum super fundamentum Apostolorum, ipso angulari lapide Christo Jesu. Si ullum remaneat dubium de harum figurarum sensu, certo tollitur his verbis, quæ tam vivide exprimunt unitatem *fidei* et *regiminis* in Ecclesiâ habendam : " Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in unâ spe vocationis vestræ. Unus Dominus, *una fides*, unum baptisma ..... donec occurramus omnes *in unitatem fidei* ..... Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum, et connexum per omnem junctu-ram subministrationis " [5].

(b) *Explicitis declarationibus* et *modo agendi Apostolorum.* Unitati visibili opponitur heresis et schisma, sed nihil magis explicite ab iis condemnatur. Quicumque unitatem fidei perturbare tentat, ab Ecclesiâ excluditur ; nec minor est severitas contra eos qui divisiones et partes fovent : "Licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis anathema sit " [6]. " Obsecro

[1] *Matt.* XVIII, 17. Quod rite intellexit *W. E. Gladstone* (The place of heresy and schism in the modern christian church in periodico The Nineteenth Century Aug. 1874); ibi enim agnoscit Ecclesiam a Christo fundatam visibilem esse societatem, et, post citatum præfatum textum, addit hanc excommunicationis legem ab omnibus Apostolis fuisse approbatam, præsertim a Joanne, qui tamen caritatis prædicator merito dicitur : ipsis enim persuasum erat hæresim et schisma opus diabolicum esse omnino extirpandum.

[2] " Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus. Etenim in uno Spiritu *omnes nos in unum corpus* baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi ; et omnes in uno Spiritu potati sumus..." (*I. Cor.* XII, 12-27; cf. *Ephes.* I, 22 ; IV, 11 sq.)

[3] *I Tim.* III, 15. — [4] *Ephes.* II, 20-21. — [5] *Ephes.* IV, 4-17. — [6] *Galat.* I, 8.

autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et *non sint in vobis schismata :* sitis autem perfecti in *eodem sensu* et in *eâdem sententiâ.* Significatum est.... quia contentiones sunt inter vos.... Divisus est Christus"[1]? Heresis et schisma inter pessima peccata numerantur[2]. Tota vita *Pauli* legenda est ad videndum quomodo, a primâ die apostolatûs usque ad mortem, incessanter pugnaverit contra eos qui errores disseminabant, divisiones fovebant, quam strenue discipulos hortatus sit, ut perfectam unitatem servarent non solum internam, sed et externam[3]; quam frequenter pastores admonuerit ut omnem novitatem, et divisionem vitarent[4]. Nec de consilio tantum est illa unitas fidei et communionis, sed exhibetur tanquam *conditio sine quâ non,* ut quis ad ecclesiam Christi pertineat[5].

S. Joannes, S. Petrus ac S. Juda in suis litteris eumdem zelum contra hereses et schismata exhibent, ac frequenter Christianis præcipiunt ut vitent eos qui divisiones seminant, et firmi remaneant in *obedientiâ* pastoribus debitâ, quæ est unicum unitatis vinculum[6].

Exinde videmus quomodo in primitivâ Ecclesiâ exaudita fuerit oratio Christi : "Multitudinis credentium erat *cor unum* et *anima una*".[7] Multæ quidem dissensiones exsurgunt sed statim ab Apostolis sedantur, et inobedientes ab Ecclesiâ projiciuntur : nec ab eis toleratur divisio societatis christianæ in varias sectas seu denominationes. In unaquaque civitate Christiani unicam formant ecclesiam, nec ullum invenitur vestigium talis divisionis[8]. Variæ autem ecclesiæ in variis locis inter se uniebantur, ut litteræ apostolicæ

---

[1] *I Cor.* I, 10-12. — [2] *Galat.* V, 22. — [3] *Ephes.* IV, 1-3 ; *Philip.* II, 1-4.

[4] *I Tim.* I, 19-20 ; *II Tim.* III, 8 ; *Tit.* III, 10, ubi hæc leguntur : "Hæreticum hominem, post unam et secundam correptionem, devita, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus".

[5] Life of St Paul by *Conybeare and Howson* (Vol. I, ch. XIII, p. 445; New York ed. 1869.)

[6] *I Joa.* IV, 1-7 ; *Apoc.* II, 6, 14, 15, 20-29 ; *II Petr.* II, 1-19 ; *Jud.*, 5-19.

[7] *Act.*, IV, 32. — [8] *Act.* XI, 22 ; XIII, 1 ; *I Cor.* I, 2.

ostendunt ; omnes autem eidem auctoritati obediunt Apostolorum in materiis sive fidei sive disciplinæ [1]. Ad hos pertinebat solvere omnes difficultates, ut patet ex Concilio Jerosolymitano, ac litteris Pauli, præcipue ad Corinthios. Et revera illis dictum fuerat : " Docete omnes gentes... docentes eos servare *omnia* quæcumque mandavi vobis... *Quæcumque* ligaveritis super terram erunt ligata et in cœlis" ; hoc itaque agendo, mandatum Domini adimplebant. Ergo neque Christus, neque Apostoli Ecclesiæ divisionem in sectas admittunt, sed eam unam esse volunt unitate *fidei* ac *regiminis* [2].

118. 2° *Traditione.* Doctrina de Ecclesiæ unitate clarius evolvitur a Patribus decursu temporis, cum præsertim occasio specialis exsurgit, v. g. quando Gnostici, Novatiani, Donatistæ divisiones suscitant. Attamen, jam a primâ die apparet character essentialiter exclusivus christianæ doctrinæ, omnem hæresim vel errorem in fide rejicientis, tanquam germen quod paulatim crescit [3].

(a) De *S. Ignatio* dici potest, unitatem Ecclesiæ, mediante episcopali auctoritate, præcipuum esse objectum ejus exhortationum [4].

(b) *Irenæus* adhuc magis explicite loquitur, docens in

[1] Quod animadvertunt nonnulli Protestantes, ut v. g. *W. Lock* in opere Lux Mundi a *C. Gore* edito, p. 317 : " In dealing with his own churches, he (St Paul) claims absolute right as an apostle, to hand on and lay down traditions, to punish, to forgive, to govern ; he leaves some class of ministers in every church under his guidance ; each church is to administer discipline over unworthy members. But the Churches cannot act independently : the church at Corinth is not to act as though it were the fountain-head of Christianity, or the only Gentile Church ; it is to remember the customs in other churches. Further than this, above all the Churches, appears already *as one body the Church*, in which God has set Apostles ".

[2] Hoc Scripturæ argumentum dilucide ac strenue exponit *Leo XIII*, cit. Encycl.

[3] Id plane concedunt Protestantes historici, qui veritati potiusquam præjudiciis consulunt, v. g. *P. Schaff*, History of the Christian Church, vol. II, § 53, p. 171; § 137, p. 509; cf. p. 514.

[4] Nonnullos ex his textibus supra retulimus, ubi de episcopis, n. 60.

Ecclesiâ solâ salutem inveniri posse, tradensque regulam, quâ discerni possit an quis veram doctrinam teneat sitque in verâ ecclesiâ, nempe unionem cum Româ : " Ad hanc enim ecclesiam, etc." supra n. 88). Non est orthodoxia, juxta illum, nisi in *consensu* cum Romanâ ecclesiâ ; sed hæresis est pessimum malum, et hæretici sunt primogeniti Satanæ.

(c) *Tertullianus* Ecclesiam arcæ comparavit, extra quam nulla est salus, et docuit ad Ecclesiam non pertinere eum qui non recipit *omnem* doctrinam ab ecclesiis apostolicis, præsertim Romanâ, traditam [1].

(d) Eadem docent *Clemens Alexandrinus* et *Origenes*, qui enuntiavit principium : " Extra ecclesiam, nemo salvatur ", i. e. extra ecclesiam *visibilem* [2].

(e) Tandem *Cyprianus*, præcipue in tractatu *De Unitate Ecclesiæ* (n. 23) clarissime exponit necessitatem unitatis fidei et regiminis, cujus centrum et principium est cathedra Petri : " Unus Deus est et unus Christus, et una Ecclesia ejus et plebs una in solidam corporis unitatem concordiæ glutino copulata. Scindi unitas non potest, nec corpus unum discidio compaginis separari ". In alio loco : " Una Ecclesia a Christo Domino super Petram origine unitatis et ratione fundata " (Epist. 70, ad Jan.). Et alibi : " Aliud altare constitui aut sacerdotium novum fieri præter unum altare et unum sacerdotium non potest " (Ep. 40, n. 15).

Multa afferri possent testimonia ex SS. Augustino, Hieronymo, Chrysostomo et aliis patribus ; sed circa eorum mentem nullum sane potest esse dubium. Innumera schismata et hæreses, quæ fuerunt a Patribus et Conciliis condemnata, clare ostendunt omnem privatam opinionem a doctrinâ Ecclesiæ recedentem, omnem inobedientiam ipsius auctoritati,

---

[1] " Si Dominus Jesus Christus Apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prædicatores, quam Christus instituit ; quid autem prædicaverint... non aliter probari nisi per easdem ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt..." (*Tertul.*, de præscript., c. 21.)

[2] Nam, ut fatetur *Schaff*, op. cit. p. 169-70, Patres nullam distinctionem instituunt inter Ecclesiam visibilem et invisibilem, sed unam agnoscunt Ecclesiam, eam scilicet quæ vere et actualiter existit, seu visibilem Ecclesiam.

tanquam alienam a spiritu Christi fuisse [1]. Hic valent omnia quæ dicta sunt in thesi *de primatu* ad probandum quomodo separatio a Romanâ Ecclesiâ semper habita fuerit tanquam hæresis et schisma, ac separatio a corpore Christi quod est Ecclesia. Nec unquam, in condemnandis hæresibus, distinguitur inter eas quæ impugnant dogmata fundamentalia vel non fundamentalia : primis sæculis hæc distinctio prorsus ignota fuit; pariter nunquam negata fuerat necessitas unitatis *externæ* ac *visibilis*, auctoritate fundatæ, usque ad tempus Reformationis; ac ipsi Reformatores sentiebant se contra unanimem traditionem ire, et spiritualem unitatem insufficientem esse, ut multi hodie etiam protestantes confitentur [2]. Omnes sentiunt unitatem necessariam esse, sed, ex eorum modo loquendi, patet eos spiritualem amplecti unitatem ut sufficientem, quia impossibile est apud eos aliam obtineri; quasi sic arguerent : unitas visibilis necessaria demonstratur testimonio totius antiquitatis; sed eam nec habemus nec habere possumus; ergo non est necessaria [3]!

119. 3° *Ratio ipsa suadet necessitatem unitatis in fide et in regimine.*

(a) Si enim Christus de cœlo venit, ut hominibus traderet corpus doctrinæ completum, difficile concipitur quomodo illi placeant divisiones inter discipulos, qui inter se convenire non possunt circa ea quæ tradidit. Nullus est, etiam humanus magister, qui hoc, quantum potest, non præveniret. (b) Quomodo conciliantur divisiones, hæreses vel schismata cum spiritu christianismi, qui est spiritus *caritatis et unionis?* An Deo et Christo placere possit Ecclesia, innu-

[1] Philastrius numerabat 28 judaicas ac 128 christianas hæreses; Epiphanius 80; S. Augustinus 88. Omnes vero hujusmodi hæreses, maximâ severitate condemnatæ, de arbore christianæ Ecclesiæ excisæ sunt et perierunt.

[2] *Smyth*, The Independent, april 18, 1894, p. 4-5; cf. *Independent*, June 1894 : the Reunion of Christendom; *Lord Halifax's* speech; L'Unité du monde chrétien, par *E. Naville; Fulton*, Christian Unity, New York, 1885, p. 8 sq.; *W. Shields*, in periodico Christian Literature, ap. 1894, p. 169ª.

[3] Ita *Morris*, p. 159; *Latané*, p. 9.

meris constans sectis, quarum una negat quod alia affirmat?

(c) Quemadmodum unio est principium roboris et fecunditatis, sic et divisio est causa *debilitatis* ac *sterilitatis* in Ecclesiâ; nihil enim fideles et exteros magis scandalizat, et a praxi religionis avertit, quam discordia inter Christianos variarumque sectarum ministros vigens [1].

120. *Corollaria.* 1° *Hinc rejiciendum est systema articulorum fundamentalium*, a *Jurieu* propositum, juxta quod ad unitatem requisitam sufficit ut omnes fideles credant quæ sunt essentialia, i. e. ea quæ sunt necessaria *necessitate medii*, prout sunt existentia Dei Remuneratoris, et Redemptionis, vi cujus peccatorum remissionem, gratiam et vitam æternam consequi valemus [2]. Etenim (a) impossibile est

[1] Cfr. *Independ.*, April 19, 1894, p. 5; The bearing of Religious Unity on the Work of Christian missions, by Rev. *G. T. Candlin* in the World's Parliament of Religion, II, p. 1179; The reunion of Christendom ibid. p. 1201; *E. Naville*, Le Témoignage du Christ et l'unité du monde chrétien, p. 108; *J. Fulton*, op. cit. p. 10 sq. — Hinc, cum *G. Dana*, Baptistâ, concludere licet valde optandam esse omnium Christianorum unitatem, quia *a*) non decet Ecclesiam *caritatis* esse dissensionis centrum; *b*) nec potest florere domus contra seipsam divisa; *c*) nec aliquid magis contrarium christiano spiritui inveniri potest quam odium quo se invicem prosequuntur variæ sectæ: talis spiritus nihil aliud est nisi spiritus diaboli. (Apud *Christian Literature*, march 1894, p. 149[a]). Ex quibus colligi potest ab hodiernis Protestantibus vivide percipi unitatis necessitatem; quod etiam ostendunt sive periodica, (v. g. *Review of the Churches*) sive associationes aliaque hujusmodi ad hanc unitatem fovendam instituta (cf. *Schanz*, op. cit. vol. III, Appendix, p. 609 sq.), præsertim illa Associatio cui præsidet *Lord Halifax* (de cujus oratione circa Christianarum sectarum unionem, vide *London Tablet*, febr. 1895, p. 224; march 9 1895 etc.) Maxime igitur expedit ut Catholici Apologetæ clare ostendant hanc unitatem nonnisi per *vivam et infallibilem* auctoritatem obtineri posse, quum unio cordium supponat *unitatem fidei*, quæ infallibilitatem requirit.

[2] Cf. *Jurieu*, Le vrai système de l'Eglise, p. 166; Traité de l'Eglise, tr. VI, c. II, p. 519 ed. 1688, ubi ait: "Qu'il y a un Dieu, qu'il est rémunérateur de ceux qui le craignent, qu'il y a un Rédempteur, que Jésus est le Messie, que par lui nous avons la rémission des péchés, la grâce et la vie éternelle; voilà précisément mes points fondamentaux".

hos fundamentales articulos detegere; nam si non determinentur ab Ecclesiâ, quomodo cognoscentur? Nulla est hâc de re, sive in Scripturâ sive in traditione, regula. E contra omnia testimonia ostendunt talem distinctionem ignotam fuisse ante Jurieu, et *omnes* eas veritates accipiendas esse, quas docet auctoritas a Deo constituta, quia idem est motivum pro omnibus, testimonium Dei. Nec dicatur ut fundamentales habendos esse articulos qui semper recepti sunt apud omnes *notabiles* Christianorum communiones; nam quis definiet quænam societates sint *christianæ* et *notabiles?* Numquid Sociniani, Unitarii et Liberales, qui Trinitatem, Verbi Incarnationem et Redemptionem proprie dictam negant, ut Christiani habebuntur? Hoc quidem negabit *Jurieu*, sed affirmabit Synodus *Lausanniensis* (a. 1857) declarans Christianos esse omnes eos qui Christum, etiam ut merum hominem, accipiunt[1]. Nec dicere juvat essentiales esse articulos, quos ita habendos suadet *gustus interior*, seu *privata inspiratio;* quum enim non omnes idem sapiant, nec eodem modo inspirentur, ut accidentales a multis existimabuntur articuli, qui ut essentiales ab aliis agnoscuntur. (b) Etiamsi eadem puncta fundamentalia ab omnibus ecclesiis acciperentur, Ecclesia non esset illa societas proprie dicta, quam Scriptura et Traditio tanquam regnum bene ordinatum describunt, sed informis quædam collectio societatum inter se pugnantium usque ad anathemata et interneciones, ut fatetur ipse *Jurieu*, et luculenter constat ex historiâ Protestantismi. Ergo systema articulorum fundamentalium, quocumque modo propugnetur, rejiciendum est.

121. 2° *Nec sufficit systema viæ mediæ :* juxta hanc theoriam ab anglicanis excogitatam, unitas fidei præservaretur Scripturâ sacrâ ab unoquoque interpretatâ, sub directione tamen traditionis et Ecclesiæ. Ecclesia autem non consideratur ut infallibilis, sed ut *securus testis* veri sensus

[1] " Le chrétien, c'est celui qui se *réclame* du Christ " (Ap. *D. Martin*, De l'avenir du Protestantisme, p. 24); quo sensu etiam Mahumetani multique hodierni Rationalistæ, qui Christum ut sapientiæ et virtutis exemplar reverentur, Christiani dici possent!

Scripturæ, quando tradit interpretationem a tempore Apostolorum admissam. Quod systema a suis patronis exhibebatur ut *via media* inter Romanismum et Protestantismum [1], sed nullo nititur fundamento nec difficultatem solvit.
(a) Nullo nititur fundamento : siquidem nusquam in Scripturâ vel traditione tale principium unitatis insinuatur, sed e contra ubique videmus obediendum esse Ecclesiæ sive docenti sive regenti, et sic servanda unitas [2].
(b) Difficultatem non solvit, quia perobscurum est, nec facile videri potest quænam sint jura privatæ interpretationis, quænam auctoritatis Ecclesiæ. Ideo privata interpretatio fons erit omnium errorum, sicut et apud ordinarios protestantes, nec eos efficaciter corrigere poterit Ecclesia, quippe quæ nullâ infallibilitate proprie dictâ gaudet in hoc systemate. Ideo hæc *Via Media* in praxi nihil erit nisi purus protestantismus, aut ad catholicismum necessario deflectet.
(c) *Tandem* omnino deest *unitas regiminis*, quamdiu aliqua pars Ecclesiæ, quantacumque sit antiquitas ejus doctrinæ, separata remanet a Romano unitatis centro, ut constat ex dictis, ubi *de Primatu*.

122. *Thesis II^a :* **Ecclesia Romana, et quidem sola, habet unitatem fidei, regiminis et cultus e Christo intentam.**

123. 1° *Prius probatur.* (A) Unitas enim consistit in obediendo, in materiis sive doctrinæ sive regiminis, supremæ auctoritati a Christo constitutæ, quæ de facto in Ro-

[1] Cfr. *J. H. Newman*, Via media, lect. V, p. 128; hoc in opere fusior invenitur hujus systematis expositio, et, in Præfat. tertiæ editionis, ejusdem confutatio.

[2] Ad hoc igitur systema confutandum, sufficit in memoriam revocare ea quæ diximus de *Primatu*, aut in thesi præcedenti (n. 115 sq.); statim ac infallibilis ac vivens auctoritas agnoscitur, eo ipso corruit *Via Media*, ut animadvertit *J. H. Newman;* dum enim hoc systema propugnaret, valde turbatus est his Augustini verbis : "Quapropter *securus judicat orbis terrarum* bonos non esse qui se dividunt ab orbe terrarum" (Contra Ep. Parmen. l. III, n. 24); intellexit siquidem hujusmodi verbis omnino explodi systema *viæ mediæ*, eo ipso quod vivens ac infallibilis judex ibi agnosceretur. (Apologia, p. 117).

mano Pontifice residet. Atqui Romanæ Ecclesiæ membra ea omnia credunt quæ credenda proponuntur a S. Pontifice, et ab ipso gubernantur tanquam a supremo omnium domino, vices Christi in terrâ gerente; quod ita verum est ut, si quis huic auctoritati pertinaciter resistere audeat, non ut catholicus, sed ut hæreticus schismaticusve habeatur. Ita exsistit *unitas juris*, id est principium auctoritatis, ex quo naturaliter fluit *unitas facti*.

(**B**) Sic enim adimpletur promissio Christi : " Erit unum ovile et unus Pastor "; vel verbum S. Pauli : " Una fides, unum baptisma "; videlicet una est *fides*, unum *regimen*, unus *cultus*. (**a**) *Una* est *fides*. Omnes namque fideles admittunt, saltem implicite, omnes veritates revelatas, traditas ab eis quibus dictum est : " Docete omnes gentes, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis "; eadem symbola accipiunt eodem modo interpretata. Quoad alia, quæ nunquam ut dogmata definita sunt, diversitas est inter catholicos, sed diversitas omnino licita, imo necessaria, suppositâ humanâ naturâ [1]. Christus enim nos omnes credere vult ea quæ docemur ab auctoritate, quam ipse constituit, sed circa alia nos liberos omnino relinquit. Non possunt ergo objici controversiæ inter theologos diversosque religiosos ordines exsistentes; non sunt enim circa materias quas *Apostoli* " docent nos servare "; nec dissensiones inter varia membra : istæ enim, si contrariæ sunt spiritui caritatis, essentialem fidei unitatem non destruunt; sed ostendunt tantum, non eo ipso perfectos esse homines quod ad veram ecclesiam pertinent : quod omnes concedunt. (**b**) Habetur etiam *unitas regiminis;* nam fideles Episcopis, Episcopi autem Romano Pontifici subjiciuntur; omnes iisdem generalibus legibus obediunt, et, si lites oriantur,

[1] Quod egregie declarat *J. H. Newman*, (Difficulties of Anglicans, vol. I, lect. X, p. 261 sq.), ubi animadvertit controversias inter varias theologorum ac Religiosorum scholas, signum esse vitalis illius principii quod totam pervadit Ecclesiam; controversiæ enim hujusmodi unitatem fidei non disrumpunt, sed dogmatum meliorem intelligentiam præbent. Integrum legas locum, et exinde intelligas quomodo confutari possint difficultates recenter a *J. Martineau* propositæ in opere The seat of Authority in Religion, Book II, c. 1, p. 132 sq.

adsunt tribunalia ab omnibus agnita, quibus componi valeant : et sic pulcherrimus servatur ordo. (c) Regnat etiam *unitas cultus :* septem ab omnibus admittuntur sacramenta, nec plura nec pauciora, et, *receptione eorumdem sacramentorum*, Catholici per orbem dispersi tanquam perpetuo vinculo uniuntur. Eodem pariter *sacrificio* Deum colunt, et, licet diversi ritus admittantur, eadem est victima Deo oblata, eadem incruento modo immolatur, eosdemque effectus in fideles producit. Nec tamen illa unitas omnem destruit libertatem : nam Ecclesia Romana, ut sapiens mater, in omnibus quæ ab ipso Christo determinatæ non sunt, variis temporibus variisque Gentibus sese libenter accommodat, ut libertas sine licentiâ, et unitas sine tyrannide præservetur : quod Protestantes nonnulli candide agnoscunt atque mirantur [1].

124. *Objicitur* quidem a nonnullis Protestantibus unitatem Romanæ Ecclesiæ disruptam fuisse tempore *Magni Occidentis schismatis* (1378-1417), quum duo vel tres Pontifices simul regnarent[2]. *Resp.* Unitas Ecclesiæ tunc temporis fuit quidem *materialiter*, sed non *formaliter* disrupta, quia, licet Fideles inter duos vel tres simul Pontifices essent divisi, omnes tamen fundamentale et formale unitatis principium retinebant, videlicet supremam auctoritatem legitimi Papæ, quicumque esset, et in casu Papæ dubii, auctoritatem Corporis episcopalis. Juxta quosdam[3], Urbani VI electio certe valida fuerat, sive ex se, sive ex ratihabitione explicite vel implicite postea a Cardinalibus factâ, proindeque auctoritas pontificia penes Urbanum VI ejusque successores, durante schismate, permansit ; unitas igitur formaliter servata fuit, quia Ecclesiæ pars una *explicite* Urbano ejusque successoribus adhærebat, pars

[1] Ita, inter alios, *L. W. Bacon*, qui in periodico *Christian Literat.*, Octob. 1895, p. 303, episcopis protestantibus tanquam exemplum imitandum proponit rationem agendi Ecclesiæ catholicæ, quæ ubique variis populorum aspirationibus se accommodat, in iis omnibus quæ ad veritates fidei non spectant, ut videre est præsertim in Statibus Americæ Fœderatis.

[2] Cf. *Littledale*, Plain Reasons against joining the Church of Rome London, 1886, n. 85, p. 194.

[3] Ita *S. Antoninus ; Ballerini*, De potest. S. Pontif. apud *Migne*, Theol. Curs. III, p. 1375 sq. ; *Bouix*, de Papâ, vol. II, p. 673 sq. ed. 1869.

autem altera *implicite*, quatenus legitimo Papæ obedire parata erat. Juxta alios autem[1], Urbani electio vere dubia fuit aut saltem apparuit, et quia *Papa dubius est Papa nullus*, auctoritas suprema ad *Corpus episcopale* devoluta fuit, quod remansit unitatis centrum, donec tandem Pontifex certo legitimus fuerit electus et ab universali Ecclesiâ agnitus. In hâc hypothesi præservata fuit *formalis unitas*, sicut præservatur vacante Sede Apostolicâ per mortem Pontificis.

125. 2° *Probatur posterius*: *Sola Romana Ecclesia essentialem habet unitatem.*

Nam hæc sola subjicitur quoad *magisterium* et *regimen* uni pastori, cui Christus commisit curam pascendi agnos et oves. Unitas siquidem nec apud Græcos nec apud Protestantes invenitur. (**A**) Non apud *Græcos* et illos omnes qui magisterium Romani Pontificis negant. Nam, etiamsi apud eos esset *materialis* unitas, seu consensus quidam circa præcipuas veritates revelatas, deest semper unio cum Supremo Pastore, supra quem tanquam fundamentum, ædificata est Ecclesia, ut esset centrum et principium unitatis. Hic inter ipsos adsunt varii patriarchatus independentes ; et in ipsâ ecclesiâ russiacâ plurimæ sunt sectæ, etiam numerosæ, quæ solâ vi cohibentur; deest igitur regiminis unitas[2].

126. (**B**) Non apud *Protestantes.* Hic enim innumeræ inveniuntur sectæ, inter se diversæ quoad *fidem*, *cultum* et *disciplinam*[3]. Quidquid dicatur a quibusdam, qui impossi-

[1] *Suarez*, de Fide, disp. X, sect. VII, n. 19 ; *Bellarm.* op. cit. l. II, c. 19, n. 22.

[2] Hoc luculenter ostendit *Tondini*, op. cit. c. 2-3, p. 116 sq.

[3] Quod ingenue admittunt hodierni Protestantes, ut *Morris*, op. cit. p. 153-154 ; ait siquidem varias Protestantium sectas inter se differre *constitutione*, *cultu* ac *doctrinâ : constitutione ;* nam episcopaliani admittunt auctoritatem residere in episcopis, dum alii eamdem populo concedunt, et hi inter se pugnant de extensione auctoritatis plebi commissæ et de modo quo delegari potest ministris ; *cultu*, quum alii liturgicis quibusdam formulis adhæreant, alii autem omnes formulas hujusmodi respuant ; *doctrinâ*, quum Lutherani, Calvinistæ et Arminiani non solum substantialiter inter se differant, sed etiam inter varias sectas divisi fuerint atque in dies dividantur. Quoad numerum et diversitatem sectarum in America, cfr. *Carroll*, The Religious Forces of the United States, Introduction, sect. III.

bilitatem vident aliquid melius obtinendi[1], unitas, quæ apud illos viget, si quæ sit, omnino insufficiens est, ut multi[2] ex eis confitentur. Nec potest esse sufficiens, ex probatis. Non existit enim apud Protestantes principium unitatis a Christo institutum, quod est Primatus; *nec existit materialis unitas*, sectæ enim inter se pugnant, non *solum quoad accidentalia* sed etiam quoad *ea quæ ut essentialia* considerant, ut patet ex iis quæ objiciuntur omnibus formulis, quibus unio proposita fuit. Variæ sectæ semper aliquam propositionem rejiciunt, quia aliquid quod essentiale putant, dimittere deberent; nec hucusque inventa sunt puncta de quibus omnes convenire possint[3]. Non solum est divisio in sectas, sed in *sectis ipsis* sunt dissensiones quoad essentialia[4]. Nec ipsa *spiritualis unitas*, de quâ tam frequenter loquuntur, apud eos servatur: non enim est tantum divisio, sed et oppositio inter varias sectas[5]. Non solum nulla est unitas, sed nec ulla unquam esse potest. Omnes eorum conatus fore vanos jam XVII° sæculo prænuntiabat *Bossuet*, et eventus dictum confirmavit. Novæ efformantur associationes, nova proponuntur media illius unionis tam desideratæ; et hæc sine felici exitu[6], imo,

[1] *P. Schaff*, The Reunion of Christendom, Parliament of Relig., p. 1192; *Latané*, op. cit. p. 15; *Evangelical Alliance*, 1873, division II, p. 139.

[2] Cf. *Morris*, pp. 152, 160; *Shields*, The Historic Episcopate, New York. 1894, pp. 13, 62 sq.; *Christian Literat.*, march 1894, pp. 135, 138; *Independent*, april 19, 26, june 21, 1894; *E. Naville*, op. cit. p. 99 etc.

[3] Cf. *Marshall*, Comedy of English Protestantism; *Independent*, 1894, passim; v. g. march 1, 8, 15; april 12, 19, 26.

[4] Cfr. *Morris*, p. 152; *G. Godet*, Thinker, February 1895.

[5] *Morris*, p. 159; *E. Naville*, op. cit. p. 406. Hinc populus, his contradictionibus merito pertæsus, nec intelligere valens cur tot sint diversa Evangelia, omnem religionem gradatim relinquit, ut animadvertit protestans *de Wette*, apud *Treacy*, Tributes of Protestant Writers... New York, 1885, p. 227.

[6] Cf. Many voices concerning Dr Shield's Book apud *Christian Litterature*, March 1894; *Th. H. Voil*, The comprehensive Church, New York, 1879, Preface; *Independent:* March 1, 8, 15, April 12, 19, 26, 1894.

juxta quosdam protestantes, sine ullâ spe optatum finem attingendi. Divisiones non minuuntur sed econtra augentur[1], et si quæ efformatur unio, hæc est tantum sæpius contra Romanam Ecclesiam[2].

Una ergo remanet conclusio tenenda : omnes Christi discipuli auctoritatem agnoscere debent illius qui a Magistro constitutus est supremus omnium pastor[3]. Hæc docet Scriptura ; hoc tenuerunt sancti Patres, illustrissimi doctores et optimi Christiani omnium temporum ; sicque omnes unientur in vinculo caritatis, quæ difficillime servatur ubi desunt interna fidei unio, et externa regiminis unitas. Nec evangelica libertas amittetur : nam etiam sub regimine supremi Pastoris viget effatum : "In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas".

§ II. De Ecclesiæ apostolicitate[4].

Tria investigabimus : Quid intelligatur per apostolicitatem? An Ecclesia Christi debeat esse apostolica? An Romana Ecclesia sola sit apostolica?

127. 1° *Apostolicitatis notio.* Ecclesia apostolica dicitur, si originem habeat ab Apostolis. *Triplex* distinguitur apostolicitas : doctrinæ, missionis, ac societatis. Ecclesia illa habet apostolicitatem *doctrinæ*, quæ docet eamdem doctrinam ac Apostoli ; eadem habet apostolicitatem *missionis* seu *auctoritatis*, si illi qui in eâ aliquam missionem habent, aut auctoritatem exercent, eam ab Apostolis, per legitimam et non interruptam pastorum seriem obtinuerint ;

[1] "Les discussions confessionnelles et les passions qui s'y associent se sont toutefois aggravées à une époque et dans des circonstances où elles sont particulièrement funestes". *E. Naville*, op. cit. 101.

[2] *E. Naville*, op. cit. p. 102 ; *Evangelical Alliance* 1873, p. 427.

[3] Cf. *A. F. Marshall*, Reunion or submission apud *The Amer. Cath Quarterly*, Oct. 1893.

[4] *Bellarm.*, de Concil. et Eccles, l. IV, c. 8 ; *Regnier*, ed. Migne, pp. 321 sq., 389 sq. ; *Murray*, disp. XII, vol. II, p. 125 sq. ; *Brugère*, nn. 58-59, 89 ; *Mazzella*, nn. 714 sq., 841 ; *de Groot*, q. V, a. 5 ; q. VII, a. 5 ; *Milner*, op. cit., let. 28-29 ; *P. Kenrick*, n. 333 sq. ; *Pesch*, nn. 401 sq., 414 sq. ; *Tepe*, n. 439 sq. ; *Spalding*, lect. VIII ; *Schanz*, op. cit., ch. V.

apostolicitas *societatis* ea est quâ societas hodie existens eadem est ac ea quam fundaverunt Apostoli. Jamvero evidens est apostolicitatem societatis adesse, si missionis et doctrinæ apostolicitas demonstretur. Item apostolicitas doctrinæ existet, si probetur apostolicitas missionis, si nempe in aliquâ ecclesiâ inveniatur corpus pastorum, qui ab Apostolis missionem docendi et regendi derivant : nam illa missio, ut supra probatum est, infallibilitatem secum importat, ideoque veri Apostolorum successores infallibiliter docent ea quæ Christus et Apostoli docuerunt. Revera videmus in priorum sæculorum patribus, ut *S. Irenæo*,[1] apostolicitatem missionis consideratam fuisse tanquam testem apostolicitatis doctrinæ ; siquidem, ad cognoscendam veram Apostolorum doctrinam, hæreticos mittebant ad illas ecclesias, ubi pastores inveniebantur qui certo successores erant Apostolorum. Igitur apostolicitatem missionis probare sufficiet. Ceterum necessitas apostolicitatis doctrinæ ab omnibus admittitur ; utrum vero de facto existat in tali ecclesiâ, ubi de unoquoque dogmate, expenditur.

128. 2° *Thesis I^a* : **In verâ Christi Ecclesiâ inveniri debet apostolicitas missionis, seu debent esse pastores, docendi atque regendi potestate prædíti ab Apostolis derivatâ.** *Historice certum*, *theologice de fide* ex Symbolo Constantinop. superius citato.

129. (**A**) Thesis sequitur ex dictis de perpetuitate missionis Apostolorum. (**a**) Christus siquidem Apostolis, eisque solis, et eorum legitimis successoribus, potestatem dedit regendi et docendi Ecclesiam : " Sicut misit me Pater, et ego mitto vos... Euntes ergo docete omnes Gentes... Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi". Atqui, teste S. Paulo, nemo potest legitime Evangelium prædicare, nisi divinitus mittatur : post descri-

[1] "Quapropter iis, qui in Ecclesiâ sunt, presbyteris obaudire oportet, his, *qui successionem habent ab Apostolis*, sicut ostendimus, qui *cum episcopatûs successione charisma veritatis* certum secundum placitum Patris acceperunt ; reliquos vero, qui absistunt a principali successione, et quocumque loco colligunt, suspectos habere". (Adv. Hæres., l. IV, c. 26, n. 2.)

ptam enim fidei necessitatem, ait: "Quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo audient sine prædicante? *Quomodo vero prædicabunt nisi mittantur*"[1]? Ergo nullus legitime Evangelium prædicare potest, nisi ab Apostolis hanc potestatem acceperit sive immediate sive mediate. Quantumvis igitur hodierni pastores ab origine christianismi distent, eorum series, si legitimi sunt, usque ad Apostolos ascendere debet, qui *soli* divinam missionem directe acceperunt. (b) Quod Apostolorum praxi confirmatur; ipsi enim solliciti fuere, quotiescumque novas ecclesias fundabant, episcopos et presbyteros ibi relinquere, quibus potestatem docendi ac regendi conferebant aliis postea transmittendam, ut supra (n. 58) demonstravimus. Hinc Patres uti legitimos pastores eos solum existimabant qui cum Apostolis connectebantur; ita v. g. *Tertullianus* de hæreticis scribebat[2]: "Edant ergo origines ecclesiarum suarum, evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus *aliquem ex Apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverit*, habuerit auctorem vel antecessorem".

130. (B) Nec ad apostolicitatem missionis sufficit *potestas ordinis*, sed requiritur *potestas jurisdictionis*. Ordinatio confert quidem aptitudinem ad sacra quædam perficienda, imprimitque characterem indelebilem ac semper valide transmissibilem; sed ad hanc aptitudinem legitime exercendam requiritur *jurisdictio*, seu vera missio ab iis data qui successores sunt Apostolorum, et quæ servari aut transmitti non valeat nisi dependenter ab episcoporum corpore; secus enim constitui possent plures auctoritates omnino independentes atque indefinite persistentes, et sic unitas Ecclesiæ scinderetur. Aliunde Christus Apostolis auctoritatem contulit non separatim, sed *collective* sumptis, quatenus unum collegium, sub Petro centro et capite, efformabant; ergo nullus hanc auctoritatem retinere valet, nisi membrum hujus collegii maneat, sub regimine Petri ejusve successorum. Qui igitur ab obedientiâ Rom. Pontificis

[1] *Rom.*, X, 14-15. — [2] *Tertul.*, de Præscript., c. 32.

recedit, *jurisdictionis privatione* puniri potest, nec eam retinere potest, nisi de consensu explicito vel implicito vicarii Christi. Quo sensu *S. Cyprianus* merito scripsit[1]: "Qui ergo... se ab Ecclesiæ vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem potest habere nec honorem, qui episcopatûs nec unitatem tenere voluit nec pacem".

Ex hoc pariter sequitur *communionem cum centro unitatis* sufficere ad apostolicitatem obtinendam; quum enim auctoritatis apostolicæ plenitudo resideat in capite, seu in Rom. Pontifice, ut supra demonstravimus ubi *de Primatu*, quælibet ecclesia cum hoc capite connexa, eo ipso apostolicam missionem participat. Non requiritur ergo ut quilibet pastor ostendere possit se suam missionem ab Apostolis accepisse, per non interruptam pastorum seriem, sed sufficit ut pertineat ad illud *Corpus pastorum*, quod ab Apostolis descendit, et cum supremo Ecclesiæ capite conjungitur. Hinc etiam, si quæ ecclesia suam apostolicitatem amiserit per schisma aut hæresim, apostolica iterum fit, si centro unitatis se subjicit, quia tunc cum Sede Apostolicâ connectitur.

131. 3° *Thesis IIa*: **Romana Ecclesia, et quidem sola, est apostolica apostolicitate missionis.**

(A) *Romana Ecclesia est apostolica.* Ecclesia enim Romana ab Apostolis Petro et Paulo fundata est, eorumque sanguine decorata; aliunde Romani Pontifices B. Petro successerunt in Sede Romanâ, sine interruptione, ut historicis documentis luculenter constat. Nonnulla jam retulimus ubi de Primatu; pauca hic addere sufficiat. *Tertullianus*, ecclesias apostolicas commemorans, hæc dicit de Ecclesiâ Romanâ[2]: "Si Italiæ adjaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas præsto est. Ista quam felix Ecclesia! cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo fuderunt"; et alibi (c. 32) successionem Romanorum Pontificum a tempore Petri non interruptam fuisse manifesto supponit. Ita pariter *Augustinus*: "Tenet (me) in Ecclesiâ,

[1] *S. Cyprian.*, Epist. 52 ad Antonianum, n. 24.
[2] *Tertull.*, de Præscript. c. 36.

ab ipsâ sede Petri Apostoli, cui pascendas oves suas Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum, successio sacerdotum"[1]. Revera accuratos habemus catalogos[2], in quibus omnes numerantur qui ab ipso Petro usque ad Leonem XIII, nunc feliciter regnantem, Sedem Apostolicam tenuerunt. Fuerunt quidem aliquando schismatici qui Petri cathedram usurpare tentaverint, ut Novatianus tertio sæculo ; sed hi ab Ecclesiâ rejecti sunt. Pariter, tempore Occidentalis schismatis, dubitatum est quis ex variis qui se Pontifices dicebant, legitimus esset Petri successor[3] ; sed dubium omne sublatum est per legitimam auctoritatem, scil. per corpus episcopale in Concil. *Constantiensi* coadunatum. Nec, perseverante schismate, missio apostolica, seu jurisdictio amissa est ; nam unus e Pontificibus electis erat Papa legitimus, quamvis non satis constaret quis esset et hic jurisdictionem servavit. Præterea, quum pontificia auctoritas a Deo immediate conferatur, etiamsi interruptio esset in successione Pontificum, non exinde amitteretur, sed solum suspenderetur apostolica missio : nam statim ac eligeretur Pontifex legitimus, hic, utpote successor B. Petri, acciperet apostolicam missionem Petro divinitus collatam. Ergo Rom. Ecclesia vere apostolica est.

132. (**B**) *Sola Romana Ecclesia apostolica est apostolicitate missionis.* (**a**) Evidens est hâc apostolicitate carere illos omnes qui episcopatum rejiciunt, quum hi suam potestatem non ab Apostolis, sed vel a multitudine vel a Principibus repetant. Si autem dicant suam missionem immediate a Deo derivari, hoc miraculis probarè debent : non enim potest nova missio divina accipi sine signis manifesto divinis. Porro nullus est Novatorum qui missionem sibi divinitus datam uno tantum miraculo demonstraverit, ut

[1] Contra ep. Manich. c. 4, n. 5.

[2] Cf. *Liber Pontificalis*, ed. Duchesne.

[3] Alii autem Pontifices, qui legitimi non erant, sed ut tales ab Ecclesiæ parte habebantur, jurisdictionem etiam servavisse dici possunt, propter *titulum coloratum* seu existimatum, ut Moralistæ tradunt in *Tr. de Pœnitentiâ.*

fatentur ipsi Protestantes. (b) Græci autem et Anglicani, qui contendunt se apostolicâ missione gaudere, eam amiserunt dum pertinaciter ab obedientiâ Rom. Pontificis secesserunt. Nam, ut supra probatum est, juxta Christi institutionem, corpus pastorum constat capite et membris organicis. Evidens est ibi corpus esse non posse, ubi non est caput : ad summum adesse possunt membra mortua. Igitur illa ecclesia, in quâ non invenitur caput corporis pastorum, nullo modo est corpus vivum. Atqui caput corporis est sanctus Petrus et ejus legitimus successor, Romanus Pontifex, ut supra ostensum est. Ergo pastores qui non sunt uniti Romano Pontifici, non sunt membra corporis Ecclesiæ docentis, proindeque Romana Ecclesia sola habet apostolicitatem missionis [1].

§ III. De Ecclesiæ catholicitate [2].

Christus Ecclesiæ suæ determinatam dedit constitutionem, ex quâ etiam sequuntur ut *essentiales* notæ, unitas et apostolicitas ; ac quia hæc inveniuntur in solâ Romanâ Ecclesiâ, concludimus eam esse veram Ecclesiam. Quæ conclusio confirmabitur si nunc ostendatur huic soli vel saltem *præeminenter* inesse catholicitatem et sanctitatem.

133. *Catholicitatis notio.* Catholicitas (Καθ' ὅλου) significat in genere *totalitatem* vel *universalitatem.* Vox ipsa non invenitur in Scripturis, saltem Ecclesiæ applicata, sed apud antiquissimos Patres occurrit, v. g. apud *S. Igna-*

[1] Quo argumento valide confutari possunt Anglicani, etiamsi contenderent ordinationem, a suis ministris acceptam, validam esse ; nam præter ordinis potestatem, requiritur jurisdictio, quam certe habere nequeunt contra voluntatem ejus qui est legitimum Ecclesiæ caput. De invaliditate autem anglicanarum ordinationum disserimus in *Tr. de Ordine*, n. 47-48.

[2] *Bellarm.*, de Concil. et Eccles., l. IV, c. 4-7 ; *Regnier*, ed. Migne, pp. 312 sq., 386 sq.; *Murray*, disp. IX, vol. II, p. 57 sq.; *Kenrick*, n. 304 sq.; *Brugère*, nn. 71 sq., 89; *Mazzella*, nn. 690 sq., 840; *Pesch*, nn. 405 sq., 419 sq.; *Tepe*, n. 425 sq.; *Wiseman*, op. cit., lect. IX ; *J. H. Newman*, Diffic. of Anglicans, vol. I, lect. XI; *M. J. Spalding*, Evidences of Catholicity, 1857, lect. IV-VI ; *J. Didiot*, op. cit., n. 418 sq.; *Schanz*, op. cit. vol. III, c. 7.

tium M.[1] : " Ubi fuerit Christus Jesus, ibi catholica est Ecclesia ".

Hæc autem vox *catholica* varias apud eos habuit significationes "[2]. Religio Christi ab initio dicitur catholica, quia in eo differt a Judaismo, quod *omnibus* gentibus aperitur[3] ; quia in se continet *omnes* veritates antea in variis systematibus dispersas[4] ; quia doctrinam Christi *totam* continet[5] ; quia *omnibus* hominibus patet et initium suum habet ab origine humani generis[6] ; et quia a primâ suâ prædicatione *universaliter* diffusa inventa est[7]. Hic agitur de universalitate in *spatio* seu de catholicitate *loci* et *personarum*, et quæritur an Ecclesia ita *diffusa* esse debeat ut merito universalis dicatur : non solum utrum habeat jus et aptitudinem sese diffundendi per omnes Gentes (hæc est *catholicitas juris* de quâ nulla est difficultas), sed utrum debeat *de facto* esse actualiter diffusa et quonam gradu.

134. *Thesis I^a* : **Vera Christi Ecclesia catholica esse debet catholicitate morali, progressiva et relativa.**

135. 1° *Ecclesia Christi aliquo sensu catholica esse debet.*

(**A**) *Script.* (**a**) In Vet. Testamento jam Abrahæ et aliis patriarchis promittitur universalitas regni messianici : " In semine tuo benedicentur omnes gentes "[8]. Apud *Danielem*[9] regnum Christi repræsentatur sub figurâ lapidis, qui " factus est mons magnus et implevit universam terram ". Item in *Psalmis* : " Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ "[10] ;

[1] Ep. ad Smyrn., n. 8. Cfr. ep. Eccles. Smyrn. de martyrio S. Polycarpi. Frequenter autem illa vox a Patribus tertii sæculi usurpatur.

[2] Cf. *H. Klee*, Manuel de l'Histoire des Dogmes chrétiens (traduit de l'Allemand), I part. c. 2.

[3] *Clemens Alex.*, Strom. VI, 5, 17 ; *Origen.* Cels. IV, 9.

[4] *Athenag.*, Leg. V ; *Min. Felix*, XIX, 10 ; *Clem.* Strom. I, 13 ; *Lactant*, Div. Instit., VII, 7.

[5] *S. Justin.* Tryph. XXXV, XL. — [6] *S. Justin.* Apol. I, n. 46 ; *Epiphan.* Hæres. I, n. 5. — [7] *Euseb.*, Demonstr. Evang. I, 6 ; III, 16. — [8] *Gen.* XII, 18 ; XXV, 4 ; XXVIII, 14. — [9] *Dan.* II, 27 sq. — [10] *Ps.* II, 8.

" Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum " [1].

(b) Pluribus in parabolis Christus innuit regnum suum fore universale, v. g. quando comparatur grano sinapis, quod, cum creverit, majus est omnibus oleribus et fit arbor magna [2]; sed magis explicite quando mittit Apostolos ad prædicandum in universum mundum : " Eritis mihi testes... *usque ad ultimum terræ* " [3]. " Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ " [4]; " Euntes docete omnes gentes ..... ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi " [5]. Ex illis textibus concludere licet regnum Christi esse universale non solum *de jure*, sed etiam aliquo sensu *de facto*. Non possumus enim supponere hujusmodi prophetias nullo modo esse adimpletas ; vel Ecclesiam Christi mandato prædicandi Evangelium omnibus gentibus non obtemperasse aliquo saltem gradu ; et quia Christus promisit se fore cum Apostolis prædicantibus, usque ad consummationem sæculi, eorum prædicatio debuit esse efficax, proindeque debent esse discipuli Christi apud omnes gentes.

Revera *S. Paulus* promissiones partialiter saltem suo tempore impletas esse testatur, quum de Apostolis dicit : " In omnem terram exivit sonus eorum....[6] In universo mundo (Evangelium) est et fructificat et crescit...." [7]

136. (B) *Tradit.* Hoc intellexerunt Patres, qui unanimiter catholicitatem docent esse notam veræ Ecclesiæ, et ex eo quod aliqua secta non sit universalis, concludunt hanc non esse veram ecclesiam, quia in eâ non implentur promissiones Ecclesiæ factæ [8] : " *Christianus* mihi nomen ; *catholicus* vero cognomen ; illud me nuncupat, istud ostendit ; hoc probor, inde significor " (*S. Pacianus*, Epist. I, ad Sympronianum).

---

[1] *Ps.* LXXI, 8. Cf. quæ diximus *de Verâ Relig.*, nn. 250, 253-254. — [2] *Matt.* XIII, 31. — [3] *Act.* I, 8. — [4] *Marc.* XVI, 15. — [5] *Matt.* XXVIII, 19. — [6] *Rom.* X, 18. — [7] *Coloss.* I, 6 ; cf. *Apoc.* VII, 9.

[8] Cf. *L. Thomassin*, Traité de l'unité de l'Eglise, p. I, ubi referuntur testimonia multa ; *Schanz*, l. cit. ; " Catholic " an essential and exclusive attribute to the true Church, by *Capel*, p. 41 sq. ; *P. Schaff*, op. cit. § 53, p. 168 sq.

"Nota est (vera Ecclesia) omnibus gentibus : pars autem Donati ignota est pluribus gentibus : non est ergo ipsa" (*S. August.*, Contra litt. Petill., l. II, c. CIV, n. 239). Eodem modo loquuntur *S. Optatus*, *S. Hieronymus* et alii. Ceterum in professionibus fidei insertum est dogma catholicitatis Ecclesiæ, jam a primis sæculis : "Credo Ecclesiam catholicam". Ex quo patet ubique receptum fuisse ab initio veram ecclesiam Christi universalem esse debere.

137. (C) *Ratio* ipsa *suadet* eamdem doctrinam. (a) Maxime conveniens est ut, si Christus venerit ad Religionem veram hominibus docendam, hæc non in angulo remaneat, sed luceat coram hominibus : hanc enim amplecti omnes tenentur.

(b) Deus vult omnes homines salvos fieri, et Ecclesiam instituit tanquam medium salutis ; eam proinde omnibus manifestam facere debet, ut in illam ingredi possint.

Hæc tam clara sunt, ut ab omnibus Christianis admittantur. Differentia inter protestantes et catholicos in eo tantum sita est, quod hi catholicitatem requirunt pro solâ ecclesiâ verâ, illi autem pro regno Christi in genere, cujus partes sunt omnes sectæ, eo principio innixi quod nulla est secta exclusive vera, sed omnes sunt legitimæ formæ ejusdem religionis ; quod jam confutatum est, ubi de unitate. Licet ergo concludere Ecclesiam Christi debere esse universalem in spatio.

138. 2° *Quænam autem sit hæc catholicitas*, ex jam dictis facilius est determinare. Evidens est aliquam requiri universalitatem, *non* tamen *physicam*, sed *moralem*. Non *physicam :* verba enim Scripturæ, ut patet ex aliis textibus, non stricte sumenda sunt, quasi omnes omnino gentes et omnes omnino homines audituri essent Evangelium ; sed secundum communem loquendi modum, quatenus præcipuæ Gentes notæ, et apud eas notabilis hominum numerus Ecclesiam ingressuri essent. Sic quando *S. Paulus* dicit quod Evangelium "in universo mundo est et fructificat et crescit", intelligendus est de plerisque provinciis mundi tunc cogniti aut accessibilis. Et ita de multis aliis locutionibus in Scripturâ.

Ulterius, illa catholicitas est *progressiva*, id est promissiones, quamvis aliquo modo impleri debeant ab initio Christianismi, perfecte non verificabuntur nisi decursu temporum, et forsan circa finem mundi. Christus enim dicit Apostolis : " docete omnes gentes " ; sed docere omnes gentes non est opus unius anni, sed multorum sæculorum ; nec supponendum est Christum operaturum esse continua miracula : unde concludendum est Christianismum nonnisi paulatim propagandum fore. Quod aliunde illustratur parabolâ grani sinapis, " quod minimum est quidem omnibus seminibus ; cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, et fit arbor, ita ut volucres cœli veniant et habitent in ramis ejus " [1]. Hæc interpretatio Scripturæ, quæ in se omnino rationabilis est, confirmatur factis, quæ sunt optimi prophetiarum et promissionum interpretes. Omnes enim Christiani (et cum illis tantum hic arguimus), admittunt in Christianismo adimpletas fuisse illas prophetias et promissiones *N.* ac *V. Test.* de regno Christi. Atqui universalitas Christianismi fuit moralis tantum et progressiva. Talis ergo est universalitas promissa.

Tandem Catholicitas illa est *relativa*, ita ut vera Ecclesia debeat universalior esse quâlibet hæreticorum vel schismaticorum sectâ *singulariter* sumptâ : non autem necesse est ut extensione superet omnes sectas collective sumptas, quum hoc ei nullibi promissum fuerit ; nec requiritur *a fortiori* ut numero superet omnes Infidelium cœtus : hi enim non sunt Ecclesiæ æmuli, et falsitas eorum religionis aliis probatur argumentis [2].

---

[1] *Matt.* XIII, 32.

[2] Quærunt insuper theologi utrum Catholicitas ita sit essentialis veræ Ecclesiæ ut *perpetua* esse debeat, vel e contra possit *per accidens*, per aliquod tempus, amitti. *Bellarminus* ac *Melchior Cano* hanc ultimam opinionem admiserunt, contendendo " quod si una provincia retineret veram fidem, adhuc vere et proprie diceretur Ecclesia Catholica, dummodo clare ostenderetur, eam esse unam et eamdem cum illâ quæ fuit aliquo tempore, vel diversis in toto mundo, quemadmodum nunc quælibet diœcesis dicitur catholica, quia est continuata cum aliis, quæ faciunt unam Ecclesiam Catholicam " (*Bellarminus*, op. cit. c. 7, n. 4-5. Cf. *M. Canus*, De locis theol., l. IV, c. VI). Hæc opinio

139. *Thesis II^a* : **Ecclesia Romana, et quidem sola, probatur esse vera ex sua catholicitate.**

Ex dictis supra, constat aliquam universalitatem promissam fuisse Regno Christi. Unde sic argui potest : supponendo (quod jam probatum est ubi de unitate ecclesiæ), inter omnes sectas Christianas, unam tantum esse veram, illa sane est legitima Christianismi forma in quâ implentur promissiones Christianismo factæ. Atqui in Ecclesiâ Romanâ, et quidem solâ, adimplentur. Ergo.

140. 1° *In Romanâ Ecclesiâ adimpletæ inveniuntur*, et quidem tali modo ut ejus divinitas exinde appareat. In eâ nempe, ut unum textum sumamus, verificantur verba Christi : " Euntes docete omnes gentes... Ecce ego vobiscum sum ". Ecclesia siquidem Romana hanc missionem executioni mandavit, et universalis facta est sicut et Christianismus ; Christus autem fuit cum Ecclesiâ Romanâ, ita ut ejus universalitas sit ejus divinitatis nota positiva.

(**A**) Ecclesia Romana *docuit omnes gentes*, sensu supra explicato, seu habuit et habet universalitatem religioni Christi promissam.

Historice constat et a nemine negari potest, si quæ fuerit ac sit forma Christianismi vere catholica, hanc esse Romanam Ecclesiam ; nam, ubicumque Christi nomen prædicatum est, ibi semper, saltem moraliter loquendo, inveniuntur fideles et pastores in communione cum Romanâ Sede, quorum numerus excedit numerum cujuslibet sectæ, imo omnium forsan sectarum simul[1]. Hæc sufficerent ad con-

---

Scripturæ non adversatur, quum prophetiæ de universalitate regni Dei verificari possent, etiamsi, per aliquod breve tempus, Ecclesia non esset actualiter universalis : exceptio enim firmat regulam ; aliunde, in hâc hypothesi, aliæ remanerent notæ quibus vera Ecclesia secerni posset. Attamen communior theologorum opinio est hanc catholicitatem perpetuam esse, ita ut, ne per breve quidem tempus, amitti possit : est siquidem una ex præcipuis notis quibus Ecclesia fit visibilis, nec de facto ullum fuit tempus quum singularis hæretica secta plura membra certo computaverit quam Ecclesia Catholica, quamvis tempore Arianismi hæc Catholicitas non tam evidens et perspicua fuerit, ut animadvertit *Newman*, Development, pp. 275, 283, 296.

[1] Juxta *V. Groffier* (Planisphère des Religions), hodie recensentur circiter 212,100,000 Catholici, Protestantes 123,800,000, Græci schis-

cludendum Romanam Ecclesiam gaudere catholicitate veræ Ecclesiæ promissâ, in eâque adimpleri prophetias de Regno Christi. Quædam tamen facta recolere lubet, ut res melius pateat.

141. (a) *Ante schisma Græcorum*, sæculo nono, omnes ecclesiæ christianæ, exceptis quibusdam hereticis sectis, de quibus hic quæstio esse non potest, erant Romano-catholicæ, quippe quæ omnes in Romani Pontificis communione vivebant. Quidquid ergo tunc temporis factum est in propagandâ religione Christi, Romanæ Ecclesiæ opus dici debet [1]. Hæc ergo est quæ, paucis tantum annis post mortem Apostolorum elapsis, populos Persiæ, Mediæ, Parthiæ et Bactriæ edocebat; item et Arabiæ, Egypti, ac etiam Indiæ. Africa fidem a Româ directe recepit, sicut et Gallia, cujus præcipuus pastor, S. Irenæus, unionem cum successore Petri tradit tanquam normam veræ fidei. Idem Irenæus loquitur de Christianismo jam in Germaniâ sparso, ac Tertullianus simile testimonium præbet circa Britanniam [2]. Plerumque opus evangelizationis ab ipso Romano episcopo inceptum ac promotum fuisse, facta luculenter demonstrant. Quando Barbari Romanum imperium invaserunt, episcopi catholici, duce Romano Pontifice, eos ad christianismum et civilisationem converterunt, sic humanitati non minus quam religioni inservientes, ut ipsi adversarii confitentur [3]. Augustinus, Anglo-Saxonum apostolus, a S. Pontifice Gregorio magno mittitur; in Germaniâ, Christianismus propagatur præcipue

matici 83,810,000. Juxta *O. Werner* (Orbis terrarum Catholicus, p. 4, ed. 1890), computantur Catholici 230,000,000, Acatholici autem (Protestantes et Schismatici) 215,000,000. Protestantes ipsi agnoscunt Catholicos numero excedere ceteras sectas, licet plus æquo minuant eorum numerum; ita, juxta *The Bible Atlas* habentur Catholici 172,000,000, Acatholici autem (Protest. et Schismat. simul sumpti) 208,000,000; sed, juxta *Behm et Wagner*, 1880 (apud Schaff-Erzog Encyclop., p. 2058, not. 2), adsunt Romani Catholici 215,938,500; Protestantes 130,329,000, Græci 84,007,000; ita ut, juxta eos, Catholici exæquent omnes Protestantium Græcorumque sectas simul sumptas. Non est mirum igitur Ecclesiam Romanam, ubique, etiam apud Protestantes, nomine *Catholicæ Ecclesiæ* decorari. Cfr. *Wiseman*, l. c. p. 319.

[1] Cf. *Spalding*, op. cit. p. 111 sq.; *Wiseman*, op. cit., Lect. VII.

[2] *P. Schaff*, op. cit. vol. II. c. 1; *Fisher*, Period. II, ch. 1; period. III, ch. 1; period. IV, ch. 1.

[3] Cf. *Guizot*, Histoire de la civilisation en Europe, Paris, 1872 (opus anglice redditum : History of civilization, N. York, 1892), leç. II-III.

a Bonifacio quem Gregorius II dirigit et adjuvat. Idem dici posset de præcipuis ac fere de omnibus religionis christianæ prædicatoribus qui tunc temporis barbaros evangelizaverunt, ut videre est apud historiæ ecclesiasticæ scriptores.

142. (b) *Versus sæculum nonum*, Photius notabilem numerum Christianorum a Romanâ Ecclesiâ abducit, sed dum Græca confessio socors permanet ac nullum fere zelum ostendit ad convertendos paganos, Ecclesia Romana nihil de vigore ac fecunditate suâ amittens, vulnus sanat ac amissa cito reparat. Tunc enim Evangelium annuntiatur populis septentrionalis Europæ, in Scandinaviâ, Bulgariâ, Moraviâ, Bohemiâ et Hungariâ etc.; tunc etiam duo fratres Cyrillus et Methodius Russiæ gentes veræ Ecclesiæ convertunt; ita ut dici possit numerum catholico-Romanorum nunquam minutum fuisse, nisi forsan ad breve tempus, sed potius, non obstante schismate, semper crevisse.

143. (c) *Tempore Reformationis*, finem Romanæ Ecclesiæ appropinquare homines credere potuissent, tantus fuit primus successus rebellionis apud populos et præsertim apud principes! Sed exinde clarius apparuit R. Ecclesiam æternitatis habere promissiones. Primo enim ardoris impetu collapso, reformatores ad paucas provincias reducuntur, ac, dum in internis dissidiis omnem activitatem suam consumunt, Romana Ecclesia nova fecunditatis suæ signa exhibet. Ramus a trunco excisus arescit, nec quidquam producit; truncus autem, licet paucis ramis orbatus, denuo virescit, imo novos ramos et vegetiores profert.

Tunc novæ terræ civilisationi aperiuntur : missionarii autem catholici magnos ubique navigatores comitantur, ut barbaras gentes edoceant[1]. Sæculo XIV labente, Vasco da Gama novâ viâ *Indiam* et orientales insulas petierat, et cum illo erant Franciscani Crucem Christi ibidem plantaturi. Postea, ipso tempore quo in Europâ maxime fervebat ardor rebellionis, Franciscus Xaverius in Indiâ et Japoniâ millia hominum ad fidem Romanam adducebat, quorum numerus ab ejus successoribus adhuc auctus est. Si ad *Occidentem* spectemus, Americam simul attingunt exploratores et sacerdotes catholici, et sane unum erat ex primariis Columbi propositis fidem Romanam barbaris populis deferre. Hos inter apostolos eminet dominicanus *Las Casas*, quem præterire nefas esset. Cum *Cortez*, Mexicanam regionem Olmedo et Franciscani penetrant, ubi, juxta Torribio, unum ex missionariis, 29,000,000 hominum intra 20 annos

[1] Cf. Alzog Vol. III, § 349; *Fisher*, Period. VIII, ch. XI; *Wiseman*, *Spalding*, l. c.

a paganismo ad Christianismum conversi sunt [1]. Mox tota America sive septentrionalis, sive meridionalis a missionariis, quos Romanus Episcopus ipse mittebat, evangelizata est [2], quin protestantes hâc de re vix aliquid tentâssent. Sic quod amissum erat per Angliæ et Germaniæ defectionem, novæ acquisitiones compensaverunt [3].

Nec fuit ille zelus mere transitorius : sæculis XVII et XVIII, idem opus Ecclesia Romana prosecuta est; ac nostro sæculo, novus vigor addi visus est, ut patebit, si considerentur labores apostolorum, qui in omnes mundi accessibilis partes mittuntur, et perpendantur innumeræ conversiones ab ipsis effectæ, apud diversissimas gentes, non obstantibus omnis generis difficultatibus. Comparetur status præsens Ecclesiæ Romæ in variis regionibus cum illius statu initio sæculi, v. g. in Angliâ, in Americâ septentrionali, in Africâ, in Australiâ et clare constabit illius zelum non minutum fuisse, sed eam vere obedire Domino dicenti : "Euntes docete omnes gentes" [4].

144. (B) Christus etiam ex suâ parte promissionem adimplevit, et fuit cum Ecclesiâ prædicante et docente : "Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus". Hæc *prædicatio* fuit fecunda, ut vidimus ex effectibus relatis, et tam fecunda ut dici debeat : "*Digitus Dei est hic*". Quidquid enim dictum est in *Tr. de Verâ Religione* de propagatione Christianismi primis sæculis (n. 205 sq.) applicari potest propagationi Christianismi per Romanam Ecclesiam.

Eædem fuerunt difficultates, eadem media adhibita in utroque casu. Non minus difficile fuit barbaros convertere quam Romanos et Græcos; si aliquando civili auctoritate adjuvata est Ecclesia, sæpissime non minus fuit destituta auxiliis quam in primis sæculis. Ut tunc, per totum decursum sæculorum, gentes conversæ sunt per *miracula*, per *abnegationem prædicatorum*, per *sanguinis effusionem*.

Miracula fuerunt a Deo patrata in confirmationem missionis præconum suorum, ut certissima documenta testantur, v. g. pro

[1] *Prescott's* Conquest of Mexico, vol. III, p. 267.

[2] *American Church History*, Roman Catholics by *Th. O' Gorman*, Book, I.

[3] Quod fatetur protestans *Macaulay* Essays, Von Ranke.

[4] Quod Protestantes ipsi concedunt; ita v. g. *G. P. Fisher* (History of the Christian Church, New York, 1888, Period. IX, c. 7, p. 582-583) scribit catholicam hierarchiam in toto orbe terrarum constitutam fuisse, catholicosque missionarios eo efficacius fidem propagare quo perfectius in suo opere diriguntur ab unâ et supremâ auctoritate. Cf. *Macaulay*, Essays, Von Ranke; *B. Morgan*, A Century of Catholicity, in periodico *The Catholic World*, jan. 1896, p. 433 sq.

S. Augustino, Angliæ apostolo, pro S. Bonifacio, S. Francisco Xaverio. *Abnegatio* vere multorum ex illis apostolis admirabilis fuit. Ipsi protestantes et increduli eis hoc testimonium reddere. coguntur. Hic etiam *sanguis martyrum semen fuit Christianorum.* Nam nulla fere regio fuit quæ ad Christianismum devenerit, priusquam martyrum sanguine fecundata fuerit. Usque ad nostra tempora Romana Ecclesia suos habet martyres, sicut et habuit omnibus sæculis, ac sæpe non minus heroicos quam tempore magnarum persecutionum. Tandem notatum est Romanam Ecclesiam novo vigore fuisse dotatam, eo præcise tempore quo, juxta humanam prævisionem, perire debuisset : quando Barbari romanum imperium invadunt ac devastant, ipsa sola stat, eorum impetui resistit, ac tandem eos suo imperio subjicit. Pariter Protestantium rebellio fuit quasi signum novæ activitatis novæque extensionis. Quando denique Revolutio ac Rationalismus illam penitus opprimere ac eradicare conantur, ipsa in omnibus mundi partibus filios in dies numerosiores Christo generat. Eo fecundior videtur quo acrius impugnata et crudelius verberata. Quomodo hæc explicari possunt, nisi quia Christus dixit : " Ecce ego vobiscum sum ? ". Ergo ex hâc Dei assistentiâ merito infertur Ecclesiæ Romanæ divinitas.

145. 2° *In solâ Romanâ Ecclesiâ hæc invenitur catholicitas.*

Ut alias sectas omittamus, nec in Græcâ nec in ullo Protestantium cœtu invenitur. (A) Non apud *Ecclesiam Græcam*, quæ, a tempore separationis, fere eadem remansit nihil aut parum, ut videtur, curans de hoc præcepto Christi : " Euntes docete omnes gentes " ; numerus sectatorum, et ejus limitata extensio manifeste ostendunt eam nullo modo catholicam dici posse.

146. (B) Non apud *Protestantes*.. Si sumamus singulas sectas separatim, hoc evidens est : hoc autem modo procedere deberemus quia *catholicitas ab unitate separari nequit*, et quæstio est quænam sit Christianismi forma, de quâ prædicari possint quæ de Christianismo in Scripturâ dicuntur. Sed etiam, sumptis omnibus Protestantibus sectis simul, certum est eas universalitate non æquare Romanam Ecclesiam. De illis non potest dici quod docuerint *omnes gentes* etiam moraliter loquendo, nec quod Christus fuerit cum eis ; non habent enim debitam universalitatem, et ea quam habent, supernaturales characteres præ se non fert.

(a) Protestantismus non est universalis, seu *non docuit omnes gentes.* Nam præcipuæ christianæ gentes, nunc existentes, jam conversæ fuerant, ante protestantismum, ab Ecclesiâ Romanâ. Incipientes autem a sæculo XVI°, nec tunc catholicitatem apud eos invenimus. Ipsa *catholicitas juris deest*, seu zelus supernaturalis ad extendendum Christi regnum. Dum enim Romana Ecclesia suos ubique ministros mitteret, ipsi de hoc non curârunt, et quamvis generatim initia ferveant, apud protestantes, in initio nullus apparet apostolicus zelus, non solum quia divisiones huic obstabant, sed etiam quia plures, inter quos Lutherus, propagationi Christianismi repugnabant [1].

Sæculis XVI, XVII, ac XVIII, nihil fere factum est ad prædicandum Evangelium paganis; quidam referuntur conatus ad instituendas societates pro diffundendo Christianismo, sed omnes, uno forsan excepto, steriles evaserunt, paucique admodum pagani fuerunt a Protestantibus conversi [2].

(b) Libenter quidem fatemur hoc sæculo protestantium missiones multiplicatas fuisse, multam in eis pecuniam expensam, multos homines missos; sed res non optime successit, ut ipsi fatentur [3], præsertim si media adhibita considerentur; licet enim majores pecuniæ summas expendant, minorem paganorum numerum convertunt quam catholici; et etiam nunc dicere licet *nullam gentem* proprie dictam Christo ab eis fuisse genitam. Non docuerunt ergo omnes gentes. Nec fuit Christus cum eis; nihil enim Ipsius interventum ostendit : non *zelus;* nam, si pauci casus excipiuntur, non multam abnegationem apud eos requirit missionarii vocatio, vel genus vitæ quod amplectun-

[1] Id agnoscunt Protestantes historici, ut *Fisher*, op. cit. p. 451.

[2] Cf. *Wiseman*, Lect. VI; *T. W. M. Marshall*, Christian Missions, ubi citata invenies multa Protestantium testimonia, ex quibus luculenter constat catholicos missionarios ferventiori zelo majorique successu Evangelium prædicâsse quam Protestantes.

[3] Cf. *Wiseman*, Lect. VI; *Canon Taylor* apud *Fortnighthy Review*, October 1888; A Protestant Criticism of Protestant Missions apud *Dublin Review*, Jan. 1889, p. 121 sq.; *Hunter*, in periodico *The XIXth Century*, July 1888.

tur; non *effectus secutus*, quia conversiones relative paucæ fuerunt, et explicantur satis naturaliter, sine speciali Christi interventu, si considerentur *summæ pecuniarum* in eis adhibitæ, *auxilium quod potestas civilis*, præsertim Anglicana præbuit, ac influxus quem civilisatio superior necessario exercere debet.

Abundantior est pecunia, numerosiores homines, constantior civilis auctoritatis protectio quam pro catholicis missionibus; et tamen multo minor successus[1]. Apud Protestantes, non inveniuntur, ut apud catholicos, hæc evidentia signa divini interventus: *eminens sanctitas* apud prædicatores, ut in Francisco Xaverio; quamvis enim plures sint ex eis laude digni, generatim tamen, ut ipsi fateri compelluntur, apostolicus spiritus vel deest vel imperfectus est[2]. Nec Deus eorum prædicationem *miraculis* confirmavit; nec *sanguine* suo terras paganas fecundaverunt. Vix enim unum aut alterum martyrem proprie dictum, qui libere pro Christo suam vitam dederit, numerare possunt. Ergo Protestantes catholicitate non gaudent nec *materiali*, quia non sunt universaliter diffusi, nec *formali*, quia eorum universalitas nullos divinos characteres præ se fert. Ergo sectæ protestantium non sunt vera Ecclesia.

§ IV. De Sanctitate Ecclesiæ[3].

147. Sanctitas in sensu proprio de Deo solo prædicatur: de aliis autem entibus secundum eorum assimilationem et conjunctionem cum Illo. Si de personis agatur, sanctæ dicuntur quatenus Deo uniuntur, eum cognoscendo et amando; si de rebus, dicuntur sanctæ propter aliquam specialem relationem cum Deo, v. g. si sint Ejus cultui dedicatæ, si conducant ad Deum colendum etc.

---

[1] Cf. *Wiseman*, Lect. VI; *Marshall*, op. cit.

[2] De quo vide protestantes auctores jam allegatos.

[3] *Bellarm.*, de Concil. et Eccles., l. IV, c. 11-15; *S. Franc. Sales.*, Catholic. Controv. p. 11, a. 3, ch. 5 sq., p. 176 sq.; *Regnier*, ed. Migne, pp. 297, 375, 405; *Murray*, disp. VIII, vol. 11, p. 3 sq., disp. XXII, vol. 111; *Kenrick*, n. 234 sq.; *J. H. Newman*, Diffic. of Anglicans, vol. 1, lect. VIII-IX; Brugère, nn. 76, 89; *Mazzella*, nn. 673 sq., 839; *Pesch*, nn. 409, 422, 431-432; *Tepe*, n. 410 sq.; *Schanz*, op. cit., ch. X.

Ecclesia dicitur sancta multiplici titulo : ratione *Auctoris* qui est Filius Dei; ratione *finis*, qui est gloria Dei; ratione *mediorum*, quæ ad animarum sanctificationem tendunt, ut gratia, fides, sacramenta. De hoc nulla est apud Christianos controversia. Quæritur autem an debeat esse *sancta* ut *societas*, quatenus nempe habens in se *media* ad producendam sanctitatem, ac de facto exhibens *effectus* sanctitatis. De hoc rursum non potest esse magna difficultas ; si enim finis Ecclesiæ est homines ad sanctitatem adducere, *media* ad hunc finem assequendum possidere debet. Item, si Christus instituit Ecclesiam ad sanctitatem promovendam, eique sanctitatis media præbuit, hæc certe, aliquo saltem modo, efficacia esse debent et aliquos *effectus* producere, ne dicamus opus Christi vanum esse.

Sed quid requiritur ut Ecclesia habeat hanc sanctitatem, juxta omnes necessariam, sive ex parte mediorum sive ex parte effectuum? quonam gradu existere debeat, et quibusnam conditionibus sit nota veræ Ecclesiæ, sequenti propositione exponemus.

148. *Thesis Ia :* **Vera Ecclesia debet esse sancta in suis mediis, et effectibus, sanctitate eminenti et supernaturali.**

Prob. 1° *Script. :* Christus enim dicit : "Ego pro eis sanctifico meipsum ut *sint et ipsi sanctificati in veritate*"[1]; et S. Paulus : "Christus dilexit Ecclesiam et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata"[2]. Quæ quidem verba manifeste ostendunt Christum intendisse suam Ecclesiam sanctam fore ; atqui fieri nequit ut ejus intentio vacua et inefficax maneat. Hinc Christiani ab Apostolis passim vocantur "gens sancta" vel "sancti".

2° *Tradit.* SS. Patres frequenter tradunt sanctitatem unum esse ex maxime conspicuis characteribus Ecclesiæ, quæ est *sponsa* Christi et *corpus* cujus Ipse est caput[3] ;

[1] *Joa.* XVII, 19. — [2] *Ephes.* V, 25.

[3] Ita *S. Irenæus* (C. hæres., l. III, c. 24, n. 1) docet Ecclesiam suâ

iterum in symbolum profitentur omnes Christiani se credere in "Ecclesiam sanctam".

149. Ut hæc omnia vera sint, requiritur ut Ecclesia sancta sit sanctitate non quâlibet, sed *eminenti* ac *supernaturali*. Christus tradidit seipsum pro illâ, ut esset sancta, non quidem sanctitate communi, sed sanctitate qualis inveniri nequit in humanâ institutione. Hæc sanctitas est fructus sanguinis Christi : debet proinde esse supernaturalis et vires mere humanas superare. Unde ex parte *mediorum*, in Ecclesiâ inveniri debent sanctitatis media, quæ superent ea quæ humana sapientia præstare posset ; hæc debent esse *media* ipsa *quæ Christus instituit*, et quibus suum regnum dotavit. *Effectus* ab his mediis producti aliquo modo saltem naturam mediorum sequi et manifestare debent, scilicet, debent ita *eminere* et characteres *supernaturales* præ se ferre, ut tanquam effectus Redemptionis Christi connaturales haberi possint.

Evidens est non requiri ut omnia membra Ecclesiæ Christi sint sancta : nam, quantacumque sit efficacitas mediorum, homines semper liberi remanent illis uti vel non. Ceterum Ipse Christus hoc annuntiat, quando regnum cœlorum repræsentat sub figurâ agri, ubi zizania cum bono grano crescit usque ad messem, et in multis aliis parabolis. Nec possibile est determinare numerum membrorum quæ sancta esse debent. Dummodo, ex unâ parte, nonnulla sancta sint sanctitate vere supernaturali, et, ex aliâ parte, media ab Ecclesiâ proposita sint sancta, ejus sanctitas apparebit, quæcumque possit esse corruptio aliorum membrorum : istorum enim corruptio est opus humanæ libertatis, illorum autem sanctitas est, ex hypothesi, opus supernaturale et divinum.

Ex dictis sequitur sanctitatem esse necessariam veræ Ecclesiæ, et insuper illi soli convenire posse quia requirit, ex notione traditâ, supernaturalem influxum quem Christus non præstabit nisi legitimæ suæ sponsæ. Unde ita arguere licet : Illa Christiana secta in qua nullam vere *supernatura-*

---

sanctitate agnosci posse ; nam, "ubi Ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic et ecclesia et *omnis gratia*".

lem sanctitatem, præsertim in effectibus, invenimus, vera Christi Ecclesia esse nequit ; ex aliâ autem parte, illa Ecclesia quæ tales sanctitatis fructus exhibet, ut supernaturalem interventum præsupponant, vera Ecclesia Christi agnoscenda est. Nam, ut ait ipse Christus, ex fructibus eorum cognoscetis eos.

150. *Thesis II[a]:* **Ecclesia Romana, et quidem sola, sanctitate omnino supernaturali præfulget.**

151. 1° *Romana Ecclesia est eminenter sancta in mediis et in effectibus.*

(A) *In mediis :* hæc sunt *doctrina*, *cultus*, *disciplina*.

(a) *In doctrinâ*, sive circa *credenda*, sive circa *agenda*. Nam Ecclesia Romana hodie, sicut et primis sæculis, docet *totam doctrinam* Christi, qualiter in Scripturâ et traditione invenitur. Illius integritatem semper defendit et mediam viam tenere curavit inter contrarios errores quibus, a primâ die, resistere debuit[1]. Quoad *agenda*, semper docuit ac docet præcepta Domini, hominibus præbet codicem moralem completum certum ac clarum, vitans excessus nimiæ laxitatis ac nimiæ rigiditatis, cum sufficienti et efficaci sanctione[2]. Insuper, *consilia Evangelica* nobilioribus animabus proponere non cessavit, illis ostendens viam crucis, quam Christus primus ingressus est, et idealem perfectionem ad quam vocari possunt.

(b) *In cultu.* Per *sacrificium Missæ* in memoriam revocatur Passio Christi, illiusque merita hominibus applicantur. *Septem sacramenta* totam vitam Christiani sanctificant, et specialem gratiam pro qualibet necessitate suppeditant[3] ; sacramentum Pœnitentiæ speciatim adjuvat hominem ad peccata fugienda et expianda. *Oratio*, tam frequenter

[1] Cf. *Newman*, Development of Christian doctrine, Part. II, ch. VI, VII, VIII.

[2] Ecclesia pugnare debuit contra potentissimos principes ad servandam Evangelicam legem integram, v. g. matrimonii unitatem, independentiam Ecclesiæ, libertatem conscientiæ.

[3] Cf. *Gœthe*, de mirabili œconomiâ sacramentorum, in opere The Auto-Biography of Gœthe, Bohn's transl., vol. I, p. 245-248 ; ex quo pauca exscripsimus in *Tr. de Sacram.* n. 26.

commendata, hominem ad Deum elevat, et Dei benedictiones obtinet. Non solum anima, sed et corpus in catholico cultu suas partes habet, in externis ceremoniis, naturæ humanæ adeo accommodatis, et tam idoneis ad internam pietatem fovendam[1].

(c) *Disciplina*, seu leges Ecclesiæ ad hoc tendunt ut legis divinæ adimpletionem promoveant; ita præceptum audiendi Missam promovet spiritum religionis, præcepta circa jejunium et abstinentiam, Christianam mortificationem et abnegationem inculcant.

152. (B) Ecclesia Romana est sancta in *effectibus:* illam sanctitatem considerare possumus in *institutionibus*, in *individuis*, ac in *societate* in genere.

(a) *In institutionibus.* Nulla in historiâ invenitur institutio quæ comparari possit *sacerdotio* catholico, cujus membra cœlibatui perpetuo sunt addicta, ut totaliter Dei et hominum servitio se devovere possint[2].

Præterea in *religiosis ordinibus* Ecclesia hominibus asylum præbet, ubi perfectionem prosequi possunt per praxim evangelicorum consiliorum ac imitationem Christi. Nec solum de propriâ sanctitate ac gloriâ Dei curant religiosi, sed etiam de proximi tum spirituali tum temporali prosperitate. Sic apud eos invenimus homines, qui gloria sunt humanitatis propter suam moralem ac intellectualem superioritatem; qui se totos devovent Christianismi propagationi et barbarorum hominum educationi, ut legere est in historia prædicationis Evangelii apud varias gentes, civilizationem simul cum religione propagantes et præservantes[3]. Alia sunt instituta, quæ caritatis operibus magis directe sese applicant nec minorem heroismum manifestant; ut

[1] *Châteaubriand*, Genius of Christianity, p. IV, l. I; cf. de *Verâ Relig.*, n. 149.

[2] Cf. *De Maistre*, Du Pape, *anglice* The Pope, ch. III; *Hettinger*, Apologie, vol. V, ch. XX, p. 219; *Allies*, The formation of Christendom, p. 355; *Kay*, Social condition of the people, I, p. 592, apud Hettinger, p. 61.

[3] Cf. *Montalembert:* The Monks of the West. *Bancroft's:* History of the United States V. III, ch. XX. *Neander:* History of the Church, t. II, part. II; *Thierry:* Histoire du Tiers-Etat, ch. I.

Patres a Trinitate, ad *redemptionem captivorum* instituti, qui se servos constituebant ad alios liberandos; sorores Caritatis, quæ omnibus renuntiant ut infirmorum et pauperum necessitatibus inserviant; aliæque moniales permultæ, quæ senibus alendis totas se devovent; quæ instituta etiam adversariorum admirationem excitaverunt et eorum imitationem provocaverunt[1]. Considerentur tandem varia instituta caritatis quæ Romana Ecclesia fundavit et fovet. Jam a primo sæculo per orbem nota erat propter suam caritatem, huncque spiritum infudit ubicumque illius actio accepta est. Exinde ortæ sunt *scholæ* ad juventutem educandam, *asyla* ad orphanos, vel derelictos tuendos, *nosocomia* ad infirmos vel senes recipiendos, instituta pro *surdis mutis*, aut vitiosis emendandis innumeræque aliæ caritatis formæ[2]. In his autem observandum est nullum talem spiritum caritatis in ullâ aliâ religione exhibitum fuisse; et hunc talis esse naturæ ut heroismum sæpe attingat et *vires naturales superet.* His igitur et aliis signis facile agnoscitur Romanam Ecclesiam in mundo prosequi missionem Ejus qui "transiit benefaciendo et sanando omnes".

153. (b) In *individuis* manifestatur etiam horum mediorum efficacitas. In Ecclesiâ enim Romanâ invenimus non paucos homines, qui Christi vestigia fideliter prosequuntur. Hæc sola habet *sanctos proprie dictos*, quorum virtus superat quidquid natura humana unquam producere potuit. Filii ejus sunt SS. Patres, ac Ecclesiæ Doctores, qui non minus sanctitate quam ingenio claruerunt; innumeri apostoli, qui heroico zelo impulsi, Evangelium ad barbaros detulerunt, et eos mirabili suâ sanctitate magis quam prædicatione Christo genuerunt: tales sunt Augustinus, Bonifacius, Cyrillus et Methodius, Franciscus Xaverius et omnes moderni apostoli qui etiam nunc eâdem abnegatione hoc opus prosequuntur. Neque, a tempore quo Protestantes

[1] Cf. *Voltaire*, Essai sur les mœurs, t. III, p. 139; *Huber*, Mission à l'intérieur, 1864 apud Hettinger, Vol. V, p. 58; *Card. Baluffi*, The Charity of the Church, ch. XIII.

[2] Cf. *Baluffi*, The Charity of the Church, ch. XVII, XXV, XXVI, aliaque opera jam citata in *Tr. de Verâ Relig.*, n. 159, p. 178, not. 2.

secesserunt, cessavit Ecclesia producere sanctos, ut testes sunt F. Salesius, Carolus Borromæus, Vincentius a Paulo, P. Claver, Alphonsus de Ligorio etc. Id testantur frequentes canonizationes, quæ non fiunt nisi post accuratissimam investigationem de heroicâ sanctitate personæ[1]. Neque desunt *martyres :* in Sinensi et Japonensi imperiis, in Coreâ et Tonkino, in Africâ et Oceaniâ innumeri missionarii fidelesque pro Christo sanguinem fuderunt[2]. Talis virtus ac miracula per sanctos patrata divinum interventum supponunt ; et ideo Ecclesia, quæ hujusmodi fructus etiam hodie profert, divinam originem habere probatur. Minime negatur vitia et scandala apud Romanam Ecclesiam inveniri ; sed qui mali sunt, tales sunt quia illius præceptis non obediunt, nec mediis sanctitatis ab eâ oblatis utuntur. Illi autem qui sunt sancti, tales fiunt quia ejus mandata sequuntur.

154. (c) *Societatem* in genere Romana Ecclesia omnino instauravit, virtutes inculcando quæ extra eam vix cognoscuntur. *Tres sunt virtutes* essentialiter christianæ : *humilitas*, *castitas*, et *caritas :* istæ, mores reformando, societatem etiam regeneraverunt : humilitas egoismum et ambitionem expellit ; castitas hominem docet passiones domare, quæ, si indulgeantur, viam aperiunt omnibus excessibus, ut ex historiâ paganorum luculenter constat[3] ; caritas tandem principium præbet solutionis quæstionibus socialibus maxime arduis, quales sunt dominorum et opificum rationes mutuæ. Atqui nulla est societas quæ vehementius has virtutes inculcaverit, et earum exempla illustriora præbuerit quam Ecclesia Romana[4], præcipue in suis

[1] Ad sciendum quam accurata sit hæc investigatio de heroicis sanctorum virtutibus, legere sufficit eximium opus *Benedicti XIV*, De Servorum Dei Beatificatione.

[2] Cf. *Marshall*, Christian Missions passim, v. g. ch. II ; Lettres édifiantes et curieuses ; Annales de la Propagation de la Foi ; La Salle des Martyrs ; Vie de Théophane Vénard, ch. XIV ; Les Martyrs nègres de l'Ouganda, etc.

[3] In memoriam revoca quæ diximus in *Tr. de Verâ Relig.*, n. 154 sq.

[4] Cf. *Hettinger*, op. cit., vol. V, ch. XX ; *Balmès*, Le Protestantisme

religiosis ordinibus. Illius influxui, magnâ saltem ex parte, debetur spiritus humanitatis ac fraternitatis, qui magis in societate prævalere tendit, spiritus etiam veræ libertatis, qui modernas constitutiones pervadit.

155. Tandem tanquam generale argumentum sanctitatis Romanæ Ecclesiæ afferri potest *donum miraculorum*, quod est decretoria nota illius divinitatis. Quidquid enim in contrarium dicatur, Christus promisit suos discipulos eadem miracula operaturos esse quæ Ipse fecerat[1]; et Patres unanimiter docent donum miraculorum in Ecclesiâ perpetuum esse. Certum est etiam nostris temporibus multa esse miracula de quorum realitate nemo bonæ fidei dubitare potest, nisi historica certitudo omnino evertatur, et in dubium revocentur etiam miracula Christi[2]. Et de facto nihil contra illa objicere possunt adversarii nisi hæc esse impossibilia, et superstitioni credulitatique tribuenda, uti argumentantur rationalistæ contra miracula Scripturæ[3].

Jamvero miracula et supernaturalia charismata clarissimum sunt signum Spiritus Sancti habitantis in Ecclesiâ,

---

comparé au Cathol., *anglice* Protestantism and Catholicity compared, ch. XXIV sq.; *Lacordaire*, Conférences de N.-Dame, 21e, 36e, Conf. Legantur pariter Encyclicæ *Leonis XIII* Immortale Dei, Rerum Novarum etc. ubi dilucide exponuntur ea quæ ad societatis mala corrigenda necessaria sunt.

[1] *Joa.* XIV, 12; *Marc.* XVI, 18.

[2] Revera nullus hodie canonizatur, nisi quædam miracula patraverit, nec ullum admittitur miraculum nisi, post severum examen, certo moraliter constet, ut omnes norunt qui pontificios actus de sanctorum canonizatione legerunt. Ita v. g. miraculum a S. Vincentio patratum erga A. E. Sackville, quod a pluribus protestantibus ut vere miraculosum agnitum fuerat, non ut tale admissum fuit a S. Rituum Congregatione, defectu sufficientium probationum; iterum Anglus protestans, qui Romæ legerat quasdam miraculorum relationes, declaravit se libenter accipere omnia miracula, quæ tam validis demonstrabantur argumentis, nec parum stupuit, dum audivit hæc eadem facta a Rom. Congregationibus ut miraculosa non fuisse habita, propter defectum probationum. (Cf. *Perrone*, de Verâ Relig., n. 187, not. 1).

[3] Hinc dilucide ostendit *J. H. Newman* (Essays on Miracles, Essay II) non posse rejici ecclesiastica miracula quin simul rejiciantur multa saltem ex biblicis miraculis.

quæ illis insignitur. Hæc ergo est supernaturaliter sancta ac divina.

156. 2° *Sola Romana Ecclesia est sancta.* Quoad Ecclesiam Græcam, dicere sufficiat hanc habere quidem omnia fere media sanctitatis a Christo Ecclesiæ suæ tradita, quum sacrificium Missæ et septem sacramenta servaverit, sed non illos sanctitatis fructus exhibere qui illius vere supernaturalem fecunditatem ostendant. Ratio est quia ex quo a verâ Ecclesiâ sese separavit, Christus in eâ non operatur mirabiles effectus quos in proprio regno producit[1].

157. De *Protestantibus* sectis affirmatur eas non esse sanctas, non quidem eo sensu quod in eis nihil inveniatur virtuti favens et quod nullus bonus effectus ab ipsis producatur, sed in hoc sensu quod non habent media ad sanctitatem satis efficacia, præsertim si cum eis quæ in Ecclesiâ Romanâ sunt, comparentur ; et quia quod in eis bonum est, vel non superat sanctitatem naturalem, vel tribui potest supernaturalibus elementis quæ retinuerunt, nec comparari potest iis quæ a R. Ecclesiâ producuntur. Unde evidenter sequetur (si una est tantum genuina forma Christianismi et legitima sponsa Christi, ut probavimus), hanc non esse protestantismum.

158. (A) *Quoad sanctitatis media.* (a) Si *doctrina* spectetur, nullibi invenitur corpus *dogmatum* certum ac determinatum, sed ubique varietas et dissensiones, ita ut nulla fere sit veritas in Scripturâ tradita, de quâ non dubitetur in aliquâ sectâ. Talis confusio intellectum illuminare nequit, nec sanctitati favet, sed potius ad rationalismum ducit, teste experientiâ. Quoad *praxim*, doctrina de inutilitate operum ac justificatione per *solam* fidem, *ex se* minime tendit ad virtutes fovendas, sed potius ad vitia augenda, et, licet prava hujus doctrinæ consectaria communiter hodie a Protestantibus rejiciantur, doctrina ipsa retinetur. Præterea si præcepta evangelica generatim servata sunt, Reformatores tamen consilia rejecerunt, virginitatem, a Christo et Apostolis commendatam, condemnantes, mortificationem et abnegationem de medio tollentes, sicque etiam genuinum typum sanctitatis christianæ ab oculis removentes, ex quo sequitur præcepta stricta moralitatis vim et efficaciam suam partim saltem amittere. Etiam nunc notio veræ sanctitatis ignota videtur multis Protestantibus theologis et prædicatoribus, qui virtu-

[1] Quum hoc evolvere non possimus, cf. *de Maistre*, Du Pape, l. IV ; *Gagarin*, La Réforme du Clergé Russe, in periodico Etudes Relig. des Jés. 1866-67 ; *A. Leroy-Beaulieu*, L'Empire des Tsars et les Russes, vol. III, La Religion.

tes Christianismo proprias fere nunquam annuntiant, sed solum eas quæ naturales dicuntur.

(b) Quoad *cultum*. Nulla est religio sine sacerdotio et sacrificio: hæc a plerisque Protestantium sectis absunt, et remanent tantum prædicatores qui nullam missionem habent. Sacramenta, quæ apud Catholicos sanctitatis media sunt efficacissima ab illis fere omnia rejiciuntur; et quæ servantur, Baptismus et Cœna, plerumque tanquam mera signa considerantur, non ut fontes gratiæ. Cultus proprie dictus nihil exhibet quod animam ad Deum elevet, quod naturæ hominis, spiritualis simul et corporalis, respondeat; ac consistit in quibusdam externis actibus, prædicationibus, Scripturæ lectionibus et aliis hujusmodi, quæ nec ad Deum honorandum nec ad hominem sanctificandum multum prodesse videntur[1]. Equidem non agitur hic de sectis quæ Romanam ecclesiam in cultu suo imitantur: hæ siquidem suo modo agnoscunt Protestantici cultus insufficientiam.

(c) In *disciplinâ*, nihil est quod legis divinæ observantiam promoveat, sed rejectæ sunt omnes leges circa jejunia, abstinentiam, confessionem et alia hujusmodi, quæ christianam mortificationem et abnegationem fovent.

159. (B) Quoad sanctitatis *effectus* (a) nullam *institutionem* produxit Protestantismus, quæ supernaturalem characterem præ se ferat, sed e contra omnes illas rejecit et in sinu suo destruxit quæ gloria Christianismi fuerant, v. g. ordines religiosos, qui tam excellentes et sanctos effectus exhibuerant et a nobilissimis Christianorum, in omnibus sæculis, habiti fuerant tanquam unus e pretiosissimis fructibus religionis Christi[2]. Opera caritatis quæ apud Catholicos florent, imitari recenter conati sunt et certe magnas pecuniæ summas illis devoverunt, sed spiritus deest, quia desunt abnegatio et caritas.

---

[1] Quod nonnulli Protestantes candide fatentur; ita inter alios Goethe (Auto-Biography, Bohn's translat. vol. I, p. 245 sq.) ait Protestanticum cultum minime fidelium aspirationibus accommodari, ita ut paulatim templa relinquant, ut alias efforment sectas, vel nulli adhæreant, Deum suo proprio modo colentes, et ita in naturalismum labentes. Integrum locum legere potes apud Schanz, l. c. p. 322 sq.

[2] Hinc Puseyislæ recenter ordines hujusmodi instituere conati sunt, ita agnoscentes Protestantismi auctores pessime egisse eosdem abolendo. De his autem Protestanticis ordinibus merito scribit *The Independent* (nov. 28, 1895, p. 15) eos florere non posse in regionibus Protestantium, et eos qui religiosos ordines efformare volunt, ad Romanam Ecclesiam confugere debere.

(b) In *individuis*, protestantismus nihil produxit quod comparari possit sanctis Ecclesiæ Romanæ, quamvis per tria sæcula nunc duraverit. Si quæ sanctitas apud eos esset, hæc in primis temporibus invenienda esset, ac præsertim apud fundatores. Legantur autem eorum vitæ et opera, ac testimonia, quæ ipsi Protestantes de illis ferunt; et constabit eos, nedum sancti fuerint, nec ordinarias christianas virtutes coluisse. Lutherum invenimus infidelem suis promissis, conviciosum in proximum, insignem superbiâ; Calvinum crudelem, ut alia taceantur; Zwinglium, libidinis servum; Henricum VIII crudelem et luxuriæ addictum. Si tales Reformatores, mirum non est eorum discipulos non fuisse egregia virtutis exemplaria, præsertim eos qui Reformatoribus propinquiores fuerunt: de hoc querebatur ipse Lutherus: "Mundus in dies fit deterior; sunt nunc homines magis vindictæ cupidi, magis avari, magis ab omni misericordiâ remoti, magis immodesti et indisciplinati, multoque deteriores quam fuerint in papatu"[1]. Si autem postea viri qui in Protestantismo nati et in eo bonâ fide remanentes, aliquot virtutes etiam supernaturales coluerint et hodie etiam colant, hoc tribuendum est misericordiæ Dei, qui, etiam extra veram Ecclesiam, hominibus bonæ voluntatis gratiam suam largitur; sed ex hoc minime inferri potest sectam, cui bonâ fide adhærent, esse veram Ecclesiam, vel veræ Ecclesiæ partem.

(c) Pro *societate* effectus Reformationis feliciores non fuerunt quam pro individuis: ab eâ exulant virtutes propriæ Christianismo, humilitas et obedientia, nam spiritus privatus fit suprema regula, nec ulla superest auctoritas; virginitas, quam reformatores condemnant; abnegatio, quia inutilia ab eis existimantur bona opera. Sicque rejectis consiliis, ipsa præcepta mox violantur; et sequitur illa morum corruptio quæ primos annos reformationis concomitata est. Reactio quædam postea exorta est; multa tamen testimonia ostendunt protestantes nationes catholicis inferiores esse sub respectu morum[2], quamvis hoc difficile sit cum certitudine determinare, pro-

[1] *Lutherus*, Postilla in Evang. dom. I. Adv. Idem fatetur Melanchton. Ad fusiorem hujus rei probationem vide *Döellinger*, Die Reformation (opus gallice translatum); *J. Janssen*, Geschichte des deutschen Volkes, B. II et III; vel *L'Allemagne et la Réforme par J. Janssen*, traduit de l'allemand par E. Paris, vol. II, liv. III, p. 417 sq.; *A. Nicolas*, Du Protestantisme, Paris, 1854, vol. II, l. III, c. 4, p. 337 sq.

[2] Cf. *A. Young*, Catholic and Protestant Countries compared, New-York, 1894, ubi ex ipsorum Protestantium testimoniis ostenditur apud Catholicos pauciora inveniri crimina, majoremque virtutem et felicita-

pter varias causas quæ in mores influere possunt. Dubitari saltem nequit apud Protestantes spiritum christianum minutum esse et locum dedisse indifferentissimo ac rationalismo. Cum res ita se habeant, mirum non est nulla miracula vel divina charismata apud eos inveniri; quod ipsi confitentur; ideoque contendunt, sed prorsus gratuito, miracula cessasse morte Apostolorum, fundato Christianismo, perinde ac si Christianismus non fundaretur quotidie in diversis regionibus. Ergo apud Protestantes nullus est effectus qui sanctitatem socialem vere supernaturalem manifestet. Multa certe apud eos bona sunt, sed eorum virtutes sufficienter explicantur ex eo quod habent aliquam notionem Christianismi, in eoque inveniunt puriorem doctrinam et efficaciora motiva quam in quâlibet religione paganâ. Sed non manifestatur specialis actio Spiritus Sancti in societate ipsâ. Ergo non est hæc ecclesia pro quâ Christus se tradidit, ut esset *sancta* et *immaculata:* fructus enim sanguinis Christi excellentioris sunt naturæ.

160. *Objicitur* sæpe majorem esse temporalem prosperitatem protestantium quam catholicarum nationum. Dato, non concesso, factum verum esse, non inde sequitur religionem protestanticam præstantiorem esse catholicâ : religio enim *directe* bonum animarum promovet, et *indirecte* tantum bonum temporale; unde fieri potest ut populus, falsæ religioni addictus, majorem prosperitatem attingat quam populus veram profitens religionem, quum hæc prosperitas ex causis naturalibus maxime pendeat : quod certe luculenter constat exemplo populi judaici, qui, per longum saltem tempus, non attigit civilisationis gradum apud nonnullas finitimas Gentes vigentem.

Ad factum autem quod spectat, hæc notamus, post *Brugère* (nn. 77, 90) : tria præsertim ad civilisationem concurrunt : opum terrenarum productio et æqua repartitio; ingeniorum cultura intellectualis; voluntatum recta ordinatio et animorum satisfactio interior. Jamvero hoc tertium elementum, quod præcipuum est, maxime fovetur a Catholicismo, tum *præceptis* puris et omnino deter-

tem quam apud Protestantes. Hic tamen animadvertimus non posse hâc de re æquum ferri judicium, nisi ratio habeatur naturalium qualitatum et defectuum apud varias gentes vigentium; unde comparatio accuratior est quando fit inter Catholicos et Protestantes *ejusdem regionis:* tunc enim differentiæ quæ notantur non nationis genio sed religionis influxui merito tribuuntur. Pariter non ad *externa* tantum attendendum est, quum nonnulli sint qui exterius gloriantur de criminibus, quæ nunquam commiserunt, dum alii sedulo celant crimina vere commissa.

minatis quæ tradit, tum *sacramentis*, quibus præceptorum adimpletio facilior evadit : quod multi Protestantes ipsi fatentur[1]. Quoad *culturæ intellectualis* studium, fatemur equidem theoriam *judicii privati* vividius forsan stimulare instructionis diffusionem, sed simul multiplicium errorum pullulationem maxime fovet, ut ex operibus Protestantium luculenter colligitur. Ex aliâ autem parte Catholicismus, auctoritate infallibili innixus, mentis aberrationem ac laboris disperditionem prævenit, necnon abnegationem et caritatem promovet, cum ardenti desiderio minimis fratribus impertiendi cognitionem eorum quæ ad bonum spirituale et temporale conducunt. Quoad *opes terrenas*, earum *productioni* efficacius forsan favet Protestantismus, quia, animos ad cœlestia minus erigens, eo ipso in terrena ardentius tendit; sed Catholicismus eorum *æquam repartitionem* multo melius procurat, e spiritu propriæ abnegationis et fraternæ caritatis. Jamvero ad veram civilisationem et populorum felicitatem magis conducit æqua opum repartitio quam febrilis productio. Hinc etiam Protestantes scriptores, per regiones catholicas iter facientes, non potuerunt non mirari felicem sortem etiam eorum qui ceteroquin hujusmodi bonis carebant, dum miserabile fatum pauperum in protestanticis regionibus degentium vividis coloribus depingunt[2]. Nil igitur contra nostram thesim ex prosperitate temporali Protestantium desumi potest[3].

Aliunde probatum est Ecclesiam romanam, et quidem solam, esse vere unam, apostolicam, catholicam atque sanctam; ergo sola est vera Christi Ecclesia.

COROLLARIUM : DE NECESSITATE VERAM ECCLESIAM AMPLECTENDI, SEU EXTRA ECCLESIAM NULLA SALUS[4].

161. *Status quæstionis.* Demonstratâ veritate Ecclesiæ

[1] Præter testimonia jam allata, cf. *Naville* apud *de Baudry*, La Religion du cœur, p. 84 sq.

[2] Cf. *C. E. Lester*, The Glory and Shame of England, ed. 1876, vol. I, pp. 141, 161, 181 et alibi passim; *Thieblin*, Spain and the Spaniards, pp. 58, 95, 323 sq., 377 sq., 383 sq. etc.; *S. Laing*, Notes of a Traveller, pp. 42, 64, 78, etc.; *Contemporary Review*, 1880, p. 329 sq.; *Young*, op. cit. ch. I-VIII.

[3] Ad fusiorem hujus quæstionis solutionem, vide *Balmès*, op. cit., ch. XI sq.; *A. Nicolas*, op. cit. vol. II, l. III, c. 5, p. 394 sq.; *F. Martin*, de l'Avenir du Protestantisme, l. IV, p. 200 sq., l. IV, p. 321 sq., l. VIII, p. 477 sq.; *J. H. Newman*, Diffic. of Anglicans, lect. VIII-IX.

[4] *S. Thomas*, in I Decretalem; *Bellarm.*, de Eccles. milit., l. III,

Romanæ, jam intelligi potest axioma : *Extra Ecclesiam nulla salus.* Ad cujus expositionem, sciendum est aliquid dupliciter esse necessarium ad salutem. Illud siquidem necessarium est necessitate *medii*, sine quo, etiam *inculpabiliter* omisso, salus obtineri nequit; id autem necessarium est necessitate *præcepti*, sine quo *culpabiliter* omisso, salus obtineri non valet. Iterum in Ecclesiâ duo distingui possunt, *corpus* et *anima :* corpus est elementum visibile, seu collectio eorum qui *exterius* in unam societatem christianam coadunantur sub regimine Episcoporum Romanique Pontificis; anima vero est elementum invisibile seu collectio eorum qui *interius* in unam societatem spiritualem conveniunt per internum fidei et caritatis vinculum. Itaque ad corpus Ecclesiæ pertinent ii omnes qui exterius doctrinam christianam profitentur sub Romani Pontificis magisterio et regimine; ad animam vero, ii omnes qui internam fidem et caritatem habent, ideoque in statu gratiæ versantur.

Quibus positis, (**a**) necessarium est necessitate *medii* ad *animam* Ecclesiæ pertinere : hoc enim nihil aliud significat nisi fidem et caritatem, seu statum gratiæ esse in præsenti rerum ordine conditionem necessariam ad salutem : quod omnes Christiani concedunt. Quilibet autem adultus sincere conscientiæ dictamen sequens, has dispositiones assequi potest, Dei juvante gratiâ, ut exponitur in *Tr. de Gratiâ* (n. 88). (**b**) Pariter necessarium est necessitate *medii* pertinere ad Ecclesiæ corpus saltem *in voto*, i. e. sincerum habere desiderium corpus Ecclesiæ ingrediendi; sufficit autem, in iis qui veram Christi Ecclesiam non cognoscunt, votum *implicitum*, i. e. illud votum quod includitur in actu perfectæ contritionis vel amoris Dei, quo quis sincere vult ejus mandata servare; quum enim unum ex divinis mandatis sit veram Ecclesiam amplecti, qui Deum diligit, vult *implicite* hoc mandatum exsequi. (**c**) Non est autem necessarium

c. 3; *Murray*, disp. VII, vol. I, p. 731 sq.; *Mazzella*, n. 490 sq., *Franzelin*, th. 24; *Zigliara*, Propædeutica, l. IV, c. 12; *Pesch.* n. 391 sq.; *Tepe*, n. 459 sq.; *Schanz*, op. cit. vol. III, c. 9; *J. Buroni*, De Intolerantiâ cathol., Taurini, 1868; *E. Dublanchy*, De Axiomate : Extra Ecclesiam nulla salus, Barri-Ducis, 1895; qui erudite simul et diserte hoc axioma exponit.

necessitate *medii* ad corpus Ecclesiæ pertinere *in re*, sed solum necessarium necessitate præcepti; adeoque qui *inculpabiliter* extra corpus Ecclesiæ manet, non eo ipso damnatur, sed, positis ponendis, salvari potest.

Hic est igitur genuinus axiomatis sensus: Qui *culpabiliter* extra Ecclesiæ Romanæ corpus manet, i. e. qui sciens eam esse veram Ecclesiam Christi, propriâ culpâ eam ingredi recusat, salvari nequit, quum scienter et volenter grave divinum præceptum contemnat [1]. Duo igitur excusant ab hâc obligatione: *ignorantia invincibilis* et *impotentia*. Prior multiplici modo contingere potest, v. g. quando invincibiliter ignoratur revelatio christiana, vel ipsa existentia Ecclesiæ, vel obligatio ei adhærendi, vel quæ sit vera Ecclesia; posterior occurrit quando quis, licet veram cognoscens Ecclesiam, propter obstacula, pro præsenti insuperabilia, eam ingredi non valet: talis est catechumenus, qui ante baptismum, citra culpam dilatum, repentinâ morte corripitur.

162. *Probatur* axioma sensu exposito. 1° *Qui culpabiliter extra Ecclesiam usque ad finem vitæ manet, salvus fieri nequit.* (**A**) Ex dictis enim, Christus Ecclesiam instituit ad doctrinam suam tuendam prædicandamque, et in eâ constituit præpositos qui jus habent docendi et regendi in rebus spiritualibus omnem creaturam; aliunde, sub pœnâ damnationis, omnibus præcepit ut his præpositis obedirent: "Prædicate Evangelium omni creaturæ; qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; *qui vero non crediderit, condemnabitur*... Euntes ergo docete omnes gentes... docentes eos *servare omnia quæcumque mandavi* vobis [2]. Ergo qui culpabiliter, i. e. scienter et volenter obedientiam denegat his præpositis, qui, ex probatis, sunt Episcopi et Ponti-

[1] Si quis autem dubitet quænam sit vera Ecclesia, inquirere et orare debet, donec tandem aliquando omne rationabile dubium excusserit: hâc de re instruendi sunt Protestantes, ut, divino adjuvante lumine, facilius veritatem inveniant et inventam amplectantur. Cf. *J. H. Newman*, Diffic. of Anglians, vol. I, p. 358 sq.

[2] *Marc.* XVI, 15; *Matt.* XXVIII, 19-20; cf. *Matt.* X, 14-15, 40; XVIII, 17; *Luc.* X, 16.

fices Romanæ Ecclesiæ, graviter peccat et periculo damnationis sese exponit.

(B) Idem docuit *christiana antiquitas*. *Origenes* primus esse videtur qui *propriis terminis* hoc axioma expresserit : "Nemo ergo sibi persuadeat, nemo semetipsum decipiat : extra hanc domum, i. e. *extra Ecclesiam nemo salvatur*"[1]. Sed post eum multi Patres idem inculcârunt; ita *S. Cyprianus*[2] : "Quisquis ab Ecclesiâ segregatus adulteræ jungitur, a promissis Ecclesiæ separatur : nec perveniet ad Christi præmia, qui relinquit Ecclesiam Christi ... Habere jam non potest Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet matrem". *S. Augustinus* supponit hoc axioma omnibus esse notum, dum scribit[3] : "Salus extra Ecclesiam non est. Quis negat? et ideo quæcumque ipsius Ecclesiæ habentur extra Ecclesiam non valent ad salutem". Imo Protestantes ipsi plus minusve explicite idem docent; ita Confessio *Helvetica* prior, art. 26 : "Arcemus item quotquot ab Ecclesiæ sanctâ societate discedentes, aliena dogmata vel ingerunt vel sectantur ... Quos si obstinate monitioni Ecclesiæ et christianæ eruditioni non obsecundant, per magistratum coercendos, ne contagione gregem Dei inficiant, judicamus"[4].

163. 2° *Qui vero inculpabiliter extra Ecclesiam manet, salvus esse potest*, dummodo per fidem et caritatem, vel contritionem, ad animam Ecclesiæ pertineat. (A) Hic fuit enim constans Ecclesiæ sensus, quem authentice declaravit

---

[1] *Origen.*, homil. III in Josue. Ante ipsum vero, *S. Ignatius* (ad Phil. n. 3), *S. Irenæus* (Adv. Hæres. l. IV, c. 30, n. 7) eamdem doctrinam æquivalenter docuerant.

[2] *S. Cyprian.*, de Unit. Ecclesiæ, n. 6.

[3] *S. August.*, de Baptismo, l. IV, c. 17.

[4] Apud *Schaff*, Creeds of Christendom, vol. III, p. 228. Quod etiam apertius declarat posterior Helvetica Confessio (*Schaff*, l. c. p. 276) : "Communionem vero cum Ecclesiâ Christi verâ tanti facimus, ut negemus eos coram Deo vivere posse, qui cum verâ Dei Ecclesiâ non communicant, sed ab eâ se separant". Ita etiam *articuli anglicani*, *Confessio Westmonasteriensis*, etc. apud *Schaff*, apud op. cit. pp. 499, 657.

Pius IX[1]: "Tenendum quippe ex fide est, extra Apostolicam Romanam Ecclesiam salvum fieri neminem posse, hanc esse unicam salutis arcam, hanc qui non fuerit ingressus, diluvio periturum; sed tamen *pro certo pariter habendum est qui veræ religionis ignorantiâ laborent, si ea sit invincibilis, nullâ ipsos obstringi hujusce rei culpâ ante oculos Domini. Nunc vero quis tantum sibi arroget, ut hujusmodi ignorantiæ designare limites queat, juxta populorum, regionum, ingeniorum aliarumque rerum tam multarum* rationem et varietatem"? Et alibi addit nullum "æternis puniri suppliciis, qui *voluntariæ culpæ* reatum non habeat". Doctrinam igitur catholicam falso exponunt qui contendunt acatholicos omni spe salutis destitui.

(B) Revera *Scriptura* satis clare insinuat Gentiles non paucos apud Deum gratiam invenisse et fuisse salvatos; siquidem Job, qui ut Dei amicus exhibetur, extra Synagogam, seu hujus temporis Ecclesiam, versabatur; et exinde concludit *Augustinus* multos alios inter Gentiles Deo placuisse[2]; Ninivitæ pariter, licet extra Ecclesiam manentes,

[1] Apud *Denziger*, Enchiridion, n. 1504. Errant igitur *O. Brownson* (Works, vol. V, controv. 1) et *Müller* (Extra Ecclesiam nulla salus), qui contendunt Protestantes, *inculpabiliter* extra Ecclesiam manentes, salvari non posse; dicunt siquidem fidem, quam in baptismo acceperunt, necessario amitti, quum extra actualem Ecclesiæ catholicæ adhæsionem, impossibile sit actum veræ fidei elicere. Argumentum hujusmodi omni fundamento carere ostendimus in *Tr. de Fide* (nn. 105, 147). Interea notare sufficiat præfatam opinionem aperte contradicere verbis Pii IX supra citatis, et sequentibus: "Notum Nobis Vobisque, eos qui invincibili circa sanctissimam nostram religionem ignorantiâ laborant, quique naturalem legem ejusque præcepta in omnium cordibus a Deo insculpta sedulo servantes, ac Deo obedire parati, honestam rectamque vitam agunt, *posse, divinæ lucis et gratiæ operante virtute, æternam consequi vitam;* cum Deus .... pro summâ suâ bonitate et clementiâ, *minime patiatur quempiam æternis puniri suppliciis, qui voluntariæ culpæ reatum non habeat*". (Encycl. 10 August. 1863, apud *Denzing.* l. c. n. 1529.)

[2] "Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno (Job) sciremus etiam per alias gentes esse potuisse qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinentes ad spiritualem Jerusalem". (*S. August.*, de Civit. Dei, l. XVIII, c. 47). Alios Patrum textus videre est apud *Dublanchy*, op. cit. p. 391 sq.

pœnitentiæ gratiam acceperunt. Fatemur equidem sub N. Lege præceptum adesse Ecclesiam ingrediendi ; sed ex hoc minime sequitur salutis media ita coarcta fuisse ut qui ignorant Evangelium vel veram Ecclesiam, eo ipso damnandi sint ; inconcussum enim stat principium, Scripturâ, Patribus et theologis constanter inculcatum, Deum scil. sincere velle salutem omnium, etiam Infidelium, nullumque adultum damnari posse nisi scienter et pertinaciter contra conscientiæ dictamen graviter offenderit [1].

Fatemur equidem eos quibusdam carere mediis salutis, v. g. sacramento Pœnitentiæ etc.; sed ex hoc non sequitur eos omni medio carere, etiam quando peccaverunt : possunt enim actum contritionis elicere, sicut ipsi Judæi ante Christi adventum.

164. 3° *Solv. diffic.* (A) Objiciunt *Rationatistæ* Protestantesque *Liberales* hoc dogmate illimitatum credulitatis spiritum causatum fuisse, quo scientiarum progressus maxime retardatur [2].

Resp. Hoc axioma *ex se* credulitatem non generat, sed solummodo supponit nos certos esse tum de existentiâ revelationis tum de divinitate Ecclesiæ ; excludit proinde scepticismum quidem et indifferentismum, non autem *criticum*, ut aiunt, spiritum ; certitudo enim hujusmodi scientifice non acquiritur nisi criticæ ope, et quicumque tantisper legerit S. Thomæ aliorumque theologorum opera, mox videbit difficultates ab adversariis propositas, non fuisse suppressas, sed candide expensas et invicte confutatas. Non omnia quidem quæ scripserunt, hodie ut omnino certa habentur, sed scriptis suis luculenter ostenderunt legitimum inquisitionis spiritum tunc temporis viguisse. Et sane falso asserunt adversarii absolutâ certitudine legitimum criticæ usum fugari : si res enim ita se haberet, quotiescumque veritas apodicticis demonstratur argumentis, ars critica eo ipso periret ; quod certe nemo sanæ mentis asserit.

(B) Addunt hoc dogmate necessario foveri *persecutionem* eorum qui extra Ecclesiam versantur, et spiritum intolerantiæ [3].

---

[1] Quod *ex professo* probabimus in *Tr. de Deo Uno*, n. 127 sq.; *de Verbo Incarn.* n. 202 ; *de Gratiâ*, n. 86 sq.

[2] *Lecky*, History of the rise and influence of the spirit of Rationalism, N. York, 1893, ch. IV, vol. I, p. 395.

[3] *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 11.

Resp. Ex hoc dogmate non fluit *per se* persecutionis spiritus, sed solum magnus zelus ad veram fidem ubique propagandam, eamque contra ejus impugnatores strenue tuendam. Exinde quidem fit ut in societatibus catholicis novatores, qui errores nocivos spargunt, aliquando pœnis etiam temporalibus puniantur ; sed hoc legitimum est, positis ponendis, sicut licet etiam hodie Socialistas et Communistas coercere, dum contra ordinem publicum conspirant : secus enim nulla societas per longum tempus subsistere posset. Aliunde in societatibus mixtis, ubi Catholici simul et Acatholici inveniuntur, prudentia suggerit ut, majus malum vitandi causâ, multi errores tollerentur, dummodo pax publica non turbetur. Ad *facta* quod spectat, si aliquot abusus Medio Ævo contigerunt, id tribui debet intimæ unioni inter Statum et Ecclesiam tunc temporis vigenti, vi cujus hæresis ut crimen non solum religiosum, sed civile habebatur, pacem reipublicæ perturbans, ideoque pœnis corporalibus puniendum ; quum vero illis temporibus sævissimæ pœnæ etiam contra ordinaria delicta infligerentur, mirum non est hæresis peccatum publicum, ad seditiones fovendas aptum, pœnâ mortis vel exsilii fuisse correptum ; nam, ut ait *S. Thomas*[1], "multo gravius est corrumpere fidem per quam est animæ vita, quam falsare pecuniam, per quam temporali vitæ subvenitur ; unde si falsarii pecuniæ, vel alii malefactores statim per sæculares principes juste morti traduntur, multo magis hæretici..."

CONCLUSIO TOTIUS CAPITIS :

De regula fidei[2].

165. *Status quæstionis.* Demonstratâ veritate Ecclesiæ catholicæ, et necessitate eam ingrediendi, per modum coro-

[1] *S. Thom.*, 2. 2. q. XI, a. 3. Protestantes, qui tam acriter Ecclesiam de intolerantiâ arguunt, recordari debent se non minori zelo omni suppliciorum genere Catholicos affecisse, ut eloquenter arguit *J. H. Newman*, Present Position of Catholics in England, London, 1889, lect. V, p. 182 sq. Hâc de re vide etiam *A. Nicolas*, op. cit., l. III, c. 2, p. 127 sq.; *Balmès*, Protestantism compared with Catholicity, c. 34-37, ubi ostenditur Protestantes multo copiosius ac crudelius sanguinem effudisse quam ipsum Inquisitionis tribunal.

[2] *Bellarminus*, de Verbo Dei, lib. III, c. 1 sq.; *Becanus*, Summa theolog. part. III, tr. I, de Fide, cc. 3, 7 ; *Regnier*, op. cit. ed. Migne, p. 56 sq.; *Perrone*, Il Protest. e la Reg. di Fede (gallice translatum) ; *Wiseman*, op. cit. lect. II-III ; *Milner*, The End of Relig. Controversy, lett. 5-12 ; *Hughes* and *Breckenridge* Controversy, 3ª ed.

nidis comparationem instituere possumus inter regulam fidei catholicam et protestanticam.

Fidei regula in genere est norma quædam certa et universalis, quâ determinari possit quænam sint credenda. Christus videlicet talem normam, juxta omnes, instituere debuit; secus enim fideles quid credere debeant, scire nequirent. Regula hujusmodi, ut intentum finem obtineat, nonnullis vestiri debet conditionibus; debet esse (a) *tuta* et *completa*, omnia videlicet complectens quæ Deus revelavit, et quidem sine admixtione erroris, ut certi esse valeamus de voluntate Dei in rebus ad salutem spectantibus; (b) *universalis, et omnibus obvia*, talis scilicet quæ possit ab omnibus veritatem sincere quærentibus, et quidem omni tempore cognosci et intelligi : fides enim, sicut salus ipsa, non paucis sed omnibus necessaria est; ideoque assignari debet fidei regula omnium ingenio adaptata; (c) *apta ad controversias dirimendas;* fides enim certa et inconcussa esse debet; necesse est igitur ut, quum dubia et controversiæ circa credenda oriuntur, certa sit regula quâ quæstiones hujusmodi secure definiantur. Inquiramus igitur oportet quænam ex duabus præfatis regulis has conditiones adimpleat.

Jamvero fidei regula, juxta Protestantes, est verbum Dei scriptum, seu Scriptura sacra et quidem sola. Quum vero difficultates circa Scripturæ sensum oriuntur, solvi debent vel *privato examine*, seu privatâ cujusque ratione, omnibus adhibitis mediis humanis ad veram textûs intelligentiam necessariis : ita Lutherani, Calvinistæ, necnon Liberales Protestantes, vel *historiæ* ac *traditionis* ope, absque tamen infallibili auctoritate, ut volunt Anglicani; vel *privatâ inspiratione*, seu internâ uniuscujusque communicatione cum Spiritu Sancto, a quo verum Scripturæ sensum accipimus, prout tenent Anabaptistæ, Quakeri, Swedenborgiani, Methodistæ non pauci ac sectæ mysticæ.

Philadelphia, p. 1-239; *Murray*, vol. III, disp. XIV; *Brugère*, n. 16 sq.; *L. N. Bégin*, La Sainte Ecriture et la Règle de Foi, Québec, 1874 (anglice redditum); *Mazzella*, de Virtutibus infusis, n. 889 sq.

166. Catholici autem duplicem fidei regulam agnoscunt, *remotam* et *proximam*. Prior est *verbum Dei* sive *scriptum*, sive *traditum*, i. e. *Scriptura* [1] et *Traditio*; posterior est *infallibilis auctoritas Ecclesiæ*, quæ nos certos reddit de divinâ Scripturarum inspiratione, et de vero earum sensu; videlicet Ecclesia, cujus infallibilem auctoritatem probavimus, determinat quinam libri sint inspirati, eosdemque modo authentico interpretatur. Nec in hoc adest circulus vitiosus: non enim probatur idem per idem, sed, postquam argumentis mere scientificis historicam auctoritatem Evangelii demonstravimus, divinamque Christi missionem, verbis et factis ipsius Christi quæ ibi referuntur, probatur Ecclesiæ infallibilitas: hâc autem admissâ, jam logice accipimus Ecclesiæ decreta circa inspiratorum librorum canonem et interpretationem [2].

167. 1° *Regula fidei protestantica neque tuta, neque universalis aut ad controversias dirimendas apta dici potest.*

(A) *Non tuta*, neque *completa*. (a) Ut enim *tuta* esset, oportet ut Protestantes certo scirent, extra auctoritatem Ecclesiæ, quinam sint libri inspirati: si enim nonnulli ignorentur, forsan in eis continetur veritas scitu necessaria; si ut inspirati habentur qui revera non sunt, ut revelatum existimari potest id quod non est verbum Dei, et sic periculum erroris incurritur. Atqui impossibile est, seclusâ infallibilitate Ecclesiæ, certo determinare Canonem Scripturarum, seu quinam sint libri inspirati. Media enim a Novatoribus excogitata ad hoc definiendum prorsus insufficientia sunt: dicunt siquidem illos libros Vet. Testamenti inspiratos esse qui ut tales a Christo ejusve Apostolis declarati sunt; quoad Nov. Testamentum, ut inspirata habent ea omnia quæ ab Apostolis scripta sunt, vel ab eis reco-

[1] Protestantes igitur Catholicos calumniantur dum dicunt hos Scripturas non amare: pleraque argumenta quibus hactenus usi sumus, ex Scripturâ desumpta sunt, et historiâ constat Ecclesiam fuisse omni tempore sacrorum librorum non solum fidelissimum custodem, sed etiam optimum interpretem; cfr. *Wiseman*, l. c. p. 50.

[2] *Wiseman*, op. cit. lect. III, p. 62 66; *G. Godet*, What is the foundation of our Faith, in periodico *The Thinker*, febr. 1895, p. 147.

gnita [1]. Fatemur equidem inspirationem *quorumdam* librorum A. Testamenti ex testimonio Christi et Apostolorum constare posse ; sed nil probat illos *solos* ut canonicos habendos esse qui ab eis commemorati sunt : nullibi enim apparet eos completum catalogum contexere voluisse. Sed major est difficultas quoad libros N. Testamenti ; nullibi enim a Christo dicitur ea *omnia et sola* inspirata esse quæ ab Apostolis scripta sunt ; hinc Protestantes addunt hanc inspirationem demonstrari *miraculis* quæ ibi referuntur ; sed certe hoc non sufficit, quum miracula pariter referantur in libris Josephi, qui certo non sunt inspirati. Alii dicunt quædam ex his miraculis fuisse patrata ad comprobandam divinam Apostolorum missionem, ideoque inspirationem ; sed ex his colligitur quidem ea quæ Apostoli docuerunt generatim *vera* esse, *non autem inspirata*. Aliunde non tam facile probari potest omnes libros N. Testamenti ab Apostolis fuisse scriptos : nonnulli enim ut *spurii* hodie a multis Protestantibus dicuntur, et Epistolam ad Hebræos non a Paulo, sed ab Apollone fuisse scriptam multi inter illos tenent : cur ergo ut inspirata existimatur ? Hinc protestans *R. Barclaius* (Theol. christ. Apologia, th. 3ª) ait : " Canon Scripturæ, videlicet quod sint tot libri, nec plures nec pauciores, non potest probari Scripturâ " ; et exinde concludit vel recurrendum esse ad privatam inspirationem, vel Romam revertendum. Alii contendunt *gustu* quodam supernaturali distingui libros inspiratos ab aliis [2] : ii siquidem sunt inspirati, qui bonas ac salutares cogitationes in mentes nostras inspirant. Sed quum diversi sint gustus, unus tamquam sacros habet libros quos alter ut spurios rejicit, ita ut hodie impossibile sit catalogum contexere, qui ab omnibus accipiatur Protestantibus. Ergo non habent regulam fidei tutam ; et multi hodie dicunt quæstionem de

[1] Ita v. g. *Hodge*, Systematic theology, vol. I, p. 152-153.

[2] Ita *Calvinus* ipse qui docuit (Instit. l. I, c. 7) testimonio Spiritûs S. animæ fidelium loquentis, divinum a non divino distingui. Ita etiam *E. Stapfer*, professor in Protestanticâ theologiæ Facultate Parisiensi, L'Autorité de la Bible et la Critique, Paris, 1891 ; *Charteris*, The N. Testament Script., New York, 1883, p. 203. Cf. *Briggs*, Biblical Study, c. 5, p. 136.

canonis existentiâ et extensione, esse minoris momenti, ideoque seponendam [1].

(b) Præterea etiamsi canonem completum conficere possent, minime tamen certi essent se *totam* possidere doctrinam Christi. Multa enim *ore* tradere potuit, quæ scripta non sunt, et quæ tamen servari volebat ; jamvero nullibi Christus declarat fideles ea sola credere teneri quæ scripta sunt, sed e contra præcipit, etiam sub pœna damnationis, ea accipere quæ ore traduntur : "*Prædicate* (non scribite) Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit ... salvus erit ; qui vero non crediderit, condemnabitur" [2]. Quod pariter docet Apostolus : "Tenete traditiones quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per epistolam" [3]. Ergo regula fidei Protestantium non est completa. Quod paucis exemplis illustrari potest. Plerique enim admittunt, contra Baptistas, parvulos esse baptizandos, et baptismum per infusionem vel aspersionem validum esse ; porro hæc duo Scripturâ apodictice probare nunquam potuerunt, et Krummacher, regis Borussiæ concionator (an. 1855), fassus est baptismum infantium Scripturâ non posse demonstrari. Pariter agnoscunt validitatem baptismi ab hæreticis collati, juramenti licitatem, præceptum de *suffocato et sanguine* non amplius ligare ; admittunt distinctionem inter articulos fidei *fundamentales* et *non-fundamentales*, etc.; porro hæc omnia Scripturâ solâ probari nequeunt. Tandem non diem sabbati, sed *diem dominicam*

[1] "La question du Canon ne consiste plus à dresser un catalogue de livres ; cette idée a fait son temps. La théologie vise désormais plus haut (?), et le fait même qu'elle a appris à se proposer une tâche plus élevée est pour elle un gage qu'elle finira par l'accomplir" (*Reuss*, Histoire du Canon des Ecritures Saintes, Strasbourg, 1864, p. 430-431). Nil sane melius ostendit canonis determinationem, extra Ecclesiæ auctoritatem, esse opus impossibile. Quod implicite fatetur *Briggs* (op. cit. pp. 124, 125), dum asserit unicuique Christiano incumbere onus canonem Scripturæ determinandi, nisi velit, cum Card. Newman, Ecclesiæ Romanæ auctoritatem accipere. Cum *Wallon* igitur concludere licet : "*Hors de l'Eglise, point de Canon.*" (Vie de N. S. Jésus-Christ, Introd. p. 41.)

[2] *Marc.* XVI, 15 ; cf. *Matt.* XXVIII, 18-20.

[3] *II Thessal.* II, 14 ; cf. *II Tim.*, I, 13-14 ; II, 2. Quod fusius probatur *De Fontibus theol.*, n. 7.

sanctificant ; jamvero si soli Scripturæ fidamus, hoc est contrarium ipsi legi divinæ ; nam ex unâ parte ex Vet. Testamento clare colligitur diem *sabbati* sanctificandam esse ; ex N. Test. pariter constat Apostolos *sabbatum* fideliter servâsse ; nec alibi legitur in sacris Scripturis hoc divinum præceptum abrogatum fuisse. Ergo Protestantes vel ad judaicum sabbatum redire coguntur, vel auctoritatem Ecclesiæ accipere, quæ, potestate a Deo acceptâ, diem sabbati in diem dominicam mutavit. Revera Confessio *Augustoduna* agnoscit hanc mutationem Ecclesiæ auctoritate factam fuisse [1] ; si vero accipiatur ejus auctoritas quoad hoc punctum, cur quoad alia rejicitur ? Non enim hic agitur de materiâ mere disciplinari, sed de mutatione præcepti divini, ad quam requiritur auctoritas divinitus collata [2]. Ergo Scriptura non est regula fidei completa.

168. (**B**) *Non omnibus obvia.* Ut esset omnibus obvia, oporteret ut fideles omni tempore sacram Scripturam præ manibus facile habuerint, eam legere et intelligere potuerint, et ex eâ sine magno labore sibi facere fidei symbolum. Atqui hæc tria moraliter impossibilia sunt absque Ecclesiæ auctoritate. Nam (**a**) ab initio nulla erat Scriptura christiana quæ ut regula fidei haberi posset : Christus ipse nihil scripsit, sed *ore* Apostolos docuit ; neque ipsis præcepit ut scriberent, sed ut docerent : " Euntes ergo *docete* . . . . " Apostoli Evangelium ore docuerunt, et nonnisi post aliquod temporis idem scripserunt aut scribi curârunt ; neque omnia scribere intendebant, sed tantum ea quæ, pro necessitatibus sui temporis, magis necessaria videbantur ; hinc non

[1] " Quid igitur sentiendum est de die Dominico et similibus ritibus templorum ? Ad hæc respondent quod liceat Episcopis seu Pastoribus facere ordinationes ut res ordine gerantur in Ecclesiâ..." (Apud *Schaff*, Creeds, vol. III, p. 68.)

[2] Quod argumentum evolutum invenies in periodico *The Catholic Mirror*, Sept. 2, 1893 sq., aut in opusculo *Rome's Challenge :* Why do Protestants keep Sunday? Hinc Adventistæ (*Seventh-day Adventists*), qui diem sabbati celebrant, circa finem hujus opusculi alios Protestantes ut sibi non constantes arguunt ; si soli fidant Scripturæ, diem sabbati sanctificent ; si vero diem dominicam celebrent, ex auctoritate Romanæ Ecclesiæ, hanc Ecclesiam ingrediantur!

exponebant *ex professo* totam Christi doctrinam, sed in memoriam revocabant ea quæ vivâ voce annuntiaverant, multaque nonnisi *obiter* et *per transennam* commemorabant tamquam alias explicata. Ergo tempus fuit quando Scripturæ christianæ non existebant, nec proinde poterant esse fidei regula. Præterea, ante typographicæ artis inventionem, difficile erat unicuique Fidelium integras Scripturas habere, quum manuscripta tunc temporis rara essent et nonnisi magno pretio comparari possent ; hinc si Christus voluisset Scripturam esse universalem fidei regulam, artem typographicam revelare debuisset [1] !

(b) Dato etiam S. Libros ab omnibus facile comparari posse, sane plerisque difficile erit eos intelligere ; quum enim linguâ hebræâ et græcâ scripti fuerint, vel assidue horum idiomatum studio incumbendum est, (quod sane plerisque impossibile est), vel utendum integrâ et fideli translatione ; quis autem, seclusâ infallibili auctoritate, scire poterit utrum versio quam legit, sit omnino accurata? Versio ipsa Lutheri, fatentibus Protestantibus criticis, multis scatebat erroribus ; anglica versio, sub rege Jacobo edita, correcta fuit, utpote imperfecta ; et sane, progrediente linguarum orientalium studio, de novo emendabitur Oxoniensis translatio, quâ nunc utuntur Protestantes ; ergo plerique saltem incerti manent utrum puram et integram Christi doctrinam habeant vel non. Nec sufficit præ manibus habere fidelem versionem : integra legi debet, ut ex contextu et locis parallelis genuinus sensus detegi possit : Scriptura enim doctrinam christianam non exponit more scientifico, sed modo historico, nec totam simul, sed per partes, ita ut varia dogmata et præcepta hinc et illinc dispersa, nonnisi analysi, comparatione et synthesi ex eâ erui possint. Jamvero nemo est qui non videat tale opus multis impossibile esse vel propter defectum temporis, vel propter ingenii imbecillitatem.

(c) Difficultas S. Libros intelligendi oritur non solum ex

[1] Quod lepide exponit *Martinet*, Solution de grands Problèmes, t. II, ch. 10 ; *anglice* Religion in Society, New York, 1850, vol. II, c. 10, p. 36.

linguis in quibus scripti sunt, sed etiam ex ipsâ rei naturâ. Quædam loca sane clara et aperta sunt, non autem omnia. Jam enim Petrus de Epistolis Pauli scribebat[1]: "In quibus sunt quædam *difficilia* intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et *cæteras Scripturas* ad suam ipsorum *perditionem*"; ex quo colligitur hic agi etiam de rebus ad fidem moresque pertinentibus, et quidem fundamentalibus, quum sic *depravantes* Scripturæ sensum, *perditionis* periculum incurrant[2]. Revera in S. Libris, præter partem historicam, invenire est prophetias, dogmata et præcepta. Jamvero prophetias rectè intelligere est opus arduum, ita ut etiam hodie nonnulla vaticinia sive Veteris sive Novi Testamenti a nemine fuerint clare exposita, v. g. prophetia Danielis, de quâ diximus in *Tr. de Verâ Religione* (n. 258), vaticinium de secundo adventu Christi, vel pleraque vaticinia in Apocalypsi relata. Hinc discipuli Emmaus euntes non intellexerunt Scripturas nisi post expositionem Christi[3], et eunuchus reginæ Æthiopium, rogatus a Philippo an intelligeret Isaiæ vaticinium, apposite respondit: "Quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi"[4]? Quædam *dogmata* pariter obscure in S. Litteris declarantur; v. g. nullibi diserte affirmatur tres esse in Deo personas et unam naturam: hinc quando dicitur in Evangelio: "Ego et Pater unum sumus"[5], quidam hæretici hæc audiunt de unitate morali, non de unitate naturæ, et exinde fundamentalia Trinitatis et Incarnationis dogmata negant. Insuper, de multis quæ a Christo commendantur, dubitatur utrum sint præcepta vel consilia, omnes Christianos vel solos Apostolos ligantia; ita v. g. de his Domini verbis: "Omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus"[6].

[1] *II Petr.* III, 16.

[2] Apostolo igitur contradicit *Hodge*, dum dicit (System. theol. I, p. 183) Scripturam, in *omnibus* ad salutem spectantibus, esse tam claram ut possit etiam ab indoctis intelligi.

[3] *Luc.* XXIV, 27. — [4] *Act.* VIII, 31. — [5] *Joa.* X, 30.

[6] *Luc.* XIV, 33. Multiplicari possent exempla; ita Quakeri juramentum præstare recusant, etiam in judicio, quia scriptum est (*Matt.* V, 34): "Ego autem dico vobis, non jurare omnino". Cfr. *Becanus*, l. cit. q. 7-8, ubi multa obscuritatis exempla adducuntur.

(d) Difficultas haud raro augetur ex multiplici sensu, litterali, typico, allegorico, metaphorico qui in Scripturis, datâ occasione, usurpatur, et ex transitu ab uno sensu ad alterum in eodem sermone. Licet enim regulæ tradantur ad genuinum textûs sensum determinandum, harum applicatio sæpe valde est difficilis, ut cuique patet ex diversitate interpretationum quæ apud eximios Commentatores invenitur. Haud raro etiam reperiuntur apparentes contradictiones[1], quas etiam doctissimi conciliare non potuerunt, ut testatur Augustinus ipse in libris de Consensu Evangelistarum. Scripturarum obscuritatem candide confessi sunt non solum Patres, sed etiam Protestantes multi, inter quos ipse Lutherus[2]: "Dei verbum est inscrutabile. Unicum S. Scripturæ verbum perscrutari, et e profundo eruere, omnino ἀδύνατον (i. e. impossibile) est. Nego eruditos et theologos, ut vel maxime velint, id posse. Quia enim Spiritûs S. verba sunt, ideo supra homines sunt". Qui vero de hoc dubitaverit, simul conferat varia commentaria a variis Protestantium scholis, nostris etiam diebus, edita, et videat quam pauca sint loca dogmatica de quorum interpretatione consentiant, quam multa de quibus discrepent. Si vero, post novemdecim sæcula, tanta remanet obscuritas in Scripturis, ut dubia oriantur circa articulos fundamentales, prout sunt Trinitas personarum in Deo, divinitas Christi, originale peccatum, redemptio, sacramentorum numerus et efficacia, quis unquam asserere poterit Scripturam esse fidei regulam omnibus obviam?

169. (C) *Neque apta ad controversias dirimendas.* Ut controversiæ dirimantur, etiam in rebus civilibus, non sufficit legum codex, sed necesse est ut adsit judex qui, causâ cognitâ, judicium pronuntiet auctoritativum a litigantibus accipiendum: secus enim lites divisionesque interminabiles erunt. Atqui Scriptura sola non potest esse controversiarum judex ultimus; nam, etiam post attentum et diligens Scripturæ studium, dubia remanent non pauca, etiam quoad dogmata fundamentalia, ut supra diximus, et

[1] Multa harum exempla habes apud *Becanum*, l. c., q. VIII, n. 7.

[2] *Lutherus*, Symposian., c. I, fol. 3.

exinde inter Christianos oriuntur controversiæ ; quis autem hæc dubia solvet? Certe non Scriptura ipsa, quum dubitetur de ejus sensu ; ipsa enim nihil aliud dicet quam quod antea dixit, et de hoc præcise est controversia. Quod jam animadverterat Plato[1] de libris in genere: "Centies, inquit, interroga librum, idem semper responsum dabit, eosdem modo ab ignorantibus, sicut a sophistis laceratus plurima tolerare debebit et ab istorum petulantiâ et ab illorum stupiditate, neque ab istis injuriis liberabitur, *nisi libri auctor succurrat, et vivâ voce rectum sensum determinat*". Hinc Legislatores non putârunt satis esse legum codicem scribere, sed *judices* constituerunt, qui auctoritate pollerent ad sententias ferendas et lites componendas ; numquid Deus minus sapienter egerit quam humani legum conditores?

(a) Neque dicatur *privato examine* lites dirimi posse, quia si sensus Scripturæ in uno loco obscurus est, tamen in alio clarus esse potest ; nam, etiam parallelis textibus inspectis, sæpe remanet obscuritas. Quod ex ipsis Protestantium divisionibus luculenter ostenditur. Nam, etiam post collatos Scripturæ textus innumeros, Lutherani a Calvinistis differunt quoad res maximi momenti, v. g. quoad præsentiam realem Christi in Eucharistiâ ; Baptistæ ab utrisque differunt quoad validitatem baptismi ; Unitarii ab his omnibus quoad Trinitatem, divinitatem Christi, originale peccatum, redemptionem etc[2]. Nec sane ulla via est ad redar-

[1] *Plato*, Phædr., in fine.

[2] Quod jam primis Ecclesiæ sæculis animadverterat *Vincentius Lirinensis*, quoad hæreticos sui temporis, et exinde deducebat necessitatem vivæ auctoritatis : "Hic forsan requirat aliquis : Cum sit perfectus Scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est ut ei ecclesiasticæ intelligentiæ jungatur auctoritas? Quia videlicet Scripturam sacram pro ipsâ suâ altitudine non uno eodemque sensu universi accipiunt, *sed ejusdem eloquia aliter atque aliter alius atque alius interpretatur, ut pene quot homines sunt, tot illinc sententiæ erui posse videantur.* Aliter namque illam Novatianus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit, aliter Arius, Eunomius, Macedonius ; aliter Photinus, Apollinaris, Priscillianus... Atque idcirco multum necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus, ut propheticæ et apostolicæ interpretationis linea secundum ecclesiastici et catholici sensûs normam dirigatur". (Commonitor., c. 2.)

guendos contradicentes : quisque enim privatam rationem sequi potest et debet, et exinde sectarum numerus quotidie augetur, ita ut jam nulla fere unitas appareat inter Acatholicos, sed universalis conflictatio ; inde etiam oritur animorum anxietas, quum vix ullus certus esse possit se hanc summam Religionis Christianæ tenere, quam Christus ad salutem necessariam esse voluit ; hinc fides jam non amplius tuta et certa manet, sed in opinionem et dubium pene universale mergitur.

(b) Neque sufficit *privata inspiratio*, quam Protestantes tum veteres tum recentiores sub variis nominibus admittunt. Nam imprimis talis inspiratio, cuilibet christiano facta, solitis Providentiæ viis repugnat : hoc est enim miraculum ordinis intellectualis, quod sine probationibus admitti nequit, præsertim quum viam aperiat illusionibus, et valde difficile sit veras inspirationes a phantasiis et imposturis distinguere. Aliunde controversias dirimere nequit : experientiâ enim constat eos qui se dicunt a Spiritu S. inspiratos, non solum diversas, sed etiam contradictorias Scripturæ interpretationes tradere ; quum autem cuique persuasum sit se divinitus esse inspiratum, quisque in suo sensu abundabit, et rursus quot erunt capita, tot sensus, ut luculenter patet ex Novatorum scriptis. Imo viam aperit fanatismo multisque sceleribus, quæ, sub prætextu obediendi Spiritui S., committuntur. Ita *Joannes Bockholt*, Anabaptistarum dux[1], inspiratione, ut aiebat, divinâ, plures simul uxores duxit, quas postea, eodem Spiritu inspirante, interemit ; *Jacobus Naylor* se Messiam esse declaravit et ut talis ab ejus discipulis habitus est ; Swedenborgiani et Methodistæ nonnulli, qui se inspiratos dicebant, doctrinas docuerunt Scripturæ evidenter contrarias, et quæ ab aliis Protestantibus ut ridiculæ et piarum aurium offensivæ existimantur[2]. Merito itaque rejicitur privata inspiratio, et respuitur regula fidei

---

Quæ descriptio, mutatis nominibus, Protestantium variis sectis apprime convenit, ut satis constat ex expositione eorum systematum, et exemplis quæ legere est apud *Milner*, op. cit., lett. 8-9.

[1] Cf. *Alzog*, Church History, vol. III, § 317 ; *Milner*, op. cit. lett. 6.

[2] Exempla habes non pauca apud *Milner*, l. c. ; *Moelher*, Symbolism, § 76.

protestantica quæ neque tuta est, neque omnibus obvia neque ad dirimendas controversias apta[1].

170. 2° *Regula fidei catholica est tuta, omnibus obvia, et ad lites componendas plane sufficiens.*

(A) *Tuta*, quum sit simul completa et certa. Siquidem regula fidei catholica est *Verbum Dei* sive *scriptum*, sive *traditum, infallibili auctoritate Ecclesiæ interpretatum.* Ex quo statim constat hanc regulam esse omnino completam : quidquid enim credere debemus, continetur in verbo Dei, ut fatentur omnes qui christiano nomine gloriantur ; porro totum Dei verbum ad publicam hominum instructionem prolatum, sane reperitur in Scripturâ et Traditione. Aliunde, cum hujusmodi verbum nobis authentice proponatur ab Ecclesiâ, quam supra infallibilem esse probavimus, certi sumus nos non decipi, sed genuinum adipisci sensum omnium quæ propter nostram utilitatem revelata sunt.

(B) *Omnibus obvia*, i. e. omnibus temporibus, omniumque captui accommodata. (a) Antequam Evangelia scriberentur, verbum Dei *ore* tradebatur ab infallibili Apostolorum collegio, et ita nullum fuit tempus quum regula fidei deesset. Postea, dum multi essent Fideles qui sacros libros comparare vel legere non valerent, verbum Dei prædicabatur a Pastoribus, sub infallibili Ecclesiæ magisterio, ideoque *fides ex auditu* propagabatur, sicut Apostolorum tempore. (b) Nec difficile est Catholico scire quinam sint Libri Canonici vel non : statim ac Ecclesiæ infallibilem auctoritatem agnovit ex argumentis superius traditis, ab eâ authenticum Scripturarum canonem accipit : nec in hoc circulus vitiosus adest, ut ex dictis colligi potest (n. 164). (c) Neque in Scripturarum interpretatione tot et tantas difficultates invenit ac Protestans ; docti siquidem, præter hermeneuticæ regulas et omnia humana quibus fruuntur subsidia, Traditione utuntur ad genuinum Scripturæ sensum detegendum : si autem adsint loca dubia quæ alicujus sint momenti,

[1] Recte igitur *J. H. Newman* (Apologia, London, 1886, p. 244-245), animadvertit nullum librum, etiam inspiratum, *ex se* humani ingenii impugnationibus resistere posse ; quod sane luculenter confirmatur ex operibus hodiernorum criticorum.

recursus fit ad infallibile Ecclesiæ judicium, quod tempore opportuno feretur, et sic animorum anxietates tolluntur, quia, lite pendente, quisque ad Ecclesiæ judicio obediendum paratus est. Indocti autem utilia ad salutem a Pastoribus accipiunt, et cum hi sint in communione cum auctoritate infallibili, fideles decipi nequeunt saltem per longum tempus quoad veritates ad salutem necessarias [1]. Immerito igitur objiciunt Protestantes Traditionem non esse regulam fidei omnibus obviam, quum contineatur in innumeris fere libris quos legere non possunt [2]; nam, juxta catholica principia, horum documentorum investigatio non est opus fidelium, sed Ecclesiæ docentis, quæ, divino assistente Spiritu, veras traditiones a falsis secernit, easque authentice plebi proponit.

171. (C) *Ad lites dirimendas apta;* nam, quando loca obscura in Scripturis inveniuntur controversiæque circa fidei dogmata oriuntur, præsto est Ecclesia infallibilis ad obscura clare exponenda litesque componendas. Ita quando, Apostolorum tempore, disputatio de circumcisione et legalibus orta est, non ad Scripturæ textum, sed ad collegii apostolici auctoritatem recursus habitus est, et res definita a Concilio Hierosolymitano; pariter, post tempora Apostolorum, controversia de die Paschatis a Victore Papâ in Concilio Romano definita fuit; idem actum est in quæstionibus de lapsorum absolutione, de validitate baptismi ab hæreticis collati, aliisque quas supra recensuimus (n. 96), idem fit etiam hodie, quum novæ exsurgunt difficultates, et quum decisio ab Ecclesiâ data, sit irreformabilis, cuique licet verba Augustini repetere : "*Roma locuta est, causa finita est*".

---

[1] Et ita confutatur id quod dicit *Hodge* (op. cit. p. 187) videlicet Ecclesiæ infallibilem auctoritatem ad Scripturam interpretandam ultimo resolvi in testimonium sacerdotis, qui sæpe pravus, ac sæpius ignarus est. Prætermittendo injustam calumniam his verbis contentam contra sacerdotes catholicos, dicere sufficiat pastorem non posse errores contra fidem docere, quin, generatim saltem, brevi res Episcopo, imo S. Pontifici, nota sit, et error corrigatur.

[2] Ita *Hodge*, op. cit. p. 127.

Quod quidem valde conveniens est. Nam, quando agitur de religione divinitus revelatâ, tam necessaria est auctoritas docens, quam infanti necessarium est gremium matris [1], et quidem auctoritas vivens ac loquens, quæ non solum Scripturam et Traditionem, sed etiam decreta quæ prius edidit, clarius, pro datâ opportunitate, explicare possit; secus enim multa incerta manebunt.

172. *Objicere* solent Protestantes hæc verba Christi : " Scrutamini Scripturas ... et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me "[2]. Sed ex his minime inferri potest Scripturam esse solam fidei regulam. Christus scil. ibi redarguit Judæos, præsertim Pharisæos et Scribas, qui ejus divinam missionem agnoscere nolebant, et, post varia argumenta, eos tandem ad Scripturas remittit, quasi dicat : si attente legatis Scripturas, in quibus vitam æternam vos habere existimatis, ibi reperietis testimonia de divinâ missione meâ, et videbitis me esse Redemptorem in eis annuntiatum. Dubitatur quidem ab interpretibus sive catholicis sive protestanticis utrum vox *scrutamini* sit *imperativa* vel *indicativa* tantum; sed dato etiam hic verum præceptum enuntiari, certe nec ad omnes, nec quoad omnia extenditur, sed limitatur, ex contextu, ad eos qui divinam ejus missionem negabant, et solum asseritur hanc missionem ex Scripturis sufficienter probari posse. Ex hoc autem minime sequitur *omnes* teneri Scripturam scrutari, nec *a fortiori* eam *solam* esse fidei regulam quoad *omnia* credenda.

Caput II.

DE HIERARCHICA ECCLESIÆ CONSTITUTIONE.

173. Hucusque probavimus Ecclesiam Romanam, et quidem solam, esse veram Ecclesiam a Christo fundatam; eamque esse societatem perfectam, visibilem, indefectibilem ac hierarchicam, auctoritate fundatam, ab Episcopis, sub

[1] Quod fatetur protestans *Scherer* (Conversat. théol., p. 153) : " L'individu ne peut pas plus se passer de l'autorité que l'embryon du sein de sa mère ".

[2] *Joa.* V, 39.

Romano Pontifice, gubernatam. Remanet igitur ut paulo fusius et accuratius hujus Ecclesiæ hierarchicam constitutionem expendamus, disserendo videlicet de *Romano Pontifice*, de *Episcopis*, de *Ecclesiæ membris* necnon de *relationibus* inter societatem civilem et ecclesiasticam. Quâ in parte, uti valemus non solum *Scripturâ* et *Traditione*, sensu superius explicato, sed etiam *infallibili auctoritate Ecclesiæ*, quæ, ex jam probatis, in corpore episcopali residet, prout unitum manet cum Rom. Pontifice eique subditum.

PRÆNOTANDA.

Pauca prænotare juvat de *formâ regiminis* Ecclesiæ, et de *relationibus Christi cum Ecclesiâ*.

174. 1° *De formâ regiminis in Ecclesiâ* [1]. Triplex est regiminis forma in genere : *monarchica*, in quâ suprema regendi potestas *uni* competit ; *aristocratica*, in quâ eadem paucis et optimatibus conceditur ; *democratica*, in quâ potestas radicaliter est in *omnibus civibus collective* sumptis, et ab his committitur quoad *exercitium* aliquot magistratibus libere selectis. Illæ autem tres formæ possunt inter se quasi permisceri et temperari, v. g. monarchia potest temperari aristocratiâ vel democratiâ, vel duabus simul. His autem positis, forma regiminis in Ecclesiâ Christi *non est democratica :* nam probavimus supra (n. 49 sq.) potestatem docendi ac regendi non singulis Ecclesiæ membris collatam fuisse, sed Apostolis eorumque successoribus. Item non est *aristocratica*, quia, licet eadem auctoritas collegio Apostolorum et Episcoporum concessa fuerit, unus ex eis constitutus est *caput* collegii, ita ut singuli Apostoli vel episcopi non possint suam potestatem exercere nisi dependenter a capite. Ergo forma regiminis ecclesiastici est vere monarchica : siquidem plenitudo potestatis docendi atque regendi Petro ejusque successoribus, Rom. Pontificibus, collata fuit, ut demonstravimus ubi de Primatu (n. 70 sq.).

[1] *S. Thom.* in III Politic., lect. VI; *C. Gent.*, l. IV, c. 76; *Bellarm.* de Rom. Pontif., l. I, c. 1-9 ; *de Groot*, q. III, a. 8 ; *Zigliara*, Propædeut., l. IV, cc. 8, 11 ; *Mazzella*, n. 532 sq. ; *Pesch*, n. 364 sq. ; *Tepe*, n. 390.

Disputant insuper theologi utrum forma regiminis sit monarchia *simplex* vel *temperata*. Potest quidem vocari monarchia *simplex*, eo sensu quod plenitudo potestatis in S. Pontifice residet, et quidem independens a fidelibus et episcopis, ita ut vis et efficacia ejus decretorum minime pendeat ab eorum suffragio. Sed potest etiam dici recto sensu *temperata*, tum quia S. Pontifex, qui non est nisi *Christi vicarius*, non proprio arbitrio regit Ecclesiam, sed sub Christo, cujus leges immutare nequit; tum quia habet aliquid *aristocratici*, quatenus Pontifex in partem sollicitudinis et gubernationis adsciscere tenetur episcopos, et aliquid *democratici*, quatenus Pontifex, episcopi aliique ministri non jure hereditario creantur, sed ex omni natione et quâvis conditione assumuntur. Et ita forsan componi potest controversia inter theologos catholicos, quæ de nomine est potius quam de re.

175. 2° *De relationibus Christi cum Ecclesiâ* [1]. Christus, ex dictis, est Ecclesiæ fundator; præterea, etiam post suam ascensionem in cœlum, ejus *caput* et *sponsus* remanet, juxta S. Pauli doctrinam :

(A) *Ecclesiæ caput :* "Et ipsum (Christum) dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ et corpus" [2]... Revera Christus ad Ecclesiam refertur, sicut caput ad corpus; sicut enim caput naturale sibi conjungit omnia membra, eisque præsidet et in ea motum et vitam influit; ita pariter Christus (a) sibi jungit arctissimo vinculo omnia Ecclesiæ membra, ita ut jam non amplius dispersa maneant, sed unius fidei, unius caritatis, unius baptismi nexu simul uniantur, juxta illud : "Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt; ita et Christus. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus..." [3]; (b) eis pariter præsidet, quatenus per S. Pontificem et episcopos, fideles docet ac regit; (c) in eos tandem spiritualem motum et vitam influit; nam, sicut Pater habet

[1] Cf. *Passaglia*, l. III, c. 41, n. 742 sq.; *Franzelin*, th. 18; *D. A. Gréa*, De l'Eglise, l. I, c. 3.

[2] *Ephes.* I, 22. — [3] *I Cor.* XII, 12-13.

vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso; et de plenitudine ejus nos omnes accepimus : hic est enim fons gratiæ, a quo quidquid boni accipimus, juxta illud : " Ego veni ut vitam habeant et abundantius habeant "[1]; hic est vitis cujus nos palmites sumus [2], et sicut palmes a vite succos vitales accipit, ita et nos a Christo vitam spiritualem habemus.

(B) *Ecclesiæ sponsus;* quam doctrinam Apostolus declarat his verbis : " Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ ... "[3]; ex quo sequitur Christum ad Ecclesiam referri sicut vir ad uxorem. Idem Patres illustrant, comparando unionem Christi et Ecclesiæ cum unione inter Adamum et Evam : (a) sicut enim ex Adami dormientis latere Eva sumpta fuit, ita ex latere Christi morientis Ecclesia prodiit [4]; (b) sicut Adamus et Eva erant *duo in carne unâ,* ita Christus et Ecclesia unum mysticum corpus efficiunt; et quemadmodum ex utriusque unione totum propagatum est genus humanum, ita ex Christi Ecclesiæque connubio nascuntur omnes filii Dei, ideoque Ecclesia, potiori jure quam Eva, *mater viventium* merito appellatur ; (c) sicut Adamus dilexit uxorem suam, et hæc viro subdita fuit ; ita Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ [5], et hæc pariter subditur Christo non subjectione servili, sed summâ dilectione ; hinc sicut vir nutrit et fovet uxorem suam, ita Christus nutrit et fovet Ecclesiam [6].

Christus igitur est non solum Ecclesiæ fundator, sed etiam ejus invisibile caput et perpetuus sponsus.

---

[1] *Joa.* X, 10. — [2] *Joa.* XV, 1 sq. — [3] *Ephes.* V, 23.

[4] Ita *Augustinus* (in Joa. tr. 120, n. 2) : " Propter hoc prima mulier facta est de latere viri dormientis, et appellata est vita materque vivorum. Magnum quippe significavit bonum ante magnum prævaricationis malum. Hic secundus Adam inclinato capite in cruce dormivit, ut inde formaretur ei conjux, quod de latere dormientis effluxit ".

[5] " Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret"... (*Ephes.* V, 25).

[6] " Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam" (*Ephes.* V, 29).

Art. I. De Romano Pontifice.

Romanus Pontifex, utpote B. Petri successor in primatu, et Christi vicarius, est Ecclesiæ visibile caput, supremâque gaudet potestate docendi et regendi universam Ecclesiam, ut in primâ parte jam demonstravimus. Ut plenius autem hæc duplex potestas declaretur, doctrinam catholicam de *infallibilitate* S. Pontificis et ejus universali et ordinariâ *jurisdictione* exponere debemus.

§ I. De Infallibili magisterio Romani Pontificis[1].

176. *Status quæstionis.* Infallibilitatem R. Pontificis impugnârunt olim *Gallicani*, et hodie etiam negant *Protestantes.*

(**A**) Gallicanismus ecclesiasticus ortum habuit tempore Magni Occidentalis Schismatis: quum enim, propter dubium circa personam Papæ, suprema auctoritas ad Concilium generale, seu corpus episcopale, devoluta censeretur, multis persuasum est rem ita se habere non solum extraordinario, sed etiam *ordinario* jure, etiam quando Papa certo cognoscitur; exinde natus est error *Concilium esse supra Papam*, nec proinde Pontificem esse infallibilem, nisi cum Concilio generali definiat, vel saltem accesserit Ecclesiæ consensus: quem errorem inter alios propugnavit *Gerson* in C. Constantiensi. Error tamen hujusmodi fere exstinctus fuerat; sed ab *E. Richer*, doctore Sorbonico[2], et *P. de Marca* renovatus fuit, et, urgente Ludovico XIV, qui, occasione jurgiorum cum Papa, eidem resistere volebat, a Facultate Parisiensi licet reluctante receptus fuit, et postea (a. 1682) ab ipso clero gallicano in famosâ *declaratione quatuor arti-*

[1] In schemate Vaticanis Patribus proposito, inscriptio erat *De Rom. Pontificis infallibilitate;* quæ tamen multis non placuit, eo quod in alias linguas translata, nonnunquam sensum falsum exhibet, scil. impeccabilitatem; hinc mutata est in hanc formulam *De Rom. Pontificis infallibili magisterio.* Cf. *Acta Conc. Vaticani* (Collect. Lacensis t. VII), p. 406.

[2] Cf. *Puyol*, Edmond Richer, étude histor. et crit. sur la rénovation du Gallicanisme, au XVIIe s., 1876.

culis comprehensâ[1]; exinde plus minusve traditus fuit in gallicis universitatibus, paucis tantum reluctantibus; et etiam extra Galliam, præsertim in Austriâ, sub nomine Josephismi, sparsus fuit, donec tandem a *C. Vaticano* explicite fuerit condemnatus. Quam definitionem libenter acceperunt omnes Catholici episcopi, etiam ii qui huic dogmatis definitioni in ipso Concilio restiterant. Huic tamen parere noluerunt nonnulli sacerdotes et laici, præsertim in Germaniâ, qui sese *Veteres Catholicos* vocant, sed melius *Neo-Protestantes* dici possent; inter quos *Döllinger*, *Reinkens* episcopus a Jansenistis Hollandiæ episcopis creatus, *Von Schulte*, *Loyson* aliique pauci, qui, non obstante civilis auctoritatis favore, vix ullos fideles ad se trahere potuerunt, fatentibus ipsis Protestantibus[2].

177. (B) Infallibilitatis dogma Protestantes unanimi ore rejiciunt, ejusque notionem variis modis pervertunt. Multi adhuc existimant infallibilitatem nihil aliud esse nisi impeccabilitatem[3]; alii dicunt Pontificem posse, vi hujus

[1] *Gérin*, Recherches sur l'Assemblée de 1682. Hæc est substantia quatuor articulorum: "1. Reges et principes in temporalibus nulli ecclesiasticæ potestati Dei ordinatione subjici, neque auctoritati clavium Ecclesiæ, directe vel indirecte deponi, aut illorum subditos eximi a fide atque obedientiâ, ac præstito fidelitatis sacramento eximi posse... 2. Valeant atque immota consistant S. Œcumen. synodi Constantiensis a Sede Apostolicâ comprobata ... de auctoritate Conciliorum generalium... nec ad solum schismatis tempus concilii dicta detorqueant... 3. Hinc Apostolicæ potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos et totius mundi reverentiâ consecratos, valere etiam regulas, mores et instituta a regno et Ecclesiâ gallicanâ recepta... 4. In fidei quoque quæstionibus præcipuas S. Pontificis esse partes, ejusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinere, *nec tamen irreformabile esse judicium, nisi Ecclesiæ consensus accesserit*". Hæc declaratio ab Alexandro VIII improbata fuit in Bullâ *Inter multiplices* (1690), et ab ipso Ludovico XIV aliquo sensu retractata; sed paulatim tamen errores in eâ contenti clerum gallicanum pervaserunt, favente auctoritate regiâ, quæ hâc utebatur tanquam clypeo ad vim enervandam Pontificiarum decisionum.

[2] Cf. *Schaff*, Creeds of Christendom, vol, I, p. 191 sq.

[3] Quæ notio non solum apud populares invenitur, sed etiam apud viros aliunde doctos et sapientes, ut auctori apprime notum est ex multiplici cum Protestantibus confabulatione.

privilegii, declarare bonum id quod revera malum est, ita ut ejus voluntas sit regula boni et mali[1]; nonnulli contendunt infallibilitatem idem esse ac omniscientiam[2], vel involvere inspirationem[3], imo quasi hypostaticam unionem S. Spiritus cum Papâ[4], aut potestatem continuo miracula patrandi[5]. Incredibile quidem videtur notionem, aliunde simplicem et perspicuam, tot variis modis adulterari posse; sed, quum res ita sit, apologetæ et prædicatoris officium est hoc dogma dilucide exponere ac vindicare.

I. Existentia et conditiones infallibilitatis[6].

178. *Thesis:* **Romanus Pontifex, cum ex cathedrâ loquitur, infallibilitate pollet in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus, ita ut ejus definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiæ, sint irreformabiles.** *De fide est* ex *Vaticano* (Constit. de Ecclesiâ Christi, cap. 4): "Itaque Nos traditioni a fidei Christianæ exordio perceptæ fideliter inhærendo, ad Dei Salvatoris nostri gloriam, religionis catholicæ exaltationem et Christianorum populorum salutem, sacro approbante Concilio, docemus et divinitus revelatum dogma esse definimus: *Romanum Pontificem*, cum *ex cathe-*

[1] Ita *Kingsley*, apud *Macmillan's* Magazine, Jan. 1864, p. 216-217. Cf. *Newman*, Apologia, p. 3.

[2] "Infallibilitas omniscientiam significat". (*Draper*, Conflict between Religion and Science, p. 225.)

[3] *Littledale*, op. cit. n. 80, p. 184, scribit infallibilitatem supponere omnes Pontificias decisiones esse *inspiratas* proindeque novas paginas canonicis Scripturis additas.

[4] Cfr. *Pusey*, Eirenicon, p. 326-327.

[5] *Draper*, op. cit. p. 284.

[6] *S. Thom.*, 2ª 2æ, q. I, a. 10; *Bellarm.*, de Rom. Pontif., l. IV, c. 1 sq.; *Perrone*, De Rom. Pontificis infallibilitate, Taurini, 1874; *Brugère*, n. 39 sq.; *Mazzella*, n. 1039 sq.; *De Groot*, q. XV, a. 5 sq.; *Pesch*, n. 507; *Palmieri*, de Rom. Pontifice, th. 25 sq.; *Newman*, Letter to the Duke of Norfolk in opere Diffic. of Anglicans, vol. II, ed. 1888; *Manning*, The Vatican Council, New York, 1887; *Fessler*, True and false infallibility; *D. Lyons*, Christianity and Infallibility, N. York, 1892; *Dom Guéranger*, La Monarchie Pontificale; *L. Gautier*, Portraits contemporains, Paris, 1880, 2e p. p. 235 sq.; *Bottalla*, De la souveraine et infaillible autorité du Pape dans l'Eglise; *Schrader*, de Unit. Rom., part. II.

dictâ loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro supremâ suâ Apostolicâ auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universâ Ecclesiâ tenendam definit, per assistentiam divinam ipsi in beato Petro promissam, eâ infallibilitate pollere, quâ divinus Redemptor Ecclesiam suam in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus instructam esse voluit ; ideoque ejusmodi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiæ, irreformabiles esse". Quæ definitio conditiones ad infallibilitatem requisitas dilucide exponit : has igitur explicare juvat antequam thesis demonstretur[1] : sic enim melius argumentorum vis intelligetur, multæque difficultates evanescent.

179. 1° *Declaratur thesis.* (A) Imprimis *non* agitur hic de *impeccabilitate*, sed de *infallibilitate in docendo*[2], ut constat ex ipso titulo capitis, et ex verbis "*doctrinam definit... definitiones* ex sese *irreformabiles esse*" ; jamvero impossibilitas errandi in docendo a sanctitate disjungi potest ; ideoque Papa peccare potest, etiam graviter, licet errare non possit cum ex cathedrâ loquitur. Quod illustratur exemplis : Balaam, ipso tempore quo prophetabat, graviter peccabat, quum populo judaico injuste maledicere vellet[3] ; item Caiphas, dum Christi mortem advocaret in Concilio, prophetabat et simul grave peccatum committebat[4] ; ergo S. Pontifex, etiam tempore quo veritatem de fide definit, peccator esse potest. Immerito igitur huic dogmati opponunt Protestantes quorumdam Pontificum crimina : hæc enim probant Pontifices esse *peccabiles*, non autem *fallibiles* in docendo.

180. (B) Hoc autem infallibilitatis privilegio R. Pontifex gaudet non omni tempore, sed quum loquitur *ex cathedrâ ;* quod quatuor præsertim importat : (a) ex parte *Pontificis*, ut *omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungatur;*

[1] In hâc expositione utimur ipsis explicationibus in Concilio Vaticano datis a *R. P. D. V. Gasser*, episcopo Brixinensi, quas legere est apud *Acta et Decreta C. Vaticani* (Collect. Lacensis, t. VII, 1890).

[2] Cfr. *D. Lyons*, op. cit. ch. I, p. 3.

[3] *Numer.* XXII, 5 sq. — [4] *Joa.*, XI, 49 sq.

hinc ut privata persona, vel ut doctor privatus, non gaudet pontificiâ infallibilitate, sive in colloquiis familiaribus, sive in concionibus exhortatoriis ad populum, sive in libris a se editis, ut id aperte declaravit Benedictus XIV de operibus quæ ipse scripserat vel emendaverat dum esset Pontifex[1]. Imo si loquitur ut episcopus urbis Romæ, vel ut Princeps sæcularis, non est necessario infallibilis[2], sed solum quando docet ut totius Ecclesiæ Pastor et Doctor. Hinc infallibilitas dici potest *personalis*, quatenus Petro ejusque successoribus directe promissa est, ideoque directe *sedenti*, *non Sedi*, competit: et ita excluditur Gallicanorum distinctio inter sedem et sedentem; est etiam personalis, quatenus ita personæ Pontificis competit, ut non possit ab eo aliis delegari; sed non est personalis, quatenus R. Pontifici convenit, tamquam personæ privatæ: Papa enim infallibilis est non ut persona privata, sed ut persona publica, id est ut caput Ecclesiæ universalis[3]. (b) Ex parte *objecti*, seu *materiæ*,

[1] Scribit siquidem in Præfat. operis de *Synodo diœcesana*: "Libentique animo subscribimus doctrinæ scriptoris egregii M. Cani, qui *lib. 6 de Locis theol., c. 8*, in responsione ad nonum argumentum, de libris agens qui a summis Pontificibus conscripti publicantur, hæc ait: "Cum edunt libros de re quâlibet, R. Pontifices sententiam suam ut homines alii docti exprimunt, non tanquam Ecclesiæ judices de fide pronuntiant".

[2] *H. E. Manning*, The Vatican Council, New York, 1887, ch. II, p. 64.

[3] Ita Episcopus Brixinensis apud *Acta C. Vaticani*, p. 398 sq. Quâ occasione arreptâ, theologi disputant utrum Papa, *ut privata persona*, possit in hæresim incidere, *scienter* et *obstinate* adhærendo errori contra fidem. Eum posse errare in fide ex ignorantiâ omnes fere concedunt, sed multi negant, attentâ divinâ Providentiâ, eum posse *pertinaciter* errare, ita ut vere fiat hæreticus. Libenter hâc in re assentimus opinioni quam sic eximie *Suarez* exponit (De fide, disp. X, sect. VI, n. 11): "Licet multi verisimiliter affirment, mihi tamen et magis pium et probabilius videtur posse quidem Papam, ut privatam personam, errare ex ignorantiâ, non tamen ex contumaciâ. Quamvis enim efficere Deus possit ut hæreticus Papa non noceat Ecclesiæ, suavior tamen modus divinæ Providentiæ est ut, quia Deus promisit Papam definientem nunquam erraturum, consequenter provideat ne unquam ille hæreticus sit. Adde: quod hactenus in Ecclesiâ nunquam accidit, censendum ex Dei ordinatione et providentiâ accidere non posse". Si autem

ut Pontifex doctrinam *de fide vel moribus* definiat : quod disertius explicabimus ubi de objecto infallibilitatis. (c) Ex parte *modi*, seu *formæ*, ut *pro supremâ suâ Apostolicâ auctoritate*, doctrinam definiat, i. e. *finaliter determinet* quæ sunt credenda, ut recte ait S. Thomas [1]. Non igitur sufficit sententia quæ, *adhortandi* causâ, absque credendi obligatione, proferatur ; neque satis est ut obligatio imponatur, quæ absque fide internâ impleri possit, v. g. abstinendi a tali vel tali doctrinâ prædicandâ vel docendâ ; sed requiritur verum præceptum doctrinam *interne credendi*. Iterum infallibilitas non extenditur ad ea quæ definitionem præcedunt, neque ad rationes propter quas doctrina definitur, sed solum ad rem ipsam definitam [2]. Non tamen necesse est ut quæstio antea ab aliquo proposita fuerit, cui S. Pontifex finem imponat, sed satis est ut Papa, etiam *motu proprio*, suam sententiam de rebus fidei et morum directe et terminative proferat [3]. (d) Ex parte *termini*, requiritur ut definitio *universam obliget Ecclesiam :* "doctrinam de fide vel moribus *ab universâ Ecclesiâ tenendam*", nam fides una eademque esse debet, nec fieri potest ut alii in Ecclesiâ aliquid credere teneantur ad quod non obligantur alii. Non videtur tamen necessarium ut Papa directe et immediate totam Ecclesiam alloquatur ; etiam quando ad particularem Ecclesiam scribit, definitionem intendere potest pro universali Ecclesiâ ; ita quando Innocentius, in causâ pelagianâ, ad Africanos episcopos decretum suum misit, rem definire volebat non pro solâ ecclesiâ africanâ, sed pro universali Ecclesiâ ; inspiciendum est igitur non solum *ad quem* dirigatur Pontificia definitio, sed *pro quo :* et si ex contextu evidenter constet illum *pro omnibus* loqui, nil prohibet ex hoc capite hanc definitionem

---

de facto Papa in hæresim pertinaciter incideret, vel ipso facto Pontificatu privaretur, vel a corpore episcoporum deponi posset, prout diximus de Papâ dubio : auctoritas enim in hoc extraordinario casu ad corpus episcopale devolvitur.

[1] *S. Thom.*, 2ª 2æ, q. 1, a. 10. Cf. *Acta C. Vaticani*, ed. Lacens., pp. 288, 414 sq.

[2] Quod egregie exponit *G. H. Newman*, Diffic. of Anglicans, vol. II, p. 325 sq.

[3] Cf. *Acta C. Vatic.*, ed. Lac., p. 474-475.

esse infallibilem. Theologi tamen fatentur intentionem omnes obligandi fideles clare manifestari oportere : nulla quidem per se requiritur formula, sed sufficiunt ea verba, quibus evidenter constet rem definitam ab omnibus esse amplectendam ; quod hodie vix ullam patitur difficultatem ; quando enim Papa vult veritatem definire, prout factum est quoad dogma de Immaculato Conceptu B. Mariæ Virginis, ita clare loquitur ut de ejus mente nemo dubitare possit.

181. (C) Pontifex est infallibilis *non* per *inspirationem* vel *revelationem*, sed "per assistentiam divinam ipsi in B. Petro promissam", i. e. per auxilium divinum quo error efficaciter præcaveatur, ut superius (n. 42) notavimus [1]. "Hinc Papa pro officio suo et rei gravitate tenetur media apta adhibere ad veritatem rite indagandam et apte enuntiandam ; et ejusmodi media sunt Concilia, vel etiam consilia episcoporum, cardinalium, theologorum etc.... Sed ideo nihil timendum est, ac si per malam fidem et negligentiam Pontificis universalis Ecclesia in errorem circa fidem induci posset. Nam tutela Christi et assistentia divina Petri successoribus promissa, est causa ita efficax, ut judicium S. Pontificis, si esset erroneum et Ecclesiæ destructivum, impediretur ; aut si reapse Pontifex ad definitionem deveniat, illa infallibiliter vera existat" [2]. Nec pariter timendum est ne forte Pontificia definitio *vi* aut *metu* extorqueatur : assistentia enim divina ita efficax erit, ut hoc impedire valeat ; cæteroquin theologi communiter tenent definitionem vi aut metu extortam, si talis esset, irreformabilem non fore.

182. (D) Definitiones autem Pontificiæ, præfatis conditionibus vestitæ, sunt irreformabiles, seu infallibiles, "*ex sese*, non autem ex consensu Ecclesiæ" ; quæ verba contra Gal-

[1] Quod in eodem capite *Vaticanorum* aperte declarat : "Neque enim Petri successoribus Spiritus S. promissus est, ut *eo revelante* novam doctrinam patefacerent, sed ut *eo assistente* traditam per Apostolos revelationem seu fidei depositum sancte custodirent et fideliter exponerent". Cfr. *J. H. Newman*, pp. cit. p. 328.

[2] Ita Episcopus Brixinensis apud *Acta C. Vatic.*, ed. Lac., pp. 400, 401.

licanos explicite diriguntur, qui contendebant hujusmodi definitiones irreformabiles non esse, nisi accedente consensu Ecclesiæ. Hic consensus, quando antecedit definitionem, est quidem unum ex mediis quibus Pontifex uti potest ad cognoscendum doctrinam esse definibilem ; sed quum ipse sit *Judex* et *Doctor infallibilis*, non requiritur Ecclesiæ seu episcoporum consensus sive antecedens, sive concomitans aut consequens per modum *judicii concurrentis cum judicio ipsius Pontificis :* ipse enim pascit oves, fratresque suos confirmat in fide, non ab eis pascitur aut confirmatur. Hinc Pontificia infallibilitas est *independens*, non quidem a Spiritu Sancto a quo causatur, sed ab acceptatione episcoporum [1].

183. 2° *Thesis probatur : Script.* (**A**) Ex textu superius citato : "Tu es Petrus et super hanc petram...." [2] Unde sic : (**a**) Ibi Petrus, ejusque successores Romani Pontifices, dicuntur *petra*, cui tanquam *fundamento* tota innixa est Ecclesia, et quidem tam *firmiter*, ut portæ inferi contra eam prævalere nequeant. Atqui si Supremus Pontifex *ex cathèdrâ* loquens, falsam doctrinam Ecclesiæ tanquam fidei objectum proponere potest, certe Ecclesia non est firma. Vel enim Pontifici erranti obedit, vel non : si *prius*, cum eo in errorem fidei nocivum labitur, et portæ inferi contra eam prævalent, quum societati spirituali revelatione fundatæ, nihil magis perniciosum sit quam error in fide ; si *posterius*, jam perit Ecclesiæ unitas ; nam, ex dictis, Petri successores supremâ auctoritate docendi atque regendi pollent, ac proinde si huic legitimæ auctoritati episcopi et

[1] Minus recte autem a quibusdam hæc infallibilitas dicta est *absoluta*. Nam, ut aiebat Episcopus Brixinensis ad Patres Vaticanos (*Acta C. Vat.*, p. 400), nullo in sensu infallibilitas pontificia est absoluta ; nam infallibilitas absoluta competit soli Deo, primæ et essentiali veritati, qui nullibi et nunquam fallere et falli potest. Omnis alia infallibilitas utpote communicata ad certum finem, suos habet limites et suas conditiones, sub quibus adesse censetur. Idem etiam valet de infallibilitate Romani Pontificis.

[2] Hic in memoriam revoca ea quæ jam diximus de hoc textu n. 72 sq. et de Rom. Pontificibus (n. 84), quatenus sunt Petri successores : ex hoc enim sequitur ea quæ de Petro prædicantur, ut Ecclesiæ capite, ad Romanos Pontifices æquo jure spectare.

fideles resistunt, jam non una est Ecclesia, sed variæ efformantur sectæ sibi invicem oppositæ, prout apud Novatores, et iterum portæ inferi contra Ecclesiam prævalent. Nec dicatur satis esse si definitiones Pontificis irreformabiles fiant ex consensu Ecclesiæ ; quum enim ipse sit fundamentum toti ædificio soliditatem conferens, non potest id præstare nisi *ex se* sit solidum ; nam Ecclesia, quæ super Petrum fundatur, non potest esse firmior in fide quam Petrus ipse, quum ab eo firmitatem suam accipiat ; et si Petrus, seu Papa deficiat in fide, Ecclesia ipsa deficit.

(**b**) Quod confirmatur ex collatione potestatis clavium : "Et tibi dabo claves regni cœlorum..." Hæc enim potestas includit supremum magisterium, seu jus docendi obligandique fideles ad credendum ea quæ docentur, ut colligitur ex iis quæ Christus postea dixit : "Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit ; qui vero non crediderit, condemnabitur" [1]. Porro potestas docendi cum auctoritate obligandi fideles, sub pœnâ damnationis, ad credendum ea quæ traduntur, dari nequit ei qui, in docendo res ad fidem spectantes, errare potest ; secus enim obligatio adesset errori firmiter adhærendi ; quod sane nemo sanæ mentis dicet.

184. (**B**) *Ex oratione Christi pro Petro* [2] : "Ait autem Dominus : Simon, Simon, ecce Satanas expetivit *vos* ut cribraret sicut triticum [3] : Ego autem rogavi *pro te,* ut non deficiat [4] fides *tua;* et *tu* aliquando conversus [5] confirma fratres tuos". Hic Christus, omnes Apostolos primum alloquens, annuntiat omnes variis et gravibus tentationibus

[1] *Marc.* XVI, 16.

[2] *Luc.* XXII, 31-32.

[3] *Cribrare sicut triticum* est metaphora quâ significantur vehementes tentationes ; in cribratione enim omnia sursum deorsum vertuntur et vehementer agitantur.

[4] Græca vox ἐκλείπῃ significat "ut non pereat, destruatur" fides tua.

[5] Græcum verbum ἐπιστρέψας tria significare potest : (**a**) postquam a lapsu resipueris ; (**b**) *vicissim (in turn)*, quasi esset : et tu vicissim confirma fratres tuos ; sed hic sensus vix admitti potest, quum græca vox citata nullibi in Scripturâ talem sensum habere probetur ; (**c**) *converte te* ad fratres eosque in fide confirma. Prima et tertia expositio vere probabiles sunt.

cribrandos seu agitandos fore ; deinde *solum* Petrum alloquens, declarat se pro *solo* Petro rogavisse, ne a fide deficeret ; quum enim hic sit *primus* et *caput* aliorum, ipse debet fratres suos in fide confirmare [1]. Unde sic arguere datur : (a) Nulli sane dubium est orationem Christi fuisse efficacem, quum pro suâ reverentiâ semper exaudiatur ; atqui oravit ut fides Petri ita firma esset ut non deficeret, sed potius ut soliditatem ceteris discipulis, fidelibus et Apostolis seu toti Ecclesiæ conferre posset ; ergo fides Petri ita firma erit ut nunquam, saltem in docendo, errare possit : si enim docens erraret, ejus fides periret, aliosque in errorem induceret, nedum eos in fide firmaret [2].
(b) Aliunde hoc infallibilitatis privilegium ad Petri successores extenditur, ut patet ex iis quæ diximus de Primatu Rom. Pontificum (n. 85 sq.) et ex ipso contextu ; nam nihil exigit hujus privilegii limitationem ad tempora apostolica : oppugnationes enim Satanæ nunquam cessaturæ sunt ; ergo nunquam cessare debet impositum officium fratres in fide confirmandi ; præterea qui jubetur esse confirmator fratrum, jam constitutus est Ecclesiæ caput et fundamentum, et quidem in perpetuum, ne portæ inferi adversus eam prævaleant ; ergo in perpetuum fratres in fide confirmare debet ; tandem traditio catholica hanc conclusionem certam reddidit [3].

185. (C) *Ex potestate totum pascendi gregem :* " Pasce agnos meos, pasce oves meas.... " Vi horum verborum, Petrus, ejusque successores, constituti sunt supremi et universales Ecclesiæ pastores, ut supra (n. 75) probavimus,

[1] Quod *S. Franciscus Salesius* pulcherrimâ comparatione illustrat, op. cit , p. 390 (*anglice* Catholic Controv. p. 258-259) : hortulanus, quando videt sitientes et arescentes plantas, non omnes ramos, sed solum radicem irrigat, quia e radice humiditas omnes et singulos ramos pervadit ; ita Dominus, postquam Ecclesiæ arborem plantavit, radicem irrigat aquis sanæ doctrinæ, ut per eum irrigentur rami singuli.

[2] Quod egregie exponit *S. Franc. Sales.* (Controverses, Discours XL, ed. Vivès, t. VIII, p. 412) ; cf. Catholic Controversy, p. 296.

[3] Patrum testimonia, quæ brevitatis causâ omittimus, legere potes apud *Manning*, The Vatican Council, p. 85 sq., aliosve cit. auctores.

ideoque jus et officium habent totum gregem, episcopos et fideles, verbo veritatis pascendi ; ita ut omnes teneantur huic magisterio obedire. Atqui hoc admitti nequit, nisi tale magisterium sit infallibile ; si enim supremus Pastor docendo fallitur et fallit, oves non jam nutrit, sed venenoso cibo occidit : porro quis unquam admittere poterit Christum oves suas, pretioso sanguine suo redemptas, pascendas commisisse pastori, qui erroribus contra fidem easdem perdere potest ? Ergo Petri successores vere infallibiles sunt docendo, et quidem absque Ecclesiæ consensu : si enim infallibilitas ex Ecclesiæ consensu oriretur, jam Pontifices non pascerent oves, sed ab eis pascerentur [1].

186. *Traditione.* Multa quæ de Primatu Rom. Pontificis diximus (n. 87 sq.), simul ejus infallibilitatem demonstrant : pauca tamen addemus.

(A) Quoties *de fide* movebatur *quæstio*, episcopi catholici, imo ipsi hæretici ad Sedem Apostolicam recurrere solebant, ut res ab eâ definiretur [2]. Re autem a S. Pontifice definitâ, causa finita censebatur ; ita *Augustinus*, post receptas litteras Innocentii I contra Pelagianos errores, dicebat : " Jam enim de hâc causâ duo concilia missa sunt ad Sedem Apostolicam, inde etiam rescripta venerunt : *causa finita est :* utinam aliquando finiatur error [3] ?

(B) Ecclesia Romana, quatenus sedes Primatûs, antiquitus habita fuit ut *centrum unitatis fidei*, et tuta *orthodoxiæ norma*. Hoc patet ex testimonio *Irenæi* superius citato

[1] Cfr. *S. Franciscus Sales.*, Catholic Controversy, p. 297.

[2] Ita *Fulgentius Ferrandus*, diaconus Carthaginiensis, interrogatus a Severo scholastico C. P. utrum Christus dici possit unus de sanctâ et individuâ Trinitate, respondit (ep. 5, n. 1) : " Interroga, si quid veritatis cupis audire, principaliter *Apostolicæ Sedis antistitem, cujus sana doctrina constat judicio veritatis et fulcitur munimine auctoritatis* ". Ita pariter *S. Cyrillus Alex.* scribens ad Papam Cœlestinum de hæresi Nestorianâ (ep. 11), aiebat : " Quoniam ... *longa Ecclesiarum consuetudo suadet ut hujusmodi res cum sanctitate tuâ communicentur*, scribo plane necessitate adactus ". Hinc *Innocentius I* ad episcopos Concil. Milevitani scribebat (ep. 30, n. 2) : " Quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros *non nisi ad Petrum*, i. e. sui nominis et honoris auctorem, *referre debere* ".

[3] *S. August.* Sermo 2 de Verbi Ap., c. 10.

(n. 88), ubi asseritur omnes Ecclesias convenire seu consentire debere cum Ecclesiâ Romanâ in materiis fidei; ex *S. Cypriano*, qui declarat centrum unitatis esse Cathedram Petri, ita ut qui huic non adhæret, eo ipso in schisma vel hæresim labatur [1]. Hinc ii, quorum fides in suspicionem vocabatur, apud S. Pontificem sese vindicare conabantur, ut S. Dionysius Alexandrinus, de quo supra (n. 96); quicumque enim ut orthodoxus ab Apostolicâ Sede habebatur, eo ipso tanquam ab hæresi immunis ubique censebatur [2]. Hinc etiam Romani Pontifices solebant formulas fidei præscribere : ita Damasus papa pro hæreticis orientalibus, Hormisdas pro iis qui Acacii schismatis partes secuti fuerant, Leo IX pro Petro episcopo, Paschalis II pro omnibus Ecclesiæ occidentalis metropolitanis [3]. Porro hæc omnia supponunt Rom. Pontificem esse infallibilem : secus enim non efficaciter servaretur unitas fidei, neque ejus decisione ut fidei regula accipi possent.

187. (C) Prioribus sæculis multæ damnatæ sunt *hæreses* a Rom. Pontificibus, extra Concilia universalia; sic hæresis Cerdonis ac Valentini ab Hygino Papâ (a. 155); Montani error a Zephyrino (a. 215); Novatiani a Cornelio (a. 254); Pauli Samosateni a Felice (a. 273); Pelagii ab Innocentio I et Zozimo; Nestorii a Cœlestino; Eutychetis a Leone. Jamvero, statim post judicium Apostolicæ Sedis, causa finita erat [4]; ergo tale judicium ut irreformabile habebatur.

---

[1] De Unitate Ecclesiæ, cc. 3, 6 etc.

[2] Ita *Maximus*, Doctor et Martyr, in Epistolâ ad Petrum de Pyrro C. P. scribit : "Itaque si vult hæreticus non esse neque audire, non isti aut isti satisfaciat... festinet præ omnibus Sedi Romanæ satisfacere. Hâc enim satisfactâ, communiter ubique omnes pium hunc et orthodoxum prædicabunt"; rationem addit, quia videlicet Sedes Apostolica "habet imperium, auctoritatem et potestatem ligandi atque solvendi".

[3] Cf. *Denzinger*, Enchiridion, nn. 141, 292, 299.

[4] Exemplum habetur apud *Sozomenum* (Hist. eccles., l. VI, c. 22), qui narrat Pontificem Damasum, ortâ controversiâ de consubstantialitate Spiritûs S., scripsisse ad Orientis ecclesias ut rem definiret; et postea addit : "Quo facto, utpote controversiâ judicio Rom. Ecclesiæ terminatâ, singuli quievêre; eaque quæstio finem tandem accepisse visa est".

(D) Quod etiam constat ex agendi ratione *Conciliorum* œcumenicorum. Patres enim *Ephesini* (a. 431), Nestorii hæresim condemnando, aperte declarârunt se ad id coactos fuisse, " per sacros canones et epistolam SS. Patris nostri... Cœlestini Rom. Ecclesiæ Episcopi "[1], quasi videlicet jam irreformabile esset judicium a S. Pontifice latum. Iterum S. Leo M. patribus *Chalcedonensibus* (451) præscripsit quid de Incarnatione credendum esset : hi autem, lectâ epistolâ, clamarunt : " Omnes ita credimus ... *Petrus per Leonem locutus est*"; et improbatus est Dioscorus, qui " contra ipsum, cui vineæ custodia a Domino commissa est, extendit insaniam "[2]. Nec aliter Concil. œcumenicum VI, C. P. III (680-681), quod Agathoni scripsit : " Tibi ut primæ Sedis antistiti universalis Ecclesiæ quid agendum sit relinquimus, stanti super firmam fidei petram "; Agatho autem respondit fidem Ecclesiæ Romanæ illibatam permansisse, secundum ipsius Domini divinam promissionem, ideoque omnes ecclesias catholicas semper ejus auctoritatem secutas fuisse; et Patres, accepto responso, dixerunt : *Petrus per Agathonem loquebatur*[3]. Concilium vero œcumenicum VIII, C. P. IV (869-70) plane accepit *Hormisdæ* fidei formulam (supra n. 94), in quâ dicitur fidem in Sede Apostolicâ *semper immaculatam* servatam fuisse, vi promissionis divinæ, et in eâ *integram et veracem* inveniri christianæ *religionis so-*

[1] Apud *Harduin*, I, 1471, 1506.

[2] Cf. Héfélé, Histoire des Conciles, vol. III, § 190.

[3] Héfélé, op. cit. vol. IV, § 312 sq. Ex his aliisque hujusmodi factis constat omni fundamento carere hanc difficultatem olim a Gallicanis propositam et ab hodiernis Protestantibus recoctam : " Si Patres S. Pontificis infallibilitatem admisissent, non existimâssent Concilia adeo necessaria esse, nec in his sententiam tulissent, sed potius R. Pontificis judicium statim accepissent ". Licet enim Papa sit infallibilis, Concilia sunt *valde utilia*, si non absolute necessaria, tum ut facilius dignoscatur traditio ecclesiastica, tum ut judicetur de opportunitate definiendi, ut infra exponemus (n. 214). Aliunde Patres in Conciliis, etiam post acceptam S. Pontificis definitionem, rem quasi de novo tractare non dubitârunt, ut veritas melius pateret et ab adversariis facilius acciperetur. Hinc, etiam post C. *Vaticani* definitionem, concilia œcumenica utilia erunt, et Pontifex consilia episcoporum exquiret, ut merito notârunt Helvetiæ episcopi in Pastorali Epistolâ, a Pio IX approbatâ (an. 1871).

liditatem. Tandem *C. Florentinum* (1438-1445) definivit Romanum Pontificem non solum tenere primatum in universum orbem, sed etiam "ipsi in Beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem Ecclesiam a D. N. Jesu Christo *plenam* potestatem traditam esse; *quemadmodum etiam* in gestis œcumenicorum Conciliorum et in sacris canonibus continetur"[1]. Porro hæc omnia infallibilitatem S. Pontificis supponunt; non enim haberet plenam potestatem docendi, nec servâsset integram fidem, nec cum Petri auctoritate loqueretur, nisi esset vere infallibilis in docendo.

Neque dicere juvat in his omnibus casibus Papæ definitiones solummodo ex consensu Ecclesiæ irreformabiles factas fuisse; nam inerrantia Pontificis, ut constat ex allatis testimoniis, non huic consensui tribuitur, sed auctoritati ipsius Pontificis, qui, utpote Petri successor, est unitatis centrum et fidei authenticus interpres. Nec valet famosa distinctio Gallicanorum inter Sedem et Sedentem, vi cujus quilibet Pontifex potest, etiam definiendo, errare *transitorie*, licet tota series Pontificum sit indefectibilis, quatenus non potest a fide deficere *permanenter;* hâc enim admissâ, auctoritas pontificia esset inane figmentum vacuumque simulacrum, quum cuique eam eludere liceret, dicendo sese Cathedræ Petri adhærere, non autem huic Pontifici obedire teneri, quum ipse sit fallibilis. Aliunde talis distinctio aliena est omnino a mente Patrum, qui non solum Cathedræ Petri in abstracto, sed regnanti Pontifici obediebant, ut ex allatis testimoniis colligi potest. Ergo Pontificia infallibi-

[1] Cfr. *Denzinger*, Enchiridion, n. 589. Gallicani quidem contenderunt vocem *quemadmodum* (græce καθ' ὃν τρόπον) sensum restrictivum præ se ferre, et significare auctoritatem Pontificis *limitari* per Concilia et canones; quod textu græco Conc. Florentini probare conabantur. Sed textus latinus authenticus, prout legitur in manuscriptis antiquioribus, talem interpretationem non patitur; textus autem græcus potest intelligi eodem modo ac latinus; et sane contextus id postulat, nam Florentinum, postquam definierat S. Pontifici *plenam* potestatem traditam esse, non poterat logice declarare hanc plenam potestatem limitari per Conciliorum decreta. Aliunde *Vaticanum*, formulam Florentini referendo sine clausulâ *quemadmodum*, controversiam authentice dirimit. Cf. *T. Granderath*, Constitut. dogmat. SS. C. Vaticani, Friburgi, 1892, p. 150 sq.

litas jam antiquitus a Patribus Conciliisque agnita fuerat, et Vaticanum nihil aliud fecit nisi disertius eamdem affirmare, et conditiones ejus exercitii determinare.

188. *Opponunt* tamen Protestantes hisce auctoritatibus nonnulla facta, ex quibus periclitari videatur dogma supra expositum; de his pauca dicemus, lectores remittendo, pro fusiori harum difficultatum solutione, ad historiam ecclesiasticam.

(A) *Liberius* Papa dicitur formulæ Sirmiensi arianæ vel semi-arianæ subscripsisse, et Athanasium condemnasse, ut ab Imperatore licentiam Romam redeundi obtineret.

Resp. (a) Minime probatum est facta allegata vera esse; licet enim quædam testimonia afferantur S. Hieronymi, S. Hilarii et S. Athanasii, de horum genuinitate disputatur, et optimi critici, etiam inter Protestantes, hodie agnoscunt fragmenta Hilarii, ad quæ adversarii maxime provocant, esse spuria [1]. Notum est pariter Arianos multas sparsisse calumnias contra Liberium, qui fidei Nicænæ defensorem accerrimum sese præbuit sive ante sive post allegatum ejus lapsum; fierique potuit ut S. Hieronymus, his calumniis deceptus, falso putaverit Liberium semirianæ formulæ subscripsisse.

(b) Sed dato etiam Liberium alicui formulæ Sirmiensi subscripsisse, non exinde sequeretur eum fuisse hæreticum: tres enim aut quatuor sunt formulæ Sirmienses, quarum una tantum, scil. *secunda* (a. 357) est hæretica, aliæ autem sensu catholico intelligi possunt, licet non totam veritatem de consubstantialitate Verbi tradant; jamvero Liberius non secundæ subscripsit, sed eam condemnavit, ut refert *Sozomenus* (l. IV, c. 15); ergo non fuit hæreticus, sed forsan approbavit formulam quæ vocem "*consubstantialem*" non continebat.

(c) Tandem, dato, non concesso eum formulæ ex se hæreticæ subscripsisse, non exinde periclitaretur pontificia infallibilitas, quia, juxta documenta ab adversariis allegata, Liberii subscriptio vi et metu extorta, non illos præ se fert characteres, qui necessarii sunt ad definitionem ex cathedrâ [2].

[1] Ita v. g. *Smith and Wace*, Dictionary of Christian Biography, verbo *Athanasius*, I, p. 192 scribunt litteram, in quâ Liberius dicit Athanasium a se excommunicatum fuisse, merito ut spuriam haberi. Cfr. *L. Rivington*, op. cit. p. 186.

[2] Quod fatebatur *Bossuet*, licet gallicanus (Deuxième instr. pastorale, n. 105-110). Cfr. *J. H. Newman* (Historical sketches, vol. II, p. 340, note, ed. 1885). Ad fusiorem hujus quæstionis solutionem, vide præter auctores citatos, *Jungmann*, Dissertat. in hist. eccles. vol. II, 1881, p. 31 sq.

189. (B) Objicitur pariter *Honórium* docuisse monothelitarum hæresim in duabus epistolis ad Sergium, ideoque tanquam hæreticum a Leone II et duobus Concil. œcumenicis damnatum fuisse[1].

Resp. (a) Certum est Honorium in his litteris nullam *ex cathedrâ* definitionem edidisse; nam Sergius nullam fidei definitionem postulaverat, sed solum approbationem *prudentis silentii* quoad distinctionem duplicis operationis. Aliunde Honorius ea adhibet verba, quæ definitionem omnino excludunt; in primâ siquidem epistolâ ait: "Utrum autem propter opera divinitatis et humilitatis *una an geminæ operationes debeant* derivatæ dici vel intelligi, *ad nos ista pertinere non debent, relinquentes ea grammaticis*", in secundâ autem: "*Non nos oportet unam* vel duas operationes *definientes prædicare*[2]... Præterea Honorii litteræ non fuerunt promulgatæ, sed ignotæ manserunt usque ad ejus mortem; ergo nullomodo haberi possunt ut definitio *ex cathedrâ;* non sunt tamen, ut quidam dicunt, *privatæ* litteræ, sed documentum ad Ecclesiæ administrationem spectans, quo datur consilium de prudenti modo loquendi circa fidei mysterium.

(b) Non constat Honorium docuisse errorem contra fidem: affirmat quidem unam esse voluntatem in Christo, sed, ex contextu, loqui videtur de solâ voluntate humanâ, prætermittendo divinam voluntatem, quam existere supponit, et solum excludendo duas illas contrarias voluntates quæ in nobis pugnant (scil. voluntatem *spiritus* et voluntatem *carnis*), ut colligitur ex ejus verbis: "Unde et *unam* voluntatem fatemur D. N. Jesu Christi, quia profecto a divinitate assumpta est nostra natura, non culpa... Non est itaque assumpta a Salvatore vitiata natura, quæ repugnaret legi mentis ejus, sed venit quærere et salvum facere quod perierat, i. e. vitiatam humani generis naturam. Nam lex alia in membris aut *voluntas diversa* non fuit vel *contraria* Salvatori, quia super legem natus est humanæ conditionis". Quod confirmatur authenticâ interpretatione Joannis IV, Honorii secundi successoris, qui scribit: "Prædictus ergo decessor meus docens de mysterio Incarnationis Christi dicebat, non fuisse in eo, sicut in nobis peccatoribus, *mentis et carnis contrarias voluntates.* Quod quidam ad proprium sensum convertentes, divinitatis ejus et humanitatis unam eum voluntatem docuisse suspicati sunt. Quod veritati omni modo est contrarium". Fatemur tamen hunc dicendi modum, ab Honorio usurpatum,

[1] *Littledale*, op. cit. p. 175; cf. *Renouf*, Condemn. of Pope Honorius.

[2] Epistolas Honorii legere est apud *Migne*, Pat. Lat., LXXX, p. 470-476; vel *Héfélé*, op. cit., vol. IV, Appendice, p. 505 sq., ubi collecta invenies documenta ad hanc quæstionem spectantia.

valde obscurum esse, et ambagibus plenum. (c) Hinc Honorius damnatus est a Concilio VI tanquam *hæreticus*, non quia hæresim proprie docuerat, sed quia ejus propagationi faverat, inopportunum silentium utrique parti imponendo, tempore quo doctrinam catholicam diserte exponere oportebat. Quidquid sit enim de mente Patrum qui hanc sententiam tulerunt, certe hæc fuit mens Leonis II, dum hoc Concilium confirmavit ; scripsit enim : " Pariterque anathematizamus... necnon et Honorium, qui hanc apostolicam ecclesiam non apostolicæ traditionis doctrinâ lustravit, se profanâ proditione immaculatam maculari permisit [1] ... qui flammam hæretici dogmatis non, ut decuit apostolicam auctoritatem, incipientem exstinxit, sed negligendo confovit " [2]. Revera appellatio hæretici eo tempore extendebatur etiam ad fautores hæreticorum, suspectos de hæresi et eos omnes qui suo agendi modo hæresim promovebant [3]. Aliunde, si ut hæreticus proprie dictus damnatus fuerat, sane ut privata persona, non ut Pontifex *ex cathedrâ* loquens, ut ex dictis constat [4].

190. (C) Addunt insuper *Paulum V*, approbando decreta Indicis et Inquisitionis, quæ systema Galilæi condemnabant ut erroneum in fide, et *Urbanum VIII*, promulgationem hujus decreti præscribendo, in fide erravisse [5].

Resp. Fatemur equidem præfatas Congregationes errâsse, Galilæum condemnando, ut colligitur ex authenticis documentis quæ recenter publici juris facta sunt [6] ; pariter admitti potest duos præ-

[1] Apud *Labbe*, VI, p. 1109.

[2] Apud *Labbe*, VI, p. 1246.

[3] Quod fuse demonstrat *Bolgeni*, Fatti dommatici, vol. I, c. 4.

[4] Cf., præter auctores jam citatos, *J. Pennachi*, de Honorii causâ in Concil. VI, Romæ, 1870 ; *Colombier*, Etudes des PP. Jésuites, dec. 69 apr. 70 ; *Bottalla*, Reply to Renouf on Pope Honorius ; *Jungman*, op. cit., p. 383 sq. ; *J. H. Newman*, Diffic. of Anglic., vol. II, p. 317.

[5] Cf. *Littledale*, op. cit. p. 181 ; et insuper The Pontifical Decrees against the motion of the earth, London, 1870.

[6] Hæc documenta legere est apud *Bouix*, de Papâ, vol. II, p. 447 sq. ; *H. de L'Epinois*, Les Pièces du procès de Galilée, Paris, 1877 ; *Von Gebler*, Les Actes du Procès de Galilée, Stuttgard, 1877 ; *Grisar*, Galileistudien, Ratisbon., 1882 ; compendiose apud *Jaugey*, Dictionnaire d'Apologétique, verbo *Galilée*. Congreg. S. Officii, die 24 Febr. 1616, judicium tulit de his duabus propositionibus : " 1) Sol est centrum mundi et omnino immobilis motu locali. 2) Terra non est centrum mundi, nec immobilis, sed secundum se totam movetur et motu diurno ". De priori dixerunt : " Dictam propositionem esse stultam et absurdam in philosophiâ, et *formaliter hæreticam*, quatenus contradicit

fatos Pontifices errâsse, non solum quatenus personas privatas, sed etiam quatenus *Congregationum capita*, quum decreta vim habere non potuerint sine eorum approbatione[1]. Sed Congregationum decisiones, etiam a S. Pontifice approbatæ, non sunt infallibiles, nisi Papa easdem suas faciat, et nomine proprio promulget cum conditionibus quæ ad definitionem *ex cathedrâ* requiruntur. Hoc autem in casu præsenti non verificatur : nihil enim tanquam ab universali Ecclesiâ tenendum S. Pontifex definivit, nec ulla producitur Bulla, ullum Breve, quo Paulus V aut Urbanus VIII dictam condemnationem modo speciali confirmaverit ; nec ullus theologus alicujus nominis unquam affirmavit hanc fuisse *ex cathedrâ* definitionem. Hinc eruditi Protestantes libenter fatentur nil ex hoc facto contra Pontificiam infallibilitatem deduci posse. Insuper agnoscunt errorem Cardinalium excusabilem esse, quia illo tempore, copernicum systema nondum validis argumentis probatum fuerat, et Galilæus ipse imprudens fuit[2], nimis audacter suum systema propugnando non solum scientificis sed biblicis argumentis. Cæteroquin non sævissime, ut olim contendebant Protestantes, sed humane exceptus est[3], et studia sua prosequi permissus.

---

expresse sententiis sacræ Scripturæ in multis locis, secundum proprietatem verborum et secundum communem expositionem et sensum SS. Patrum, et theologorum doctorum" ; de posteriori : "Hanc propositionem recipere eamdem censuram in philosophiâ et, spectando veritatem theologicam, ad minus esse *in fide erroneam*". Pariter Cong. Indicis, 5 mart. 1616, tanquam *Scripturæ omnino adversantem* damnavit doctrinam pythagoricam et copernicam de mobilitate terræ et immobilitate solis. Galilæus ipse, 22 jun. 1633, hanc abjurationis formulam recitare et subscribere debuit : "Ego Galilæus Galilæi.... corde sincero et fide non fictâ abjuro, maledico, et detestor supradictos *errores et hæreses...*" Attamen, a. 1757 et 1820, S. Cong. Indicis sententiam de motu terræ propugnari permisit ; et decreto S. Officii, 17 sept. 1822, Romæ permissa est impressio ac publicatio librorum in quibus eadem propugnatur. Tandem, a. 1833, ex catalogo librorum prohibitorum expuncta sunt opera prius damnata ob hanc opinionem de motu terræ.

[1] Revera utrumque decretum jussu S. Pontificis editum fuit, ut ex documentis constat, *Pièces du Procès*, pp. 40, 75, 92 ; *Jaugey*, l. c. p. 1347.

[2] Library of universal Knowledge, voce *Galilee ;* cf. Encycl. Britannica, ibid.

[3] Ita Protestans *Gebler* (Galileo und die Römische Curie, 1876, pp. 202, 261). Præter auctores jam citatos, vide *H. de l'Epinois*, Galilée, son procès, sa condamnation, Paris, 1867 ; La Question de

191. *Ratione suadetur.* Præcipua argumenta quæ ad necessitatem infallibilis ac viventis auctoritatis probandam adduximus, simul Pontificiæ infallibilitatis necessitatem demonstrant. Sane *una* fides debet esse in Ecclesiâ, et quidem tam *certa* ut, sine prudenti formidine, *prompte* ac *secure* cognoscere valeamus ea quæ necessaria sunt ad finem nostrum supernaturalem attingendum ; atqui illa fidei unitas et certitudo sine infallibili Pontifice vix haberi possunt. (a) Unitas enim servari nequit, nisi controversiæ circa fidem ab eo definiantur qui toti Ecclesiæ præest ; omnes siquidem ei obedire tenentur, ac proinde si infallibilis sit, unitas fidei facile obtinetur : si autem errare possit, ac de facto erret, tunc disrumpitur unitas ; nam alii ejus definitiones sequentur, alii autem despicient, et in utroque casu adest simul periculum erroris in fide et schismatis. (b) Præterea, ut lites de fide prompte ac secure finiantur, requiritur tribunal infallibile ac *permanens ;* secus enim infallibilitas non continue, sed transitorie in Ecclesiâ existeret ; atqui tribunal hujusmodi nihil aliud esse potest nisi tribunal Pontificis ; concilia enim œcumenica non possunt prompte nec facile congregari, quotiescumque novus oritur error, ideoque spargi potest hæresis antequam conciliare decretum edatur ; aliunde consensus totius Ecclesiæ sæpe nec exspectari nec cognosci facile potest ; ergo maxime convenit ut Pontifex ipse sit infallibilis, etiam absque Ecclesiæ consensu, ut statim hæreses damnare et omnibus Fidelibus quid sit tenendum præscribere valeat [1].

Galilée, les Faits et leurs conséquences, Paris, 1878 ; *Pieralisi*, Urbano VIII. e Galileo ; *The Catholic World*, jan. 1869, p. 433 sq. ; Oct. 1887, p. 110 sq.

[1] Quod rite intellexit *W. H. Mallock*, qui, licet acatholicus, scribit (Is Life worth living, New York, 1879, c. XII, p. 313, *gallice* versum "La Vie vaut-elle la peine de vivre", Paris, 1882, p. 287) Ecclesiam catholicam solam esse inter omnes dogmaticas religiones, quæ plane intellexerit quid importet religio vere dogmatica : sola enim viventem ac infallibilem sibi vindicat auctoritatem, quâ seipsam accommodare potest omnibus temporibus, et crescere absque mutatione substantiali. Integrum legatur caput, cum præcedenti, c. XI ; alia convenientiæ argumenta pro infallibilitate dilucide exposita invenies apud *Lyons*, op. cit., ch. II, p. 31 sq.

192. *Objicitur* quidem auctoritatem Pontificis, si sit infallibilis, vere *despoticam* esse, et eos qui ei subduntur omni *libertate cogitandi carere.*

Resp. Auctoritas infallibilis *Pontificis* non magis despotica est quam infallibilis *Scripturæ* auctoritas : si Catholici libertate carent dum irreformabili Papæ judicio obediunt, majori libertate non gaudent qui Scripturæ ineluctabili auctoritate ligantur [1]. Protestantes dicunt quidem libertatem non destrui Scripturâ, quia est Verbum Dei ; ergo non destruitur pariter infallibili Pontificis definitione, quæ nihil aliud est nisi *authentica interpretatio verbi Dei*, divino Spiritu assistente, ideoque plurimum affert luminis securamque tutelam [2]. Vera enim cogitandi libertas non consistit in facultate errorem amplectendi, sed in firmâ adhæsione veritati cognitæ. Jamvero quando infallibili decreto obedimus, nihil aliud facimus nisi libere veritati certo cognitæ adhærere. Nec in hoc minuitur, sed potius augetur libertas inquirendi [3] ; quum enim certi simus de veritatibus definitis, jam harum ope, in aliarum investigationem libere incedere possumus. Certe non minuitur vera mentis libertas novarum veritatum inventione in ordine scientifico, sed potius investigationis campus extenditur; ita pariter quando, Pontificiâ definitione, de veritate fidei certiores efficimur, novus inquisitionis campus nobis aperitur, nedum libertas nostra limitetur : "cognoscetis veritatem et veritas liberabit vos". Hæc pariter notentur verba *Leonis XIII.* (l. cit.) : "Denique prætereundum non est, immensum patere campum, in quo hominum excurrere industria, seseque exercere ingenia libere queant : res scilicet quæ cum doctrinâ fidei morumque christianorum non habent necessariam cognationem, vel de quibus Ecclesia, nullâ adhibitâ suâ auctoritate, judicium eruditorum relinquit integrum ac liberum".

II. De Infallibilitatis objecto.

193. 1° *Principium generale.* S. Pontifex eâ infallibilitate pollet "quâ divinus Redemptor Ecclesiam suam in definiendâ doctrinâ *de fide vel moribus* instructam esse voluit"; quibus *Vaticani* verbis aperte declaratur objectum Pontificiæ

[1] Quod acute exponit *O. Brownson* (Works, vol. VII, p. 537-538). Quod etiam alibi declarat, Works, vol. VII, pp. 301, 382-383, 586-589; vol. III, p. 265-266.

[2] *Leo XIII*, Encycl. *Libertas*, 20 jun. 1888, ed. Desclée, vol. III, p. 113.

[3] Cfr. *W. H. Mallock*, op. cit. p. 310, gall. vers. p. 284.

infallibilitatis tam late patere quam objectum infallibilitatis Ecclesiæ [1]. Jamvero hujusmodi objectum duplex est : *directum*, quod complectitur omnes veritates explicite vel implicite a Deo revelatas, prout continentur in verbo Dei scripto vel tradito ; *indirectum*, quod comprehendit omnes veritates quæ, licet revelatæ non sint, ita tamen cum revelatis connectuntur, ut necessariæ sint ad ipsum fidei depositum integre custodiendum, rite explicandum et efficaciter definiendum.

His positis, *de fide est* Ecclesiam, ac proinde S. Pontificem, infallibilem esse in definiendis veritatibus revelatis ; nec necesse est id probare, quum argumenta superius allata id saltem demonstrent. Insuper *certum est* Ecclesiam, ac proinde S. Pontificem, infallibilem esse quoad veritates cum revelatis intime connexas. Etenim fidei depositum non potest integre custodiri vel efficaciter defendi, nisi simul error vitetur in rebus cum hoc deposito necessario connexis ; si enim errores admittantur qui *indirecte*, sed tamen efficaciter, fidei ædificium labefactant, mox fides ipsa peribit. Unde sic : Ecclesiæ et Pontifici sane jus competit ad ea cum certitudine definienda quæ necessaria sunt ad fidem servandam tuendamque ; atqui veritates etiam naturales, cum revelatis necessario connexæ, necessariæ sunt ad fidei depositum custodiendum ; v. g. spiritualitas animæ, quamvis sit veritas philosophica, ita cum fide connectitur ut, eâ negatâ, simul negari debeant ea quæ fides docet circa animæ immortalitatem vitamque futuram ; ergo has veritates Ecclesia vel Papa infallibilitate definire potest [2].

---

[1] Quod *Granderath*, op. cit. p. 190 sq., optime exponit ex ipsa discussione in Concilio hâc de re habitâ Ad meliorem rei intelligentiam lege *Acta Vatican.*, ed. Lac. pp. 286, 375, 376, 383, 385, 1685, 1700 sq. et alibi passim.

[2] Quam doctrinam sic declarat *Vaticanum* (sess. III, cap. 4) : "Ecclesia, quæ una cum apostolico munere docendi, mandatum accepit fidei depositum custodiendi, jus etiam et officium divinitus habet falsi nominis scientiam proscribendi, ne quis decipiatur per philosophiam et inanem fallaciam (*Colos.* II, 8). Quapropter omnes Christiani fideles hujusmodi opiniones, quæ fidei doctrinæ contrariæ esse cognoscuntur, maxime si ab Ecclesiâ reprobatæ fuerint, non solum prohibentur tanquam legitimas scientiæ conclusiones defendere, sed pro erroribus potius, qui fallacem veritatis speciem præ se ferant, habere tenentur

Magnum tamen est discrimen inter objectum infallibilitatis directum et indirectum; quando veritas *directe* revelata definitur, est objectum fidei *divinæ et catholicæ*, quia creditur directe propter auctoritatem Dei revelantis; quando autem auctoritas infallibilis exercetur circa veritates non revelatas, sed solummodo connexas cum revelatis, veritates hujusmodi non sunt objectum fidei divinæ aut catholicæ, sed solum fidei ecclesiasticæ, quia accipiuntur non directe propter auctoritatem Dei, sed propter auctoritatem Ecclesiæ, ut fusius exponimus *de Fide* (n. 27-46). Remanet igitur ut pauca dicamus de præcipuis rebus quæ intra objectum infallibilitatis indirectum comprehenduntur.

194. 2° *De objecto indirecto infallibilitatis.* Omnes admittunt objectum infallibilitatis indirectum complecti veritates non revelatas cum revelatis connexas; adsunt tamen controversiæ circa quædam objecta in specie.

(A) *S. Pontifex est infallibilis circa conclusiones theologicas.* Certum est. Conclusio theologica, quæ dicitur etiam veritas virtualiter revelata, est *conclusio quæ per proprium discursum certo et evidenter deducitur ex duabus præmissis, quarum una est formaliter revelata, altera autem naturaliter cognita*[1]; talis est v. g. propositio asserens Filium procedere ex intellectu Patris, Spiritum S. ex amore Filii et Patris, quæ non directe in Verbo Dei continetur, sed ex eo logice infertur. Unde sic: Pontifex infallibilis est in omnibus quæ necessaria sunt ad fidei depositum incorrupte servandum; atqui fidei depositum incorruptum servari nequit, nisi infallibilitas ad conclusiones theologicas extendatur; nam homini naturale est conclusiones ex veritatibus revelatis deducere, et si falsæ conclusiones inferantur, dogmata fidei periclitantur vi connexionis quæ inter principia et conclusiones mens naturaliter percipit; ita in casu allato, si quis negat Verbum procedere ab intellectu Patris, mox negabit realem esse distinctionem inter Patrem et Filium, vel inter Filium et Spiritum

omnino". Et infra, circa finem: "Quoniam vero satis non est hæreticam pravitatem devitare, nisi ii quoque errores diligenter fugiantur *qui ad illam plus minusve accedunt*"...

[1] Quæ definitio explicatur in *Tr. de Fide*, n. 40.

Sanctum. Quod *praxi* Ecclesiæ confirmatur ; ut enim de aliis exemplis taceamus, *Pius VI*, per Constit. *Auctorem fidei* (28 Aug. 1794), octoginta quinque propositiones Synodi *Pistoriensis* damnavit, inter quas multæ inveniuntur quæ non directe fidei opponuntur, sed solum conclusionibus theologicis. Porro hæc Constitutio ut irreformabile judicium *ex cathedrâ* recepta fuit. Ergo. Illæ tamen conclusiones theologicæ probabilius non sunt objectum fidei *divinæ*, ut probabimus in *Tr. de Fide*, n. 42-46.

195. (B) *S. Pontifex est infallibilis quoad facta dogmatica.* Ita communis et vera sententia.

Factum dogmaticum in genere est *illud quod cum dogmate fidei ita connectitur*, ut ejus notitia ad dogma edocendum vel tuto servandum necessaria sit. (a) Hujusmodi sunt facta quæ legitimitatem S. Pontificis vel C. Œcumenici respiciunt : nisi enim certo cognoscatur hunc Pontificem esse legitimum Petri successorem, vel hoc Concilium esse vere œcumenicum, non constabit utrum auctoritatem habeant in universam Ecclesiam. Omnes admittunt Ecclesiam infallibilitate gaudere circa legitimitatem S. Pontificis, proindeque errare non posse quando unanimiter hunc Papam ut legitimum agnoscit ; secus enim Ecclesiæ corpus a centro et capite separaretur ; quod contrarium est ejus indefectibilitati et unitati. Certum est pariter Ecclesiam et Pontificem infallibiliter determinare posse quodnam Concilium sit œcumenicum vel non ; secus dubitaretur utrum decreta ab eo edita infallibilia sint vel non. (b) Ad facta dogmatica etiam pertinet factum quod in certo libro continetur quædam doctrina orthodoxa, vel heterodoxa, v. g. factum quod quinque propositiones ab *Innocentio X.* damnatæ vere continentur in libro Jansenii "*Augustinus*". Quo res melius intelligatur, hæc statui possunt : non contendimus Papam infallibilem esse judicando hunc librum esse hujus vel alterius auctoris, vel auctorem, cujus propositiones damnantur, in mente eum intenderit sensum quem verba præ se ferunt ; sed eum posse infallibiliter determinare quemnam sensum verba alicujus libri, attento contextu, præ se ferant[1], et utrum hic sensus

[1] Hinc quando Papa damnat propositiones *juxta sensum ab auctore*

sit orthodoxus vel non. Etenim, nisi res ita se habeat, poterit hæreticus impune errores spargere, et condemnationem effugere, dicendo S. Pontificem non recte sensum libri intellexisse. Ad hoc effugium recursum habuerunt Jansenistæ, post damnationem quinque Jansenii propositionum; sed *Clemens XI* aperte declaravit *obsequiosum silentium* non sufficere, sed "damnatum in quinque præfatis propositionibus Jansenii libri sensum, *quem illarum verba præ se ferunt*, ab omnibus Christi fidelibus ut hæreticum non ore solum, sed et *corde* recipi ac damnari debere"[1].

Quod Ecclesiæ praxi firmatur; nam C. *Nicænum* damnavit librum Arii, cui titulus *Thalia; Ephesinum* Nestorii scripta; *Constantinopolitanum II* tria capitula; *Leo X* errores Lutheri reprobavit; *Pius V* propositiones Baii; *Pius VI* propositiones Synodi Pistoriensis; et hæc judicia ut irreformabilia habita sunt[2].

196. (C) *S. Pontifex infallibilis est quoad præcepta morum*, quatenus non potest leges generales pro universâ Ecclesiâ statuere bonis moribus oppositas, quamvis errare possit circa earum opportunitatem et applicationem. Nam si præciperet ut bonum aliquid bonis moribus, i. e. sive naturali sive divinæ legi contrarium, eo ipso erraret practice inculcando ut honestum quod revera malum est; et in eumdem errorem incideret Ecclesia, huic legi obediendo. Attamen errare potest circa opportunitatem talis vel talis legis in se

---

intentum, agitur non de sensu subjectivo, quem forsan auctor habuit, sed de sensu naturali et obvio, prout eruitur ex libro ipso, omnibus rite attentis.

[1] Apud *Denzinger*, Enchiridion, n 1317.

[2] Objicitur quidem Vigilium contradictorias sententias tulisse de *tribus capitulis* (i. e. scriptis Theodori Mopsuesteni, Theodoreti Cyrensis, Ibæ Edesseni), modo ea condemnantem et modo condemnationem revocantem. Fatemur equidem eum non semper secum constitisse; sed constanter docuit in scriptis de quibus agitur esse errores gravissimos, et solum de *opportunitate* horum errorum auctores nominatim condemnandi fluctuavit: ergo hujusmodi variationes neque doctrinam neque factum dogmaticum respiciunt, sed prudentiam in agendo seu disciplinam. Cf. *Héfélé*, op. cit. vol. III, § 258 sq.; *Alzog*, Church History, § 122; *Duchesne*, Vigile et Pélage, Revue des Quest. historiques, oct. 1884.

bonæ, quia nullibi ei promittitur summus prudentiæ gradus ad *optimas* leges pro omnibus temporis locorumque circumstantiis statuendas.

Hinc S. Pontifex pariter infallibilis est quando *definitive* approbat constitutiones alicujus Ordinis religiosi, quatenus approbare nequit instituta quæ fidei et moribus sunt contraria, propter eamdem rationem ac supra; sed non est infallibilis de opportunitate talis vel talis regulæ pro variis circumstantiis loci et temporis, quia hæc est solum quæstio prudentiæ.

197. (**D**) *S. Pontifex infallibilis est in canonizatione sanctorum.* Ita communis et vera sententia[1]. Hic autem agitur tantum de canonizatione prout jam a sæc. X perficitur, non de canonizatione æquipollente, quo quis antea sine formali examine ut sanctus habebatur. *Canonizatio* sanctorum distinguitur a *beatificatione: prior* est *definitiva* sententia de sanctitate alicujus servi Dei, quâ declaratur eum inter cœlites receptum esse ideoque ab omnibus fidelibus colendum; *posterior* est *prævium* judicium, quo *permittitur* cultus alicujus servi Dei, sed non præcipitur. Porro hic agitur tantum de *canonizatione;* nam communiter docent theologi, post *Benedictum XIV*[2], Papam non esse infallibilem in beatificatione servorum Dei, quum sententia ab eo lata non sit definitiva; infallibilis est autem in canonizatione. Nam, ut arguit idem *Bened. XIV*[3], fieri nequit ut a S. Pontifice universa Ecclesia ad errorem inducatur in his quæ ad mores spectant; atqui id contingeret, si falleretur in sanctorum canonizatione; etenim, ut ait *S. Thomas*

[1] Nonnulli contenderunt hoc esse de fide, sed *Benedictus XIV* in eximio opere de Servorum Dei Beatific. et Canonizatione, lib. I, c. 45, n. 28, post expensa utriusque opinionis argumenta, his verbis concludit: "Si non hæreticum, *temerarium* tamen, scandalum toti Ecclesiæ afferentem, in Sanctos injuriosum, faventem hæreticis negantibus auctoritatem Ecclesiæ in canonizatione Sanctorum, sapientem hæresim, utpote viam sternentem infidelibus ad irridendum fideles, assertorem erroneæ opinionis et gravissimis pœnis obnoxium dicemus eum qui auderet asserere Pontificem in hâc aut illâ canonizatione errâsse".

[2] *Op. cit.*, c. 42. — [3] *Op. cit.*, c. 43, n. 9.

(Quodlibet. IX, q. 7, a. 16), esset error damnabilis si veneraretur tanquam sanctus qui fuit peccator, quia aliqui scientes peccata ejus, crederent hoc esse falsum, et, si ita contingeret, possent ad errorem perduci ; ergo Pontifex in talibus errare non potest. Præterea S. Pontifex errare nequit in iis determinandis quæ ad profitendam fidem pertinent. Atqui honor sanctis exhibitus quædam professio fidei est, quâ Sanctorum gloriam credimus. Ergo.

Ex his omnibus merito infertur S. Pontificem infallibilem esse non solum in iis quæ revelata sunt, sed etiam in iis quæ ita cum revelatis connectuntur ut, si in eis falleretur, error perniciosus in rebus ad fidem spectantibus induci posset.

§ II. De potestate regendi, seu de jurisdictione S. Pontificis[1].

198. *Status quæstionis.* *Febronius*, *P. Tamburinius*, *Gallicani* non pauci, necnon *Pistorienses* nostrisque diebus *Anglicani*, qui se Catholicos dicunt, affirmaverunt Romani Pontificis potestatem esse *inspectionis* tantum et *directionis*[2], non autem jurisdictionis propriæ dictæ et ordinariæ ; unde, juxta ipsos, Pontifex episcopalem jurisdictionem exercebat quidem in romanâ diœcesi ; sed relate ad totam ecclesiam, non habebat nisi auctoritatem Metropolitæ seu Patriarchæ : exhortari quidem poterat episcopos orbis catholici ad munus suum rite exercendum, et, in casibus extraordinariis, quando Pastores negligentiæ reos sese præbuerant, abusus directe corrigere ; in casibus autem ordinariis, nil poterat nisi *mediantibus* episcopis : hinc ei non licebat, invitis episcopis, munera episcoporum consueta exercere, ministros ordinare,

[1] *Bellarm.*, de Rom. Pontif. l. IV, c. 15 sq. ; *Ballerini*, de Vi ac Ratione primatûs ; De Potestate ecclesiast., apud *Migne*, Theol. Curs. III, pp. 905 sq. ; 1267 sq. ; *Régnier*, ed. Migne, p. 901 sq. ; *Murray*, disp. XX, vol. III, p. 743 sq. ; *Brugère*, n. 45 ; *Mazzella*, n. 948 sq. ; *De Groot*, q. XV, a. 2 sq. ; *Palmieri*, th. 12 sq. ; *Granderath*, op. cit. p. 154 sq.

[2] *Febronius*, de Statu Ecclesiæ ; *P. Tamburini*, Vera idea della S. Sede, p. II, c. 2 ; *Eybel*, in opere "Quid est Papa" ; quoad Anglicanos, cfr. *Boudinhon*, Primauté, Schisme et Juridiction ap. *Le Canoniste Contemporain*, fév. 1896, p. 65 sq.

sacerdotes approbare, uno verbo ea perficere quæ immediatam jurisdictionem requirunt. Quos errores *Vaticanum* (l. c. cap. III) sequenti canone confixit: "Si quis itaque dixerit Romanum Pontificem habere tantummodo officium *inspectionis* vel *directionis*, non autem *plenam* et *supremam* potestatem jurisdictionis in *universam* Ecclesiam, non solum in rebus quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis quæ ad *disciplinam* et *regimen* Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent; aut eum habere tantum potiores partes, non vero *totam plenitudinem* hujus supremæ potestatis; aut hanc ejus potestatem non esse *ordinariam* et *immediatam*, sive in omnes ac singulas ecclesias, sive in *omnes* et *singulos* pastores et fideles; anathema sit". Ex quo sequitur inesse Romano Pontifici veram potestatem jurisdictionis *plenam* et *universalem*, *ordinariam* et *immediatam* in omnes et singulos pastores et fideles.

199. *Thesis:* **Romanus Pontifex habet plenam et supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam, etiam in rebus disciplinaribus, et quidem ordinariam et immediatam.** *De fide est* ex canone modo allato.

200. 1° Illa jurisdictio est *universalis*, i. e. ad *totam Ecclesiam* sese extendit; nam supra (n. 74 sq.) probavimus hanc universalem potestatem Petro fuisse collatam, et alibi (n. 85) Romanos Pontifices legitimos esse Petri successores in primatu, eisdemque gaudere privilegiis; ergo eorum jurisdictio ad universam Ecclesiam sese extendit.

201. 2° Eadem jurisdictio est *plena* et *suprema* non solum in rebus fidei, ut jam probavimus, sed etiam in iis quæ ad *disciplinam* pertinent. Hoc enim constat ex testimoniis superius (n. 72-77) allatis circa *collationem clavium* et potestatem *agnos et oves pascendi:* Petro enim ejusque successoribus Rom. Pontificibus, tradita fuit potestas clavium, ita ut possint regnum cœlorum aperire vel claudere, et spiritualia vincula solvere vel ligare, independenter a quâlibet humanâ potestate; Apostolis autem, ideoque episcopis, potestas ligandi atque solvendi collata fuit, sed *dependenter* a Petro ejusque successoribus. Iterum Petrus ejusque successores jus habent *pascendi*, i. e. episcopos

fidelesque. Ergo potestatem habent plenam et supremam, quæ a solo Deo limitari possit, non autem ab episcopis vel fidelibus.

Hinc possunt : (a) leges ferre pro totâ Ecclesiâ, etiam absque episcoporum consensu, quum hoc ad potestatem *ligandi* pertineat ; vel ab eis dispensare aut eas abrogare, prout expedire judicaverit, quum id in potestate *solvendi* contineatur. Imo potest dispensare a legibus per episcopos latis, aut eas abrogare, quum hi sibi subdantur nec suam auctoritatem exercere valeant nisi dependenter ab auctoritate Pontificiâ.

(b) Ad suum tribunal ecclesiasticas causas evocare, sibi majores causas reservare, appellationesque ex toto orbe a quocumque judicio episcoporum suscipere et definitivas sententias ferre, a quibus appellare non licet. Etenim potestas judiciaria sequitur legislativam, et qui potestatem habet supremam leges ferendi pro universâ Ecclesiâ eo ipso valet judiciales sententias ferre quoad omnes et quoad omnia. Insuper, quum episcopi sint judices Rom. Pontifici subditi, ab eorum sententiis ad eum appellari potest. Aliunde quum non detur tribunal majus tribunali Pontificis, ex dicendis ubi de Conciliis, ab ejus decisionibus appellare non licet. Merito igitur *Vaticanum* declaravit (l. c.) : " Et quoniam divino Apostolici primatus jure Romanus Pontifex universæ Ecclesiæ præest, docemus etiam et declaramus, eum esse judicem supremum fidelium [1], et in omnibus causis ad examen ecclesiasticum spectantibus ad ipsius posse judicium recurri [2] ; Sedis vero Apostolicæ, cujus auctoritate major non est, judicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de ejus licere judicare judicio [3]. Quare a recto veritatis tramite aberrant qui affirmant licere ab judiciis Romanorum Pontificum ad œcumenicum Concilium tanquam ad auctoritatem Romano Pontifice superiorem appellare " [4].

[1] Pii PP. VI Breve *Super soliditate*, d. 28 Nov. 1786.

[2] Concil. Œcum. Lugdun. II.

[3] Ep. Nicolai I. ad Michaelem Imperatorem.

[4] Nonnulli dicunt hanc disciplinam a Conc. *Sardicensi* (an. 347)

(c) Episcopos instituere, vel instituendi modum determinare, aut etiam deponere, si Ecclesiæ bono id expedire judicaverit. Ratio est quia episcopi suam potestatem exercere non possunt nisi dependenter ab Ecclesiæ Centro et Capite, ut jam probavimus; si quis enim ecclesiasticæ auctoritatis partem retinere ac exercere posset præter consensum S. Pontificis, mox abrumperetur unitatis vinculum. Revera an. 1801 *Pius VII* ab omnibus Galliæ episcopis suarum sedium resignationem postulavit, et quamvis non pauci id præstare noluissent, novas diœceses constituit novosque instituit episcopos : porro hujusmodi actus ut legitimus ab Ecclesia habitus fuit [1].

(d) *Legatos mittere* in omnes orbis catholici partes. Potestas enim *ordinaria*, quâ pollet Papa, aliis delegari potest ; aliunde in multis casibus auctoritas pontificia exerceri nequiret, nisi legati ad varias nationes mitterentur, qui de statu religionis in his regionibus Papam certiorem facere possint, simulque vigilare ut ejus decreta executioni mandentur. Hinc jam prioribus Ecclesiæ sæculis usus viguit legatos mittendi qui sive Conciliis præessent, sive canonum executioni invigilarent ; ita Osius in Oriente pluribus conciliis præfuit tanquam legatus Apostolicæ Sedis, ita pariter nonnulli episcopi modo permanenti in variis regionibus vices S. Pontificis gerebant, ecclesiasticam disciplinam promoventes [2].

202. 3° Jurisdictio S. Pontificis est *ordinaria et immediata : ordinaria*, i. e. non delegata nec extraordinaria, sed

institutam fuisse ; sed immerito ; hæc enim ipso jure divino fundatur, multisque exemplis in antiquitate firmatur, ut diximus ubi de Primatu, ita ut C. Sardicense nihil aliud præstiterit nisi regulas præscribere, quibus praxis antea vigens facilior redderetur. Cf. *Régnier*, l. c. p. 914 sq. — Alii contendunt ex his appellationibus multos abusus oriri posse : hoc quidem timendum esset, si intra quosdam limites non coarctarentur, sed Pontifices Conciliaque leges tulerunt ad hos abusus præcavendos, ut apud Canonistas videre est.

[1] Cf. *Bouix*, de Episcopo, vol. I. p. 364.

[2] Multa hujusmodi facta invenies apud *Thomassin*, Anc. et nouvelle discipline de l'Eglise, p. I, l. I, c. 6 ; vel Vetus et nova disciplina, p. I, l. I, cc. 30, 51.

ei competens vi ipsius officii quod exercet, et quidem semper, non solum in casu negligentiæ aut malitiæ episcoporum, sed in omni tempore et circumstantiâ ; *immediata*, i. e. quæ exerceri potest sine interventu episcopi ; seu, aliis verbis, quemadmodum episcopi suam jurisdictionem exercent immediate in omnibus diœcesis suæ parœciis, ita S. Pontifex potest valide potestatem legislativam, judiciariam et coercitivam exercere immediate in omnes fideles orbis catholici. Patet ex jam dictis ; nam ei competit, et quidem vi officii sui, potestas omnes pascendi, *agnos* et *oves*, episcopos scil. et fideles. Proinde ipse est veluti Episcopus universalis Ecclesiæ, Episcopus episcoporum, et Pastor pastorum, ut legitur apud Patres et Concilia multa [1]. Nec mirum ; nam quum ipse sit caput et centrum Ecclesiæ, ceteri pastores non nisi dependenter ab eo suam exercent auctoritatem ; ipse autem independenter ab eis potest immediate pascere et regere oves sibi commissas : si enim licentiâ indigeret episcoporum ad sacramenta administranda in eorum diœcesibus, jam non esset caput totius Ecclesiæ, sed, quoad aliquid saltem, episcopis subderetur : quod sane primatum ipsum destrueret.

203. *Objicitur* quidem repugnare ut duo simul sint pastores ordinarii et immediati super unum eumdemque gregem. Respondet Angelicus Doctor [2] : " Inconveniens esset quod duo *æqualiter* super eamdem plebem constituerentur ; sed quod duo, quorum unus est alio *principalior*, super eamdem plebem constituantur, non est inconveniens ; et secundum hoc super eamdem plebem immediate sunt et sacerdos parochialis, et Episcopus, et Papa : et

[1] Ut pauca exempla afferamus, S. Leonem in Conc. *Chalcedonensi* Episcopum universalis Ecclesiæ appellârunt tum Legati tum quidam alii Patres, inter quos *Sophronius* Patriarcha Jerosolymitanus. Item Conc. œcumenicum VI ad Papam Agathonem scripsit : " Itaque tibi ut primæ Sedis *Antistiti universalis Ecclesiæ* " etc. S. Gregorius M., ut redargueret superbiam Joannis Jejunatoris, ep. Constantinop., qui sibi arrogaverat titulum Episcopi œcumenici, noluit quidem vocari *Episcopus universalis*, sed servus servorum Dei, ne videlicet putaretur *solum* Pontificem esse episcopum, et sic episcopali dignitati derogaretur ; verumtamen rem ipsam sibi constanter asseruit, ut constat præsertim ex ep. 20 ad Mauritium.

[2] *S. Thom.*, In IV Sentent. dist. 17, q. 7.

quilibet eorum potest ea quæ sunt jurisdictionis ad ipsum pertinentia, alteri committere". Aliunde hæc Pontificis potestas episcoporum auctoritati non nocet; nam, ut ait *Vaticanum* (l. cit.): "Tantum abest ut hæc summi Pontificis potestas officiat ordinariæ ac immediatæ illi episcopalis jurisdictionis potestati, qua episcopi, qui positi a Spiritu Sancto in Apostolorum locum successerunt, tanquam veri pastores assignatos sibi greges, singuli singulos, pascunt et regunt, ut eadem a supremo et universali Pastore asseratur, roboretur ac vindicetur, secundum illud sancti Gregorii Magni: Meus honor est honor universalis Ecclesiæ. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tum ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur".

204. *Objicitur* pariter *Pseudo-Isidori falsa decretalia* esse veluti fontem hujus Pontificiæ auctoritatis, quæ proinde fragili omnino nititur fundamento. *Resp.* Fatemur equidem in eâ collectione, quæ circa medium sæc. IX confecta fuit, plura inveniri decretalia falsa, ex quibus factum est quædam accidentalia in disciplinâ ecclesiasticâ mutari, præsertim quoad modum appellandi. Sed nihil substantialiter novum ab eis inductum est; præsertim vero quod dicitur de primatu Rom. Pontificis jam multo ante a Patribus et Conciliis agnitum fuerat, ut colligitur ex eis quæ jam diximus (n. 96 sq.). Siquidem præcipua quæ, juxta adversarios, tanquam novi spectari debent, hæc sunt: Pseudo-Isidorus docet S. Pontificem esse Episcopum Ecclesiæ universalis, causas majores ad eum referendas esse, præsertim episcoporum causas, ei jus esse excipiendi appellationes a quovis episcoporum judicio, nullum concilium, etiam provinciale, absque ejus consensu celebrari posse, eum posse legatos mittere in omnes orbis catholici partes. Porro hæc omnia jam antiquitus existebant, ut ex superius dictis constat, fuseque probant eruditi [1]. Aliunde quomodo fieri potuisset ut regulæ omnino novæ, quæ evertissent consuetudines diu receptas, tam facile reciperentur? Auctor igitur hujus Collectionis novam non induxit disciplinam, sed solum principia juris ecclesiastici, jam admissa et in praxi adhibita, modo disertiori exposuit

[1] Quum nonnisi breviter has quæstiones historicas attingere valeamus, cfr. *Jungman*, Diss. hist. eccles., vol. III, p. 256 sq.; *De Smedt*, in periodico *Etudes Religieuses*, juil. 1870; *F. Clarke*, The False Decretals, in period. *The Month*, march 1881; *Palmieri*, th. 20. De hujus collectionis origine erudite scripsit *P. Fournier*, De l'Origine des Fausses Décrétales, *Congrès scientif.*, avril 1888, Paris, vol. II, p. 403 sq.

et hæc est ratio cur sine ullâ fere oppositione ejus opus receptum fuerit.

Art. II. De Episcopis.

Ut probatum est in primo capite (n. 40 sq.), Christus ita constituit Ecclesiam, ut supremo capiti adjungerentur alii Pastores qui fideles, per varias regiones dispersos, *docerent* ac *regerent*. Hi sunt episcopi, quibus, ut jam constat, dictum est in personâ Apostolorum : " docete omnes gentes " ; ac " quodcumque ligaveritis super terram erit ligatum et in cœlis ". Nunc videndum est quomodo exerceatur illa potestas a Christo episcopis tradita ; hos autem considerare possumus sive *separatim* sive *collegialiter*.

I. De potestate episcoporum singulatim sumptorum [1].

205. Agitur de potestate non ordinis, sed *jurisdictionis*, quæ jus *docendi* ac *regendi* complectitur. Jamvero si consideretur jurisdictionis episcopalis *extensio territorialis*, dicendum est hanc non sese extendere ad universalem Ecclesiam sed intra limites diœcesis unicuique assignatæ coarctari, ut insinuatur in Scripturâ (supra, n. 58), et unanimis docet traditio : unde *Vaticanum* (l. c., c. 3) de eis dicit : " Episcopi, qui positi a Spiritu Sancto in Apostolorum locum successerunt, tanquam veri pastores *assignatos sibi greges, singuli singulos*, pascunt et regunt... " [2] Attamen quilibet

[1] *Bouix*, de Episcopo, Parisiis, 1873, vol. I, p. 1 ; *Lambrecht*, op. cit. p. 213 sq. ; *Brugère*, n. 48 sq.; *Pesch*, n. 433 sq. Variis nominibus appellati sunt episcopi : successores et filii Apostolorum, viri apostolici, hierarchæ, i. e. sacri principes, principes populi, principes Ecclesiæ, præfecti, præpositi, præsidentes, inspectores, judices, honorabiles, vicarii Christi, angeli Ecclesiæ, pastores et præsules etc. Episcopus idem sonat ac *superintendens*, et illud nomen jam apud ethnicos usurpabatur, v. g. apud *Ciceronem* (l. VII. Ep. ad Atticum) : " Vult Pompeius me esse quem tota hæc Campanea et maritima ora habeant *episcopum*, ad quem delectus et negotii summa deferatur". Cfr. *Mamachius*, De originibus et antiquitatibus christianis, lib. I, p. 1, c. 4; *Bouix*, op. cit. p. 4-6. Hic nonnisi breviter de episcopis dicere possumus ; ad *Canonistas* pertinet omnia jura et officia episcopalis muneris adamussim describere.

[2] Patrum et Conciliorum testimonia de limitatione jurisdictionis episcopalis ad loca assignata collegit *Bolgeni*, l'Episcopato, cap. 6. a. 3 n. 236 sq.; cf. *Bouix*, op. cit. vol. I, p. 49 sq.

episcopus jurisdictionem habet *ordinariam*, vi sui officii, in omnes sive fideles sive sacerdotes intra limites suæ diœcesis commorantes, proindeque est *verus pastor* animarum, ut ait *Vaticanum* (l. c.).

206. 1° Gregem suum episcopus pascit *docendo*, et quidem cum *auctoritate*, vi missionis a Christo acceptæ ; objectum hujus magisterii idem est, debitâ proportione servatâ, ac objectum magisterii R. Pontificis, scilicet, divina Revelatio et ea quæ cum illâ connectuntur. Potest ergo episcopus errores proscribere, libros qui illos continent damnare ac prohibere, etc. Hæc autem intra diœcesim tantum; et etiam consuetudo invaluit ut in controversiis circa materias fidei, majoris momenti ac difficultatis, res ad S. Pontificem vel œcumenicum concilium deferretur, potiusquam a quolibet episcopo solveretur : sic enim melius præcavetur error. Singuli enim episcopi non sunt infallibiles, ut omnes concedunt, et experientiâ constat; siquidem plures in hæresim inciderunt, ut Paulus Samosatenus, Nestorius et non pauci episcopi Ariani.

Attamen ut authentici magistri et judices fidei haberi debent, et præsumendi sunt veram doctrinam tradere, donec contrariam probetur. Si autem dubia oriantur de eorum fide, non a subditis, sed ä S. Pontifice judicari debent, quum ab hoc, non ab illis dependeat.

207. 2° Episcopus *regit* omnes fideles sui territorii in foro sive interno sive externo. Ideo potest leges ferre circa ea quæ ad fidem, cultum, et disciplinam pertinent; judicare in primâ instantiâ, ac punire delinquentes pœnis canonicis, prout in *jure canonico* fusius exponitur. Notandum est in exercitio potestatis sive docendi sive regendi episcopum semper agere debere dependenter a S. Pontifice et lege communi Ecclesiæ, ita ut nihil statuere possit contrarium decisioni supremæ auctoritatis, nihil circa generale regimen Ecclesiæ; imo, etiam intra limites proprii territorii, potestas ejus coarctari potest per reservationes S. Pontificis quando id expedire judicatur : patet ex dictis ubi de Romano Pontifice.

208. 3° Hic expendi potest celebris quæstio tamdiu agi-

tata[1] et nondum soluta : an episcoporum jurisdictio procedat immediate a Deo, vel immediate a S. Pontifice et mediate a Deo. Jurisdictio episcoporum est ordinaria et illis propria : exinde, quidam dixerunt illam a Deo immediate venire per consecrationem. Ex alia parte eadem a S. Pontifice in suo exercitio dependet : ex quo alii concludendum esse putârunt eam immediate conferri a S. Pontifice.

(A) Defensores prioris sententiæ, ut *Franciscus a Victoria*, *Alph. de Castro*, *Vasquez*, dicunt jurisdictionem sequi characterem episcopalem, ideoque immediate a Deo venire sicut et potestas ordinis, illam autem remanere in suspenso, donec diœcesis designetur, sicut potestas sacramentum pœnitentiæ ministrandi presbytero confertur quidem ipsâ ordinatione, sed exerceri non potest, donec subditi assignentur. Argumenta depromunt ex *Scripturâ*, ubi episcopi dicuntur positi a Spiritu Sancto regere Ecclesiam Dei ; insuper Apostoli immediate a Christo missi sunt ; ergo et eorum successores ; ex *Traditione :* plures sunt Patres qui dicunt episcopos divinâ ordinatione constitui ad regendam Ecclesiam Dei ; ex *ratione theologicâ :* si episcopi jurisdictionem a S. Pontifice recipiunt, eorum auctoritas est mere humana.

(B) Juxta posterioris sententiæ patronos, potestas ordinis est non solum distincta, sed etiam separabilis a potestate jurisdictionis, cum de facto sint homines unam habentes sine aliâ. Ordinatio quidem episcopalis confert aliquam habitudinem ad jurisdictionem, non autem actualem jurisdictionem. Hanc autem S. Pontifex confert, non quidem quasi de suo, sed nomine Christi ; aliunde episcopis transmittere tenetur hanc auctoritatem, sibi a Christo pro illis commissam, ita ut non sit liber illam pro seipso retinere.

[1] De hâc quæstione magno æstu disputatum est in Conc. *Trident.*, ut videre est apud *Pallavicini*, Hist. Conc. Trid., l. XVIII, cap. XIV-XVI ; lib. XIX, cc. VI, VII, XV. Ad fusiorem hujus quæstionis solutionem, vide, præter theologos citatos, Canonistas, v. g. *Barbosa*, De officio et pot. episcopi, part. I, lit. I, c. I ; *Corgne*, Défense des droits des Evêques ; *Muzzarelli*, Origine de la jurid. des Evêques ; *Bouix*, op. cit. vol. I, p. 54 ; *Cavagnis*, Institut. juris publici eccles., Romæ, 1889, lib. II, n. 53 sq.

Hæc secunda sententia, ait *Cavagnis*, est nunc communis et certa.

Etenim, juxta Scripturam, ut interpretatur a SS. Patribus, claves Petro commissæ sunt, ut ex eo et per eum episcopis communicarentur; ergo episcopi clavium potestatem, seu jurisdictionem a Petri successore accipiunt. Insuper certum est episcopum non habere jurisdictionem statim ac est consecratus, sed tantum quando a S. Pontifice designatur diœcesis; jurisdictio aliquando amittitur, non consecratio valida est apud schismaticos, nulla tamen est jurisdictio, quia eam non accipiunt a Romano Pontifice. Ideo ad jurisdictionem conferendam semper requiritur actus pontificius. Si autem supponatur jurisdictionem immediate a Papâ conferri sensu supra tradito, omnia facile et simpliciter explicantur; sic enim intelligitur ex unâ parte, auctoritatem episcoporum esse ordinariam et divinam, ac ex alterâ, nullam esse jurisdictionem in ecclesiâ nisi dependenter a R. Pontifice. Aliunde facile solvuntur argumenta prioris sententiæ; nempe episcopi ponuntur quidem a Spiritu Sancto, sed mediante Pontifice; illorum auctoritas est *jure divino*, quia non pendet a S. Pontificis libera electione episcopos constituere vel non, sed tenetur, vi divini præcepti, episcopos statuere ad varias diœceses regendas.

Quælibet sententia eligatur, sequentia semper tenenda sunt : (**a**) Episcopos non esse mere delegatos S. Pontificis, ut sunt v. g. vicarii apostolici in locis missionum, sed eorum potestatem esse ordinariam et propriam. Insuper illa potestas ordinaria non potest ita limitari ut fere evanescat; a fortiori gradus episcopalis in Ecclesiâ aboleri nequit quia ab ipso Christo institutus est, et Ecclesia ex divinâ institutione regulariter per episcopos gubernanda est.
(**b**) Ex aliâ parte, potestas episcopalis dependet a Pontifice, etiamsi immediate a Deo conferretur tum in suo *exercitio* quia potest limitari, amplificari aut totaliter tolli in particulari casu; tum ratione *subjecti*, quod determinatur a S. Pontifice; tum ratione *termini*, scilicet populi regendi.

II. De potestate episcoporum collegialiter sumptorum.

Hic rursus considerari possunt vel per orbem dispersi, vel in Concilio coadunati.

209. 1° Episcopi *per orbem dispersi*, considerati collegialiter, seu quatenus efformant collegium aut corpus morale, nullâ speciali prærogativâ gaudent in regendo, bene vero in docendo; tunc enim, positis quibusdam conditionibus, sunt infallibiles.

Thesis: **Episcopi per orbem dispersi, sed cum Romano Pontifice corpus morale efformantes, sunt infallibiles in doctrinâ Christi proponendâ.**

Prob. Scripturâ. Christus mandat Apostolos et eorum successores in mundum universum ire ac prædicare Evangelium, et promittit se fore cum illis, ita ut fideles eis assentire teneantur: "qui non crediderit, condemnabitur". Jamvero illa specialis assistentia importat infallibilitatem (supra, n. 45); quæ cum promittatur collegio Apostolorum, quod debet esse perpetuum, inveniri debet in episcopis docentibus per mundum universum, juxta præceptum Christi (supra, n. 53 sq.).

Traditione. Apud omnes Patres, signum erroris est si quis se separet a doctrinâ quæ in universâ Ecclesiâ tenetur et traditur per successionem pastorum (supra, n. 60 sq.). In conciliis semper ut definitivum argumentum habita est communis fides quam tenent pastores per Ecclesiam dispersi. Unde Concilium *Vaticanum* statuit (Const. I, cap. 3): "Fide divinâ et catholicâ ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesiâ sive solemni judicio sive *ordinario et universali magisterio* tanquam divinitus revelata credenda proponuntur". Jamvero ordinarium et universale magisterium nihil aliud est nisi episcoporum dispersorum auctoritas. Ceterum corpus pastorum comprehendit Summum Pontificem et, cum hic sit infallibilis, etiam et corpus pastorum ex hâc parte errare nequit.

Ratione theologicâ. Quamvis absolute loquendo vera doctrina servari posset per solam infallibilitatem R. Pontificis,

tamen difficilius esset, et fieri posset ut etiam, non errante Capite, membra tamen errarent, quia longe a centro Ecclesiæ degunt; quod esset contrarium indefectibilitati Ecclesiæ et illius catholicitati. Unde eadem est ratio pro speciali auxilio docentibus episcopis conferendo, ac pro institutione pastorum qui sub supremo Pontifice partes Ecclesiæ regant cum propriâ et ordinariâ auctoritate. Neutrum necessarium est absolute, sed utrumque valde conveniens.

210. Dicitur *episcopos corpus morale efformantes*, quia promissiones Christi spectant *collegium* Apostolorum; et quidem *cum S. Pontifice*, quia est caput corporis, ideoque sine illo corpus non existeret. Igitur quicumque episcopi separantur a R. Pontifice, partem non habent in privilegio infallibilitatis, quia non sunt membra corporis, utpote a capite separati. Unio autem existit, quando episcopi per orbem dispersi, docent quæ docet S. Pontifex, aut illo sciente nec contradicente.

Quid autem si major numerus pastorum a Romano Pontifice dissentiret? Tunc certe veritas esset cum Pontifice, quia ipse est personaliter infallibilis. Sed potestne talis fieri hypothesis? Episcopi non sunt infallibiles nisi S. Pontifici uniantur, sed potestne fieri ut major pars ab eo secedat? Disputant theologi[1]; respondendum esse videtur negative. Christus enim promisit infallibilitatem Petro separatim, et Apostolis collegialiter; jamvero, si est infallibilitas ex utrâque parte, nulla esse potest divisio, quia veritas est una; nec facile intelligitur quid Christus promittat Apostolorum collegio, nisi sit infallibilitas, vi cujus nunquam se separabunt, ut corpus a capite, i. e. Petro. Ideo dicendum videtur corpus episcoporum semper docere veritatem virtute specialis privilegii, ac gaudere infallibilitate *distinctâ* ab infallibilitate S. Pontificis, quamvis ab eâ *non separatâ*, quatenus non sunt infallibiles nisi cum eo uniti; remanent autem uniti præcise propter hanc infallibilitatem, quæ illos in veri-

[1] *Melchior Canus*, de locis th. l. V, apud *Migne*, vol. I, p. 369; *Muzarelli*, de auctoritate R. Pont. in Con. gen., t. I, p. 59-61; *Ballerini*, de Potestate S. Pontificis, c. II, § 2, apud *Migne*, III, 1294; *Schrader*, de Unitate Rom., vol. II, p. 313; *Brugère*, n. 52.

tate custodit : quod enim S. Pontifex tanquam de fide docet, corpus episcoporum pariter docet, et vice versâ.

2° *De Conciliis* [1].

211. Concilium in genere est legitimus Pastorum Ecclesiæ conventus ad judicandum vel statuendum circa doctrinam vel disciplinam ecclesiasticam : dicitur *provinciale*, si in eo conveniunt episcopi unius provinciæ ; *nationale*, quando episcopi alicujus regni seu nationis simul conveniunt ; *generale*, seu *œcumenicum* (a græcâ voce οἰκουμένη, terra habitata), quando ibi repræsentatur Ecclesia universa, assentiente Pontifice. De hoc ultimo hic tantum agitur, quod vocari potest cœtus Ecclesiæ docentis.

212. (**A**) *Conditiones ad Conc. œcumenicum requisitæ :* (**a**) Quoad *convocationem.* Jus concilium œcumenicum convocandi ad solum Pontificem pertinet, quia solus potestatem habet super omnes alios episcopos, et est caput Ecclesiæ docentis ; potest tamen hoc negotium aliis demandare, v. g. imperatoribus christianis, ut efficacior sit convocatio ; potest etiam, si concilii indictio jam ab aliis facta est, eam ratam habere. Quod *historiâ* confirmatur : omnia enim generalia Concilia a S. Pontifice, vel de ejus consensu, convocata sunt. Nemo id negat quoad Concilia in Occidente habita ; idem constat quoad Orientalia ; nam, teste conc. œcum. VI [2], *Nicænum* convocârunt tum Constantinus, tum Sylvester Papa ; Conc. *Constantinop. I* ab imperatore Theodosio indictum fuit, sed nonnisi per approbationem Damasi Papæ factum est œcumenicum ; pariter C. *Ephesinum* a Theodosio juniore convocatum fuit, sed cum consensu Cœlestini Papæ ; et ita de ceteris.

Vocandi sunt autem ad Concilium tanquam *judices fidei* omnes qui a Christo acceperunt missionem docendi ac regendi : videlicet omnes episcopi consecrati jurisdictionem habentes ; imo, juxta multos, episcopi electi et nondum

[1] *Bellarm.*, de Concil. et Eccles. lib. I et II ; *Régnier*, ed. Migne, p. 550 sq. ; *Héfélé*, Histoire des Conc., Introduct. ; *Brugère*, n. 54 sq. ; *Mazzella*, n. 1016 sq. ; *Palmieri*, th. 28 ; *Pesch*, n. 441 sq. ; *Tepe*, n. 605 sq.

[2] Act. XVIII, serm. acclam. ap. *Harduin*, vol. III, p. 1418.

consecrati, qui jam jurisdictionem obtinuerunt. Quoad episcopos *titulares* (seu *in partibus Infidelium*, ut olim dicebatur), controvertitur; in C. Vaticano admissi sunt, integrâ tamen manente quæstione juris. Ex consuetudine autem et jure ecclesiastico convocantur Cardinales, etiam non episcopi, Generales ordinum religiosorum et Abbates jurisdictione quasi-episcopali potientes[1].

213. (b) Quoad *celebrationem*, jus præsidendi C. œcumenicum soli Rom. Pontifici competit, quia solus superior est omnibus episcopis[2].

Non requiritur ut omnes episcopi orbis catholici simul conveniant : hoc enim est moraliter impossibile ; sed sufficit ut *moraliter* loquendo tota repræsentetur Ecclesia. Ita in C. *Nicæno* aderant episcopi 318, quorum plerique orientales erant ; quia vero pauci episcopi ex variis occidentalibus venerant, Concilium ut œcumenicum habitum est. Proinde si major pars episcoporum adsit, concilium vere erit cœtus Ecclesiæ docentis moraliter loquendo, (supponendo tamen præsentiam S. Pontificis vel ejus legatorum), et tunc illius decisiones erunt certe decisiones corporis pastorum. Si autem adsit comparative parvus episcoporum numerus, tunc adhuc concilium erit universale, modo dici possit totam Ecclesiam repræsentari per pastores, qui ex omnibus partibus, moraliter loquendo, venerunt. Sed tunc decisiones vere œcumenicæ dici non poterunt, nisi constet episcopos præsentes, absentes vere repræsentare, et eorum

[1] Non autem convocandi sunt simplices sacerdotes, vel parochi, quia jurisdictio illis collata non includit potestatem ferendi leges vel judicia exercendi in foro externo; hinc nunquam ut *definientes* vel *fidei testes* in Conciliis admissi sunt, sed solum ut episcopos adjuvarent vel repræsentarent; et ut falsa, temeraria ac ordinis hierarchici subversiva damnata est Synodi *Pistoriensis* doctrina "quâ parochi aliive sacerdotes in synodo congregati pronuntiantur una cum episcopo judices fidei, et simul innuitur judicium in causis fidei ipsis competere jure proprio, et quidem per ordinationem accepto". (Ap. *Denzing.*, n. 1373).

[2] Ita in Nicæno, nomine Pontificis, præsidebant ejus legati Hosius, Victor, Vincentius ; in Ephesino, Cyrillus Alex. tanquam Apostolicæ Sedis legatus ; in Chalcedonensi, Paschasinus et Lucentius a Leone specialiter missi.

judicium ac voluntatem saltem implicitam exprimere. Equidem, quamdiu Papa has decisiones sanxerit, infallibiles erunt, sed tantum quatenus decisiones papales ; non sunt enim œcumenicæ, si procedant a minore tantum parte corporis episcopalis legitimi.

Non requiritur ut omnes episcopi qui convenerunt, *unanimiter* consentiant ; nam in multis conciliis dissentientes episcopi fuerunt. In C. *Nicæno* duo episcopi subscribere noluerunt, alii, præsertim Eusebiani, solo imperatoris metu subscripserunt ; in *Tridentino* decretum de invaliditate matrimoniorum clandestinorum quinquaginta Patribus non placuit ; in *Vaticano*, duo episcopi, quando actum est de definienda infallibilitate R. Pontificis, dixerunt *non placet*, et quinquaginta quinque alii scripserunt se non interfuturos publicæ sessioni, ne idem votum dare cogerentur [1]. Attamen in his et similibus casibus definitiones ut infallibiles acceptæ sunt. Jamvero si adsit dissensio, illa pars episcoporum erit infallibilis quæ S. Pontifici adhærebit, quum hic sit Ecclesiæ caput nec errare possit.

214. (c) Concilium non est vere œcumenicum sine *confirmatione S. Pontificis ;* nam in tantum est œcumenicum in quantum universam repræsentat Ecclesiam ; porro Concilium sine approbatione Papæ, Ecclesiam non repræsentat, quum sit corpus sine capite ; aliunde infallibilitas promissa fuit Apostolorum collegio, prout Capiti unitum manet eique obedit. Hinc *Nicænum* confirmationem rogavit et obtinuit a Sylvestro Papa ; Damasus pariter *secundum* Concilium confirmavit ; *tertia* synodus ad Cœlestium scripsit, ejus approbationem obtinendi causâ. Ex adverso autem, concilia quædam a R. Pontifice reprobata sunt, ut C. *Ariminense*, cui tamen interfuerunt 600 episcopi, *Ephesinum II* etc., et hæc omni auctoritate carent. Quædam autem partim approbata partimque reprobata ; ita in Concilio IV, S. Leo approbavit ea quæ ad fidem spectabant, non vero ea quæ de prærogativâ sedis Constantinopolitanæ decreta fuerant ; jamvero ea solum vim et auctoritatem obtinue-

[1] Cf. *Acta Conc. Vaticani*, ed. Lac., pp. 487, 994.

runt quæ confirmata fuerant. Ergo requiritur Papæ confirmatio.

Hæc autem variis modis dari potest, ferendo sententiam in ipso concilio, quando Pontifex eidem *personaliter* præest; vel mittendo legatos, quibus instructiones dantur de iis quæ definiri debent (tunc autem confirmatio non erit valida nisi legati receptis instructionibus sese conformaverint); vel positive decreta confirmando sibi transmissa; vel eadem recipiendo et promulgando.

215. (B) *De auctoritate Concilii œcumenici.* Concilium œcumenicum esse infallibile in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus nemo est qui dubitare possit, attentis iis quæ supra diximus. Nam ibi simul uniuntur Ecclesiæ pastores, episcopi et S. Pontifex : si qua igitur sit infallibilitas in Ecclesiâ, sine dubio in Concilio œcumenico inveniri debet. Hinc *S. Athanasius* de primâ Synodo scribit (Ep. ad Afr., n. 2) : "*Domini verbum* per œcumenicam Synodum Nicænam prolatum *in æternum manet*" ; *S. Leo* diserte asserit ea quæ in Conc. œcumenico statuta sunt in dubium vocari non posse, quia Deus hæc "*irretractabili firmavit assensu*" (Ep. 120, c. 1). Revera Concilia œcumenica ideo anathematizaverunt eos qui suis decretis contradicerent, quia de suâ infallibilitate non dubitabant [1].

Ex principiis supra expositis, jam solvi potest quæstio utrum Concilium sit supra Papam. Si per Concilium intelligitur episcoporum cœtus, absque Summo Pontifice, certo est Papæ inferius ; nam corpus non est supra caput, sed ab eo regitur et gubernatur ; insuper S. Pontifex munus accepit fratres confirmandi, et ipse a nemine confirmatur. Si vero per Concilium intelligantur omnes episcopi cum Papâ, et quæratur an Papa cum episcopis sit superior Papæ soli, respondendum est negative, quia, quum auctoritas S. Pontificis sit suprema, quum ipse sit infallibilis in docen-

[1] Hinc *de fide est* Concilia œcumenica esse infallibilia in definiendâ doctrinâ de fide et moribus ; licet enim hæc veritas nunquam sub hâc formâ *explicite* definita fuerit, *sufficienter* proponitur ab universali et ordinario Ecclesiæ magisterio, et *implicite* definita fuit a Conciliis anathematizantibus eos qui suis definitionibus contradicerent.

do et omnino universali potestate gaudeat in regendo, nihil addere potest præsentia episcoporum, nisi dicatur decisiones tunc esse infallibiles ex duplici capite ; sed non est gradus in infallibilitate. Unde S. Pontifex disciplinaribus decretis Concilii sicut et propriis derogare potest. Hinc intelligitur cur reprobata fuerit pluries, et in *Vaticano* [1] prorsus damnata, appellatio a decisione S. Pontificis ad concilium generale. Hoc enim est denegare supremam auctoritatem Pontificis, supponendo aliam majorem existere.

216. (C) *De utilitate Conciliorum generalium.* Non sunt absolute necessaria ; siquidem S. Pontifex plenam auctoritatem possidet ad errores damnandos, leges condendas ac dogmata definienda ; magnæ tamen sunt utilitatis : etenim, (a) Consulere varios pastores est pro S. Pontifice magnum juvamen in cognoscendo doctrinam revelatam [2]. Ipse enim non est inspiratus, nec revelationem accipit, sed tantummodo ab errore præservatur in definiendo ; ad veritatem autem cognoscendam, uti debet mediis humanis.

(b) In materiis *disciplinæ* efficacissimum medium ad discernendum quænam sint dispositiones aptissimæ ad corrigendos abusus, vel virtutem promovendam, est sane concilium pastorum qui necessitates variarum Ecclesiæ partium melius norunt. Sæpe etiam hoc est unicum efficax medium ad dissensiones componendas, quum facilius accipiantur ea quæ communi consilio decreta sunt.

(c) Quamvis Concilii auctoritas eadem sit essentialiter ac S. Pontificis, in decisione tamen œcumenici Concilii adest aliquid solemnius, ac majorem humanam auctoritatem præ se ferens, quatenus procedit a cœtu hominum sanctitate et doctrinâ excellentium, quorum unitum testimonium magnam vim habere potest ad convincendos homines, qui auctoritate solius S. Pontificis non tam facile moverentur.

---

[1] " Quare a recto veritatis tramite aberrant qui affirmant licere ab judiciis Romanorum Pontificum ad œcumenicum Concilium tanquam ad auctoritatem Rom. Pontifice superiorem appellare " (*Vatic.* l. c., c. 3).

[2] Non ex hoc concludere licet episcopos in Concilio esse meros S. Pontificis consiliarios ; sunt veri judices ac gaudent infallibilitate propriâ quamvis non separatâ, ut supra dictum est.

Art. III. De membris Ecclesiæ [1].

217. Post dicta de Ecclesiæ prælatis, seu de iis qui docendi ac regendi potestate fruuntur, pauca de Ecclesiæ subditis seu membris disseramus oportet. Quâ in re diversæ sunt opiniones inter theologos; seu discrepantia est potius quoad loquendi modum quam quoad doctrinam ipsam, et oritur ex eo quod non eodem modo intelligitur quid veniat sub nomine Ecclesiæ membrorum. Unde, ad æquivocationes vitandas, exponemus 1° quænam sint conditiones ut quis sit Ecclesiæ membrum, et 2° per modum corollarii, quinam in specie Ecclesiæ membra sint vel non sint.

I. De conditionibus requisitis ut quis sit Ecclesiæ membrum.

218. Jam probavimus Ecclesiam esse societatem visibilem, distinctionemque instituimus inter *corpus* et *animam* Ecclesiæ. Jamvero hic agitur tantum de iis qui ad *corpus* Ecclesiæ pertinent. Præterea inter eos qui ad Ecclesiam pertinent, quidam perfectius, quidam autem minus perfecte bona quæ in eâ sunt, participant. Hic agitur de iis qui *actualiter*, *vere* et *proprie* sunt membra Ecclesiæ, proindeque ei uniuntur vinculo *externo*.

Quibus positis, tres requiruntur conditiones ut quis sit actualiter Ecclesiæ membrum: 1° fides per baptismum suscepta et integre custodita; 2° obedientia legitimis pastoribus; 3° canonica communio cum Ecclesiâ.

219. 1° *Fides per baptismum suscepta et integre custodita.* Nam Ecclesia est societas spiritualis *revelationi* innixa quam proinde nemo ingredi potest nisi per *fidem*, seu firmum assensum veritatibus a Deo revelatis. Hæc autem fides infunditur præsertim per *baptismum*, quo unio nostra perficitur non solum cum Christo, sed etiam cum corpore Christi quod est Ecclesia. Hinc utrumque tanquam necessarium ab ipso Domino prædicatum est: " Prædicate evangelium

[1] *Bellarm.*, de Concil. et Eccles., l. III, c. 3 sq.; *Regnier*, ed. *Migne*, p. 1061 sq.; *Murray*, disp. III, vol. I, p. 143 sq.; *Brugère*, n. 86; *Franzelin*, th. 22 sq.; *Mazzella*, n. 590; *Pesch*, n. 328 sq.

omni creaturæ ; qui *crediderit* et *baptizatus fuerit* salvus erit...." [1] Fides autem semel suscepta debet integre custodiri : si quis enim publice fidei renuntiaverit, eo ipso fidelium societatem relinquit, quum publice declaret se adimplere nolle unam saltem e conditionibus ad unionem cum Ecclesiâ necessariis.

220. 2° *Obedientia legitimis pastoribus :* nam, ex dictis, fidei depositum *legitimis pastoribus custodiendum* traditum est, ita ut qui eis obedire publice recusaverit, seipsum ab Ecclesiâ separet ; nam Ecclesia super petram, i. e. Petrum ejusque successores fundata est, ideoque quicumque R. Pontifici pertinaciter et publice resistit, eo ipso sejungitur a fundamento quod Christus ipse constituit. Præterea S. Pontifex est caput Ecclesiæ ; porro qui capiti adhærere visibiliter non vult, non potest membrum esse corporis Ecclesiæ.

221. 3° *Canonica cum Ecclesiâ communio.* Etenim, cum Ecclesia judiciariâ et coercitivâ potestate gaudeat, potest a sinu suo per aliquod tempus ejicere eos qui gravium criminum rei fuerunt. Quâ potestate usus est *Paulus* contra incestuosum quem excommunicavit, eum tradendo Satanæ [2]; eâdem pariter usa est Ecclesia, *anathemate* plectendo hæreticos, schismaticos aliosque gravis criminis reos. Porro qui hoc modo excommunicantur, directe privantur externâ communicatione cum *societate visibili* a Christo institutâ, et indirecte etiam ab illis spiritualibus bonis quæ in eâ continentur. Ergo jam non sunt Ecclesiæ membra, quamdiu excommunicati manent. Quod ipsâ excommunicationis formulâ confirmatur, quæ in antiquis Conciliis, v. g. *Arausicano*, usurpata est : " Auctoritate Dei et judicio Spiritûs Sancti, eos *a gremio sanctæ matris Ecclesiæ* et consortio totius

[1] *Marc.* XVI, 5-16.

[2] " Ego quidem, absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens eum qui sic operatus est.... tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die D. N. Jesu Christi (*1 Cor.* V, 3-5). Quod sic exponit *Hilarius* (in Ps. 118, littera 16 *Ain*, n. 5) : " Licet Apostolus tradat (Satanæ).... qui enim *ab Ecclesiæ corpore* respuuntur, quæ Christi est corpus, tanquam peregrini et alieni a Dei corpore dominatui diaboli traduntur ".

christianitatis eliminamus, quousque resipiscant et Ecclesiæ Dei satisfaciant". Attamen, ut ex his ultimis verbis constat, excommunicatio non in perpetuum ab Ecclesiâ excludit, sed ad tempus, quoadusque rei signa pœnitentiæ dederint.

II. Corollaria.

222. Ex statutis principiis jam expendere licet quinam membra Ecclesiæ sint, vel non sint : quæstio expendi potest quoad *catechumenos*, *hæreticos*, *schismaticos*, *excommunicatos* et *peccatores*.

(A) *Catechumeni* nondum baptizati, juxta *Suarez*[1], sunt vere Ecclesiæ membra, quia auctoritatem Ecclesiæ agnoscunt et ab eâ pœnitentias accipiunt. Sed, juxta *Bellarminum*[2] aliosque theologos communiter, non sunt membra corporis Ecclesiæ *actualiter*, sed solum *potentialiter* ; et hæc sententia amplectenda videtur ex jam dictis. Nam deficit prima conditio superius indicata, scil. baptismi receptio. Porro, ut ait *Florentinum*[3], per baptismum "membra Christi, ac *de corpore efficimur Ecclesiæ*" ; et, juxta *Tridentinum*[4], Ecclesia in neminem judicium exercet, "qui non prius *in ipsam per Baptismi januam fuerit ingressus*". Attamen catechumeni, auctoritatem Ecclesiæ agnoscendo, actusque fidei publice exercendo, *potentialiter* et *in voto* ad Ecclesiam pertinent, et ab eâ pœnitentias accipere valent, ut sic ad baptismum se præparent.

223. (B) Quoad *hæreticos*, qui pertinaciter unam saltem fidei veritatem negant vel in dubium revocant, distinguendum est : (a) hæretici *publici*, i. e. visibiliter alienæ sectæ adhærentes, vel ita notorii ut eorum hæresis nullâ tergiversatione celari possit, certe non sunt Ecclesiæ membra ; deest enim visibilis fides, quæ ad unionem cum visibili Ecclesiâ necessaria est : hinc *S. Paulus* scribit[5] : "Hæreticum hominem post unam et alteram correptionem devita, sciens, quia subversus est qui ejusmodi est"... (b) Hæretici autem *occulti* manent *corporis Ecclesiæ* membra, licet

[1] *Suarez*, De fide, disp. II, sect. I, n. 20. — [2] *Bellarm.* l. c., c. 3.
[3] Apud *Denzing.* op. cit. n. 591.
[4] Sess. XIV, De pœnit., c. 2, ap. *Denzing.* n. 775. — [5] *Tit.* III, 10.

arida et *mortua*, ut communiter tenent theologi contra Suarez, quia *externam* cum Ecclesiâ conjunctionem retinent, per externam fidei professionem et obedientiam legitimis Pastoribus; hoc autem sufficit ut quis maneat externum visibilis Ecclesiæ membrum. Revera omnes admittunt episcopum vel parochum occulte hæreticum retinere jurisdictionem; atqui, secluso necessitatis casu, jurisdictione carent qui membra Ecclesiæ non sunt; ergo occulti hæretici membra corporis Ecclesiæ manent.

Insuper hæretici, sive notorii sive occulti, aliquam conjunctionem cum Ecclesiâ servant, quatenus ejus legibus *ex se* obstringuntur; nam per baptismum subditi Ecclesiæ facti sunt, nec per injustam rebellionem ab obedientiâ legitimis superioribus debitâ sese eximere valent; quemadmodum igitur militaris desertor, licet vexillum deseruerit, militiæ legibus remanet subjectus, ita hæretici qui Ecclesiæ vexillum deserunt, ejus legibus obstricti manent. Possunt quidem coram Deo his præceptis non ligari, si ea invincibiliter ignorant, sed *ex se* ecclesiasticæ jurisdictioni subjiciuntur.

224. (C) De *schismaticis*, qui pertinaciter et ab obedientiâ legitimis superioribus debitâ sese subtrahunt, idem fere dicendum est ac de hæreticis; *notorii* scilicet, cessant esse Ecclesiæ membra, quia carent secundâ saltem conditione superius (n. 218) expositâ; *occulti* autem sunt arida et mortua corporis Ecclesiæ membra.

225. (D) Quoad *excommunicatos*, (hic agitur solum de iis qui *majori* excommunicatione plectuntur), distinguendum est inter eos qui *tolerati* dicuntur et eos qui sunt *vitandi*[1]. Priores, juxta communiorem sententiam, Ecclesiæ membra remanent, quia, quatenus Ecclesiæ eos *tolerat*, eos a sinu suo non totaliter expellit: isti igitur externo vinculo adhuc Ecclesiæ uniuntur. Posteriores autem, juxta probabiliorem sententiam, non sunt amplius Ecclesia membra, quum ad tempus saltem præcisi fuerint ab omni externâ communione cum Ecclesiâ; carent igitur tertiâ conditione jam expositâ (n. 219). Hodie autem vix ulla diffi-

[1] Ad horum verborum explicationem, lege Canonistas et Moralistas ubi de excommunicatione.

cultas in praxi adesse potest, quum Ecclesia non soleat uti *vitandos* denuntiare nisi eos qui sunt notorie vel hæretici vel schismatici, quique proinde jam cessaverunt esse Ecclesiæ membra.

226. (E) *Peccatores* autem ad corpus Ecclesiæ certe pertinent: licet enim statum gratiæ amiserint, triplici vinculo *fidei, obedientiæ* et canonicæ *communionis* uniuntur Ecclesiæ. Quod aliunde ex multis testimoniis colligitur; ita v. g. Christus ipse dixit[1]: "Si peccaverit in te frater tuus, vade, corripe eum... Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos... Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi ethnicus et publicanus". Ex quo evidenter constat peccatores non statim ex Ecclesiæ sinu expelli, sed solum post repetitas admonitiones, et postquam Ecclesiæ obedire pertinaciter renuerit. Idem ostendunt parabolæ Christi, de quibus supra (n. 103). Hinc a *Clemente XI* damnatæ sunt (8 sept. 1713) propositiones *Quesnelli* jansenistæ, in quibus asserebatur Ecclesiam omnes et solos justos complecti, et ab Ecclesiâ separari eos qui non vivunt secundum Evangelium æque ac eos qui Evangelio non credunt[2].

Art. IV. De relationibus inter Ecclesiam et Statum[3].

Post delineatam hierarchicam Ecclesiæ constitutionem, remanet ut pauca dicamus de relationibus Ecclesiam inter

---

[1] *Matt.* XVIII, 15 sq.

[2] Apud *Denzinger*, Enchirid. n. 1287-1293.

[3] Cfr. *Gregor. XVI*, Encycl. *Mirari vos* 15 Aug. 1832; *Pius IX*, Quantâ curâ, 8 Dec. 1864; *Leo XIII*, Encycl. *Diuturnum*, 20 jun. 1881; *Immortale Dei*, 1 Nov. 1885; *Libertas*, 20 Jun. 1888; *M. Liberatore*, La Chiesa e lo Stato; Del Diritto publico eccles., Prato, 1887, cap. IV, p. 292 sq.; *Cavagnis*, Instit. juris publici eccles., Romæ, 1889, p. 225 sq.; *De Groot*, quæst. XI; *Tepe*, n, 722 sq.; *Moulart*, l'Eglise et l'Etat; *H. Sauvé*, Questions religieuses et sociales; *Mgr d'Hulst*, Le Droit chrétien et le Droit moderne, Paris, 1886; Confér. de N. D., Carême 1895; *Hergenröther*, Kathol. Kirche und christ. Staat; *de Hammerstein*, De Ecclesiâ et Statu; *Brownson*, Liberalism and the Church, N. York, 1887; *Manning*, The Vatican Decrees in their bear-

et Statum, præ oculis habentes ea quæ tradit *Leo XIII* in Encycl. *Immortale Dei* et *Libertas.*

Status quæstionis.

227. Hâc de re tres sunt præcipui errores. (a) Alii contendunt Ecclesiam Statui esse subjectam, ideoque jura sua exercere non posse sine Principis sæcularis placito. Ita olim *Occam* et *Marsilius Patavinus:* ita etiam multi *Protestantes*, præsertim in Angliâ Germaniâque, ubi Status jus reformandi exercitium religionis clamat, necnon jus ad sacra munera ministros deputandi. A quo errore non satis recedebant *Gallicani parlamentarii*, qui civili potestati tribuebant jus supremi dominii in bona ecclesiastica, supremæ inspectionis in disciplinam ecclesiasticam ad præcavendos vel extirpandos abusus, aut etiam jus prohibendi bullarum et encyclicarum publicationem, antequam civilis tribunalis examini subjicerentur. Multi *politici* hodie eosdem errores advocant aut etiam exaggerant. (b) Ex adverso autem pauci fuere theologi et canonistæ qui docuerint Statum directe Ecclesiæ subordinari, et magistratus civiles esse tantum vicarios R. Pontificis[1]. (c) Alii tandem, *Liberalistæ* dicti, volunt Statum ab Ecclesiâ sejungi ; Ecclesiam videlicet habent ut associationem mere humanam, quæ a Statu jura sua obtinet, cujus proinde libertas legibus civilibus juste restringitur ; glorianturque sequi formulam : "Ecclesia libera in Statu libero"[2] ; de facto autem sæpe ecclesia-

ing on civil allegiance ; *J. H. Newman*, Diffic. of Anglicans, vol. II, p. 222 sq. ; *Brugère*, Append. XII ; *Card. Satolli*, Principes de Droit public, trad. Chazelles, Paris 1889, c. VII sq.

[1] Ita *Augustinus Triumphus*, De potestate ecclesiasticâ ; *Panormitanus*, Commentar. in Decret. lib. II.

[2] Ita *Cavour* multique hodierni politici, post *Machiavelli*, qui in opere *Il Principe* præterea docet Principem posse soli utilitati Statûs consulere. Quorum errores sic egregie exponit *Leo XIII* (Encyc. *Libertas*) : "Plures enim rempublicam volunt ab Ecclesiâ sejunctam et penitus et totam, ita ut in omni jure societatis humanæ, in institutis, moribus, legibus, reipublicæ muneribus, institutione juventutis, non magis ad Ecclesiam respiciendum conseant, quam si esset omnino nulla ; permissâ ad summum singulis civibus facultate, ut privatim, ut libeat, dent religioni operam".

sticas libertates omni modo restringere conantur. Ab hoc errore non satis recedunt *Catholici Liberales*, qui, licet fateantur Ecclesiam divinitus institutam fuisse, docent quidem plenam libertatem ei concedendam esse, sed nihil amplius ei deberi ; juxta ipsos proinde, perturbata societatis conditio, in quâ omnes cultus æqualibus juribus in republicâ gaudent, non est in se deordinata, sed spiritui evangelico conformis ac maxime utilis : jam enim vera religio solâ persuasione propagabitur ac florebit ; eam multi amplectentur, et quidem majori libertate, ideoque majori fiduciâ et amore, eo magis quia veritas semper errori prævalet. Optimum sane systema, si nulla fuisset originalis culpa! Attamen inter Catholicos Liberales annumerandi non sunt ii qui dicunt in *societatibus mixtis*, ubi multi sunt Acatholici, unionem Ecclesiæ cum Statu practice impossibilem esse, et his rerum adjunctis *tolerari* posse separationem Ecclesiæ a Statu, dummodo tamen teneant unionem utriusque Societatis *in se* meliorem esse. Quibus positis, exponemus 1° quænam debeant esse relationes inter Ecclesiam et Statum in *nationibus catholicis ;* 2° quænam in nationibus *acatholicis ;* 3° quid censendum de *libertatibus modernis*, quas *jus novum* vocant.

I. De relationibus utriusque societatis in nationibus catholicis.

Tria sunt expendenda : 1° utriusque societatis *distinctio* ac *independentia ;* 2° utriusque unio ac concordia ; 3° jura et officia utriusque.

228. 1° *Status et Ecclesia sunt societates distinctæ, utraque in suo ordine completa ac independens.* Quod aperte docet *Leo XIII*[1] *:* "Deus humani generis procurationem inter duas potestates partitus est, scil. ecclesiasticam et civilem, alteram quidem *divinis*, alteram *humanis* rebus præpositam. *Utraque est in suo genere maxima :* habet utraque suos, quibus contineatur, terminos, eosque suâ cujusque naturâ causâque proxime definitos ; unde aliquis velut orbis circumscribitur, in quo sua cujusque actio jure proprio versetur".

[1] Encycl. *Immortale Dei*, ed. Desclée, vol. II, p. 152.

Et alibi[1] diserte asserit utramque societatem suo ordine liberam seu independentem esse: "Nemo dubitat quin Ecclesiæ conditor Jesus Christus potestatem sacram voluerit esse a civili distinctam, et *ad suas utramque res agendas liberam atque expeditam*".

Revera utraque societas, licet ultimo a Deo procedat et ad Deum tendat, *origine, fine* ac *mediis* differt: societas civilis jure naturali fundatur et a naturâ originem ducit, dum societas ecclesiastica a Christo ipso modo supernaturali fuit constituta; prior bonum civium temporale immediate prosequitur, posterior bonum spirituale ac æternum; prior mediis naturalibus, posterior supernaturalibus utitur ad finem suum prosequendum (supra, n. 34). Porro societates, quæ hoc triplici modo differunt, essentialiter sunt distinctæ. Aliunde nemo hodie negat societatem civilem esse completam ac independentem in suo ordine, quum *per se* suum finem temporalem attingere valeat; probavimus autem (n. 109) Ecclesiam esse pariter in suo genere completam; ergo stat thesis.

229. 2° *Neque Ecclesia a Statu, neque Status ab Ecclesiâ sejungendus est, sed utraque societas amico fœdere conjungenda.*

Quod sic diserte exponit *Leo XIII*[2]: "Itaque inter utramque potestatem quædam intercedat necesse est ordinata colligatio: quæ quidem conjunctioni non immerito comparatur, per quam *anima* et *corpus* in homine copulantur". Et merito. Nam ex unâ parte jurisdictio utriusque societatis ad *eosdem* subditos extenditur, et finis utriusque est *eorumdem perfectio*, quam Status promovet directe in rebus temporalibus, Ecclesia autem in rebus spiritualibus et æternis. Atqui potestates, quæ ad procurandum bonum totale eorumdem subditorum ordinantur, amico fœdere uniri debent; huc enim pertinet quod egregie scribit *Ivo*

[1] Encycl. *Arcanum.* Quod antea docuerant *S. Gelasius* Papa ad Anast. imperat.; *Gregor. M.*, ep. 2 ad Leonem Isaurum; *Bonifac. VIII* in Alloc. consist. an. 1302; Conc. *Lateran. IV*, cap. 42; *S. Thomas*, de Regim. Principum, l. I, c. 14.

[2] *Immortale Dei*, ap. *Acta Leonis*, vol. II, p. 152 ed. Desclée.

Carnutensis[1]: "Cum regnum et sacerdotium inter se conveniunt, bene regitur mundus, floret et fructificat Ecclesia. Cum vero inter se discordant, non tantum parvæ res non crescunt, sed etiam magnæ res miserabiliter dilabuntur". Etenim, licet potestas civilis directe et primario instituatur ad temporali civium bono consulendum, multum tamen eos juvare potest in adipiscendâ beatitudine æternâ, optimas leges condendo, pacemque ac concordiam servando inter cives, religionis liberum exercitium promovendo etc.; ita pariter, Ecclesia, licet primario animarum salutem promoveat, multum Statui confert, legum etiam civilium observantiam fovendo, mores corripiendo, virtutes sociales promovendo[2]. Hi autem effectus permanenter produci nequeunt, nisi utraque societas mutuo conspiret ad bonum civium promovendum; secus enim funestæ concertationes nascuntur, nec raro anxius erit homo quid faciat, contrária jubentibus binis potestatibus, quarum recusare imperium, salvo officio, non potest[3]. Ergo.

Nec ex eo quod in *Statibus Fœderatis* Ecclesia catholica, quamvis a Statu separata, est incolumis et quotidie viribus crescens, concludere licet separationem Ecclesiæ a Statu *in se* optimam esse; nam in his regionibus multæ sunt Christianorum sectæ, nec proinde societas civilis potest Ecclesiæ catholicæ arctiori vinculo colligari; aliunde Status, quamvis *theoretice* ab Ecclesiâ sejunctus, multiplici modo religionem adjuvat æquitate legum justitiâque judiciorum; et insuper

[1] Epist. 238, ad Paschalem Papam, ap. *Migne*, P. L. CLXII, p. 246.

[2] Beneficia abEcclesiâ populis christianis collata ita describit *Leo XIII* (Encyc. *Immortale Dei*, l. c. p. 156): "Quod Europa christiana barbaras gentes edomuit, easque a feritate ad mansuetudinem, a superstitione ad veritatem traduxit: quod Mahometanorum incursiones victrix propulsavit: quod civilis cultus principatum retinuit, et ad omne decus humanitatis ducem se magistramque præbere ceteris consuevit: quod germanam libertatem eamque multiplicem gratificata populis est: quod complura ad miseriarum solatium sapientissime instituit, sine controversiâ magnam debet gratiam religioni, quam ad tantas res suscipiendas habuit auspicem, ad perficiendas adjutricem. Mansissent profecto eadem bona, si utriusque potestatis concordia mansisset".

[3] Cf. Encycl. *Immortale Dei*, ed. cit. p. 152.

Ecclesia uberiores fructus edere posset, si, præter libertatem, gratiâ legum frueretur patrocinioque publicæ potestatis [1].

230. 3° Quo melius autem intelligatur quo pacto utraque societas conjungi possit, pauca addere juvat de *juribus et officiis Ecclesiæ et Statûs ad invicem.*

(A) Principia generalia : (a) In rebus *mere temporalibus*, societas civilis est omnino independens et Ecclesia nihil potest in illam. Vice versâ Ecclesia in *rebus spiritualibus* absolute exclusivam auctoritatem exercet ; et ideo in statu concordiæ neutra aliam impedire debet.

(b) In casu conflictûs, quando nempe bonum unius societatis opponitur bono alterius, illa cedere tenetur quæ naturâ suâ inferior est, i. e. in casu præsenti, societas civilis ; nam ordo societatum est sicut ordo finium, et illa societas alteri superior est, cujus finis nobilior ; atqui finis Ecclesiæ directus est bonum spirituale et æternum, dum finis societatis civilis est bonum temporale, quod certe minus est bono æterno ; repugnaret igitur finem spiritualem impediri intuitu damni temporalis. Sicut enim in homine ratio docet bonum sensibile bono intellectuali, ac bonum temporale spirituali subordinandum esse, ita in societate esse debet ; ac proinde in casu conflictûs, ea cedere tenetur quæ inferius bonum promovet. Vi ejusdem principii, Ecclesia quamdam potestatem exercet in rebus temporalibus, quæ sive per se sive per accidens necessariæ sunt ad finem spiritualem ; sed Status nunquam *per se* auctoritatem in rebus spiritualibus exercere potest, quia spiritualia

[1] Quod diserte explicat *Leo XIII*, Encycl. *Longinqua*, 6 Jan. 1895 : "Hoc enim Ecclesiæ apud vos concessum est, non repugnante temperatione civitatis, ut nullis legum præpedita vinclis, contra vim defensa jure communi justitiâque judiciorum, tutam obtineat vivendi agendique sine offensione facultatem. Sed quamquam hæc vera sunt, tamen error tollendus, ne quis hinc sequi existimet, petendum ab Americâ exemplum optimi Ecclesiæ statûs : aut universe licere vel expedire, rei civilis reique sacræ distractas esse dissociatasque, more americano, rationes. Quod enim incolumis apud vos est res catholica, quod prosperis etiam auctibus crescit, id omnino fecunditati tribuendum, quâ divinitus pollet Ecclesia, quæque, si nullus adversetur, si nulla res impedimento sit, se sponte offert atque effundit ; longe tamen uberiores editura fructus, si, præter libertatem, gratiâ legum fruatur patrocinioque publicæ potestatis". Cfr. *Jos. Schroeder*, in periodico The Amer. Cath. Quaterly Rev., ap. 1895, p. 381 sq.

ordinari non possunt ad temporalia, et nemo disponere potest de iis quæ sunt supra se.

(c) In materiis *mixtis*, seu quæ referuntur ad utrumque finem, spiritualem ac temporalem, societas civilis legem ferre nequit, præscindendo a societate ecclesiasticâ et contra ejus bonum, sed de his cum Ecclesiâ pacisci potest ; quod sæpe fit per *Concordata*, de quibus vide Canonistas.

231. (B) *Officia et jura Ecclesiæ relative ad Statum.*

(a) *Officia.* Officium aliud est *negativum*, Ecclesia scilicet non debet sese immiscere in iis quæ sunt mere temporalia ; aliud est *positivum*, videlicet Ecclesia societatem civilem adjuvare tenetur in iis quæ proprio fini necessaria sunt, in fovendo nempe publicam honestatem, quæ, dum ad vitam æternam directe tendit, multum tamen ad temporalem felicitatem conducit ; in promovendo pacem et tranquillitatem, quæ religiosæ simul ac civili prosperitati favent ; item et in specialibus circumstantiis Ecclesia Statum adjuvare debet, quando agitur de avertendo malo quod utrique societati imminet, v. g. bellum, vel hostium incursiones, quæ Ecclesiam simul ac Statum destruerent. Hâc in re notandum tamen est, ut ecclesiasticâ historiâ constat, Ecclesiam erga civilem societatem magnanimam plerumque fuisse, de suis juribus sæpe cedendo et propria bona tradendo, ut Statui in necessitate auxilio esset.

(b) *Jura.* Ecclesia jus habet ut nullo modo impediatur in prosequendo suo fine. Constat ex iis quæ dicta sunt de perfectione juridicâ societatis ecclesiasticæ et de absolutâ incompetentiâ Status in materiis spiritualibus. Itaque Ecclesia exclusivam auctoritatem exercet in *mere spiritualibus*, in omnibus causis quæ ad finem spiritualem directe et immediate ordinantur, ut sunt administratio sacramentorum, cultus divinus, educatio ministrorum in magnis et parvis seminariis. In rebus quæ in se *temporalia* sunt, Ecclesia suam potestatem exercendi jus habet, quando hæc connexa sunt cum bono spirituali, et a fortiori si sunt necessaria ad finem spiritualem obtinendum. Qui enim finem assequi tenetur, jus habet ad omnia media ad hunc finem necessaria, vel valde utilia, nisi sint superioris ordinis. Itaque Ecclesia jus habet aperiendi scholas, etiam pro scientificis et litterariis disciplinis tradendis, quia hæc omnia cum veritate religiosâ connectuntur ; item jus habet exigendi protectionem necessariam in adimpletione suæ missionis ; naturæ enim consentaneum est ut temporalia spiritualibus, sicut corpus animæ inserviant.

232. (C) *Jura et officia Status relative ad Ecclesiam.*

(a) *Jura* Statûs correspondent officiis ex parte Ecclesiæ, et in eo sita

sunt ut Status liber et expeditus sit ad res suas agendas : ad eligendam formam regiminis quæ melius societati convenit, ad leges condendas quæ necessariæ sunt ad ejus prosperitatem, uno verbo ad media omnia adhibenda quæ ad finem societatis conducunt, modo nihil in se contineant quod repugnet legi divinæ vel Ecclesiæ bono. Statim namque ac bono spirituali nocerent, honesta esse cessarent.

(b) *Officia* Statûs erga Ecclesiam defluunt ex jam dictis. Attamen, propter gravitatem materiæ, paulo fusius illa exponere juvabit, statuendo in primis quænam sint officia Status erga religionem in genere vel religionem naturalem, deinde quænam erga religionem christianam.

233. (1) *Status non debet abstrahere a religione, sed eam promovere.* Probatur contra fautores atheismi politici, qui contendunt rectores societatis ita se agere debere perinde ac si Deus non existeret. Necessitas cultus socialis ex eo sequitur quod Deus sit auctor, conservator ac benefactor societatis sicut et hominis. Quemadmodum ergo homo Deo cultum exhibere debet, quia ab eo dependens est, ita et societas, quæ tota a Deo dependet, illi cultum socialem præstare tenetur. Ad rem *Leo XIII* (Encycl. *Immort.* l. c. p. 149) : "Homines enim communi societate conjuncti nihilo sunt minus in Dei potestate quam singuli : neque minorem quam singuli, gratiam Deo societas debet, quo auctore coaluit, cujus nutu conservatur, cujus beneficio innumerabilem bonorum quibus affluit copiam accepit". Hinc paulo ante merito dixerat : "Hac ratione constitutam civitatem perspicuum est omnino debere plurimis maximisque officiis quæ ipsam jungunt Deo religione publicâ satisfacere".

Insuper Status sibi ipsi et suis subditis debet religionem, saltem naturalem, defendere ac fovere[1]. Nam, sine moralitate, non potest esse societas ; nulla autem vera moralitas obtinere potest sine religione, ut ostensum est *de Verâ Religione* (n. 12-13). Qui ergo religionem impugnat, fundamentum ipsius societatis labefactat, et ab eo puniri debet cui cura societatis committitur. Hinc Status potest ac debet prohibere quod esset contra legem naturalem, Deo injuriosum ; imo cives compellere potest ad aliquos actus religiosos, præsertim in his circumstantiis in quibus omissio in contemptum

[1] Hac de re unanimis fere est consensus veterum philosophorum, ut videre est apud *Platonem*, De Legibus L. IV, VII, X ; *Tullium*, Orat. ad Anyp.; *Valerium Max.*, lib. I; quorum testimonia lege apud *Cavagnis*, op. cit. p. 286-287.

religionis fieret, qualis esset v. g. denegatio juramenti coram tribunali. Cum tamen Status non sit infallibilis, non plus potest exigere quam exigit sensus communis ; alioquin sese exponeret periculo præscribendi quæ mala sunt, aut prohibendi quæ bona. Si autem intra limites sensus communis remaneat, error, si quis sit, erit tantum per accidens. Nec dicatur, non omnes homines existentiam Dei admittere vel illas veritates sensus communis, ideoque non posse obligari ad religionis officia amplectenda ; siquidem nec omnes homines admittunt jus proprietatis et tamen omnes coguntur, perinde agere ac si illud agnoscerent, et furari prohibentur.

234. (2) Status religionem etiam *revelatam* agnoscere, defendere ac fovere tenetur. Si enim Deus determinat specialem religionis formam, quâ vult coli et præcepta positiva manifestat, societates et principes ei obsequium præstare tenentur, sicut et individui. Absurdum esset contendere principem, in leges ferendo, agere posse perinde ac si revelatio nulla existeret, cum revera existat, et jubere posse quæ ab illa forsan præscribuntur ; hoc enim significaret humanum legislatorem majorem esse quam divinum. Item Deus imponere potest et de facto imponit officia principibus ut talibus : isti autem hæc servare tenentur : "Aliter servit Deo quia homo est, aliter quia etiam Rex est... In hoc serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt quæ non possunt facere nisi reges". (*S. August.* Epist. 183 ad Bonif.).

235. (3) Status defendere debet *verum Christianismum*, seu *Catholicam Ecclesiam*. Hoc debet Christo seu Ecclesiæ, subditis et sibi ipsi : *Christo et Ecclesiæ*. Ecclesia enim constituta est a Christo tanquam custos veritatis. Jamvero veritas impugnationibus erroris et malitiæ obnoxia est, quæ illam ut inimicam habent ; ideo defensore indiget qui vim, si qua sit, vi repellere valeat. Ecclesia itaque sæpe materiali gladio ad sui defensionem contra violentos hostes indiget. Et quia ipsi datus non est, sed Statui, jus habet ut hic ei opem ferat necessariam ; equidem, etiam sine hâc protectione, Ecclesia, non obstantibus acerbissimis persecutionibus, subsistet ; sed hoc speciali divinæ interventioni ascribendum est, quæ normalem rerum conditionem non constituit. Ergo Status regulariter Ecclesiam protegere debet contra eos qui ejus jura violant.

Hoc debet et propriis subditis. Agitur hic, ut supra notatum est, de statu *catholico*. Subditi jus habent ut omnia eorum jura protegantur a Statu ; si sunt catholici, ut tales, habent jura quæ ideo protegi debent. Jus nempe habent ut veritas illis annuntiari possit, ut non subtrahantur media quibus eorum vita spiritualis nutritur, ut possibilis et facilis sit praxis suæ religionis. Status ergo prohibere

tenetur ne illa jura ab ullo violentur ; quod nihil aliud est nisi Ecclesiam protegere adversus quoslibet hostes.

Hoc debet Status sibi ipsi. Status enim sibi debet protegere fundamentum societatis. Hoc autem fundamentum nihil aliud est nisi religio et quidem religio vera. Si ergo Deus, per revelationem, aliquam formam religionis determinavit ut solam legitimam, Status eam defendendo, jura Dei defendit ac consequenter fundamenta ipsius societatis, quia nullum jus existere potest nisi prius jura Dei iu tuto ponantur.

Hinc princeps subditos contra religionem delinquentes[1] per se punire posset, quatenus ordinem socialem perturbantes et etiam aliorum civium jura violantes. In hoc tamen non excedendum est, sed consulenda est prudentia ac auctoritas ecclesiastica, ut videatur quid magis expediat bono societatis ac Ecclesiæ. Ipsi Romani Pontifices nonnunquam principes admonuerunt, qui nimio zelo in hâc re agebantur ; ita *Clemens IV* S. Ludovicum, Galliæ regem, rogabat ut pœnas contra blasphemos mitigaret.

Nec sufficit Principi Ecclesiam contra adversarios tueri, sed debet eamdem positivis mediis fovere. Statui officium incumbit ea omnia curandi quæ ad publicam prosperitatem pertinent, et quæ individui per se procurare insufficientes sunt : quales sunt v. g. academiæ, scholæ, varia instituta ad fovendam industriam, artes, scientiam etc. Sed religio ad prosperitatem conducit, et illi sæpe providere sufficienter nequeunt individui. Equidem alia est potestas, scilicet ecclesiastica, ad hæc instituenda ; sed temporalibus caret, quæ tamen necessaria sunt ; ideo in hoc Status illi inservire debet.

236. Nec dicendum est Statum de bono temporali curare et ideo omnino extraneum se habere erga spirituale ; "nam, ut animadvertit *S. Thomas* (De regimine principum, lib. I, cap. 14), oportet societas civilis tendat non ad felicitatem quamcumque, sed ad eam quæ propria sit hominis ; jamvero homo ita debet omnia operari ut non modo non adversetur fini ultimo, sed in quantum rei natura permittit, illius consecutionem procuret. Ergo et procuratio felicitatis præsentis ex parte societatis dirigenda est fini ultimo, in necessariis ad finem consequendum de præcepto, in ceteris de consilio ". Exinde originem habent immunitates ecclesiasticæ, privilegia cultui divino, vel ecclesiis concessa, leges civiles sanctione suâ leges ecclesiasticas confirmantes. In hoc Status de doctrinâ vel disciplinâ sese

[1] Sic aliquando auctoritate civili puniti sunt, et adhuc puniuntur v. g. blasphemi et violatores diei dominicæ.

judicem non constituit, sed hæc omnia ab Ecclesiâ accipit, cujus divina auctoritas probata supponitur, eique liberam dispositionem suarum rerum relinquens, eam comitatur et adjuvat, leges civiles condens ad defensionem jurium ejus.

237. Hæc doctrina, ratione jam demonstrata, Patrum auctoritate firmatur, qui perspicue docent quænam sint officia principum erga Ecclesiam, saltem ex voluntate Christi, si non ex mero jure naturali. Sic *S. Ambrosius* in sermone contra Auxentium dicit: "Carissimi enim (imperatores) Ecclesiæ filii sunt et patroni; quorum est eamdem ut parentem diligere ejusque causam et jura custodire". Item *S. Gregorius M.* ad Mauritium imperatorum scribit (lib. 2 ep. 11): "Ad hoc potestas super omnes homines dominorum nostrorum pietati cœlitus data est, ut qui bona appetunt, adjuventur, et cœlorum via largius pateat: ut terrestre regnum cœlesti regno famuletur".

Eamdem doctrinam nostrâ ætate tenendam esse proclamat *Leo XIII* (Encyc. *Immortale Dei*): "Civilem igitur societatem, communi utilitati natam in tuendâ prosperitate rei publicæ necesse est sic consulere civibus, ut obtinendo adipiscendoque summo bono quod sponte appetunt, non modo nihil importet unquam incommodi, sed omnes quascumque possit opportunitates afferat... Sanctum igitur oportet apud principes esse Dei nomen; ponendumque in præcipuis illorum officiis religionem gratiâ complecti, benevolentiâ tueri, auctoritate nutuque legum tegere".

238. *Objicitur* (**A**) Si Status protegit Ecclesiam, sese immiscet in rebus spiritualibus, quæ nullo modo ad eum spectant.

Resp. Nego consequentiam; nam, ut jam dictum est, Status tunc nullam auctoritatem exercet in rebus religionis, sed tantum Ecclesiæ auxilium propriæ auctoritatis præstat, secundum directiones ipsius auctoritatis spiritualis. Status certe protegit familiam et ejus jura, quin in illis se immisceat; ita relate ad Ecclesiam.

(**B**) Ecclesia est societas spiritualis, ad finem spiritualem tendens, ideoque mediis spiritualibus uti debet, nequaquam vero temporalibus: hæc enim nullam proportionem habent cum fine attingendo.

Distinguo antecedens: Ecclesia est societas spiritualis quidem, sed non pure spiritualis, quia constat hominibus qui non sunt puri spiritus, ideoque indiget mediis etiam temporalibus, v. g. indiget templis, sacerdotibus rebusque externis ad cultum; illius pariter libertas quandoque protegi nequit contra malos homines nisi per vim physicam. Equidem media temporalia per se non sunt sufficientia, sed tamen utilia et necessaria, ac efficacia etiam ad finem inten-

tum producendum, v. g. ad præveniendam violationem jurium Ecclesiæ; sic etiam leges contra blasphemos non obligant quidem homines ad Deum interius honorandum, sed illos impediunt ne exterius Illi insultent, et hic est finis intentus.

(C) Statûs protectio perturbat societatem et locum dat abusibus.

Resp. Hoc est omnino per accidens, et ideo videndum est in praxi quid magis expediat secundum circumstantias; sed hoc est jus Ecclesiæ, cui, si sese conforment principes, nonnisi magnum inde bonum derivare potest societas: nam veritas quam defendunt, Ecclesiam protegendo, fons est pacis et prosperitatis publicæ. Nec dicatur de his juribus loqui inutile esse, quum ea in praxim reducere impossibile semper fuerit. Nam jura Ecclesiæ proclamare decet illius filios, cum tot sint qui illa denegant et Statûs auctoritatem exaggerant; insuper falsum est ea nunquam agnita fuisse et suos fructus tulisse: "Fuit aliquando tempus, ait *Leo XIII*, cum evangelica philosophia gubernaret civitates... eoque modo composita civitas fructus tulit omni opinione majores, quorum viget memoria et vigebit innumerabilibus rerum gestarum consignata monumentis"... (*Immortale Dei*[1].)

(D) In rebus religionis homines persuasione duci debent, et ideo Status, qui tantum vi agit, in his materiis se immiscere non debet.

Resp. Admittitur quidem infideles nunquam per vim physicam ad fidem compellendos esse, quia intellectus et voluntatis est credere. Similiter et qui educati sunt in hæresi ac infidelibus comparantur, non compelluntur ingredi Ecclesiam, nec ad hoc adhibendum auxilium Status. Sed hoc auxilium certo adhiberi potest ad præcavendam vel repellendam violentiam quæ Ecclesiæ inferri potest, ad impediendas actus injuriosos Deo et religioni, ac ordinem socialem offendentes; nam non agitur de transgressione internâ vel privatâ. Imo si agatur de catholicis, lege compelli possent ad illud præstandum ad quod se obligatos sciunt: nam religio quidem procedit a voluntate, sed impediendum est ne exterius despiciatur in detrimentum societatis; et insuper pro delinquente ipso, voluntas corrigitur metu mali sensibilis quæ appetitu indebiti boni a lege alienatur. Datâ naturâ hominis qualis nunc est, pœnæ sunt necessariæ ad efficaciter movendam voluntatem ut bonum libere amplectatur.

[1] Quod ut melius intelligas, Cfr. *P Baudrillart*, La France chrétienne dans l'histoire, Paris, 1896; ubi invenies summarium eorum quæ præclare gesta sunt a Galliâ christianâ, quando sacerdotium et imperium amico fœdere conjungebantur.

II. De relationibus Ecclesiæ cum Statu non catholico.

Hic Status potest esse christianus, sed non catholicus; vel indifferens, vel infidelis.

239. 1° *Cum Statu christiano acatholico.* Omnis Status christianus *per se* eadem habet officia erga Ecclesiam ac Status catholicus, quia quicumque baptismo initiantur, auctoritati a Christo fundatæ subjiciuntur; rebellio, schisma vel hæresis nullum jus conferunt, nec ab obligatione eximunt. Evidens tamen est Ecclesiam de facto obtinere non posse a statu hæretico omnia ad quæ jus habet. Inquirendum ergo est quid rationabiliter exigere possit, et quid Status logice præstare valeat, imo debeat, juxta vera principia. Ecclesia exigere potest ut catholici in Statu hæretico vel schismatico degentes, liberi sint in professione suæ religionis: quia talis Status, quum infallibilitatem non clamet, non potest rationabiliter contendere religionem quam profitetur, esse solam veram, aut saltem non potest non admittere eos, qui catholicæ Ecclesiæ adhærent, in bonâ fide versari posse, et ideo non inquietandos. Protestantismus præsertim, quum *liberum examen* ut principium fundamentale suscipiat, nullam culpam invenire potest in iis qui Romanæ religioni adhærent, si illis placcat: ideo catholica Ecclesia agnoscenda est ut *persona moralis* gaudens *omnibus juribus cujuslibet societatis*, capax possidendi, invocandi publicam auctoritatem adversus hostes tum externos, tum internos, qui regulas in hâc societate acceptas violant. Equidem talis Status non puniet discedentes ab Ecclesiâ, sed nec impedire potest ut sese propaget, alios convertendo.

240. 2° *Cum Statu indifferenti.* Talis Status non magis de unâ quam de aliâ religione curat. Itaque, juxta propria principia, catholicam Ecclesiam ut legitimam societatem agnoscere debet. Insuper si admittat eam legitimam esse ut religionem (quod debet, si religionem ullam admittit), nihil facere debebit quod sit contrarium Ecclesiæ bono, cum religio sit superioris ordinis. Deinde, ut supra dictum est, illam agnoscens ut legitime institutam societatem, eam ut talem protegere tenetur, ac invigilare ne ullum jurium,

quæ illi competunt, violetur, sicut et Status protegit jura familiæ quæ non ipse constituit, jura etiam commercialis societatis, puniendo v. g. membrum, quod ea non perficeret ad quæ sese obligavit societatem ingrediendo. Imo non solum protegere, sed adjuvare ac fovere deberet Ecclesiam, quia religionem fovere tenetur, si, ut ratio et sensus communis dictat, eam societati utilem habeat; siquidem religio catholica ut legitima religionis forma ab eo agnoscenda est, juxta principia ipsa indifferentismi.

241. 3° *Cum Statu infideli.* Hic nullomodo Ecclesiæ auctoritati submittitur, quæ ideo minora jura, quædam tamen habet. Imprimis Status, etiam infidelis, non potest rationabiliter negare religionem christianam probabiliter saltem veritatem docere. Ideo contra rationem ac jus naturæ ageret, si impediret illius prædicationem et propagationem. Quare si prohiberet ne prædicatores veritatem annuntiarent, vel Christiani in suo dominio jam existentes, libere suam religionem profiterentur, ad hoc cogi posset etiam vi armatâ nationum christianarum. Et revera sæpe etiam hodie occurrit, nonobstante modernâ incredulitate, ut christianæ nationes interveniant apud infideles, ad obtinendam libertatem pro fide prædicandâ et ad missionarios neophytasque protegendos.

Objicitur: Ecclesia sibi contradicit utpote quæ libertatem, imo et quamdam protectionem exigit a Statu heterodoxo, dum ipsa docet Statum catholicum talem libertatem vel protectionem heterodoxis concedere non posse. Si Ecclesia excludere potest heterodoxos ita et Status heterodoxus Ecclesiam.

Resp. Nulla est contradictio ; quod ut videatur, notandum est Ecclesiam jus exclusivum protectionis pro veritate vindicare, ac proinde pro seipsâ, quia certa est se veritatem completam exclusive possidere. Hæc *objective* loquendo. De facto ut sola vera religio non agnoscitur ab omnibus, ideoque, si versetur in regione ubi libertas omnibus sectis conceditur, ipsa certe sine contradictione, eadem privilegia, quæ errori conceduntur, exigere potest. In regione autem ubi una religio, et quidem erronea, admittitur, Ecclesia divinæ suæ missionis testimonia exhibet, ut ostendat adesse aliquam saltem probabilitatem in sui favorem, sibique deberi saltem tolerantiam. E contra ipsa certa est nullam extra se veram esse religionem, ideo nullam jus habere ad protectionem. Tolerantiâ

tamen utitur, quoad heretodoxos qui in bonâ fide versantur, ut in sequentibus exponemus.

III. De modernis libertatibus[1].

Hujusmodi libertates, quæ, a Reformatione et deinde incredulâ philosophiâ ortæ, tanquam fundamentum modernæ societatis a multis considerantur, sunt præsertim 1° libertas cogitandi ac loquendi, 2° libertas conscientiæ et cultus, de quibus nunc agendum est.

1° *De libertate cogitandi ac loquendi.*

242. Libertas est facultas eligendi, agendi vel non agendi. Sedulo autem hic distinguenda est facultas *physica* seu potentia agendi, a facultate *morali* seu jure. Multa sunt quæ facere valemus, sed quæ facere non licet, quia facultas liberi arbitrii submittitur certis regulis, quas violandi jus non habet : possibile est quidem furari, sed non licet. Idem dicendum in ordine intellectuali. Intellectus ad verum ordinatur, sicut voluntas ad bonum. Itaque non magis jus habet intellectus adhærendi falso, quam voluntas faciendi malum. Habemus *potentiam*, non autem *jus ;* et quando errorem amplectimur, sicut et quando malum agimus, hic est abusus facultatis nobis datæ. Ideo vera libertas cogitandi est jus proprium intellectum dirigendi secundum leges suæ naturæ ; jus amplectendi verum, ac sese determinandi ut decet rationalem creaturam, scilicet ex perceptâ veritate. Aliis verbis jus habemus amplectendi omne verum, nihil admittendi nisi quod evidens nobis est, evidentiâ intrinsecâ vel extrinsecâ ; et hoc omnem excludit violentiam, quâ doctrina per meram vim externam imponeretur. Jus etiam habemus, inter opiniones quæ sunt liberæ, quam volumus eligendi. Sed jus ad falsum in se repugnat, quia contrarium ipsi naturæ entis intellectualis.

243. Si ergo adsit differentia inter verum et falsum, absoluta libertas moralis cogitandi dari non potest, quia

[1] Præter auctores citatos, vide *Ketteler*, Liberté, Autorité, Eglise, trad. Bélet, Paris, 1862 ; *Canet*, La Liberté de Conscience, Lyon, 1891 ; *Bocci*, La liberté d'insegnamento e di coscienza, 2ª ed. Roma, 1896.

intra limites veritatis remanere tenemur, et quidem sive veritas illa sit naturalis, sive revelata, dummodo sit cognita. Nec exinde minuitur libertas cogitandi sed e contra perficitur. Si enim vera libertas cogitandi sit jus dirigendi vitam nostram intellectualem secundum leges nostræ naturæ, seu jus adhærendi veritati, quo major evidentia præbetur, eo facilior adhæsio, ac major libertas. Cum autem revelatio divina novum lumen afferat et ab errore nos liberet, libertatem non minuit, sed auget, defectibus nostræ naturæ remedium præbendo[1]. Eodem modo in societate, omne quod cognitionem veri faciliorem reddit, libertatem cogitandi auget, quia removet obstacula quæ illius exercitium prævenirent.

Ex his sequitur quid putandum sit de *absolutâ* libertate omnia cogitata publicandi. Si enim non habemus jus adhærendi errori, nec jus habere possumus eum docendi. Errare possumus, et propter bonam fidem excusari, sed *objective* loquendo jus ad errorem sive amplectendum, sive propagandum, *in se* repugnat rectæ rationi.

244. Dato autem quod ratio humana non sit independens a veritate naturali, nec a Revelatione, quæri potest an sit independens a societate tum civili, tum ecclesiasticâ, ita ut soli Deo et propriæ conscientiæ reddere rationem teneatur. Jamvero, quando opiniones remanent in foro interno, certum est de eis rationem reddendam esse soli Deo; si autem errores foris exprimantur et manifestentur, potestas socialis, sive civilis sive ecclesiastica, illos reprimendi jus et officium habet, inquantum bonum sociale requirit. Jus enim hominis individui jure aliorum limitatur, et ideo si quis, falsas doctrinas etiam bonâ fide propagando, ordinem socialem perturbaret, coerceri deberet. Hoc autem accidere posse patet, quia doctrinæ principium sunt actionis, ac proindè si non licet omnia agere nec etiam omnia docere. Sed hæc principia clariora evadent ex applicatione ad libertatem conscientiæ et cultus quæ est forma libertatis cogitandi in materiâ religionis.

[1] "Hoc justissimum in homines Dei imperium tantum abest ut libertatem tollat aut ullo modo diminuat, ut potius tueatur et perficiat". (*Leo XIII*, Encyc. *Libertas*).

2° De libertate conscientiæ et cultuum.

245. (**A**) *Hujus libertatis notio.* Religio est summa relationum inter Deum et hominem. Libertas conscientiæ est facultas in homine determinandi pro seipso in quo illæ relationes consistant, seu facultas amplectendi quæ sibi placuerit religionem. Hæc est libertas physica; sed in ejus exercitio, certis legibus submitti debet, sicut et quælibet activitas tum physica tum moralis. Itaque in eligendo religionem, homo non est independens a Deo, ut contendit liberalismus absolutus, ideoque si Revelatio supernaturalis existat, illam rejicere non licet, ut probatum est *De Verâ Relig.*, nn. 58, 284. Non magis licet credere quod volumus, quam in ordine morali licet facere quod desideramus. Non est ergo vera libertas conscientiæ jus vitam religiosam determinandi ut placet, nec jus illam determinandi secundum solum lumen rationis individuæ, ut volunt rationalistæ, sed jus illam determinandi secundum leges a nobis impositas a Deo, vel ab auctoritate constitutâ ab Ipso, si quæ sit. Hoc respuere nequit, quicumque existentiam Dei et ejus supremum dominium admittit.

Inde sequitur animam humanam in re religionis a Deo solo pendere, vel ab eo quem Deus constituit in hâc materiâ judicem. Status hic nullam auctoritatem habere potest, quia, ut dictum est, vi physicâ et externâ regit, dum adhæsio veritati, etiam religiosæ, est essentialiter libera; violentiâ uti ad obtinendum assensum mentis esset absurdum et contrarium sacris et inviolabilibus hominis juribus. Igitur auctoritas a quâ pendet exercitium libertatis conscientiæ, talis esse debet ut suasione utatur, et obligationem moralem tantum imponat. Nemo ad credendum cogi potest, nec ad hoc tenetur nisi ostendatur credendorum veritas; sed veritate cognitâ per rationem, vel per infallibile testimonium Dei ejusque Ecclesiæ, assensum negare jam contrarium esset ipsi rationi; imo quo clarius cognita veritas, eo major libertas, quia eo facilius est pro intellectu objectum suum attingere. "Hæc quidem vera, hæc digna filiis Dei libertas. Ecclesiæ semper optata ac præcipue cara: hujus generis libertatem sibi constanter vindicavere Apostoli: san-

xere scriptis Apologetæ; martyres, ingenti numero, sanguine suo consecravere. Et quidem merito : propterea quod maximam Dei potestatem, et hominum princeps maximumque officium libertas hæc christiana testatur" [1].

Hanc libertatem, quæ sola rationabilis est, Ecclesia semper propugnavit. Imo Ecclesia est quæ prima conscientiæ religiosæ jura vindicavit, distinctionem introducendo inter politicam ac religiosam auctoritatem. Antequam enim Christus diceret : "Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari et quæ sunt Dei Deo", nulla fere libertas conscientiæ existebat, sed ad nutum Statûs determinabatur religio a civibus amplectenda. Libertatem conscientiæ defendebat Ecclesia quando incompetentiam Statûs in rebus ecclesiasticis tuebatur contra persecutores, deinde contra christianos imperatores, qui in materiis fidei vel disciplinæ jus aliquod sibi arrogabant.

246. (B) *Principia generalia.* Si autem hæc sit vera notio libertatis conscientiæ, quæri potest utrum unquam coactione uti possit Status vel Ecclesia, an e contra completa libertas conscientiæ et cultum sit omnibus concedenda. Ad solutionem quæstionis, pauca animadvertenda sunt.

(a) Quamdiu exercitium libertatis conscientiæ in foro interno remanet, Deus solus judex est, ac esse potest. (b) Ut certum etiam tenendum est adhæsionem falsæ religioni, et ideo ejus professionem non esse legitimam, quia dari non potest jus ad errorem. Sed difficultas est an soli Deo de hoc abusu libertatis externo reddenda sit ratio, aut coerceri etiam possit ab auctoritate civili vel ecclesiasticâ. Jamvero : (c) Anima humana, in suâ internâ electione, seu in interno exercitio libertatis conscientiæ, a solo Deo pendet non autem ab ullâ potestate externâ; in suâ manifestatione eadem independentiâ gaudere debet, *nisi bonum superius aliter exigat.*

(d) Experientiâ autem constat libertatem absolutam religionis nunquam exstitisse, et ratio docet in nullâ societate

[1] *Leo XIII*, Encycl. *Libertas*, p. 114 vol. III ed. Desclée; quam Encyclicam integram legere oportet.

eam existere posse. Nulla est expolita societas v. g. quæ suos subditos sinat profiteri religionem, juxta quam humana sacrificia, furtum etc. permittuntur aut etiam præscribuntur. Societas non impediet quin homines huic doctrinæ interius adhæreant, sed impediet ne actibus externis manifestetur. Unde libertas conscientiæ in suâ manifestatione necessario limitatur bono societatis, quia nostra libertas aliis nocere non debet. Igitur *bonum societatis est suprema norma.*

247. (C) *Ecclesiæ agendi ratio quoad conscientiæ libertatem.* Ecclesiæ doctrina hâc de re, licet a Rationalistis impugnata, rationi consentanea est. (a) Ecclesia enim semper docuit ac docet nullum cogi posse ad profitendam religionem quam ut veram nunquam agnovit : "Magnopere cavere solet Ecclesia, ait *Leo XIII*, ut ad amplexandam fidem catholicam nemo invitus cogatur, juxta quod sapienter Augustinus monet, credere non potest homo nisi volens". *Innocens III* anathemate plectebat Christianos, qui Judæos ad baptismum cogebant vel eorum cultum perturbabant. Infidelibus æquiparantur ii qui nati et educati sunt in hæresi. Relative ad Christianos qui fidem abnegant, hæc est *S. Thomæ* doctrina : Accipere fidem est voluntatis, sed tenere necessitatis. Quando semel subditi sumus Ecclesiæ, obligatio est ejus leges servandi et in eâ permanendi, quia nulla legitima esse potest ratio discedendi. Hic tamen semper fuit distinctio inter hæreticos formales, seu illos in quibus bona fides præsumi non potest, et hæreticos materiales. Priores compellendi sunt[1] ut teneant fidem; sæpe posteriores tolerari possunt ac debent[2].

Ideo Ecclesia homines compellere nunquam voluit ad religionem amplectendam, sed, ad summum, ad obligationes jam susceptas adimplendas, et etiam proprios subditos non tam ad actus positivos religionis cogit quam prohibet ne violentur illius leges.

248. (b) Sed si Ecclesia illos qui foris sunt ad fidem cogere nequit, jus habet et officium proprios filios ad finem ducendi proindeque media adhibendi, quibus amoveantur impedimenta huic

[1] S. theolog. 2ª 2æ, q. 10, a. 8. Cf. *Pius VI* in brevi 10 Martii 1791, ubi afferuntur testimonia Bened. XIV, S. Thomæ, S. Augustini ac Tertulliani.

[2] Non deberent tolerari si eorum error esset nociva societati, quia error nullum jus confert et societas pati nequit ex eo quod quidam etiam bonâ fide errent; si quis bonâ fide putaret furtum licitum esse, furari tamen non permitteretur.

fini obstantia. Itaque sicut omnis societas jus habet reprimendi quidquid bonum commune graviter lædit, ita Ecclesia, in protectionem fidelium, repellere potest illos qui errorem vel corruptionem in proprio sinu disseminarent, eo modo quo ipsa expedire judicaverit. Nec in hoc ulla est violatio libertatis, sed protectio veræ libertatis contra eos qui illâ abutuntur. Hoc verum est etiamsi Ecclesia auxilium civilis potestatis ad cohibendam propagationem erroris vel corruptionis vocaret. Nam ex unâ parte error nullum jus habet, ex aliâ societas officium habet protegendi libertatem propriorum subditorum. Atqui homo non fruitur plenâ libertate in ordine physico, si, quotiescumque per vias ambulat, exponatur periculo violentiam patiendi; ita in ordine intellectuali homines perfecte liberi non essent, si continuo periculo seductionis exponerentur sine protectione. Equidem plures fuerunt inter catholicos ipsos qui contenderent cuilibet completam libertatem relinquendam esse, et errorem solâ expositione veritatis confutandum. Sed hæc forma liberalismi condemnata est a *Gregorio XVI* et deinde a *Pio IX* in Encyclicâ *Quantâ curâ*, quia jus pro errore vindicabat. Libertatem illam, seu potius *Tolerantiam*, aliquando concedere expedit; sed illam ut *jus*, aut etiam ut praxim *semper* præferendam, concedere prohibemur. Hanc sententiam aliquando defenderat *S. Augustinus*, sed postea illam damnavit, et docuit errorem vi externâ cohiberi posse, ac, saltem aliquando, debere, duplicemque assignat rationem; prima est quod error naturâ suâ tyrannicus est, secunda quod existit oppressio intelligentiarum debilium a potentioribus sicut corporum debilium a robustioribus. Unde repressio erroris a publicâ auctoritate est legitima defensio contra tyrannidem persecutionis et seductionis. In alio statu, res aliter se habere posset, sed, datâ hominis naturâ qualiter nunc se habet, historia et ratio hoc docent: si falso ac malo eadem jura concedantur ac vero bonoque, falsum et malum prævalebunt. Ergo errores reprimi debent ut vera sit libertas ad bonum. Imo hæc mala prævenire licet. Si Status jus habet prohibendi quæ periculosa sunt, ne forte eis abutantur homines, v. g. armorum gestationem vel quorumdam liquorum venditionem, cur non posset etiam prævenire erroris propagatio, cum repressio non possit omne malum avertere?

Inde concludere licet quid de *libertate cultuum* dicendum sit: Infideles liberi remanent religioni suæ adhærere et eam cultu familiari profiteri; cultus etiam sæpe publicus toleratur, ut fieri solebat pro Saracenis ac Judæis, Romæ præsertim; dummodo hæc tolerantia non sit periculosa bono spirituali fidelium, quia tunc Eccle-

sia falsum cultum rejicere deberet ad protegendam libertatem suorum subditorum, sicut et Status expelleret hominem, si ejus doctrina et actiones nocerent societati, quantacumque esset ejus bona fides.
(c) Quibus positis, facile explicatur agendi ratio Ecclesiæ præsertim Medio Ævo. Hæc coactionem adhibuit, sed tantum contra Christianos, in malâ fide versantes seu formales hæreticos, qui obligationes suas erga Ecclesiam non adimplebant. Infideles autem, vel qui in hæresi nati et educati fuerant, libertate conscientiæ et cultus gaudebant, dummodo christianam societatem non perturbarent. Ecclesia autem, ut *potestas spiritualis*, nullum unquam hominem morti damnavit. Si autem aliquot viguerint abusus, hi hominum malitiæ, non Ecclesiæ doctrinæ tribuendi sunt.

249. (D) *Jura et officia Status relative ad libertatem conscientiæ.* Status, ut vidimus, incompetens est in materiis religionis; non tamen indifferens esse debet.
(a) Si ageretur de errore quodam fundamenta societatis evertente, ut plures fuerunt hæreses in Medio Ævo, Status certe jus haberet eos proscribendi. Quamvis enim non sit infallibilis, sunt quædam veritates sensus communis, de quibus certus esse potest; ita legitime Status reprimeret eos qui in praxi jus proprietatis negant vel polygamiam admittunt, et alia hujusmodi.
(b) Status non definit doctrinam, sed sicut et quælibet persona privata, agnoscere potest religionem christianam esse divinam, et hanc religionem ut legem fundamentalem suæ constitutionis assumere. Exinde quicumque Ecclesiam aggreditur, injuriam Statui ipsi infert et ab ipso puniri potest. Talis erat societas christiana Medio Ævo, quando florebat unitas fidei. Hæc ab Ecclesiâ maxima beneficia receperat et adhuc principium firmitatis in eâ inveniebat. Quicumque itaque Ecclesiam offendebat, eo ipso benefactorem societatis offendebat; quicumque unitatem fidei perturbare tentabat, majoris criminis reus erat quam qui publice furtum faciebat, in illâ societate quæ unitatem fidei et pacem religiosam auro pretiosiorem existimabat. Hinc est quod tantâ severitate prosecuta est hæreticos. Multi certe fuerunt abusus. Sæpe a Summis Pontificibus reges et Inquisitio Hispaniæ vituperati sunt, eo quod justos limites excederent. De jure autem pœnis temporalibus puniendi, eos quos ecclesiastica auctoritas hæreticos declaraverat, dubitari non licet.

Non solum potest, sed et *debet* Status errorem religiosum reprimere, quia cives jus ad bonum et verum libere amplectendum habent. Hoc autem jus expeditum esse nequit nisi auctoritas socialis illud protegat contra tyrannidem mali et falsi. Præterea veritas religiosa est fundamentum societatis, ideoque illam defen-

dere est defendere ipsam societatem. Hanc etiam protectionem debet Ecclesiæ, ut hæc finem suum attingere possit. Hinc Status errorem proscribere debet, non quidem omnem errorem, nec omnem abusum, sed quidquid bono societatis nocere potest. Item libertatem cultuum, societati nocivam, rejicere debet.

250. Hæc omnia autem *de jure ac per se.* Illæ autem quæ dicuntur libertates conscientiæ, libertates cogitandi et loquendi *tolerari possunt*, hoc exigente ipso bono sociali. Idem dicatur de libertate cultus. "Si divini cultus varia genera eodem jure esse, quo veram religionem, Ecclesia judicat non licere, non ideo tamen damnat rerum publicarum moderatores qui, *magni alicujus aut adipiscendi boni, aut prohibendi causâ mali*, moribus atque usu *patienter ferunt*, ut ea habeant singula in civitate locum" (*Immortale Dei*). Quando de officiis Status agitur, quæstio est tantum de *Statu catholico.* Ideo S. Pontifex docet talem Statum tolerare posse has libertates, quando bonum societatis id postulat, v. g. quando jam paritas cultuum existit, vel quando publicâ opinione requiritur. Imo potest Status concursum positivum præstare ad actus falsæ religionis, dummodo sit materialis, non formalis, v. g. nominando vel confirmando ipsius ministros. Itaque S. Pontifices non absolute condemnant quas vocant *modernas libertates;* sed prohibent ne habeantur tanquam *jura* errori vel falsæ religioni concedenda. *Tolerantiâ quidem utendum est propter rerum adjuncta*[1], sed repressio licita foret si bonum societatis hoc expeteret; nec unquam jus vel protectio errori conceditur, sed tantum personis bonâ fide errantibus, quæ jus habent ut doceantur priusquam compellantur; et,

[1] Quod sic diserte exponitur in period. *La Civiltà Cattolica* (17 Oct. 1863): "Ces libertés, si on les pose en *thèse*, c.-à-d. comme principes universels au regard de la nature humaine et du plan divin, sont absolument condamnables... Mais à titre d'*hypothèse*, c.-à-d. comme dispositions appropriées aux conditions spéciales de tels et tels peuples, elles peuvent être légitimes; les Catholiques peuvent les aimer et les défendre, et ils font œuvre bonne et utile quand ils en usent le plus efficacement qu'ils peuvent, pour le service de la religion et de la justice". Hoc jam implicite docuerat *S. Thomas* (2^a $2æ$ q. 10, a. 11): "Humanum regimen derivatur a divino regimine, et ipsum debet imitari. Deus autem, quantumvis sit omnipotens et summe bonus, permittit tamen aliqua mala fieri in universo, quæ prohibere posset: ne, eis sublatis, majora bona tollerentur, vel etiam pejora mala sequerentur. Sic ergo et in regimine humano illi qui præsunt, recte aliqua mala tolerant, ne aliqua bona impediantur, vel etiam ne aliqua mala pejora incurrantur".

etiam in casu bonæ fidei, tolerantia talis conceditur, quæ non noceat bono societatis.

CONCLUSIO : ECCLESIÆ DEFINITIO ET EXCELLENTIA.

251. 1° *Definitio.* Antequam finem huic tractatui imponamus, definitionem Ecclesiæ tradere oportet, quæ sit veluti summarium et conclusio totius Tractatus. Ecclesia siquidem est *societas hominum viatorum, sub magisterio et regimine legitimorum pastorum ac præcipue Romani Pontificis, ejusdem christianæ fidei professione et eorumdem sacramentorum communione adunatorum, ad æternam salutem consequendam.* Dicitur :

(a) *societas*, i. e. cœtus plurium ad communem finem conjunctis viribus tendentium, ut probavimus n. 27 sq.; et ita excluditur *Congregationalismus.* Quæ societas est *religiosa*, quum ejus finis sit Dei cultus hominumque æterna salus; *visibilis* non solum in suis membris, sed etiam in suâ constitutione et fructibus quos profert (n. 101 sq.); *indefectibilis*, seu in perpetuum duratura sine ullâ mutatione substantiali (n. 105 sq.) ; *independens* et *completa*, seu per se sufficiens ad finem suum consequendum (n. 109 sq.); et sic rejicitur *Cæsarismus.*

(b) *hominum viatorum*, quia hic agitur tantum de Ecclesiâ militante.

(c) *sub magisterio et regimine* etc. ; quibus verbis declaratur *essentia* hujus societatis, quæ est vere hierarchica ; in eâ videlicet adest infallibilis auctoritas ad docendum et suprema potestas ad regendum, quæ Apostolorum collegio et B. Petro collata, in Episcoporum corpore et Romano Pontifice nunc residet, ut probavimus n. 37-99. Itaque vera Ecclesia neque democratica neque aristocratica est, sed vere *monarchica*, quum Pontifex sit ex se infallibilis veramque jurisdictionem habeat in omnes episcopos et fideles. Hinc ab Ecclesiâ excluduntur *multitudinistæ, presbyteriani, episcopaliani* et Græci *schismatici*, qui R. Pontificis primatum rejiciunt.

(d) *ejusdem fidei professione etc. adunatorum ;* et ita indicantur præcipua vincula quibus Ecclesiæ membra inter se conjunguntur ; videlicet *vinculum ejusdem fidei*, quia, quum

eidem infallibili magisterio subdantur, eamdem fidem profitentur, quæ est fides christiana authentice ad Ecclesiâ interpretata ; et insuper *vinculum eorumdem sacramentorum*, quia eadem visibilia gratiæ media agnoscunt ac recipiunt, sacramenta a Christo instituta et ab Ecclesiâ fideliter custodita. Ex hoc capite ab Ecclesiâ excluduntur infideles, hæretici, imo et catechumeni nondum baptizati.

(e) *ad æternam salutem consequendam:* et sic declaratur *finis* specialis Ecclesiæ, directe quidem finis *ultimus*, videlicet æternæ felicitatis consecutio, et indirecte finis *proximus*, scil. sanctitas supernaturalis, quæ est medium necessarium ad salutem obtinendam. Exinde distinguitur Ecclesia a societate civili, cujus finis immediatus est bonum temporale civium.

252. 2° *Excellentia* [1]. Ex hoc etiam patet quanta sit Ecclesiæ excellentia. Nihil aliud est enim nisi *regnum Dei* vel *regnum Christi* super terram, et atrium quo *regnum cœlorum* ingredi possumus, cujus præstantiam sacri scriptores Patresque certatim extollunt. (a) Ejus siquidem *origo* non terrestris et humana, sed cœlestis ac divina existimari debet ; eam scilicet fundavit qui est Rex regum et Dominus dominantium, cui data est omnis potestas in cœlo et in terrâ ; eam acquisivit pretioso suo sanguine, ita ut de Ecclesiâ prædicari possit quod de gratiâ ipsâ dicitur : tanti valet quanti Deus! (b) Ejus *duratio* non est momentanea, sed permanens, quum usque ad finem mundi *firma* et *stabilis* sit remansura. Nec mirum ; nam fundata est super fundamentum Apostolorum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, ideoque portæ inferi contra eam prævalere nequeunt : " Ecce ego vobiscum sum, ait Domins, omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi " [2]. (c) Nec minor ejus

[1] Cf. *Passaglia*, l. I, c. 3 sq. ; *Hurter*, n. 275.

[2] *Matt.* XXVIII, 20. Unde etiam Ecclesia *navi* comparatur, quæ *fluctuat nec mergitur :* " Navigat Ecclesia instructa fidei gubernaculo felici cursu super hujus sæculi mare, habens Deum gubernatorem, angelos remiges, portans choros omnium sanctorum, erectâ in medio ipsâ salutari arbore crucis, in quâ evangelicæ fidei velis suspensis, flante Spiritu S., ad portum paradisi et securitatem quietis æternæ deducitur". (*S. Chrysost.*, In Matt. VIII, 23).

amplitudo; nam huc veniunt quæ Deus hujus Ecclesiæ auctori promisit : " Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ " [1] ; revera Apostoli missionem acceperunt Evangelium prædicandi omnibus Gentibus ; in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum ; et hodie in Ecclesiâ catholicâ videre est turbam magnam, quam nemo dinumerare potest, ex omnibus gentibus et tribubus, et populis et linguis. (d) Admirabilis est etiam ejus *hierarchica constitutio*, in quâ simul perfectam unitatem et multimodam varietatem invenire est, summam auctoritatem cum maximâ libertate conjunctam ; in eâ siquidem resplendet *indivisibilis unitas*, quum unus sit supremus Magister et Legislator, Christus Jesus, cujus S. Pontifex est visibilis vicarius ; sed nec minor *varietas*, quum Papa consiliarios habeat et adjutores episcopos per orbem catholicum dispersos, qui et ipsi sub se habent pastores secundi ordinis, quorum ope gregem pascunt sibi commissum. *Auctoritas* quidem S. Pontificis summa est, quum sit infallibilis in docendo et supremus in regendo ; sed ex hoc non minuitur *libertas*, quum Pontifex ipse non pro libitu dogmata legesve condere valeat, sed intra justos limites coarctetur, ita ut nihil aliud possit nisi veritates jam revelatas aut cum revelatis connexas disertiori modo exponere, aut leges statuere quibus efficacius legis divinæ observatio promoveatur. Qui igitur Pontificiis decretis obedit, Deo ipsi obedit, cui servire regnare est. (e) Hinc abundantes *justitiæ et sanctitatis fructus* ab Ecclesiâ proferuntur : hæc est enim similis paradiso terrestri, quatuor Evangeliorum fluviis irrigata, in medio cujus crescit arbor vitæ, scilicet Eucharistiæ sacramentum, et ubi crescunt omnis generis plantæ, virtutes scilicet et bona opera. Nam, ut ait *S. Irenæus* [2], " ubi Ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et *omnis gratia* ". Revera, Ecclesia, sicut Christus ipse, est *via* quam sequendo, non erramus; *veritas* quam tenendo, non decipimur ; et *vita* quam possidendo, non morimur. Ab ipso justitiæ Sole illuminata, erroris ignorantiæque tenebras dispellit ; cœlesti suo calore

[1] Ps. II, 8. — [2] *S. Iren.* Hæres., lib. III, c. 24. n. 1.

dura hominum corda liquefacit ; rore gratiæ animas fecundat, et ubi vitiorum spinæ pullulabant, jam crescunt virginitatis lilia, caritatis rosæ omniumque virtutum flores. Hæc autem omnia nihil aliud sunt nisi prælibatio æternæ beatitudinis, ad quam tuto nos perducit sancta mater Ecclesia.

Nobis igitur adhuc in terrâ peregrinantibus, ex intimo corde dicere liceat : " *Credo in unam, sanctam, catholicam et Apostolicam Ecclesiam* " [1]; et cum Prophetâ addere : " *Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob ; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem* " [2].

[1] Quem fidei actum eloquenter exponit *H. D. Lacordaire* (Conférences de N. Dame, 29e Conf. De amore et obedientiâ Ecclesiæ Romanæ debitis præclare disserunt *J. de Maistre*, Du Pape, Conclusion (op. anglice versum), *Bossuet*, Sermon sur l'Unité de l'Eglise ; Fénelon, Mandement sur la Constitution *Unigenitus*, XII ; *Lacordaire*, Considér. sur le système de Lamennais, in fine.

[2] *Isa.* II, 3.

De Fontibus theologicis.

Præcipui auctores qui de Fontibus theologicis scripserunt.

Inter **Patres** : **S. Irenæus** (f. a. 177), Adversus Hæreses Libri quinque ; **Tertullianus** (f. a. 199), Liber de Præscriptionibus, *Migne*, P. L., t. II ; **S. Augustinus** († 430) De Doctrinâ christianâ, *Migne* P. L., t. XXXIV, p. 15 sq.; **Vincentius Lirinensis,** Commonitorium, *Migne*, P. L., p. 637 sq.

Inter **Theologos Catholicos** : **S. Thomas Aq.,** O. P. († 1274), S. Theologica, p. I, q. I; ejusque Commentores, quorum multi, occasione hujus quæstionis, disserunt non solum de Prolegomenis ad Theologiam, sed etiam de Locis theologicis ; **Melchior Canus,** O. P. († 1660), De Locis theologicis, apud *Migne* Theol. Curs., vol. I., p. 79 sq.; **Fr. Orantes,** O. Min., Locorum catholicorum pro romanâ fide adv. Calvini Instit., Venetiis, 1564; **Bellarminus,** S. G. Controversiæ, de Verbo Dei, Pragæ 1721; **F. Kranz,** De Locis theologicis, 1770; **J. Conforti,** De Verit. relig. christianæ et theologicis locis, Neapoli, 1771; **P. Tamburini,** De Fontibus theologiæ, Ticini, 1789; **G. Thil,** O. S. Aug., De Locis seu Fontibus theologiæ, Romæ, 1740; **J. V. Zambaldi,** Dissertationes theolog. scholast. dogmaticæ de Locis theolog., Patavii, 1722; **V. L., Gotti,** O. P., Theol. scholastico-dogmat., vol. I; **Perrone,** S. J. Prælect. theol., vol. IV de Locis theol., Parisiis, 1856; **A. Gilly,** De Locis theologicis, Lugduni, Parisiis, 1880; **J. B. Franzelin,** S. J., Tr. de Divinâ Tradit. et Scripturâ, Romæ, 1875 ; **Vacant,** Etudes théol. sur les Constit. du Concile du Vatican, Paris, 1895, t. I, p. 369 sq.; **J. J. Berthier,** O. P., Tr. de Locis theologicis, Taurini, 1888 ; **Cl. Schrader,** S. J. De theologico testium fonte, Parisiis, 1878; **Hurter, Mazzella, Tepe, Pesch,** aliique auctores moderni jam allegati, in Compendiis vel Prælectionibus de Theologiâ generali, seu fundamentali, ubi de Scripturâ et Traditione agunt.

Inter **Protestantes** : **J. Gerhard,** Loci communes theologici, Jena, 1610; **Abraham Calov,** Systema locorum theologicorum; **Hagenbach,** Encyclopädie und Methodologie der theologischen Wissenschaften, 1833; **Crooks and Hurst,** Theological Encyclopædia and Methodology, N. York, 1884; **H. B. Smith,** Introduction to Christian theology, N. York, 1883; **J. Drummond,** Introduction to the study of theology, London, 1884; **A. Cave,** Introduction to theology, Edinburgh, 1886; **C. Briggs,** The Bible, the Church and the Reason, N. York, 1892;

Alia opera in decursu Tractatûs allegabuntur.

Objectum, utilitas et divisio Tractatûs[1].

1. Duplex factum historicum jam demonstravimus, videlicet *religionem christianam* esse divinitus revelatam, hancque ab *Ecclesiâ Catholicâ* fideliter servandam atque authentice interpretandam. Inde nova exsurgit quæstio, scil. *undenam* haurienda sint varia dogmata quæ credere oporteat; seu quinam sint *fontes* vel *loci*, ex quibus deducere valeamus argumenta, quibus dogmata catholica exponi, probari atque defendi possint. Quemadmodum enim Aristoteles, in opere quod inscribitur *Topica*, *locos* descripserat ex quibus depromi possunt varia argumentorum genera, ita

[1] Tractatum de *Fontibus theologicis* ad formam scientificam primus reduxit *Melchior Canus* in eximio opere de *Locis theologicis*, quo theologi sequioris ævi copiose usi sunt. Ante ipsum tamen multæ quæstiones, ad hunc tractatum spectantes, a *Patribus* exploratæ fuerant, præsertim a *S. Irenæo* in libris Contra Hæreses, a *Tertulliano* in libro de Præscriptionibus, ab *Augustino* in opere de Doctrinâ Christianâ, et a *Vincentio Lirinensi* in Commonitorio : in his enim et aliis hujusmodi operibus multa invenire est de usu ac valore Scripturæ, Traditionum rationisque in expositione ac probatione catholicæ veritatis. *Scholastici* pariter, revelatam doctrinam ad severiores scientiæ leges revocando, de Scripturæ ac Patrum auctoritate sive in quæstionibus præviis ad explicationem libri Sententiarum vel initio Theologiæ Summarum, aut ubi de regulâ fidei, non pauca tradiderunt. A tempore autem reformationis, necesse fuit copiosius de locis theologis disputare, ut efficacius refellerentur Protestantes, qui Scripturam ut unicam fidei regulam habebant. Multi theologi hâc de re disseruerunt in *Tr. de Fide;* alii, post Melchioris Cani tempora, in speciali tractatu de Locis theologicis, vel de Scripturâ et Traditione. Cf. *Schrader*, op. cit. n. 6-7.

pariter theologi necessarium duxerunt illos describere peculiares locos, ex quibus doctrina catholica exponi, confirmari, probari ac defendi valeat. Loci igitur theologici sunt *fontes*, seu *thesauri ex quibus theologi omnia sua argumenta desumunt ad exponendam, probandam aut vindicandam fidei doctrinam.*

Exinde sequitur hunc tractatum easdem partes habere in theologiâ ac *Logicam* in philosophiâ, proindeque maximæ esse utilitatis. Ut enim theologia vere scientia sit, necesse est ut dogmata catholica non solum recte exponantur, sed etiam solide probentur et ex eis deducantur conclusiones logico ordine connexæ, juxta methodum scientificam; atqui hoc fieri nequit nisi perpetuo ad fontes theologicos recurratur, quorum *existentiam*, *vim* atque *usum* præsens tractatus declarat; ergo hic tractatus necessarius est ut theologia scientifico modo exponatur.

2. Fontes theologici *proprie dicti* et *primarii* duo sunt, *Scriptura* et *Traditio*, juxta C. *Vaticanum*[1]: "Hæc supernaturalis revelatio, secundum universalis Ecclesiæ fidem, a S. Tridentinâ Synodo declaratum, continetur in *libris scriptis* et sine scripto *traditionibus*, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt". Revera theologia est scientia revelationis; jamvero fons proprius revelationis est *verbum Dei*, quod duplex tantum esse potest, *scriptum* vel *traditum*. Quia vero theologia est *scientia*, et non simplex revelationis expositio, utitur *philosophiâ* et *scientiis humanis*, tanquam locis seu fontibus *secundariis* et *subsidiariis*, ad dogmata confirmanda vel contra adversariorum impugnationes vindicanda. Tres igitur erunt articuli: 1° De *Traditione;* 2° de *Scripturâ;* 3° de *fontibus subsidiariis.*

De Traditione { Existentia. / Media quibus transmittitur. / Usus in theologiâ.

[1] *Vaticanum*, Constitutio *Dei Filius*, de Fide Catholicâ, c. 2.

De Scripturâ { Canonicitas. Inspiratio. Usus in theologiâ.

De Fontibus subsidiariis { De philosophiâ. De scientiis naturalibus. De historiâ profanâ.

Art. I. De Traditione.

Dicemus 1° de existentiâ Traditionis ut loci theologici; 2° de variis mediis quibus transmittitur; 3° de modo quo argumenta ex Traditione confici possunt.

§ I. De existentia Traditionis [1].

3. *Status quæstionis.* (**A**) Traditio *in genere* est rei alicujus transmissio. Si agitur de *doctrinis*, traditio *late* sumpta est doctrina a majoribus accepta atque ad posteros scripto vel ore transmissa. Quæ potest esse *humana* vel *divina*, prout doctrina, quæ traditur, est humanæ rationis inventum, vel divinitus revelata. Hic de divinâ Traditione sermo habetur. Quæ Traditio, sensu *latiori*, complectitur omnem veritatem divinitus revelatam sive scriptis sive vivâ voce transmissam, juxta illud S. Pauli [2]: "Tenete *traditiones*, quas didicistis, sive per *sermonem* sive per *epistolam* nostram". Sensu autem *strictiori*, prout a Scripturâ distinguitur, Traditio illam doctrinam solum complectitur quæ *ore* transmittitur, ac definiri potest: *doctrina revelata, sacris Scripturis non consignata, sed per legitimos Ecclesiæ pastores de ætate in ætatem infallibiliter transmissa.* Dicitur: (**a**) *doctrina revelata*, ut sic designetur *objectum* Traditionis, quod est verbum Dei exterius manifestatum; (**b**) *S. Scripturis non consignata*, ut sic distinguatur a verbo Dei scripto, quod libris divinitus inspiratis continetur; nil tamen vetat quin

[1] *Melchior Canus*, op. cit. lib. III, ed. Migne, p. 235 sq.; *Bellarm.*, de Verbo Dei, lib. IV; *Murray*, disp. XII, vol. II, p. 445 sq.; *Franzelin*, op. cit. th. 1 sq.; *Mazzella*, n. 318 sq.; *De Groot*, q. XVII; *Schrader*, op. cit., p. II, c. I, p. 137 sq.; *Berthier*, op. cit. p. I, l. I, c. 1, p. 11 sq.; *Vacant*, op. cit. p. 367 sq.

[2] *II Thess.* II, 14.

traditio a Christo vel Apostolis ore expressa, scriptis postea consignetur non inspiratis, v. g. Patrum operibus, ut sic melius conservetur ac propagetur ; (c) *per Ecclesiæ pastores infallibiliter transmissa*, ut sic declaretur *medium* quo traditio servatur ac transmittitur ; illud autem medium est Ecclesia docens, quæ constituitur Episcopis et S. Pontifice, qui, ex probatis, infallibili potestate docendi gaudent, proindeque secure et infallibiliter servare atque interpretari valent doctrinas revelatas a Christo vel Apostolis traditas.

4. (B) Traditio divina subdividitur in *dominicam*, quæ Christi ipsius ore proposita fuit, et *apostolicam*, quæ Apostolos habet auctores divino inspirante Spiritu : utriusque eadem est auctoritas, quum utraque a Deo procedat. Sed traditio *divino-apostolica* distingui debet non solum a traditione *ecclesiasticâ*, sed etiam a traditione *mere apostolicâ*, quæ ab Apostolis emanat, non ut inspiratis, sed ut Ecclesiæ rectoribus, qualis est v. g. observatio diei dominicæ loco sabbati; traditio enim mere apostolica, sicut traditio aut lex mere ecclesiastica, non venit immediate a Deo, non est objectum fidei divinæ ; sed immediate ab Ecclesiæ auctoritate procedit, et ab eâdem temperari aut mutari potest, quando id postulat bonum commune.

Relate ad Scripturam, traditio esse potest *inhæsiva*, *declarativa* vel *mere oralis : inhæsiva*, si id tantum continet quæ jam clare in Scripturâ comprehenditur ; *declarativa*, quæ disertius declarat ea quæ obscurius in Scripturâ continentur ; *mere oralis*, quæ comprehendit id quod nullomodo in Scripturâ significatur.

5. (C) Quibus positis, jam intelligere possumus quid Protestantes de Traditione teneant. Multi absolute negant eam esse fontem theologicum, quum, ex dictis, eorum fundamentale principium sit Scripturam esse solam fidei regulam, solum supremum controversiarum judicem, ita ut dubia loca ex aliis locis, quæ apertius loquuntur, sint interpretanda [1]. Nonnulli tamen, præsertim inter *Anglicanos*, hanc

[1] Hæc enim leguntur in sexto ex 39 Articulis Ecclesiæ Anglicanæ (Apud *Schaff*, Creeds, vol. III, p. 489) : " Scriptura sacra continet *omnia* quæ sunt ad salutem necessaria, ita ut quidquid in eâ nec legi-

doctrinam mitigârunt, admittendo traditiones *inhæsivas* et *declarativas*, quatenus Scripturam disertius explicant[1]; sed rejiciunt traditiones *mere orales* ut fontem theologicum a Scriptura distinctum. Quidam tandem inter modernos Traditionem agnoscunt ut fontem distinctum, sed non infallibilem, quum Scriptura sola sit infallibilis[2].

6. *Thesis:* **Traditio divina, authentico Ecclesiæ magisterio servata et exposita, est fons theologicus a Scripturâ distinctus atque infallibilis.** *De fide est* ex *Vaticano* superius (n. 2) allegato.

Ut thesis demonstretur, probare sufficit esse traditiones a Scripturâ distinctas, quæ vere contineant verbum Dei; quum enim jam constet Ecclesiam infallibilitate pollere in docendo, eo ipso sequetur traditiones divinas ab eâ authentice expositas esse infallibilem doctrinæ revelatæ fontem.

7. 1° *Scriptura* ipsa testatur divinas esse traditiones non scriptas, quas accipere tenemur tanquam infallibile Dei verbum. (A) Imprimis ab Adamo ad Moysen nulla erat Scriptura inspirata, ideoque doctrina revelata solâ traditione orali servabatur, quæ a majoribus posteris suis transmittebatur. Sed etiam post Moysi datam revelationem, non paucæ remanserunt traditiones mere orales; siquidem Moyses ipse prope moriturus, post commemorata Dei beneficia, aiebat: "Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi, majores tuos et dicent tibi"[3]; item Psalmista scribebat[4]: "Deus, *auribus* nostris audivimus, patres nostri annuntiaverunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum"... Revera Judæi credebant omnes Adæ posteros incurrisse

---

tur, neque inde probari potest, non sit a quoquam exigendum, ut tanquam articulus fidei credatur...." Ita pariter *Westmonast. Confessio* (ap. Shaff, op. cit., p. 605): "Quoties igitur cunque oritur quæstio de vero plenoque Scripturæ cujusvis sensu, ex aliis locis, qui apertius loquuntur, est indagandus et cognoscendus".

[1] Ita *Gore*, Roman Catholic Claims, p. 57, ait Scripturam esse quidem fidei regulam, sed Scripturam ab Ecclesiâ expositam.

[2] Ita *C. Briggs*, op. cit. p. 76, agnoscit quasdam esse veritates a Christo et Apostolis edoctas, quæ non scriptis sed *ore* traditæ sunt, sed addit easdem non infallibili modo transmissas fuisse.

[3] *Deut.* XXXII, 7. — [4] *Ps.* XLIII, 2.

peccatum originale, et pro eis fuisse remedium, quo ab originali maculâ mundarentur ; de quo tamen nil certum in *Vet. Testamento* invenitur. Ergo Judæi traditiones mere orales, in rebus etiam ad fidem spectantibus, habebant. Porro ex analogiâ inter Vetus et Novum Testamentum jam valde probabiliter inferri potest rem ita se habere etiam sub N. Lege.

(**B**) Quæ quidem conclusio firmatur non paucis testimoniis ex *N. Test.* desumptis. (**a**) Christus ipse nullum librum scripsit, nec Apostolis præscripsit ut scriberent, sed potius ut *ore* docerent ; siquidem septuaginta discipulos mittens ad oves quæ perierant domus Israel, dixit eis : "Euntes autem *prædicate*, dicentes quia appropinquavit regnum cœlorum"[1] ; iterum mox cœlos ascensurus, Apostolos sic allocutus est : "Euntes ergo, *docete* omnes Gentes[2]... *Prædicate* (non scribite) Evangelium omni creaturæ"[3]. Ex quibus constat munus Apostolorum præcipuum fuisse *prædicandi*, non autem scribendi. Quod sane intellexerunt ; quidam enim ex eis nihil scripserunt, alii pauca tantum, nec cum intentione totam revelationem scriptis transmittendi, sed solum datâ occasione et ad aliquam specialem veritatem inculcandam magis pro tempore necessariam : quod colligitur ex eo quod pleraque eorum scripta sint *epistolæ* pro speciali occasione compositæ. Ipsi Apostoli discipulis suis doctrinam revelatam commendant non ut scribendam, sed potius ut *vivâ voce* transmittendam : "Quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere"[4]. Jamvero hæc agendi ratio Christi et Apostolorum luculenter ostendit quasdam esse veritates ore solum traditas, quas ut fidei regulam et fontem theologicum a Scripturâ distinctum accipere tenemur ; secus enim Christus Apostolos jussisset ea omnia scribere quæ docuerat, ipsique sedulo, antequam vitâ fungerentur, completum revelationis codicem scriptum reliquissent. Ergo. (**b**) Si Scriptura sola sit fidei regula, solus fons theologicus, id explicite vel implicite significari debet in Scripturâ ipsâ.

[1] *Matt.* X, 7. — [2] *Matt.* XXVIII, 18-20. — [3] *Marc.* XVI, 15.
[4] *II Tim.* II, 2.

Atqui nihil hujusmodi in eâ significatur, sed potius non semel *explicite* asseritur traditiones orales, a Scripturâ distinctas, tanquam fidei regulam et depositarium esse accipiendas. Ita manifeste *S. Paulus*[1]: "Itaque, fratres, state: et tenete *traditiones* quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per epistolam nostram"; hic enim traditiones *orales* (per sermonem) traditionibus *scriptis* (per epistolam) æquiparantur, et utrisque eodem modo fideliter est adhærendum; nec dicere juvat, cum paucis Protestantibus, hic agi tantum de rebus disciplinaribus; nam de rebus ad fidem et mores spectantibus sermo est in totâ Epistolâ, ut optimi interpretes etiam Acatholici libenter concedunt. Alibi pariter scribit: "Formam habe sanorum verborum quæ a me *audisti*, in fide et in dilectione in Christo Jesu. Bonum depositum custodi per Spiritum S. qui habitat in nobis[2]... Quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere"[3]. Unde sic: Ex his certo colligitur Timotheum a Paulo viâ traditionis oralis edoctum fuisse, magistrosque a Timotheo eligendos, *vivâ voce* pariter edocendos esse. Porro, tempore quo Paulus hanc scribebat epistolam, quum videlicet jam prope moriturus esset[4], pars notabilis N. Testamenti scripta et vulgata erat; ergo, etiam post scripta Evangelia, traditio mere oralis remanet unum ex mediis veritates revelatas transmittendi, eo magis quia Timotheus jubetur magistros instruere eodem modo, scil. vivâ voce, qui et ipsi alios similiter edoceant. Ergo indesinenter traditio oralis erit fons theologicus. Frustra igitur Novatores contendunt hanc oralem traditionem per Scripturas extinguendam fuisse; si res enim ita se habuisset, Apostoli de hoc suos discipulos monere debuissent; quod nedum facerent, eos potius jubent traditiones servare atque orali magisterio suis discipulis transmittere[5].

[1] *II Thessal.*, II, 14. — [2] *II Tim.* I, 13-14. — [3] Ibid. II, 2. — [4] Ibid. IV, 6.

[5] Vim hujus argumenti intellexerat *J. H. Newman* adhuc Protestans, Essays Critical and Historical, ed. 1890, vol. I, p. 125-126. Huc etiam pertinent ea quæ scribit *C. Briggs* (loc. cit.); admittit enim existentiam oralis traditionis ut fontis theologici; et quæ de ejus fallibilitate addit confutata manent ex dictis ubi de infallibilitate corpori Episcoporum ejusque Capiti concessâ.

Ergo, nisi auctoritas ipsius Scripturæ infirmetur, traditio oralis ut fons theologicus admitti debet.

Quod argumentum corroborari potest iis omnibus quæ supra adduximus ad probandum Scripturam non esse solam fidei regulam (*De Ecclesiâ*, n. 165-167).

8. Protestantes multos olim congerebant textus ad probandum nihil Scripturæ esse addendum, quippe quæ omnino sufficiens est, ideoque traditionem oralem esse prorsus inutilem, imo periculosam et rejiciendam. Hodie tamen optimi exegetæ fateri coguntur pleraque ex his testimoniis ad rem non spectare. Pauca igitur hâc de re sufficiant.

(a) *Opponunt* hæc verba Moysis ad Judæos: "Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ab eo"[1]; sed ad rem non pertinent; hic enim agitur de *lege mosaicâ*, quam populus hebraicus mutare non debebat, sed adamussim servare, ut ex contextu patet et locis parallelis (XII, 28-32). Quo posito, sic arguimus: verba hujusmodi spectant vel solos Judæos, vel etiam Christianos: si prius, cur contra Catholicos adducuntur? si posterius, cur Protestantes non servant totam et solam legem mosaicam?

(b) *Instant:* S. Paulus ad *Galatas* scripsit (I, 8): "Licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit"; ergo qui aliud prædicant præter Evangelium a Paulo prædicatum, ideoque orales traditiones ab hoc Evangelio distinctas, anathemate digni sunt. Vox præterquam (παρα) hic significat aliquid non solum distinctum, sed etiam *diversum* ab iis quæ Paulus prædicaverat, et eis *contrarium*[2]. Nam S. Paulus scribit ad Galatas, qui, post ejus discessum, aurem præbuerant judaizantium erroribus, proindeque Evangelio prædicationi Paulinæ *contrario*, ut constat ex his verbis: "Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi in *aliud Evangelium*"[3]. Aliunde, si *præterquam* excluderet quidquid a Paulo non evangelizatum erat, eo ipso excluderet etiam libros inspiratos qui postea sive a Paulo sive ab aliis Apostolis scripti sunt; quam sane conclusionem Protestantes admittere nolunt; ergo falsa est interpretatio textus Paulini ab ipsis antiquitus proposita.

(c) Instant iterum; Paulus enim de Scripturâ ait: "Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad

[1] *Deut*, IV, 2.

[2] Quod hodierni Protestantes libenter concedunt, v. g. *Ellicot*, The Handy Commentary, in h. loc.

[3] Gal. I, 6.

corripiendum, ad erudiendum in justitiâ : ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus"[1]. Ergo Scriptura sufficit quoad omnia ad salutem necessaria ; ergo inutilis est traditio. Conclusionem latiorem esse quam præmissæ nemo est qui non videat ; si enim sic arguerem : ad valetudinem servandam, utilis est aer purus ; ergo aer sufficit ; ergo inutilis est cibus ; sane hoc argumentum ut fallaciâ plenum rejiceretur ; sic tamen arguunt adversarii ! Sensus igitur Apostoli, prout clare ex contextu colligitur, est Scripturam esse quidem valde utilem ad docendum, arguendum etc., non autem *solam* Scripturam ad hoc sufficere ; exinde igitur minime excluditur traditio. Ceteras difficultates solutas vide apud *Murray*, l. c. p. 513 sq.

9. 2° *Ex Patribus.* Antiqui Patres, sicut Apostoli ipsi, traditionem ut locum theologicum a Scripturâ distinctum atque infallibilem unanimiter habuerunt. Ita (A) inter *Patres apostolicos*, *S. Ignatius Martyr*, teste Eusebio[2], "hortabatur incessanter, *traditioni Apostolorum inhærere*, quam quum testatus jam esset, ad securitatem certioremve posteritatis notitiam scriptis quoque consignare necessarium duxit". Item *S. Polycarpus*, S. Joannis discipulus, ad Philippenses scribebat (cap. VII) : "Relinquentes vanitatem multorum et falsas doctrinas ad *traditam nobis ab initio* doctrinam revertamur". De eodem Polycarpo Eusebius scribit[3] : "Hic ea semper docuit, quæ ab Apostolis didicerat, et quæ etiamnum Ecclesia tradit, et quæ sola sunt vera". Pariter Auctor *ep. ad Diognetum* (c. XI) : "Apostolorum factus discipulus fit doctor Gentium : quæ mihi tradita sunt, digne subministro iis qui discipuli fiunt veritatis... et Evangeliorum fides stabilitur, et Apostolorum traditio custoditur".

(B) Sæculo *secundo*, *S. Irenæus* eamdem doctrinam *disertius* etiam exponit, ut jam diximus (*De Ecclesiâ*, n. 88), et addit[4] : "Quid autem si neque Apostoli quidem *Scripturas* reliquissent nobis, nonne oportebat *ordinem sequi traditionis*, quam tradiderunt iis quibus committebant ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multæ gentes Barbarorum eorum qui in Christum credunt, *sine charactere vel atramento* scriptam

[1] *II Tim.* III, 16 sq.
[2] *Euseb.* Hist. Eccles., l. III, c. 36, Migne P. G., XX, 288.
[3] Hist. Eccl. l. IV, c. 14, p. 337. — [4] *S. Iren.*, Adv. Hæres., l. III, c. 4.

habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, et *veterum traditionem* diligenter custodientes". Ergo, juxta S. Irenæum, existunt traditiones apostolicæ, a Scripturâ distinctæ, et quæ, absque Scripturâ, sufficiunt ad fidem stabiliendam.

(C) *Tertio* sæculo, *Tertullianus* manifesto docet lites theologicas non Scripturâ solâ, sed *traditione* dirimendas esse: "Ergo non ad Scripturas provocandum est; nec in his constituendum certamen, in quibus *aut nulla aut incerta victoria esset, aut par incertæ.* Nam, etsi non ita evaderet collatio scripturarum, ut utramque partem sisteret, ordo rerum desiderabat, illud prius proponi quod nunc solum disputandum est: quibus competat fides ipsa? Cujus sint scripturæ? A quo et per quos, et quibus tradita disciplina quâ fiunt Christiani? Ubi enim apparuerit esse veritatem et disciplinæ et fidei christianæ, illic erit veritas scripturarum, et expositionum, et omnium traditionum christianarum"[1].

Quare, si Patres Scripturarum sufficientiam et plenitudinem quandoque extollunt, non ita sunt intelligendi ut traditionis utilitatem aut necessitatem rejiciant; sæpe enim mentem suam ita explicant ut traditionis vim simul agnoscant; ita v. g. *S. Athanasius* (Orat. C. Gent.) asserit quidem Scripturam sufficere ad idolorum vanitatem et Christi divinitatem, sed simul traditionis utilitatem: "Sufficiunt quidem per se tum sacræ Scripturæ ad veritatis indicationem, tum plurimi de eâ re *libri a sanctis magistris conscripti*, quos si quis evolvat, intelliget aliquo modo Scripturarum mentem". Iterum traditiones nonnunquam vituperant, sed solum *spurias*, non autem apostolicas, ut v. g. *S. Athanasius*, qui (ep. 39) *apocryphas* traditiones rejicit: "Quandoquidem aggressi sunt aliqui describere sibi *apocrypha*, et cum inspiratâ divinitus Scripturâ confundere".

10. 3° Ex *Conciliorum* praxi, quorum infallibilitatem supra demonstravimus. In C. *Nicæno*, Patres non solum

[1] *Tertul.*, Præscript. c. XIX, *Migne* P. L., II, 31. Cf. c. XXI-XXVII; de Coronâ militis, cc. III-IV. Quum alia testimonia congerere limites hujus *Synopsis* non permittant, ea legere potes apud auctores allegatos, v. g. *Murray*, l. c. p. 474 sq.; *Schrader*, n. 92 sq.; *Franzelin*, th. 8.

Scripturam sed etiam Traditionem allegârunt ut fidei regulam, quemadmodum refert *S. Athanasius* (De decretis Nic. Synodi, n. 25), qui Arianos reprehendit eo quod errorem Patrum doctrinæ contrarium docuerint. Pariter in C. *Ephesino*, teste *S. Vincentio Lirin.* (Commonit., n. 29), sanctorum Patrum sententiæ in medium prolatæ sunt, " ut scilicet rite atque solemniter ex eorum consensu atque decreto antiqui dogmatis religio confirmaretur et profanæ novitatis blasphemia condemnaretur ". Nec aliter in C. *Chalcedonensi*, ubi, lectâ Leonis epistolâ, Episcopi clamaverunt : " Hæc fides Patrum; hæc fides Apostolorum; omnes ita credimus ". Merito igitur rem definivit *Tridentinum*[1] : " Perspiciens hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis, et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ipsis Apostolis, Spiritu S. dictante, quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt, (Synodus) orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam Veteris quam Novi Testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor, necnon *traditiones ipsas*, tum ad *fidem*, tum ad *mores* pertinentes, tanquam vel oretenus a Christo, vel a Spiritu S. dictatas, et continuâ successione in Ecclesiâ catholicâ servatas, *pari pietatis affectu ac reverentiâ suscipit et veneratur* ". Ibi tamen notari debet illas solum traditiones infallibiles declarari quæ ad fidem et mores pertinent.

11. 4° *Ratio* hujus rei *convenientiam* ostendit. Quamvis enim verbum *scriptum* per se facilius servetur, tamen seorsim spectatum, incompletum manet, quia seipsum explicare non potest, nec respondere variis quæsitis in mente sponte nascentibus; dum ex adverso *vivum* et *orale* magisterium multa disertius explicare potest quæ nonnisi obscure vel implicite in scriptis inveniuntur. Hinc est quod in scholis philosophicis semper viguit oralis traditio, quâ verba scriptaque Magistri plenius ac dilucidius exponebantur; hinc etiam in Academiis et Universitatibus hodiernis, præter libros in quibus summa rerum discendarum contrahitur, reperire est professores qui fusius ac disertius res magis dif-

[1] *Trident.* sess. IV, apud Denzing., Enchiridion n. 666.

ficiles *vivâ voce* exponant. Atqui sane decebat ut Christus media institueret quibus doctrina ab Ipso tradita, meliori quo fieri potest modo servaretur atque proponeretur. Ergo decebat ut, præter libros inspiratos, vivum institueret magisterium quo doctrina revelata et in libris consignata explicari atque compleri valeret. Nec dicatur traditiones orales necessario, attentâ humanâ fragilitate, adulterari; quum enim in Ecclesiâ adsit auctoritas infallibilis, hæc poterit, Spiritu S. assistente, veras traditiones a falsis secernere, easque fideliter custodire.

§ II. De mediis quibus Traditio transmittitur et cognoscitur [1].

12. Medium generale, quo Traditio tuto transmittitur ac dignoscitur, est magisterium Ecclesiæ, quod, juxta *Vaticanum* [2], duplex est, *solemne* et *ordinarium*: "Porro fide divinâ et catholicâ ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesiâ sive *solemni* judicio, sive *ordinario et universali* magisterio, tanquam divinitus revelata credenda proponuntur".

Magisterium *solemne* illud est quod raro et definitionibus formalibus et authenticis exercetur; *ordinarium* autem quod quotidie jugi Ecclesiæ prædicatione manifestatur. De utroque igitur seorsim dicendum.

I. De solemni Ecclesiæ magisterio.

13. Magisterium Ecclesiæ solemne complectitur (a) *definitiones dogmaticas* Conciliorum œcumenicorum, vel Rom. Pontificum, aut etiam Conciliorum particularium, quæ ab Ecclesiâ universali recepta sunt, vel a S. Pontificibus in formâ *solemni* approbata sunt [3]; nam, ex dictis in *Tr. de*

[1] *M. Canus*, op. cit., lib. IV sq.; *Perrone*, n. 423 sq.; *De Groot*, q. XVIII, sq.; *Berthier*, p. I, lib. II, p. 233 sq.; *Lambrecht*, p. I, c. 2, p. 16 sq.; *Tepe; Pesch.* n. 571 sq.

[2] *Vatic.*, sess. III, cap. III de Fide.

[3] Hujusmodi sunt *Milevitanum II* ab Innocentio I (ep. 30) et Zozimo per *Tractoriam* epistolam probatum; *Arausicanum II* a Bonifacio II confirmatum etc. Cf. *Denzing.*, Enchir. nn. 64, 144. Dixi in *formâ solemni*, quâ videlicet Pontifex ut *sua faciat decreta* Concilii; si enim

Ecclesiâ (nn. 176 sq.), hujusmodi definitiones sunt vere infallibiles, ac proinde fons theologicus omnino certus; (b) *Symbola* vel *professiones fidei* ab Ecclesiâ edita vel authentice approbata[1]; hæc enim summam credendorum continent, ideoque fons theologicus omnino authenticus.

1° *De definitionibus dogmaticis.*

14. Quum jam constet has definitiones irreformabiles esse, solummodo inquirendum remanet quomodo dignoscere valeamus quænam in eis tanquam de fide sint tenenda; non enim omnia quæ in decretis vel canonibus leguntur, sunt fidei objectum, sed ea tantum quæ directe et immediate fidei proponuntur. Hæc igitur præsertim sunt præ oculis habenda: (a) In Conciliis ea sola credenda proponuntur quæ in *decretis* vel *canonibus* inveniuntur; quæ in præviis congregationibus vel sessionibus a Patribus dicuntur, non sunt *ut talia* objectum fidei, quia in his Episcopi non definire, sed solum discutere intendunt.

(b) In decretis, canonibus vel Litteris Apostolicis, sedulo distinguendum est definitionis *objectum* a *motivis* seu *argumentis* quibus innititur; objectum enim definitum est quidem de fide tenendum, sed non ita semper de argumentis allatis, quum sæpe Patres vel Pontifices ea proferendo, *non* ut *definientes*, sed ut *arguentes* loquantur. Imprimis argumenta theologica vel philosophica, quæ in medium proferuntur, ad fidem non pertinent, quia mens Pontificis vel Concilii non est aliquid definire his argumentis utendo; si autem Pontifex vel Concilium textum Scripturæ ita allegat, ut declaret hunc tali vel tali modo esse intelligendum, talis declaratio est infallibilis, quum in hoc casu sensus Scripturæ

---

ea tantum approbat in formâ *simplici*, prout hodie fit communiter, definitiones Concil. particularium non sunt irreformabiles, sed ut genuinum fidei testimonium Episcoporum his Conciliis assistentium haberi possunt.

[1] Nonnulli symbola referunt ad magisterium *ordinarium*: hoc verum est quidem sub aliquo respectu, quatenus quotidie a fidelibus recitantur; sed quatenus a Conciliis vel Pontificibus solemniter edita vel approbata, ad magisterium solemne spectant.

authentice definiatur [1]; si vero textus Scripturæ usurpatur tanquam argumentum ad hominem, vel sensu accommodatitio, vel alio quocumque modo ex quo constet genuinum ejus sensum non definiri, talis interpretatio non est de fide[2]. Ex quo pariter sequitur *obiter dicta, propositiones incidentes*, aliaque ejusmodi quæ cum re definitâ non necessario connectuntur, minime esse fidei objectum.

(c) In definitionibus condendis, Concilium vel Pontifex non astringitur ulli certæ formulæ, sed sufficit quæcumque verborum forma, quâ æquivalenter declaretur doctrinam esse *revelatam, de fide tenendam, dogma catholicum, dogma fidei*, veritatem *in Scripturâ aut Verbo Dei contentam, perpetuo in Ecclesiâ creditam, a Patribus traditam, fidem esse omnium* etc.; vel contrariam doctrinam esse *hæreticam, verbo Dei contrariam, Evangelio doctrinæve Apostolorum contrariam* etc.; his enim et similibus verbis satis clare exprimitur veritatem propositam esse objectum fidei. Generatim etiam loquendo, canones qui *anathemate* plectunt eos qui talem vel talem doctrinam asserunt vel negant, definitionem continent, dummodo constet rem de quâ agitur non esse mere disciplinarem. Idem multi theologi dicunt de decretis quibus excommunicatio fertur in contradicentes; hoc tamen non semper verificatur, nam aliquando Pontifices excommunicatione punierunt ipso facto incurrendam eos qui propositiones erroneas aut scandalosas docebant vel defendebant [3].

[1] Ita v. g. quando Tridentinum definivit (sess. VII, can. 2) verba Christi, "Nisi quis renatus fuerit ex aquâ" ... non metaphorice, sed de aquâ naturali esse intelligenda; aut verba Apostoli (Rom. III) quibus dicit justificari hominem per fidem et gratis eo sensu intelligenda esse quem perpetuus Ecclesiæ consensus tenuit et expressit (sess. VI, c. 8).

[2] Ita, licet Concilia quædam generalia verba Christi, "Ubi duo vel tres fuerint congregati" ... (*Matt.* XVIII, 20), de Conciliorum institutione intellexerint, non est de fide præfata verba hunc habere sensum, quia nonnisi obiter et sensu accommodatitio hoc declarârunt. Cf. *Murray*, disp. XVI, n. 27.

[3] Ita *Alexander VII*, post damnatas 28 propositiones, addit : "Sanctissimus, re mature consideratâ, statuit et decrevit prædictas propositiones, et unamquamque ipsarum, ut minimum tanquam *scandalosas*,

(d) Errant autem qui dicunt in solis canonibus C. Tridentini aut Vaticani contineri doctrinam definitam, non autem in capitibus quæ canones præcedunt; nam utrumque Concilium mentem definiendi doctrinas de fide tenendas in nonnullis capitibus diserte expressit; ita *Tridentinum* initio decreti de justificatione (sess. VI) "exponere intendit omnibus Christifidelibus veram sanamque doctrinam ipsius justificationis, quam sol justitiæ Christus Jesus... docuit, Apostoli tradiderunt, et Catholica Ecclesia Spiritu S. suggerente perpetuo retinuit, districtius inhibendo, ne deinceps audeat quisquam aliter credere"... *Vaticanum* pariter (sess. III) hæc habet initio capitis primi : "Sancta Catholica Apostolica Romana Ecclesia *credit* et *confitetur* unum esse Deum"...; et infra cap. II : "Eadem sancta Mater Ecclesia tenet et docet Deum"... etc.; jamvero hujusmodi formulæ manifesto ostendunt veritates hisce capitibus comprehensas, proponi ut objectum fidei; definitiones igitur etiam in his capitibus haberi possunt, dummodo ex contextu id clare constet ex regulis jam assignatis.

15. Hucusque de definitionibus Conc. generalium vel R. Pontificum. Decreta autem Conc. particularium, etiam in definitionibus circa fidem moresve, non sunt irreformabilia, quum infallibilitas non uni provinciæ aut nationi, sed toti Ecclesiæ ejusque Capiti solummodo promissa fuerit; hinc quædam de facto errârunt, v. g. *Antiochense* (a. 341), *Mediolanense* (a. 355), *Seleucianum* (a. 359) etc. Attamen valde probabile afferunt argumentum, præsertim quando plura simul de eodem dogmate consentiunt, atque communi Ecclesiæ vel silentio, vel implicito consensu commendantur. Revera ex innumeris Conciliis particularibus hucusque habitis, vix quinque aut sex, ait *M. Canus* [1], reperiuntur, quæ a rectâ definiendi ratione ac viâ declinârint. Imo absolutam certitudinem conferrent, si omnia unanimiter aliquod

esse damnandas et prohibendas... ita ut quicumque illas aut conjunctim aut divisim docuerit... ipso facto incidat in excommunicationem". Cf. *Murray*, disp. XVII, n. 274.

[1] *M. Canus*, op. cit.; lib. V, c. 4, p. 361 ed Migne.

dogma tanquam fidem pertinere docerent : tunc enim haberetur totius Ecclesiæ consensus [1].

2° *De Symbolis et fidei professionibus* [2].

16. (**A**) *De Symbolis in genere.* Symbolum (gr. σύμβολον) tria significat, videlicet plurium collationem seu collectionem in unum, vel signum aut tesseram *militarem*, quâ milites ab aliis dignoscuntur, aut etiam *contractuum* tesseram quâ videlicet pacta ut authentica habebantur. Quæ quidem tria Symbolis fidei optime adaptantur; sunt enim collectio quædam credendorum, signum quo Christiani ab Infidelibus distinguuntur, et tessera pacti quod inimus cum Deo in baptismo. Quare Symbolum definiri potest *simplex ac brevis summa veritatum fidei*, ab Ecclesiâ fidelibus proposita, in signum professionis suæ.

Utilitas Symbolorum triplex est : (**a**) ut *docentes* unam et eamdem fidei regulam habeant, quam omnes omnibus proponant, ut sic fidei unitas facilius et efficacius servetur;

---

[1] Præcipuæ collectiones Conciliorum, tum generalium tum particularium hæ sunt : Conciliorum omnium *Collectio regia*, Paris, 1644; *Labbe* et *Cossart*, Sacrosancta Concilia, Paris, 1671; *Harduin*, Conciliorum collectio, Paris, 1715; *Mansi*, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio, Florent. et Venet., 1759. Ibi pariter inveniuntur epistolæ et decreta Rom. Pontificum. Quoad Conciliorum historiam, vide *Hefele*, Conciliengeschichte, Freiburg im Br., 1855-74; gallice redditum "Histoire des Conciles", Paris, 1869 sq.; quædam volumina pariter anglice versa sunt. Insuper quoad Acta S. Pontificum, cfr. *Constant*, Epistolæ R. Pontif., Paris, 1721, cum additamentis *Schœnemann*, Gottingæ, 1796 vel *A. Thiel*, Braunsberg, 1868; *Ph. Jaffé*, Regesta Pontificum Rom. ab conditâ Ecclesiâ ad annum post Christum natum 1198 Berolini, 1851; cum continuat. *A. Potthast*, Berolini, 1873; et correctionibus *Pressutti*, I Regesti de Rom. Pontefici... Roma, 1874.

[2] *Natalis Alexander*, de Symbolo; de Symbolo Apostolorum; *Madrisius* De Symbolo fidei; *Lazerus*, de Antiquis Formulis fidei (quæ omnia invenies apud *Migne*, Theol. Curs. VI, p. 11 sq.); *C. Butler*, An historical and literary account of the Formularies, Confessions of Faith or Symbolic books of the R. Catholic, Greek, and principal Protestant Churches, London, 1816; *P. Schaff*, The Creeds of Christendom, New-York, 1887; *Denzinger*, Enchiridion Symbolorum et definitionum, — opus pluries editum, et theologiæ candidatis valde utile.

(b) ut *discentes* brevem fidei formulam habeant, quam memoriæ commendare atque frequenter recitare valeant, cujus *brevitas* mentem instruat nec memoriam oneret, *simplicitas* rudium ingenio accommodetur ac *plenitudo* eorum necessitatibus satisfaciat; (c) ut *fideles* ab infidelibus per ejusdem fidei professionem secernantur atque securius ab hæresibus retrahantur.

Tria sunt præcipua Symbola, quæ non solum a Catholicis, sed etiam a Græcis ac plerisque Protestantibus tanquam fidei regula accipiuntur, videlicet Apostolicum, Nicæno-Constantinopolitanum ac Athanasianum, de quibus seorsim pauca dicemus.

17. (B) *De Symbolo Apostolorum* [1]. (a) Certum est Symbolum, quod Apostolorum dicitur, esse vere apostolicum quoad *doctrinam*, quatenus nihil aliud continet nisi quod ab Apostolis fuit traditum. Controvertitur autem utrum sit etiam apostolicum quoad *originem*, quatenus fuerit ab Apostolis ipsis conditum. Plerique theologi hodie admittunt opinionem, quæ singulis Apostolis tribuit singulos Symboli articulos, omni auctoritate carere; sed multi etiam putant totum Symbolum fuisse ab Apostolis, antequam ab invicem discederent, conditum atque approbatum [2].

[1] Præter auctores citatos, cf. *Caspari*, Geschichte des Thaufsymbols und der Glaubensregel, Christiania, 1866-75; *C. A. Swaison*, The Nicene and Apostles' Creeds, London, 1875; *J. R. Gasquet*, The Apostles' Creed and the Rule of Faith in periodico *Dublin Review*, Oct. 1888, p. 275 sq., Apr. 1889, p. 307 sq.; *Batiffol*, Le Symbole des Apôtres, apud *Revue Biblique*, Jan. 1894, p. 30 sq.; *Fouard*, S. Pierre, c. XIII; *A. Harnack*, Das Apostoliche Glaubensbekenntniss... Berlin, 1892.

[2] Primus qui id aperte docuit est *Rufinus* († 410), qui in Comment. in Symb. Apost., n. 2 (Migne P. L. XXI, 337) hæc scribit: "Discessuri (Apostoli) ab invicem, normam sibi prius futuræ prædicationis in commune constituunt, ne forte alii alio abducti, diversum aliquid his qui ad fidem Christi invitabantur, exponerent. Omnes igitur in uno positi et Spiritu S. repleti, breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, in unum conferendo quod sentiebant unusquisque componunt, atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. Symbolum autem hoc multis et justissimis ex causis appellari voluerunt".

Hodierni tamen Critici, etiam Catholici, probabilius docent Symbolum nihil aliud esse nisi regulam fidei catechumenis propositam, antequam baptizarentur, cujus Apostoli substantiam tantum tradiderunt, et quæ paulatim et successive nova suscepit additamenta, ut novæ hæreses undique exsurgentes melius præcaverentur ac confutarentur. Præcipui enim articuli jam in Epistolis S. Ignatii, et in operibus S. Irenæi ac Tertulliani inveniuntur[1], sed solum quoad substantiam; et a temporibus apostolicis usque ad finem sæc. V. nonnulla verba successive addita fuisse constat ex variis formulis quas legere est apud Patres[2]. Quidquid sit, auctoritas ejus est indubitata, quum substantia ab ipsis Apostolis veniat, variaque additamenta auctoritate universalis Ecclesiæ approbata fuerint.

18. (**b**) Symbolum Apostolorum, juxta quosdam, in quatuordecim; juxta alios, in duodecim articulos dividitur: quæ posterior divisio communi fidelium usu recepta est, et a Catechismo Concilii Tridentini approbata. In tres partes distribuitur: in primâ, agitur de Patre et de miro creationis opere; in secundâ, de Filio et humanæ redemptionis mysterio; in tertiâ, de Spiritu Sancto, qui est caput et fons sanctitatis nostræ; alibi ostendimus (*Prologem. in Theol.* n. 11) theologiam dogmaticam nihil aliud esse nisi Symboli scientificam expositionem.

S. Thomas (2. 2. q. I, a. 8) optime explicat quomodo Symbolum ea omnia complectatur quæ magis necessaria sunt ad salutem. Duo enim primario ad fidem pertinent, finis ultimus supernaturalis, seu Deus per visionem beatificam apprehensus, et medium ad hunc finem attingendum, scilicet humanitas Christi. Atqui Symbolum nobis credendas

[1] *S. Ignat.*, ad Trall., c. 9; *S. Iren.*, Adv. Hæres. l. I, c. X, n. 1; l. III, c. IV, n. 1-2; *Tertul.* de Virgin. velandis, c. I; Adv. Prax., c. II. Cf. *Schaff.* op. cit., vol. II, p. 11 sq.

[2] Præter Patres jam allegatos, cfr. *Cyprian.*, Ep. ad Magnum; *Novatian.* apud Gallandi, t. III, p. 287 sq.; *Origen.*, de Principiis, lib. I, Præf. n. 4-6; *Gregor. Thaumat.* apud Gallandi, l. c. p. 385; *Euseb. Cæsar.* apud Socratem, Hist. Eccles., lib. I, c. 8; *S Cyril. Hieros.*, Catecheses; etc. Quæ omnia loca recenset *P. Schaff*, op. cit., vol. II, p. 20-55.

proponit præcipuas veritates tum circa *majestatem Divinitatis*, videlicet unitatem naturæ et personarum trinitatem, opera divinitatis propria, sive naturalia ut creationem, sive supernaturalia, ut sanctificationem et glorificationem; tum circa *humanitatem Christi*, ejus conceptionem, nativitatem, passionem, sepulturam, descensum ad inferos, resurrectionem, ascensionem et futurum adventum ad judicandos homines. Ergo.

19. (C) *De Symbolo Nicæno-Constantinopolitano.* Illud Symbolum, quod *Patrum* dicitur ut distinguatur a Symbolo Apostolorum, inchoatum est in C. Nicæno (325), in C. Constantinopolitano (381) auctum, a C. Ephesino (431) approbatum, et sæc. IX completum per additionem *Filioque*. C. *Nicænum*, ut expressius declararet, contra hæresim arianam, divinitatem Verbi, hæc Symbolo Apostolorum addidit: "Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est, de substantiâ Patris, Deum ex Deo, Lumen ex Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, *consubstantialem* Patri; per quem omnia facta sunt, quæ in cœlo et in terrâ". Nil autem additum est de divinitate Spiritûs S., quia tunc temporis nondum negata fuerat; exortâ autem hæresi Macedonianorum, qui hanc veritatem impugnabant, C. *Constantinopolitanum* pauca addidit ad divinitatem Spiritûs S. disertius vindicandam: "Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit; qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur; qui locutus est per Prophetas". Quum vero postea quidam hæretici negaverint Spiritum S. a Filio procedere, opportunum visum est Symbolo addere particulam *Filioque*, ad hunc errorem expresse confutandum; quod additamentum primum in Hispaniâ (an. 589) obtinuit, deinde in Galliâ Angliâque; attamen Leo III illud sancire noluit, et nonnisi sæc. IX a Rom. Pontificibus approbatum fuit, nec solemni decreto, sed permissione datâ illud in missâ canendi. De auctoritate hujus Symboli nulla potest esse difficultas, quum a Conciliis generalibus conditum et approbatum fuerit, ipsaque particula *Filioque* non solum a Rom. Pontificibus, sed etiam a *Florentino* confirmata fuerit.

20. (**D**) *De Symbolo Athanasiano.* Illud Symbolum ita nuncupatur, quia per plura sæcula *S. Athanasio* tributum fuit. Hodierni vero critici plerique negant Athanasium ejus auctorem fuisse, quia in genuinis operibus S. Doctoris non invenitur ; nec unquam allegatum fuit sive ab auctoribus, sive a Conciliis ante sæc. VII, licet dogmata ibi expressa per hoc tempus sæpius impugnata fuerint ; et insuper jam in eo inveniuntur circa mysterium Incarnationis formulæ quæ nonnisi a *C. Chalcedonensi* post ejus mortem celebrato, in Ecclesiâ viguerunt. Quis autem ejusdem auctor fuerit, vel quo tempore scriptum, incertum manet, licet valde probabiliter sexto sæculo editum fuerit, sub ementito nomine Athanasii, ut major auctoritas statim ei conciliaretur. Quidquid sit de ejus origine, ab Ecclesiâ approbatum est, et tanquam fidei regula fidelibus propositum, necnon in Breviario consignatum. Protestantes, qui *Orthodoxi* dicuntur, ejus auctoritatem pariter accipiunt, non autem Liberales. Theologicam expositionem duplicis mysterii Trinitatis et Incarnationis verbis claris simul ac philosophicis complectitur.

21. (**E**) *De professionibus fidei.* Professiones fidei nihil aliud sunt nisi fusior expositio quorumdam fidei articulorum contra recentiores errores ; quum enim novæ hæreses ortæ fuerint, præsertim a tempore Reformationis, opportunum visum est antiquis symbolis novas addere formulas, quibus novæ hæreses damnarentur.

Præcipuæ sunt : (**a**) Professio *Tridentina*, seu *Piana*, quæ ita nuncupatur quia, jubente Tridentino, a Pio IV præscripta fuit per Constitutionem *Injunctum nobis* 18 nov. 1564 ; summarium eorum quæ a Concilio definita sunt, continet hisque concluditur verbis : "Cetera item omnia a sacris canonibus et œcumenicis conciliis, ac præcipue a sacrosanctâ Tridentinâ Synodo tradita, definita et declarata indubitanter recipio atque profiteor". Præterea, ex decreto S. Cong. Concil., 20 jan. 1877, his verbis addi debent sequentia : "et ab œcumenico Concilio Vaticano tradita, definita ac declarata, præsertim de Rom. Pontificis primatu et infallibili magisterio". (**b**) Professio *Græcis* præscripta a Gregorio XIII per Constit. *Sanctissimus Dominus noster*, in quâ,

præter ea quæ in Tridentinâ leguntur, invenire est specialem condemnationem errorum a Græcis schismaticis admissorum circa processionem Spiritûs S., panem azymum, primatum Rom. Pontificis etc. (c) Professio fidei *Orientalibus* præscripta ab Urbano VIII et Benedicto XIV, per Constitut. *Nuper ad nos*, quæ modo speciali errores Nestorii et Eutychetis reprobat atque condemnat[1]. Ex quo sequitur his professionibus fidem præstandam esse, quum sint summarium credendorum a Rom. Pontificibus editum vel approbatum.

II. De ordinario ac universali Ecclesiæ magisterio[2].

22. Ecclesia docet non solum solemnibus definitionibus, sed etiam quotidie ordinario magisterio, quod variis modis exercetur, præsertim vero *praxi universali* cum dogmatibus connexâ ; *consensu* moraliter unanimi *Patrum ac theologorum ; Rom. Congregationum decisionibus* in re dogmaticâ aut morali ; *sensu communi fidelium ;* variisque *historicis monumentis*, quibus Ecclesiæ fides constat. De his seorsim dicendum est, quo facilius dignoscatur valor probationum ex his variis fontibus desumptarum.

1° *De Ecclesiæ praxi cum dogmatibus connexâ.*

23. Sub hoc capite comprehendi possunt ritus publici in solemni *sacrificii* celebratione usurpati, vel in *sacramentorum* administratione ; vel *formulæ precum*, variaque festa aut officia ab Ecclesiâ instituta ; vel tandem usus sacri cum doctrinâ connexi. In his enim et aliis hujusmodi fides Ecclesiæ authentice manifestari potest.

Ritus sacri, librique in quibus continentur, vocantur *Liturgiæ*. Jamvero multæ sunt Liturgiæ, quæ in *orientales* et *occidentales* dividuntur[3]. Inter orientales Liturgias, præcipuæ

[1] Quas professiones fidei legere potes apud *Denzinger*, Enchir. n. 863-879.

[2] Præter auctores jam allegatos, vide *J. M. Vacant*, Le Magistère ordinaire de l'Eglise et ses organes, Paris et Lyon, 1887.

[3] Monumenta liturgica exhibent *Assemani*, Codex liturgicus Ecclesiæ universalis, Romæ, 1749, 13 vol. ; *Daniel*, Codex liturgicus ecclesiæ universalis, Lipsiæ, 1847, 4 vol. ; *Martene*, De antiquis Ecclesiæ

sunt *Liturgia Apostolorum*, quæ communiter S. Clementi ascribitur ; Liturgia *S. Jacobi*, quæ apud ecclesias Hierosolymitanam et Antiochenam in usu fuit, et, juxta ipsos Protestantes, antiquissima est; a S. Basilio et S. Chrysostomo paulisper immutata, in multis Asiæ ecclesiis, sub variis nominibus, prævaluit, maximâque auctoritate gaudet ; Liturgia *S. Marci*, quæ S. Marco ascribitur, a *S. Cyrillo Alex.* præsentem suam formam accepit, atque in Ægypto præsertim viguit ; Liturgia *Byzantina*, quæ nihil aliud est nisi S. Jacobi Liturgia, cum correctionibus S. Basilii ac S. Chrysostomi, et additamentis recentioribus ab ecclesiâ Græco-Ruthenâ factis. Inter occidentales Liturgias eminent *Romana*, quæ S. Petro tribuitur, sed varias tamen mutationes suscepit, et consignata invenitur in Sacramentariis S. Leonis, S. Gelasii et S. Gregorii; *Gallicana*, quæ orientalibus liturgiis affinis est, et, juxta quosdam, a S. Irenæo ex Asiâ allata fuit, juxta alios, a Mediolanensi ecclesiâ circa sæc. IV in Galliam transiit ; *Ambrosiana*, quæ ab Oriente accepta, a S. Ambrosio correcta fuit, et, post eum, successivas mutationes admisit ; *Gothica* seu *Mozarabica*, quæ pariter orientalibus liturgiis affinis est, in Hispaniâ floruit [1].

24. Fatemur equidem textum primitivum harumce Liturgiarum successu temporum plures mutationes passum fuisse ; maximâ tamen auctoritate pollent, quando simul consentiunt de re ad fidem spectante, quia tunc omnium ecclesiarum fidem communem exhibent, ideoque sunt infallibile veritatis criterium : si enim error in eis inveniretur, tota Ecclesia erraret. Quo sensu verum est axioma a S. Cœlestino enuntiatum : " Lex supplicandi statuit legem

ritibus, Antwerpiæ, 1763, 3 vol. ; *Renaudot*, Liturgiarum Orientalium collectio, Parisiis, 1716 ; *Denzinger*, Ritus Orientalium, Wirceburgi, 1863 ; *Goar*, Euchologium, sive Rituale Græcorum, Paris, 1647 ; *Muratori*, Liturgia Romana vetus ; *Thomasius*, Opera.

[1] Quum hæc nonnisi breviter attingere valeamus, cfr. *Bocquillot*, Traité historique de la liturgie ; *Guéranger*, Institutions Liturgiques ; *W. Palmer*, Origines liturgicæ, Lond., 1832 ; *Martigny*, Diction. des Antiq. chrét., verbis *Liturgie*, *Livres liturgiques; Smith-Cheetham*, Diction. of Christian Antiquities, verbo *Liturgical books.*

credendi". Pariter Liturgia Romana, quum a S. Pontificibus approbata fuerit, errores dogmaticos continere nequit [1]. Si autem agatur de ceteris Liturgiis seorsim sumptis, infallibili auctoritate non gaudent, sed haberi possunt ut expressio fidei in particularibus ecclesiis, quæ eisdem utuntur, vigentis, proindeque ut argumentum valde probabile afferri possunt, nisi constet eas depravatas fuisse et erroribus infectas.

Idem dici potest de quâlibet praxi cum dogmate stricte connexâ : ita v. g. praxis non rebaptizandi hæreticos probat baptismum in hæresi collatum validum esse ; adoratio Eucharistiæ præsentiam realem Christi sub speciebus demonstrat ; preces pro defunctis Purgatorii existentiam arguunt, etc.

2° *De Consensu Patrum ac theologorum.*

Doctrina Ecclesiæ non solum Liturgiis, sed etiam scriptorum ecclesiasticorum operibus manifestatur. *Scriptores ecclesiastici* vocantur in genere viri doctrinâ conspicui, qui, in communione Ecclesiæ Catholicæ aliquandiu saltem perseverantes, de rebus ad fidem moresve spectantibus scripta reliquerunt.

25. (A) *De Patribus* [2]. Inter scriptores ecclesiasticos, nonnulli vocantur *Patres*. Quod nomen primum episcopis

[1] Dixi errores *dogmaticos ;* nam errores historici irrepere possunt et de facto irrepserunt in legendas Breviarii, ut optimi Critici fatentur, quorum testimonia vide apud *De Smedt*, Introd. ad Historiam ecclesiast., Gandavi, 1876, p. 179 sq. Nec mirum ; quum præcipuæ lectiones secundi Nocturni scriptæ fuerint tempore quo opera apocrypha passim spargebantur. Non sunt tamen contemnendæ hæ Lectiones, quum pleraque in eis contenta vera sint et ad pietatem fovendam apta.

[2] *Ceillier* Histoire génér. des auteurs sacrés et ecclés., Paris, 1729-63, 1858-69; *L. E. Dupin*, Nouvelle Bibliothèque des Auteurs ecclésiastiques ; anglice versum "A New History of Eccles. Writers", London, 1692 sq.; *J. Fessler*, Institutiones Patrologiæ, Œniponte, 1850, cujus nova ed. a Jungmann correcta est ; *Freppel*, Les Pères Apostoliques, Les Apologistes, etc.; *Alzog*, Handbuch der Patrologie, Freiburg, 1876, gallice versum ; *J. Schmid*, Précis de Patrologie, trad. par Cornet, Paris, 1881 ; *Von Otto Bardenhewer*, Patrologie, Freiburg, 1894.

datum est, sive seorsim sumptis, sive præsertim in Concilio coadunatis : docendo enim doctrinam catholicam, Patres animarum efficiebantur, juxta illud Apostoli [1] : "Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui" ; postea autem viris sanctitate ac doctrinâ conspicuis, qui prioribus sæculis Ecclesiam scriptis suis illustrarunt. Unde, juxta hodiernum concipiendi modum, quatuor notæ recensentur ad dignoscendos Ecclesiæ Patres : *doctrina eminens* et *orthodoxa*, quâ fidem catholicam recte ac erudite docuerunt ; pauci tamen errores materiales huic orthodoxiæ non obstant, dummodo scriptor mentem catholicam habuerit ; sed ex hoc capite excluduntur omnes hæretici formales, etiamsi scientia eminuerint ; *sanctitas vitæ*, quia spirituales patres non solum filios instruere debent, sed etiam insigni virtutum exemplo eos ad salutem perducere ; hinc, licet scientia et sanctitas separabiles sint, arctissimo tamen vinculo conjunguntur, nec ut Patres *stricto sensu* habentur qui sanctitate non præfulserunt ; *antiquitas*, quatenus, juxta receptum loquendi modum, illi solum ut Patres Ecclesiæ habendi sunt, qui Ecclesiam adhuc infantem docuerunt ; hinc, juxta quosdam, Patrum epochus sæc. VII vel VIII concluditur, dum, juxta alios, ad sæcul. XII extendi potest, ita ut S. Bernardus ultimus inter Patres vocari soleat ; tandem explicita vel implicita Ecclesiæ *approbatio.*

Notandum est tamen *sensu latiori* inter Patres etiam recenseri scriptores priorum sæculorum, qui eruditione floruerunt, licet in hæresim lapsi, aut de hæresi suspecti sint, vel non indubitatæ sanctitatis fuerint ; quales sunt Tatianus, Tertullianus, Clemens Alex., Origenes, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Theodoretus, Rufinus aliique. Eorum auctoritas eadem non est ac Patrum, sed sæpe tamen maximi momenti est, ad sciendum quid Ecclesia docuerit vel condemnaverit illorum temporibus.

Iterum inter scriptores ecclesiasticos, nonnulli titulo *Doctorum Ecclesiæ* decorati sunt, propter eminentiorem scientiam quâ ceteros superarunt. Octo sunt inter eos qui *majores Doctores* agnoscuntur : quatuor in Ecclesiâ Occidentali,

[1] *Cor.* IV, 15.

scil. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius M.; et quatuor pariter in Ecclesiâ Græcâ, scil. Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus et Joannes Chrysostomus. Præterea ut *minores Doctores* ab Ecclesiâ universali coluntur Hilarius Pictaviensis, Cyrillus Alex., Cyrillus Hierosol., Petrus Chrysologus, Joannes Damascenus, Isidorus Hispalensis, Bernardus, Petrus Damianus, Anselmus Cantuariensis, Thomas Aquinas, Bonaventura, Franciscus Salesius ac Alphonsus Liguori.

26. Quo melius intelligatur auctoritas quâ Patres gaudent, considerari possunt ut *doctores privati* et *Ecclesiæ testes ;* quatenus *doctores privati*, magnâ quidem auctoritate pollent etiam humanâ, tum propter scientiam quâ ornati sunt, tum propter veritatis zelum ; et de eis dici potest cum Augustino [1] : " Isti sunt docti, graves, sancti, veritatis acerrimi defensores adversus garrulas vanitates, in quorum *ratione*, *eruditione*, *libertate*, quæ tria bona judici tribuisti, non potes invenire quod spernas ". Quatenus autem *Ecclesiæ* seu *Traditionis testes*, majori etiam auctoritate pollent : tunc enim non suas opiniones exponunt, sed ipsam doctrinam Ecclesiæ ; et quum, ex hypothesi, sint simul docti atque veraces, vix errare possunt quando plures simul indubitanter asserunt doctrinam quam propugnant esse vere doctrinam fidei. Jamvero ut *Ecclesiæ testes* loquuntur, quum docent aliquam doctrinam ut divinitus revelatam, vel ab Ecclesiâ universali receptam, vel ita ut citra fidei jacturam negari vel in dubium vocari nequeat ; aut asserunt contrariam sententiam esse hæreticam aut verbo Dei contrariam; uno verbo iisdem fere modis ac agnoscitur definitio fidei, ex superius dictis (n. 14). Ut *doctores privati* spectandi sunt, quando more philosophorum arguunt, analogiis ac comparationibus utuntur, aut ita suam opinionem propugnant ut contraria possit probabiliter defendi.

27. Quibus positis, sequentes tradimus regulas de Patrum auctoritate.

(a) *Consensus Patrum moraliter unanimis, in rebus fidei et*

[1] *S. August.*, Contra Julianum, l. II, c. 10, n. 37, ap. *Migne*, P. L XLIV, 700.

morum, est certum divinæ traditionis argumentum. Dicitur : *moraliter unanimis*, quia, quum agatur de re morali, non mathematicâ, non absoluta sed moralis unanimitas requiritur, quæ sane existit quum longe major Patrum numerus de eâdem re consentiunt. Ratio est quia neque singuli Patres neque singulæ ecclesiæ sunt infallibiles ; hinc fieri potest ut singuli episcopi, imo omnes episcopi alicujus provinciæ ecclesiasticæ errent, prout errârunt episcopi africani, duce Cypriano, in controversiâ Rebaptizantium. Quando autem omnes moraliter Patres diversarum regionum et diversorum temporum de dogmate aliquo consentiunt, certum habetur traditionis argumentum ; nam si omnes moraliter Patres errarent, eo ipso Ecclesia docens erraret ; quod est impossibile ex dictis ; imo consensus unanimis Patrum unius ætatis certum præbet argumentum, quum Ecclesia omni tempore sit indefectibilis, nec proinde ullâ ætate errare possit.

Diximus : *de re ad fidem vel mores spectante ;* nam in scientiis mere naturalibus, sive philosophicis, sive historicis aut aliis hujusmodi quæ cum dogmatibus fidei non connectuntur, Patres non sunt magis infallibiles quam Ecclesia ipsa ; eorum auctoritas in his materiis tanti valet quanti pondus rationum quas afferunt[1]. Iterum agitur de testimonio Patrum indubitanter affirmantium explicite vel implicite doctrinam aliquam ad fidem vel ad doctrinam Ecclesiæ pertinere, vel ita exponentium Scripturam, ut aliam interpretationem ut plane intolerabilem rejiciant. Si enim dubitanter loquuntur, vel plures expositiones proponunt, vel accommodatitium sensum, jam non ut Ecclesiæ testes, sed ut Doctores privati considerari debent, nec eorum interpretatio infallibilis est.

28. (b) *Unius aut plurium SS. Patrum testimonium in*

[1] Ita *M. Canus*, l. VII, c. 3. Revera Patres ipsi sæpe in exponendis rebus physicis, astronomicis etc., eas describunt non prout sunt, sed prout visibiliter apparent, non quasi asserentes, sed quasi utentes his quæ a philosophis vel scientiarum naturalium cultoribus audierant, et S. Scripturam diversimode exponunt secundum varia systemata quæ sibi magis placuerant. In his rebus igitur a Patrum opinione etiam communi recedere licet, servatâ tamen reverentiâ eis debitâ.

rebus fidei et morum, argumentum probabile facit, cujus vis eo magis augetur quo magis crescit numerus et auctoritas Patrum. Ratio est quia SS. Patres, qui in rebus theologicis peritissimi erant ac veritatis amatores, magnâ auctoritate pollent in veritatibus fidei exponendis, quum vitam suam his defendendis devoverint, eorumque scripta communem approbationem receperint ; aliunde tamen singuli non sunt infallibiles [1], ideoque eorum auctoritas probabile tantum præbet argumentum ; sed quando plures simul de eâdem re tanquam ad fidem pertinente consentiunt, eorum testimonium maximam probabilitatem attingit. Imo *testimonium plurium Patrum doctrinâ et pietate insignium, qui diversis locis et ætatibus claruerunt, et aliquam doctrinam gravissimi momenti tanquam de fide tradiderunt, nemine reclamante, irrefragabile suppeditat argumentum,* quia in talibus adjunctis spectari possunt ut authentici testes fidei communis hâc de re in Ecclesiâ vigentis ; si enim contradixissent communi episcoporum ac fidelium persuasioni, certe fuissent reclamationes.

29. (c) *Quando Patres vere dissentiunt, eorum auctoritas firmum non præbet argumentum, sed potius demonstrat rem de quâ agitur non fuisse explicite definitam.* Si enim res fuisset clare definita, non potuissent contrariam sententiam propugnare quin hæretici fuissent. Ceterum in rebus maximi momenti non facile admittendus est Patrum dissensus ; sæpe enim accidit ut contradictiones sint magis apparentes quam reales, et ex eo oriantur quod sensus verborum, quibus utuntur, non erat adhuc plane determinatus [2] ; unde

[1] Quod ait *Augustinus* (Ep. 82 ad Hieronym., n. 3) : "Solis iis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc deferre honorem, ut nullum eorum auctorum scribendo aliquid errâsse firmissime credam ; alios autem ita lego, ut quantâlibet sanctitate doctrinâque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos auctores canonicos vel probabili ratione quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt". Idem docet *S. Thomas* (S. Theol. I, q. 1, a. 8, ad 2).

[2] Ita v. g. *Dionysius Alex.* dixerat quidem Filium esse ποίημα Patris, sed ipse explicavit hoc verbum, obiter usurpatum, posse in bonum sensum explicari, quum apud Græcos ποιητής ille dicatur

verba dubia, quæ rectum patiuntur sensum, benigne sunt interpretanda, vel ex locis clarioribus explicanda. Si vero dissensus manifestus est, sensum torquere non licet ad eum tollendum, sed candide admittendus est; quosdam enim Patres errâsse mirum non est, quum singuli sint fallibiles; attamen, etiam quando errant, cum reverentiâ tractandi sunt, quia, licet quandoque splendor eorum ad tempus evanuerit, non cessant esse luminaria Ecclesiæ.

30. (**B**) *De auctoritate theologorum.* Patribus successerunt theologi scholastici, qui "magne molis opus aggressi sunt, nimirum segetes doctrinæ fecundas et uberes, amplissimis SS. Patrum voluminibus diffusas, diligenter congerere, congestasque uno velut loco condere, in posterorum usum et commoditatem [1]; eorum videlicet scopus fuit doctrinas in Scripturâ ac Patribus dispersas scientifico ordine disponere, atque philosophicis rationibus ornare. Possunt igitur et ipsi dupliciter considerari, ut *fidei testes*, et *Doctores privati*, more philosophorum arguentes. (**a**) Quando igitur *Theologi omnium scholarum unanimiter docent aliquid non solum verum esse, sed etiam fide catholicâ tenendum, talis consensus certum præbet argumentum;* nam in hoc casu sunt vere *fidei testes*, et si omnes theologi de re ad fidem spectante errant, tacentibus episcopis ac Romano Pontifice, eo ipso tota Ecclesia errat: errant episcopi, tacite saltem hujusmodi errorem approbando; errant fideles, theologorum errores accipiendo. Quod aliunde *Pius IX* aperte declaravit [2]: "Etiamsi ageretur de illâ subjectione, quæ fidei divinæ actu est præstanda, limitanda tamen non esset ad ea, quæ expressis œcumenicorum Conciliorum aut Rom. Pontificum hujusque Apostolicæ Sedis decretis definita sunt, sed ad ea quoque extendenda, quæ ordinario totius Ecclesiæ per orbem dispersæ magisterio tanquam divinitus revelata traduntur,

qui non solum res externas fabricat, sed etiam cogitationes ad intra efformat (*S. Athanas.* De sent. Dionys. n. 21 ap. *Migne*, P. G. XXV, 510).

[1] *Leo XIII*, Encycl. *Æterni Patris*, 4 Aug. 1879, apud Acta Leonis, ed. Desclée, p. 102.

[2] *Pius IX*, Litt. ad archiep. Monac. 21 Dec. 1863 (*Denzinger*, Enchirid., n. 1536).

ideoque *universali et constanti consensu a catholicis theologis ad fidem pertinere retinentur*". Si vero, pluribus theologis asserentibus rem de fide esse, alii graves auctores dissentiunt, minime tenemur prioribus assentire; ipsa enim controversia ostendit adhuc sub judice litem esse. (b) *Si theologi omnes doctrinam aliquam, quæ ex se ad fidem vel mores spectat, tanquam veram aut certam tradunt, temerarium est eam rejicere*, nisi nova argumenta, prius theologis ignota, in medium proferantur. Nam ex unâ parte quando omnes scholæ de eâdem re concordant, ad fidem pertinente, jam probabilissimum veritatis argumentum habetur; ex alterâ autem parte, si nova invenirentur argumenta ex quibus constaret communem doctrinam falso niti fundamento, eorum auctoritas infirmaretur [1]. (c) Quando vero *adest divisio inter diversas scholas, etiamsi theologi unius scholæ suam opinionem ut certam aut fidei proximam haberent, nulla adest obligatio talem opinionem amplectendi*, quum hæc divisio satis demonstret rem esse dubiam; cuique igitur liceat pondus rationum perpendere et in suo sensu abundare.

31. Jamvero inter Scholasticos Doctores omnium princeps et magister longe eminet *Thomas Aquinas*, jure meritoque vocatus *Angelicus Doctor*, et omnium Scholarum catholicarum patronus declaratus: "Ille quidem ingenio docilis et acer, memoria facilis et tenax, vitæ integerrimus, veritatis unice amator, divinâ humanâque scientiâ prædives, soli comparatus, orbem terrarum calore virtutum fovit, et doctrinæ splendore complevit" [2]. Tanta est ejus doctrinæ amplitudo, ut non solum contra antiquos errores, sed etiam contra recentes arma invictissima suppeditet. Hinc eum magistrum habuerunt Ordines religiosi et Academiæ, eum laudârunt Pontifices et Concilia, et *Tridentinum* Summam S. Thomæ super altari patere voluit, una cum divinæ Scripturæ codicibus, ut ex eâ consilium, rationes, oracula peterentur. Maxima igitur est ejus auctoritas in rebus theolo-

[1] Exemplum habetur in quæstione de *mutuo oneroso*, quod ut illicitum communiter per plura sæcula existimatum est, et nunc tanquam licitum ex titulo saltem extrinseco judicatur.

[2] *Leo XIII*, Encycl. *Æterni Patris*, p. 104.

gicis, licet non infallibilis; et qui doctrinam ejus secuti fuerint, tuto pede theologiæ campum percurrent. Non tamen ut certa habenda sunt quæcumque proposuit, quum ipse nonnunquam dubitanter locutus fuerit, et sententias prius a se propositas correxerit; sed vim argumentorum quæ proponit sedulo expendere juvabit. Præterea sicut ipse scientiarum sui temporis studio incubuit, erroresque tunc temporis grassantes impugnavit, ita pariter theologus, qui ad mentem S. Thomæ discere aut docere vult, hodiernas scientias colere atque hodiernos errores confutare debet; quod sæpe inculcavit *Leo XIII*[1]: "Tandem, S. Thomæ Aquinatis et in hoc exemplum secuti, *in rerum naturalium* consideratione strenue adlaboretis; quo in genere nostrorum temporum ingeniose inventa et utiliter ausa, sicut jure admirantur æquales, sic posteri perpetuâ commendatione et laude celebrabunt".

3° *De Congregationibus Romanis*[2].

32. (A) Ecclesia pariter suum sensum manifestat per Congregationes Romanas, quæ a S. Pontificibus institutæ sunt ad negotia ecclesiastica expedienda. Plerumque judicia vel decreta de rebus disciplinaribus edunt, et de eis sub hoc respectu agunt Canonistæ. Quædam tamen, præsertim *S. Officium*, *Index* ac *S. Pœnitentiaria* dogmaticas vel morales edunt decisiones, sive propositiones aliquas damnando, sive propositiones subscribendas proponendo.

(B) Jamvero *decreta Rom. Congregationum, etiam in rebus fidei et morum, non sunt infallibilia*, neque ex se, quum Pontificia infallibilitas non possit Cardinalibus aliisve personis delegari; neque ex approbatione communi a S. Pontifice datâ, quippe qui, modo generali approbando vel edi permittendo decreta hujusmodi, non agit ut Supremus Ecclesiæ Doctor, sed solum ut Congregationem Caput. Hinc hæc decreta non ut irreformabilia habentur, nisi Pontifex eadem

[1] Oratio ad scientiarum cultores, 7 mart. 1880, apud *Acta Leonis*, vol. I, p. 147; cf. Encycl. *Æterni Patris*, p. 110; Litt. Apost. *Cum hoc sit*, 4 Aug. 1880, p. 153 etc.

[2] *Berthier*, op. cit., n. 395 sq.; *P. A. Baart*, The Roman Court, New York, 1895, ubi de Romanis Congregat. agitur p. 93 sq.

sua faciat, ea videlicet propriâ auctoritate edendo iis formis quæ requiruntur ad definitionem *ex cathedrâ:* quo casu jam non sunt amplius Congregationis decreta, sed Pontificis oracula. *Maximâ tamen auctoritate pollent in rebus fidei et morum*, præbentque argumentum quod non est quidem absolute, sed *moraliter certum;* nam a viris doctis ac prudentibus proferuntur, qui a S. Pontifice ad hoc munus delegantur, et haberi possunt ut manifestatio doctrinæ in Ecclesiâ communiter receptæ; temeritate igitur non carent qui eisdem parere nolunt. Assensus autem quem postulant, non est quidem fidei assensus, sed assensus *religiosus*, quem præstamus legitimæ ecclesiasticæ auctoritati; nec assensus *absolutus*, quum decreta non sint infallibilia, sed *prudentialis* et *conditionatus*, quatenus in rebus fidei et morum præsumptio stat pro superiore. Nonnulli quidem contendunt in hoc casu *reverentiale silentium sufficere*, quo tacetur de rebus quæ ut temerariæ vel non tutæ declaratæ sunt, non autem exigi *internum mentis obsequium*, quod quis præstare tenetur solummodo in rebus omnino certis [1]. Communior tamen sententia est requiri internum assensum de quo supra egimus, tum quia id suadent prudentia et obedientia ecclesiasticis superioribus debita, tum quia id conformius esse videtur modo loquendi Congregationum ac Pontificum [2]. Excipi tamen posset casus extraordinarius quo graves ac solidæ rationes contra decisionem datam militarent; tunc enim vix reprehendi possent viri prudentes, qui assensum suum sus-

[1] *Bouix*, de Papa, part. II, sect. V, c. 5, § 5, vol. II, p. 485.

[2] "Sed cum agatur de illâ subjectione, quâ ex conscientiâ ii omnes Catholici obstringuntur, qui in contemplatrices scientias incumbunt ... sapientibus catholicis haud satis esse, ut præfata Ecclesiæ dogmata recipiant ac venerentur, verum etiam opus esse, ut se subjiciant tum decisionibus, quæ ad doctrinam pertinentes a Pontificiis Congregationibus proferuntur, tum iis doctrinæ capitibus, quæ communi et constanti Catholicorum consensu retinentur ut theologicæ veritates et conclusiones ita certæ, ut opiniones eisdem doctrinæ capitibus adversæ, quanquam hæreticæ dici nequeant, tamen aliam theologicam mereantur censuram". *Pius IX*, l. c. ap. *Denzing.*, Enchirid., n. 1537. Alia testimonia lege apud *Franzelin*, op. cit., p. 129 sq.; *Mazzella*, de Virt. infusis, n. 454 sq.

penderent, donec Rom. Pontificis aut universalis Ecclesiæ consensus innotesceret.

4° *De communi fidelium sensu* [1].

33. (A) Ecclesiæ fides non solum voce Pastorum, sed etiam Fidelium communi sensu manifestatur; nam Spiritus S. totum pervadit Ecclesiæ corpus, mentesque illuminat ut doctrinæ fidei a Pastoribus traditæ, rite intelligi ac integre a catholico grege custodiri valeant : hæc est, ut ita dicam, *passiva infallibilitas* Ecclesiæ, vel, ut aliis placet, *infallibilitas in credendo*, prout distinguitur ab infallibilitate in docendo. Consensus autem fidelium, ut sit infallibile veritatis criterium, debet esse *certus et clarus;* nam si ambiguus sit, probabile tantum affert argumentum; *circa res fidei et morum alicujus momenti*, quæ in explicitâ fidelium cognitione vel constanti aliquâ praxi continentur; si enim agatur de rebus *subtilioribus*, quæ implicite tantum a plerisque fidelibus creduntur, ad hunc consensum appellari non potest : " quo in genere, ait *M. Canus* [2], si vulgarem plebis sententiam roges, perinde erit, ut si a cæco sensum colorum postulares " ; *moraliter unanimis*, nam particularis ecclesia decipi posset.

(B) Quibus positis, facile intelligitur quomodo sensus communis fidelium in aliquam doctrinam tanquam divinitus revelatam, sit certum divinæ Traditionis criterium. (a) Christus enim ideo infallibile magisterium instituit ut fides christiana integra ac immaculata custodiretur, " donec occurramus omnes in unitatem fidei ". Atqui hujusmodi finis obtineri nequit nisi fidelium corpus, in communione cum Pastoribus manentium, rectæ fidei constanter adhæreat; nam si, per notabile tempus, Fidelium corpus tanquam fidei dogma accipit quod revera non est divinitus revelatum, jam tota moraliter Ecclesia graviter errat in rebus fidei : quod est contra ejus indefectibilitatem. Aliunde, si corpus Pastorum infallibilitate gaudet, corpus Fidelium quod suis recto-

[1] *M. Canus*, lib. IV, c. 6; *Franzelin*, th. 12; *Egger*, Enchir. dogmat. generalis, n. 192.

[2] *M. Canus*, l. c. p, 340 ed. Migne.

ribus unitum manet, in fide errare nequit. (b) Hinc Patres sæpe communi Fidelium sensu, tanquam invicto argumento, contra hæreticos utuntur; siquidem, teste *Irenæo* [1], doctrina apostolica " in Ecclesiâ a Spiritu S. custoditur, quasi in vase bono eximium quoddam depositum juvenescens et juvenescere faciens ipsum vas "; nec Spiritus Dei, ait *Tertullianus* [2], " sinit ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quod ipse per Apostolos prædicabat ". Propterea *S. Augustinus* [3], contra Pelagianos arguens, peccati originalis existentiam in parvulis, baptismi necessitatem pro eisdem, gratiæ actualis necessitatem ad initium fidei et perseverantiam demonstrat e communi fidelium sensu, quem ut fidei firmissimum argumentum habet. Nam si fideles universim decipiuntur, ait *Vincentius Lirin.* [4], " necesse est ut omnes omnium ætatum fideles, omnes sancti, omnes casti, continentes, virgines, omnes clerici, levitæ, sacerdotes ... tot insulæ, provinciæ, reges, gentes, regna, nationes, totus postremo jam pæne terrarum orbis per catholicam fidem Christo capiti incorporatus, tanto sæculorum tractu ignorâsse, errâsse, blasphemâsse, nescisse quid crederet, pronuntietur "; quod evidenter repugnat. Ergo communis fidelium sensus, clarus et certus, in aliquam doctrinam ut revelatam, est infallibile divinæ Traditionis criterium.

5° *De Historiâ ecclesiasticâ.*

34. Historia ecclesiastica, seu scientifica enarratio rerum præteritarum ad Ecclesiam spectantium, est fons theologicus valde utilis, quatenus nobis exhibet qualis fuerit Ecclesiæ fides in variis temporibus, describitque religionis christianæ originem atque diffusionem, dogmatum progressum, hæreseon causas, incrementa et exstinctionem, mores atque usus fidelium : ex his enim argumenta certa aut probabilia deduci possunt quoad præcipua fidei dogmata.

Ut hoc fonte recte utamur, artis criticæ regulis sedulo attendendum est, tum ut genuina documenta ab apocryphis

[1] Adv. Hæres., lib. III, c. 24. — [2] De Præscriptionibus, n. 28-29.

[3] *S. August.* Serm. 294, nn. 14, 17; Contra Julian,, lib. I, nn. 31, 32; De Dono persever. n. 63.

[4] Commonitor., c. 33.

secernantur, tum ut varia historicorum testimonia simul conferantur eorumque auctoritas expendatur [1]. Non enim unus aut alter historicus, etiam gravis, certum præbet argumentum, sed solum probabile : si vero omnes moraliter in eamdem rem gestam concurrant, certum habetur argumentum ; et si agatur de re dogmaticâ vel morali, quæ ut manifestatio fidei Ecclesiæ existimari possit, divinæ Traditionis habetur criterium. Quod ut melius intelligatur, pauca de præcipuis documentis dicenda sunt, quibus theologus uti potest.

35. (A) *De Actis Martyrum.* Hoc nomine designantur scripta in quibus consignantur ea quæ in interrogationibus et suppliciis Martyrum acta fuerunt. Jam enim a primis temporibus Pontifices et episcopi summo studio adlaborârunt, ut gesta Martyrum diligentissime perquirerentur ac integerrime conscriberentur [2]. Multa tamen ex Actis tam sollicite collectis, non solum diuturnitate temporum, sed etiam persecutorum malitiâ periêre. Pace deinde Ecclesiæ restitutâ, Christiani hanc jacturam reparare conati sunt, studiose colligendo ea quæ in tabulis publicis adhuc supererant, vel e variis testimoniis nova Acta conficiendo. Iterum nonnulla ex iis documentis tempore Barbarorum perierunt, posteaque alia confecta sunt quæ ad priorum auctoritatem non pertingunt. Unde criticâ editione uti necesse est, et ex variis adjunctis vera a falsis et dubiis secernenda sunt [3].

[1] Nostri non est criticæ regulas exponere ; hæc de re utiliter legi possunt *Honoratus a S. Mariâ*, Réflexions sur les règles et sur l'usage de la critique, Paris, 1713 ; *De Smedt*, Introductio ad Historiam eccles., Gandavi, 1876 ; Principes de la Critique historique, Liège et Paris, 1883.

[2] Ita in Catalogo Felicis IV. in vitâ Clementis hæc leguntur : " Hic fecit septem regiones et divisit notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta Martyrum sollicite et curiose unusquisque per regionem suam diligenter perquireret ". Alia testimonia vide ap. *De Smedt*, Introd. ad Hist. eccles. p. 112 sq.

[3] Huic discretioni instituendæ multum adlaborârunt socii *Bollandiani*, Acta Sanctorum, Antuerp. 1643 sq. ; Parisiis, 1867 sq. ; *Ruinart*, Acta primorum Martyrum sincera, Paris., 1689, Ratisbon. 1859 ; *P. Allard*, Histoire des Persécutions, Paris, 1885-1890 ; *Hyvernat*, Les Actes des Martyrs de l'Egypte d'après les manuscrits de la Bibliothèque

Quibus positis, certum est Martyres, in suis responsis coram judicibus, ut *fidei testes* merito haberi : pro fide enim mori parati erant, et ea quæ a Pastoribus de dogmatibus christianis audierant, candide exponebant, ita ut ex collatis eorum testimoniis quid Ecclesia de præcipuis fidei mysteriis teneret, certo colligi possit. Si igitur omnes fere consentiunt in quædam dogmata affirmanda, v. g. divinitatem Christi, æternitatem pœnarum inferni etc., invictum habetur christianæ fidei argumentum.

36. (**B**) *De Archæologiâ sacrâ.* His verbis designatur scientia rerum antiquarum vel monumentorum veterum ad res sacras spectantium. Monumenta hujusmodi præcipua sunt : (**a**) *ædificia* religiosa a Christianis erecta vel excavata, qualia sunt templa, basilicæ, baptisteria, altaria, catacumbæ, cryptæ, sepulchra, cubicula etc. ; specialis momenti sunt Romanæ Catacumbæ, in quibus inveniuntur tot vestigia christianæ fidei ac praxis, ex quibus non pauca dogmata confirmari possunt[1] ; (**b**) *imagines sculptæ aut depictæ*, prout sunt statuæ, sarcophaga, vasa, picturæ murales, picturæ in vitris et alia hujusmodi[2] ; (**c**) *mobilia et utensilia*, ut vasa sanguinem martyrum continentia, martyrii instrumenta, reliquiæ et reliquiaria ; (**d**) *numismata et inscriptiones*, quibus antiqui fideles summâ sinceritate ad perennem memoriam suam fidem exprimere consueverant[3]. Omnia hæc monu-

---

Vaticane et du Musée Borgia ; horum autem documentorum critica nonnisi in ultimo volumine edetur.

[1] De quibus vide *A. Bosio*, Roma sotterranea, Roma, 1632 ; *P. Aringhi*, Roma subterranea, Romæ, 1651 ; *Perret*, Les Catacombes de Rome, Paris, 1852 ; præcipue vero *J. B. de Rossi*, Roma sotterranea cristiana, 1864 sq., Bullettino di Archeologia ; *Northcote and Browlow*, Roma sotterranea ; *P. Allard*, Rome souterraine, Paris, 1877.

[2] *Buonarotti*, Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi... Firenze, 1716 ; *A. Bottari*, Sculture e pitture sagre... Roma, 1734-54 ; *R. Garucci*, Vetri ornati di figure... Roma, 1858 ; *J. B. de Rossi*, Immagini scelte della B. V. Maria, Roma, 1863 ; *Durand et Dridon*, Manuel d'Iconographie chrétienne, Paris, 1845 ; *Husenbeth*, Emblems of Saints, London, 1860.

[3] *Zaccaria*, De veterum christianarum inscriptionum usu in rebus theologicis, Pezzana, 1761 ; *A. Mai*, Inscriptiones christianæ ; *J. B. de Rossi*, Inscriptiones christianæ, Romæ, 1857.

menta, licet in se disertam non semper exhibeant doctrinæ expositionem, præsertim si separatim sumantur, sæpe vividiori luce percellunt animos quam libri scripti, quia vitam religiosam veterum Christianorum, ideoque eorum fidem oculis subjiciunt. Expedit tamen ut, ad meliorem horum monumentorum intelligentiam, plurima comparentur, simulque legantur quæcumque Patres de eisdem scripserunt : sic enim non solum probabile, sed aliquando certum erui potest argumentum, quando videlicet tot sunt testimonia de uno et eodem dogmate, ut negari non possit hoc ab universali Ecclesiâ creditum fuisse. Ita v. g. inscriptiones quæ in Catacumbis inveniuntur, simul collatæ, ac Patrum testimoniis corroboratæ, clare ostendunt jam a primis temporibus Sanctos a Fidelibus fuisse invocatos, preces fuisse pro defunctis oblatas, ideoque fidem in Purgatorii existentiam jam viguisse[1].

37. (C) *De historiâ dogmatum.* Ad intelligentiam theologiæ, multum conferre historiam dogmatum satis evidenter constat. Adest enim quidam progressus in veritatum fidei expositione, ut probatur in *Tr. de Fide*, quatenus veritates quæ primum implicite et obscure propositæ fuerant, decursu temporum, sive occasione hæreseon, sive applicatione philosophiæ ad theologiam, magis explicite ac diserte declarantur : Apostolorum enim successores non statim nec clare omnia perspexerunt quæ in deposito fidei continebantur, sed solum successive, prout se dabat opportunitas. Illa igitur pars historiæ ecclesiasticæ, quæ dogmatum historiam ac progressum accurate describit, multum prodest ad secernenda fidei dogmata a meris opinionibus eademque contra Protestantes ac Rationalistas defendenda ; nec rite intelligi potest cujuslibet dogmatis expositio, nisi prius ejus delineetur historia[2]. Idem dic de *historiâ hæreseon.* Hæretici

[1] Cf. *T. Shahan*, A page from the theology of the Catacombs, apud *Amer. Eccles. Review*, jan. 1892, p. 401 sq. Argumenta ex archæologiâ desumpta breviter exponimus *de Verbo Incarn.*, n. 305, *de Sacramentis*, n. 21, *de Eucharistiâ*, n. 32, *de Deo Remunerat.*, n. 41 etc.

[2] Cfr. *J. Hogan.*, ap. *Amer. Eccles. Review*, july 1893, p. 11, sept. 1896, p. 258-9 ; *Yves Le Querdec*, Journal d'un Evêque, ap. *Revue du Clergé français*, 15 sept. 1896, p. 119.

enim duplici modo testes esse possunt fidei in Ecclesiâ vigentis: (a) quoad dogmata quæ *impugnant:* si enim aliquam doctrinam negârunt, proptereaque e sinu Ecclesiæ ejecti sunt, jam invictum habemus argumentum fidei quæ tunc temporis communiter accipiebatur; ita, quando Sabelliani ideo damnati sunt quia realem distinctionem trium divinarum personarum negabant, clare intelligitur Ecclesiam communiter hanc realem distinctionem ut dogma fidei credidisse; (b) quoad dogmata quæ *retinent;* nam si, post secessionem ab Ecclesiâ, articulos invenimus ab hæreticis simul et Catholicis creditos, certum habemus argumentum antiquæ illius fidei, quæ in Ecclesiâ vigebat antequam ab eâ expulsi sint; hinc quo antiquiores sunt hæretici, eo certiores sumus doctrinas ipsi et Catholicis, communes esse apostolicas. Ita Docetæ, qui II. sæc. realitatem humanæ naturæ Christi negabant, quia putabant Deo indignum esse naturæ humanæ personaliter uniri, eo ipso ejus divinitatem simul cum Ecclesiâ agnoscebant tanquam indubitatam veritatem: quod certe probat hoc dogma jam hâc ætate fuisse communiter creditum.

Unum addere sufficiat, videlicet hodiernis temporibus valde utile esse dogmatum historiam delineare, ut confutentur tum Rationalistæ, qui contendunt catholica dogmata, humanorum systematum more, naturaliter orta esse ac crevisse, tum Protestantes, qui asserunt multa ex dogmatibus nostris esse corruptelas doctrinæ apostolicæ inconsiderate superadditas[1].

III. De usu Traditionis in Theologiâ.

38. Duplici modo Traditione uti possumus ad thesim theologicam probandam, viâ *discussionis* et viâ *præscriptio-*

[1] Hac de re legi possunt *Natalis Alexander*, Historia eccles. cum notis Roncaglia et Mansi, Luccæ, 1739, Venetiis 1749; *Petavius*, Dogmata theologica, Paris, 1644, 1865; *L. Thomassinus*, Dogmata theologica, Paris, 1680, 1864; *Klee*, Manuel de l'Histoire des Dogmes chrétiens; *Ginoulhiac*, Histoire du Dogme catholique, Paris, 1866; *A. Harnack*, Dogmengeschichte, anglice versum. History of Dogma; Grundriss der Dogmengeschichte, anglice Outlines of the History of Dogma, New-York, 1893; hic auctor tamen, utpote rationalista, caute legendus est.

nis. 1° *Vîâ discussionis* thesis probatur, quando afferuntur ac expenduntur testimonia, ad probandum rem, de quâ agitur, vere in deposito revelationis contineri. Hic autem sedulo distinguendum est inter documenta, quæ singulatim sumpta sunt irreformabilia, ut definitiones Conciliorum ac R. Pontificum, et ea quæ seorsim spectata probabile tantum afferunt argumentum : in priori casu, unum sufficit testimonium clarum et apertum ut thesis de fide sit, dummodo tamen attendantur regulæ superius traditæ (n. 14) ; in posteriori autem, v. g. si agitur de Patribus, theologis, vel de monumentis sacris, non sufficit unum aut alterum testimonium, sed requiruntur tot et tanta testimonia ut certo constet veritatem expositam, fuisse, saltem per notabile tempus, ab universali Ecclesiâ creditam ; secus enim non plenum habebitur argumentum, ex dictis supra. Hæc arguendi ratio vix usurpari potest in *Compendiis* theologiæ[1] ; quapropter in quæstionibus majoris momenti procedendi modum delineabimus, præcipua simul testimonia citando ; in aliis autem pauca tantum verba in medium proferemus, magis ad illustrandam quam ad probandam thesim, eaque seligemus quæ veritatem non solum exponunt, sed analogiis, comparationibus vel argumentis expoliunt.

Præterea quando contra Protestantes vel Rationalistas arguimus, ad *antiquitatem* Patrum aliarumque auctoritatum sedulo attendendum est : *historice* enim et *apologetice* quo antiquiora sunt documenta, eo majorem sibi vindicant auctoritatem, quum proximiora sint apostolicis temporibus, quibus pura Christi doctrina prædicabatur. Hinc sæpe expedit ordinem chronologicum sequi, non autem promiscue S. Ignatium M. et S. Bernardum, S. Clementem ac S. Chrysostomum allegare, prout quandoque fit a theologis. Iterum, in omni casu, *genuina* tantum documenta alleganda sunt, non autem dubia vel apocrypha[2], ideoque criticæ

[1] Hoc autem probationum genus exhibent, inter alios, *Petavius* et *Thomassinus*, in operibus citatis, necnon auctores operis *Perpétuité de la Foi* quoad Eucharistiam, ut suo loco notabimus.

[2] Excusari quidem possunt veteres theologi qui, propter defectum completæ et accuratæ Patrum collectionis, a falsariis quandoque de-

Patrum editiones adhibendæ sunt, ubi opera dubia sedulo a genuinis secernuntur.

Traditione uti potest theologus non solum ad demonstrandum aliquid esse de fide, sed etiam ad confirmanda et illustranda religionis nostræ dogmata. Quando enim videmus viros, Apostolorum ævo proximos, eruditione ac sanctitate illustres easdem veritates profiteri quas hodie tenet Ecclesia, non parum exinde firmatur fides nostra, etiamsi probare non valeamus has fuisse ab *omnibus* Patribus edoctas; exinde pariter constat, contra Protestantes, has non esse corruptelas recenter inventas. Insuper in Patrum operibus multæ inveniuntur comparationes, analogiæ ac rationes, quibus dogmata vividis coloribus exponuntur, ad majorem fidelium instructionem ac ædificationem.

39. 2° *Viâ præscriptionis* brevius proceditur. Præscriptio apud juristas est argumentandi ratio, quâ e *facto possessionis* concluditur ad *jus*, eo quod, omnibus rite inspectis, usurpatio moraliter impossibilis fuit. Ita pariter, in rebus fidei, quando Ecclesia, per longa sæcula, in possessione fuit alicujus dogmatis, quod universim credebatur, merito infertur dogma illud vere esse apostolicum et a Christo ipso dimanare, eo quia mutatio seu adulteratio, omnibus rite inspectis, est moraliter impossibilis. Quod argumentum specialem vim obtinet, quando veritas, de quâ agitur, practica est et gravissimi momenti, et non solum ab Ecclesiâ Romanâ, sed etiam a Græcis schismaticis et Orientalibus sectis tanquam fidei dogma accipitur. Tunc enim mutatio multo difficilior erat, quum Fideles mutationem hujusmodi non sine protestationibus admisissent, et insuper neque Latini a Græcis, neque hi a Latinis, neque Orientales ab utrisque hanc adulterationem accipere voluissent, propter infensissimas quibus laborabant dissensiones. Remanet igitur ut hæc veritas ab Apostolis et ipso Christo originem ducat, juxta illud Augustini[1]: "Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum est, sed semper retentum

cepti, apocrypha documenta allegarunt; sed eadem hodie in medium proferre *vincibilem* ignorantiam arguit.

[1] *S. August.*, Contra Donatist., lib. IV, c. 24.

est, nonnisi Apostolicâ auctoritate traditum rectissime creditur". Nonnunquam vero adversarii vim argumenti infringere conantur, hujus dogmatis originem tali vel tali auctori assignando ; quæ difficultas dupliciter solvi potest: *negative*, exigendo ab adversariis hujus assertionis probationes easque historice confutando, ostendendo v. g. ex omnibus adjunctis talem auctorem non potuisse, tali tempore, hanc novitatem in Ecclesiam universalem spargere; *positive*, auctores allegando antiquiores, qui jam idem dogma docuerant[1].

Quo argumento Patres haud raro usi sunt, præsertim *Tertullianus* in Lib. *de Præscriptionibus*, ubi ait (c. 28) : "Ecquid verisimile est ut tot ac tantæ (ecclesiæ) in unam fidem erraverint? Nullus inter multos eventus unus est exitus : variasse debuerat error doctrinæ Ecclesiarum. Ceterum quod apud multos unum invenitur, non est erratum, sed traditum".

Art. II. De Scripturâ sacrâ.

40. Scriptura sacra[2] est *verbum Dei scriptum*, seu collectio librorum, qui *Spiritu sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem atque ut tales ipsi Ecclesiæ traditi sunt.* Hanc esse fontem theologicum nullus est Christianus qui dubitet; quo melius autem intelligatur vis argumentorum ex Scripturâ desumptorum, tria expendemus : 1° *quinam* libri sint *canonici* ideoque inspirati; 2° *quo sensu* hujusmodi libri sint inspirati; 3° *quomodo* theologus libris inspiratis uti possit ac debeat ad fidei veritates exponendas.

[1] Hujus argumenti exempla habes in *Tr. de Sacramentis*, n. 23 sq., *de Eucharistiâ*, n. 33, etc.

[2] Scriptura sacra vocatur etiam *Scriptura, Liber, Scripturæ, Libri, Biblia*, (græce το Βίβλιον, τά Βίβλία), quia est liber per excellentiam; vel *sacræ Scripturæ, sacræ Litteræ, Libri sacri, divina Scriptura, divina Bibliotheca, divinitus inspiratæ Scripturæ* etc.; cf. *Cornely*, Historica et Critica Introductio in U. T. Libros sacros, Parisiis, 1885, vol. I, p. 19 sq., vel ejusdem operis Compendium, 1891, p. 9 sq.; *Vigouroux*, Manuel Biblique, 9e ed. 1895, vol. I, n. 2.

I. De Canone Scripturarum[1].

41. *Status quæstionis.* (a) Græca vox κανων proprio sensu designat instrumentum illud quo veluti *mensurâ* utuntur artifices; unde metaphorice rerum mensuram normamque significat, maxime vero aliquam rem in se perfectam, ad cujus normam omnia regulanda sunt, et, si agitur de rebus fidei, aliquam fidei seu credendorum regulam; quo sensu Scripturæ dicuntur *canonicæ*, quia sunt sub aliquo respectu regula fidei; postea autem vox *Canon* designavit totam collectionem seu catalogum librorum canonicorum.

(b) Ex hoc intelligi datur scientificum discrimen esse inter *canonicitatem* et *inspirationem;* siquidem inspiratus dicitur ille liber qui, Spiritu S. inspirante conscriptus, Deum habet auctorem; canonicus autem ille est, qui non solum est inspiratus, *sed ut talis ab Ecclesiâ fuit agnitus* et ideo authentice in Canonem relatus. Proinde *speculative* saltem dari potest liber inspiratus qui non sit canonicus, dum omnes libri canonici eo ipso sunt inspirati; in *concreto* autem theologi sæpius indiscriminatim his utuntur nominibus, quia de facto omnes libri sacri et inspirati sunt simul canonici. Nec tamen inutilis est distinctio inter canonicitatem et inspirationem[2]; nam multo facilius est historice ac scientifice

[1] *J. Bianchini*, Vindiciæ canonicarum script. Vulgatæ latinæ edit., Romæ, 1740; *Ch. F. Schmid*, Historia antiqua et vindicatio canonis sacri, Lipsiæ, 1775; *J. B. Malou*, La Lecture de la S. Bible en langue vulgaire, Louvain, 1846; *B. F. Westcott*, History of the Canon of the N. Test., Cambridge, 1855, London, 1889; *Ed. Reuss*, Histoire du Canon des Ecrit. Stes, Strasbourg, 1863 (anglice redditum curâ D. Hunter, Edinburgh, 1891); *A. Loisy*, Histoire du Canon de l'Anc. Test., Paris, 1890; Histoire du Canon du N. Test., Paris, 1891; *Th. Zahn*, Geschichte des Neutestamentlichen Kanons, Erlangen, 1889-90; *F. Vigouroux*, Manuel Biblique, n. 24 sq.; Diction. de la Bible, vol. II, 1895, voce Canon des Ecritures, p. 134 sq.; *D. Gasquet*, The Canon of the N. Test. ap. *Dublin Review*, Oct. 1893; *T. Mullen*, The Canon of the O. Testament New-York, 1892; *Van Kasteren*, Le Canon Juif, ap. *Revue Biblique*, juillet 1896, p. 408 sq., octob. p. 575 sq.

[2] De hâc distinctione discussio habita est in *C. Vaticano*, et quæstio sensu a nobis exposito soluta, ut videre est apud *Granderath*, op. cit., p. 51 sq., vel *Acta C. Vatic.* ed. Lacens., pp. 138, 140, 225 sq.

factum *externum* canonicitatis probare quam *internum* inspirationis factum; proptereaque Protestantes, qui contrariam inierunt viam (*De Ecclesiâ*, n. 167), maximis intricantur difficultatibus.

(c) Inter libros sacros, alii dicuntur *protocanonici*, quia primum a totâ Ecclesiâ tanquam inspirati agniti sunt et in canonem relati; alii autem *deutero-canonici*, eo quod nonnisi post aliquod tempus in canonem fuerunt inserti, propter dubia quæ de eorum auctoritate in quibusdam ecclesiis orta fuerant. Horum inspirationem communiter negant Protestantes: "alios autem libros (deuterocanonicos), ut ait Hieronymus, legit quidem Ecclesia ad exempla vitæ et formandos mores, illos autem ad dogmata confirmanda non adhibet"[1]. Contra quos canonem Tridentinum exponemus ac vindicabimus.

42. *Thesis:* **Canon sacrorum Librorum a Tridentino sancitus et a Vaticano confirmatus, tanquam authenticus admitti debet.** *De fide est*, utpote definitum a *Trident.* (sess. IV), ubi, post recensitos omnes libros Vet. et Novi Testamenti, qui in Vulgatâ editione habentur, hæc addunt: "Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesiâ catholicâ legi consueverunt, et in veteri vulgatâ Latinâ editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit ... A. S". Quam doctrinam confirmavit *Vaticanum*[2]: "Si quis sacræ Scripturæ libros integros cum omnibus suis partibus, prout illos S. Tridentina Synodus recensuit, pro sacris et canonicis non susceperit, aut eos divinitus inspiratos esse negaverit; A. S." Hæc quidem Catholicis sufficiunt, quum Ecclesia in rebus fidei

[1] Ita Anglicani, n. 6 artic. triginta novem, ed. 1563 apud *Schaff*, Creeds, p. 490-91. Libri deuterocanonici ita recensentur: ex Vet. Test.: *Tobias*, *Judith*, *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, *Baruch*, duo libri *Machabæorum*, *Esther* X, 4, XVI, 24; *Daniel*, III, 24-90, XIII, XIV; ex Nov. Test.: ep. ad Hebræos, Jacobi, II Petri, II et III Joannis, Judæ, Apocalypsis, quædam fragmenta Evangel. Marc. XVI, 9-20; *Luc.* XXII, 43-44; *Joa*, VIII, 2-12. Libri quos deuterocanonicos appellamus, Protestantes *apocryphos* vocant.

[2] Constit. *Dei Filius*, can. 4 de Revelatione.

proindeque in canone determinando sit infallibilis; sed ad vindicandam Ecclesiæ fidem, expedit ut breviter historica documenta recenseamus, ex quibus canon confectus est, quoad Vetus et Novum Testamentum.

43. 1° *Quoad canonem Vet. Testamenti.* Fatemur equidem canonem, a Pharisæis in Palæstinâ degentibus receptum, solos libros protocanonicos comprehendere. Certum est hujusmodi canonem jam ante tempora *Josephi* (sæc. I) fuisse determinatum ac receptum : hic enim libros qui *merito divini creduntur* explicite recenset tanquam ab omnibus Judæis ita agnitos, ut pro eis mori parati fuerint [1]. Quo tempore autem fuerit confectus, controvertitur : communius Catholici hunc Esdræ ascribunt, qui Legem denuo promulgavit, sed id argumentis apodicticis probare nequeunt [2], ita ut cum *D. Calmet* concludere liceat : Nulla datur certa auctoritas quâ constet Esdram scripsisse, renovâsse, collegisse aut instaurâsse Libros sacros [3]. Quidquid dicatur de hâc quæstione mere historicâ, certum est libros non solum protocanonicos, sed etiam deuterocanonicos, contineri in versione græcâ Alexandrinâ Septuaginta interpretum, ita ut merito inferri possit hos omnes ut sacros et inspiratos a Judæis Alexandrinis habitos fuisse [4]. Quibus positis, ex-

[1] "Apud nos nequaquam innumerabilis est librorum multitudo dissidentium et inter se pugnantium : sed *viginti duo* dumtaxat sunt totius temporis descriptionem continentes, *qui merito creduntur divini.* Ex his quinque quidem sunt Moysis ... Porro re ipsâ manifestum est quantâ nos veneratione libros nostros prosequamur. Cum enim tot jam sæcula effluxerint, *nemo nec adjicere quidquam nec ab iis demere aut mutare quidquam ausus est;* sed omnibus Judæis statim a primâ nativitate congenitum est ut hæc scripta credant *Dei dogmata* et eis inhæreant, ac *pro eis*, si opus sit, *libenter moriantur*". (*Joseph*, Contra Apion., l. I, n. 8). Notat tamen *V. Katheren*, l. c. 587 sq. Josephum valde probabiliter hic exponere mentem *Pharisæorum*, non autem omnium Judæorum etiam in Palæstinâ degentium.

[2] Hæc argumenta exposita vide ap. *Cornely*, Introd. p. 39 sq., Compend. p. 14 sq.; *Vigouroux*, Dict. de la Bible, l. c., ubi rem non esse certam fatetur : "Il *semble raisonnable* de retenir qu'Esdras a joué un rôle important dans la fixation du Canon" ... (p. 140).

[3] Comment. t. III, p. 356 sq. ed. 1724.

[4] Variis modis explicatur illa discrepantia inter Judæos Palæstinæ et Judæos Alexandriæ; nonnulli putant libros deuterocanonicos primum

pendendum est quid Christus et Apostoli, necnon Patres et Concilia hâc de re docuerint.

44. (**A**) Jamvero Christus et Apostoli libros deuterocanonicos simul cum protocanonicis adhibuerunt et *canonizârunt*, *non* quidem *formali* definitione, sed usu suo. Imprimis fere omnes citationes quæ in N. Test. occurrunt, desumuntur ex Alexandrinâ versione, quæ deuterocanonicos complectebatur; insuper haud raro ad deuterocanonicos non minus quam ad protocanonicos alludunt[1]. Porro, si hos ut canonicos non agnovissent, fideles in errorem induxissent, promiscue eodem modo his omnibus libris utendo. Ergo Christus et Apostoli libros etiam deuterocanonicos ut sacros habuerunt.

45. (**B**) Trium priorum sæculorum Patres libros deuterocanonicos acceperunt ut canonicos, fatentibus ipsis adversariis[2]. Ita *S. Clemens Papa*, librum Judith eodem modo laudat ac librum Esther, et ex eo æque ac Tobiâ expressio-

---

in canonem Judæorum fuisse relatos, et postea a Judæis Palæstinæ exclusos, ab Alexandrinis autem retentos, sed talis opinio nullo fulcitur argumento. Forsan melius est dicere Palæstinenses, qui veterum traditionum tenacissimi erant, noluisse in canonem recipere libros sacros recenter scriptos, dum Alexandrini, quorum mens latius patebat, eos libenter acceperunt : sic enim possent intelligi verba *Josephi* (l. c.) : "Ab Artaxerxe autem usque ad nostram memoriam sunt quidem singula litteris mandata, sed non in æquali auctoritate libri habiti sunt cum præcedentibus, quia non accurate perspecta erat successio prophetarum".

[1] Cfr. *Jac.* I. 19 et *Eccli.* V. 13; *Matt.* VI, 14 et *Eccli.* XXVIII, 2; *I Petr.* I, 6 et *Sap.* III, 3 sq.; *Matt.* XXVII, 39 sq. et *Sap.* II, 17 sq. etc.; alia exempla vide apud *Cornely*, p. 64; ut vis argumenti percipiatur, textus græcus legi debet.

[2] Ita *E. Reuss* (op. cit., p. 99 ed 1863) : "Les théologiens de cette époque (II sæc.) ne connaissent l'Ancien Testament que dans la recension grecque dite des Septante, et par conséquent ne font point de distinction entre ce que nous appelons les livres canoniques et les livres apocryphes (deuterocanoniques). Ils citent ceux-ci avec autant de confiance que les premiers, avec les mêmes formules honorifiques, et en leur attribuant une égale autorité basée sur une égale inspiration". Nec aliter *Standay*, qui præterea scribit romanas definitiones de Deuterocanonicis cum factis historicis conciliari posse. (Inspiration, 1893, p. 275).

nes mutuat; utitur pariter Sapientiæ et Ecclesiastici libris; item *Hermas* Sapientiam, Ecclesiasticum et 2um Machabæorum librum allegat; *S. Polycarpus* Tobiam adhibet; *S. Irenæus* pariter nonnulla allegat testimonia ex deuterocanonicis desumpta; et ita de ceteris. Immerito autem in contrarium allegantur testimonia *S. Justini, S. Melitonis Sard. et Origenis:* prior enim, contra Judæos arguendo, non semel declarat se ex illis solum libris argumentari velle, quorum auctoritas ab adversariis admittitur; duo autem posteriores, locis allegatis, canonem Judæorum (Palæstinensium) solummodo tradere volunt, ideoque libros deuterocanonicos recensere nequeunt. Unde merito concluditur testimonium Patrum hujus ætatis esse moraliter unanime. Jamvero quis credet vetustiores Patres, qui doctrinæ ab Apostolis receptæ custodes vigilantissimos sese præbuerunt, simul et eodem modo allegâsse libros deuterocanonicos ac protocanonicos, nisi id ab Apostolis apostolicisque viris didicissent? Ergo hujusmodi libri tanquam canonici a Christo et Apostolis habiti sunt.

Quarto autem et *quinto* sæculis, insigniores Patres, saltem plerique, in suis scriptis libros deuterocanonicos tanquam canonicas Scripturas allegârunt. Fatendum est quidem nonnullos, præsertim in Oriente, parum accurate de eorum canonicitate locutos esse; quum enim conversarentur cum Judæis, et aliunde in his libris non eamdem doctrinæ substantiam invenirent ac in protocanonicis, de eorum canonicitate dubitabant, licet eorum utilitatem libenter agnoscerent [1]. Non obstantibus tamen his Doctoribus, communis opinio, jugi Ecclesiæ usu firmata, prævaluit, et pauca tantum controversiæ vestigia Medio Ævo remanserunt.

46. (C) Aliunde decreta Conciliorum ac Rom. Pontifi-

[1] Inter quos celebriores sunt *S. Athanasius* (Epist. fest. 39), *S. Cyrillus Hieros.* (Catech. IV, 33, 35, 36), *Rufinus*, *S. Hieronymus* (in prologo Galeato). Hæc habet *Athanasius* (l. c.): "Qui (deuterocanonici) in canonem quidem non sunt relati, sed quos Patres statuerant legendos iis, qui nuper accesserunt et catechizari atque pietatis doctrinam discere student: Sapientia Salomonis et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, doctrina quæ vocatur Apostolorum et Pastor". De quibus vide *Cornely*, Introd. p. 90 seq.; Compend., p. 25 sq.

cum rem extra controversiam posuerunt. Ita Conc. *Hipponense* (a. 393) et *Carthaginensia* duo (397, 419) catalogum confecerunt divinarum Scripturarum, ubi libri deuterocanonici simul cum aliis recensentur [1]. *Innocentius I.* (a. 405) [2], necnon *decretum Gelasianum*, quarto vel quinto sæculo editum, ac *Leo III.* (795-816) in decreto de apocryphis Scripturis, eodem modo loquuntur. Conc. *Trullanum* (a. 692), a Græcis habitum tanquam continuatio conc. œcumenici VI, eumdem catalogum accepit, Græcique hodierni, etiam schismatici, eum adhuc retinent : quod certo non facerent, nisi de ejus apostolicitate certi essent. Merito igitur *Tridentinum* rem definivit; dato enim *historice* quædam dubia excitari posse, Ecclesiæ infallibili sane competit ea solvere, ac canonem modo authentico determinare vi auctoritatis sibi a Christo commissæ.

47. 2° *Quoad Canonem N. Testamenti.* (**A**) Evangelium vivâ voce primum prædicatum est, nec Apostoli aliquid scripserunt nisi datâ occasione, et speciali urgente necessitate, nec generatim pro universali Ecclesiâ, sed pro particularibus ecclesiis ; nunquam enim in proposito habuerunt summam totius veritatis christianæ suis scriptis consignare. Unde temporibus apostolicis, nulla erat completa et officialis librorum Novi Testamenti collectio, sed hæc nonnisi successive efformata est [3] ; et initia canonis evangelici obscuritate quâdam involvuntur : qui enim vivam Apostolorum vocem audierant, rarius ad eorum scripta appellabant, nec usus prævaluerat illis temporibus citationes *de verbo ad verbum* referendi.

Attamen jam S. Petrus loquitur de collectione quâdam epistolarum S. Pauli, quas Vet. Testamento æquiparat : "Carissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut et in omnibus epistolis.... quæ indocti et instabiles depravant, sicut et *ceteras Scripturas* [4]". Pariter S. Paulus canonicam auctoritatem Evangelio

[1] Apud *Denzinger*, Enchirid., n. 49. — [2] Ap. *Denzinger*, n. 59.

[3] Quod fateri coguntur ipsi Protestantes, licet hoc contra eorum principia de regulâ fidei militat. Ita, inter alios, *Watkins*, Modern Criticism and the Fourth Gospel, Bampton Lect. 1890, p. 140-141.

[4] *II Petr.* III, 15-16.

Lucæ tribuere videtur, dum solemni formulâ "*dicit Scriptura*" allegat verba Christi prout in tertio Evangelio leguntur [1].

48. (**B**) Patres *apostolici* sæpe, in citandis textibus N. Test., formulis utuntur quibus soli libri canonici allegari solent. Ita *S. Clemens Papa* asserit S. Paulum *divinitus inspiratum* ad Corinthios scripsisse [2]; in epistolâ *S. Barnabæ* ascriptâ, Evangelium S. Matthæi tanquam Scripturæ pars citatur [3]; *S. Ignatius M.* Evangelia Prophetiis anteponit: "Oportet attendere Prophetis, præcipue autem Evangelio" [4]. Ex quibus inferre licet jam initio sæculi secundi fuisse quamdam collectionem complectentem Evangelia et Apostolorum epistolas; hæc autem collectio deuterocanonicos etiam libros continebat, quatuor aut quinque epistolis exceptis [5]: quæ quidem exceptio facile explicatur, si attendatur opera Patrum esse pauca, eorumque scopum minime fuisse integrum tradere canonem.

Secundo autem et *tertio* sæc. jam disertiora et accuratiora inveniuntur testimonia de Canone Novi Testam. sive in operibus Patrum, sive præsertim in *fragmento Muratoriano*, quod exhibet libros tanquam canonicos in Ecclesiâ Romanâ habitos; ex quibus constat eo tempore in canone omnes reperiri libros N. Test., exceptis *ep. ad Hebræos* et *2ª Petri*. In Ecclesiâ autem Alexandrinâ, jam ineunte sæc. tertio, integra habebatur collectio, quum *Origenes* omnes et solos nostri canonis libros agnoverit [6]. Præterea, occasione hæresis Montanistarum (qui contendebant prophetias a coryphæis sectæ editas, esse divinitus inspiratas), Ecclesia docuit illos tantum libros inspiratos esse qui ab Apostolis scripti fuerant, vel ab eorum discipulis, cum eorum directâ approbatione: et ita traditum est criterium, quo canonici libri a non canonicis facilius distingui possent. Itaque *Pastor Hermæ*, qui in multis ecclesiis ut canonica scriptura lectus

[1] *I Tim.* V, 18; cf. *Luc.* X, 7. — [2] Ep. ad Corinth., n. 47.

[3] Ep. Barnabæ, n. 4. — [4] Ad Smyrnens., 7, 8.

[5] Ad cujus evidentiam, legere potes Indices quos *Funk* suæ Patrum Apostolicorum editioni addidit.

[6] *Origen.*, in Jos., homil. n. 7, 1.

fuerat, e canone ejectus est; epistola autem ad Hebræos retenta fuit, quamvis ejus Paulina origo in dubium vocaretur, quia ab uno ex Pauli discipulis, eo approbante, scripta censebatur.

Quarto sæc., teste Eusebio[1], plerique hodierni canonis libri ab *omnibus* ecclesiis accipiebantur, pauci (epp. *Jacobi, Judæ, II. Petr., I et II Joa.*) a *plurimis* agnoscebantur, sed *Apocalypsis* inter *spurios* a nonnullis recensebatur, quia erroribus millenariorum favere videbatur. Postea vero Concilia provincialia et Pontifices, de quibus supra (n. 46) in canonem retulerunt omnes libros quos hodie ut canonicos accipimus, ita ut mediâ ætate vix ullum permanserit dubium de eorum inspiratione; *Tridentinum* tandem rem definivit, ut supra diximus.

49. Ex quibus concludere licet inveniri quidem in historicis priorum ætatum documentis solidum *fundamentum*, quo innixa auctoritas infallibilis Ecclesiæ potuerit, divino Spiritu assistente, canonem integrum certo determinare; sed ratio privata, solis argumentis historicis, quorumdam sane librorum canonicitatem, non autem omnium probare posset, propter dubia quæ variis temporibus hâc de re orta sunt, ac hodie etiam inter Protestantes perseverant. Quo sensu *Augustinus* scripsit[2]: "Ego vero Evangelio non crederem, nisi me catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas"; nec minus diserte *Cyrillus Hieros.*[3]: "Studiose, idque ab Ecclesiâ, quinam V. Test. libri, qui vero Novi sint, disce... eos solos studiose meditare et versa quos etiam in Ecclesiâ cum certâ fiduciâ legimus". Et ita confirmatur quæ de regulâ fidei diximus[4].

[1] *Euseb.*, Hist. Eccles., III, 25.

[2] Contra ep. fundament., c. 5.

[3] Catech. IV, n. 33, 35.

[4] *De Ecclesiâ*, n. 167. Merito igitur scribit *Von Hügel* (The Church and the Bible, *Dublin Review*, oct. 1895, p. 284) solummodo *nucleum* Veteris ac Novi Testamenti ut divinum historicis argumentis probari posse, ceteros autem libros nonnisi Ecclesiæ auctoritate tanquam canonicos haberi. Quod nonnulli Protestantes agnoscunt; ita *Gore* (Lux Mundi, p. 283) ait difficiliorem in dies evadere fidem in Scripturam absque fide in Ecclesiam.

II. De sacræ Scripturæ inspiratione[1].

50. Jam constat omnes libros utriusque Testamenti, a *Tridentino* recensitos, canonicos esse ac proinde inspiratos; sed, quo melius pateat quænam auctoritas his libris sit tribuenda, *naturam* et *extensionem* inspirationis expendere necesse est. Hæc est quæstio *facti*, non juris : non enim quæritur quomodo Deus sacros libros inspirare *potuerit*, sed quomodo eos *de facto* inspiraverit ; ideoque *auctoritate* tum Scripturæ tum Ecclesiæ, non autem ratione solvi potest. Pauca tamen de variis opinionibus et erroribus prænotare oportet.

51. 1° *Variæ opiniones.* (A) Antiqui *Protestantes* inspirationis notionem exagerârunt, docentes omnia Spiritu S. *dictante* conscripta esse, ita ut auctores sacri nihil aliud sint nisi *calami*, quibus Spiritus utebatur[2] ; imo quidam dixerunt etiam *consona* et *vocalia* cum *punctis* in textu originali dictata fuisse. Hodie vero communiter hanc *mechanicæ dictationis* theoriam, multique in contrarium excessum lapsi sunt, vel nimis coarctando inspirationem, vel generalem et vagam inspirationem admittendo, qualis poetis aut oratoribus tribuitur, imo singulis Christianis[3].

---

[1] *M. Canus*, op. cit. l. I, c. 16 sq.; *Fr. Schmid*, De inspirationis Bibliorum vi et ratione, Brixinæ, 1885; *Franzelin*, de Trad. et Script., de div. Script. th. 2 sq.; *Mazzella*, de Virt. infusis, n. 940 sq., *De Groot*, q. XVI, a. 4 ; *Berthier*, n. 91 sq.; *Cornely*, Compend. Appendix I, p. 623 sq.; *Vigouroux*, Manuel Biblique, n. 8 sq.; *Pesch*, n. 605 sq.; *Tepe*, n. 760 sq.; *A. Loisy*, Les Etudes Bibliques, Amiens, 1894, p. 60 sq.; *Dausch*, Die Schriftinspiration, 1891; *P. Brucker*, Questions actuelles d'Ecriture Sainte, 1895; *B. Manly*, The Bible doctrine of Inspiration, N. York, 1888; Inspiration, A clerical Symposium on "In what sense, and within what limits, is the Bible the Word of God", London, 1885; *Sanday*, Inspiration, 1893; *Vacant*, op. cit., t. I, p. 456 sq.

[2] Ita *Quenstedt* (Theol. didactico-polem., I, 55) : "Solus Deus, si accurate loqui velimus, S. Scripturæ auctor dicendus est, Prophetæ vero et Apostoli auctores dici non possunt nisi per *catachresin*, utpote qui potius Dei *calami* et *Spiritûs S. dictantis notarii* fuerunt". Expressius etiam Formula consens. Helvet., c. 2 : "Hebræus Vet. Testamenti codex, tum quoad consona tum quoad vocalia sive puncta ipsa, sive punctorum saltem potestatem θεόπνευστος (inspiratus)".

[3] Ita *Coleridge*, Confessions of an inquiring Spirit, Letter 7 ; *Mauri-*

(B) Inter *Catholicos* autem, fuére qui notionem inspirationis minus accuratam tradiderint. (a) Quidam, cum *Holden* et *Jahn* [1], putârunt ad inspirationem sufficere *assistentiam Spiritus S. ad præcavendos errores :* et ita inspiratio non differret ab assistentiâ Pontificibus promissâ. (b) Alii, cum *Lessio* [2], dixerunt ad inspirationem sufficere ut liber, humanâ industriâ exaratus, per *subsequentem approbationem divinam*, ab omni errore immunis declaretur ; nonnulli, longius procedentes, affirmârunt aliquos libros nonnisi *per subsequentem Ecclesiæ approbationem* sacros effectos fuisse [3]. (c) Alii tandem docuerunt inspirationem non ad omnia quæ in Scripturâ leguntur sese extendere, sed solum ad res majoris momenti, præsertim ea quæ fidem et mores spectant aut cum eis connectuntur [4]. Pauci etiam putârunt inspirationem, licet ad omnia sese extendentem, non reddere auctores sacros ab omni errore immunes, præsertim in rebus historicis aut scientificis [5].

52. 2° *De naturâ inspirationis.* Doctrina autem catholica a pluribus Conciliis fuit definita : *Tridentinum*, Florentini decretum renovans, declaravit Deum esse *utriusque Testamenti auctorem ;* et *Vaticanum* hanc declarationem amplians (Const. *Dei Filius*, c. 2) ait : " Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo quod solâ humanâ industriâ concinnati, suâ deinde auctoritate sunt approbati; nec ideo dumtaxat quod revelationem sine errore contineant; sed propterea quod, *Spiritu S. inspirante conscripti, Deum habent auctorem*, atque ut tales ipsi Ecclesiæ traditi sunt ".

---

ce, Theological Essays, p. 339, Cambridge, 1853; ita pariter *Liberales* et Unitarii.

[1] *Holden*, Analysis fidei div., I, 5; *Jahn*, Introduct. ad divinos libros V. T., t. I, § 19

[2] *Lessius* tamen postea addidit librum non posse dici inspiratum, nisi ex divino instinctu fuerit compositus. Cf. *Acta Vatic.*, ed. Lacens., p. 140.

[3] Ita *Haneberg*, Historia revel. biblicæ ed. 1850, qui tamen post C. Vaticanum laudabiliter hanc sententiam emendavit.

[4] Quam sententiam exposuit *J. H. Newmann* in periodico *The Nineteenth Century*, febr. 1884.

[5] Cf. *Di Bartolo*, Critères théologiques, Paris, 1889, p. 254 sq.; *Mgr d'Hulst*, La Question Biblique.

(A) Ex his patet libros inspiratos divinos esse non solum ratione materiæ quam continent, sed etiam ratione *auctoris;* non solum continent verbum Dei, sed vere *sunt* verbum Dei scriptum, ita ut Deus vere sit eorum *auctor*, i. e. *causa efficiens principalis* [1]. Deus siquidem potest esse auctor alicujus rei multiplici modo : uti *causa universalis* omnium operum quibus cooperatur per concursum naturalem aut per gratiam ; ut causa *particularis unica*, quæ sine concursu alterius, totum producit effectum ; ut *causa particularis principalis*, quæ utitur aliquo agente creato tanquam causâ instrumentali. Jamvero Deus est auctor sacrorum librorum hoc ultimo modo, quatenus humano scriptore utitur tanquam instrumento ; duplex est igitur auctor Scripturæ : *Deus*, qui est causa principalis, et sacer scriptor, qui est causa instrumentalis, non quidem mere mechanica, sed intelligens ac libera [2]. Inspiratio enim proprium scriptoris laborem non excludit ; nam auctor libri Machabæorum asserit se ex libro Jasonis multa excerpsisse, et *non facilem laborem, sed negotium plenum vigiliarum et sudoris assumpsisse* [3] ; Lucas declarat se in omnia, de quibus scripturus erat, diligenter inquisisse [4] ; et Joannes dicit se ea scripsisse quæ viderat [5] ; minime ergo excluduntur industria, studium, documentorum ac testium usus [6].

---

[1] Quod optime declarat *J. H. Newman* (*Nineteenth Century*, febr. 1884, p. 188).

[2] Quod jam exposuerat *S. Thomas* (Quodlibet. VII, a. 14, ad 5) : Auctor *principalis* sacræ Scripturæ est Spiritus S., qui in uno verbo sacræ Scripturæ intellexit multo plura quam per expositores sacræ Scripturæ exponantur, vel discernantur : nec est etiam inconveniens quod homo, qui fuit *auctor instrumentalis* sacræ Scripturæ, in uno verbo plura intelligeret". Cf. *Pégues*, Une pensée de S. Thomas sur l'Inspiration, Revue thomiste, mars 1895.

[3] *II Machab.*, II, 27. — [4] *Luc.* I, 3. — [5] *Joa.* XIX, 35 ; *I Joa.* I, 1.

[6] Recte igitur *E. Levesque* (Essai sur la nature de l'Inspiration, Revue des Facultés Cath. de l'Ouest, Déc. 1895, p. 211) : " L'esprit, quand il reçoit, est passif ; quand il transmet, il est actif. Dans l'inspiration, ce n'est pas un simple canal inerte qui m'apporte une chose toute faite; c'est une faculté vivante qui travaille sur des connaissances acquises naturellement ou surnaturellement, et, en les exprimant au dehors, leur donne une vie, un cachet personnels". Cfr. *Revue Bibli-*

53. (B) Quomodo autem Deus et homo ad sacrorum librorum compositionem concurrant, sic feliciter exponit *Leo XIII* (Encycl. *Providentissimus*, 18 nov. 1893) : "Nam supernaturali ipse virtute ita eos ad scribendum *excitavit* et *movit*, ita scribentibus astitit, ut ea omnia eaque sola quæ ipse juberet, et recte *mente conciperent*, et fideliter conscribere *vellent*, et apte *infallibili veritate exprimerent* : secus, non ipse esset auctor sacræ Scripturæ universæ". Tria ergo ad inspirationem requiruntur : (a) efficax *motio voluntatis* ad scribendum "*excitavit et movit*" ; etiam quando scriptor sacer ex circumstantiis externis ad scribendum adductus est, v. g. quando Paulus ad Philemonem scripsit occasione fugæ Onesimi, vel quando Marcus a Romanis rogatus est ut scriberet, Deus voluit eos scribere, omniaque ad hoc disposuit. Auctores quidem voluerunt scribere, sed non sine speciali motione Spiritûs Sancti ; Deus ergo remanet causa principalis, scriptorem efficaciter movens tanquam instrumentum liberum.

(b) *Illuminatio quædam intellectûs*, vi cujus scriptor ea omnia eaque sola recte mente concipit quæ Deus vult scribi. Hoc autem non importat revelationem ; revelatio proprie dicta est manifestatio supernaturalis alicujus veritatis antea ignotæ, et nihil aliud supponit in subjecto nisi *passivam* veritatis receptionem ; dum inspiratio non supponit necessario manifestationem ignotæ veritatis, sed sæpius versatur circa res jam notas ; quandoque homines inspirati revelationem acceperunt, sed hæc revelatio non erat inspiratio, sed potius aliquid prærequisitum ad inspirationem, quando videlicet auctor sacer prorsus ignorabat rem de quâ scripturus erat ; aliunde, sive per revelationem sive naturaliter novisset veritates scribendas, *active* laborare debebat ad ea concipienda et exprimenda quæ Deus scribi volebat, ut constat ex jam dictis. Neque necessarium est ut auctor conscius sit inspirationis supernaturalis, quum homo multarum hujusmodi motionum conscius non sit ; plerique tamen theologi censent de facto scriptores inspiratos suam inspirationem

que, L'Inspiration des Livres SS. ; L'Inspiration et les exigences de la Critique, avril et juillet 1896.

novisse, quia id magis convenire videtur instrumento rationali.

(c) *Assistentia divina*, ne scriptor aliquid omittat ex eis quæ Deus vult consignari, aut quidquam eis addat, vel præsertim ne in errorem proprie dictum cadat, ut infra fusius declarabitur.

54. Ex hoc intelligi datur quale judicium sit ferendum de variis opinionibus supra relatis. (a) Ad inspirationem *non sufficit assistentia divina*, tum quia græca vox θεόπνευστος, quâ designatur Scriptura sacra[1], positum antecedentem impulsum significat, non autem solam negativam assistentiam, tum quia definitiones *ex cathedrâ* R. Pontifices, Deo assistente, conditæ, dici nequeunt inspiratæ; aliunde simplex assistentia non sufficit ut Deus sit auctor libri. (b) Neque *subsequens approbatio* inspirationi æquiparanda est; episcopus enim, librum approbando, etiam postquam *ex integro* eum legerit, sane non fit auctor hujus libri. A fortiori insufficiens est *approbatio subsequens ab Ecclesiâ data:* hæc enim inspirationem creare nequit, sed tantum declarare. (c) Aliunde inspiratio non requirit ut *dictentur* sive cogitationes sive verba, sed sufficit ut auctor inspiratus, sub influxu divini luminis, conceptum efformet eorum quæ scribenda sunt[2]. Ex hoc intelligi potest cur sacri auctores *eumdem* sermonem *diverso* modo referant, licet is, cujus verba referuntur, nonnisi uno modo ea retulerit; quod occurrit non solum in sermone Christi supra montem[3], sed etiam in verbis Christi SS. Eucharistiam instituentis[4]. Sic etiam explicari possunt multæ *apparentes* contradictiones; v. g. quando Christus Apostolis præcipit ne quid tollerent in viâ, *nisi virga tantum*, juxta Marcum[5], *neque virgam*, juxta Lucam[6], Evangelistæ verba Christi referre nolunt, sed solum ejus mentem: mens autem Domini erat ut discipuli *statim*

[1] *II Tim.* III, 16. Græca vox etymologice significat *afflatu divino actus* et de iis usurpatur quorum scripta vel sermones ad divinum impulsum referendi sunt; cf. *Schleusner's* Lexicon, ibi.

[2] Cf. *S. Thom.* 2. 2. q. 174, a. 2 ad 3; De Verit. q. 12, a. 12.

[3] Cf. *Matt.* V-VII; *Luc.* VI, 20.

[4] *Matt.* XXVI, 26; *Luc.* XXII, 19; *Marc.* XIV, 22; *I Cor.* XI, 23.

[5] *Marc.* VI, 8. — [6] *Luc.* IX, 3.

iter aggrederentur, etiam sine virgâ, si præsto non esset. Sic forsan componi potest controversia de *inspiratione verbali*: si per eam intelligatur *mechanica dictatio*, prout ab antiquis Protestantibus advocata fuit et forsan a paucis Catholicis, certo rejicienda est; si vero dicatur eam consistere in eo quod verba seliguntur a scriptore, sub influxu ac proinde inspiratione Dei, hæc admitti potest et debet[1], quum libri sacri, juxta *Vaticanum*, *Spiritu sancto inspirante, conscripti fuerint.*

55. 2° *De Inspirationis extensione.* (**A**) Ex conceptu inspirationis supra tradito, sequitur eam ad omnia sese extendere, nec limitari posse ad res fidei et morum. Hoc jam deducebant theologi ex verbis *Tridentini* (l. c.) "cum omnibus partibus suis", licet hæc magis directe referantur ad *partes* librorum, quorum canonicitas aut genuinitas in dubium vocabantur; sed res extra controversiam posita est a *Leone XIII* (Encycl. *Providentissimus*): "Nec enim toleranda est eorum ratio, qui ex istis difficultatibus sese expediunt, id nimirum dare non dubitantes, *inspirationem divinam ad res fidei morumque, nihil præterea, pertinere*". Revera Deus non potest esse *auctor principalis* sacrorum librorum sensu exposito, nisi ea omnia inspiraverit quæ in eis continentur; quamvis enim scriptores ipsi in horum compositione suas partes habuerint, nihil tamen scripserunt nisi Deo excitante et adjuvante, ita ut totum opus sit Dei tanquam causæ principalis, et scriptoris tanquam causæ instrumentalis liberæ[2].

56. (**B**) Ex hoc pariter sequitur *omnem formalem ac positivum errorem a sacris Scripturis excludi.* Quod aper-

[1] Cf. *Levesque*, l. c.; *J. Bruneau*, A page of contemporary history on Biblical inspiration apud *Amer. Eccles. Review*, march 1896.

[2] Sæpe objicitur indignum esse Deo minutas circumstantias inspirâsse, quales v. g. leguntur apud *Tob.* XI, 9; sed hoc oritur ex falso conceptu inspirationis; statim ac admittitur inspirationem non esse revelationem aut dictationem, sed *influxum* Dei in scriptorem, facile intelligitur scriptores sacros, qui liberi sub hoc influxu manent, eas referre circumstantias quæ ingenio suo accommodantur, quin divina majestas his offendatur.

tissime declarat ac probat *Leo XIII* (l. c.): "Tantum vero abest ut divinæ inspirationi error ullus subesse possit, ut ea per se ipsa, non modo errorem excludat omnem, sed tam necessario excludat et respuat, quam necessarium est Deum, summam Veritatem, nullius omnino erroris auctorem esse. Hæc est antiqua et constans fides Ecclesiæ, sollemni etiam sententiâ in Conciliis definita Florentino et Tridentino; confirmata denique atque expressius declarata in C. Vaticano... Nihil admodum refert Spiritum S. assumpsisse homines tanquam instrumenta ad scribendum, quasi non quidem primario auctori, sed scriptoribus inspiratis quidpiam falsi elabi potuerit... Qui in locis authenticis Librorum sacrorum quidpiam falsi contineri posse existiment, ii profecto aut catholicam divinæ inspirationis notionem pervertant, aut Deum ipsum erroris faciant auctorem". Nihil sane expressius optari potest. Quod aliunde ex præcedentibus logice consequitur. Deus enim summe verax, qui nec decipi nec decipere potest, permittere nequit *errorem proprie dictum* irrepere in librum cujus est auctor. Porro, ex dictis, Deus est vere auctor omnium Librorum Veteris et Novi Testamenti; ergo nullus est error *proprie dictus* in Scripturâ.

57. (C) *Attamen*, ut sapientissime animadvertit *C. Pesch S. J.* (n. 629), vi inspirationis non omnia eodem modo vera sunt: "Quamvis autem omnes sententiæ S. Scripturæ sint inspiratæ et infallibiliter veræ, tamen bene notandum est *quibusdam sententiis inspiratis non absolutam, sed relativam veritatem convenire*". Nam Spiritus S. pro hominibus scribebat, ideoque eo modo ut ab iis intelligi posset; quare hominum usui se accommodavit, et in rebus de quibus secundum externam apparentiam loqui solent, eodem quo loquuntur modo ipse locutus est, vel, si velis, sacros auctores permisit scribere. Ita v. g. Scriptura loquitur de motu et occasu solis, de lunâ ut stellis majore etc. non secundum objectivam rerum veritatem, sed secundum consuetum loquendi modum; si quis autem ex hoc accommodato scribendi modo judicaret res existere prout describuntur, *sibi ipsi ascribere deberet, si in errorem inducitur.* Quod jam intellexerant

nonnulli Patres ac theologi. Ita *S. Hieronymus*[1] scribit: "Quasi non multa in Scripturis sanctis dicantur *juxta opinionem illius temporis quo gesta referuntur*, et non juxta quod rei veritas continebat". Idem ait *S. Thomas*[2]: "Moyses rudi populo loquebatur, quorum imbecillitati condescendens, illa solum eis proposuit *quæ manifeste sensui apparent*". Quod principium *Leo XIII.* sancivit (l. c.): "De cujus æquitate regulæ in consideratione sit primum scriptores sacros, seu verius Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli saluti profutura; quare eos, potiusquam explorationem naturæ recte persequantur, res ipsas aliquando describere et tractare aut *quodam translationis modo*, aut sicut *communis sermo per ea ferebat tempora*, hodieque de multis fert rebus in quotidianâ vitâ, ipsos inter homines scientissimos... Scriptor sacer *ea secutus est quæ sensibiliter apparent*, seu quæ Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit *humano more*". Igitur in rebus *scientificis*, et, juxta quosdam[3], etiam in rebus *historicis*, Scriptura sæpe adhibet modum loquendi vel narrandi tunc temporis usurpatum, nec tam sollicite curat de chronologiâ et geographiâ ac moderni scriptores, quum ejus scopus non sit scientias humanas tradere, sed viam salutis docere, ita ut facta ibi relata sint potius occasio veritates quasdam morales exponendi. Hinc, in hujusmodi materiis, non est quærenda veritas completa et absoluta,

[1] In Jerem. Prophet., c. XXVIII, v. 10-11.

[2] S. theol., I, q. 70, a. 1 ad 3.

[3] Ita *S. Hieronymus* supra allegatus; *de Smedt*, Principes de la critique historique, Paris, 1883, p. 56. not. 3, ubi post citata Hieronymi verba, addit: "Il est vrai que S. Jérôme parle ainsi à propos des récits *historiques*, mais son principe est général et doit s'entendre *a fortiori* de ce qui a rapport aux phénomènes naturels". Ita etiam *Fr. Clarke* in folio *The Tablet*, 1894, p. 106; *V. Hügel*, Dublin Review, l. c. p. 296. Qui autem putant omnia quæ in libris historicis referuntur, absolute et sub omni respectu vera esse, simul fatentur non fuisse adhuc definitum quinam libri Vet. Testamenti sint vere historici; ita *Fr. Lucas S. J.* (The Month, june 1894, p. 154) scribit nullibi in Encyclicâ declarari quinam V. Testamenti libri vere historici sint, sed solum illos libros, qui historicum characterem præ se ferunt, errori non esse obnoxios.

sed tantum relativa, qualis videlicet cum scopo auctoris consonat[1].

Et sane vix fieri potest ut liber, etiam sub influxu Dei scriptus, sit absolute verus in omnibus materiis etiam scientificis; supponatur v. g. Moysen supernaturaliter fuisse instructum in astronomiâ, geologiâ etc.; certe de his rebus scribere non potuisset modo scientifico, prout fit in hodiernis libris; secus enim per multa sæcula a nemine fuisset intellectus, imo ejus descriptiones, licet in se veræ, tanquam falsæ fuissent habitæ[2]. Decebat igitur ut auctores sacri, in rebus hujusmodi, consuetum loquendi modum usurparent; nec in hoc ullus invenitur error proprie dictus, quum eorum scopus fuerit res describere, non prout sunt objective, sed quemadmodum apparent.

58. Quibus positis, jam facilius erit difficultates solvere quæ contra Scripturarum veritatem ab hodiernis rationalistis proponuntur. Imprimis aliquot *menda* in sacros codices irrepsisse, sive amanuensium culpâ, sive intentionaliter omnes libenter fatentur[3]; hinc *Leo XIII.* ait (l. c.): "Fieri quidem potest, ut quædam librariis in codicibus describendis minus recte exciderint; quod considerate judicandum est, nec facile admittendum, nisi quibus locis sit demonstratum". Præterea quandoque genuinus alicujus loci sensus dubius est, proindeque benigno sensu interpretari debet. Si quæ autem maneant res, quas difficile sit cum scientiis conciliare, inquirendum est utrum scriptor sacer allegorice vel litteraliter locutus fuerit, quisnam fuerit ejus scopus, utrum res voluerit describere ut sunt, vel potius ut apparent: et sic plerumque evanescent difficultates. Hæc generalia principia sufficiant: speciales enim objectiones solvuntur in cursu

[1] Ad rem scripsit *Shanz* (Theol. Quart.-Schrift, 1895, p. 188).

[2] Cf. *Reusch*, La Bible et la nature, Paris, 1867, p. 33.

[3] De his mendis vide *F. E. Gigot*, The Hebrew Bible ap. *Amer. eccles. Review*, febr. 1896, p. 111 sq. Ex his autem fidem nostram non periclitari auctor recte ostendit, quum fundamenta fidei nostræ textibus, ab omnibus ut integris admissis, innitantur, ut jam animadvertebat *R. Simon*, Histoire critique du V. Test., t. I, p. 8. Cfr. *Touzard*, De la conservation du texte hébreu ap. *Rev. Biblique*, 1897, jan. avril etc.

Introductionis biblicæ, aut in variis tractatibus theologicæ dogmaticæ specialis.

III. De usu Scripturæ in theologiâ[1].

Quum Scriptura sit verbum Dei, optima sane argumenta theologis præbet ; quo melius autem hoc thesauro utamur, expendere oportet *quomodo sit interpretanda*, ideoque pauca exponere 1° de Scripturæ *sensibus*, 2° de *legibus interpretationis*.

1° *De Scripturæ sensibus.*

59. (**A**) Sensus Scripturæ *in genere* est illa veritas quam Spiritus S. immediate vel mediate per scriptorem manifestari voluit. Duplex est, videlicet *litteralis* et *spiritualis*[2]. Prior ille est *quem verba immediate exprimunt*, seu quem sonat littera ; dicitur etiam *historicus*, quia respondet conceptui quem auctor, omnibus historicis adjunctis sedulo perpensis, exprimere voluit. Posterior autem, qui vocatur etiam *typicus* vel *mysticus*, ille est qui non suggeritur immediate a litterâ, sed a personis aut rebus, quæ ita a divinâ Providentiâ ordinantur ut alias res vel personas significent. Ita v. g. *Agar* et *Sara* sensu litterali uxores Abraham designant ; sensu autem typico, *duo testamenta* significabant[3]. Siquidem omnes Scripturæ ad Christum mediate vel imme-

[1] *S. Thom.* I, q. 1, a. 9-10; *Bellarm.*, de Verbo Dei, l. III, c. 1, sq.; *F. Patrizi*, De Interpretatione Bibliorum, Romæ 1844, 1876; *Ranolder*, Hermeneuticæ bibl. principia, Budæ, 1838, 1859; *Lamy*, Introduct. in S. Script., Lovanii, 1866, t. I, p. 219 sq.; *Reithmayr*, Lehrbuch der bibl. Hermeneutik (Kempten, 1874); *Ubaldi*, Introductio, vol. 3; *Vigouroux*, Manuel Biblique, vol. I, n. 161 sq.; *Cornely*, Introductio, vol. I, p. 510 sq.; Compend., p. 126 sq.; *Davidson*, Sacred Hermeneutics, Edinburgh, 1843; *J. C. K. Hofman*, Biblische Hermeneutik, Nördlingen, 1881 ; *Milton S. Terry*, Biblical Hermeneutics, New York, 1883; *P. Fairbairn*, Hermeneutical Manual, Edinburgh, 1858.

[2] Quem duplicem sensum sic exponit *S. Thomas* (I, q. I, a. 10) : " Illa ergo prima significatio, quâ voces significant res, pertinet ad primum sensum, qui est sensus *historicus*, vel *litteralis*. Illa vero significatio, quâ res significatæ per voces iterum res alias significant, dicitur sensus *spiritualis*, qui super litteralem fundatur, et eum supponit". Cf. Quodlibet. VII, q. VI, a. 14.

[3] *Galat.* IV, 24.

diate referuntur, et Antiquum Testamentum erat *figura*, vel *typus* aut *prophetia* eorum quæ sub N. Lege ventura erant, juxta illud Apostoli : "Hæc autem omnia in figurâ contingebant illis [1]. Multa igitur, quæ *litteraliter* de Patriarchis, aut Regibus, vel Prophetis prædicabantur, *typice*, seu spiritualiter de Christo intelligi debent.

(B) Sensus autem *litteralis* duplex esse potest, *proprius* et *metaphoricus : proprius* ille est qui immediate exsurgit ex verbis naturali suâ significatione acceptis ; *metaphoricus*, seu improprius, ille est qui exsurgit ex verbis non rigorose, sed figurative acceptis : hinc vocatur etiam *figuratus*. Quod *S. Thomas* [2] illustrat exemplo : "Utroque modo utitur Scriptura, sicut quum dicitur quantum ad primum quod *Jesus ascendit*, et quum dicitur, quod sedet *a dextris Dei*, quantum ad secundum". Vitanda est autem confusio inter sensum litteralem *metaphoricum* et sensum *spiritualem* seu *typicum*. Ut discrimen inter utrumque melius intelligatur, utemur exemplo : Agnus paschalis in Vet. Testamento erat typus Christi, ac proinde *typice* Christum significabat ; quando autem S. Joannes Baptista, Jesum ostendendo, dicebat "*Ecce Agnus Dei*", *metaphorice*, quamvis litteraliter, loquebatur.

(C) Sensus *typicus*, seu spiritualis, triplex pariter distinguitur : *allegoricus*, quando refertur ad ea quæ credenda sunt de Christo et Ecclesiâ militanti ; *tropologicus*, seu moralis, quando præfigurat ea quæ agere debemus, seu mores christianos ; *anagogicus*, quando respicit cœlum seu res sperandas. Quæ omnia Veteres his versiculis declarabant :

Littera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

Quod pariter vocabulo *Jerusalem* exponere solebant ; *litteraliter* enim urbem designat, *allegorice* Ecclesiam militantem, *moraliter* animam justi, *anagogice* Ecclesiam triumphantem.

60. (D) Præterea hic etiam commemorari potest sensus quem *accommodatum* vel *accommodatitium* vocant : hic nec directe nec indirecte est inspiratus, sed in eo consistit quod verba Scripturæ usur-

[1] *I Cor.* X, 11. — [2] *S. Thom.* in Galat. IV, lect. VII.

pantur ad aliam rem exprimendam ac ea quam auctor sacer expressit. Quod fit sive per *extensionem*, sive *per allusionem :* priori modo, quando ampliatur sensus Scripturæ, v. g. quando extenduntur ad sanctos in genere quæ de quibusdam tantum scripta sunt, ut sunt hæ similesve expressiones : "Inventus est justus et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio... Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus...[1] ; *posteriori modo*, quando textus applicatur rei omnino diversæ, v. g. quando verba "*Deus mirabilis in sanctis suis*[2] sanctis *hominibus* applicantur, dum in textu referuntur ad Dei sanctuarium.

Controvertitur utrum una eademque sententia in Scripturis possit habere *multiplicem* sensum litteralem. Affirmârunt *S. Augustinus*, *S. Thomas* et cum eo multi Scholastici : "Quia vero sensus litteralis est quem auctor intendit : auctor autem sacræ Scripturæ Deus est, qui omnia simul suo intellectu comprehendit, non est inconveniens, ut dicit Augustinus XII. Confessionum, si etiam secundum litteralem sensum in unâ litterâ Scripturæ plures sint sensus"[3].

Communius tamen moderni exegetæ[4] tenent sensum spiritualem posse quidem multiplicem esse, sed sensum litteralem, etiam in prophetiis, esse unum. Etenim in libris humanis nonnisi unus litteralis sensus cuique sententiæ competit; jamvero Scriptura ad normam libri humani scripta est, quia pro hominibus intenta fuit. Aliunde nullus citari potest locus in quo duplex sensus litteralis occurrat; sæpe in medium profertur hæc sententia[5] : "Generationem ejus quis enarrabit", quasi simul *divinum* et *humanum* Christi ortum significaret; periti autem linguæ hebraicæ hodie agnoscunt *neutrum* hic designari, quum verus sensus sit : quis inter ejus coævos intelliget eum occisum fuisse".

61. (E) Quibus positis, jam intelligere possumus quænam vis demonstrativa cuilibet censui competat : (a) sensus *litteralis* est vere verbum Dei certumque præbet argumentum ; (b) sensus *spiritualis*, quando certo constat, *ex se*

[1] *Eccli*, XLIV, 17, 25. — [2] *Ps.* LXVII, 36.

[3] S. Theol., I, q. I, a. 10; cf. de Potentiâ, q. IV, a. I. Inter modernos, *Le Hir* eamdem opinionem advocavit, præsertim in opere *Etudes Bibliques*, Les Prophètes d'Israël, I, p. 72-74, 81-83.

[4] Ita præsertim *Beelen*, Dissertatio theologica quâ sententiam vulgo receptam esse sacræ Scripturæ multiplicem interdum sensum litteralem, nullo fundamento satis firmo niti demonstrare conatur, Lovanii, 1845 ; *Patrizi*, op. cit.; *Cornely*, op. cit.

[5] *Isa.* LIII, 8.

eamdem vim demonstrativam habet ac litteralis, quum sit vere a Deo intentus ; *quoad nos* autem, debet probari sive ex alio Scripturæ loco, sive ex traditione : non enim in se evidens est ; quoad *adversarios*, videndum est utrum, ex suis principiis, hinc sensum typicum admittant vel non ; si eum non admittant, expedit aliis argumentis contra eos uti, eo magis quia quidquid essentiale sensu typico significatur, alibi sensu litterali magis evidenter significatur. (c) Sensus vero *accommodatus* nunquam tanquam argumentum adhiberi potest, quum non sit a Deo intentus ; sed eo uti possumus tanquam *ornamento* ad veritatem illustrandam, dummodo tamen verâ analogiâ fundetur ; v. g. peccator usurpare potest Hevæ verba : "Serpens decepit me"[1]. Quandoque autem sacri oratores eo abutuntur, absque ullo respectu ad sensum litteralem ; v. g. de B. Virgine prædicant "*posuerunt me custodem*"[2], immemores verborum quæ sequuntur "*et non custodivi vineam meam*" ; de SS. Corde Jesu dicunt : "Accedet homo ad cor altum et exaltabitur Deus"[3], dum in hoc psalmo agitur de malitiâ peccatorum et de gloriâ quæ ex eorum punitione Deo accrescit[4].

2° *De Legibus interpretationis.*

62. Quo facilius varios sensus Scripturæ discernamus, et mentem auctoris sacri assequamur, *hermeneutica* quasdam tradidit regulas, quas ars *exegeseos* deinde applicat. *Hermeneutica* est veluti clavis quæ Scripturæ thesaurum aperit ; hujus ope, *exegeta* divitias invenit, quibus utitur *theologus* ad expolienda probandaque fidei dogmata. Quum autem Scriptura sit liber *humanus* simul et *divinus*, regulas trademus *grammatico-historicas* omnibus libris communes, et regulas *catholicas* libro inspirato speciales.

63. (A) *Regulæ grammatico-historicæ.* Omnis legitima interpretatio eo tendit, ut, legibus grammaticæ historicisque adjunctis sedulo inspectis, lector recte intelligat ideas quas auctor scribendo in mente habuit ; ad quod obtinen-

[1] *Gen.* III, 13. — [2] *Cantic.* I, 6. — [3] *Ps.* LXIII, 98.

[4] Multa alia exempla invenies apud *P. Bainvel*, Les Contresens bibliques des Prédic., Etudes Relig. 15 nov. 1894; *Longhaye*, La Prédication, 1888, p. 296-301.

dum non parum inserviunt *textus*, *contextus*, *paralleli loci* variaque *commentaria*.

(a) *Textus* sedulo investigandus est, nam cognoscendæ sunt præprimis vocabulorum significationes ; proinde linguarum, in quibus Libri sacri scripti sunt, notitiam habere necesse est ad perfectam eorum intelligentiam ; vis enim primigenii textus totaliter in versionem transire nequit, ita ut, teste Hieronymo, ad *hebraicam veritatem* recurrere oporteat ; linguis igitur hebraicæ, aramaicæ et græcæ pro viribus suis studeant interpretes ac theologi [1]. Sic, ut pauca afferamus exempla, textum citatum "*generationem ejus quis enarrabit*", linguæ hebraicæ peritus ad Christi generationem nunquam referet ; pariter canonista, aramaicæ linguæ haud ignarus, nunquam utetur vocabulo *Maran atha* [2] ad speciale anathema designandum, quum nihil aliud significet nisi *Dominus noster venit*.

Neque satis est ad ipsa vocabula attendere ; ingenio linguæ ac populorum qui eâ utebantur studere necesse est ; orientalia enim idiomata longe differunt ab occidentalibus, præsertim styli discontinuitate, frequentioribus imaginibus, penuriâ vocum et charactere minime philosophico, ideoque aliâ interpretatione indigent. Frequens Bibliæ lectio, assiduum commercium cum Patribus aut scriptis Judæorum *post-biblicis*, v. g. Talmude etc., hoc nobis præstabunt.

Maximæ pariter utilitatis sunt *Grammaticæ* et *Glossaria* tum communia, tum specialiter ad intelligentiam utriusque Testamenti scripta : ex his enim prompte obtineri potest rectus vocum ac locutionum sensus [3].

---

[1] Non parvam utilitatem pariter affert studium aliarum orientalium linguarum, præsertim assyriacæ et arabicæ, quæ hebraicæ sunt affines : ex harum enim comparatione securius determinatur sensus vocabulorum quæ dubia sunt. Cf. *F. Delitzch*, The Hebrew language viewed in the light of Assyrian research, London, 1883 ; *Vigouroux*, Dict. de la Bible, t. I, p. 1172.

[2] *I Cor.* XVI, 22.

[3] Inter præcipua Glossaria sunt : *G. Gesenii*, Thesaurus linguæ hebr. et chald., Lipsiæ, 1835-53 ; *Joan. Buxtorfii*, Lexicon chald. thalm. rabb., Basilicæ, 1639, Lipsiæ, 1865 ; *E. Castelli*, Lexicon syriacum, Gottingæ, 1787 ; *Schleusner*, Lexicon in Septuaginta, Lipsiæ,

64. Nec minoris est utilitatis *variarum collatio versionum*[1]; quum enim ex variis manuscriptis desumptæ fuerint, quandoque menda quæ in textum primigenium irrepserant, versionibus corrigi possunt; aliunde versio est quædam ipsius textus interpretatio. Inter versiones autem latinas, una est quæ a *Tridentino* (sess. IV) authentica declarata fuit : " Sacrosancta synodus ... statuit et declarat, ut hæc ipsa vetus et *vulgata editio*, quæ longo tot sæculorum usu in ipsâ Ecclesiâ probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, et expositionibus pro authenticâ habeatur ". Latinæ *Vulgatæ* S. Hieronymus auctor dici potest : majorem enim partem ex textibus originalibus vertit, aut ad eorum fidem revocavit. Ad hoc opus arduis assiduisque laboribus sese præparaverat, non solum philosophiæ ac theologiæ studio, sed linguam hebraicam a rabbinis discendo, Palæstinam peragrando, variasque versiones conferendo; hinc versionem præstantissimam edidit, quam ipsi Protestantes non potuerunt non mirari[2]. Hæc versio *authentica* declarata est a Tridentino, eo sensu quod est officialis, fide digna : juridice enim authenticum dicitur instrumentum quod *ex se*, fidem facit in judicio, nec proinde rejici potest. Ex quo sequitur eam non solum esse immunem ab

1820; *Bretschneider*, Lexicon Manuale, Lipsiæ, 1840; *Schleusner*, Lexicon Græco-Latinum in N. Testam., Glasguæ, 1817; *Thayer*, Greek-english Lexicon of the N. Test., N York, 1887; *Weitenauer*, Lexicon biblicum Vulgatæ, Augustæ Vind. 1758; *Fr. Kaulen*, Handbuch zur Vulgata, Mainz, 1870.

[1] Præcipuas versiones invenire est in Polyglottis, quorum præcipua sunt *Complutensia*, a. 1502. curâ C. Ximenes edita; *Antuerpiensia* (1569-72), ed. ab Aria Montano; *Parisiensia*, curâ Guido M. Le Gay, 1629-1645; *Londinensia*, seu *Waltoniana*, curâ B. Walton, Londini 1657-1686, omnium optima; *Stier-Theile*, Polyglotten-Bibel zum praktischen Handgebranch, Bielefeld, 1890.

[2] Quorum testimonia non pauca collegit *Glaire*, initio gallicæ versionis *La Ste Bible selon la Vulgate*, Paris, 1889-90, vol. I, p. XI-XII. Circa Vulgatam cf. *Méchineau* in periodico *Etudes Religieuses*, Déc. 1894, Nov. Déc. 1895; *Batiffol*, La Vulgate hieronymienne, ap. *Revue Biblique* 1893, p. 544-559; *Smith*, Diction. of the Bible, voce *Vulgate; Vercellone*, Sulla authenticitâ delle singole parti della Bibbia Vulgata, Roma, 1866.

omni errore *pernicioso* circa fidem vel mores, sed etiam *substantialiter* esse conformem textui primigenio : secus enim non potuisset uti *officialis* agnosci. Ex hoc autem minime deduci potest eam immunem esse ab omni mendo vel errore etiam *levi*, nec unquam ab originali deviare : linguarum enim periti nôrunt nonnulla menda in eâ inveniri [1]; quædam quidem correcta sunt auctoritate Sixti V et Clementis VIII, sed alia relicta sunt, ut monet ipse auctor Præfationis editionis Clementinæ : " Quamvis in hâc Bibliorum recognitione in codicibus manuscriptis, hebræis, græcisque fontibus, et ipsis veterum Patrum commentariis conferendis non mediocre studium adhibitum fuerit; in hâc tamen pervulgatâ lectione, sicut nonnulla consulto mutata, ita etiam alia, *quæ mutanda videbantur, consulto immutata relicta sunt* ". Neque pariter prohibetur textibus primigeniis vel antiquis versionibus recurrere, ut expresse declarat *Leo XIII* (l. c.) : " Neque tamen non sua habenda erit ratio reliquarum versionum, quas christiana laudavit usurpavitque antiquitas, maxime codicum primigeniorum. Quamvis enim, ad summam rei quod spectat, ex dictionibus Vulgatæ hebræa et græca bene eluceat sententia, attamen si quid *ambigue*, si quid *minus accurate* inibi elatum sit, *inspectio præcedentis linguæ*, suasore Augustino, proficiet ". Itaque theologus Vulgatam ut fontem genuinum revelationis tuto adhibere potest, et ex omnibus textibus de *quorum constante usu dogmatico constat*, legitimum deducere argumentum : Ecclesia enim, quæ hoc dogma legit in tali Vulgatæ loco, eo ipso idem dogma docet, et hoc sufficit ut illud amplectamur, quum Ecclesia sit infallibilis. Attamen, si forte textus inveniatur in Vulgatâ, qui in textu primigenio aliisque versionibus desit, vel si inveniatur,

[1] Cf. *Levesque*, L'Authenticité et les erreurs de la Vulgate, *Revue biblique*, 1895, p. 645 sq. Nonnulli theologi Vulgatam textui hebraico vel græco anteponendam esse eamque ab omni errore immunem docuerant; quæ *pia exaggeratio* hodie communiter rejicitur, et merito, ut late probat *Cornely*, Introd., vol. I, p. 443 sq., vel Compend., p. 111; cf. *J. Thomas*, La Vulgate et le Concile de Trente, *Bulletin de l'Institut de Toulouse*, mars 1892. Critica editio Vulgatæ a Protestantibus *White* et *Wodsworth* in Angliâ edita est an. 1895.

sed sensu prorsus diverso, argumentum ex eo deductum legitimum quidem erit, sed *traditionale*, non scripturisticum. In locis ambiguis aut minus accuratis, Vulgata elucidari ac corrigi potest textu primigenio vel antiquis versionibus.

65. (b) *Contextus* etiam diligenter scrutandus est, quo melius pateat sensus ab auctore intentus. Tria præsertim sunt attendenda : *occasio* quâ locutus est auctor libri vel auctor alicujus sermonis in libro relati, et *scopus* quem sibi proposuit : hoc enim invento, sive ex Scripturâ ipsâ, sive ex aliis documentis, jam auctoris mentem multo facilius intelligere possumus; *argumentum generale* quod auctor sibi tractandum proposuit : nam omnis significatio generali argumento contraria, generatim rejicienda est, dum significatio huic consona admitti debet; ita v. g. quid Paulus per *Legem* et *opera Legis* in Ep. ad *Rom.* et *Gal.* intelligat, ex totâ arguendi ratione facile deducitur; *contexta oratio*, seu nexus idearum et vocabulorum inter se et cum eis quæ præcedunt vel consequuntur : nexus ille potest esse non solum *grammaticus* et *logicus*, sed etiam *psychologicus;* nam, ut optime arguit *Cornely* [1], "fieri solet ut vehementiore interdum animi affectu abrepti ea conjungamus, quæ logice quidem intime non cohærent, sed temporis vel loci adjunctis, aut similitudine externâ vel internâ, in mente nostrâ ita sunt associata, ut uno conceptu excitato alter simul excitetur. Quod quidem maxime locum habet in poesi lyricâ (ex gr. in psalmis), in orationibus vehementibus (ex gr. prophetarum), in dialogis etc. Atque huc trahi potest etiam nexus ille, qui a nonnullis *opticus* vocatur atque in vaticiniis illis invenitur, in quibus eadem visione prophetis eventus sunt exhibiti, qui temporum et locorum spatio ab invicem erant separati". Ex contextu pariter dijudicari potest utrum verba, quæ ab auctore sacro tanquam ab aliis prolata referuntur, sint inspirata vel non; si *historice* tantum referuntur, sine ullâ approbatione, uti v. g. verba amicorum Job, minime constat ea esse inspirata veraque; si vero ab

[1] Compend. p. 140; non pauca ab eximio auctore mutuavimus, et ad ejus opus lectorem remittimus pro fusiori harum regularum expositione.

auctore sacro, vel a Deo ipso approbantur, explicite vel implicite, tanquam verbum Dei existimari possunt, qualia sunt v. g. verba quæ locuta est Elizabeth, *plena Spiritu Sancto* (*Luc.* I, 41 sq.)

66. (c) Nec parum ad genuinum sensum detegendum inserviunt *loci paralleli*, i. e. textus illi qui, licet in aliis capitibus ejusdem libri, vel etiam in alio prorsus libro inventi, eamdem doctrinam sive eisdem, sive aliis verbis tradunt, et ita se invicem illustrant. Quum enim unus idemque sit auctor principalis Scripturæ, sibi contradicere nequit; et, si in diversis locis de eâdem re locutus est, ea quæ dubia apparent in uno loco, per alia quæ clariora sunt in alio explicari debent. Ita v. g. quæ Paulus ait de fide justificante in *Ep. ad Romanos* non parum illustrantur eis quæ habet in *Ep. ad Galatas* de eodem subjecto, atque complentur eis quæ Jacobus docet in suâ Epistolâ. Duplex est parallelismus, *verborum* et *rerum*, prout eadem verba vel eædem res tractantur; majoris utilitatis est parallelismus *rerum*, dummodo tamen *idem*, et non simile tantum argumentum, eodem et non simili tantum modo exponatur. Ad quod detegendum multum conferent tum assidua Bibliorum lectio, tum rectus *Concordantiarum* usus [1].

Quando, omnibus rite inspectis, textu, contextu ac parallelis locis, argumentum vim tantum probabilem habet, id candide fatendum est; non enim necesse est ut singulæ theses apodictice Scripturâ demonstrentur; et aliunde, si ut convincens exhibetur argumentum, quod revera est solum probabile, jam catholica theologia ab adversariis irridetur [2].

67. (d) *Commentariis* tandem utendum est, quæ textum *ex professo* explicant: "Quod si non potueris, ait *Chrysostomus* [3], assiduitate lectionis invenire quod dicitur, accede ad sapientiorem, vade ad doctiorem". Quod pariter inculcat

[1] Concordantiarum auctor dicitur Card. *Hugo a S. Caro*, O. P. († 1263); optima videtur esse editio a *Dutripon* edita, Parisiis, 1838 et sæpius; neque utilitate caret Concordantiarum Manuale editum a PP. *de Raze et Lachaud*, Lugduni et Parisiis, 1851 et sæpius postea.

[2] Cfr. *J. Hogan*, apud *Amer. Eccles. Review*, July 1893, p. 7.

[3] De Lazaro, Concio III, 3, ap. *Migne* P. G. XLVIII, col. 995.

Leo XIII (l. c.) : "Quoniam Bibliorum studia continuum quemdam progressum in Ecclesiâ habuerunt, istorum (catholicorum interpretum) pariter commentariis suus tribuendus est honor, ex quibus multa opportune peti liceat ad refellenda contraria, ad difficiliora enodanda". Imo ex Acatholicis, fatente S. Pontifice, "juvari interdum potest interpres catholicus", præsertim quando agitur de iis locis ubi theologicis præjudiciis non cæcutiuntur.

Ad commentaria referri possunt varii libri de sacrâ archæologiâ et geographiâ scripti, qui historiam, regionem ac mores describunt tum populi judaici tum eorum cum quibus relationes habuerunt : his enim efficimur veluti concives ac coævi sacrorum scriptorum, eorumque operum intelligentiam tutius consequi valemus. Eædem enim voces apud varios populos non eamdem suggerunt ideam ; ita v. g. ros cœli et pluvia multo pretiosiores sunt thesauri in aridis Palæstinæ regionibus quam in nostris ; nec vox *habitatio* apud semitas idem sonat ac *domus* apud nos etc. Uno verbo, interpres proprios conceptus abdicet, ut res sibi depingat eo modo quo a scriptore concepta sunt [1].

68. (**B**) *Regulæ catholicæ interpretationis.* Cum Scriptura sit liber non solum humanus, sed *divinus*, non tantum subjacet regulis historiæ ac criticæ, sed etiam *infallibili Ecclesiæ magisterio :* hoc nullibi clarius ac disertius exprimitur quam in Encyclicâ *Providentissimus* sæpe laudatâ. (**a**) Hic enim *Leo XIII* rationem affert cur Scriptura *infallibili interprete indigeat*, quia videlicet *mysteriis* scatet, et aliunde *multiplicem sensum* admittit : "Quo in genere animadvertisse oportet, ad ceteras difficultates causas, quæ in quibusvis antiquorum libris intelligendis fere occurrunt, proprias aliquas in Libris sacris accedere. Eorum enim verbis auctore Spiritu S. res multæ subjiciuntur, quæ humanæ vim aciemque rationis longissime vincunt, *divina scil.*

[1] Hac de re legi possunt *Vigouroux*, La Bible et les Découvertes modernes, 5e ed. 1889; *Fillion*, Atlas d'Archéologie biblique, — Atlas d'Histoire naturelle de la Bible, — Atlas géographique, Lyon, 1884-89; *Vigouroux*, Dictionn. de la Bible; *Smith*, Dictionary of the Bible; *A. Loisy*, op. cit. p. 44.

mysteria et quæ cum illis continentur alia multa; idque nonnunquam ampliore quadam et reconditiore sententia, quam exprimere littera et hermeneuticæ leges indicare videantur : *alios præterea sensus*, vel ad dogmata illustranda vel ad commendanda præcepta vitæ, ipse litteralis sensus profecto adsciscit. Quamobrem diffitendum non est *religiosâ quâdam obscuritate* sacros Libros involvi, ut ad eos, *nisi aliquo viæ duce, nemo ingredi possit*".

69. (b) Exinde arguit *in rebus fidei ac morum eum Scripturæ sensum retinendum esse quem tenuit ac tenet Ecclesia*, nec in his rebus licere contra unanimem consensum Patrum Scripturam sacram interpretari : quod probat auctoritate Patrum et Conciliorum, præsertim Tridentini ac Vaticani[1]. Ex quo sequitur analogiam fidei in Scripturæ interpretatione sequendam esse, nec recipi posse sensum qui " vel inspiratos auctores inter se quodammodo pugnantes faciat, vel doctrinæ Ecclesiæ adversetur ". Deus enim, qui et sacrorum Librorum et doctrinæ apud Ecclesiam depositæ est auctor, sibi contradicere nequit. Non est tamen fidei doctrina cum theologorum *opinionibus* confundenda, nec necesse est ut interpretatio textûs concordet cum eorum privatis systematibus.

70. (c) Postea determinat quandonam Patrum interpretationem sequi teneamur, videlicet " *quotiescumque testimonium aliquod biblicum, ut ad fidei pertinens morumve, doctrinam, uno eodemque modo explicant omnes :* nam ex ipsâ eorum consensione, ita ab Apostolis secundum catholicam fidem traditum esse nitide eminet ". Tria igitur ad hoc requiruntur : moralis unanimitas,— de rebus fidei morumve,— affirmatio explicita vel implicita rem de quâ loquuntur, ad

[1] Cujus quidem ceterorumque Patrum doctrinam Synodus Vaticana amplexa est, quando Tridentinum decretum de divini verbi scriptis renovans, hanc illius mentem esse declaravit, ut in rebus fidei et morum, ad ædificationem doctrinæ christianæ pertinentium, is pro vero sensu sacræ Scripturæ habendus sit, quem tenuit ac tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum ; atque ideo nemini licere contra hunc sensum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari ". (*Vat.* sess. III, cap. II de Rével. ; cf. Trident. sess. IV).

fidem pertinere. Extra hos casus, Patrum auctoritas magna est quidem, sed non infallibilis : " Eorumdem vero Patrum sententia tunc etiam magni æstimanda est, quum hisce de rebus munere doctorum quasi privatim funguntur ; quippe quos, non modo scientia revelatæ doctrinæ et multarum notitia rerum, ad apostolicos libros cognoscendos utilium, valde commendet, verum Deus ipse, viros sanctimoniâ vitæ et veritatis studio insignes, amplioribus luminis sui præsidiis adjuverit. *Quare interpres suum esse noverit, eorum et vestigia reverenter persequi et laboribus frui intelligenti delectu* ". Exinde patet hodiernorum exegetarum libertatem Patrum interpretatione non restringi in quæstionibus scientificis nostris diebus agitatis : de his enim plerumque non concordant, nec suam sententiam tanquam de fide enuntiant[1].

71. (d) Duplicem addit regulam, unam circa sensum *proprium*, qui retinendus est, nisi obstet necessitas vel gravis ratio[2], alteram circa sensum *allegoricum*, quem negligere non debemus, quum litterali nitatur et multorum auctoritate fulciatur : " Neque ideo tamen viam sibi putet obstructam, quominus, ubi justa causa adfuerit, inquirendo et exponendo vel ultra procedat, modo præceptioni illi, ab Augustino sapienter propositæ, religiose obsequatur, videlicet a litterali et veluti obvio sensu minime discedendum, nisi qua eum vel ratio tenere prohibeat, vel necessitas cogat dimittere... Caveat idem ne illa negligat quæ ab eisdem Patribus ad *allegoricam* similemve sententiam translata sunt, maxime quum *ex litterali descendant et multorum auctoritate fulciantur* ".

---

[1] Cf. *Dublin Review*, oct. 1895, pp. 281 sq. ; *Vigouroux*, Mélanges bibliques, La Cosmogonie des Pères, 2e ed. 1889; *Duilhé de St. Projet*, Apologie scientifique, 2e ed. 1885, p. 87; *P Brucker*, Questions actuelles, p. 140 sq.; *Science catholique*, avril, mai 1893.

[2] Frequentius sensum metaphoricum inveniri apud auctores orientales quam occidentales nemo est qui dubitet : unde vitanda est exaggeratio eorum qui hunc rejiciunt, nisi *absolute impossibile* sit sensum proprium admittere ; gravis enim sufficit ratio quæ ex contextu vel circumstantiis detegi potest. Hac de re cf. *P. Brücker*, Progrès et tradition dans l'apologie biblique, ap. *Etudes Religieuses*, nov. dec. 1890.

Prosequitur Pontifex, theologos hortando ut Scripturâ frequenter utantur, Patresque imitentur, qui veritates fidei ex divinis potissimum Litteris studuerunt asserere et stabilire : " Illud autem maxime optabile est et necessarium, ut ejusdem divinæ Scripturæ usus in universam theologiæ influat disciplinam *ejusque prope sit anima* ". Ut Scriptura sit *theologiæ anima*, biblicis argumentis magis insistendum est quam plerumque fit in *Theologiæ Compendiis*[1], ac, saltem quoad præcipuas theses, ostendere quomodo prima dogmatum semina in Vet. Testamento sparsa, successive creverint, ac in N. Test. plenius revelata, et a Patribus fusiori stylo variisque analogiis ac comparationibus exposita ac illustrata, tandem ab Ecclesiâ sub formâ magis scientificâ definita fuerint[2].

72. *Scholion.* Si comparatio instituatur inter Scripturam et Traditionem, dicendum est imprimis utramque esse *verbum Dei*, utramque esse *infallibilem*, pari *pietatis* affectu ac *reverentiâ* suscipiendam. Scriptura autem sub aliquo respectu Traditioni præcellit, quatenus non solum revelationem continet, ut traditio ipsa, sed etiam servatur ac transmittitur scriptis divinitus *inspiratis*, dum traditio oralis divinâ tantum *assistentiâ* præservatur. Sub aliis autem

[1] Merito igitur *Maldonatus* (1534-1583), qui theologiæ simul ac Scripturæ studio diu incubuerat, in oratione ad theologiæ candidatos habitâ, die 9 oct. 1571, necessitatem biblicorum studiorum ad profectum in theologiâ sic inculcabat : " Orationem divinarum litterarum lectio sequi debet. Nam, cum Scriptura S. omnis theologiæ fons sit et uberrimum seminarium, unde melius nostra omnia et matutina et pomeridiana studia quam ex ejus locupletissimis thesauris inchoentur? Ego quidem eos qui prætermissis Litteris sacris, nescio quibus in libris omnem vim ingenii sui seque ipsos consumunt, *theologos esse non judico;* qui vero et minorem temporis partem et postremam divinis Litteris impendunt, nominentur sane theologi si volunt, certe imprudentes ac præposteros theologos appellabo. Qui meum consilium sequi volent, ii primam peractis precibus horam temporis matutini in legendo N. Testamento collocabunt ; primam vero pomeridianam in Veteri ". (De ratione studendi theologiæ, Opera varia theol., t. III, p. 26-27 ed. Paris, 1677).

[2] Exempla hujus methodi invenies in nostrâ *Synopsis theologiæ dogmaticæ specialis*, in quantum sinunt Compendii limites ; cf. v. g. *De Deo Trino*, n. 29 sq., *de Verbo Incarnato*, cap. I de Divinitate Christi.

respectibus, Traditio Scripturam superat, videlicet *antiquitate*, quum divina revelatio tum Judæis tum Christianis prius ore tradita fuerit quam litteris consignata; *amplitudine*, quum traditio plura amplectatur quam Scriptura; *utilitate ac necessitate*, quum traditio sine Scripturâ sufficere possit, dum Scripturæ inspiratio, canon ac verus sensus, in plurimis saltem locis, certo et integre, absque Traditione, determinari non possint. Utramque autem tenendo, duplicem fontem theologicum habemus, ex quo omnia possunt hauriri dogmata. " Itaque, fratres, state et tenete traditiones quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per epistolam nostram " *(II Thess.* II, 14).

Art. III. De Fontibus subsidiariis.

Post dicta de Fontibus theologiæ *propriis*, Traditione scilicet ac Scripturâ, pauca de Fontibus *subsidiariis* addere oportet, quibus veritates fidei, si probari nequeunt, saltem scientifice coordinari, illustrari atque defendi valent. Tres sunt præcipui fontes hujusmodi : 1° *philosophia;* 2° *scientiæ naturales;* 3° *historia profana.*

I. De usu philosophiæ in theologiâ[1].

73. 1° Philosophia distinguitur quidem a theologiâ tum ratione *objecti*, quia versatur circa veritates ordinis naturalis dum hæc primario veritates supernaturales et mysteria fidei attingit, tum ratione *principii*, quia philosophia solo rationis lumine, dum theologia revelatione utitur. Attamen *philosophia theologo utilis est eique multa præbet argumenta.*

(**A**) Hoc Paulus intellexerat; siquidem, coram Atheniensibus de *ignoto Deo* disserens, philosophicis utitur argumentis, simulque allegat auctoritatem unius ex Gentilibus

---

1 *M. Canus*, op. cit., lib. IX, c. 1 sq.; *De Groot*, q. XX, a. 2 sq.; *Berthier*, op. cit., n. 522 sq.; præsertim vero *Leo XIII*, Encycl. *Æterni Patris*, 4 Aug. 1879, apud *Acta Leonis XIII*, ed. Desclée, vol. I, p. 92 sq.; cf. *Dadolle*, L'Œuvre Doctrinale de Léon XIII, Lyon, 1887, p. 18 sq.; *J. Hogan*, Clerical studies, Philosophy, ap. *Amer. Eccles. Review*, febr. 1892 sq.

poetis ac philosophis[1]; alibi alios citat auctores[2]; sed præsertim sæpe in Epistolis non solum doctrinam fidei exponit, sed modo philosophico arguit, v. g. quum probat Dei existentiam et attributa per ea quæ facta sunt intelligi posse[3], aut Gentibus naturalem inesse legem in cordibus scriptam[4], vel justificationem gratuitam esse[5], aut prædestinationem divinis attributis non repugnare[6], vel corporum resurrectionem admittendam esse[7].

(**B**) Nec aliter *Patres*[8]; Hieronymus enim parem disputandi morem magnopere commendat in *Quadrato*, Apostolorum discipulo, in *Justino*, in *Irenæo* aliisque permultis[9]. Gregorius Neocæsariensis laudat *Origenem* hoc nomine, quod plura ex ethnicorum placitis ingeniose decerpta, quasi erepta hostibus tela, in patrocinium christianæ sapientiæ et perniciem superstitionis singulari dexteritate retorserit[10]. Revera *Apologetæ*, duce *Justino*, ab humanâ quoque sapientiâ argumenta sumpserunt, quibus constituerunt unum Deum omni perfectionum genere præstantissimum esse colendum; res omnes e nihilo omnipotenti virtute productas, illius sapientiâ vigere, singulasque ad proprios fines dirigi ac moveri. *Controversistæ*, præeunte Irenæo, origines hæreseon, et ex quibus philosophorum fontibus emanarint, explicant, nec solum auctoritate, sed etiam ratione confutant. Sequentibus autem sæculis, Patres sive Græci sive Latini, artem dialecticam excolunt, mysteria variis analogiis illustrant, et concordiam rationis cum fide sedulo ostendunt. Inter quos eminet *Augustinus*, qui, ingenio præpotens, et

[1] " Sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt : ipsius enim et genus sumus " (*Act.* XVII, 28). Unde et *Hieronymus* (ep. ad Magnum) scribit : " Ductor christiani exercitus Paulus et orator invictus, pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam arte torquet in argumentum fidei ; didicerat enim a vero David extorquere de manibus hostium gladium, et Goliath superbissimi caput proprio mucrone truncare. "

[2] *I Cor.* XV, 33 ; *I Tit.* I, 12. — [3] *Rom.* I, 20. — [4] *Rom.* II. 14.

[5] *Rom.* III, 20 sq. — [6] *Rom.* IX, 14-33. — [7] *I Cor.* XV, 12 sq.

[8] Hic breviter contrahimus ea quæ præclare exponit *Leo XIII*, Encycl. cit. pp. 95, 100 sq.

[9] Ep. ad Magnum. — [10] Orat. paneg. ad Origen.

sacris profanisque disciplinis ad plenum imbutus, contra omnes suæ ætatis errores acerrime dimicavit fide summâ, doctrinâ pari, ac humanæ scientiæ fundamenta et firmitudinem in tuto collocavit. Hoc autem præcipue *Scholastici* præstiterunt, ducibus *S. Thoma* ac *S. Bonaventura*, qui magnæ molis opus aggressi sunt, nimirum segetes doctrinæ fecundas et uberes, amplissimis SS. Patrum voluminibus diffusas, diligenter congerere, congestasque uno velut loco condere, scientiam humanam ac divinam arctissimo inter se vinculo conjungentes ; quod sane peragere non potuissent, si mancam atque imperfectam aut levem philosophiam adhibuissent.

74. 2° Quo melius autem usus philosophiæ in rebus theologicis intelligatur, ea quæ egregie tradit *Leo XIII* (l. c. p. 93 sq.) breviter exponemus. Imprimis tanta humanæ philosophiæ vis non est tribuenda, ut cunctis omnino erroribus evellendis par esse judicetur ; nam, ut alibi exponemus, duplex est ordo cognitionis plane distinctus, naturalis scil. et supernaturalis, danturque *mysteria fidei*, quæ ratio etiam rite exculta neque intelligere neque directe saltem demonstrare valet ; unde " ab omnipotenti potissimum virtute et auxilio Dei exspectandum est, ut mortalium mentes, sublatis errorum tenebris, resipiscant ". Attamen spernenda non sunt naturalia adjumenta quæ ratio humana suppetit.

(**A**) Philosophia, rite exculta, iter ad veram fidem sternit animosque præparat ad revelationem suscipiendam. Tria enim fides supponit, sc. Dei existentiam ac veracitatem, alicujus religionis necessitatem, necnon christianæ religionis ac Ecclesiæ catholicæ veritatem. Porro philosophia ad hæc demonstranda non parum confert. (**a**) Ratio enim Dei existentiam ac veracitatem invicte probat : " A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit Creator horum videri "[1]. Deinde Deum ostendit omnium perfectionum cumulo singulariter excellere, infinitâ sapientiâ ac justitiâ, ideoque Eum non solum veracem esse, sed ipsam veritatem falli et fallere nesciam : ex quo sequitur ut huma-

[1] *Sap.* XIII, 5.

na ratio plenissimam verbo Dei fidem præstare debeat. (b) Pariter ex relationibus inter Deum et hominem, philosophice deducitur necessitas religionis, tum ut erga primam causam officio adimpleamus, tum ut finem nostrum attingere valeamus (*De Verâ Relig.* n. 9 sq.). (c) Simili modo philosophia possibilitatem ac moralem revelationis necessitatem demonstrat, simulque determinat quibus signis genuina revelatio detegi possit ; postea vero declarat evangelicam doctrinam mirabilibus signis, tanquam certis certæ veritatis argumentis, ab ipsâ origine emicuisse, ideoque omnes qui Evangelio credunt, non temere sed rationabili prorsus obsequio judicium suum divinæ subjicere auctoritati ; Ecclesiæ etiam auctoritatem accipiendam esse probat ob suam admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus locis fecunditatem, ob catholicam unitatem invictamque stabilitatem.

75. (B) Philosophia pariter theologiæ præbet *naturam ingeniumque veræ scientiæ.* Ad scientiam enim tria præsertim desiderantur : conclusiones ex propriis principiis logice derivatæ, apto inter se nexu connexæ, invictis argumentis confirmatæ. Porro multum ad hæc philosophia confert ; (a) præeunte Logicâ, veritates fidei sive cum aliis veritatibus revelatis sive cum principiis naturalibus comparamus, et ex hâc comparatione multas conclusiones logice deducimus quæ theologiæ campum non parum extendunt. (b) Has autem conclusiones, tum Logicæ tum Ontologiæ ope, scientifice coordinamus, et in unum veluti corpus colligimus, ut suis quæque locis convenienter dispositæ, apto inter se nexu cohæreant. (c) Tandem has veritates, non ratione quidem, sed auctoritate probare valemus, Philosophiâ duce, quæ regulas tradit ad argumenta in suo pleno robore exponenda. Imo, quamvis mysteria fidei comprehendere vel naturaliter demonstrare non possimus, accuratiorem atque uberiorem horum intelligentiam obtinere valemus tum ex eorum, quæ naturaliter cognoscuntur, analogiâ; tum e mysteriorum ipsorum nexu inter se et cum fine hominis ultimo. Hinc, absque philosophiæ studio, nemo vere theologus esse potest ; ita v. g. mysterium SS. Trinitatis intelligi nequit, nisi sedulo expendantur notiones essen-

tiæ, substantiæ, unitatis, personalitatis; idem dic de mysterio Incarnationis, quod præterea psychologiæ notitiam supponit; de Eucharistiâ, quæ notiones spatii, substantiæ, accidentium etc. pariter involvit. Theologia autem moralis scientifice dici nequit absque cognitione psychologiæ ac naturalis ethicæ[1].

76. (C) Postremo ad philosophicas disciplinas pertinet veritates divinitus traditas *religiose tueri contra adversarios.* Sicut enim inimici catholici nominis bellicos apparatus contra religionem, plerumque a philosophicâ ratione mutuantur, ita theologi plura e philosophiâ depromere debent, quibus revelata dogmata valeant propugnare; quod præstari potest dupliciter, ostendendo videlicet ea quæ opponuntur vel esse falsa, vel saltem non necessaria; nam, ut ait *S. Thomas*[2], "sicut ea quæ fidei sunt, non possunt demonstrative probari; ita *quædam* contraria his non possunt demonstrative ostendi esse falsa; sed potest ostendi non esse ea necessaria".

77. 3° Verum, ut pretiosis hisce fructibus afferendis par inveniatur philosophia, majora se scrutari ne audeat, neque veritates ordinis supernaturalis rationi impervias negare aut propriâ virtute metiri, sed eas plenâ atque humili fide suscipiat. Hinc excolenda est præsertim philosophia *christiana*, cujus semina jam apud Patres invenire est, et plenam evolutionem apud Scholasticos Doctores, maxime autem apud *S. Thomam;* nam "quidquid vere dictum aut prudenter disputatum a philosophis ethnicorum, ab Ecclesiæ Patribus et Doctoribus, a summis viris qui ante ipsum floruerunt, non modo ille penitus dignovit, sed auxit, perfecit, digessit tam luculentâ perspicuitate formarum, tam accuratâ disserendi ratione, et tantâ proprietate sermonis, ut facultatem imitandi posteris reliquisse, superandi potestatem ademisse videatur"[3]. Neque tamen omnino spernenda est philoso-

[1] Cfr. *Hogan*, l. c. p. 84 sq.

[2] In Boet., de Trin. q. II, a. 3. Cf. *J. Hogan*, l. c. p. 85.

[3] *Leo XIII*, Litteræ Apostolicæ de S. Thoma Aq. Patrono studiorum, 4 Aug. 1880. Hinc scholasticæ philosophiæ studere debet quicumque in theologicis studiis vult proficere: secus enim neque etiam

phia recens, quæ in plurimis, præsertim vero in rebus psychologicis, cosmologicis ac sociologicis, Scholasticorum doctrinas ampliavit hodiernisque moribus accommodavit; sicut enim Angelicus Doctor philosophica systemata sui temporis didicit, correxit atque theologiæ adaptavit, ita et moderni theologi philosophicas disciplinas nostri temporis excolere debent, ut quidquid falsi in eis inveniatur corrigant, quidquid autem veri ad expoliendam doctrinam fidei accommodent; nam, ut ait *Leo XIII*, "edicimus libenti gratoque animo excipiendum esse quidquid sapienter dictum, quidquid utiliter fuerit a quopiam inventum atque excogitatum"[1].

Duo tamen vitia, monente Cano[2], maxime vitanda sunt. Unum, *ne incognita pro cognitis, incertaque pro certis habeamus;* cavendum est præsertim ne dogmata theologica ita incertis opinionibus alligentur, ut, his rejectis, dogmata ipsa periclitari videantur. Sapiens ea quæ sibi probabilia sunt, amplecti potest, sed simul quæ contra suam opinionem proponuntur, non arroganter improbat, neque alios prohibet ne aliam amplectantur sententiam aliumque modum dogmata exponendi. Alterum est vitium quod quidam nimiam operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias. Quid enim prodest has similesve quæstiones expendere "num Deus materiam possit facere sine formâ, num plures angelos ejusdem speciei condere, num continuum in omnes suas partes dividere, num relationem a suo subjecto separare, aliasque multo vaniores, quas scribere hic nec libet, nec decet, ne qui in hunc forte locum inciderint, ex quorumdam ingenio omnes scholæ auctores æstiment"[3]? Otiosis igitur ac subtilibus sedulo omissis, theo-

intelliget opera a plerisque theologicis scripta. (*J. Hogan*, Dogmatic theology, How to study it, ap. *Amer. Eccles. Review*, July 1893, p. 3.)

[1] Encycl. *Æterni Patris*, ed. Desclée, p. 111. Quod egregie declarat *J. Hogan*, l. c. p. 14.

[2] De Locis theol., lib. IX, c. 7, p. 552 ed. *Migne*.

[3] Ita *Canus*, l. c. p. 553, ubi etiam ait: "Quæ ego etiam, cum nec essem ingenio nimis tardo, nec his intelligendis parum temporis et diligentiæ adhibuissem, animo vel informare non poteram. *Puderet me dicere non intelligere, si ipsi intelligerent, qui hæc tractârunt*".

logus hodiernos errores exponere ac confutare sataget[1], suumque in usum vertere quidquid veri apud ipsos adversarios inveniet.

II. De usu scientiarum naturalium in theologiâ[2].

Inter naturales scientias, tres sunt quæ theologo præcipue utiles sunt, quippe quæ disserunt de rebus cum theologiâ connexis : *geologia*, quæ cum origine et antiquitate mundi connectitur, *biologia*, quatenus vitæ originem, evolutionem ac naturam describit, *anthropologia*, quæ speciatim disserit de iis omnibus quæ ad hominem referuntur.

78. 1° *Scientias naturales theologo prodesse* constat in primis exemplo *Patrum*, qui eas excoluerunt, iisdemque usi sunt in exponendis Scripturis fideique veritatibus confirmandis : ita, inter alios, Clemens Alexandrinus, Origenes, iique Doctores qui mosaicam cosmogoniam explicare tentârunt in homiliis de *Hexaëmeron*, vel in Commentariis supra Genesim ; necnon exemplo *Scholasticorum*, qui Medio Ævo scientias naturales sub nomine *Artium* præservârunt, atque etiam coluerunt : inter quos Albertus Magnus, S. Thomas aliique Scholasticorum principes "non ita se contemplationi philosophiæ dediderunt, ut non etiam multum operæ in naturalium rerum cognitione collocârint : imo non pauca sunt in hoc genere dicta eorum et scita, quæ recentes magistri probent, et cum veritate congruere fateantur"[3].

Revera, harum scientiarum studio, sensuum facultates

[1] "Si quid enim est a Doctoribus Scholasticis vel nimiâ subtilitate quæsitum, vel parum considerate traditum, si quid cum exploratis posterioris ævi doctrinis minus cohærens, vel denique, quoquo modo non probabile, id nullo pacto in animo est ætati nostræ ad imitandum proponi". *Leo XIII*, l. c. p. 111.

[2] *Berthier*, op. cit. n. 527 sq. ; *De Groot*, q. XVIII, a. 3 ; *F. Duilhé de Saint-Projet*, Apologie scientifique, Introduct., c. III, p. 35 sq. et alibi passim ; *Reusch*, Bibel und Natur, opus gallice et anglice versum ; *J. Hogan*, The Clerical Sciences in the Curriculum of clerical studies, ap. *Am. Eccles. Review*, July, Aug. 1891 ; *C. de Kirwan*, La Théologie et la Synthèse des Sciences, Louvain, 1895.

[3] *Leo XIII*, Encycl. *Æterni Patris*, p. 110 ed. Desclée.

ipsiusque intellectus vis non parum acuuntur, tum attentâ assiduâque phænomenorum observatione, tum habitu varia facta comparandi et ex effectibus ad causam ascendendi[1].

Insuper theologus sæpe legitimo scientiarum usu quædam fidei dogmata confirmare potest, v. g. materiæ creationem, Dei providentiam etiam in rebus minimis, divini interventus necessitatem quoad vitæ originem, humanæ speciei unitatem aliaque hujusmodi, ut dicemus præsertim in *Tr. de Deo Creante.* Quandoque etiam dogmata comparationibus ac analogiis illustrari possunt, quæ ex his disciplinis desumuntur: ita v. g. quæ de vitâ naturali in *Biologiâ* traduntur ad expoliendam doctrinam de vitâ gratiæ non parum inserviunt. Sed maxime prodest ad tuendas fidei doctrinas contra physicorum impugnationes: quum enim multæ nec spernendæ difficultates adversus catholica dogmata ex scientiis mutuentur, adversariorum tela *scientificis* argumentis, in quantum possibile est, repellere oportet; argumenta enim mere theologica sæpius ab inimicis despiciuntur.

79. 2° Ut theologus autem scientiis naturalibus recte utatur, hæc attendere debet: (**a**) In rebus quæ cum dogmatibus catholicis non connectuntur, scientiæ naturales propriis uti possunt principiis propriâque methodo, ut aperte tradit *Vaticanum.* Hinc si aliqua veritas vere a physicis demonstrata fuerit, v. g. terræ rotunditas, ejus mobilitas aut maxima antiquitas, theologus hanc rejicere nequit eo prætextu quod Scripturæ opponitur[2]; nam, ut supra diximus, Scriptura de rebus scientificis non scientifice loquitur, sed plerumque saltem *secundum ea quæ apparent.* Imo si scien-

[1] *J. Hogan*, l. c., p. 3.

[2] Quam regulam sæpe tradit *Augustinus:* "Plerumque accidit ut aliquid de terrâ, de cœlo, de ceteris mundi hujus elementis... etiam non christianus ita noverit, ut certissimâ ratione vel experientiâ teneat. Turpe est autem nimis et perniciosum ac maxime cavendum, ut Christianum de his rebus quasi secundum christianas litteras loquentem ita delirare quilibet infidelis audiat, ut, quemadmodum dicitur, toto cœlo errare conspiciens, risum tenere vix possit". (De Genesi ad litteram, lib. I, c. 19; cf. lib. II, c. 9.)

tifica hypothesis sit vere probabilis, non debet biblicis argumentis oppugnari, ne fides irrisioni infidelium inutiliter exponatur[1]; sed si theologis non placet, solummodo propter rationes scientificas rejiciatur. (b) In iis autem quæ essentialiter cum aliquo dogmate connectuntur, v. g. si agitur de humanæ specici unitate, quam necessario supponit doctrina catholica de originali peccato, theologus jus habet argumenta adducendi ex Scripturâ et Traditione, quum in rebus hujusmodi Ecclesia sit infallibilis. Quoad scientificas difficultates ab adversariis propositas, expedit quidem eas scientifice solvere, dummodo præsto sint argumenta vere solida; si autem deficiant, eo quia res mature adhuc expendi non potuit, melius est sane nullam afferre rationem quam inanem aut falsam: nemo tenetur statim omnia dubia solvere, sed sufficit pro tempore animadvertere multas ex iis difficultatibus, quæ tanquam insolubiles olim habitæ fuerant, decursu temporis omni prorsus fundamento carentes inventas fuisse. (c) Dum theologus scientificas theorias Scripturarum interpretationi accommodat, cavere debet ne dogmata fidei ita iis theoriis alliget, ut, his rejectis, ipsa dogmata periclitentur[2]: fides enim non scientiis, sed Dei auctoritati innititur; ita v. g. Concordistæ, qui dies-periodos admittunt ad primum caput Geneseos exponendum, minime suam opinionem tradere debent ut solum modum rem explicandi, ne hoc systemate rejecto, fides ipsa labefactari videatur; alii sunt enim modi mosaicam narrationem vindicandi.

---

[1] Ita systema quod *Galilæus* propugnabat de mobilitate terræ, tunc temporis solummodo probabile erat: attamen theologi prudenter egissent, si illud argumentis biblicis non impugnâssent.

[2] Quod jam animadverterat *S. Augustinus:* "Et in rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam divina legerimus, quæ possint salvâ fide, quâ imbuimur, alias atque alias parere sententias, ut nullam earum nos præcipite affirmatione ita projiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactaverit, corruamus: non pro sententiâ divinarum Scripturarum, sed pro nostrâ ita dimicantes, ut eam velimus Scripturarum esse quæ nostra est, cum potius eam quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus". (De Gen. ad lit., lib. I, c. 18.) Cf. *S. Thom.* I, q. 68, a. 1.

III. De usu profanæ historiæ in theologiâ[1].

Hic agitur tantum de profanâ historiâ, quum jam de historiâ ecclesiasticâ dixerimus, ubi de Traditione.

80. 1° *Historiam theologo utilem esse* omnes consentiunt. Etenim (a) revelatio christiana est *factum historicum*, cum aliis factis connexum, ideoque historicis argumentis probari debet, quorum quædam ex Scripturis sacris, alia autem e profanis scriptoribus desumuntur ; præterea facta a sacris auctoribus relata sæpe confirmantur, elucidantur ac complentur ex annalibus Gentium[2], ut jam ostendimus in *Tr. de Verâ Religione ;* ergo, ait Canus[3], viri omnes docti consentiunt, rudes omnino theologos esse, in quorum lucubrationibus historia muta est. (b) Divinitas religionis christianæ luculenter confirmari potest comparatione cum aliis religionibus quæ in mundo prævaluerunt aut etiam hodie vigent : ad hoc autem requiritur ut theologus profanam historiam perlustret, eaque præsertim discat quæ ad *Religionum historiam* spectant. Nonnulli quidem vanum timorem concipiunt ex illâ novâ disciplinâ, quam nobis inimicam putant ; sed quo profundius huic studio incumbemus, eo disertius constabit christianam religionem omnibus aliis præstantiorem esse ac divinitus revelatam[4]. (c) Nec minus prodest historia ad demonstrandam catholicæ Ecclesiæ divinam originem, miram propagationem atque efficaciam

[1] *M. Canus*, op. cit. lib. XI, c. 2 sq., p. 587 sq. ; *Berthier*. op. cit. n. 637 sq. *De Groot*, q. XXII ; *De Smedt*, Principes de critique historique ; id. Introductio ad histor. eccles., Gandavi, 1876 ; *Ad. Tardif*, Notions élémentaires de critique historique, 1883 ; *E. A. Freeman*, The methods of historical study, London, 1886 ; *H. Bancroft*, Literary Studies, a memoir, New York, 1891.

[2] Quod luculenter ostendit *F. Vigouroux*, La Bible et les découvertes modernes en Palestine, en Egypte et en Assyrie, Paris, 5e ed. 1889 ; Le N. Testament et les découvertes archéologiques, Paris, 1890 ; Mélanges Bibliques, Paris, 1889. Cf. *Geikie*, Hours with the Bible, etc.

[3] *M. Canus*, l. c. p. 587.

[4] Quâ de re vide præsertim *De Broglie*, Problèmes et conclusions sur l'Histoire des Religions ; *Pesch*, Der Gottesbegriff in den Heidnischen Religiones des Alterthums ; *C. de Harlez*, l'Avesta traduit ; La Religion des premiers chinois ; *Hardwick*, Christ and other masters, London, 1891.

in instaurandâ societate; necnon actionem Dei providentissimam in Ecclesiâ contra persecutiones hæresesque tuendâ: "Clamat enim quodammodo omnis historia, ait *Leo XIII*[1], Deum esse qui rerum mortalium varios perpetuosque motus providentissime regit eosque vel invitis hominibus ad Ecclesiæ suæ incrementa transfert. Item e dimicationibus illatâque vi Pontificatum Romanum semper evasisse victorem; oppugnatores ejus, dejectos de spe, suam sibi perniciem comparavisse". (d) Multa pariter sunt dogmata quæ antiquis populorum traditionibus haud parum confirmentur, qualia sunt v. g. lapsus protoparentum ex altiori statu in quo conditi fuerant, sacrificiorum necessitas ad Numen placandum, exspectatio messianica atque alicujus Redemptoris necessitas, et alia hujusmodi. Quam vero hodierni Rationalistæ his traditionibus abutantur, ut ex eis inferant dogmata nostra nihil aliud esse nisi naturalem superstitionis evolutionem, historicis argumentis redarguendi sunt: "Etenim cum hostilia tela, uti diximus, potissimum ab historiâ peti soleant, oportet ut æquis armis congrediatur Ecclesia, et quâ parte oppugnatur acrius, in eâ sese ad refutandos impetus majore opere muniat"[2].

81. 2° Ad proficiendum autem in studiis historicis, requiruntur præcipue: (a) *amor veri*: "illud in primis scribentium observetur animo *primam esse historicæ legem ne quid falsi dicere audeat: deinde ne quid veri non audeat; ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis*"[3]. Itaque, si quæ inveniantur facta quæ *primâ facie* religioni aut Ecclesiæ nocere videantur, non exinde neganda sunt, si bene probentur, neque distorquenda, sed honeste exponenda: nihil enim detrimenti ex sincerâ veritatis relatione oriri potest, sed ex factis etiam scandalosis catholicæ religionis divinitas firmari potest. (b) *Assiduus labor* vel in *fontibus adeundis*, vel legendis saltem iis scriptoribus qui fontes investigârunt. Experientiâ enim constat falsas narrationes aliquando per

[1] Epistola de studiis historicis, 18 aug. 1883, ed. Desclée, vol. II, p. 28; quam epistolam ab impugnationibus Bonghianis vindicatam vide ap. *Civiltà Cattolica*, ott. 1883, p. 141 sq.

[2] Ibid., p. 27. — [3] Ibid., p. 26.

longa sæcula prævaluisse, eo quod primi relatores genuinos fontes non adierant ; hinc, ut merito ait *Leo XIII* [1], "jejunæ narrationi opponatur investigationis labor et mora". (c) *Judicium prudens ;* quandoque enim dissentiunt inter se testimonia, vel documenta talia sunt ut certitudinem non generent, saltem seorsim sumpta, aut certitudo moralis nonnisi ex variis adjunctis obtineri potest ; omnia igitur æquâ lance librare oportet animo tranquillo ac præjudiciis experti; nec tanquam certa tradere licet quæ incerta manent, sed omnia prout sunt aut apparent, post naturæ rerum investigationem, candide exponere. Historia, sic exculta, multum sane theologo proderit, "conatusque adversus veritatem diu susceptos ipsa tandem per se superabit et franget veritas, quæ obscurari aliquandiu potest, exstingui non potest" [2].

Et hæc sufficiant de *Fontibus theologicis*, sive propriis, sive subsidiariis, ex quibus, præeunte infallibili Ecclesiæ magisterio, aquas cœlestis doctrinæ haurire possumus, singulaque desumere dogmata quæ in *Synopsis theologiæ dogmaticæ specialis* jam exposituri sumus.

[1] Ibid., p. 26.

[2] Ibid. p. 28. Quod sane confirmari potest ex eo quod nostrâ ætate multa præjudicia, contra catholicam Ecclesiam olim suscitata, remota fuerint Acatholicorum scriptorum ope, qui fontes historicos explorârunt; inter alios citari possunt *Hurter*, Histoire d'Innocent III; *Ranke*, Die Romischen Papste, anglice, History of the Popes ; *Maitland*, The Dark Ages, etc.

Appendices.

I. De Romano Petri Episcopatu.

Tr. de Ecclesiâ (n. 84 sq.) probavimus Rom. Pontifices esse successores Petri in primatu, præscindendo a quæstione historicâ utrum Petrus fuerit Romæ episcopus vel non; quum vero hæc sit quæstio maximi momenti, diuque agitata fuerit, juvat præcipua argumenta breviter delineare, quibus historice demonstratur Petrum non solum Romam venisse, sed etiam ibi sedem suam fixisse.

Hic agimus de Romano Petri episcopatu, non de ejus *duratione:* de hoc enim non concordant catholici[1], sed dissensio de tempore non incertum reddit ipsum factum. Jamvero huic facto primi contradixere *Waldenses* (sæc. XIII), deinde *Marsilius Patavinus*[2] (sæc. XIV), posteaque *Protestantes* ac *Rationalistæ* multi[3]. Doctiores tamen Protestantes, præsertim hodierni, libenter admittunt Petrum Romæ prædicâsse ibique mortuum fuisse, quamvis plerique simul negent eum fuisse Romæ episcopum. Quum autem omnes eruditi,

---

[1] Quatuor distinguuntur sententiæ. Prima, cum *Baronio* et aliis communiter, tenet Petrum Romæ episcopum fuisse per 25 et amplius annos; secunda, quam propugnavit *A. Pagi*, docet Petrum Romam venisse exordio imperii Neronis ac ibidem episcopali munere functum fuisse duodecim circiter annis; tertia, duce *Papebrochio*, existimat eum Romæ sedisse quindecim circiter annis; quarta, quam pauci Catholici cum multis Protestantibus sequuntur, statuit Petrum nonnisi paucis mensibus ante obitum suum Romam venisse, ideoque minus quam integro anno ibi commoratum esse. De quibus vide *De Smedt*, Dissert. selectæ in I^am ætatem, Gandavi, 1876, diss. I, cap. II, p. 29 sq.; *Jungmann*, Dissertat. selectæ, Ratisbonæ, vol. I, 1880, diss. I, n. 42 sq.

[2] In opere *Defensor pacis*.

[3] Inter quos *Udalricus Velenus*, Tractatus quo XVIII argumentis asseritur Petrum nunquam Romæ fuisse, 1520; *F. Spanheim*, Dissert., Lugduni Batav. 1629, et Opera, 1700, t. II, p. 331; *F. C. Baur*, Kirchengesch. der drei ersten Jahrch., Tübingen, 1863; *R. A. Lipsius*, Chronologie der röm. Bisch., Kiel, 1869.

etiam Acatholici, fateantur Romanum Petri episcopatum, jam a medio sæc. tertio, in universo orbe christiano fuisse admissum, satis erit testimonia adducere huic epochæ anteriora [1].

1° Ad *Patres* quod spectat : (A) *priori parte tertii sæculi* plures sunt testes omni exceptione majores; (a) *Cyprianus* et *Firmilianus*, qui, licet Apostolicæ Sedi aliquamdiu restiterint (*De Eccles.*, n. 91), manifeste supponunt Petri sedem Romæ collocatam fuisse ; *Cyprianus* enim de quibusdam schismaticis Romam petentibus scribit [2] : "Navigare audent et ad *Petri cathedram* atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est..."; item *Firmilianus* [3] : "Stephanus (Rom. Pontifex) qui per successionem *cathedram Petri* se habere prædicat". (b) Præterea Caius, adversus Proclum scribens, de tropæis, seu tumulis Apostolorum Petri et Pauli, ait [4] : "Ego vero *Apostolorum tropæa* possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrunt tibi tropæa eorum qui *Ecclesiam illam fundaverunt*". Eodem fere tempore, auctor libri adversus Artemonis hæresim, scribit [5] : "Qui (Victor) tertius decimus *a Petro Romanæ urbis episcopus* fuit". Nec aliter *Tertullianus* [6] : "Percurre *ecclesias apostolicas*, apud quas ipsæ adhuc *cathedræ Apostolorum* suis locis præsident... Si autem Italiæ adjaces, habes *Romam*... cui totam doctrinam *Apostoli* cum sanguine suo profuderunt ; ubi *Petrus* passioni dominicæ adæquatur..." Quibus accedit *Catalogus Liberianus*, cujus prima pars,

[1] Ad fusiorem hujus facti probationem, cfr. *J. Fisher*, Roffensis ep., Convulsio calumniarum Ulrichi Veleni, Paris, 1522; *Foggini*, De Romano divi Petri itinere et episcopatu, Florentiæ, 1742; *H. Hagemann*, Die Romïsche Kirche etc. Freiburg in Breisq. 864, p. 1627 ; *Sanguinetti*, De Sede Romanâ S. Petri, Romæ 1867; Resoconto autentico della disputa avvenuta in Roma fra sacerdoti cattolici e ministri evangelici intorno alla venuta di S. Pietro in Roma, Roma, 1872; *P. Martin*, Saint Pierre, sa venue et son martyre à Rome, apud *Revue des Questions historiques*, 1873 ; id. S. Pierre et S. Paul dans l'Eglise Nestorienne, apud *Revue des Sciences ecclés.*, 1875; *De Smedt*, op. cit.; *Jungmann*, op. cit.; *Livius*, S. Peter, bishop of Rome, London, 1888; *Fouard*, S. Pierre, Append. IV; *L. Duchesne*, Les Origines chrétiennes, Paris, nouv. ed., c. VII, p. 69 sq.; *Dublin Review*, apr. 1897, p. 386 sq.

[2] Ep. 55 ad Cornelium, n. 14, P. L., III, p. 818; cf. ep. 52 ad Antonian., n. 8, P. L. III, 770.

[3] Ep. ad Cyprian., P. L., III, p. 1169.

[4] Ap. *Eusebium*, H. E., II, 25, P. G. XX, p. 207.

[5] Ap. *Eusebium*, H. E., V, 28, P. G. t. XX, p. 511.

[6] De prœscript., c. 36, P. L. t. II, p. 49.

sæc. tertio confecta, Petrum recenset ut primum Romæ episcopum [1].

(B) *Sæc. secundo*, præter *Clementem Alex.*, qui de prædicatione Petri in urbe Roma loquitur, habemus *Irenæum*, qui diserte asserit Ecclesiam Romanam ab *Apostolis Petro et Paulo* fuisse fundatam : "Matthæus in Hebræis ipsorum linguâ Scripturam edidit Evangelii, cum Petrus et Paulus *Romæ evangelizarent et fundarent Ecclesiam*" [2]. Et infra (n. 3) declarat eosdem Apostolos, post fundatam Rom. Ecclesiam, ejus administrationem et episcopatum Lino reliquisse : "Fundantes igitur et instruentes beati Apostoli Ecclesiam, Lino *episcopatum administrandæ Ecclesiæ* tradiderunt".

(C) Inter Patres *apostolicos*, *Papias* refert [3] Petrum Romæ scripsisse priorem epistolam ; Romam enim figurate Babylonem appellat his verbis : "*Salutat vos Babylonis Ecclesia*". Iterum *S. Ignatius M.* ad Romanos scribens (c. 4) ait : "Non ut *Petrus et Paulus* vobis præcipio. Illi *apostoli*, ego condemnatus; illi liberi, ego usque nunc servus"; porro verba hujusmodi bene quidem explicantur, si Petrus et Paulus Romæ apostolicam auctoritatem exercuerint; secus autem, vix intelliguntur. Tandem *S. Clemens Papa* loquitur de martyrio Petri et Pauli tanquam Romæ consummato, ut ex contextu patet [4]. Quibus positis, constat tertio et secundo sæc. diserta esse testimonia de Rom. Petri episcopatu, eademque firmari verbis implicitis Patrum apostolicorum, nemine contradicente ; quod sane ad certitudinem historicam sufficit.

2° Hoc autem argumentum non parum corroboratur verbis Petri in fine primæ suæ epistolæ : "*Salutat vos ecclesia, quæ est in Babylone coelecta*" ; siquidem nomine Babylonis designari Romam constat ex testimonio Papiæ supra allegato veterumque Patrum communiter, ex eo quod Joannes eodem nomine usus est ad Romam designandam, ex eo quod nulla erat tunc temporis christiana communitas apud Babylonem nec ullum testimonium inveniri potuit de Petri prædicatione in hâc regione, tandem ex consensu doctiorum inter Protestantes [5]. Ex hoc autem directe probatur Petrum

[1] Ap. *De Smedt*, Append. K, p. 90; cf. *Duchesne*, Liber Pontificalis, vol. I, p. Introd. p. VI.

[2] Adv. Hæres., l. III, 1, P. G., t. VII, p. 844.

[3] Ap. *Eusebium*, H. E., II, 15, P. G. t. XX, p. 171.

[4] Ep. I ad Corinthios, c. 5-6, P. G., t. I, p. 218.

[5] Hæc enim leguntur apud *The Speaker's Commentary* (in I Petr. V, 13) : "Animadvertere licet civitatem Babylonis nullius christianæ communitatis fuisse sedem, neque in ullo veteri documento aliquid inveniri de commoratione Petri in Chaldæâ, dum e contra juxta vetu-

Romæ versatum fuisse, et indirecte eumdem ibi fuisse episcopum, quum loquatur tanquam potestatem habens.

3° Huic accedunt varia *monumenta*, quibus Petri memoria Romæ affixa remansit : carcer, in quo moratus est, sepulcrum ubi ejus corpus repositum est, catacumba Ostriana ubi baptizabat, tandem ipsa cathedra ubi sedebat. Juxta *de Rossi*, duplex servabatur cathedra Petri : una in catacumbâ Ostrianâ, ubi, juxta inscriptiones peregrinorum, Petrus prius sedit, primum ejus ingressum in urbem Romam commemorabat; altera, quæ servabatur in baptisterio Vaticani, commemorabat ejus pontificiam dignitatem. De hâc Petri cathedrâ agitur in *Carmine adversus Marcionem*[1], tertio sæculo : " Hâc cathedrâ, Petrus quâ sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum primum considere jussit " ...

4° Tandem his omnibus vim addit *consensus omnium ecclesiarum orientalium*. Siquidem variæ civitates gloriari solent quod nati vel mortui sint apud ipsas viri celebres; ita multæ civitates de patriâ Homeri inter se olim certabant, ita Panormitani et Catanenses S. Agatham concivem suam esse contendunt. Si igitur S. Petrus in aliquâ Orientis civitate mortuus esset, hujus rei traditio servata fuisset, et si dubium de ejus sepulcro ortum fuisset, variæ civitates inter se de honore ejus tumulum possidendi certarent, prout fit quoad sepulcra nonnullorum Apostolorum. Jamvero nulla Orientis civitas sibi Petri sepulcrum vindicavit, nec ulla fuit hâc de re dissensio; Orientales enim sive Catholici, sive ab Ecclesiâ separati, Petri prædicationem, episcopatum et martyrium Romæ consummatum in suis liturgiis celebrant[2]. Ergo Orientales simul ac Occidentales de Romano Petri episcopatu consentiunt; quod veritatis indicium est validissimum.

---

stissima documenta, ultimos vitæ annos in occidentali parte Romani imperii transegit. Aliunde nomine Babylonis metaphorice designabatur, tempore Ioannis, ipsa civitas Romæ..., proindeque, juxta unanimem consensum veterum, Babylon hic Romam significat ". Ita etiam *Bishop Ellicott's Commentary*, in h. loc.; *Farrar*, Early Days of Christianity, vol. II, p. 236, aliique apud *Livius*, op. cit. p. 451 sq.

[1] Ap. *Migne*, P. L., t. II, p. 1077 sq. Argumentum archæologicum late prosequitur *Livius*, op. cit., p. 105 sq.

[2] Quod fuse probat *P. Martin*, l. c.; cf. *Livius*, op. cit. p. 349 sq., ubi plures invenies hymnos a Card. *Pitra* editos in opere *Hymnographie de l'Eglise grecque*. Unum exemplum afferre sufficiat ex festo vinculorum Petri : "Καὶ γέγονας Ρώμης τε πρῶτος ἐπίσκοπος, τῆς ὀρθοδόξου των πόλεων κρηπὶς καὶ στῦλος i. e. "et tu *Romæ effectus es primus episcopus*, maxime orthodoxæ civitatis, lapis angularis ac fundamentum ".

5° Exinde solvi possunt *difficultates* a Protestantibus propositæ. (A) Imprimis arguunt ex *silentio Lucæ* in Actibus Apostolorum, *Pauli* in Ep. ad Romanos vel in epistolis quas Romæ degens scripsit, *Fl. Josephi*, qui de Neronis crudelitate scribens, nihil de crucifixione Petri dicit. *Resp.* Argumentum hujusmodi est *mere negativum* ac sufficienter enervatur rationibus positivis supra allegatis; præterea hoc silentium facile explicari potest. (a) *Lucas* in Actibus exordia Ecclesiæ christianæ satis accurate describit usque ad cap. XII, sed a cap. XIII, solos Pauli labores narrat, imo multa ad ejus historiam spectantia omittit, v. g. reprehensionem Cephæ, quæ Paulus ipse commemorat. Aliunde quamvis Petrus, juxta communem opinionem, vigesimo sexto ante obitum suum anno Romam venerit, non continue ibi mansit, sed inde potuit in alias civitates excurrere. (b) *Paulus*, ad Ephesios scribens, Timotheum, eorum episcopum, non commemoravit, neque in aliis epistolis civitatum episcopos salutare solebat; ergo ex ejus silentio in ep. ad Romanos nil deduci potest; forsan speciales ad hos episcopos mittebat litteras per personam quæ epistolam ad ecclesiam deferebat. (c) *Josephus* autem expresse declarat se pleraque Neronis scelera silentio præterire voluisse; unde tacet de incendio Romæ, de nece Senecæ etc.; non est mirum igitur nil in ejus scriptis de crucifixione Petri inveniri.

(B) Addunt omnia testimonia de Romano Petri episcopatu ex *Papia* mutuata fuisse, qui vir erat mediocris ingenii. *Resp. Nego antecedens*, nam, ex dictis, tot sunt testimonia hâc de re, et ex tot diversis regionibus, ut impossibile sit ea omnia ex solo Papia fuisse hausta; quomodo enim unus vir toti Ecclesiæ, Occidentali atque Orientali, persuadere potuisset Apostolorum Principem Romæ commoratum fuisse, ibique mortuum esse, paucis post eventum annis, si revera alibi vixisset ac defunctus esset? Aliunde Papias, licet de interpretatione unius Apocalypsis loci erraverit, et in *millenariorum* errorem inciderit, testis est non spernendus, quum antiquas traditiones, teste Eusebio, sedulo collegerit ac fideliter retulerit. Remanet igitur ut factum Rom. Petri episcopatus, tot ac tantis testibus probatum, et a nullo antiquo auctore negatum, tanquam certum historice admittatur.

II. Series Conciliorum œcumenicorum.

I	Nicænum I.	325	Silvester.	[illegible] Arianos.
II	Constantinopol. I.	381	[illegible]	Divinitas Spiritus S. contra Macedonianos.
III	Ephesinum.	431	Cœlestinus.	[illegible] contra [illegible]
IV	Chalcedonense.	451	Leo M.	Duæ naturæ in Xto [illegible]
V	Constantinop. II.	553	Vigilius.	[illegible]
VI	Constantinop. III.	680-81	Agatho. Leo II.	Duplex operatio in Xto contra Monoth[illegible]
VII	Nicænum II.	787	Hadrianus I.	[illegible]
VIII	Constantin. IV.	869-70	Hadrianus II.	[illegible]
IX	Lateranense I.	1123	Callistus II.	[illegible]
X	Lateranense II.	1139	Innocentius II.	Arnaldus Brixien[illegible]
XI	Lateranense III.	1179	Alexander III.	Damnantur Catha[illegible]
XII	Lateranense IV.	1215	Innocentius III.	Damnantur Joa[illegible]
XIII	Lugdunense I.	1245	Innocentius IV.	Damnatur Fredericus.
XIV	Lugdunense II.	1274	Gregorius X.	Græci in communionem recepti.
XV	Viennense.	1311	Clemens V.	[illegible]
XVI	Florentinum.	1438-45	Eugenius IV.	Græci, Armeni, Jacobitæ in Eccle[illegible]
XVII	Lateranense V.	1512-17	Julius II. Leo X.	Improbati errores de [illegible]
XVIII	Tridentinum.	1545-63	Paulus III. (voc.) Pius IV. (dimittit)	Damnantur errores Protestantium.
XIX	Vaticanum.	1869-70	Pius IX.	[illegible] Pontificis infallibilitas.

III. Elenchus scriptorum ecclesiasticorum sex priorum sæculorum.

Quum maximi sit momenti scire quo sæculo floruerint scriptores a theologis allegati, præsertim quoad priora sæcula, brevem eorum

elenchum hic subjicimus, declarando simul in quonam volumine Patrologiæ a *Migne* editæ eorum opera inveniantur; P. L. Patrologiam Latinam, P. G. Patrologiam græcam indicant.

PATRES APOSTOLICI [1].

S. Clemens Romanus († 101?) Ia Ep. a. Corinthios [2].	P. G. I.
S. Ignatius Antiochenus († 105 vel 117), Septem Epistolæ [3].	P. G. V.
S. Polycarpus, Smyrnensis ep. († 168), Ep. ad Philippenses.	P. G. V.
Epistola Smyrnensium de Martyrio S. Polycarpi.	Funk, I, 282.
Epistola catholica Barnabæ, ab auctore incognito scripta.	P. G. II.
Doctrina duodecim Apostolorum, ab auctore incognito scripta.	
Hermas (circa 100 vel 150), Pastor.	P. G. II.
Epistola ap Diognetum (auctore anonymo).	P. G. II.
Papiæ Fragmenta a variis auctoribus servata.	P. G. V.

SÆCULO SECUNDO.

S. Quadratus, Apologia, cujus unum tantum superest fragmentum.	P. G. V.
S. Aristides, Apologia recenter inventa [4].	. . . . .
S. Justinus M. (floruit a. 161), Apologiæ duæ etc.	P. G. VI.
Tatianus, S. Justini discipulus, Encratiarum fautor (f. a. 176).	P. G. VI.
S. Theophilus, ep. Antiochenus (f. a. 168).	P. G. VI.

[1] Quoad Patres Apostolicos, necesse est recentem editionem legere, v. g. *Fûnk* vel *Lightfoot*, quum nova fragmenta recenter inventa fuerint. Nil dicimus de operibus *Dionysii Areopagitæ*, quæ, juxta communem sententiam, sæc. V, ab ignoto monacho sub ejus nomine vulgata sunt.

[2] Secunda ep. ad Corinthios, Clementi tributa, videtur esse homilia circa a. 140 scripta. Dubiæ sunt epistolæ ad Virgines. Constitutiones apostolicæ, Recognitionum Libri ac Clementinæ scripta sunt spuria non ante sæc. tertium scripta. Cf. *Fûnk* aut *Lightfoot*.

[3] Septem aliæ epistolæ eidem attributæ sunt spuriæ.

[4] Cf. *Harris and Robinson*, Texts and Studies, t. I, n. 1, Cambridge, 1891; cf. *Kihn*, Découvertes récentes dans la Patristique des deux premiers siècles, Bruxelles, 1895.

S. Hegesippus (f. a. 170), cujus fragmenta tantum supersunt.	P. G. VI.
S. Dionysius, ep. Corinthius (f. a. 170), Octo epistolæ.	
Hermias (f. a. 171), Irrisis Gentilium philosophorum.	P. G. VI.
S. Apollinaris, ep. Hierap. (f. a. 176), cujus opera perierunt.	. . . . .
Melito Sardens. (f. a. 176), cujus fragmenta tantum supersunt.	
Athenagoras (f. a. 176), Legatio pro Christianis etc.	P. G. VI.
S. Irenæus, ep. Lugdunensis (f. a. 177), Adversus Hæreses.	P. G. VII.
Clemens Alex. (f. a. 192), Pædagogus, Stromata etc.	P. G. VIII-IX.
Tertullianus (f. a. 199), Apologeticus, de Præscript. etc.	P. L. I-II.

SÆCULO TERTIO.

Auctor Philosophoumenon[1], Refutatio omnium hæreseon.	P. G. XVI.
Cajus (f. a. 202), cujus fragmenta tantum supersunt.	P. G. X.
Julius Africanus (f. a. 220), Chronographia (fragmenta).	P. G. X.
Minutius Felix (f. a. 229), Octavius, Dialogus.	P. L. III.
S. Hippolytus (f. a. 230), Demonstratio de Christo et Antich. etc.	P. G. X.
Origenes (f. a. 230), Hexapla, Homiliæ etc.	P. G. XI sq.
S. Dionysius Alex. (f. a. 247), Epistolæ et Fragmenta.	P. G. X.
S. Cyprianus, ep. Carthag. (f. a. 248) Epistolæ etc.	P. L. IV.
Macarius Magnes[2].	P. G. X.
S. Gregorius Thaumat. (f. a. 250), Expositio fidei etc.	P. G. X.

[1] De auctore hujus operis cf. *De Smedt*, Dissert. select., diss. III p. 83 sq.

[2] Cfr. *Duchesne*, De Macario Magnete et scriptis ejus, Paris, 1877.

S. Victorinus, ep. Petavon. (f. a. 290), Fragmenta.	
S. Pamphilus M. (f. a. 294), Apologeticum pro Origene.	P. G. X.

SÆCULO QUARTO.

S. Methodius, ep. Tyr. (f. a. 305), Convivium decem Virginum.	P. G. XVIII.
Arnobius Sen. (f. a. 305), Adversus Gentes libri septem etc.	P. L. V.
Lactantius († 325), Institutionum divinarum libri septem etc.	P. L. VI, VII.
Eusebius, ep. Cæsaren. (f. a. 325), Chronicon, Histor. eccles. etc.	P. G. XIX-XXIV.
Julius Firmicus Maternus (f. a. 336), De errore profanarum Relig.	P. L. XII.
S. Eustathius, ep. Antioc. (f. a. 340), Diss. adv. Origenem.	P. G. XVIII.
S. Athanasius Alex. (f. a. 350), scripsit contra Arianos.	P. G. XXV-XXVIII.
S. Cyrillus Hierosol. (f. a. 350), Catecheses, Homiliæ etc.	P. G. XXXIII.
S. Hilarius Pictav. (f. a. 355), De Trinitate etc.	P. L. IX, X.
S. Phœbadius Agin. (f. a. 358), De Fide orthodoxâ cont. Arian. etc.	P. L. XX.
Lucifer Calarit. (f. a. 360), Libri duo pro Athanasio etc.	P. L. XIII.
S. Ephrem Syrus (f. a. 362), Commentaria, Sermones etc.	. . . . .
S. Zeno Veron. (f. a. 362), Tractatus 77 de fide, spe etc.	P. L. XI.
S. Basilius Cæsar. (f. a. 365), Liber de Spiritu S. etc.	P. G. XXIX sq.
S. Epiphanius (f. a. 365), Anchoratus, Panarion contra 83 hæreses.	P. G. XLI seq.
S. Damasus, R. Pont. (f. a. 366), Epistolæ, Carmina, Epitaphia.	P. L. XIII.
S. Optatus Milev. (f. a. 368), De Schismate Donatistarum.	P. L. XI.
S. Ambrosius, ep. Mediol. (f. a. 370), Libri 5 de fide etc.	P. L. XIV-XVII.

S. Philastrius, ep. Brix. (f. a. 380), De Hæresibus.	P. L. XII.
S. Pacianus Barc. (f. a. 370), Ep. 3 ad Sempronian. etc.	P. L. XIII.
S. Gregorius Naz. (f. a. 375), Orationes 46, Epistolæ, etc.	P. G. XXXV sq.
S. Gregorius Nyss. (f. a. 375), Oratio catechetica magna etc.	P. G. XLIV sq.
S. Siricius Rom. Pont. (f. a. 381), Epistolæ.	P. L. XIII.
S. Hieronymus (f. a. 385), Comment. in Script., Adversus Jovin. etc.	P. L. XXII seq.
S. Gaudentius Brix. (f. a. 387), Tractatus 21.	P. L. XX.
Rufinus Aquilejen. (f. a. 390), Histor. ecclesiast. libri etc.	P. L. XXI.
Didymus Alex. (f. a. 391), Libri 3 de Trinitate etc.	P. G. XXXIX.
S. Joannes Chrysost. (f. a. 398), Homiliæ, Sermones etc.	P. G. XLVII seq.

SÆCULO QUINTO.

S. Hilarius Arelat. (f. a. 400), Sermones, Epistolæ etc.	P. L. L.
Prudentius (f. a. 405), Libri 2 contra Symmach. etc.	P. L. LIX, LX.
Sulpitius Severus (f. a. 405), Libri Historiæ sacræ etc.	P. L. XX.
S. Isidorus Pelus. (f. a. 412), Epistolæ.	P. G. LXXVIII.
Synesius, ep. Ptolemaidos (f. a. 412), Oratio de Regno etc.	P. G. LXVI.
S. Cyrillus Alex. (f. a. 415), de Trinitate dialogi etc.	P. G. LXVIII sq.
S. Paulinus Nol. (f. a. 420), Epistolæ et Poemata.	P. L. LXI.
S. Maximus Taur. (f. a. 422), Homiliæ 118, Sermones 116 etc.	P. L. LVII.
S. Proclus, ep. Cyzic. (f. a. 426), Orationes et Epistolæ.	P. G. LXV.
Marius Mercator (f. a. 429), Commonitorium etc.	P. L. XLVIII.
S. Augustinus (f. a. 429), Doctor gratiæ, multa scripsit.	P. L. XXXII sq.

Salvianus (f. a. 430), De gubernatione Dei, etc.	P. L. LIII.
Joannes Cassianus (f. a. 430), Collationes 24 etc.	P. L. XLIX, L.
S. Vincentius Lirin. (f. a. 431), Commonitoria duo.	P. L. L.
S. Nilus (f. a. 432), Peristeria, Tr. de Oratione etc.	P. G. LXXIX.
S. Petrus Chrysol., ep. Raven. (f. a. 433), Sermones etc.	P. L. LII.
Theodoretus, ep. Cyren. (f. a. 434), Opera exegetica, historica etc.	P. G. LXXX sq.
S. Prosper Aquit. (f. a. 430), Carmen de Ingratis etc.	P. L. LI.
S. Leo Magnus (f. a. 440), Sermones et Epistolæ.	P. L. LIV sq.
S. Basilius Seleucen. (f. a. 448), Orationes 41 etc.	P. G. LXXXV.
S. Eucherius, ep. Lugd. (f. a. 448), Epistola parænetica etc.	P. L. L.
S. Nicetas Aquilej. (f. a. 450), Explanatio Symboli etc.	P. L. LII.
Arnobius Jun. (f. a. 460), cui tribuuntur Comment. in Psalm. etc.	P. L. LIII.
Faustus Rejens. (f. a. 470), Sermones et Epistolæ etc.	P. L. LVIII.
Apollinaris Sidonius (f. a. 475), Epistolæ et Carmina.	P. L. LVIII.
Vigilius Taps. (f. a. 483), Libri quinque contra Eutych. etc.	P. L. LXII.
S. Gelasius, R. P. (f. a. 492), Epistolæ et varii Tractatus.	P. L. LIX.

SÆCULO SEXTO.

S. Avitus Viennen. (f. a. 502), Epistolæ, Poemata etc.	P. L. LIX.
Cæsarius, ep. Arelat. (f. a. 502), Sermones, epistolæ etc.	P. L. LXVII.
Boethius (f. a. 510), Liber quomodo Trinitas unus Deus... etc.	P. L. LXIII sq.
S. Fulgentius Rusp. (f. a. 510), Libri tres ad Trasimundum etc.	P. L. LXV.

S. Ennodius Tic. (f. a. 512), Epistolæ et Opuscula.	P. L. LXIII.
Dionysius Exiguus (f. a. 520), Codex Canonum Ecclesiæ etc.	P. L. LXVII.
Facundus, ep. Hermian. (f. a. 545), Libri pro defens. 3 Capit. etc.	P. L. LXVII.
Venantius Fortunatus (f. a. 560), Carmina, Vitæ Sanctorum etc.	P. L. LXXXVIII.
Cassiodorus (f. a. 560), Epistolæ, Historia tripartita etc.	P. L. LXIX sq.
S. Gregorius Turon. (f. a. 573), Histor. eccles. Francorum etc.	P. L. LXXI.
S. Gregorius M. (f. a. 590), Moralia, seu expositio in Job etc.	P. L. LXXV sq.
S. Joannes Climacus (f. a. 590), Scala paradisi etc.	P. G. LXXXVIII.
Anastasius Sinaita (f. a. 595), Hodegon adv. Acephalos, etc.	P. G. LXXXIX.

IV. Concilii Vaticani Decreta et Canones.

Ex Const. de Fide Catholica (Sess. III.)

Cap. II. De Revelatione[1].

Eadem Sancta Mater Ecclesia tenet et docet Deum, rerum omnium principium et finem, naturali humanæ rationis lumine, e rebus creatis certo cognosci posse; invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur[2]: attamen placuisse ejus sapientiæ, et bonitati, alia, eaque supernaturali via se ipsum ac æterna voluntatis suæ decreta humano generi revelare, dicente Apostolo[3]: "Multifariam multisque modis, olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime, diebus istis, locutus est nobis in Filio".

Huic divinæ revelationi tribuendum quidem est, ut ea, quæ, in rebus divinis, humanæ rationi per se impervia non sunt, in præsenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine, et nullo admixto errore, cognosci possint. Non hac tamen de causa revelatio absolute necessaria dicenda est, sed quia Deus ex finita bonitate sua ordinavit hominem ad finem supernaturalem,

[1] Caput I. ejusdem Constitutionis, *De Deo rerum omnium Creatore*, invenies initio *Tr. de Deo Uno;* capita III-IV, initio *Tr. de Fide.*

[2] *Rom.* I, 20. — [3] *Hebr.* I, 1-2.

ad participanda scilicet bona divina, quæ humanæ mentis intelligentiam omnino superant; siquidem oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum[1].

Hæc porro supernaturalis revelatio, secundum universalis Ecclesiæ fidem, a sancta Tridentina synodo declaratam, continetur in libris scriptis, et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu sancto dictante quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt[2]. Qui quidem veteris et novi Testamenti libri, integri cum omnibus suis partibus, prout in ejusdem Concilii decreto recensentur, et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis suscipiendi sunt. Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati; nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant; sed propterea quod Spiritu sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem, atque ut tales ipsi Ecclesiæ traditi sunt.

Quoniam vero, quæ sancta Tridentina Synodus de interpretatione divinæ Scripturæ ad coercenda petulantia ingenia salubriter decrevit, a quibusdam hominibus prave exponuntur, Nos, idem decretum renovantes, hanc illius mentem esse declaramus, ut in rebus fidei et morum, ad ædificationem doctrinæ christianæ pertinentium, is pro vero sensu S. Scripturæ habendus sit, quem tenuit ac tenet S. Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum; atque ideo nemini licere contra hunc sensum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari.

Canones: De fide.

1. Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a Deo imperari non possit; anathema sit.

2. Si quis dixerit, fidem divinam a naturali de Deo et rebus moralibus scientia non distingui, ac propterea ad fidem divinam non requiri, ut revelata veritas propter auctoritatem Dei revelantis credatur; anathema sit.

3. Si quis dixerit, revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse, ideoque sola interna cujusque experientia aut inspiratione privata homines ad fidem moveri debere; anathema sit.

4. Si quis dixerit, miracula nulla fieri posse, proindeque omnes

[1] *I Cor.* II, 9. — [2] *Trident.* sess. IV.

de iis narrationes, etiam in Sacra Scriptura contentas, inter fabulas vel mythos ablegandas esse ; aut miracula certo cognosci nunquam posse, nec iis divinam religionis christianæ originem rite probari ; anathema sit.

5. Si quis dixerit, assensum fidei christianæ non esse liberum, sed argumentis humanæ rationis necessario produci ; aut ad solam fidem vivam, quæ per caritatem operatur, gratiam Dei necessariam esse ; anathema sit.

6. Si quis dixerit, parem esse conditionem fidelium atque eorum, qui ad fidem unice veram nondum pervenerunt, ita ut catholici justam causam habere possint, fidem, quam sub Ecclesiæ magisterio jam susceperunt, assensu suspenso in dubium vocandi, donec demonstrationem scientificam credibilitatis et veritatis fidei suæ absolverint ; anathema sit.

De fide et ratione.

1. Si quis dixerit, in revelatione divinâ nulla vera et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam e naturalibus principiis intelligi et demonstrari ; anathema sit.

2. Si quis dixerit, disciplinas humanas ea cum libertate tractandas esse, ut earum assertiones, etsi doctrinæ revelatæ adversentur, tanquam veræ retineri, neque ab Ecclesia proscribi possint ; anathema sit.

3. Si quis dixerit, fieri posse, ut dogmatibus ab Ecclesia propositis, aliquando secundum progressum scientiæ sensus tribuendus sit alius ab eo, quem intellexit et intelligit Ecclesia ; anathema sit.

CONSTITUTIO DOGMATICA PRIMA DE ECCLESIA CHRISTI.

(*Sess. IV, die XVIII Julii MDCCCLXX.*)

Pastor æternus et Episcopus animarum nostrarum, ut salutiferum redemptionis opus perenne redderet, sanctam ædificare Ecclesiam decrevit, in qua veluti in domo Dei viventis fideles omnes unius fidei et caritatis vinculo continerentur. Quapropter, priusquam clarificaretur, rogavit Patrem non pro Apostolis tantum, sed et pro eis qui crediturі erant per verbum eorum in ipsum, ut omnes unum essent, sicut ipse Filius et Pater unum sunt[1]. Quemadmodum igitur Apostolos, quos sibi de mundo elegerat, misit, sicut ipse missus erat a Patre : ita in Ecclesia sua Pastores et Doctores usque ad consummationem sæculi esse voluit. Ut vero episcopatus ipse

[1] Cfr. *Joan.*, XVII, 1, 20 e seq.

unus et indivisus esset, et per cohærentes sibi invicem sacerdotes credentium multitudo universa in fidei et communionis unitate conservaretur, beatum Petrum ceteris Apostolis præponens, in ipso instituit perpetuum utriusque unitatis principium ac visibile fundamentum, super cujus fortitudinem æternum exstrueretur templum, et Ecclesiæ cœlo inferenda sublimitas in hujus fidei firmitate consurgeret[1]. Et quoniam portæ inferi ad evertendam, si fieri posset, Ecclesiam contra ejus fundamentum divinitus positum majori in dies odio undique insurgunt ; Nos ad catholici gregis custodiam, incolumitatem, augmentum, necessarium esse judicamus, sacro approbante Concilio, doctrinam de institutione, perpetuitate, ac natura sacri Apostolici primatus, in quo totius Ecclesiæ vis ac soliditas consistit, cunctis fidelibus credendam et tenendam, secundum antiquam atque constantem universalis Ecclesiæ fidem, proponere, atque contrarios, dominico gregi adeo perniciosos errores proscribere et condemnare.

CAP. I. De Apostolici primatus in beato Petro institutione.

Docemus itaque et declaramus, juxta Evangelii testimonia, primatum jurisdictionis in universam Dei Ecclesiam immediate et directe beato Petro Apostolo promissum atque collatum a Christo Domino fuisse. Unum enim Simonem, cui jam pridem dixerat : Tu vocaberis Cephas[2], postquam ille suam edidit confessionem inquiens : Tu es Christus, Filius Dei vivi, solemnibus his verbis allocutus est Dominus : Beatus es, Simon Bar-Jona : quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cœlis est : et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam : et tibi dabo claves regni cœlorum : et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis : et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.[3] Atque uni Simoni Petro contulit Jesus post suam resurrectionem summi pastoris et rectoris jurisdictionem in totum suum ovile, dicens : Pasce agnos meos : pasce oves meas[4]. Huic tam manifestæ sacrarum Scripturarum doctrinæ, ut ab Ecclesia catholica semper intellecta est, aperte opponuntur pravæ eorum sententiæ qui constitutam a Christo Domino in sua Ecclesia regiminis formam pervertentes negant, solum Petrum præ ceteris Apostolis, sive seorsum singulis sive omnibus simul, vero proprioque jurisdictionis primatu fuisse a Christo instructum ; aut qui affirmant

[1] S. Leo M., serm. IV (al. III), cap. II, in diem Natalis sui.
[2] *Joan.*, I, 42. — [3] *Matth.* XVI, 18-19. — [4] *Joann.* XXI, 15-17.

eumdem primatum non immediate, directeque ipsi beato Petro, sed Ecclesiæ, et per hanc illi ut ipsius Ecclesiæ ministro delatum fuisse.

Si quis igitur dixerit beatum Petrum Apostolum a Christo Domino constitutum non esse Apostolorum omnium principem et totius Ecclesiæ militantis visibile caput; vel eumdem honoris tantum, non autem veræ propriæque jurisdictionis primatum ab eodem Domino nostro Jesu Christo directe et immediate accepisse; anathema sit.

CAP. II. De perpetuitate primatus beati Petri in Romanis Pontificibus.

Quod autem in beato Apostolo Petro, princeps pastorum et pastor magnus ovium, Dominus Christus Jesus in perpetuam salutem ac perenne bonum Ecclesiæ instituit, id eodem auctore in Ecclesia, quæ fundata super petram ad finem sæculorum usque firma stabit, jugiter durare necesse est. Nulli sane dubium, imo sæculis omnibus notum est, quod sanctus beatissimusque Petrus, Apostolorum princeps et caput, fideique columna et Ecclesiæ catholicæ fundamentum, a Domino nostro Jesu Christo, Salvatore humani generis ac Redemptore, claves regni accepit: qui ad hoc usque tempus et semper in suis successoribus, episcopis sanctæ Romanæ Sedis, ab ipso fundatæ, ejusque consecratæ sanguine, vivit et præsidet et judicium exercet[1]. Unde quicumque in hac Cathedra Petro succedit, is secundum Christi ipsius institutionem primatum Petri in universam Ecclesiam obtinet. Manet ergo dispositio veritatis, et beatus Petrus in accepta fortitudine petræ perseverans suscepta Ecclesiæ gubernacula non reliquit[2]. Hac de causa ad Romanam Ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse semper fuit omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, ut in ea Sede, e qua venerandæ communionis jura in omnes dimanant, tamquam membra in capite consociata, in unam corporis compagem coalescerent[3].

Si quis ergo dixerit non esse ex ipsius Christi Domini institutione seu jure divino ut beatus Petrus in primatu super universam Ecclesiam habeat perpetuos successores, aut Romanum Pontificem non esse beati Petri in eodem primatu successorem; anathema sit.

---

[1] Cfr. Ephesini Concilii Act. III.

[2] S. Leo M., serm. III (al. II), cap. III.

[3] S. Iren., *Adv. hær.*, l. III, c. III, et Conc. Aquilei., an. 381, inter epp. S. Ambros., ep. XI.

CAP. III. De vi et ratione primatus Romani Pontificis.

Quapropter apertis innixi sacrarum litterarum testimoniis, et inhærentes tum Prædecessorum Nostrorum Romanorum Pontificum, tum conciliorum generalium disertis perspicuisque decretis, innovamus œcumenici concilii Florentini definitionem, qua credendum ab omnibus Christi fidelibus est, sanctam Apostolicam Sedem, et Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Romanum successorem esse beati Petri principis Apostolorum, et verum Christi Vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, et omnium Christianorum patrem ac doctorem existere ; et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem Ecclesiam a Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse ; quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum conciliorum et in sacris canonibus continetur.

Docemus proinde et declaramus, Ecclesiam Romanam, disponente Domino, super omnes alias ordinariæ potestatis obtinere principatum, et hanc Romani Pontificis jurisdictionis potestatem, quæ vere episcopalis est, immediatam esse : erga quam cujuscumque ritus et dignitatis pastores atque fideles, tam seorsum singuli quam simul omnes, officio hierarchicæ subordinationis, veræque obedientiæ obstringuntur, non solum in rebus, quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis, quæ ad disciplinam et regimen Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent ; ita ut custodita cum Romano Pontifice tam communionis quam ejusdem fidei professionis unitate, Ecclesia Christi sit unus grex sub uno summo pastore. Hæc est catholicæ veritatis doctrina, a qua deviare salva fide atque salute nemo potest.

Tantum autem abest, ut hæc Summi Pontificis potestas officiat ordinariæ ac immediatæ illi episcopalis jurisdictionis potestati, qua episcopi qui positi a Spiritu Sancto in Apostolorum locum successerunt, tanquam veri pastores assignatos sibi greges, singuli singulos, pascunt et regunt, ut eadem a supremo et universali Pastore asseratur, roboretur ac vindicetur, secundum illud sancti Gregorii Magni[1] : Meus honor est honor universalis Ecclesiæ. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tum ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur.

Porro ex suprema illa Romani Pontificis potestate gubernandi universam Ecclesiam jus eidem esse consequitur, in hujus sui mune-

[1] Ep. ad Eulog., Alex., lib. VIII, ep. 30.

ris exercitio libere communicandi cum pastoribus et gregibus totius Ecclesiæ, ut iidem ab ipso in via salutis doceri ac regi possint. Quare damnamus ac reprobamus illorum sententias, qui hanc supremi capitis cum pastoribus et gregibus communicationem licite impediri posse dicunt, aut eamdem reddunt sæculari potestati obnoxiam, ita ut contendant, quæ ab Apostolica Sede vel ejus auctoritate ad regimen Ecclesiæ constituuntur, vim ac valorem non habere nisi potestatis sæcularis placito confirmentur.

Et quoniam divino Apostolici primatus jure Romanus Pontifex universæ Ecclesiæ præest, docemus etiam et declaramus, eum esse judicem supremum fidelium[1]. et in omnibus causis ad examen ecclesiasticum spectantibus ad ipsius posse judicium recurri[2], Sedis vero Apostolicæ, cujus auctoritate major non est, judicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de ejus licere judicare judicio[3]. Quare a recto veritatis tramite aberrant, qui affirmant licere a judiciis Romanorum Pontificum ad Œcumenicum concilium tanquam ad auctoritatem Romano Pontifice superiorem appellare.

Si quis itaque dixerit, Romanum Pontificem habere tantummodo officium inspectionis vel directionis, non autem plenam et supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam, non solum in rebus, quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis, quæ ad disciplinam et regimen Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent; aut eum habere tantum potiores partes, non vero totam plenitudinem hujus supremæ potestatis; aut hanc ejus potestatem non esse ordinariam et immediatam sive in omnes ac singulas ecclesias, sive in omnes et singulos pastores et fideles; anathema sit.

CAP. IV. De Romani Pontificis infallibili magisterio.

Ipso autem Apostolico primatu, quem Romanus Pontifex tanquam Petri principis Apostolorum successor in universam Ecclesiam obtinet, supremam quoque magisterii potestatem comprehendi, hæc Sancta Sedes semper tenuit, perpetuus Ecclesiæ usus comprobat, ipsaque Œcumenica concilia, ea imprimis, in quibus Oriens cum Occidente in fidei caritatisque unionem conveniebat, declaraverunt. Patres enim concilii Constantinopolitani quarti, majorum vestigiis inhærentes, hanc solemnem ediderunt professionem: Prima salus est, rectæ fidei regulam custodire. Et quia non potest Domini nostri Jesu Christi prætermitti sententia dicentis: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, hæc, quæ

[1] Pii P. VI Breve *Super soliditate* 28 Nov. 1786.
[2] Conc. œcum. Lugun. II. — [3] Ep. Nicolai I ad Michaelem Imper.

dicta sunt, rerum probantur effectibus, quia in Sede Apostolica immaculata est semper catholica reservata religio, et sancta celebrata doctrina. Ab hujus ergo fide et doctrina separari minime cupientes, speramus, ut in una communione, quam Sedes Apostolica prædicat, esse mereamur, in qua est integra et vera Christianæ religionis soliditas[1]. Approbante vero Lugdunensi concilio secundo, Græci professi sunt : Sanctam Romanam Ecclesiam summum et plenum primatum et principatum super universam Ecclesiam catholicam obtinere, quem se ab ipso Domino in beato Petro Apostolorum principe sive vertice, cujus Romanus Pontifex est successor, cum potestatis plenitudine recepisse veraciter et humiliter recognoscit ; et sicut præ ceteris tenetur fidei veritatem defendere, sic et, si quæ de fide subortæ fuerint quæstiones, suo debent judicio definiri. Florentinum denique concilium definivit : Pontificem Romanum, verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiæ caput et omnium Christianorum patrem ac doctorem existere ; et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem Ecclesiam a Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse.

Huic pastorali muneri ut satisfacerent, Prædecessores Nostri indefessam semper operam dederunt, ut salutaris Christi doctrina apud omnes terræ populos propagaretur, parique cura vigilarunt, ut, ubi recepta esset, sincera et pura conservaretur. Quocirca totius orbis Antistites nunc singuli, nunc in synodis congregati, longam Ecclesiarum consuetudinem et antiquæ regulæ formam sequentes, ea præsertim pericula, quæ in negotiis fidei emergebant, ad hanc Sedem Apostolicam retulerunt, ut ibi potissimum resarcirentur damna fidei, ubi fides non potest sentire defectum[2]. Romani autem Pontifices, prout temporum et rerum conditio suadebat, nunc convocatis œcumenicis conciliis aut explorata Ecclesiæ per orbem dispersæ sententia, nunc per synodos particulares, nunc aliis, quæ divina suppeditabat providentia, adhibitis auxiliis, ea tenenda definiverunt, quæ sacris Scripturis et apostolicis Traditionibus consentanea, Deo adjutore, cognoverant. Neque enim Petri successoribus Spiritus Sanctus promissus est, ut eo revelante novam doctrinam patefacerent, sed ut eo assistente traditam per Apostolos revelationem seu fidei depositum sancte custodirent et fideliter

[1] Ex formulâ S. Hormisdæ Papæ, prout ab Hadriano II, Patribus Conc. œcum. VIII, Constantinop. IV, proposita et ab iisdem subscripta est.

[2] Cf. *S. Bernard*,, ep. CXC.

exponerent. Quorum quidem apostolicam doctrinam omnes venerabiles Patres amplexi et sancti Doctores orthodoxi venerati atque secuti sunt ; plenissime scientes, hanc sancti Petri Sedem ab omni semper errore illibatam permanere, secundum Domini Salvatoris nostri divinam pollicitationem discipulorum suorum principi factam : Ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua ; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.

Hoc igitur veritatis et fidei nunquam deficientis charisma Petro ejusque in hac Cathedra successoribus divinitus collatum est, ut excelso suo munere in omnium salutem fungerentur, ut universus Christi grex per eos ab erroris venenosa esca aversus, cœlestis doctrinæ pabulo nutriretur, ut, sublata schimatis occasione, Ecclesia tota una conservaretur, atque suo fundamento innixa, firma adversus inferi portas consisteret.

At vero cum hac ipsa ætate, qua salutifera Apostolici muneris efficacia vel maxime requiritur, non pauci inveniantur, qui illius auctoritati obtrectant ; necessarium omnino esse censemus, prærogativam, quam unigenitus Dei Filius cum summo pastorali officio conjungere dignatus est, solemniter asserere.

Itaque Nos traditioni a fidei Christianæ exordio perceptæ fideliter inhærendo, ad Dei Salvatoris nostri gloriam, religionis Catholicæ exaltationem et Christianorum populorum salutem, sacro approbante concilio, docemus et divinitus revelatum dogma esse definimus : Romanum Pontificem, cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro suprema sua Apostolica auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universa Ecclesia tenendam definit, per assistentiam divinam, ipsi in beato Petro promissam, ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit ; ideoque ejusmodi Romani Pontificis definitiones ex-sese, non autem ex consensu Ecclesiæ, irreformabiles esse.

Si quis autem huic Nostræ definitioni contradicere, quod Deus avertat, præsumpserit ; anathema sit.

INDEX.

Prolegomena in Theologiam.

Theologiæ notio quoad nomen et quoad rem 1
Theologia a fide vere distinguitur. 3
Theologia est scientia inductiva et deductiva . . . 4
— Scientia speculativa et practica 5
Theologiæ partitiones: positiva, scholastica, mixta. . . . 5
Divisio Summæ theologicæ S. Thomæ 8
Divisio in hâc Synopsi sequenda 9
Theologiæ præstantia et utilitas 10
Præstantia ratione objecti, medii et finis. . . . 10
Scientiæ naturales theologiæ subserviunt . . . 11
Scientia theologica sacerdotibus necessaria, laicis utilis . 12
De modo scientiam theologicam acquirendi 15
Dispositiones animi 15
Methodus adhibenda 17

De Verâ Religione.

Auctores consulendi 19
Objectum et utilitas tractatûs 21
Divisio tractatûs 23

CAP. I. De Religione in genere.

ART. I. NECESSITAS ALICUJUS RELIGIONIS IN GENERE . . . 24
Religionis germana notio 24
Religionis necessitas pro singulis hominibus. . . 27
Ex parte Dei 28
Ex parte hominis 30
Oratio est valde utilis, imo moraliter necessaria . . 35
Deo debetur cultus etiam externus 39

ART. II. DE NECESSITATE ALICUJUS REVELATIONIS . . 41
§ I. *Notio revelationis* 41
Ejus species 43
Errores revelationem impugnantes 44
Rationalismi origo et historia 44
Variæ hodierni rationalismi formæ 53
§ II. *De possibilitate revelationis* 55
In genere, ex parte Dei, hominis, modi . . . 55
Ratione objecti, seu mysteriorum. 58
Solvuntur difficultates 61
Deus revelare potest præcepta positiva . . . 62
§ III. *De morali necessitate revelationis* 63
E conditione præsenti humanæ naturæ . . . 65
Ex historiâ populorum 67
Ergo gravis incumbit obligatio revelationem inquirendi. 74
ART. III. REVELATIONIS DISCERNIBILITAS 77
De criteriis in genere, intrinsecis et extrinsecis . . 78
De usu criteriorum seu notarum 80
De miraculis in specie : eorum natura. . . . 82
De miraculi possibilitate ex parte legum naturæ . . 87
De miraculi possibilitate ex parte Dei . . . 91
De miraculi discernibilitate 93
De miraculi vi demonstrativâ 102

CAP. II. De Religione christianâ.

Prænotanda de variis religionibus et de certitudine morali . 104
ART. I. DE AUCTORITATE QUATUOR EVANGELIORUM . . 109
Methodus sequenda 109
Hodierni errores confutandi 112
Hypotheses de origine Evangeliorum. . . . 115
§ I. *De genuinitate Evangeliorum* 116
Argumentis extrinsecis, directis 115
Argumento præscriptionis. 126
Argumentis intrinsecis 127
§ II. *De integritate substantiali Evangeliorum.* . . 132
Facta exponuntur 133
Ex his factis conclusio nostra eruitur. . . . 135
§ III. *De veracitate Evangeliorum* 137
Evangelistæ non fuêre decepti 138
Evangelistæ non fuêre deceptores 139
Solvuntur Rationalistarum difficultates . . . 142

ART. II. DIVINITAS CHRISTIANÆ RELIGIONIS ARGUMENTIS INTRINSECIS DEMONSTRATUR 144
I. RELIGIO CHRISTIANA IN SE *humani intellectûs exigentiis optime respondet* 145
Est summa doctrinæ religiosæ completa . . . 145
Ab errore immunis et harmonice una . . . 148
Omnium ingenio accommodata 150
Pariter voluntatis aspirationibus respondet . . 151
Facultatum sensibilium exigentiis adaptatur . . 154
II. RELIGIO CHRISTIANA IN SUIS EFFECTIBUS *hominem privatum instauravit* 155
Familiam instauravit 158
Societatem renovavit 162
III. RELIGIO CHRISTIANA SUPRA-HUMANA EST. . . 165
Argumentum directum 166
Religio christiana a judæis doctoribus non mutuata . 167
Neque a græcis latinisve philosophis . . . 169
ART. III. DIVINITAS MISSIONIS CHRISTI PROBATUR ARGUMENTIS EXTRINSECIS 172
§ I. *Ex proprio ipsius testimonio* 173
Christus declaravit se divinum esse legatum . . 173
Ejus testimonium est fide dignum 177
§ II. *Ex ejus miraculis* 182
Ex miraculis in ordine physico 182
Hæc miracula historice certa sunt 185
Eadem sunt vere supernaturalia et divina. . . 188
In confirmationem ejus missionis patrata. . . 192
Ex vaticiniis Christi ipsius 194
Ex ejus resurrectione 199
Christus vere mortuus est 200
Christus vere a mortuis resurrexit 202
Hodiernorum Rationalistarum difficultates solvuntur. 204
§ III. *Ex mirâ propagatione religionis Christi* . . 210
Factum propagationis et conversationis exponitur . 211
Impedimenta huic obstantia 215
Media adhibita ex se improportionata . . . 218
Rationalistarum sophismata diluuntur . . . 220
Constantiâ et testimonio Martyrum confirmatur . . 223
Numerus, conditio, tormenta, patientia martyrum . 223
Hæc constantia est miraculum ordinis moralis . . 227
Vis et efficacia testimonii martyrum. . . . 229

§ IV. *Ex vaticiniis in Christo adimpletis* . . . 231
Vis argumenti, Rationalistarum systemata . . 231
Messianicarum prophetiarum existentia . . . 234
Tempore Christi Messias exspectabatur . . . 235
Illa exspectatio non fuit a Christianis creata . . 236
Sed ex prophetiis messianicis ortum habuit . . 238
Messianicarum prophetiarum expositio . . . 241
Prima lineamenta ideæ messianicæ in Pentateucho . 243
Ejusdem evolûtio sub David et Salomone . . 248
Ejus plena evolutio tempore Prophetarum. . . 252
Prophetiarum adimpletio in Christo 260
ART. IV. DIVINITAS CHRISTIANÆ RELIGIONIS EX COMPARATIONE CUM ALIIS 263
De Budhismo : expositio historica 264
Expositio doctrinalis 264
Budhismi critica. 267
De Mahumetismo : historia 269
Doctrinæ expositio 271
Mahumetismi critica 273
Conclusio hujus capitis : Divinitas primævæ et mosaicæ religionis 276
Conclusio tractatus : Religio christiana est amplectenda . 281

De Ecclesiâ Christi.

Auctores consulendi 284
Objectum et utilitas tractatûs 287
Divisio 288

CAP. I. De inventione veræ Ecclesiæ.

Prænotanda : Ecclesiæ notio 290
De variis modis quibus Ecclesia concipitur. . . . 292
De Ecclesiis græcis schismaticis. 292
De variis Protestantium sectis 294
De naturâ et vi argumentorum hic adhibitorum . . . 303
ART. I. DE NATURA VERÆ ECCLESIÆ. 306
§ I. *Christus instituit Ecclesiam ad modum societatis* . 306
Solvuntur difficultates Liberalium et Judæorum . 312
Ecclesia est societas religiosa et supernaturalis. . 314
A synagogâ distincta 315

§ II. *De infallibili magisterio supremoque imperio Apostolis et Episcopis collato.* 316
Christus infallibilitatem in docendo Apostolorum collegio contulit. 317
Eidem collegio potestatem regendi Ecclesiam contulit. 323
Hæc duplex potestas Apostolorum successoribus competit 328
Successores Apostolorum sunt episcopi . . . 331
Ergo rejiciendus est Multitudinismus. . . . 342
§ III. *De primatu Petro ejusque successoribus collato* . 344
Christus Petro contulit primatum jurisdictionis . . 345
Probatur ex potestate clavium 346
Ex potestate pascendi gregem 351
Confirmatur hujus auctoritatis exercitio . . . 353
Solvuntur difficultates 355
Primatus jurisdictionis successoribus Petri competit . 357
Successores Petri in Primatu sunt Romani Pontifices . 362
Probatur Patrum testimonio 363
Idem constat factis indubiis 372
Confirmatur totius Ecclesiæ consensu . . . 376
Quo jure primatus est Ecclesiæ romanæ annexus? . 379
Corollaria : Ecclesia Christi est societas visibilis . 381
Ecclesia est indefectibilis . . . 384
Ecclesia est societas completa et independens 388
Conclusio : Ergo sola Ecclesia Romana est vera Ecclesia 390
Art. II. De Notis Ecclesiæ 392
§ I. *De Ecclesiæ Unitate* 394
Ecclesia Christi debet esse una unitate visibili, organicâ, unitate fidei et regiminis 395
Hinc rejiciendum est systema articulorum fundamentalium 402
Nec sufficit systema Viæ Mediæ 403
Ecclesia Romana habet unitatem fidei et regiminis . 404
Græci et Protestantes eâdem carent 407
§ II. *De Ecclesiæ Apostolicitate* 409
Vera Christi Ecclesia apostolicitate missionis gaudere debet 410
Romana Ecclesia hâc apostolicitate gaudet . . 412
Græci et Protestantes eâdem carent 413

§ III. *De Ecclesiæ Catholicitate* 414
Vera Christi Ecclesia catholica esse debet catholicitate morali, progressivâ et relativâ 415
Ecclesia Romana verâ catholicitate gaudet. . . 419
Neque Græci, neque Protestantes veram catholicitatem habent 423
§ IV. *De Ecclesiæ Sanctitate.* 425
Vera Christi Ecclesia sancta esse debet sanctitate eminenti et supernaturali 426
Ecclesia Romana sancta est sanctitate hujusmodi . 428
Græci et Protestantes hâc sanctitate carent . . 433
Solvitur difficultas e temporali Protestantium prosperitate 436
Ergo extra Ecclesiam nulla salus 437
Hoc axioma explicatur 437
Idem probatur ac contra adversarios vindicatur . . 439
Conclusio ; De Regulâ fidei. 443
Regula fidei protestantica neque tuta, neque universalis aut ad controversias dirimendas apta dici potest. 445
Regula fidei catholica est tuta, omnibus obvia, ad lites componendas sufficiens. 454

CAP. II. De Hierarchicâ Ecclesiæ constitutione.

Prænotanda : De formâ regiminis in Ecclesiâ 457
De relationibus Christi cum Ecclesiâ . . 458
Art. I. De Romano Pontifice 460
§ I. *De infallibili magisterio Romani Pontificis* . . 460
Errores Gallicanorum et Protestantium 460
Conditiones ad infallibilitatem requisitæ 463
Infallibilitas probatur Scripturâ. 467
Eadem Traditione confirmatur 470
Solvuntur Protestantium difficultates 474
Infallibilitas ratione suadetur 478
De objecto infallibilitatis directo et indirecto . . 479
Quoad conclusiones theologicas 481
Quoad facta dogmatica. 482
Quoad præcepta morum 483
Quoad Sanctorum canonizationem. . . . 484
§ II. *De potestate regendi, seu jurisdictione S. Pontificis* . 485
Jurisdictio Pontificis est universalis et suprema . . 486
Eadem est ordinaria et immediata 488

Art. II. De Episcopis 491
De episcopis singulatim sumptis 491
De episcopis collegialiter sumptis 495
Quatenus sunt per orbem dispersi 495
Quatenus in Concilio generali uniti : conditiones, auctoritas et utilitas Conciliorum œcumenicorum . 497
Art. III. De membris Ecclesiæ. 502
De conditionibus requisitis ut quis sit membrum Ecclesiæ 502
Corollaria, sc. quinam sint membra Ecclesiæ? . . 504
Art. IV. De relationibus inter Ecclesiam et Statum . 506
In nationibus catholicis 508
Distinctio et independentia 508
Unio et concordiâ 509
Jura et officia 511
In nationibus acatholicis 518
In Statu christiano 518
In Statu indifferenti 518
In Statu infideli 519
De modernis libertatibus 520
Libertas cogitandi et loquendi 520
Libertas conscientiæ et cultuum 522
Conclusio : Ecclesiæ definitio et excellentia . . 528

De Fontibus theologicis.

Auctores consulendi 532
Objectum et utilitas Tractatûs 533
Divisio 534
Art. I. De Traditione 535
§ I. *De existentiâ Traditionis.* 535
Status quæstionis 535
Thesis probatur 537
§ II. *De mediis transmittendi et cognoscendi Traditionem.* 544
De solemni Ecclesiæ magisterio 544
De definitiônibus dogmaticis 545
De Symbolis et fidei professionibus 548
De ordinario ac universali Ecclesiæ magisterio . . 553
De Ecclesiæ praxi 553
De consensu Patrum ac Theologorum . . . 555
De Congregationibus Romanis 562

De communi fidelium consensu 564
De Historiâ ecclesiasticâ 565
De usu Traditionis in Theologiâ 569
ART. II. DE SCRIPTURA SACRA 572
De Canone Scripturarum 573
Status quæstionis — Thesis 573
De Sacræ Scripturæ inspiratione 581
Variæ opiniones 581
Natura 582
Extensio 586
De usu Scripturæ in Theologiâ 590
Sensus Scripturæ 590
Leges interpretationis grammatico-historicæ . . 593
Leges interpretationis Catholicæ 599
ART. III. DE FONTIBUS SUBSIDIARIIS 603
De usu Philosophiæ 603
De usu Scientiarum naturalium 609
De usu profanæ historiæ 612

APPENDICES.

De Romano Petri Episcopatu 615
Series Conciliorum œcumenicorum 620
Elenchus Scriptorum ecclesiasticorum sex priorum sæculorum 620
Concilii Vaticani decreta et canones 626

Typis Soc. S. Joannis Evangelistæ. — DESCLÉE, LEFEBVRE et Soc. — Tornaci.

Excerpta ex anglicis auctoribus

De Verâ Religione.

N. 11.[1] *Homo religione indiget :* — " My whole being tends and aspires to something better than myself, and this aspiration is no passing emotion, but must necessarily and always endure. That is, I necessarily seek something greater than any given greatness. But what exceeds all greatness known or assignable is the Infinite alone. Thus my life leads ever to the Infinite, and it does so because, being myself finite and imperfect, I am drawn towards Him who is infinite and all-perfect, as the primal centre of my being, and the source of my life. " (*P. Gratry*, apud Hettinger, Natural Religion, c. VIII. p. 254-255.)

N. 12. *Absque religione lex moralis vim obligatoriam non habet :* — " Morality, severed from religious motive, is like a branch cut off from a tree : it may, here and there, from accidental causes, retain its greenness for a while, but its chance of vigorous life is a very slender one. Nor is it possible to popularize a real morality, a morality that shall deal with motives as well as with acts, without unveiling to the eye of the soul something more personal than an abstract law. " (*H. Liddon*, Some Elements of Religion, London, 1873, p. 18.) Quod libenter nonnulli rationalistæ agnoscunt; ita v. g. *Brunetière* (Revue des Deux-Mondes, 1 jan. 1895) citans et approbans hæc verba quæ scripsit *E. Scherer* (Crise actuelle de la Morale 1884) : " Let us learn to see things as they are : morality, the true, the good, the ancient, the imperative morality has need of the Absolute; it aspires to the transcendental, it finds its fulcrum in God only... Conscience is like the heart; it requires something beyond itself. Duty is nothing if it is not sublime; and life becomes frivolous, if it does not imply eternal relations. " (Cf. *Donahoe's Magazine*, may 1895, p. 542.)

Ita etiam *Rousseau*, Emile, III : " Attempts have been made to make reason the basis of virtue, but I find that religion is the only solid foundation for morality. Virtue, it is said, is the love of order. But am I bound to sacrifice my happiness to this order?... Granted that wherever intelligence exists, there is a certain moral order; but

[1] Numeri hujusmodi numerum marginalem indicant, ad quem notæ referuntur.

the difference is, that the just man subjects himself to the whole moral order, while the evil man subordinates the whole moral order to himself, and constitutes himself the centre of all things. If God does not exist, then the unjust man reasons rightly in thus regarding himself."

N. 14. Etiam inter barbaras gentes lex moralis a superiori ente oriri creditur, ut dilucide exponit *Benj. Kidd*, op. cit, c. 5, p. 112 sq. : " But if, on the one hand we find primitive man thus everywhere under the sway of customs, which we are to regard as none other than the equivalent of the legal and moral codes of higher societies; and if, on the other hand, we find these customs everywhere as forcible as laws, how, it may be asked, are those unwritten laws of savage society enforced? The answer comes prompt and without qualification. They are everywhere enforced in one and the same way. Observance of them is invariably secured by the fear of consequences from an agent which is always supernatural... The essential fact which underlies all the prolonged and complicated controversy which has been waged over this subject was once put, with perhaps more force than reverence, by Professor Huxley into a single sentence. " There are savages without God in any proper sense of the word, but there are none without ghosts ", said he (*Lay Sermons and Addresses*, p.163); and the generalisation, however it may have been intended, expresses in effective form the one fundamental truth in the discussion with which science is concerned. " (op. cit. p. 115-116.)

N. 15. Religioni christianæ plerumque tribui debent virtutes eorum qui nullam religionem colunt; quod acute declarat *A. Balfour* (The Foundations of Belief, New York and London, 1895, p. 82-83) : " Naturalism — so runs the argument — coexists in the case of Messrs. A., B., C., etc., with the most admirable exhibition of unselfish virtue. If this be so in the case of a hundred individuals, why not in the case of ten thousand? If in the case of ten thousand, why not in the case of humanity at large? Now to the facts on which this reasoning proceeds I raise no objection. I desire neither to ignore the existence nor to minimise the merits of these shining examples of virtue unsupported by religion. But though the facts be true, the reasoning based on them will not bear close examination. Biologists tell us of parasites which live, and can only live, within the bodies of animals more highly organised than they... So it is with those persons, who claim to show by their example, that naturalism is practically consistent with the maintenance of ethical ideals with which naturalism has no natural affinity. Their spiritual life is parasitic : it is sheltered by convictions which belong, not to them, but to the society of which they form a part : it is nourished by processes in which they take no share. And when those convictions decay, and those processes come to an end, the alien life which they have maintained can scarce be expected to outlast them."

N. 17. Oratio exaudiri potest quin leges naturæ pereant : " Unless we have evidence that the law which manifests God's will is a law of periodical recurrence, as in the case of the sun's rising, there is no more incongruity in praying for the removal of a pestilence than in asking a chemist to perform a particular operation. We do not ask the chemist to violate the laws of chemistry, but to produce a particular result in accordance with those laws. Do we necessarily do more than this when we pray that God will remove from us a disease?" (A Letter of Prov. Mansel to Dr Pusey, apud *W. G. Ward*, Philosophy of Theism, vol. II, London, 1884, p. 213.) Cfr. *Liddon*, op. cit. p. 189 sq.

N. 18. Sine oratione, cultus Dei vacuus ac speculativus manet : " It is prayer which prevents religion from degenerating into mere religious thought on the one side, or into mere philanthopy on the other. In prayer the man of action will never become so absorbed in his work as to be indifferent to the truth, which is its original motive. In prayer the man of study and contemplation will never forget that truth is given, not so much that it may interest and stimulate our understandings, as that it may govern and regenerate our life... It is the action whereby we men, in all our frailty and defilement, associate ourselves with our Divine Advocate on high, and realize the sublime bond which in Him, the One Mediator between God and man, unites us in our utter unworthiness to the Strong and All-Holy God. " (*Liddon*, op. cit. p. 202-203.)

N. 39. Rationalismus philosophicus ita a Rationalistâ *Lecky* describitur (History of the rise and spirit of Rationalism, New York, 1893, p. 181-184) : " Its central conception is the elevation of conscience into a position of supreme authority as the religious organ, a verifying faculty discriminating between truth and error. It regards Christianity as designed to preside over the moral development of mankind, as a conception which was to become more and more sublimated and spiritualized as the human mind passed into new phases, and was able to bear the splendor of a more unclouded light. Religion it believes to be no exception to the general law of progress, but rather the highest form of its manifestation, and its earlier systems but the necessary steps of an imperfect development. In its eyes the moral element of Christianity is as the sun in heaven, and dogmatic systems are the clouds that intercept and temper the exceeding brightness of its ray... (Rationalism) is no longer exclusively negative and destructive, but is, on the contrary, intensely positive, and in its moral aspect intensely christian. It clusters around a series of essentially Christian conceptions — equality, fraternity, the suppression of war, the elevation of the poor, the love of truth, and the diffusion of liberty. It revolves around the ideal of Christianity, and represents its spirit without its dogmatic system and its supernatural narratives."

N. 45. Necessitatem mysteriorum in religione revelatâ sic explicat *J. H. Newman* (Essays critical, London, 1890, vol. I, p. 41) : " No

revelation can be complete and systematic, from the weakness of the human intellect; *so far as* it is not such, it is mysterious. When nothing is revealed, nothing is known, and there is nothing to contemplate or to marvel at; but when something is revealed, and only something, for all cannot be, there are forthwith difficulties and perplexities. A revelation is a religious doctrine viewed on its illuminated side; a mystery is the selfsame doctrine viewed on the side unilluminated. Thus religious truth is neither light nor darkness, but both together; it is like the dim view of a country seen in the twilight, with forms half extricated from the darkness, with broken lines and isolated masses. Revelation, in this way of considering it, is not a revealed *system*, but consists of detached and incomplete truths belonging to a vast system unrevealed, of doctrines and injunctions mysteriously connected together; that is connected by unknown media, and bearing upon unknown portions of the system."

N. 53. Necessitatem supra-rationalis religionis ita declarat *Benj. Kidd* (op. cit. c. V, p. 106 sq.), ubi probat societatem non posse legitimam evolutionem prosequi, nisi homines discant propriam utilitatem communi societatis bono subdere; et aliunde hoc fieri non posse nisi admittatur supra-rationalis seu supernaturalis sanctio pro legibus : " No form of belief is capable of functioning as a religion in the evolution of society, which does not provide an ultra-rational sanction for social conduct in the individual. In other words : — a rational religion is a scientific impossibility, representing from the nature of the case an inherent contradiction in terms... The organic growth, it would appear, must be the social system or type of civilisation founded on a form of religious belief. This is the organism which is the seat of a definite principle of life. Throughout its existence there is maintained within it a conflict of two opposing forces; the disintegrating principles, represented by the rational self assertiveness of the individual units; the integrating principle, represented by a religious belief providing a sanction for social conduct which is always of necessity ultra-rational, and the function of which is to secure in the stress of evolution, the continual subordination of the interest of the individual units to the larger interest of the long-lived social organism to which they belong."

N. 56. Platonicæ philosophiæ insufficientiam ad genus humanum reformandum sic exponit *A. J. Balfour* (op. cit. part. II, c. 3, p. 164). "Men value Plato for his imagination, for the genius with which he hazarded solutions of the secular problems which perplex mankind, for the finished art of his dialogue, for the exquisite beauty of his style. But even if it could be said — which it cannot — that he left a system, could it be described as a system which, as such, has any effectual vitality? It would be difficult, perhaps impossible, to sum up our debts to Aristotle. But assuredly they do not include a tenable theory of the universe. The Stoic scheme of life may still touch our imagination; but who takes any interest in their metaphysics? Who

cares for their Soul of the world, the periodic conflagrations and the recurring cycles of mundane events?..."

N. 57. Modernæ pariter scientiæ insufficientiam ad renovandum hominem sic exponit *Brunetière*. (Revue des Deux-Mondes, 1 jan. 1895): "Incapable of furnishing us with even the beginning of an answer to the only questions that interest us, neither science in general, nor the particular sciences physical or natural, philological or historical — can any longer arrogate, as they have been doing for a hundred years, the government of the present life. If we have need of forming to ourselves an idea of what we are, and if the social bond can subsist only on this condition, the sciences may aid us, but it does not belong to them to determine and still less to judge this idea. For the moment, in the present state of science, and after the experience we have had of it, the question of free will, for example, or that of moral responsibility, cannot depend on the results of physiology. The progress we thought we had made, with Taine, and on his traces, in *soldering* — according to his expression — the moral sciences to the natural sciences, has not been a progress at all, but, on the contrary, a recoil. If we asked lessons of conduct from Darwinism, the ones it would give us would be abominable."

N. 61. Indifferentismi temeritatem vivide describit *Pascal* (*Thoughts*, transl. by Wight, Boston, 1890, p. 150 sq.): "The immortality of the soul is a thing which is of so much importance to us, which touches us so deeply, that we must have lost all feeling, if we are indifferent about knowing whether it is true or not. All our actions and thoughts must take such different directions, according as we have or have not the hope of eternal blessings, that it is impossible to take one step with sense and judgment, except in regulating it by keeping this point ever in view as our ultimate object... Nothing is so important to man as his condition; nothing is to him so fearful as eternity. It is therefore something wholly unnatural to find men indifferent to the loss of their being, and to the peril of an eternity of miseries. They are quite different in regard to all other things. They fear the merest trifles, anticipate them, feel them, when they come; and that man, who passes so many days and nights in rage and despair on account of the loss of an office, or some imaginary offence to his honor, is the very one who knows, without uneasiness or emotion, that he must lose everything by death. It is something monstrous to see in the same heart, and at the same time, such sensibility for the least things, and such strange insensibility for the greatest..." Totus locus legendus est.

N. 67. Varia variis hominibus præbenda sunt argumenta: "A philosophical mind will perhaps be most strongly affected by the fact of the very existence of the jewish polity, or of the revolution effected by christianity While the beautiful moral teaching and evident honesty of the New Testament writers is the most persuasive argument to the unlearned but single-hearted inquirer. Nor must it be forgotten that

the evidences of Revelation are cumulative, that they gain strength from each other ; and that, in consequence, the argument from miracles is immensely stronger when viewed in conjunction with the rest, than when considered separately, as in an inquiry of the present nature." (*Newman*, Two Essays on biblical and ecclesiastical miracle, 1890, p. 8.)

N. 72. Argumenta Rationalistarum contra miracula sic contrahit auctor anonymus operis *Supernatural Religion*, London, 1879, vol. I, c. 2, ubi hæc inter alia leguntur : " The whole theory of this abortive design of creation, with such impotent efforts to amend it, is emphatically contradicted by all that experience has taught us of the order of nature .. Only in obedience to law is there life and safety. Knowledge of law is imperatively demanded by nature. Ignorance of it is a capital offence... As on the one hand, the highest human conception of infinite wisdom and power is derived from the universality and invariability of law, so that universality and invariability, on the other hand, exclude the idea of interruption or occasional suspension of law for any purpose whatever, and more especially for the correction of supposed original errors of design which cannot have existed, or for the attainments of objets already provided for in the order of nature..."

N. 80. Argumentum *Humii* sic confutat *J. H. Newman*, Grammar of Assent, London, 1874, p. 306-307 : " *A priori* of course the acts of men are not so trustworthy as the order of nature, and the pretence of miracles is in fact more common than the occurrence. But the question is not on miracles in general, or men in general, but definitely, whether these particular miracles, ascribed to the particular Peter, James and John, are more likely to have been or not ; whether they are unlikely, supposing that there is a Power, external to the world, who can bring them about ; supposing they are the only means by which He can reveal Himself to those who need a revelation ; supposing He is likely to reveal Himself ; that He has a great end in doing so ; that the professed miracles in question are like His natural works, and such as He is likely to work, in case He wrought miracles ; that great effects, otherwise unaccountable, in the event followed upon the acts said to be miraculous ; that they were from the first accepted as true by large numbers of men against their natural interests ; that the reception of them as true has left its mark upon the world, as no event did ; that, viewed in their effects, they have — that is, the belief of them has served to raise human nature to a high moral standard otherwise unattainable : these and the like considerations are parts of a great complex argument, which so far can be put into propositions, but, which, even between, and around, and behind these, still is implicit and secret, and cannot by any ingenuity be imprisoned in a formula, and pocked into a nut-shell. "

N. 86. Absque vitioso circulo miracula ut divina agnosci possunt ex ipsâ doctrinâ quacum connectuntur : " The old objection arises :

you prove the miracles by the doctrine, but you profess to prove the doctrine by the miracles. We do both. Each of the arguments lends aid to the other. Our Saviour did not perform his miracles as an anatomist conducts his demonstrations, by appealing to the intellect alone; but he required faith, or a right moral state, as a condition for his miraculous works; and on the other hand his miraculous works corroborated the moral faith (*Mark*, VI, 5; *Matt.* XIII, 58.)... We are predisposed by our proper reverence for the doctrine to believe in the miracles, which however are commended to us by their own independent proof (*John*, V, 36; X, 25-38; XIV, 10, 11); and we are predisposed to believe in the doctrine, which in its turn is commended to us by its own independent evidence. The doctrine is the title-deed, and is essential to the significance of the seal attached to it. The miracle is the seal and is important for the authority of the title-deed. The seal torn away from the parchment cannot fulfil its main design, and the parchment with the seal cut out is lessened in value." (*Smith's* Dictionary of the Bible, vocabulo *miracles*.)

N. 95. De naturâ historicorum argumentorum rectè ait *de Smedt* (Principes de la Critique historique, 1883, p. 66-67): "The sciences of facts succeed but very rarely in establishing their theses in such forms of reasoning as can be translated more or less immediately into a syllogism, and impose an irresistible conviction on whosoever is acquainted with the laws of dialectic and knows how to apply them. In general, to gain acceptance for their proofs, the historic sciences have to appeal to a certain faculty of moral appreciation of things, — a faculty rather of intuition than of deduction — to that peculiar tact of the intelligence which, in actual life, is called practical good sense, and which supposes in those who possess it, more exactness of observation and honesty of judgment than subtlety and depth."

N. 96. Evidentiam moralem in rebus religiosis sufficere sic declarat *Pascal*: "It was not just then that he should appear in a manner manifestly divine, and absolutely capable of convincing all men; but it was not just either that he should come in a manner so hidden that he could not be recognized by those who seek him sincerely. He wished to render himself perfectly recognizable to those; and thus, willing to be revealed to those who seek him with all their heart, he so regulates the means of knowing him, that he has given signs of himself which are visible to those who seek him, and obscure to those who seek him not. There is light enough for those who desire only to see him, and obscurity enough for those who have a contrary disposition." (*Pascal*, op. cit. p. 327-328.)

N. 116. De genuinitate præcipuorum N. Testamenti librorum scribit recens auctor, cujus archæologiæ studia magnam ipsi conciliârunt auctoritatem: "For years, with much interest and zeal but little knowledge, I followed the critics and accepted their results. In recent years, as I come to understand Roman history better, I have realised

that, in the case of nearly all the books of the New Testament, it is as great an *outrage upon criticism* to hold them for second century forgeries, as it would be to class the works of Horace and Virgil as forgeries of the time of Nero." (*Ramsay*, the Church in the Roman Empire before A. D. 170.)

N. 132. Apostolos testes esse fide dignos sic declarat *C. Gore* (The Incarnation of the Son of God, Bampton Lect. 1891, p. 81) : " Simple, literal-minded men ; not superstitious, and still less romantic ; free from all traces of morbidness ; slow of belief, through lack of imagination ; as individuals strikingly different in character, so as not easily to be led the same way ; with the exception of St John not well adapted to be theologians, and none of them (like St Paul) controversial theologians ; but singularly well qualified as witnesses. They were qualified as witnesses because, free from all preoccupation with ideas and systems, they were plain men who could receive the impress of facts ; who can tell a simple plain tale and show by their lives how much they believed it."

N. 135. Apostolos non fuisse deceptores ita probat *Pascal :* " The hypothesis of deceptive apostles is very absurd. Let one follow it throughout ; let one imagine these twelve men, assembled after the death of Jesus Christ, conspiring together to say that he was raised from the dead : they attack thereby all powers. The heart of a man is strangely inclined to levity, to change, to promises, to possessions. However little one of them might have been shaken by these attractions, and, what is more, by prisons, tortures and death, they had been lost. Let one follow this out." (*Pascal*, op. cit. p. 321.)

N. 136. Apostolos non esse inventores doctrinæ quam prædicârunt optime demonstrat *J. S. Mill* (Three Essays on Religion, New York, 1884, p. 253-254) : " But who among his disciples or among their proselytes was capable of inventing the sayings ascribed to Jesus or of imagining the life and character revealed in the Gospels? Certainly not the fishermen of Galilee, as certainly not St Paul, whose character and idiosyncrasies were of a totally different sort ; still less the early Christian writers in whom nothing is more evident than that the good which was in them was all derived, as they always professed that it was derived, from the higher source."

N. 143. Mysteria religionis christianæ non esse difficiliora creditu quam mysteria religionis naturalis, ita explicat rationalista *W. H. Mallock*, Is life worth living, New York 1879, c. XI, ubi hæc inter alia leguntur : " To sum up ; if we would obtain a true view of the general character of Catholicism, we must begin by making a clean sweep of all the views that, as outsiders, we have been taught to entertain about her. We must, in the first place, learn to conceive of her as a living, spiritual body, as infallible and as authoritative now as she ever was, with her eyes undimmed and her strength not abated, continuing to grow hitherto... And further, when we come to look into her more

closely, we must separate carefully the diverse elements we find in her — her discipline, her pious opinions, her theology and her religion. Let honest inquirers do this to the best of their power, and their views will undergo an unlooked-for change... the theist will find in Catholicism no new difficulties. He will find in it the logical development of our natural moral sense, developed indeed, and still developing, under a special and supernatural care — but essentially the same thing ; with the same negations, the same positive truths, and the same impenetrable mysteries ; and with nothing new added to them, but help, and certainty, and guidance."

N. 147. Amor Dei vere est christiana virtus : "Throughout the whole world, outside the people of Israel, every conception of God was terrible and full of fear. The worship of God was the propitiation of wayward, irresistible, and avenging powers. The thought of a God, who is love, pity, compassion, purity, and holiness indeed, but full of mercy, was a conception not to be found except in revelation. The highest conception of God was imperfect until the Incarnation. Then it received its fulness, when God made man was manifest, and manifested in Himself the character of God. A consciousness was then awakened in the hearts of men that God loves man, and that there is no love, of which the human heart can form a conception such as is the love of God for fervour, for tenderness, for generosity. There is no love that can be believed by the heart of man like the love of God. And because the love of an invisible, inscrutable, spiritual and eternal Being was hard for the heart of man to conceive, God therefore manifested himself in our humanity, that is, He came to assure us of his love as a kinsman to kinsmen". (*H. E. Manning*, The Glories of the Sacred Heart, New York, 1881, p. 61).

Amorem erga proximum a christianâ religione promoveri fatetur auctor ceteroquin rationalista : "And as love provokes love, many have found it possible to conceive for Christ an attachment the closeness of which no words can describe, a veneration so possessing and absorbing the man within them, that they have said " I live no more, but Christ lives in me ! " Now such a feeling carries with it of necessity the feeling of love for all human beings. It matters no longer what quality men may exhibit; amiable or unamiable, as the brothers of Christ, as belonging to his sacred and consecrated kind, as the objects of his love in life and death, they must be dear to all to whom he is dear. And those who would for a moment know his heart and understand his life, must begin by thinking of the whole race of man, and of each member of the race, with awful reverence and hope." *Seeley*, Ecce Homo, Boston, 1866, p. II, c. 14, p. 180.

" The command to relieve physical distress is many times repeated. Christians are to give alms; in some cases they were commanded to give all their wealth to the poor; in all cases they were assured that their final acceptance before the judge would depend upon the zeal

they had shown in feeding the hungry, welcoming the stranger, and visiting the sick." (Ecce homo, c. 17, p. 208.)

N. 148. Christum esse perfectum virtutis exemplar fatetur ipse *Renan*, licet non in omnibus sibi consistens : "Humanity as a whole presents an assemblage of beings low, selfish, superior to the animal only in this that their selfishness is more premeditated. But in the midst of this uniform vulgarity, pillars rise towards heaven and attest a more noble destiny. Jesus is the highest of these pillars which show to man whence he came and whither he should tend. In him is condensed all that is good and lofty in our nature... all ages will proclaim that among the sons of men there is none born greater than Jesus." (Life of Jesus, c. 28, circa fin.)

N. 155. Abortum a christianâ religione deletum fuisse testatur. *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 20 sq.: "The practice of abortion was one to which few persons in antiquity attached any deep feeling of condemnation... The language of the Christians from the very beginning was widely different. With unwavering consistency and with the strongest emphasis, they denounced the practice not simply as inhuman, but as definitively murder. In the penitential discipline of the Church, abortion was placed in the same category as infanticide..."

N. 156. Castitatem maxime a christianis excultam fuisse fatetur *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 316, sq.: "It regarded purity as the most important of all virtues, and it strained to the utmost all the vast agencies it possessed to enforce it. In the legislation of the first christian emperors we find many traces of a fiery zeal. Panders were condemned to have molten lead poured down their throats. In the case of rape, not only the ravisher, but even the injured person, if she consented to the act, was put to death. A great service was done to the cause both of purity and of philanthropy, by a law which permitted actresses, on receiving baptism, to abandon their profession, which had been made a form of slavery and was virtually a slavery to vice" ... Et alibi, p. 367-68 : "Whatever may be thought of its theological propriety, there can be little doubt that the Catholic reverence for the Virgin has done much to elevate and purify the ideal of woman, and to soften the manners of men. It has had an influence which the worship of the Pagan goddesses could never possess, for these had been almost destitute of that kind of moral beauty which is peculiarly feminine."

N. 159. Caritatis instituta a Christianis erecta sunt, teste *Lecky*, op. cit. vol. II, p. 79-80 : "Christianity for the first time made charity a rudimentary virtue, giving it a leading place in the moral type, and in the exhortation of its teachers. Besides its general influence, in stimulating the affections, it effected a complete revolution in this sphere, by regarding the poor as the special representatives of the Christian Founder, and thus making the love of Christ, rather than the love of man the principle of charity. Even in the days of persecution, collections for the relief of the poor were made at the Sunday

meetings. The agapæ or feasts of love were intended mainly for the poor, and food that was saved by the fasts was devoted to their benefit. A vast organization of charity, presided over by the bishops, and actively directed by the deacons, soon ramified over Christendom, till the bond of charity became the bond of unity, and the most distant sections of the Christian Church corresponded by the interchange of mercy... A Roman lady, named Fabiola, in the fourth century, founded at Rome, as an act of penance, the first public hospital, and the charity planted by that woman's hand overspread the world, and will alleviate to the end of time the darkest anguish of humanity."

N. 162. Christianam doctrinam non fuisse a Judaicis systematibus evolutam præclare ostendit *C. A. Row* (Christian Evidences, London, 1888, lect. III, p. 137-139) : "I shall assume as one of the bases of this argument the position which is taken by a large number of my opponents, that the jewish race, during the century which preceded and that which followed the advent, were to the last degree exclusive, fanatical, and superstitious; and that in an atmosphere of this kind Jesus and his disciples must have been born and educated; and that a corresponding character was deeply impressed on his early followers... my position is that, as far as portions of the teaching of the New Testament are in agreement with that of the most enlightened teachers of the ancient world, it proves that the persons by whom it has been elaborated must have been emancipated from the narrow-mindedness of the Jew of the Apostolic age; and consequently that it could not have been evolved by a natural process out of such a moral and intellectual atmosphere."

Quod aliunde fatetur ipse *Renan* (Vie de Jésus, c. 28) : "Far from being the continuator of Judaism, Jesus represents the breaking off with the jewish spirit. Even supposing that his thought in this regard may leave room for some uncertainty, the general direction of christianity after him permits none. The general progress of christianity has been to separate more and more from Judaism."

N. 164. Totum argumentum sic contrahit *Row :* "Let me now briefly sum up the results of this argument. The philosophers after the deepest study of the moral nature of man, confessed their inability to discover any spiritual power capable of effecting the regeneration of the morally degraded Jesus-Christ has acted on them mightily; and after the lapse of eighteen centuries, He is still the most powerful regenerating influence acting on mankind. The one discussed intellectual problems, the other appealed to the conscience and the heart. The one contemplated the masses of mankind with despair, and would have viewed the idea of devoting an entire life to their elevation as the phantasm of a disordered brain; the other has been the founder, and the impelling motive of the efforts which during eighteen centuries have been undertaken for the amelioration of mankind. The one coldly bad men become virtuous by performing virtuous actions, but

could impart to them no power to render their performance possible; the other has breathed into man's inmost spirit a power mighty to effect his spiritual regeneration... The one speculated in its study on ideal republics; the other has created the Catholic church. Nor has philosophy in these latter days even with Jesus and His teaching for its model, succeeded better. It can reach neither the conscience nor the heart. What then is the only possible inference? I answer that the Galilean peasant must have possessed a greatness above that of all the great men of the past and of the present united; that He stands in a position among men which is unique; in other words, that a superhuman power must have manifested itself in Him." (*Row*, op. cit. p. 175-176.)

N. 170. Christus non deceptus dum suam divinam missionem affirmat : "I know that enthusiasm, or a kindled imagination, has great power; and we are never to lose sight of it, in judging of the claims of religious teachers. But I say first, that, except in cases where it amounts to insanity, enthusiasm works, in a greater or less degree, according to a man's previous conceptions and modes of thought. In Judæa, where the minds of men were burning with feverish expectation of a Messiah, I can easily conceive of a Jew imagining that in himself this ardent conception, this ideal of glory, was to be realized. I can conceive of his seating himself in fancy on the throne of David, and secretly pondering the means of his appointed triumphs. But that a Jew should fancy Himself the Messiah, and at the same time should strip that character of all the attributes which had fired his youthful imagination and heart, — that he should start aside from all the feelings and hopes of his age, and should acquire a consciousness of being destined to a wholly new career, and one as unbounded as it was new, — this is exceedingly improbable; and one thing is certain, that an imagination so erratic, so ungoverned, and able to generate the conviction of being destined to a work so immeasurably disproportioned to the power of the individual, must have partaken of insanity." (*Channing*, Works, Boston 1875, Character of Christ, p. 305-306).

"The charge of an extravagant, self-deluding enthusiasm is the last to be fastened on Jesus. Where can we find the traces of it in his history? Do we detect them in the calm authority of his precepts; in the mild, practical and beneficent spirit of his religion; in the unlabored simplicity of the language with which he unfolds his high powers, and the sublime truths of religion; or in the good sense, the knowledge of human nature, which he always discovers in his estimate and treatment of the different classes of men with whom he acted." (*Channing*, l. c. p. 306.)

N. 171. Christum esse perfectissimum virtutis exemplar fatetur *Lecky* rationalista : "It was reserved for Christianity to present to the world an ideal character, which through all the changes of eighteen centuries has filled the hearts of men with an impassioned love, and has

shown itself capable of acting on all ages, nations, temperaments and conditions; has not only been the highest pattern of virtue, but the highest incentive to its practise, and has exerted so deep an influence that it may be truly said that the simple record of three short years of active life has done more to regenerate and to soften mankind than all the disquisitions of philosophers, and than all the exhortations of moralists." *History of European Morals*, vol. II, p. 8).

Nec aliter *Rousseau*, (Emile, lib. IV, Profession de foi du Vicaire Savoyard): "I confess to you that the majesty of the Scriptures strikes me with admiration, as the purity of the Gospels has its influence on my heart. Peruse the works of our philosophers, with all their pomp of diction: how mean, how contemptible are they, compared with the Scripture! Is it possible that a book, at once so simple and sublime, should be merely the work of a man? Is it possible that the sacred personage whose history it contains should be himself a mere man? Do we find that he assumed the tone of an enthusiast or ambitious sectary? What sweetness, what purity in his manners! What an affecting gracefulness in his delivery! What sublimity in his maxims! What profound wisdom in his discourses! What presence of mind in his replies! How great the command over his passions! Where is the man, where is the philosopher who could so live and so die, without weakness, without ostentation? When Plato described his imaginary good man with all the shame of guilt, yet meriting the highest rewards of virtue, he describes exactly the Character of Jesus Christ: the resemblance is so striking that all the Christian fathers perceived it. What prepossession, what blindness must be to compare (Socrates) the son of Sophroniscus to (Jesus) the son of Mary! What infinite proportion is there between them! Socrates, dying without pain or ignominy, easily supported his character to the last; and if his death, however easy, had not crowned his life, it might have been doubted whether Socrates with all his wisdom, was anything more than a vain sophist. He invented, it is said, the theory of morals. Others, however, had before put them in practice; he had only to say, therefore, what they had done, and reduce their examples to precept. But where could Jesus learn, among his competitors, that pure and sublime morality, of which he only has given us both precept and example? The death of Socrates, peaceably philosophizing with his friends, appears the most agreable that could be wished for; that of Jesus, expiring in the midst of agonizing pains, abused, insulted and accused by a whole nation, is the most horrible that could be feared. Socrates, in receiving the cup of poison, blessed the weeping executioner who administered it; but Jesus in the midst of excruciating tortures, prayed for his merciless tormentors. Yes! if the life and death of Socrates were those of a sage, the life and death of Jesus were those of a God."

N. 179. Miracula Christi negari nequeunt nisi tota rejiciatur evangelica narratio, teste *Seeley* rationalistâ: "Miracles play so important

a part in Christ's scheme, that any theory which would represent them as due entirely to the imagination of his followers or of a later age destroys the credibility of the documents not partially but wholly, and leaves Christ a personage as mythical as Hercules. If the character depicted in the Gospels is in the main real and historical, they must be generally trustworthy, and, if so, the responsibility of miracles is fixed on Christ. In this case the reality of the miracles themselves depends in a great degree on the opinion we form of Christ's veracity, and this opinion must arise gradually from the careful examination of his whole life." (Ecce Homo, p. 51.) Nec aliter *Holtzmann* (Die synoptichen Evangelien, p. 509) : "The narratives of miracles constitute so truly the substance of the Synoptical account that, as soon as one tears them out, the whole mosaicwork loses all perceptible plan, all intelligible characteristics."

N. 192. Christum vere mortuum fuisse admittit auctor minime suspectus, *E. Renan* (Vie de Jésus, c. XXVI) : "In reality, the best guarantee which the historian possesses upon a point of this nature, is the suspicious hatred of the enemies of Jesus. It is doubtful whether the Jews were thus early affected by the fear lest Jesus should be thought to be raised from the dead : but at all events they must have made certain that he was actually dead. Whatever may have been at certain periods the negligence of the ancients in all that pertains to legal verification and the strict conduct of affairs, we cannot believe that those who where interested did not take some precautions in this regard."

Ita etiam *Strauss*, New Life, I, 412 : "It is impossible that a being who had stolen half dead out of the sepulchre, who crept about weak and ill, wanting medical treatment, who required bandaging, strengthening and indulgence, and who still at last yielded to His sufferings, could have given to the disciples the impression that He was a conqueror over death and the grave, the Prince of Life, an impression which lay at the bottom of their future ministry. Such a resuscitation could have only weakened the impression which He had made upon them in life and in death; at the most could only have given it an elegiac voice, but could by no possibility have changed their sorrow into enthusiasm, or have elevated their reverence into worship."

N. 200. Fidem Apostolorum in Christi resurrectionem ita explicare conatur *Keim*, Jesu von Nazara, III, p, 605 : "Without the living Jesus the Messianic faith had been destroyed by the Crucifixion, and in the return of the Apostles to the synagogue and to Judaism even the gold of Christ's teaching had been buried in the dust of oblivion... A sign of life from Jesus, a *telegram* from heaven was necessary, after the crushing overthrow of the Crucifixion, especially in the childhood of humanity. Even the Christianity of the present day owes to this telegram from heaven, first the Lord, then itself."

N. 202. De discrepantiis in narratione resurrectionis scribit Mead :

"They agree in the important fact of the resurrection, the visible and tangible reappearance of Jesus. They agree that he rose before the dawn of the first day of the week. They agree that Mary Magdalene was the foremost of those who visited the sepulchre. They agree that Jesus appeared to his apostles assembled together. They agree in representing his resurrection-body as the same as the crucified one, while yet they agree in ascribing to it a peculiar, semi-spiritual character. They agree in describing the disciples as all fully convinced of the reality of the resurrection, and as confirmed thereby in their faith in him as the Messiah of God. The disagreements concern unimportant details; and even if some of them could be shown to be irreconcilable contradictions, they would not invalidate the main drift of the stories of the resurrection." (*Mead*, l. cit. p. 207.)

1 "It requires little acumen to see that, if the four stories, instead of disagreeing with one another in this or that particular, were minutely harmonious, this very exactness of harmony would itself be taken as a suspicious circumstance, indicating collusion among the authors, or else the work of a harmonizing redactor." (*Mead*, l. c. p. 204.)

N. 217-219. Conversionem mundi sic explicare conatur *Gibbon*: "It will perhaps appear that it was most effectually favoured and assisted by the five following causes: 1° the inflexible, and, if we may use the expression, the intolerant zeal of the Christians, derived, it is true, from the jewish religion, but purified from the narrow and unsocial spirit, which, instead of inviting, had deterred the Gentiles from embracing the law of Moses. 2° The doctrine of a future life, improved by every additional circumstance which could give weight and efficacy to that important truth. 3° The miraculous powers ascribed to the primitive church. 4° The pure and austere morals of the Christians. 5° The union and discipline of the Christian Republic, which gradually formed and independent and increasing state in the heart of the Roman Empire." (*Gibbon*, The Decline and Fall of the Roman Empire, c. XV. p. 536-537, London, 1777.)

Ad quæ animadvertit *J. H. Newman*: "For first, as to zeal, by which Gibbon means party spirit, or *esprit de corps;* this doubtless is a motive principle when men are already members of a body, but does it operate in bringing them into it? The Jews were born in Judaism, they had a long and glorious history, and would naturally feel and show *esprit de corps;* but how did party spirit tend to bring Jew or Gentile out of his own place into a new society, and that a society which as yet scarcely was formed into a society?... Christians had zeal for christianity after they were converted, not before." (*Newman*, Grammar of Assent, p. 459 ed. 1887.)

"The doctrine of eternal punishment does only anger the multitude of men in our large towns now, and make them blaspheme; why should it have had any other effect on the heathen populations than in the age when O. Lord came? Yet it was among those populations

that He and His made their way from the first?" (*Newman*, op. cit. 460.)

N. 230. Vim argumenti e Prophetiis sic egregie exponit *Pascal* : "Even if one man had made a book of predictions of Jesus-Christ, both of the time and manner of his coming, and if Jesus Christ had come in conformity with these prophecies, this would be of infinite weight. But there is much more here. There is a succession of men, who come, during four thousand years, constantly and without variation, one after another, predicting the same event. A whole people announce him, and subsist during four thousand years, in order to render as a body testimony of the assurances which they have of him, and from which they can be turned by no menaces and persecutions : this is much more important." (*Pascal*, Thoughts, p. 310.)

N. 238. Prophetiarum obscuritas earum adimpletione elucidatur, ut recte animadvertit *J. H. Newman* (Gram. of. Assent, p. 445-446) : "Announcements, which could not be put forward in the front of the argument, as being figurative, vague, or ambiguous, may be used validly and with great effect, when they have been interpreted for us, first by the prophetic outline, and still more by the historical object. It is a principle which applies to all matters on which we reason, that what is only a maze of facts without order or drift prior to the explanation, may, when we once have that explanation, be located and ajusted with great facility in all its separate parts, as we know is the case as regards the motions of the heavenly bodies since the hypothesis of Newton."

N. 260. Optimum compendium harum prophetiarum invenire est apud *Gloag*, op. cit., p. 124-126 : "At first there is the general indefinite intimation, that the seed of the woman would bruise the serpent's head. This is the germ from which messianic prophecy was afterwards developed... Afterwards this seed of the woman is limited to the family of Abraham : in his seed were all the families of the earth to be blessed ; but here there is the same indefiniteness as to whether a person or a race be meant. Then occurs the more precise prediction of the advent of Shiloh made by Jacob ; but even on this, considerable obscurity rests : the very meaning of the term is doubtful. To Moses a revelation is made of the advent of a Prophet like to himself ; but the connection between that Prophet and the promised seed was not revealed to him. — The second stage... is the promise made to David of a son to sit upon a throne, of a great king proceeding from his royal line who should rule in righteousness, and establish His dominion over all the kingdoms of the earth... The third age is the era of the prophets. The prophets cast further light upon the nature of this messianic king : they describe his divine origin ; they enumerate his royal titles. They depict Him also as a mysterious sufferer, who by dying should atone for the sins of his people. Especially in the prophecies of Isaiah there is a vividness, a directness, a pointedness

which reveal to us the great Messiah, at one time taken from prison and from judgment, and at another time travelling in the greatness of His strength, mighty to save... Thus messianic prophecy becomes more distinct as it advances, until about the time of Our Lord a universal expectation prevailed throughout the East of the advent of this distinguished personage, the great and mysterious Messiah."

N. 265. Quam improbabile sit prophetias fortuito adimpletas esse lucide exponit *Gregory*, Evidences of the Christian Religion, p. 123-124. Bohn's edit : "Suppose that, instead of the spirit of prophecy breathing more or less in every book of Scripture... there had been only *ten* men in ancient times who pretended to be prophets, each of whom exhibited only *five* independent criteria as to place, government, concomitant events, doctrine taught, effects of doctrine, character, sufferings, or death ; the meeting of all which in one person, should prove the reality of their calling as prophets, and of his mission in the character they have assigned to him ; suppose moreover, that all the events were left to *chance* merely, and we were to compute, from the principles employed by mathematicians in the investigation of such subjects, the probability of these fifty independent circumstances happening *at all.* Assume that there is, according to the technical phrase, an *equal chance* for the happening or the failure of any one of the specified particulars ; then the probability against the occurrence of all the particulars in any way is that of the 50th power of 2 to unity — that is, the probability is greater than eleven hundred and twentyfive millions of millions to one that all the circumstances do not turn up even at distinct periods."

N. 277. Mahumetismi propagationem sic explicat *C. Lavigerie* (Annals of the Propagation of the Faith, may 1885, p. 160-161) : "Mahometanism is truly the masterpiece of the evil one. It satisfies at once both the highest and lowest instincts of our nature, and so holds man fast by every power that exists. By the belief in one only God, in the rewards and punishments of a future life, by prayer and contemplation, often of a very exalted character, it satisfies that need of our nature which craves to rise towards its Author as the source of all superior life ; and yet by the easiness of its precepts ; by the free and unrivalled licence given to all the desires of the senses, by the law of holy war, authorizing oppression, pillage, massacre without mercy, and as a matter of course, the destruction of all those who do not submit to Islam, mahometanism swathes its votaries in bonds which nothing, humanly speaking, seems able to break. If it ever be destroyed, it must perish by self destruction ; that is in consequence of its own principles, of its fatalism, its corruption, engendering the most incurable idleness everywhere, by decomposition and death. All this is expressed in the energetic proverb of the East, which says : The shadow of a Turk falling on the field through which he passeth, maketh it sterile for a century afterwards."

De Ecclesiâ Christi.

N. 12. Quo melius intelligatur regimen apud Calvinistas vigens, præsertim in Statibus Fœderatis, hæc exscribimus : "A complete church has three classes of officers, — the teaching elder, or pastor; the ruling elders, who with the pastor constitute the *church session*, to govern the congregation ; and the deacons, who manage the financial affairs. The churches in a certain district unite in forming a *presbytery*, which is made up of the pastor and one ruling elder from each church session. A number of adjacent presbyteries unite to form a *synod*, to which are sent all the ministers and one ruling elder from each session within the region covered by the presbyteries. The highest court is the *General Assembly*, to which the presbyteries elect an equal number of ministers and ruling elders as delegates. These bodies form a series of courts for the adjustment of all difficulties and the enactment of all needed regulations, appeal being made from lower to higher as in the secular courts." (*W. H. Lyon*, op. cit. p. 106.)

N. 14. Quam difficile sit Anglicanorum doctrinas exponere animadvertunt ipsi Protestantes; ait siquidem *W. H. Lyon.* op. cit. pp. 88-89 : "It is very difficult to expound the doctrines of the Church of England. In its three parties it contains the three forms under which Christianity exists in the world, elsewhere in separate sects. The High Church, which is now predominant, represents the Church idea, and is essentially to be ranked with the Roman and Greek Churches. The Low Church, which has shrunk very much in numbers and influence, represents the Scriptural idea, and is essentially protestant. The Broad Church is really rationalistic, and ranks with the Liberal sects."

N. 17. Congregationalistarum fidei declaratio : "The Congregational Churches hold it to be the will of Christ that true believers should voluntarily assemble together to observe religious ordinances, to promote mutual edification and holiness... and that each society of believers, having these objects in view in its formation is properly a christian church... They believe that the New Testament authorizes every christian Church to elect its own officers, to manage all its own affairs, and to stand independent of, and irresponsible to; all authority, saving that only of the supreme and divine Head of the Church, the Lord Jesus Christ." (The Declaration of the Congregat. Union of England ant Wales, 1833 apud *Schaff*, op. cit. vol. III, p. 733.)

N. 22. Necessitatem alicujus progressûs in rebus revelatis egregie exponit variisque illustrat exemplis *J. H. Newman*, Development of Christian Doctrine, London, 1890, Introd., c. I-II et alibi passim : "If Christianity is a fact, and impresses an idea of itself on our minds, and is a subject-matter of exercises of the reason, that idea will in course of time expand into a multitude of ideas, connected and harmonious with one another, and in themselves determinate and immutable, as is the objective fact itself which is thus represented.

It is a characteristic of our minds, that they cannot take an object in, which is submitted to them simply and integrally. We conceive by means of definition and description; whole objects do not create in the intellect whole ideas, but are, to use a mathematical phrase, thrown into series, into a number of statements, strengthening, interpreting, correcting each other, and with more or less exactness approximating, as they accumulate, to a perfect image... And in the number of these special ideas, which from their very depth and richness cannot be fully understood, but are more and more clearly expressed and taught the longer they last; — having aspects many and bearings many, mutually connected and growing one out of another and all parts of a whole, with a sympathy and correspondence keeping pace with the ever-changing necessities of the world, multiform, prolific and ever resourceful, -- among these great doctrines surely we Christians shall not refuse a foremost place to Christianity." (Op. cit. p. 55-56; integrum legatur caput.)

Et alibi (*op. cit.* p. 67-68); "Moroever, while it is certain that developments of Revelation proceeded all through the Old Dispensation down to the very end of our Lord's ministry, on the other hand, if we turn our attention to the beginnings of Apostolical teaching after His ascension, we shall find ourselves unable to fix an historical point at which the growth of doctrine ceased, and the rule of faith was once for all settled. Not on the day of Pentecost, for St Peter had still to learn at Joppa and Cæsarea, that he was to baptize Cornelius; not at Joppa and Cæsarea, for St Paul had to write his Epistles; not on the death of the last Apostle, for St Ignatius had to establish the doctrine of Episcopacy; not then, nor for centuries after, for the Canon of the New Testament was still undetermined."

N. 31. Necessitatem alicujus religiosæ auctoritatis rite intellexit *Guizot*, qui hæc habet (Lectures on European civilization, apud Newman, Development of Christian doctrine, p. 51): "When a religious society has ever been formed, when a certain number of men are united by a common religious creed, are governed by the same religious precepts, and enjoy the same religious hopes, some form of government is necessary. No society can endure a week, nay more, no society can endure a single hour, without a government. The moment, indeed, a society is formed, by the very fact of its formation, it calls forth a government, — a government which shall proclaim the common truth which is the bond of society, and promulgate and maintain the precepts that this truth ought to produce. The necessity of a superior power, of a form of government, is involved in the fact of a religious, as it is in that of any other society." Aliam rationem affert *H. Drummond* (The Programme of Christianity, New York, 1892, p. 23): "The sense of belonging to such a Society transforms life. It is the difference between being a solitary knight tilting single handed, and often defeated, at whatever enemy one chances to meet one's little acre of

life, and the *feeling* of belonging to a mighty army marching throughout all time to a certain victory. This note of universality given to even the humblest work we do, this sense of comradeship, this link with history, this thought of a definite campaign, this promise of success, is the possession of every obscurest unit in the kingdom of God."

N. 60. Doctrinam *S. Ignatii* de episcopatu sic exponit *J. B. Lightfoot* (op. cit. p. 198-201) : " Ignatius of Antioch is commonly recognized as the staunchest advocate of episcopacy in early ages. Even, though we should refuse to accept as genuine any portions which are not contained in the Syriac version, this view would nevertheless be amply justified. Confining our attention for the moment to the Syriac letters, we find that to this father, the chief value of episcopacy lies in the fact that it constitutes a visible *centre of unity* in the congregation... The Greek letters contain far stronger expressions than are found in the Syriac. Throughout the whole range of Christian literature, no more uncompromising advocacy of the episcopate can be found than appears in these letters."

N. 65. Infallibilitatis donum ad priora sæcula limitari nequit, ut recte ait *G. A. Jacob*, op. cit., p. 28 : " If so (si admittatur Ecclesiam fuisse aliquo tempore infallibilem), is there any ground whatever for rejecting the claims of infallibility, such as are persistently and consistently put forward by the Church of Rome? Is there any ground whatever for ascribing this divine sanction to the Nicene period, and denying it to the modern Papacy? For surely it is impossible with any show of reason or truth, to draw the line at any one place in the history of the Church, after the Apostles had been withdrawn ; and to say, before this the Church was divinely preserved from error, — after this it was fallible and erred."

N. 66. Necessitatem vivæ et infallibilis auctoritatis ad custodiendam religionem *revelatam* egregie exponit *J. H. Newman*, Development, p. 75 sq., ubi hæc inter alia scribit : " It must be borne in mind that, as the essence of all religion is authority and obedience, so the distinction between natural religion and revealed lies in this that the one has a subjective authority, and the other an objective. Revelation consists in the manifestation of the Invisible Divine Power, or in the substitution of the voice of a Lawgiver for the voice of conscience. The supremacy of conscience is the essence of natural religion ; the supremacy of Apostle, or Pope, or Church, or Bishop, is the essence of revealed religion... If Christianity be a social religion, as it certainly is, and if it is based on certain ideas acknowledged as divine, or a creed (which shall be here assumed), and if these ideas have various aspects, and make distinct impressions on different minds, and issue in consequence in a multiplicity of developments, true, or false, or mixed, as has been shown, what power will suffice to meet and to do justice to these conflicting conditions, but a supreme authority ruling and reconciling individual judgments by a divine right and a recognized

wisdom?... If Christianity is both social and dogmatic, and intended for all ages, it must humanly speaking have an infallible expounder. Else you will secure unity of form at the loss of unity of doctrine, or unity of doctrine at the loss of unity of form; you will have to choose between a comprehension of opinions and a resolution into parties, between latitudinarian and sectarian error" (pp. 86, 89-90).

N. 73. Contra Protestantes qui pervertunt verum sensum hujus incisi "et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam" sic arguit *Wiseman*: "Would any one presume to apply to it a parallel instance? The Gospel was first preached to the Irish by St Patrick, and to the Anglo-Saxons by St Augustine; would you dare to say that Patrick or Augustine were the foundation of those two Churches, or the rock whereon they were built? When Jesus-Christ is said to be the foundation upon which alone any one can build (*I Cor.* III, 11), would you allow the Arian to maintain, that from this text nothing more could be concluded than that Christianity sprung from him, and not that he is the finisher as well as the author of our faith (*Ephes.* II, 20), that he is the object as well as the author of our belief? When we are said to be built upon the foundation of the Apostles, would you allow the Freethinker to assert that this gave them no other distinction than that of having first preached the faith, and that it is not meant that their authority gives evidence of Christianity, or of its truth? And yet these would have a right to argue thus, if, from Peters's being called the rock whereon the Church is founded, no other consequence could be drawn than that he was the person who had to commence its formation."

N. 81. Necessitatem auctoritatis supremæ pro omnibus temporibus sic dilucide exponit *Wiseman* (l. c. p. 280): "If to preserve unity in the Church, our blessed Saviour deemed the institution of a primacy necessary, while as yet the fervor of Christianity was glowing and unimpaired, while the Apostles yet lived, dispersed over the world, each under the special guidance of Heaven, while the number of Christians was comparatively but small, while almost all the members of the Church belonged to one state, spoke one tongue, and were undivided by political or national prepossession; I will ask, was there less need of such safeguard, when the coldness of heavenly charity, the inferior lights of pastors, the wider dispersion of the faithful, and the division of states and kingdoms, rendered the human means, and the moral chances, of preserving unity in belief and practice, infinitely smaller? If then unity is an essential characteristic of the true faith, and if the appointment of a supremacy was made the means of ensuring it, as the very idea of its foundation, and the testimonies of the Ancient Church demonstrate, then does that supremacy necessarily become equally essential to the true religion of Christ, as the unity which it supports, and consequently must be perpetual."

N. 83. Necessitatem *visibilis* Ecclesiæ capitis breviter, sed feliciter,

pro more, sic illustrat *Card. Gibbons* (Faith of our Fathers, IX, p. 120) : " But some one will tell me : " We do not deny that the Church has a Head. God Himself is its ruler." This is evading the real question. Is not God the Ruler of all governments? " By me, He says, kings reign, and lawgivers decree just things" (*Prov.* VIII, 15.) He is the recognized Head of our Republic, and of every christian family in the land : but, nevertheless, there is always presiding over the country a visible chief, who represents God on earth. In like manner the Church, besides an invisible Head in heaven, must have a visible Head on earth. The body and members of the Church are visible; why not also the Head? The Church without a supreme Ruler, would be like an army without a general; a navy without an admiral; a sheepfold without a shepherd; or like a human body without a head."

N. 86. Rationem cur antiquiores Patres non magis explicite de auctoritate Romani Pontificis scripserint, egregie exponit *J. H. Newman*, Development, ubi hæc inter alia scribit : " Let us see how, on the principles which I have been laying down and defending, the evidence lies for the Pope's supremacy. As to this doctrine, the question is this, whether there was not from the first a certain element at work, or in existence, divinely sanctioned, which, for certain reasons, did not at once show itself upon the surface of ecclesiastical affairs, and of which events in the fourth century are the development; and whether the evidence of its existence and operation, which does occur in the earlier centuries, be it much or little, is not just such as ought to occur upon such an hypothesis... When the Church, then, was thrown upon her own resources, first local disturbances gave exercise to Bishops, and next ecumenical disturbances gave exercise to Popes; and whether communion with the Pope was necessary for Catholicity would not and could not be debated till a suspension of that communion had actually occurred. It is not a greater difficulty that St Ignatius does not write to the Asian Greeks about Popes than that St Paul does not write to the Corinthians about Bishops. And it is a less difficulty that the Papal supremacy was not formally acknowledged in the second century, than that there was no formal acknowledgment on the part of the Church of the doctrine of the Holy Trinity till the fourth. No doctrine is defined till it is violated... Moreover, an international bond and a common authority could not be consolidated, were it ever so certainly provided, while persecutions lasted. If the Imperial Power checked the development of Councils, it availed also for keeping back the power of the Papacy. The Creed, the Canon, in like manner, both remained undefined. The Creed, the Canon, The Papacy, Ecumenical councils, all began to form, as soon as the Empire relaxed its tyrannous oppression of the Church." (pp. 148, 151.)

" St Ignatius directed his doctrine according to the need. While Apostles were on earth, there was the display neither of Bishop nor Pope; their power had no prominence, as being exercised by Apostles.

In course of time, first the power of the Bishop displayed itself, and then the power of the Pope. When the Apostles were taken away, Christianity did not at once break into portions; yet separate localities might begin to be the scene of internal dissensions, and a local arbiter in consequence would be wanted. Christians at home did not yet quarrel with Christians abroad: they quarrelled at home among themselves. St Ignatius applied the fitting remedy... The *regalia Petri* might sleep, as the power of a Chancellor has slept; not as an obsolete, for they never had been carried into effect, but as a mysterious privilege, which was not understood; as an unfulfilled prophecy. For St Ignatius to speak of Popes, when it was a matter of Bishops, would have been like sending an army to arrest a housebreaker."

N. 91. Difficultatem ex controversiâ inter S. Cyprianum et S. Stephanum sic explicat *J. H. Newman* (op. cit. p. 26): "Moreover, if the resistance of St. Cyprian and Firmilian to the Church of Rome, in the question of baptism by heretics, be urged as an argument against her primitive authority, or the earlier resistance of Polycrates of Ephesus, let it be considered, first, whether all authority does not necessarily lead to resistance; next, whether St. Cyprian's own doctrine, which is in favor of Rome, is not more weighty than his act, which is against her; thirdly, whether he was not already in error in the main discussion, and Firmilian also; and lastly, which is the chief point here, whether, in like manner, we may not object on the other hand against the Real presence the words of Tertullian, who explains, "This is my body," by a figure of my body, and Origen, who speaks of "our drinking Christ's blood not only in the rite of the Sacraments, but also when we receive His discourses..." — passages which admit of a Catholic interpretation when the catholic doctrine is once proved, but which *primâ facie* run counter to that doctrine."

Ad rem etiam *Freppel* (ap. *Rivington*, op. cit. p. 115-116): "A discussion arises in Asia Minor and Africa on a point of discipline, in regard to which both of the parties equally appeal to ancient custom. The question is new, and touches, on the one hand, the notion of the Church; on the other, the general theory of the sacraments. Two great bishops resolve it in an erroneous sense; around them people adhere to their opinion; they possess the prestige of knowledge and sanctity. Further, it must be said, their solution of the question has something in it to dazzle men's minds; at first sight it seems to safeguard catholic unity, because it traces a deeper line of demarcation between heresies and the Church. Well, it needs only a few lines from the pen of the Pope to overthrow all that scaffolding of texts and syllogisms. The partisans of innovation may resist as they please, write letter after letter, assemble councils; five lines from the Sovereign Pontiff will become the rule of conduct for the universal Church. Eastern and African bishops, all those who at first had rallied round the contrary opinion will retrace their steps, and the whole Catholic

world will follow the decision of the Bishop of Rome. If there is in this an argument against the supremacy of the Pope, we can desire nothing better than that our opponents should discover many similar ones in their historical studies." *Freppel*, S. Cyprien, lec. XVIII, in fine.)

N. 104. Quomodo possimus credere in Ecclesiam, licet invisibilem, sic declarat *S. Franciscus Salesius :* "Now Thomas saw one thing and believed another; he saw the body and he believed the spirit and the divinity; for it was not his seeing which led him to say, *My Lord and my God!* — but his faith... Similarly we see the Church, but not its interior sanctity; we see its eyes as of a dove, but we believe what is hidden within : we see its richly broidered garments, in beautiful variety, with golden borders, but the brightest splendour of its glory is within, which we believe. In this royal Spouse there is wherewith to feed the interior and the exterior eye, faith and sense, and all for the greater glory of her Spouse." (The Catholic Controversy, London, 1886, p. I, c. 6, p. 40.)

N. 117. Ecclesiæ unitatem nonnisi auctoritate promoveri posse, agnoscunt nonnulli Protestantes, ut v. g. *W. Lock* in opere Lux Mundi, a *C. Gore* edito, p. 317 : "In dealing with his own churches, he (St Paul) claims absolute right as an apostle, to hand on and lay down traditions, to punish, to forgive, to govern; he leaves some class of ministers in every church under his guidance; each church is to administer discipline over unworthy members. But the Churches cannot act independently : the church at Corinth is not to act as though it were the fountain-head of Christianity, or the only Gentile Church; it is to remember the customs in other churches. Futher than this, above all the Churches, appears already *as one body the Church*, in which God has set Apostles."

N. 123. Unitatem Ecclesiæ non disrumpunt variæ scholarum opiniones in rebus liberis, ut egregie declarat *J. H. Newman* (Diffic. of Anglicans, vol. I, lect. 10, pag. 261 sq. : "Left to himself, each Catholic likes and would maintain his own opinion and his private judgment just as much as a Protestant; and he has it, and he maintains it, such so far as the Church does not, by the authority of Revelation supersede it... He *is* sure that God knows; therefore, if he is a catholic, he sacrifices his opinion to the Word of God, speaking through his Church. But, from the nature of the case, there is nothing to hinder his having his own opinion, and expressing it, whenever, and so far as, the Church, the oracle of Revelation, does not speak... Augustinians, Dominicans, Franciscans, Jesuits and Carmelites have indeed their respective homes and schools; but they have, in spite of all that, a common school and a common home in their Mother's bosom; "omnes omnium caritates patria una complexa est;" but Protestants can but "agree to differ." Quarrels, stopping short of division, do but prove the strength of the principle of combination; they are the token not

of the languor, but of the vigour of its life... Those very differences of Catholics on further points have themselves implied and brought out their absolute faith in the doctrines which are previous to them. The doctrines of faith are the common basis of the combatants, the ground on which they contend, their ultimate authority and their arbitrating rule..."

N. 123. Unitas Ecclesiæ libertatem non destruit, ut fatetur, inter alios, *L. W. Bacon* in periodico *Christian Literat.*, Octob. 1895, p. 303 : "We commend to the bishops who spoke at Lambeth and at Chicago, and to the religious bodies who may be attracted by their proposals, the study of the system, and methods, and traditions of the Roman Catholic Church... There is its elasticity in adapting itself to the varying needs of the nations and peoples, of which we see a signal and admirable illustration before us in the United States at this very time. There is its distinction, clearly recognized, if not always justly (?) drawn, between the variable things and the constant things in Christianity. And withal (a matter which the popular impressions completely misconceive) there is its faculty, of which Anglicanism has shown a characteristic insular and John-Bullish incapacity, of comprehending within the harmony of a single system diverse races, languages, rites, disciplines, theologies and temperaments."

N. 126. Protestantes unitate carere ingenue admittunt hodierni Protestantes, ut *Morris*, op. cit. p. 153-154; "Three general types of such diversity appear, in connection with *polity*, with modes of *worship*, and with systems of *doctrine*... The prelatical communions agree in locating authority in the hands of the clergy, but strenuously resist both the patriarchal and the papal assumptions of supremacy. Popular varieties of government differ from all these in locating church power in the people, but also differ widely among themselves as to the extent in which such power may be entrusted by the people to certain representative rulers, and as to the proper relation of church to church in judicial administration. — Modes of *worship* furnish a second ground of diversity. Two great classes of Churches here come into view. Those which adhere rigidly to liturgical forms, or to a prescribed administration of the sacraments, or to certain modes of praise, and which compel church organization on their specific basis, constitute the first class : and those which regard written liturgies with disfavor, rebel against formal limitation in worship, and allow variations in sacramental usage, constitute the second... — Varieties in *belief* constitute a still deeper ground of church division. Each of the main types of theology, the Lutheran, the Arminian, the Calvinistic, furnishes a general basis for denominational distribution : and within these general lines, there is room, as the history of Protestantism has abundantly shown, for still further distribution of the same class... In many ways, this law of distribution on the basis of doctrine makes itself apparent

in history : Christendom is in fact almost as widely separate and disparted here as in respect to worship or to polity."

N. 144. De Catholicis missionibus in Sinensi imperio. "The Rev. F. H. James, a lecturer in the Lowell Institute course, Boston, in a recent lecture on "The Nestorian, Roman Catholic and Protestant Missions in China," dealt justly with the Catholic Church. He said : "It is probable that the Nestorians were absorbed by the missions of the Roman Catholic Church. The first Roman Catholic missionary went to China in 1293, and though persecuted vigorously by the Nestorians, he soon began to record conversions." After speaking of the advancement of the Catholic missions during the next 600 years he said : "There are now in China 41 Bishops, 604 European priests, 559 native priests, 34 colleges and 1,092,000 native converts. It is difficult to estimate the exact benefit which China has received from Roman Catholic missions. But such extraordinary self-devotion and self-sacrifice cannot be in vain. The Roman Catholic priests strive to lead the Chinese onward, to improve their civilization and lift them toward the truth. Only the ignorant and bigoted can regard such labor as useless." (Annals of the Holy Childhood, march 1895.)

N. 146. Reformatores zelo carebant ad Evangelium paganis prædicandum : "In the first age of the Reformation, missionary zeal was mostly (seu potius, *exclusive*) confined to the Roman catholics... The conversion of the heathen occupied no place in the thoughts of the great leader of the Reformation... Those nations, which were to accept the message of Salvation, were already gathered into the Church... The followers of Luther, for more than a century, entertained the same prejudice against missions. When Baron Von Welz, in 1664, published an appeal to "all Right-believing Christians of the Augsburg Confession regarding a Special Society, through which, with Divine Help, our Evangelical Religion could be extended," his plans were stigmatized by a prominent theologian as a "dream," and the idea of casting "the holy things of God" before such "dogs and swine" as the heathen were, was treated with indignant scorn." *Fisher*, op. cit., Period. VIII, p. 451.

Hodierni Protestantes sæpe apostolicâ abnegatione carent : "*unsuccessful*, but altogether wrong" *Canon Taylor* apud *Fortnightly Review*, October 1888; A Protestant Criticism of Protestant Missions apud *Dublin Review*, Jan. 1889, p. 121 sq.

"To the natives (Hindus) the missionary seems to be a charitable Englishman who keeps an excellent cheap school, speaks the language well... and drives out his wife and little ones in a ponycarriage..." *Hunter*, apud *The XIX Century*, July 1888. — "The modern method is to hire a class of professional missionaries, a mercenary army which like other mercenary armies, may be admirably disciplined and may earn its pay, but will never do the work of the real soldiers of the Cross". (*Canon Taylor*, loc. cit.)

"General Gordon, a zealous Puritan Protestant if there ever was one, found none but the Roman catholics who came up to this ideal of the absolute self-devotion of the apostolic missionary. In China he found the Protestant missionaries with comfortable salaries of £. 300 a year preferring to stay on the coast, where English comforts and English society could be had, while the Roman priests left Europe never to return, living in the interior with the natives, as the natives lived, without wife, or child, or salary, or comforts or society" (*Canon Taylor*, l. c.)

N. 166. Nullus vitiosus circulus in regulâ fidei catholicâ; prout breviter exponit *Wiseman* (op. cit. lect. III, p. 62-63) : "We take up the Gospels, and submit them to examination. We abstract, for a moment, from our belief in their inspiration and divine authority — we look at them simply as historical works, intented for our information, writings from which we are anxious to gather truths useful for our instruction. We find, in the first place, that to these works, whether considered in their substance or their form, are attached all those motives of human credibility which we can require... We thus arrive at the discovery, that besides their mere narrative, they unfold to us a system of religion, preached by One who wrought the most stupendous miracles to establish, and confirm the divinity of His mission... Proceeding thus by mere historical reasoning, such as would guide an infidel to believe in Christ's superior mission, he comes, from the word of Christ, whom those historical motives oblige him to believe, to acknowledge the existence of a body, depositary of doctrines which he came to establish among men. This succession and body of persons constituted to preserve those doctrines of faith, appointed as the successors of the Apostles, having the garantee of Christ teaching among them for ever — is what he calls the Church. He is in possession, from that moment, of an assurance of divine authority, and, in the whole remaining part of the investigation, has no need to turn back, by calling in once more the evidence of man." Integer legatus locus. — Et infra, p. 65-66 : "We do not believe the Church on the authority of Scripture properly so called; we believe it on the authority of *Christ;* and if his commands in her regard, were recorded in any other book which we felt ourselves bound to believe, although uninspired, we should receive them, and consequently the authority of the Church, equally as now. We consider the Scriptures therefore in the first instance as a book manifesting to us, One furnished with divine authority to lay down the law; we take it in this view, and examine what he tells us; and we discover, that, supported by all the evidence of his divine, mission, he has appointed this authority to teach; and then, that authority not merely advises, but obliges us, by that power which Christ has invested in it, to receive this sacred book as His inspired word." Quod sapientissimi Protestantium libenter admittunt; ita v. g. *G. Godet*, What is the foundation of our

Faith, in periodico *The Thinker*, febr. 1895, p. 147 : "This fact, *the historical personality of Jesus*, is the rock upon which I presume firmly to build the edifice of my faith. Here I am arrested by those who say : of this person you know nothing save from the testimony of those who have known Him, that is to say, from the writings of the Apostles, from the N. Testament. Your faith therefore is based upon Scripture, and that is precisely what you disapprove! Not so. For we have not come as yet to the point of the divine authority of the Scriptures... The part of the Scriptures in the formation of christian conviction is merely that of a witness."

N. 184. Verba "*Ego rogavi pro te*" *S. Franciscus Salesius* pulcherrimâ comparatione illustrat (Catholic Controv. p. 258-259) : "The gardener who sees the young plant exposed to the continual rays of the sun, and wishes to preserve it from the drought which threatens it, does not pour water on each branch, but having well steeped the root considers that all the rest is safe, because the root continues to distribute the moisture to the rest of the plant. Our Lord also having planted this holy assembly of the disciples, prayed for the head and the root, in order that the water of faith might not fail to him who was therewith to supply all the rest, and in order that through the head, the faith might always be preserved in the Church".

N. 185. In verba "*Pasce agnos meos*" iterum audiatur *S. Franciscus Sales.* (Catholic. Controversy, p. 297) : "In the same way, if the supreme acting shepherd can conduct his sheep into venomous pastures, it is clearly visible that the flock is soon to be lost. For if the supreme acting shepherd leads out of the path, who will put him right? if he stray, who will bring him back? In truth, it is necessary that we should follow him simply, not guide him; otherwise the sheep would be shepherds. And indeed the Church cannot always be united in general Council, and during the first three centuries none were held. In the difficulties then which daily arise, to whom could one better address oneself, from whom could one take a safer law, a surer rule, than from the general head, and from the vicar of Our Lord? Now all this has not only been true of St Peter, but also of his successors; for the cause remaining, the effect remains likewise. The Church has always need of an infallible confirmer, to whom she can appeal; of a foundation which the gates of hell, and principally error, cannot overthrow; and all always need that her pastor should be unable to lead her children into error".

N. 188. Etiamsi *Liberius* formulam hereticam *vi* subscripsisset, non inde periclitaretur pontificia infallibilitas, ut recte animadvertit *J. H. Newman.* (Historical sketches, vol. II, p. 340, note, ed. 1885) : "It is astonishing to me how any one can fancy that Liberius, in subscribing the Arian confession, promulgated it *ex cathedrâ*, considering he was not his own master when he signed it, and it was not his drawing up. Who would say that it would be a judgment of the Queen's Bench, or

a judicial act of any kind, if ribbon-men in Ireland seized on one of her Majesty's judges, hurried him into the wilds of Connemara, and there made him, under terror of his life, sign a document in the very teeth of an award which he had made in court on a question of property."

N. 191. Infallibilitatem Ecclesiæ necessariam esse ad religionem revelatam præservandam rite intellexit *W. H. Mallock*, qui, licet acatholicus, hæc scribit (Is Life worth living, New York, 1879, c. XII, p. 313) : "The Catholic Church is the only dogmatic religion that has seen what dogmatim really implies, and what will, in the long run, be demanded of it, and she contains in herself all appliances for meeting these demands. She alone has seen that if there is to be an infallible voice in the world, this voice must be a living one, as capable of speaking now as it ever was in the past; and that as the world's capacities for knowledge grow, the teacher must be always able to unfold to it a fuller teaching. The Catholic Church is the only historical religion that can conceivably thus adapt itself to the wants of the present day, without virtually ceasing to be itself. It is the only religion that can keep its life without losing its identity; that can enlarge its teachings without changing them; that can be always the same, and yet be always developing." Integrum legatur caput, cum præcedenti, c. XI.

N. 192. Auctoritatem Pontificis, licet infallibilem, non esse tyrannicam sic nervose exponit *O. Brownson* (Works, vol. VII. p. 537-538) : "The Protestant is fond of calling us slaves because we recognize the Papal Supremacy, and forgets that, unless he is fibbing, he is, to say the least, as great a slave as we. He is no more at liberty to believe or to do anything contrary to the teachings and precepts of the Bible than we are to believe or to do anything contrary to the definitions and rescripts of the Holy Father... How then are we less free than he? The only difference between us in respect to authority is that he places it in the record of what God said by men in ancient times, and we in what He teaches and commands through the voice of a living Pontiff... If he holds that in believing and obeying the Bible he is believing and obeying God's word, so we hold that in believing and obeying the living Pontiff we are believing and obeying God. He asserts an apostolic authority that was, and we an apostolic authority that was and is." Quod etiam alibi declarat, Works, vol. VII, pp. 301, 382-383, 586-589; vol. III, p. 265-266.)

Ad rem *W. H. Matlock*, op. cit. p. 310 : "It (infallibility) is not a fetter only; it is a support also; and those who cling to it can venture fearlessly, as explorers, into currents of speculation that would sweep away altogether men who did but trust to their own powers of swimming... It is said that the Pope might any day make a dogma of any absurdities that might happen to occur to him: and that the Catholic would be bound to accept these, however strongly his reason

might repudiate them. And it is quite true that the Pope *might* do this any way, in the sense that there is no external power to prevent it. But he who has assented to the central doctrine of Catholicism knows that he never will.

N. 252. De Catholicæ Ecclesiæ excellentiâ hæc inter alia scribit *H. D. Lacordaire* (Conférences de N. Dame, 29e Conf.) : "I hear from far and near, from the centre of these walls, from the depths of ages and of generations; I hear voices which form but one — the voice of infants, of virgins, of young men, of the aged, of artists, of poets, of philosophers; the voice of princes and of nations; the voice of time and space : the deep and musical voice of unity! I hear it! It chants the canticle of the only society of minds which is found here below; it repeats without ever having ceased, that declaration, the only one to be found which is stable and consolatory : *Credo in unam Sanctam, Catholicam, Apostolicam Ecclesiam.* And I, the son of that spotless and boundless unity — I sing with all the others, and I repeat to you : *Credo in unam Sanctam, Catholicam, Apostolicam Ecclesiam.* Ah! yes, I believe in her!" — Cui pariter addimus præclara verba quæ scripsit *J. de Maistre* (Du Pape, Conclusion, *anglice* versum, p. 366) : "Oh! holy Roman Church! as long as the power of speech remains to me, I shall employ it in celebrating thee. I bid thee hail! immortal parent of science and sanctity! *Salve, magna parens!* Thou didst extend light to the extremities of the earth, wherever the blindness of sovereignties did not check thy influence, and often in opposition to them. At thy approach, the sacrifices of human victims disappeared, together with barbarous and disgraceful customs, fatal prejudices, and the night of ignorance; and, wherever thy envoys could not penetrate, there is something wanting to civilization. Great men belong to thee! *Magna virum!* Thy doctrines purify science of that venom of pride and independence which renders it always dangerous and often fatal. The sovereign Pontiffs will, ere long, be proclaimed the supreme agents of civilization, the creators of European monarchy and unity, the preservers of the arts and sciences, the founders, the natural protectors of civil liberty, the destroyers of slavery, the enemies of despotism, the indefatigable sustainers of sovereignty, the benefactors of mankind. If sometimes they have shown themselves to be men, *si quid illis humanitus* acciderit, it was only during the shortest imaginable period : a vessel cleaving the waters leaves fewer traces of her passage, and no throne in the world was ever adorned with more wisdom, more science and more virtue. In the midst of all conceivable overthrows, God has constantly watched over thee, o eternal city! Everything calculated do destroy thee, was combined against thee, and thou art stil erect; and as thou wert of old, the centre of error, thou hast been for eighteen hundred years the centre of truth."

Typis Societatis S. Joannis Evang. DESCLÉE, LEFEBVRE et SOC. — Tornaci.

210.2
T158

4016

Synopsis theologiae
dogmaticae
fundamentalis /
A. Tanquerey

210.2
T158

4016

Synopsis theologiae
dogmaticae
fundamentalis /
A. Tanquerey

Graduate Theological Union
Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709

DEMCO